

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

การศึกษาการพัฒนาชนบทในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย:
กรอบคิดและวิธีการ

โดย

อาจารย์ ดร.จักรกริช สัมขมณี และคณะ

ธันวาคม 2554

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

การศึกษาการพัฒนาชุมชนในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย:
กรอบคิดและวิธีการ

โดย

อาจารย์ ดร.จักรกริช สังขมณี คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
นายสายชล ปัญญชิต นักวิจัยอิสระ
และนิสิตรายวิชาสังคมวิทยาชุมชน ปีการศึกษา 2554

ชุดโครงการ Social Sustainability Platform

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
สารบัญ	3
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	5
บทคัดย่อ	14
ส่วนที่ 1 บทนำ	16
1. การศึกษาการพัฒนาชนบทในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: กรอบคิดและวิธีการ	16
2. ข้อมูลพื้นฐานของบ้านโป่งและบ้านหัวฝาย ต.ป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย	21
3. ว่าด้วยชุมชน การพัฒนา และกรอบความยั่งยืนทางสังคม	27
ส่วนที่ 2 เศรษฐกิจการเกษตรท่ามกลางสังคมความเสี่ยง	31
4. การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการทำนา	31
5. การจัดการลำไยของหมู่บ้าน	40
6. สวนสัมกับการเข้ามาของทุนนิยมในชุมชน	54
ส่วนที่ 3 อัตลักษณ์และความสัมพันธ์ทางสังคมกับความมั่นคงของมนุษย์	65
7. ความเป็นชาติพันธุ์กับการสร้างชุมชนบนฐานการจัดการทรัพยากร	65
8. เด็กและเยาวชนกับทิศทางของชนบทสมัยใหม่	79
9. ผู้หญิงเสียดงกับบทบาท ทักษะคติ และปฏิบัติการทางการเมือง	94
10. กลุ่มอำนาจท้องถิ่น ผู้มีอิทธิพล และระบบอุปถัมภ์ในหมู่บ้าน	115
ส่วนที่ 4 ความมั่นคงทางสังคมชนบท กับการเชื่อมโยงพลวัตจากภายนอก	136
11. โบราณคดีชุมชนบนฐานการท่องเที่ยวและความขัดแย้ง	136
12. พุทธศาสน์ชุมชนกับความศรัทธาและโลกาภิวัตน์	146
13. วาทกรรมการพัฒนาชุมชนของรัฐกับการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน	161
ส่วนที่ 5 ข้อค้นพบ ข้อสรุป และข้อเสนอแนะของงานวิจัย	196
เอกสารอ้างอิง	201
ภาคผนวก	206
ประมวลรายวิชา	206

รายการกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับโครงการ	217
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์และกิจกรรมที่วางแผนและที่ได้ดำเนินการ	222
รายงานการเงิน	224

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

จากข้อเสนอโครงการ Social Sustainability Platform ระยะแรก ได้มีการนำเสนอความก้าวหน้าที่สำคัญในวงการวิจัยและวิชาการด้านการพัฒนาหลายประการ ทั้งในเรื่องของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ความตื่นตัวของนักสังคมศาสตร์การพัฒนาสังคม และการพัฒนาชนบทในระดับอุดมศึกษา ตลอดจนความสนใจที่มากขึ้นในเชิงแนวคิดทฤษฎีที่อิงบริบทของสังคมและเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาชนบทในประเทศไทย ความก้าวหน้าต่างๆ เหล่านี้ ส่วนหนึ่งเคยมีโครงการการศึกษาในรูปแบบที่น่านิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยลงพื้นที่ศึกษาสภาพและปัญหาสังคมชนบทไทย ตลอดจนการอภิปรายในเวทีวิชาการมาก่อนหน้านี้แล้ว เช่น การสัมมนาเรื่อง “ชนบทศึกษาในมหาวิทยาลัยในมหานคร: ประสบการณ์และข้อเสนอแนะ” ซึ่งจัดโดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อย่างไรก็ตาม จากการอภิปรายทบทวนเรื่องการศึกษาสังคมชนบทในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยดังกล่าว จวบจนถึงปัจจุบันก็นับเนื่องเป็นเวลา 10 ปีแล้ว จึงถือเป็นโอกาสอันดีในการกลับมาทบทวนแนวคิดและวิธีการศึกษาสังคมชนบทท่ามกลางแนวคิดสำคัญๆ ที่เกิดขึ้นมาในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา อาทิ แนวคิดเรื่อง คุณภาพสังคม ความมั่นคงของมนุษย์ และสังคมความเสี่ยง เป็นต้น

ในการนี้ โดยความร่วมมือของภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์และ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงได้จัดให้มีการจัดการวิจัยเชิงปฏิบัติการว่าด้วยการเรียนการสอนเกี่ยวกับชนบทและการพัฒนาในสังคมไทย ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ คณะวิจัยซึ่งประกอบด้วยอาจารย์ นักวิจัย นิสิตระดับปริญญาบัณฑิตและระดับมหาบัณฑิตได้ร่วมกันพัฒนาการเรียนการสอนในวิชาเรียนที่ว่าด้วยการศึกษาชนบท โดยใช้วิชาสังคมวิทยาชนบท สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (หลักสูตรปริญญาตรี) เป็นฐานการปฏิบัติงานวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ไม่เพียงแต่เป็นการศึกษาชนบทในสถานะของการเปลี่ยนผ่านในปัจจุบันเท่านั้น หากแต่พยายามเชื่อมโยงการศึกษาในพื้นที่เข้ากับแนวคิดของความยั่งยืนทางสังคมซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญของการศึกษาชนบทในปัจจุบัน นอกจากนี้งานชิ้นนี้พยายามย้อนกลับไปสนทนากับการศึกษาสังคมชนบทที่มีมาก่อนหน้านี้ เพื่อเป็นการทบทวนแนวคิด แนวทางการศึกษา และวิาทะทางวิชาการว่าด้วยชนบทไทย อันจะเป็นการต่อยอดความรู้จากนักวิชาการสำคัญๆ ที่ได้ปูทางการศึกษามาก่อนหน้านี้แล้ว สำหรับนักวิชาการไทยที่งานชิ้นนี้ใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการอภิปรายในหลายหัวข้อของการศึกษาคืองานของศาสตราจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ศาสตราจารย์กิตติคุณ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ซึ่งมีส่วนสำคัญในฐานะบุคคลากรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในการสร้างองค์ความรู้ว่าด้วยชนบทและความเป็นชุมชนทั้งต่อประชาคมวิชาการและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมด้านชุมชนในประเทศไทย ในหนังสือ *การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน* ซึ่งเป็นผลงานวิชาการชิ้นล่าสุดของอาจารย์ฉัตรทิพย์ ผู้เขียนได้ตั้งคำถามที่น่าสนใจต่อปรากฏการณ์ความเป็นสมัยใหม่ในสังคมไทยหลายคำถามด้วยกัน หนึ่งในคำถามหลักเหล่านั้นคือ “สำหรับสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมที่มีระบบชุมชนเป็นใหญ่อยู่ข้างใน และเป็นระบบที่ดำรงมายาวนานต่อเนื่อง[นั้น] เมื่อเราเปลี่ยนเป็นสังคมสมัยใหม่ ชุมชนของเราจะตามเข้าสู่ยุคสมัยใหม่หรือไม่? อย่างไร?” หรืออีกนัยหนึ่ง

หนังสือเล่มดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็นความพยายามของอาจารย์ในฐานะที่เป็นหนึ่งในผู้ปรับและนำแนวคิด “วัฒนธรรมชุมชน” มาใช้ในการทำความเข้าใจและอธิบายความเป็นสมัยใหม่อีกครั้งหนึ่ง หนังสือเล่มนี้ชี้ชัดลงไปว่า “สำหรับสังคมไทย[นั้น] การเป็นสมัยใหม่เกี่ยวข้องกับแนวคิดชุมชน”

หนังสือเล่มนี้เกิดจากความสนใจต่อเนื่องของอาจารย์ฉัตรทิพย์ตั้งแต่ทศวรรษ 2520 ถึงปัจจุบัน ซึ่งอาจารย์ฉัตรทิพย์อ้างว่าตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา “คณะของข้าพเจ้าได้มีส่วนในการปรับแนวคิด วัฒนธรรมชุมชนจากทางเลือกการพัฒนาชนบทเป็นแนวคิดเศรษฐกิจและสังคม” นอกเหนือจากการปรับ กระบวนความคิดในเรื่องวัฒนธรรมชุมชนดังกล่าวแล้วนั้น อาจารย์ฉัตรทิพย์ยังได้นำเสนอข้อเท็จจริงจากการ ค้นคว้าว่า “พื้นฐานของสังคมไทยเป็นสังคมแบบชุมชน ไม่ใช่แบบทุนนิยมหรือปัจเจกนิยมสุดโต่ง” มาอย่างต่อเนื่อง จากประสบการณ์การศึกษาและการทำงานวิจัยด้านวัฒนธรรมชุมชนเป็นเวลากว่า 3 ทศวรรษนี้ อาจารย์ฉัตรทิพย์ได้เสนอในหนังสือเล่มล่าสุดนี้ว่า ท้ายที่สุดแล้วเราอาจถือได้ว่า “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็น ทฤษฎีซึ่งอธิบายระบบ และทางเดินของระบบ อันเป็นแกนกลางของสังคมและวัฒนธรรมไทย”

รายงานการวิจัยชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของการต่อยอดและทบทวนแนวคิดการศึกษาชนบทไทย โดย เชื่อมโยงกับงานการศึกษาโดยนักวิชาการที่มีมาก่อนหน้า เช่น ของฉัตรทิพย์ นาถสุภา และมุ่งพิจารณาแนวคิด ชุมชนซึ่งเป็นทางเลือกหนึ่งของสังคม พร้อมกันไปกับเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ในสังคมไทย โดยพยายามสร้างความเข้าใจด้วยสิ่งที่อาจารย์ฉัตรทิพย์เรียกว่า “มโนภาพการเป็นสมัยใหม่ (modernity)” ในชนบทจาก หลายๆ ด้าน มโนภาพการเป็นสมัยใหม่ที่อาจารย์ฉัตรทิพย์นำเสนอ นั้น เป็นมโนภาพที่เป็นการย้อนกลับไปมอง พัฒนาการ ความหมาย และบริบทของการเป็นสมัยใหม่ในสังคมตะวันตก ตลอดจนการวิสาสะกับแนวคิด ทฤษฎีการทำให้เป็นสมัยใหม่ผ่านงานเขียนของ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) และ นักคิดรุ่นหลังๆ มาแล้วด้วยสังคมชาวนา เช่น Alexander V. Chayanov, Samuel Popkin และ James C. Scott งานชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่าความเป็นสมัยใหม่นั้นสามารถดำเนินไปได้โดยมีรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมโดยที่ผู้ศึกษาควรเอาชุมชนเป็นแกนกลางของการศึกษาทำความเข้าใจ

เป้าหมายของการทำงาน

1. ทบทวนแนวคิดทฤษฎีและหลักสูตรการเรียนการสอนระดับสูงในเรื่องการศึกษาชนบทและการพัฒนา โดยลงศึกษาในพื้นที่ ณ อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
2. สร้างเอกสารประกอบการสอนและเทคนิคการสอนใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับประเด็นการพัฒนา ชนบท ตลอดจนการเชื่อมโยงแนวคิดใหม่ๆ ในการพัฒนาสังคมเช่น แนวคิดคุณภาพสังคม ความมั่นคงของ มนุษย์ และสังคมความเสี่ยง
3. จัดทำสื่อวีดิทัศน์เชิงสารคดีเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาคสนาม
4. กระตุ้นให้ผู้สอนและผู้เรียน ตลอดจนหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง (อาทิเช่น มหาวิทยาลัย หน่วยงานราชการ ชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชน) สร้างเครือข่าย ความร่วมมือในการศึกษาวิจัยประเด็นว่า ด้วยการพัฒนาชนบทมากขึ้น

5. สร้างเครือข่ายความร่วมมือ ตลอดจนแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ในการพัฒนาการเรียนการสอนด้านการพัฒนาชนบทกับสถาบันการศึกษาอื่นๆ ในวงกว้างต่อไป

วิธีการดำเนินงานโครงการ

- จัดทำข้อเสนอโครงการในนามจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (โดยภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ และสถาบันวิจัยสังคม)
- วาระ (agenda) ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คือ “การศึกษาการพัฒนาชนบทในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: กรอบคิดและวิธีการ” เน้นการทบทวนกระบวนการศึกษาในห้องเรียนและการลงพื้นที่ และการทบทวนแนวคิดด้วยสังคมชนบทไทย
- ลงมือวิจัยเชิงปฏิบัติการบนฐานทุนเดิมจากการเรียนการสอนเกี่ยวกับชนบทในหลักสูตรปริญญาตรี และกำหนดกรอบทิศทางที่จะมุ่งไปข้างหน้า
- วิธีการศึกษา:
 - ปรับปรุงประมวลรายวิชา และเอกสารประกอบการสอน
 - จัดการเรียนการสอนในห้องเรียน โดยเน้นการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และเน้นการสนทนามากกว่าการบรรยาย
 - จัดเตรียมสื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัยและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ในชนบท เช่น สื่อภาพยนตร์
 - จัดกิจกรรมออกแบบโครงงานวิจัย และการอบรมเรื่องเทคนิควิจัยชนบทเพื่อให้ผู้เรียนเตรียมความพร้อมก่อนการลงพื้นที่
 - สร้างคู่มือการลงพื้นที่ และคู่มือการทำวิจัยในชุมชน
 - จัดกลุ่มค้นคว้า แลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านแนวคิดทฤษฎี และการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งในพื้นที่และในห้องเรียน
 - จัดกิจกรรมลงพื้นที่ศึกษาภาคสนามเป็นเวลาอย่างน้อย 10 วัน
 - ทดลองใช้คู่มือการลงพื้นที่ในการปฏิบัติภาคสนาม
 - ถ่ายทำสารคดีเชิงวิชาการ เพื่อประมวลความรู้เรื่องการจัดการเรียนการสอนในพื้นที่
 - จัดเวทีอภิปรายผลการศึกษาทั้งในภาคสนามและในห้องเรียน โดยเชิญชาวบ้าน ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้มีประสบการณ์ในการสอนชนบทศึกษาร่วมอภิปราย และวิจารณ์ผลการศึกษาของผู้เรียน
- คณะวิจัย: อาจารย์ นักวิจัย และสถาบันภาคี ตลอดจนผู้รับผิดชอบ โดยในส่วนของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีอาจารย์ ดร.จักรกริช สังขมณี (ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา) เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ มีศาสตราจารย์สุริชัย หวันแก้ว และอาจารย์ ดร.นฤมล หิณชิระนันท์เป็น

ที่ปรึกษาโครงการ มีผู้ช่วยวิจัยซึ่งเป็นนิสิตปริญญาโท และมีนิสิตเข้าร่วมการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ในครั้งนี้ในระดับปริญญาตรีประมาณ 60 คน

- นำเสนองานวิจัยสาธารณะ: จัดเวที
 - นำเสนอผลการศึกษาชนบทโดยเชื่อมโยงพื้นที่การศึกษา ณ จังหวัดเชียงราย การจัดเวทีวิจัยสาธารณะนี้ต้องทำทั้งในพื้นที่ที่ทำการวิจัย คือในหมู่บ้าน และให้ชาวบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมการนำเสนอตลอดจนให้ผู้เข้าร่วมสามารถแสดงความคิดเห็นในการปรับปรุงเนื้อหาต่อไป เวทีวิจัยสาธารณะอีกแห่งจะจัดในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยโดยที่จะนำผู้แทนจากหน่วยงานภาคี เช่น ตัวแทนจากสถาบันวิจัยสังคม ผู้แทนจากชุมชน ทีมงานนักวิจัย ผู้แทนจากภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มาร่วมกันอภิปรายเนื้อหาและสังเคราะห์องค์ความรู้ทั้งในเชิงเนื้อหาและในเชิงแนวคิดทฤษฎีว่าด้วยการพัฒนาชนบทไทย
 - เพื่อนำรูปแบบแนวทางการสอนที่ได้มาแลกเปลี่ยนกับมหาวิทยาลัยเครือข่ายที่ทำงานวิจัยภายใต้โครงการ Social Sustainability Platform และมหาวิทยาลัยอื่นๆ ที่สนใจหรือมีการเรียนการสอนด้านการศึกษากการพัฒนาชนบท เพื่อให้ได้รูปแบบ/แนวทางการศึกษาที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับมหาวิทยาลัยอื่นๆ ได้ด้วย

พื้นที่ปฏิบัติการวิจัย

- การเรียนการสอนในห้องเรียน
 - ใช้การเรียนการสอนรายวิชา “สังคมวิทยาชนบท” ระดับปริญญาบัณฑิต และรายวิชา “ทฤษฎีพัฒนาสังคม” ระดับมหาบัณฑิตของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นห้องปฏิบัติการวิจัยในห้องเรียน (ระยะเวลา 1 ภาคการศึกษา; โปรดดูประมวลรายวิชาที่แนบมา)
- การเรียนการสอนในพื้นที่ชนบท
 - ทีมวิจัยเลือกหมู่บ้าน 3 หมู่บ้านในตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงรายเป็นพื้นที่ปฏิบัติการการวิจัยเชิงสังคมนอกห้องเรียน (Social laboratory)

กิจกรรมในการลงศึกษาภาคสนาม

1. กิจกรรมพื้นฐานของในการวิจัยชุมชน
2. การสำรวจพื้นที่ทางกายภาพและสถาบันที่เป็นทุนทางสังคมในหมู่บ้าน
3. เวทีการเรียนรู้ร่วมกัน

เนื้อหาของการวิจัย

ในการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของชนบทในครั้งนี้ งานวิจัยเลือกลงพื้นที่บ้านโป่งและบ้านหัวฝาย ต.ป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย งานวิจัยชิ้นนี้พิจารณาการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชนบทจากหลากหลายมุมมอง ได้แก่ เรื่องของเศรษฐกิจเกษตรชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง โดยศึกษากรณีการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการทำนา การจัดการลำไยของหมู่บ้าน และสวนส้มกับการเข้ามาของทุนนิยมในชุมชน นอกจากนี้ที่มิวิจัยยังได้มองการเปลี่ยนผ่านของชนบทไทยผ่านมุมมองอัตลักษณ์และความสัมพันธ์ทางสังคมกับสังคมชนบทที่เปลี่ยนไป โดยศึกษาความเป็นชาติพันธุ์กับการสร้างชุมชนบนฐานการจัดการทรัพยากร ประเด็นเด็กและเยาวชนกับทิศทางของชนบทสมัยใหม่ กลุ่มผู้หญิงเสื้อแดงกับบทบาท ทักษะคติ และปฏิบัติการทางการเมือง ตลอดจนการศึกษาการเปลี่ยนแปลงกลุ่มอำนาจท้องถิ่น ผู้มีอิทธิพล และระบบอุปถัมภ์ในหมู่บ้าน ท้ายสุด ที่มิวิจัยพยายามทำความเข้าใจการดำรงอยู่ของชุมชน กับเชื่อมโยงพลวัตจากภายนอก ทั้งนี้การศึกษาในเรื่องดังกล่าวสะท้อนผ่านกรณีศึกษาโบราณคดีชุมชนบนฐานการท่องเที่ยวและความขัดแย้ง พุทธศาสนชุมชนกับความศรัทธาและโลกาภิวัตน์ และวาทกรรมการพัฒนาชุมชนของรัฐกับการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน

ข้อค้นพบและข้อสรุปของงานวิจัย

1.

งานวิ

จัยชิ้นนี้ได้โจทย์การวิจัย แนวคิด และวิธีการวิจัยชนบทในรูปแบบใหม่ๆ กล่าวคือ

- คณะผู้วิจัยพบว่างานการศึกษาการเปลี่ยนผ่านของสังคมชนบทไทยที่ผ่านมานั้นมีข้อจำกัดในเชิงของแนวคิดและข้อถกเถียงทางทฤษฎีซึ่งหยุดนิ่งมาในช่วงกว่าทศวรรษที่ผ่านมา การเรียนการสอนและการศึกษาวิจัยชนบทในช่วงก่อนหน้านี้ โดยเฉพาะในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1970 นั้นมักจะเน้นไปในเรื่องของข้อถกเถียงในเรื่องแนวคิดที่มีอิทธิพลทางความคิดจากสายมาร์กซิสต์ที่เน้นไปในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงปัจจัยและความสัมพันธ์ในการผลิต การขูดรีด และเรื่องของความเป็นไปได้และลักษณะของการเคลื่อนไหวของขบวนการชาวนาในชนบท ในช่วงทศวรรษถัดมาให้ความสนใจมากขึ้นต่อการเปลี่ยนแปลงในระดับหมู่บ้านอันเป็นผลมาจากการเข้ามาของรัฐและโครงการพัฒนาต่างๆ จากภายนอกสู่หมู่บ้าน ข้อถกเถียงที่สำคัญว่าด้วยสังคมชาวนาของ James C Scott และ Samuel Popkin ก็เป็นส่วนสำคัญของการทำความเข้าใจสังคมชาวนาไทยที่มีคุณภาพ แต่กระนั้นแนวคิดและโจทย์ของข้อถกเถียงดังกล่าวเน้นไปในเรื่องของความเสี่ยงของชาวนาในวิถีการดำรงชีพและการพึ่งพิงระบบอุปถัมภ์ อย่างไรก็ตามก็ติดคณะผู้วิจัยเห็นว่าหลังจากช่วง 1980 เป็นต้นมางานการศึกษาทำความเข้าใจชนบทนั้นหยุดลงแต่เพียงเท่านั้น และไม่ได้มีการสานต่อเพื่อตั้งโจทย์ทางแนวคิดในเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาที่สอดรับกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน เสมือนกับว่าหมู่บ้านเป็นเพียงสถานที่ที่ถูกทิ้งร้าง ไร้ซึ่งความยั่งยืนของคุณภาพทางสังคมและความมั่นคงของชาวบ้านอีกต่อไป แต่ในความเป็นจริงแล้ว

ท่ามกลางความเสี่ยงใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ หมู่บ้านในชนบทยังทำหน้าที่เป็นหมุดหมายที่สำคัญในหลายแง่มุมด้วยกันในฐานะพื้นที่หรือกลไกรองรับการเปลี่ยนแปลงและการแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของคนชนบทตลอดมา

- คณะวิจัยพบว่าหมู่บ้านเป็นกลไกที่สำคัญในฐานะพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมในการรองรับความเสี่ยงที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ โจทย์ที่คณะวิจัยเห็นว่ามีสำคัญที่สุดโจทย์หนึ่งในการศึกษาการเปลี่ยนผ่านของชนบทคือว่า เราจะทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านชนบทไทยอย่างไร หรือพูดง่ายๆ คือว่า หมู่บ้านชนบทมีหน้าตาเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรในทุกวันนี้ การเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของหมู่บ้านนั้นสะท้อนให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีพและความสามารถของคนชนบทอย่างไรในการแสวงหาโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและลดทอนความเสี่ยงให้กับตนเอง จากการศึกษาหมู่บ้านในประเด็นย่อยๆ ทั้งในเรื่องของการสร้างความหลากหลายในรูปแบบการผลิตในภาคการเกษตรที่มากขึ้น การเข้าร่วมกับการเกษตรเชิงพันธะสัญญาและการเกษตรเชิงพาณิชย์ เรื่องการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งระหว่างชาวบ้านเอง กับกลุ่มชาติพันธุ์รอบๆ หมู่บ้าน กับองค์กรพัฒนาเอกชนจากภายนอก และกับหน่วยงานของรัฐเอง ตลอดจนประเด็นเรื่องของการคิดและบทบาททางการเมืองของชาวบ้านที่มีการแสดงออกมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงทั้งหลายเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงข้อสรุปที่สำคัญว่าหมู่บ้านนั้นยังคงมีความสำคัญอยู่มากในฐานะที่เป็นฐานทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในการสร้างโอกาสและรายได้ให้กับคนชนบท งานการศึกษาชนบทในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาคงจะมองหมู่บ้านชนบทไปในทางเสื่อมถอย แต่ข้อค้นพบดังกล่าวก็นำมาซึ่งความเข้าใจที่แตกต่างออกไป

- การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านในชนบทหรือแม้แต่การเรียนการสอนว่าด้วยชนบทในทุกวันนี้จึงเป็นเรื่องยากที่จะจำกัดความสนใจเพียงประเด็นใดประเด็นหนึ่งหรือเป็นการศึกษาในสาขาวิชาที่แยกขาดออกจากองค์ความรู้อื่นๆ ในทางสังคมศาสตร์ ข้อค้นพบอีกประเด็นของงานวิจัยชิ้นนี้ก็คือว่า การเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นเรื่องของระบบการผลิต การหารายได้ หรือตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตและตลาดนั้น มีความเกี่ยวข้องกับการทำความเข้าใจปฏิบัติการทางการเมืองของชาวบ้านทั้งในระดับชุมชนและในระดับชาติ การศึกษาการเมืองที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของชาวบ้านผ่านทางการจัดสรรทรัพยากรในหมู่บ้าน ตำบล หรือในระดับที่กว้างออกไปนั้นล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับเรื่องสถานภาพ โอกาส และช่องทางที่หลากหลายมากขึ้นในทางเศรษฐกิจอันเป็นผลส่วนหนึ่งมาจากการให้การสนับสนุนจากรัฐในเรื่องของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การศึกษาและโครงการพัฒนาในระดับท้องถิ่นในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา และรวมไปถึงการเกี่ยวข้องของชุมชนกับระบบตลาดและตัวแสดงอื่นๆ ที่ไหลออกไป ประเด็นดังกล่าวนี้เน้นย้ำถึงภาระหน้าที่ของการเรียนการสอนว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงของชนบทไทยที่ควรจะพัฒนาให้มีความทันสมัย มีข้อถกเถียงใหม่ๆ ที่ต้องก้าวข้ามข้อจำกัดในเรื่องของประเด็นและสาขาวิชาให้ได้ พลวัตที่เกิดขึ้นในชนบทนั้นเรียกร้องให้นักวิชาการด้านชนบทศึกษาต้อง

ทำงานร่วมมือข้ามสาขาและพื้นที่ให้มากขึ้นกว่าเดิมเพื่อที่สามารถตามทันกับความท้าทายใหม่ๆ ที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ชนบทที่มีความหลากหลายและซับซ้อนมากขึ้นทั้งในเรื่องของคุณภาพสังคม ความเสี่ยงใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในวิถีทางเศรษฐกิจที่ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงในไร่นา ตลอดจนการทำความเข้าใจว่าอะไรคือความมั่นคงของคนในชนบทหากว่าความมั่นคงนั้นจะมีอยู่จริง

2.

คณะ

ผู้วิจัยพบว่ารูปแบบการเรียนการสอนในระดับมหาวิทยาลัยในเรื่องชนบทศึกษานั้นมีความท้าทายอย่างมาก ในหลายๆ ด้านด้วยกัน ได้แก่

ควา

มท้าทายแรกมาจากคำถามที่สำคัญที่ว่า ผู้สอนจะอย่างไรให้ผู้เรียนซึ่งเป็นนิสิตนักศึกษาที่ส่วนใหญ่แล้วเป็นลูกหลานของชนชั้นกลางและชนชั้นสูงในกรุงเทพมหานครนั้นหันมาให้ความสนใจกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนบท แน่นอนว่าผู้เรียนเหล่านี้อาจจะสนใจเนื้อหาในฐานะที่เป็นวิชาเรียนหรือเป็นประเด็นทางวิชาการที่น่าสนใจได้ แต่การทำความเข้าใจชนบทในรูปแบบดังกล่าวนี้น่าจะแตกต่างไปจากการเรียนการสอนที่ผู้เรียนเห็นคุณค่าและความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับชนบทในฐานะผู้คนและบริบทที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของผู้เรียน ในการสร้างเสริมความสนใจให้กับผู้เรียน ผู้สอนพบว่าการเชื่อมโยงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองโดยเฉพาะที่เกิดขึ้นในกรุงเทพมหานครซึ่งเกี่ยวข้องหรือมีผลกระทบโดยตรงกับผู้เรียนนั้นเป็นช่องทางหนึ่งที่เป็นจุดเริ่มต้นในการดึงความสนใจของผู้เรียนให้เกิดขึ้นได้ การยกประเด็นเรื่องของการชุมนุมของคนเสื้อแดงที่แยกราชประสงค์ และการเชื่อมโยงคนเหล่านี้กับภาคชนบททำให้ผู้เรียนเห็นถึงตัวเชื่อมที่ทำให้พื้นที่เมืองกับชนบทนั้นแยกกันไม่ออก

ควา

มท้าทายขั้นถัดมาในการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับชนบทก็คือว่า นอกจากการสร้างควมสนใจในแรกเริ่มกับผู้เรียนแล้ว การเรียนการสอนในขั้นต่อไปก็ต้องมีการพัฒนาทั้งในแง่ของประเด็นที่ศึกษาและข้อถกเถียงเชิงแนวคิดให้มีความลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นไปด้วย คณะผู้วิจัยพบว่าอุปสรรคที่สำคัญในการเรียนการสอนเกี่ยวกับชนบทในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและอาจจะรวมไปถึงในสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษาอื่นๆ ในกรุงเทพมหานครก็คือกรอบของเวลาที่บังคับให้มีการเรียนหลายวิชาไปพร้อมๆ กันในหนึ่งภาคการศึกษา ข้อจำกัดที่ว่านี้ทำให้ไม่สามารถจัดการเรียนการสอนในบริบทหรือการส่งเสริมให้มาลงพื้นที่ศึกษาในระหว่างภาคเรียนได้ คณะวิจัยได้พยายามค้นหาวิธีการแก้ไขปัญหาการจัดการเรียนการสอนดังกล่าวนี้และพยายามมุ่งเน้นการลงพื้นที่ศึกษาชนบทที่มีระยะเวลายาวนานพอสมควร แต่

กระนั้นมันก็เป็นกรยากเหลือคณานับในการที่จะจัดให้มีการเรียนการสอนที่สามารถนำผู้เรียนลงพื้นที่ในเวลาที่เหมาะสมและบ่อยครั้งได้ การแก้ไขปัญหาก็ต้องอาศัยการเปิดบังเวลาในช่วงระหว่างการพักการศึกษาระหว่างปีการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนมีเวลาในการลงทำวิจัยในหมู่บ้านได้อย่างเต็มที่ ในระยะยาวการแก้ปัญหาที่ควรจะเป็นคือการจัดรูปแบบการศึกษาแบบใหม่ในระบบ module ที่อนุญาตให้มีการเรียนการสอนในรายวิชาหนึ่งเดียวในช่วงระยะเวลาหนึ่ง การจัดการเรียนการสอนแบบนี้ให้อิสระในเรื่องการจัดการการเดินทาง การลงพื้นที่ และการปรับเปลี่ยนรูปแบบกิจกรรมได้มากกว่าการจัดการเรียนการสอนที่อิงอยู่กับระบบภาคการศึกษา อย่างไรก็ตามนี่คือสิ่งที่คณะวิจัยเห็นว่าจะเป็นประโยชน์ แต่ในเรื่องการจัดการนั้นอาจจะเป็นเรื่องยากในระบบมหาวิทยาลัยที่มักเน้นการเปลี่ยนแปลงเพื่อประโยชน์เชิงภาพลักษณ์และการพาณิชย์มากกว่าอรรถประโยชน์ทางวิชาการที่แท้จริง

- งานวิจัยชิ้นนี้เน้นการปฏิบัติการพร้อมๆ กับการวิจัย การปฏิบัติการที่ดำเนินการเพื่อพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนคือการจัดการระบบการเรียนรู้ที่เน้นการเตรียมผู้เรียนก่อนการลงพื้นที่ศึกษาในหมู่บ้าน การจัดการดังกล่าวดำเนินการในรูปแบบของการจัดให้มีการอ่านเอกสารประกอบประเด็นอภิปรายซึ่งจะนำไปสู่การศึกษาในพื้นที่ในช่วงท้ายของวิชา การจัดให้ผู้เรียนมีการสะท้อนความคิดออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร ตลอดจนการให้ผู้เรียนลงมือทำโครงร่างการวิจัยที่เข้มข้นเพื่อทำความเข้าใจประเด็นปัญหา การตั้งคำถาม และการวางแผนวิธีการแสวงหาคำตอบในพื้นที่ในเวลาจำกัด ในการลงพื้นที่นั้น การจัดการเรียนการสอนเน้นให้ผู้เรียนต้องพักอาศัย กินอยู่ และร่วมทำกิจกรรมของชุมชนร่วมกับชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังมีการสร้างเวทีแลกเปลี่ยนความรู้และการวิพากษ์วิจารณ์ข้อมูลและแนวคิดจากการศึกษาโดยชาวบ้านและนักวิชาการอื่นๆ การดำเนินงานดังกล่าวเน้นประสบความสำเร็จในแง่ของการกระตุ้นการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดีให้กับผู้เรียน แต่กระนั้นก็ต้องอาศัยงบประมาณสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยและแหล่งทุนจากภายนอกไม่น้อย ข้อจำกัดก็คือการที่มหาวิทยาลัยที่มีงบประมาณจำกัดอาจจะไม่สามารถดำเนินการแบบเต็มขั้นได้

3. ในเรื่องของการสังเคราะห์แนวคิดเชิงทฤษฎีและการสร้างเครือข่ายองค์ความรู้ที่มีการแลกเปลี่ยนกันในเชิงแนวคิดนั้น คณะผู้วิจัยเห็นว่าควรจะมีการจัดเวทีสาธารณะและการเชิญบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงในชนบทมาร่วมเป็นวิทยากรในการเรียนการสอนมากกว่าที่เป็นอยู่ การวิจัยเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้มีความไม่พร้อมในประเด็นนี้เป็นอย่างมากอันเนื่องมาจากข้อจำกัดในเรื่องของเวลาในการเตรียมการซึ่งต้องดำเนินไปตามช่วงเวลาที่มีการเรียนการสอนในระบบมหาวิทยาลัยใน

ภาคปกติ ตลอดจนข้อจำกัดในเรื่องของคณะทำงานในการติดต่อประสานงาน การเผยแพร่ และการสร้างเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้นกับมหาวิทยาลัยอื่นๆ ที่มีการเรียนการสอนว่าด้วยชนบทศึกษา ทั้งนี้ นอกจากตัวโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติงานนี้แล้ว การริเริ่มในการเชื่อมโยงความรู้จากเกิดขึ้นจากหน่วยการศึกษาอื่นๆ ที่มีโอกาสได้ทำงานวิจัยในพื้นที่เดียวกับงานชิ้นนี้ หรือสนใจการจัดการเรียนการสอนว่าด้วยชนบทในภายหลังได้ อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบในเรื่องดังกล่าวก็เป็นบทเรียนที่สามารถปรับปรุงเพื่อการเรียนการสอนที่ดีขึ้นได้ในการจัดการเรียนการสอนในครั้งถัดไป

ข้อเสนอแนะกับการศึกษาก่อนหน้าภายใต้โครงการ Social Sustainability Platform

ผลจากการศึกษาชนบทในงานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาชนบทในสังคมปัจจุบันที่เน้นเรื่องความยั่งยืนทางสังคม คุณภาพสังคม และความมั่นคงของมนุษย์นั้นจำเป็นต้องใช้ประเด็นการศึกษาที่หลากหลายเพื่อที่จะสามารถเชื่อมโยงพลวัตและการปรับตัวของชุมชนกับการสังเคราะห์แนวคิดดังกล่าวข้างต้นได้ การแบ่งประเด็นที่ศึกษาออกเป็นหัวข้อหลัก เช่น เศรษฐกิจการเกษตรท่ามกลางสังคมความเสี่ยง อัตลักษณ์และความสัมพันธ์ทางสังคมกับความมั่นคงของมนุษย์ ความมั่นคงทางสังคมชนบทกับการเชื่อมโยงพลวัตจากภายนอกนั้นสามารถใช้เป็นจุดตั้งต้นของการนำรูปแบบการแบ่งประเด็นการศึกษาในพื้นที่ที่มีการศึกษาเรื่อง Social Sustainability Platform ก่อนหน้านี้ได้ ข้อเสนอที่เป็นรูปธรรมอาจจะได้แก่ การเชื่อมโยงพื้นที่การศึกษา ณ จังหวัดเชียงรายเข้ากับการศึกษาก่อนหน้า เช่น จังหวัดน่าน ซึ่งดำเนินการภายใต้โครงการ Social Sustainability Platform เฟส 1 ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในขั้นตอนนี้อาจเชิญผู้แทนชุมชนหรือทีมวิจัยที่ทำงานในพื้นที่ในจังหวัดน่านมาร่วมอภิปรายแลกเปลี่ยนประสบการณ์และสังเคราะห์ความรู้เพื่อการพัฒนาโครงการในขั้นต่อไป (เฟส 3) การศึกษาเชิงเปรียบเทียบในลักษณะข้ามพื้นที่เช่นนี้จะก่อให้เกิดการทำความเข้าใจความซับซ้อนของชุมชนมากขึ้น ความซับซ้อนนี้ส่วนหนึ่งมาจากเงื่อนไขปัจจัยภายนอกชุมชนแต่ละชุมชนเอง แต่ส่วนหนึ่งก็มาจากปัจจัยภายในชุมชนซึ่งการทำความเข้าใจปัจจัยภายในนี้เองที่แต่ละชุมชนจะสามารถสร้างองค์ความรู้เพื่อสร้างกรอบความยั่งยืนทางสังคมได้มากขึ้นและโดยชุมชนเอง

นอกเหนือจากการศึกษาเปรียบเทียบข้ามพื้นที่แล้ว โครงการ Social Sustainability Platform สามารถสนับสนุนให้มีการวิจัยในการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับความยั่งยืนในปัจจุบัน และพัฒนาองค์ความรู้ดังกล่าวไปสู่การสร้างดัชนีชี้วัดความยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน การพัฒนาดัชนีชี้วัดนี้ควรจะได้รับการพัฒนาขึ้นและนำไปทดลองใช้ทั้งในพื้นที่ที่ได้มีการศึกษาวิจัยมาก่อนหน้าทั้งในเฟส 1 และ 2 เพื่อที่จะตรวจสอบความเป็นไปได้ของการประเมินกรอบความยั่งยืนทางสังคม และการแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านถึงประโยชน์ที่เป็นไปได้ต่อชุมชนเอง ดัชนีชี้วัดดังกล่าวอาจจะนำไปปรับใช้ในการศึกษาชุมชนอื่นๆ ต่อไปในอนาคตได้

บทคัดย่อ

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ ร่วมมือกับสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้จัดให้มีการจัดการวิจัยเชิงปฏิบัติการว่าด้วยการเรียนการสอนเกี่ยวกับชนบทและการพัฒนาในสังคมไทย ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ คณะวิจัยซึ่งประกอบด้วยอาจารย์ นักวิจัย นิสิตระดับปริญญาบัณฑิตและระดับมหาบัณฑิตได้ร่วมกันพัฒนาการเรียนการสอนในวิชาเรียนที่ว่าด้วยการศึกษาชนบท โดยใช้วิชาสังคมวิทยาชนบท สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (หลักสูตรปริญญาตรี) เป็นฐานการปฏิบัติงานวิจัยและการนำนิสิตจำนวน 60 คน ลงพื้นที่วิจัยภาคสนาม ณ บ้านโป่งและบ้านหัวฝาย ต.ป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย เป็นเวลา 10 วัน ในการศึกษาครั้งนี้งานวิจัยเลือกที่จะพิจารณาทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของชนบทจากหลากหลายมุมมอง ได้แก่ เรื่องของเศรษฐกิจเกษตรชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง โดยศึกษากรณีการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการทำนา การจัดการลำไยของหมู่บ้าน และสวนส้มกับการเข้ามาของทุนนิยมในชุมชน นอกจากนี้ทีมวิจัยยังได้มองการเปลี่ยนผ่านของชนบทไทยผ่านมุมมองอัตลักษณ์และความสัมพันธ์ทางสังคมกับสังคมชนบทที่เปลี่ยนไป โดยศึกษาความเป็นชาติพันธุ์กับการสร้างชุมชนบนฐานการจัดการทรัพยากร ประเด็นเด็กและเยาวชนกับทิศทางของชนบทสมัยใหม่ กลุ่มผู้หญิงเสียดงกับบทบาท ทศนคติ และปฏิบัติการทางการเมือง ตลอดจนการศึกษาการเปลี่ยนแปลงกลุ่มอำนาจท้องถิ่น ผู้มีอิทธิพล และระบบอุปถัมภ์ในหมู่บ้าน ท้ายสุด ทีมวิจัยพยายามทำความเข้าใจการดำรงอยู่ของชุมชน กับเชื่อมโยงพลวัตจากภายนอก ทั้งนี้การศึกษาในเรื่องดังกล่าวสะท้อนผ่านกรณีศึกษาโบราณคดีชุมชนบนฐานการท่องเที่ยวและความขัดแย้ง พุทธศาสน์ชุมชนกับความศรัทธาและโลกาภิวัตน์ และวาทกรรมการพัฒนาชุมชนของรัฐกับการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน

Department of Sociology and Anthropology incorporation with Social Research Institute, Chulalongkorn University, have organized an action-based research on university teaching and practicum concerning studies of rural transformation and development in Thailand. In this research project, the research team comprising of a university lecturer, researchers, 4 graduate and 60 undergraduate students together developed teaching processes and materials employing a class on rural sociology as an experiment classroom. The research also extended into field studies of which ten-day field research was conducted in Pong and Hua Fai Villages of Pa Dat subdistrict, Ma Suay district, Chiang Rai province in the north of the country. In order to understand changes in rural Thailand, the research explored multi-facets of agriculture-based economy through case studies of rice, longan, and orange productions. The research also investigated into the transformations of rural identities and social relations using cases of ethnic groups and their resource-oriented relationship, youth and migration, 'red-shirt' women in their active roles in local and national political movements as well as the adaptations of influential local leaders under an existing system of patron-client relations. Lastly, the research seeks to elaborate the

persistence and dynamism of rural communities in the midst of external influences. This is reflected in our studies in community approach in management of local archeological sites, historic-cultural tourism promotion and conflicts, religious practices and devotion, and state-initiated project of community fund development.

ส่วนที่ 1

บทนำ

1. การศึกษาการพัฒนาชนบทในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: กรอบคิดและวิธีการ

ในแต่ละสังคม ผู้คนล้วนแล้วแต่มีความคิดความเข้าใจว่าอะไรคือ “ชนบท” (Rural) รวมถึงว่าความเป็นชนบทแตกต่างอย่างไรจากความเป็น “เมือง” (Urban) ความเป็นชนบทนั้นไม่ได้จำกัดอยู่แต่ในเรื่องของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมถึงลักษณะวิถีชีวิต วิถีคิด และความสัมพันธ์ของผู้คนด้วย ความเป็นชนบทจึงมีลักษณะทางกายภาพพร้อมๆ ไปกับการมีลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม คำถามเกี่ยวกับชนบทที่น่าสนใจสำหรับสังคมไทยปัจจุบันก็คือ อะไรคือสิ่งที่นิยามความเป็นชนบท? การพัฒนาในชนบทในรอบหลายทศวรรษที่ผ่านมามีรูปแบบเช่นไร มีความยั่งยืน (Sustainability) หรือไม่ และการพัฒนาที่ผ่านมานำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงอย่างไรในเชิงคุณภาพทางสังคม (Social quality) ของชนบท? การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในกรุงเทพฯ มีอิทธิพลต่อชนบทอย่างไร? ในสังคมสมัยใหม่ ความเป็นชนบทลดหายไปหรือทว่ากลับขยายใหญ่และทวีความสำคัญมากขึ้น? หากความเป็นชนบทยังคงดำรงอยู่ คนชนบทเองมีส่วนอย่างไรในการนิยามพื้นที่ทางสังคมของพวกเขาท่ามกลางบริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย เพื่อลดความเสี่ยงทางสังคม (Social risks) ที่อาจจะเกิดขึ้น และก่อให้เกิดความมั่นคงในฐานะปัจเจกชนได้ (Human security)? และที่สำคัญคือ การเรียนการสอนเกี่ยวกับชนบทในสถาบันการศึกษาระดับสูงควรจะเป็นไปอย่างไร เพื่อที่จะสามารถสร้างกรอบคิดเรื่องความยั่งยืนและการเปลี่ยนแปลงของชนบท และสร้างความรู้ความเข้าใจที่เพียงพอต่อผู้เรียนซึ่งส่วนใหญ่มีพื้นฐานมาจากสังคมเมือง?

การจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับชนบทในมหาวิทยาลัยควรที่จะทำหน้าที่กระตุ้นให้ผู้เรียนสามารถสำรวจเชิงวิพากษ์ต่อปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและประเด็นถกเถียงทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับชนบทได้อย่างมีพลวัต งานการศึกษาชนบทในระยะหลังมานี้ชี้ให้เห็นว่าสังคมชาวไร่ชาวนา (Peasant society) มิใช่รูปแบบเพียงหนึ่งเดียวของสังคมชนบทไทยในปัจจุบันอีกต่อไป¹ การทำความเข้าใจความเป็น

¹ ดู Bernstein, H. and T. J. Byres, (2001) "From Peasant Studies to Agrarian Change", *Journal of Agrarian Change*, (1) 1: 1-56., Elson, R. E. (1997) *The End of the Peasantry in Southeast Asia: A Social and Cultural History of Peasant Livelihood, 1800-1990's*. Canberra: Australian National University and Macmillan Press, St Martin's Press., Rigg, J. (2001) *More than the Soil: Rural Change in Southeast Asia*. London, Prentice Hall., Rigg, J. and S. Nattapoolwat (2000) "Embracing the Global in Thailand: Activism and Pragmatism in an Era of Deagrarianisation," *World Development*, (29) 6: 945-960. และ ยศ สันตสมบัติ. 2546. พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ การปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชนบทในทุกวันนี้ต้องอาศัยการศึกษาอย่างพินิจพิเคราะห์ เชื่อมโยงความรู้กับวิธีการศึกษาและแนวคิดจากศาสตร์อื่นๆ และต้องวิพากษ์ภาพตียึดเดิมๆ (Stereotypes) ว่าด้วยชนบทไทยเสียใหม่ การเรียนการสอนชนบทศึกษาควรเน้นการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของชนบทในเชิงกายภาพและในเชิงสังคม โดยผู้เรียนควรจะได้รับการกระตุ้นให้สนใจแนวคิดและข้อถกเถียงต่างๆ ทางสังคมวิทยาและสังคมศาสตร์เพื่อทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของชนบทในด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม สถาบันทางสังคมและความเป็นชุมชน วัฒนธรรมทางการเมืองของชาวบ้าน การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตในเชิงเศรษฐกิจและการบริโภค การเข้าถึงและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การย้ายถิ่นและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบประชากร พลวัตการพัฒนาท้องถิ่น โลกาภิวัตน์และความทันสมัย ตลอดจนการให้ความหมายและคุณค่าของความเป็นชนบทที่มีความหลากหลายและเป็นพลวัต การศึกษาแนวคิดและประเด็นดังกล่าวจะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาความรู้และเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ทำความเข้าใจชนบท รวมถึงการประยุกต์ความรู้ที่เรียนในชั้นเรียนกับการลงพื้นที่ศึกษาชนบทในรูปแบบการวิจัยชนบทต่อไป

ที่มาที่ไปของการวิจัย

จากข้อเสนอโครงการ Social Sustainability Platform ระยะแรก ได้มีการนำเสนอความก้าวหน้าที่สำคัญในวงการวิจัยและวิชาการด้านการพัฒนาหลายประการ ทั้งในเรื่องของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ความตื่นตัวของนักสังคมศาสตร์การพัฒนาสังคม และการพัฒนาชนบทในระดับอุดมศึกษา ตลอดจนความสนใจที่มากขึ้นในเชิงแนวคิดทฤษฎีที่อิงบริบทของสังคมและเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาชนบทในประเทศไทย ความก้าวหน้าต่างๆ เหล่านี้ ส่วนหนึ่งเคยมีโครงการการศึกษาในรูปแบบที่นำนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยลงพื้นที่ศึกษาสภาพและปัญหาสังคมชนบทไทย² ตลอดจนการอภิปรายในเวทีวิชาการมาก่อนหน้านี้แล้ว เช่น การสัมมนาเรื่อง “ชนบทศึกษาในมหาวิทยาลัยในมหานคร: ประสบการณ์และข้อเสนอแนะ” ซึ่งจัดโดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย³ อย่างไรก็ตาม จากการอภิปรายทบทวนเรื่องการศึกษาสังคมชนบทในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยดังกล่าว จวบจนถึงปัจจุบันก็นับเนื่องเป็นเวลา 10 ปีแล้ว จึงถือเป็นโอกาสอันดีในการกลับมาทบทวนแนวคิดและวิธีการศึกษาสังคมชนบทท่ามกลางแนวคิดสำคัญๆ ที่เกิดขึ้นมาในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา อาทิ แนวคิดเรื่อง คุณภาพสังคมความมั่นคงของมนุษย์ และสังคมความเสี่ยง เป็นต้น

ในการนี้ โดยความร่วมมือของภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์และ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงได้จัดให้มีการจัดการวิจัยเชิงปฏิบัติการว่าด้วยการเรียนการสอนเกี่ยวกับ

² โปรดดู รายงานผลการศึกษาคณะการศึกษาสภาพและปัญหาสังคมชนบทไทย: กรณีศึกษา ต.อ่างศิลา อ.พิบูลมังสาหาร จ.อุบลราชธานี โดยคณาจารย์ผู้สอนและนิสิตที่เรียนวิชา 312-323 สังคมชนบทไทย โครงการการศึกษาทั่วไป ฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2527.

³ โปรดดู ปรีชา คุวินทร์พันธุ์ และ สุริชัย หวันแก้ว (บก.). *ชนบทศึกษาในมหาวิทยาลัยกรุงเทพฯ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543 และ ปรีชา คุวินทร์พันธุ์, สุริชัย หวันแก้ว และ ฉันทนา บรรพศิริโชติ. รายงานการศึกษาเรื่อง “แบบแผนการเรียนรู้เกี่ยวกับชนบทไทยในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.” กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

ชนบทและการพัฒนาในสังคมไทย ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ คณะวิจัยซึ่งประกอบด้วยอาจารย์ นักวิจัย นิสิตระดับปริญญาบัณฑิตและระดับมหาบัณฑิตได้ร่วมกันพัฒนาการเรียนการสอนในวิชาเรียนที่ว่าด้วยการศึกษาชนบท โดยใช้วิชาสังคมวิทยาชนบท สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (หลักสูตรปริญญาตรี) เป็นฐานการปฏิบัติงานวิจัย

เป้าหมายของการทำงาน

6. ทบทวนแนวคิดทฤษฎีและหลักสูตรการเรียนการสอนระดับสูงในเรื่องการศึกษาชนบทและการพัฒนา โดยลงศึกษาในพื้นที่ ณ อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
7. สร้างเอกสารประกอบการสอนและเทคนิคการสอนใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับประเด็นการพัฒนาชนบท ตลอดจนการเชื่อมโยงแนวคิดใหม่ๆ ในการพัฒนาสังคมเช่น แนวคิดคุณภาพสังคม ความมั่นคงของมนุษย์ และสังคมความเสี่ยง
8. จัดทำสื่อวีดิทัศน์เชิงสารคดีเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาคสนาม
9. กระตุ้นให้ผู้สอนและผู้เรียน ตลอดจนหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง (อาทิเช่น มหาวิทยาลัย หน่วยงานราชการ ชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชน) สร้างเครือข่าย ความร่วมมือในการศึกษาวิจัยประเด็นว่าด้วยการพัฒนาชนบทมากขึ้น
10. สร้างเครือข่ายความร่วมมือ ตลอดจนแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ในการพัฒนาการเรียนการสอนด้านการพัฒนาชนบทกับสถาบันการศึกษาอื่นๆ ในวงกว้างต่อไป

วิธีการดำเนินงานโครงการ

- จัดทำข้อเสนอโครงการในนามจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (โดยภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ และสถาบันวิจัยสังคม)
- วาระ (agenda) ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คือ “การศึกษาการพัฒนาชนบทในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: กรอบคิดและวิธีการ” เน้นการทบทวนกระบวนการวิธีการศึกษาในห้องเรียนและการลงพื้นที่ และการทบทวนแนวคิดด้วยสังคมชนบทไทย
- ลงมือวิจัยเชิงปฏิบัติการบนฐานทุนเดิมจากการเรียนการสอนเกี่ยวกับชนบทในหลักสูตรปริญญาตรี และกำหนดกรอบทิศทางที่จะมุ่งไปข้างหน้า
- วิธีการศึกษา:
 - ปรับปรุงประมวลรายวิชา และเอกสารประกอบการสอน
 - จัดการเรียนการสอนในห้องเรียน โดยเน้นการเรียนแบบมีส่วนร่วม และเน้นการสัมมนามากกว่าการบรรยาย
 - จัดเตรียมสื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัยและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ในชนบท เช่น สื่อภาพยนตร์

- จัดกิจกรรมออกแบบโครงงานวิจัย และการอบรมเรื่องเทคนิควิธีวิจัย ชนบทเพื่อให้ผู้เรียนเตรียมความพร้อมก่อนการลงพื้นที่
 - สร้างคู่มือการลงพื้นที่ และคู่มือการทำวิจัยในชุมชน
 - จัดกลุ่มคั่นคว่ำ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านแนวคิดทฤษฎี และการจัดเวที แลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งในพื้นที่และในห้องเรียน
 - จัดกิจกรรมลงพื้นที่ศึกษาภาคสนามเป็นเวลาอย่างน้อย 10 วัน
 - ทดลองใช้คู่มือการลงพื้นที่ในการปฏิบัติภาคสนาม
 - ถ่ายทำสารคดีเชิงวิชาการ เพื่อประมวลความรู้เรื่องการจัดการเรียนการสอนในพื้นที่
 - จัดเวทีอภิปรายผลการศึกษาทั้งในภาคสนามและในห้องเรียน โดยเชิญชาวบ้าน ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้มีประสบการณ์ในการสอนชนบท ศึกษาพร้อมอภิปราย และวิจารณ์ผลการศึกษาของผู้เรียน
- คณะวิจัย: อาจารย์ นักวิจัย และสถาบันภาคี ตลอดจนผู้รับผิดชอบ โดยในส่วนของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีอาจารย์ ดร.จักรกริช สังขมณี (ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา) เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ มีศาสตราจารย์สุริชัย หวันแก้ว และอาจารย์ ดร.นฤมล หิญาธิระนันท์เป็นที่ปรึกษาโครงการ มีผู้ช่วยวิจัยซึ่งเป็นนิสิตปริญญาโท และมีนิสิตเข้าร่วมการวิจัยเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้ในระดับปริญญาตรีประมาณ 60 คน
 - นำเสนองานวิจัยสาธารณะ: จัดเวที
 - นำเสนอผลการศึกษาชนบทโดยเชื่อมโยงพื้นที่การศึกษาใหม่ ณ จังหวัดเชียงรายเข้ากับ การศึกษาก่อนหน้า เช่น จังหวัดน่าน ซึ่งดำเนินการภายใต้โครงการ Social Sustainability Platform เฟส 1 ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในขั้นตอนนี้อาจเชิญผู้แทนชุมชนหรือทีมวิจัยที่ทำงานในพื้นที่ในจังหวัดน่านมาร่วม อภิปรายแลกเปลี่ยนประสบการณ์และสังเคราะห์ความรู้เพื่อการพัฒนาโครงการในขั้นต่อไป
 - เพื่อนำรูปแบบแนวทางการสอนที่ได้มาแลกเปลี่ยนกับมหาวิทยาลัยเครือข่ายที่ทำงาน วิจัยภายใต้โครงการ Social Sustainability Platform และมหาวิทยาลัยอื่นๆ ที่สนใจ หรือมีการเรียนการสอนด้านการศึกษาด้านการพัฒนาชนบท เพื่อให้ได้รูปแบบ/แนวทางการศึกษาที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับมหาวิทยาลัยอื่นๆ ได้ด้วย

รายละเอียดและขั้นตอนการดำเนินงาน

ระยะที่ 1 (ธันวาคม 2553 - กุมภาพันธ์ 2554)

- การเตรียมเนื้อหาทั้งเชิงกรอบคิดและเชิงปฏิบัติการเพื่อการศึกษาชนบท
- จัดให้มีการเรียนการสอนภาคกรอบคิดและเชิงปฏิบัติในห้องเรียนการควบคู่กัน
- ให้นิสิตจัดเตรียมโครงงานการวิจัย
- สำรวจพื้นที่สำหรับการศึกษภาคสนาม (หมู่บ้านป่าแดด ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย)
- จัดทำคู่มือและเอกสารสำหรับการศึกษภาคสนาม

ระยะที่ 2 (กุมภาพันธ์ 2554 – สิงหาคม 2554)

- จัดประชุมเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันก่อนลงศึกษาภาคสนาม
- การศึกษาภาคสนาม
- จัดกิจกรรมเวทีชุมชนระหว่างอยู่ในภาคสนาม
- ทีมนักวิจัยถอดบทเรียนในเรื่องกรอบคิดเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อเชื่อมโยงกับองค์ความรู้ชนบทศึกษาโดยเฉพาะกรณีหมู่บ้านที่ลงภาคสนาม
- จัดสัมมนาเสนอผลการศึกษาวิจัยจากการลงภาคสนามโดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิเข้าร่วมให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

พื้นที่ปฏิบัติการวิจัย

- การเรียนการสอนในห้องเรียน
ใช้การเรียนการสอนรายวิชา “สังคมวิทยาชนบท” ระดับปริญญาบัณฑิต และรายวิชา “ทฤษฎีพัฒนาสังคม” ระดับมหาบัณฑิตของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นห้องปฏิบัติการวิจัยในห้องเรียน (ระยะเวลา 1 ภาคการศึกษา; โปรดดูประมวลรายวิชาที่แนบมา)
- การเรียนการสอนในพื้นที่ชนบท
ทีมวิจัยเลือกหมู่บ้าน 3 หมู่บ้านในตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงรายเป็นพื้นที่ปฏิบัติการการวิจัยเชิงสังคมนอกห้องเรียน (Social laboratory)

กิจกรรมในการลงศึกษาภาคสนาม

1. กิจกรรมพื้นฐานของการวิจัยชุมชน

- แผนที่เดินดิน
- ปฏิทินฤดูกาลชุมชน
- แผนที่ทรัพยากร
- แผนผังเครือญาติ
- แผนที่ และปฏิทินวัฒนธรรมชุมชน
- แผนผังประวัติศาสตร์ชุมชน
- ประวัติชีวิต
- โครงสร้างองค์กรชุมชน (การเมืองการปกครอง, เศรษฐกิจ, สังคม)

2. การสำรวจพื้นที่ทางกายภาพและสถาบันที่เป็นทุนทางสังคมในหมู่บ้าน

- ประชุมร่วมกับผู้นำชุมชน (ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ) เพื่อรับฟังข้อมูลพื้นฐานและแนวทางการปฏิบัติตนในหมู่บ้าน
- สำรวจและเก็บข้อมูลกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน
- สำรวจและเก็บข้อมูลวัด ศาลปู่ตาและแหล่งความเชื่อของชุมชน
- สำรวจและเก็บข้อมูลพื้นที่สาธารณะและการจัดการทรัพยากรชุมชน
- สำรวจและเก็บข้อมูลแหล่งประวัติศาสตร์ชุมชน

3. เวทีการเรียนรู้ร่วมกัน

- จัดกิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้าน
- จัดเวทีสัมมนาเพื่อถอดบทเรียนจากการศึกษาวิจัยระหว่างอยู่ในภาคสนาม
- จัดเวทีสัมมนาเสนอผลการศึกษาวิจัยภายหลังกลับจากภาคสนาม

2. ข้อมูลพื้นฐานของบ้านโป่งและบ้านหัวฝาย ต.ป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย⁴

1. สภาพทั่วไป

1.1 ที่ตั้ง

อาณาเขตท้องที่ตำบลป่าแดด

ทิศเหนือ

จรดเขตองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหลวง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่
และองค์การบริหารส่วนตำบลวาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

ทิศตะวันออก

จรดเขตองค์การบริหารส่วนตำบลแม่สรวยและองค์การบริหารส่วนตำบลแม่
พริก อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

ทิศใต้

จรดเขตองค์การบริหารส่วนตำบลแม่พริก และองค์การบริหารส่วนตำบลศรี
ถ้อย อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

ทิศตะวันตก

จรดเขตองค์การบริหารส่วนตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
และ องค์การบริหารส่วนตำบลแม่คะ อำเภอฝาง จังหวัดเชียงราย

องค์การบริหารส่วนตำบลป่าแดด ตั้งอยู่ หมู่ที่ 15 บ้านทุ่งรวงทอง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของที่ทำการอำเภอแม่สรวย ระยะทางห่างจากที่ทำการอำเภอแม่สรวย 7
กิโลเมตร เส้นทาง แม่สรวย - ฝาง

1.2 เนื้อที่

องค์การบริหารส่วนตำบลมีพื้นที่รับผิดชอบ ประมาณ 228 ตารางกิโลเมตร 142,500 ไร่

1.3 ภูมิประเทศ

ตำบลป่าแดดมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา และบางส่วนเป็นที่ราบ มีป่าไม้ค่อนข้างสมบูรณ์เป็นต้น
กำเนิดแม่น้ำแม่ตาช้างซึ่งเป็นแม่น้ำสำคัญของตำบล

1.4 จำนวนหมู่บ้าน

ตำบลป่าแดดประกอบด้วยหมู่บ้าน จำนวน 22 หมู่บ้าน ซึ่งมีอาณาเขตอยู่ในเขต มีดังนี้

หมู่ที่ 1 บ้านห้วยอ้อ

หมู่ที่ 12 บ้านสันโค้ง

หมู่ที่ 2 บ้านไร่

หมู่ที่ 13 บ้านสันกลาง

⁴ ข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

หมู่ที่ 3 บ้านป่าแดด	หมู่ที่ 14 บ้านใหม่เจริญ
หมู่ที่ 4 บ้านปากวาว	หมู่ที่ 15 บ้านทุ่งรวงทอง
หมู่ที่ 5 บ้านท้าวแก่นจันทร์	หมู่ที่ 16 บ้านหนองบัว
หมู่ที่ 6 บ้านสันขี้เหล็ก	หมู่ที่ 17 บ้านสันโค้งใต้
หมู่ที่ 7 บ้านดอนสลี	หมู่ที่ 18 บ้านแม่ตาช้าง
หมู่ที่ 8 บ้านหัวฝาย	หมู่ที่ 19 บ้านศรีดอนเรือง
หมู่ที่ 9 บ้านห้วยหญ้าไซ	หมู่ที่ 20 บ้านห้วยมะแกง
หมู่ที่ 10 บ้านโป่ง	หมู่ที่ 21 บ้านห้วยสลัก
หมู่ที่ 11 บ้านจะหา	หมู่ที่ 22 บ้านเหล่าพัฒนา

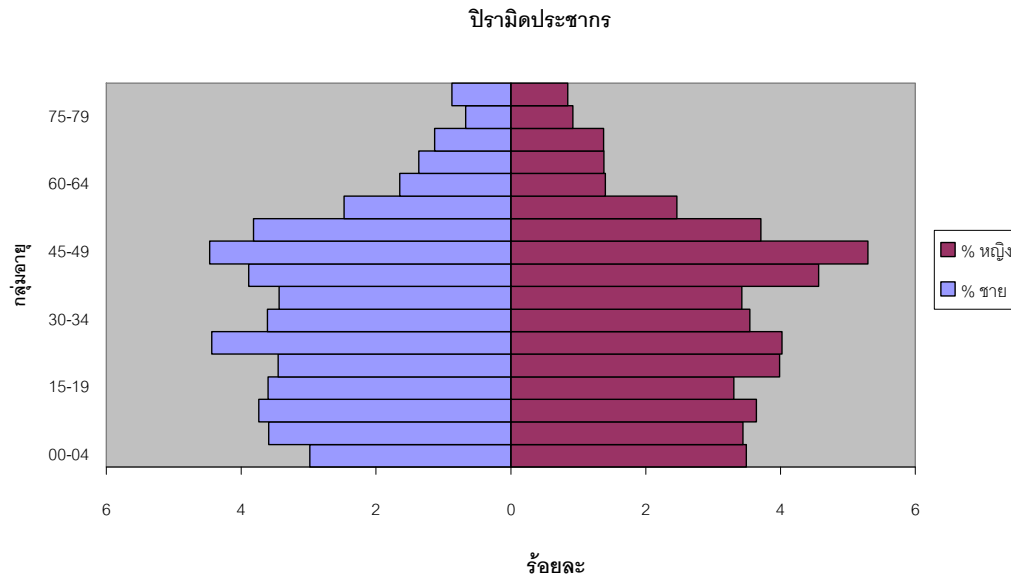
1.5 ข้อมูลทั่วไปด้านสังคม

ข้อมูลประชากร แยกตามช่วงอายุ ตามข้อมูล จปฐ. ปี 2550⁵

กลุ่มอายุ	ชาย	หญิง	รวม	% ชาย	% หญิง
00-04	304	356	660	2.98	3.49
05-09	366	351	717	3.59	3.44
10-14	381	371	752	3.74	3.64
15-19	367	337	704	3.60	3.31
20-24	352	406	758	3.45	3.98
25-29	452	410	862	4.44	4.02
30-34	368	361	729	3.61	3.54
35-39	350	349	699	3.43	3.42
40-44	396	465	861	3.89	4.56
45-49	455	540	995	4.47	5.30
50-54	389	378	767	3.82	3.71
55-59	252	251	503	2.47	2.46
60-64	168	143	311	1.65	1.40
65-69	139	141	280	1.36	1.38
70-74	115	140	255	1.13	1.37
75-79	68	94	162	0.67	0.92

⁵ จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่จริงจากการสำรวจนี้ อาจไม่เท่ากับจำนวนประชากรที่มีอยู่ในทะเบียนบ้านได้

80+	89	86	175	0.87	0.84
รวม	5,011	5,179	10,190	49.18	50.82

แผนภูมิประชากร แยกตามเพศและ ช่วงชั้นอายุ

ประชากรกลุ่มใหญ่ที่สุดของพื้นที่จะเป็นวัยทำงาน อายุ 45 - 59 รองลงมาคือ กลุ่มอายุ 25-29 ปี และ 40 - 44 ปี กลุ่มที่ 3 กลุ่มอายุ 50 - 54 ปี แสดงให้เห็นว่าแนวโน้มผู้สูงอายุจะเพิ่มขึ้นในอนาคต มีจำนวน ครั้วเรือน 2,306 ครั้วเรือน

ข้อมูลประชากรตามสำนักการทะเบียน กรมการปกครอง ณ วันที่ 2 พฤษภาคม 2551

จำนวน ครั้วเรือนทั้งสิ้น 3,601 ครั้วเรือน

จำนวน ประชากรรวมทั้งสิ้น 10,850 คน ชาย 5,382 คน หญิง 5,468 คน

ความหนาแน่นของประชากร

ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลป่าแดด จากข้อมูลพบว่ามี ความหนาแน่นของประชากรเท่ากับ 47.75 คนต่อตารางกิโลเมตร ตำบลป่าแดดมีพื้นที่ทั้งหมด 228 ประมาณ 228 ตารางกิโลเมตร 142,500 ไร่ แต่สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นที่ราบสลับกับภูเขาที่สูงชันประชากรส่วนใหญ่จะตั้งที่อยู่อาศัย บริเวณที่ราบ มีประชากรบางส่วนที่ตั้งที่อยู่อาศัยบนภูเขา ประชากรส่วนใหญ่จะกระจุกตัวอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขา

2. สภาพเศรษฐกิจ

2.1 อาชีพ

เกษตรกรรม เช่น ทำนา, ทำสวน, ทำไร่, เลี้ยงสัตว์ หัตถกรรม เช่น ทอผ้า,จักสาน

อุตสาหกรรมในครัวเรือน คำขาย รับราชการ รับจ้าง ฯลฯ

3. สภาพทางสังคม

3.1 สถานศึกษา

1. โรงเรียนประถมศึกษา 8 แห่ง ได้แก่
2. ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน จำนวน 4 ศูนย์

ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนได้ทำการเปิดสอนให้กับประชาชนในตำบลป่าแดด ให้แก่ผู้ขาดโอกาสทางการศึกษาในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนปลายและยังมีศูนย์บริการการศึกษาในตำบลดังนี้

1. ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านเล็กในป่าใหญ่ หมู่ที่ 9
2. ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง “บ้านอาข่าแม่ตาช้าง” หมู่ที่ 11
3. ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง “บ้านปางไม้” หมู่ที่ 21

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 6 แห่ง ตั้งอยู่หมู่ที่ 3, 4, 10, 19, 18, 21

1. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านป่าแดด หมู่ที่ 3
2. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านปากว้า หมู่ที่ 4
3. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านโป่ง หมู่ที่ 10
4. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านศรีดอนเรือง หมู่ที่ 19
5. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านห้วยหล้าไซ หมู่ที่ 18
6. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านห้วยสะลัก หมู่ที่ 21

3.2 ข้อมูลด้านศาสนา

ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ แต่มีประชากรบางส่วนในพื้นที่หมู่ที่ 9, 11, 18, 21 ส่วนใหญ่เป็นอาข่า และลาหู่ถือศาสนาคริสต์ ศาสนสถานทางพุทธศาสนาจำนวน 5 แห่ง ได้แก่

1. วัดบ้านโป่ง หมู่ที่ 10
2. วัดศรีดอนมูล หมู่ที่ 19
3. วัดแก่นท้าวจันทร์ หมู่ที่ 5
4. วัดบ้านห้วยฝาย หมู่ที่ 13
5. วัดป่าแดด หมู่ที่ 3

และมีโบสถ์คริสต์จักร จำนวน 4 แห่ง

3.3 สาธารณสุข

- สถานีอนามัยประจำตำบล 1 แห่ง
- สถานพยาบาลเอกชน 2 แห่ง

- อัตราการมีและใช้ส้วมราดน้ำ ร้อยละ 87.1 ตามรายงานผลการสำรวจข้อมูล จปฐ. พ.ศ.
2547

3.4 ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

สถานีตำรวจชุมชนตำบลป่าแดด	1 แห่ง
หน่วยบริการประชาชน (อปพร.)	22 แห่ง

4. การบริการพื้นฐาน

4.1 การคมนาคม

ตำบลป่าแดดมีเส้นทางคมนาคมทางบกสายหลัก ที่ใช้ติดต่อระหว่างหมู่บ้าน ตำบลและอำเภอ ดังนี้

ถนนเส้นที่ 1 ถนนสายฝาง-แม่สรวย ใช้ติดต่อระหว่าง อำเภอแม่สรวย, ตำบลแม่สรวย, หมู่ที่ 1, หมู่ที่ 12, หมู่ที่ 14 หมู่ที่ 18, หมู่ที่ 11, หมู่ที่ 9, และอำเภอฝาง

ถนนเส้นที่ 2 ใช้ติดต่อระหว่าง ถนนสาย ฝาง-แม่สรวย กับหมู่ที่ 5, หมู่ที่ 1, หมู่ที่ 16, หมู่ที่ 17, หมู่ที่ 3, หมู่ที่ 4, หมู่ที่ 6, หมู่ที่ 10, หมู่ที่ 19 และตำบลศรีถ้อย

ถนนเส้นที่ 3 ใช้ติดต่อระหว่าง ถนนสาย ฝาง-แม่สรวยกับหมู่ที่ 14, หมู่ที่ 8, หมู่ที่ 13, หมู่ 10

ถนนเส้นที่ 4 ใช้ติดต่อระหว่าง หมู่ที่ 16 กับตำบลแม่พริก

ถนนเส้นที่ 5 ใช้ติดต่อระหว่าง หมู่ที่ 7 กับตำบลแม่พริก

4.2 การไฟฟ้า

ตำบลป่าแดด มีไฟฟ้าใช้ทุกหมู่บ้าน แต่มีบางครัวเรือนในหมู่ที่ 1, 3, 5, 7, 9, 11, 15, 16, 18, 20 และหมู่ที่ 21 ยังไม่มีไฟฟ้าใช้เนื่องจากตั้งอยู่ในพื้นที่ห่างไกล และอยู่ในเขตป่าสงวน

4.3 แหล่งน้ำธรรมชาติ

ลำน้ำ , ลำห้วย	11 สาย
บึง , หนองและอื่นๆ	3 สาย

4.5 แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น

ฝาย	24 แห่ง
ประปาภูเขา	7 แห่ง
ประปาหมู่บ้าน	8 แห่ง
อ่างเก็บน้ำ/สระเก็บน้ำ	22 แห่ง
บ่อบาดาล	24 แห่ง

5. ข้อมูลอื่นๆ

5.1 ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่

ทรัพยากรป่าไม้

6. ศักยภาพในตำบล

รายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบล

รายการ/ ปี พ.ศ.	พ.ศ. 2546	พ.ศ. 2547	พ.ศ. 2548	พ.ศ. 2549	พ.ศ. 2550
รายรับ	8,698,358.57	12,467,517.86	16,425,207.39	18,620,632.51	24,992,530.25
รายจ่าย	6,643,347.84	7,789,013.95	10,750,856.55	16,854,255.92	22,462,751.06

ถนน

ถนนลาดยาง	จำนวน	18.80	กิโลเมตร
ถนนคอนกรีต	จำนวน	21	กิโลเมตร
ลูกรัง	จำนวน	10	กิโลเมตร

ประปา

ประปาหมู่บ้าน	จำนวน	8	แห่ง
ครัวเรือนที่ได้รับประโยชน์	จำนวน	1,650	ครัวเรือน

จุดเด่นของพื้นที่

โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ เป็นโครงการที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงมีพระราชดำริให้ดำเนินการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ราษฎรสามารถดำรงชีวิตอยู่กับป่าได้และช่วยกันดูแลรักษาป่าให้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ตั้งอยู่ที่บ้านอาข่า (บ้านหลักแต่ง) หมู่ที่ 9 ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย อยู่ระหว่างเส้นละติจูด 19 47 43 ถึง 19 48 12 เหนือ เส้นลองติจูด 99 24 50 ถึง 99 25 26 ตะวันออกมีพื้นที่ 159.76 ไร่ อยู่ห่างจากจังหวัดเชียงรายไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ประมาณ 80 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากอำเภอแม่สรวย ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ 30 กิโลเมตร ลักษณะภูมิอากาศเป็นแบบทุ่งหญ้าเขตร้อน (Tropical Savanah) องค์การบริหารส่วนตำบลป่าแดด จะได้พัฒนาพื้นที่ในตำบลเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่จะพัฒนาต่อไป

3. ว่าด้วยความชุมชน การพัฒนา และกรอบความยั่งยืนทางสังคม

ข้อมูลพื้นฐานการพัฒนาที่มาจากการวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของประชาชนจากข้อมูล กชช 2 ค. ปี 2550

ตัวชี้วัด	มีปัญหามาก		มีปัญหาปานกลาง		มีปัญหาน้อย	
	หมู่บ้าน	ร้อยละ	หมู่บ้าน	ร้อยละ	หมู่บ้าน	ร้อยละ
<u>ด้านโครงสร้าง</u>						
1. ถนน	1	4.5	10	45.5	11	50.0
2. น้ำกิน	3	13.6	5	22.7	14	63.6
3. น้ำใช้	4	18.2	5	22.7	13	59.1
4. น้ำเพื่อการเกษตร	4	18.2	11	50.0	6	27.3
5. ไฟฟ้า	1	4.5	3	13.6	18	81.8
6. การมีที่ดินทำกิน	4	18.2	3	13.6	15	68.2
7. การติดต่อสื่อสาร	-	-	7	31.8	15	68.2
<u>ด้านการประกอบอาชีพและมิงาน</u>						
<u>ทำ</u>	2	9.1	15	68.2	5	22.7
8. การมีงานทำ	-	-	-	-	-	-
9. การทำงานในสถานประกอบกิจการ	-	-	5	22.7	7	31.8
10. ผลผลิตจากการทำนา	3	13.6	1	4.5	4	18.2
11. ผลผลิตจากการทำไร่	11	50.5	5	22.7	-	-
12. ผลผลิตจากการทำเกษตรอื่น ๆ	-	-	-	-	-	-
13. การประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือน	1	4.5	-	-	-	-
<u>ด้านสุขภาพและอนามัย</u>						
14. ความปลอดภัยในการทำงาน	-	-	-	-	22	100
15. การป้องกันโรคติดต่อ	-	-	-	-	22	100
16. การกีฬา	10	45.5	9	40.9	3	13.6
17. การปลอดยาเสพติด	-	-	-	-	22	100

<u>ด้านความรู้และการศึกษา</u>	5	22.7	11	50.0	6	27.3
19. ระดับการศึกษาของประชาชน	-	-	-	-	18	81.8
20. อัตราการเรียนรู้ต่อของประชาชน	2	9.1	6	6	14	63.6
21. การได้รับการศึกษา						
<u>ด้านความเข้มแข็งของชุมชน</u>	16	72.7	-	-	6	27.3
22. การเรียนรู้โดยชุมชน	2	9.1	13	59.1	7	31.8
23. การได้รับการคุ้มครองทางสังคม	-	-	-	-	22	100
24. การมีส่วนร่วมของชุมชน	-	-	6	27.3	16	72.7
25. การรวมกลุ่มของประชาชน	2	9.1	-	-	20	90.9
26. การเข้าถึงแหล่งเงินทุนของชุมชน						
<u>ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม</u>	7	31.8	6	27.3	9	40.9
27. คุณภาพของดิน	-	-	4	18.2	4	18.2
28. การใช้ประโยชน์ที่ดิน	-	-	-	-	13	59.1
29. การปลูกป่าหรือไม้ยืนต้น						
30. การจัดการสิ่งแวดล้อม						

แนวทางการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบล

ประกอบด้วยแผนงาน ดังนี้

แนวทางการดำเนินงานด้านการพัฒนาศาสนา การศึกษา และวัฒนธรรม

1. สงเคราะห์เด็ก, เยาวชน, สตรี, ผู้สูงอายุ, ผู้พิการ, ผู้ติดเชื้อ, รวมทั้งการอบรมฝึกอาชีพ และ อนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมด้านสาธารณสุข
2. อนุรักษ์ประเพณีป้องกันโรคติดต่อประเภทต่างๆทั้งมาตรการป้องกัน
3. ส่งเสริมสตรีมีครรภ์ได้รับความปลอดภัย รวมทั้งเด็กแรกเกิดและภายหลังคลอด
4. สนับสนุนอาหารเสริม อาหารกลางวันในโรงเรียนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อสร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและค่าตอบแทนผู้ดูแลเด็ก

5. ส่งเสริมกิจกรรม ผู้พิการ, ผู้สูงอายุ, เด็ก, สตรี, เยาวชน ในการรักษาสุขภาพอนามัย
6. สนับสนุนกิจกรรมอนุรักษ์วัฒนธรรม การศึกษา ประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นและประเพณีชาวเขาเผ่าต่างๆ ในพื้นที่ตำบลป่าแดด
7. สนับสนุนการจัดงาน วัฒนธรรม ประเพณี ต่างๆ
8. ส่งเสริมกิจกรรมการกีฬาและนันทนาการต่างๆระหว่างประชาชนในตำบล
9. ต่อสร้างสนามกีฬาตำบล และปรับปรุงสนามกีฬาและจัดซื้ออุปกรณ์กีฬา
10. อบรมป้องกันปราบปรามประชาสัมพันธ์ถึงอันตรายถึงโทษภัยยาเสพติด
11. สงเคราะห์ประชาชน กลุ่มต่างๆเช่น กลุ่มผู้พิการ ,ครอบครัวยากจน สตรีประสบปัญหาทางสังคม และเด็กในครอบครัวที่ยากจน

เป้าหมายการพัฒนา

1. พัฒนาระบบการบริหารสาธารณสุข ของรัฐ ให้มีคุณภาพมาตรฐานมีความเป็นกันเองและความรวดเร็วในการบริการสาธารณสุข และรณรงค์ ประชาสัมพันธ์การป้องกันถึงโรคติดต่อให้ครบทุกพื้นที่ทุกหมู่บ้าน
2. ส่งเสริมการศึกษาประเพณีอันดีงาม กิจกรรมศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นในปีงบประมาณ 2549
3. ประสานการดำเนินงานรวมทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน เพื่อแก้ไขปัญหาในตำบลในปีงบประมาณ 2549
4. ส่งเสริมความเข้มแข็ง ประชาชนในหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้าน และตำบลป่าแดด
5. ให้มีการแข่งขันกีฬา การนันทนาการในปีงบประมาณ 2549
6. ส่งเสริมการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ภัยใกล้ตัว และทรัพย์สิน ในปีงบประมาณ 2549
7. เพิ่มประสิทธิภาพและปราบปรามการค้ายาเสพติดในเขต อบต.ป่าแดด รวมทั้งการบำบัดฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด
8. พัฒนาศักยภาพและส่งเสริมพัฒนาสนับสนุนเด็ก, เยาวชน, สตรี, ผู้สูงอายุ, ครอบครัวที่ยากจน, คนพิการให้ครบทุกหมู่บ้าน

ส่วนที่ 2

เศรษฐกิจการเกษตรท่ามกลางสังคมความเสี่ยง

4. การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการทำนา

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จากกระแสทุนนิยมโลกที่ส่งผลมาถึงประเทศไทย ซึ่งได้มีการกล่าวว่าเป็นประเทศด้อยพัฒนานั้นได้เกิดการเข้ามาของรัฐจักรวรรดินิยม ที่เข้ามามีบทบาทต่อการพัฒนาประเทศไทยเป็นอย่างมากก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวที่เกิดขึ้นนั้นพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นชนบทเพราะจากภาวะที่ด้อยพัฒนา รัฐจึงมีความต้องการพัฒนาให้ประเทศมีความเจริญมากขึ้น ผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาที่ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนั้นในด้านของการทำเกษตรกรรมในชนบทที่มีการเปลี่ยนผ่านจากการผลิตแบบยังชีพ สู่การผลิตแบบพาณิชย์ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนความสัมพันธ์ในระบบการผลิตมาสู่การใช้เทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงนี้เราจะมองการผลิตของชาวนาเป็นอย่างไร จะมองว่าเป็นระบบเศรษฐกิจชุมชนหรือระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม รวมทั้งการเกิดขึ้นของการเป็นนายทุนใหม่ที่ให้บริการในด้านเทคโนโลยีการผลิตข้าวแก่ชาวนา ที่ก่อให้เกิดการเข้าไปมีบทบาททางการเมืองด้วยของนายทุนเหล่านั้นด้วย

บทสำรวจงานวิชาการและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับประเด็นชาวนา

จากบทความวิชาการเรื่องการเดินทางของชาวนาในกระแสเศรษฐกิจใหม่ ที่พูดถึงกลไกรชากรหรือการพัฒนาของรัฐที่มีต่อชาวนา เพราะในการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชาวนาจะเป็นการแก้ปัญหาด้วยวิธีการสงเคราะห์หรือไม่ก็ออกแนวประชานิยม ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้นั้นไม่ได้ช่วยให้ชาวนายืนด้วยขาของตัวเองได้ หรือทำให้เกิดการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจให้กับครัวเรือนชาวนาแต่อย่างใด ชาวนาและผลผลิตของชาวนาคือ ข้าวเป็นฐานที่สำคัญของสังคมเศรษฐกิจไทยมาช้านาน เศรษฐกิจชาวนาเป็นเศรษฐกิจที่มีส่วนร่วมกับเศรษฐกิจมหภาคทั้งทางตรงและอ้อม แต่ในการเปลี่ยนแปลงในช่วงสองสามทศวรรษที่ผ่านมา กลไกในระบบเศรษฐกิจชาวนาที่ชาวนาเคยเป็นผู้ครอบครองปัจจัยการผลิตซึ่งเป็นอิสระ ได้ถูกบีบให้กลายเป็นผู้ใช้แรงงานในไร่นาของตัวเอง ถูกพันธนาการด้วยระบบตลาด ระบบทุน และหนี้สินไปโดยปริยาย สังคมชาวนาไทยจึงมีการจัดปรับตัวเพื่อดำรงอยู่ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งแบ่งออกกว้างๆเป็น 2 กลุ่ม

กลุ่มแรก ยอมตัวเป็นแรงงานติดที่ดิน จมอยู่ภายใต้ภาวะจำยอมของทุน หนี้สิน และระบบตลาด ขณะเดียวกันก็ดิ้นรนโดยอาศัยช่องทางการเปิดกว้างของคลื่นเศรษฐกิจยุคใหม่ ผสานสร้างรายได้จากการขายแรงงาน ทำการค้าย่อย ผสมผสานไปกับการเป็นชาวนา ส่งลูกหลานออกนอกสังคมชาวนาผ่านระบบการศึกษา

กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มต้นร่นสร้างทางเลือก สร้างแนวทางเศรษฐกิจใหม่ ซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มอุดมการณ์พอเพียง ที่พยายามสู่ด้วยการปลดแอกตัวเองจากพันธนาการที่เผชิญอยู่ เปิดพื้นที่ความอิสระในการผลิตและการดำรงชีวิต สร้างสรรค์ระบบการจัดการขึ้นในบริบทที่สอดคล้องเหมาะสมใหม่ตามสภาพตัวเอง และเชื่อมโยงแนวทางการจัดการเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาขึ้นใหม่ อีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มเปลี่ยนผ่านสู่คลื่นเศรษฐกิจใหม่ กลุ่มนี้เดินหน้าใช้วิกฤติเป็นโอกาส มีการค้นคว้าเทคโนโลยีชีวภาพ ยกกระดับผลผลิตขึ้นสู่ระดับคุณภาพสูง เชื่อมผลผลิตเข้าสู่ระบบตลาดแบบก้าวกระโดด เผชิญหน้าและท้าทาย กระแสหลักในกลุ่มนี้จะยึดแนวพอเพียงเป็นส่วนใหญ่

แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งแนวคิดนี้มีลักษณะสำคัญคือ ครอบครัวยุคใหม่เป็นหน่วยการผลิต แรงงานของสมาชิกในครอบครัวยุคใหม่เป็นปัจจัยสำคัญที่สุด ความพอเพียง การพึ่งตนเองขึ้นอยู่กับการใช้แรงงาน เพราะแรงงานเป็นสิ่งที่มีอยู่โดยธรรมชาติ โดยทั่วไปครอบครัวยุคใหม่คิดถึงการอยู่รอดก่อน แล้วจึงสะสมแล้วค้าขาย พึ่งแรงงานในครอบครัวยุคใหม่ พึ่งทรัพยากรท้องถิ่นและพึ่งกันเองในชุมชนก่อน และหากขายก็ขายให้ตลาดใกล้ตัว ตลาดภูมิภาค ตลาดภายในประเทศเศรษฐกิจของแนวคิดนี้คือ เศรษฐกิจเป็นเพียงส่วนหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรม แต่ขณะเดียวกันแนวคิดนี้ก็ถูกมองจากแนวคิดทุนนิยมและมาร์กซิสต์โดยมองว่า เศรษฐกิจชุมชนเป็นเศรษฐกิจรอวันตาย ไม่ช้าก็ช้าจะถูกมองเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุน ระบบชุมชนจะสูญสลาย แต่แต่ละส่วนของชุมชนจะกลายเป็นส่วนเสี้ยวของระบบทุนแรงงานกลายเป็นแรงงานรับจ้าง ครอบครัวยุคใหม่และเครือข่ายครอบครัวยุคใหม่จะสูญสลาย มนุษย์แต่ละคนกลายเป็นแรงงาน เป็นเพียงปัจจัยการผลิตของระบบทุน

ในขณะที่ผู้มีความเชื่อเรื่องเศรษฐกิจชุมชนกลับมีความเห็นที่ต่างออกไป เช่น A.V. Chayanov กล่าวว่า เศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนเป็นเศรษฐกิจที่มีเสถียรภาพสูง เห็นได้จากประวัติศาสตร์ชนบทรัสเซีย และหากครอบครัวชนบทสามารถรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์ ก้าวเข้าแทนที่กิจกรรมที่ระบบทุนได้กลืนเข้าไป เศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนก็จะเข้มแข็งมากขึ้น นอกจากนี้ชาวนาอียิปต์ยังมีการกล่าวถึงทฤษฎีแรงงานของครอบครัวชาวนา ที่ครอบครัวชาวนาผลิตข้าวเพื่อการบริโภค และหากมีเทคโนโลยีเข้ามาชาวนาจะทดลองนำเทคโนโลยีมาใช้ ลดการใช้แรงงานที่น่าเบื่อ แต่ยังคงรักษาเป้าหมายในการผลิตเดิมอยู่ คือเพื่อการบริโภค (ฉัตรทิพย์ 2544)

หลังจากที่รัฐบาลมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแล้ว ได้มีการพัฒนาเข้าสู่ระบบทุนนิยม ซึ่งเป็นการผลิตเพื่อตลาด รัฐบาลมีการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรทางภาคเหนือ เช่น ปัญหาการขาดแหล่งน้ำในการเพาะปลูก ซึ่งรัฐบาลได้แก้ปัญหาโดยการสร้างอ่างเก็บน้ำทำให้ชุมชนสามารถที่จะผลิตข้าวได้ตลอดปี โดยมีการปลูกข้าวนาปีและนาปรัง แต่ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2510 ชาวนาได้ประสบปัญหาหาคาข้าวนาปรังที่สูงขึ้นจนขายไม่ได้ จึงทำให้ชาวนาหันไปปลูกพืชหมุนเวียนที่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ตลอดปี พ.ศ.2515 รัฐบาลแนะนำให้ชาวนาปลูกพืชเมืองหนาวไม่ต่ำกว่า 30 ชนิดให้แก่ชุมชนปลูก แต่กลับกลายเป็นปัญหามากขึ้นคือ ผลผลิตต่างๆเหล่านี้ไม่มีตลาดรองรับจึงทำให้ชาวบ้านขาดทุนและการขายผลผลิตโดยมีพันธะสัญญาให้กับโรงงานนั้นทำให้ราคาซื้อขาย

นั้นเมื่อเทียบกับราคาตลาดถือว่าต่ำมาก โรงงานเลือกแต่เฉพาะผลผลิตที่เกรดดีเท่านั้น ส่วนผลผลิตที่เหลือก็ให้ชาวบ้านไปขายเอง นานวันผลผลิตที่เก็บเกี่ยวยังเสียหายไม่สามารถขายได้ (รัตนพร 2546)

นอกจากนั้นนโยบายการส่งเสริมอุตสาหกรรมเพื่อให้เกษตรกรมีรายได้ก็นั้นทำให้โรงงานอุตสาหกรรมมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ที่ดินของชาวนาถูกนายทุนเข้ามาซื้อเพื่อทำการผลิต จึงทำให้ชาวนาต้องหันไปประกอบอาชีพรับจ้างแทน จากแนวทางการแก้ปัญหาดังกล่าวนั้น รัฐเข้ามาช่วยชาวบ้านแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะบางช่วงเท่านั้น เมื่อนานเข้ารัฐไม่ได้เข้ามาตรวจสอบดูแลชาวบ้านอย่างจริงจัง ชาวบ้านต้องประสบกับปัญหา พ่อค้าคนกลางที่เข้ามาดึงเอาผลผลิตจากชาวบ้านไปในราคาที่ต่ำมาก การเก็บเกี่ยวผลผลิตในชุมชนบางครั้งมีพันธะสัญญาที่แลกกับค่าเมล็ดพันธุ์พืชและค่าปุ๋ย เมื่อเอาผลผลิตไปส่งที่โรงงาน โรงงานจะหักค่าใช้จ่ายพวกเมล็ดพันธุ์พืชและค่าปุ๋ย แล้วการจ่ายเงินก็จะจ่ายเป็นงวดๆทำให้ลำบากกว่าจะได้เงินมาในแต่ละทอด ทิศทางการพัฒนาประเทศไทยในระยะศตวรรษที่ผ่านมา เป็นการพัฒนาทุนนิยมแบบถ่ายโอนทรัพยากรออกจากชุมชนหมู่บ้าน เพื่อส่งออกต่างประเทศ ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ของการพัฒนา ตกเป็นของคนเพียงกลุ่มเดียว เมืองกับชนบทแตกต่างกันอย่างมาก ชนชั้นนายทุนและข้าราชการแตกต่างจากชนชั้นชาวนา ความเจริญกระจุกตัว ขณะที่ทรัพยากรถูกทำลายการพัฒนาประเทศไทยก่อให้เกิด ภาพซ้อนของภาคธุรกิจ คือภาคการค้าและอุตสาหกรรมหรือเศรษฐกิจนายทุน เป็นภาคที่เจริญร่ำรวย ส่วนใหญ่จากการเอารัดเอาเปรียบภาคเกษตรกรรมภาคเศรษฐกิจชุมชน หรือจากการใช้แรงงานชาวบ้านราคาถูก แต่ภาคธุรกิจนี้เจ้าของส่วนใหญ่เป็นนายทุนต่างประเทศ เทคโนโลยีส่วนสำคัญเป็นของต่างชาติ ถูกควบคุมโดยต่างชาติ แทบจะถือไม่ได้ว่าเป็นส่วนที่แท้จริงของเศรษฐกิจไทย อีกภาคหนึ่งเป็นภาคเศรษฐกิจเกษตรกรรมชนบท ภาคเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านเป็นภาคที่ยากจน แต่ภาคนี้เป็นส่วนแท้ของประเทศ เป็นของประชาชนไทย เป็นภาคที่ส่งวัตถุดิบสินค้าเกษตร และแรงงานให้ภาคการค้าและอุตสาหกรรม การพัฒนาในแนวทางทุนนิยมแบบที่ผ่านมานี้ ไม่น่าจะเป็นแนวทางที่น่าพึงปรารถนาที่สุดของประเทศ เพราะเป็นการพัฒนาแต่ส่วนเดียว คือส่วนหัว เอารัดเอาเปรียบและละทิ้งส่วนอื่นของประเทศ คือละทิ้งส่วนชนบท อันประกอบด้วยประชาชนส่วนใหญ่ ดังนั้นรัฐบาลจำเป็นต้องซังน้ำหนักราคา คัดหน้าคิดหลังให้ดี เพราะกลุ่มนายทุนถึงเดือดร้อนอย่างมากก็แค่ขาดทุน หรืออย่างแย็กก็พักกิจการ แต่ถ้าเป็นประชาชนคนกินข้าวเดือดร้อน คืออดตายทีเดียว

ถึงวันนี้ปัญหาข้าวยังเป็นประเด็นร้อนที่ต้องตามติด แม้รัฐพยายามเข้ามาดูแล แต่ก็ทำเหมือนลูบหน้าปะจมูกเท่านั้น โดยเฉพาะการหาจุดกึ่งกลาง ระหว่างการส่งออก และการบริโภค เพราะทราบได้รัฐยืนยันว่าข้าวไม่ขาดแคลนแต่ถ้าปล่อยราคาแพงลิบลွ่นี่ก็คงอยู่ได้ลำบาก เป็นรอยยิ้มชาวนาแต่เป็นคราบน้ำตาชาวบ้าน เพราะคนส่วนมากไม่มีรายได้หลักแสนหลักล้านเหมือนผู้หลักผู้ใหญ่ในสภาอันทรกเกียรติ

ผลการศึกษา

จากการศึกษาชาวนาในหมู่บ้านโป่ง ต.ป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย สามารถแบ่งชาวนาออกเป็น 3 ระดับคือ ชาวนาที่เป็นผู้ประกอบการ ชาวนาที่มีที่ดินเป็นของตนเอง และชาวนาที่เป็นผู้เช่านา

- ชาวนาที่เป็นผู้ประกอบการ คือ ชาวนาที่มีเครื่องมือเทคโนโลยีในการทำนา หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นนายทุนใหม่ที่เข้าไปให้บริการไม่ว่าจะเป็น รถนวดข้าว รถเกี่ยวข้าว รถไถนา ในภาคของผู้ประกอบการนี้ยังรวมถึงชาวนาที่มีโรงสีข้าว รับซื้อข้าวด้วย

- ชาวนาที่มีที่ดินเป็นของตนเอง คือ ชาวนาที่มีที่ดินทำนาเป็นของตนเอง โดยที่ดินของชาวนาโดยเฉลี่ยนั้นจะอยู่รอบครัวละ ประมาณ 6-8 ไร่ และในบางคนยังแบ่งที่นาเหล่านี้ให้กับผู้อื่นเช่าทำนาได้อีกด้วย
- ชาวนาที่เป็นผู้เช่านา คือ ชาวนาที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง (ไม่มีที่นาแต่มีที่ไร่) ชาวนาจึงไปเช่าที่ในการทำนาจากนายทุนหรือเพื่อนบ้าน โดยการเช่านี้จะเก็บค่าเช่าเป็นข้าวโดยเก็บในอัตราไร่ละ 3 ถังต่อปี (คือเก็บแค่ข้าวนาปี ข้าวนาปรังไม่เก็บ) ชาวนาที่เป็นผู้เช่าจะเช่าจากนายทุนครอบครัวละประมาณ 5 ไร่ มีการทำสัญญาเช่าปีต่อปี

ในการแบ่งชาวนาในหมู่บ้านออกเป็น 3 ระดับนี้ใช้เกณฑ์ในการแบ่งคือ ลักษณะของที่ดินทำกินและการเป็นผู้ให้บริการของเครื่องมือการผลิตข้าว ทั้งนี้หากแบ่งตามลักษณะที่ A.V.Chayanov เคยแบ่งไว้ที่เป็นชาวนารวย-จนนั้น ในหมู่บ้านไม่สามารถใช้เงินจากการทำนาเป็นตัวชี้วัดของชาวนาได้ กล่าวคือ แม้ชาวนาจะมีอาชีพหลักในการทำนาก็จริงแต่รายได้จากการทำนานั้นชาวนาไม่ได้แบ่งแยกเงินของการทำนาออกจากการทำอาชีพรอง เช่น ทำไร่ลำไย หรือปลูกพืชผัก ชาวนามีการนำเงินมารวมกันระหว่างเงินที่ได้จากการทำนาและเงินที่ได้จากการทำไร่ผลไม้ บางครอบครัวที่ไม่มีที่ดินทำนาแต่เรากลับพบว่าเขามีพื้นที่ในการทำไร่และเงินที่ทำไร่ยังมีมูลค่ามากกว่าทำนาเสียอีก นอกจากนี้การทำนาก็ไม่ได้มุ่งสู่ระบบตลาดเพียงอย่างเดียวจึงไม่สามารถจะแบ่งออกเป็นกลุ่มดังที่ชยาโนฟกล่าวได้

นอกจากแบ่งชาวนาในหมู่บ้านออกเป็นระดับต่างๆแล้ว ผลการศึกษายังแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงต่างๆในวิถีการผลิตของชาวนา ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็นดังนี้

การเปลี่ยนแปลงการทำนาจากอดีตถึงปัจจุบัน

- **แหล่งน้ำกับการทำนา** ในอดีตสามารถทำนาได้เพียง 1 ครั้งต่อปีโดยเรียกว่านาปี เนื่องจากสมัยก่อนต้องอาศัยเพียงน้ำจากฤดูฝนในการทำนาเท่านั้น ซึ่งในขณะนั้นยังไม่มีระบบชลประทานที่มั่นคงแข็งแรงเหมือนในปัจจุบัน ปัจจุบันการทำนาสามารถทำได้ 2 ครั้งต่อปีคือนาปีและนาปรัง นาปีคือการทำนาตามฤดูกาลทำนาส่วนนาปรังคือการทำนานอกฤดูที่อาศัยน้ำจากระบบชลประทานหรือฝายคอนกรีตที่ได้รับงบประมาณการก่อสร้างจากรัฐมาใช้เป็นแหล่งน้ำหลักในการทำนา จากเดิมที่ยังไม่มีระบบชลประทานชาวนาสามารถทำนาได้เพียงปีละครั้งทำให้ได้รับผลผลิตน้อยแต่ก็ยังคงเพียงพอต่อการบริโภคได้ตลอดทั้งปี และในปัจจุบันมีการทำนาปรังเพิ่มอีกทำให้ชาวนาได้รับผลผลิตที่มากขึ้นเมื่อสิ้นฤดูเก็บเกี่ยว นอกจากนี้ยังพบว่าในปัจจุบันการทำนาของชาวนาไม่ได้ยึดฤดูกาลแล้ว เพราะมีการจัดการระบบชลประทานที่ดี จึงสามารถที่จะให้ชาวบ้านทำนาได้ตลอดทั้งปี

- **การเลือกพันธุ์ข้าวปลูก** พันธุ์ข้าวในปัจจุบันนี้มีอยู่มากมายหลายพันธุ์ที่ล้นแล้วแต่ถูกปรับปรุงให้มีความเหมาะสมต่อพื้นที่ สภาพอากาศและโรคพืชต่างๆโดยกรมวิชาการเกษตร และพันธุ์ข้าวที่ชาวนาในปัจจุบันเลือกปลูกนั้นจะเน้นที่ความต้องการและราคาของระบบตลาดเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ กล่าวคือหากข้าวพันธุ์ใดที่ถูกคาดการณ์ว่าในปีหน้าจะมีราคาสูงชาวนาก็จะไปซื้อพันธุ์ข้าวชนิดนั้นไปปลูกเพื่อตอบสนองกับราคาของท้องตลาด แต่ในอดีตการเลือกพันธุ์ข้าวนั้นจะไม่ได้อิงกับระบบตลาดแต่จะเลือกพันธุ์ข้าวท้องถิ่นที่ทนทานต่อโรคและดูแลรักษาง่าย เนื่องจากการปลูกข้าวในอดีตเป็นไปเพื่อการบริโภคในครอบครัวมากกว่าการนำไปขายเข้าสู่ตลาดอย่างเช่นในปัจจุบัน

- **แรงงาน** ในอดีตแรงงานที่ใช้ในการทำนานั้นมาจากสมาชิกในครอบครัวและการลงแขก ซึ่งการลงแขกนั้นก็อยู่เกือบทุกขั้นตอนของการทำนา เช่น การดำนา การเกี่ยวข้าว การนวดข้าว ฯลฯ ซึ่งชาวนาในหมู่บ้านจะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปใช้แรงงานของตนเองเพื่อแลกกับแรงงานเพื่อนบ้านในละแวกใกล้เคียง แต่ในปัจจุบันการทำนามีการแข่งขันกับราคาข้าวในตลาดและชาวนาแต่ละคนก็ต้องการที่จะเก็บเกี่ยวผลผลิตของตนเองให้ทันกับราคาข้าวที่สูงขึ้นหรืออาจมาจากปัจจัยอื่นๆที่บีบให้ชาวต้องรีบเก็บเกี่ยวผลผลิตของตนเอง เช่น ฝนที่ตกลงมาผิดปกติอาจทำให้ต้นข้าวที่ใกล้ถึงเวลาเก็บเกี่ยวเสียหายได้จึงทำให้ชาวนารีบเก็บเกี่ยวผลผลิตก่อนเวลาและต้องการเก็บเกี่ยวพร้อมๆกัน ปัจจัยต่างๆเหล่านี้ทำให้ชาวนาที่บ้านที่เคยลงแขกทำนากลายไปเป็นการจ้างแรงงาน และแรงงานรับจ้างที่พบได้ในการทำนาคือแรงงานในพื้นที่หมู่บ้านเดียวกันเองและชาวดอยที่ลงมาหางานทำในพื้นที่ราบ

- **เครื่องทุ่นแรง** เครื่องมือการทำนาในอดีตยังไม่มีได้เทคโนโลยีที่ก้าวหน้าอย่างปัจจุบัน ดังนั้นเครื่องทุ่นแรงที่ใช้ในอดีตนั้นจึงใช้แรงวัวแรงควายเป็นหลักในการทำนา สังเกตได้จากการสอบถามนั้นจะพบว่าในอดีตเกือบทุกบ้านจะเคยเลี้ยงวัวหรือควายมาก่อน และถ้าหากไม่เลี้ยงเองเมื่อถึงฤดูการทำนาก็จะใช้วิธีการจ้างวัว-ควายจากเพื่อนบ้านในละแวกใกล้เคียงมาใช้ในการทำนา เมื่อเทคโนโลยีมีการพัฒนามากขึ้นก็ทำให้เครื่องทุ่นแรงถูกนำมาใช้ในภาคการเกษตรมากขึ้น และในปัจจุบันเทคโนโลยีต่างๆเหล่านี้ก็ได้ถูกนำเข้ามาทดแทนแรงงานของวัว-ควายที่ใช้กันมาในอดีต จนปัจจุบันนี้เราไม่สามารถพบเห็นแรงงานสัตว์เหล่านี้ในรูปแบบของการทำนาอีกต่อไป วิวัฒนาการของเทคโนโลยีที่เข้ามาในหมู่บ้านแรกเริ่มคือเป็นรถไถนาเดินตามที่เข้ามาในหมู่บ้านเมื่อประมาณ พ.ศ. 2525 ต่อมาก็มีการเข้ามาของ รถนวดข้าว รถเกี่ยวข้าว รถดำนา และรถไถนาขับเคลื่อนตามลำดับ ในการให้บริการเครื่องทุ่นแรง หรือเครื่องมือเหล่านี้ในหมู่บ้านจะมีผู้ประกอบหลักคือพ่อหลวงหรือนายพงศ์ศักดิ์ โดยมีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านด้วย ราคาในการให้บริการจะแตกต่างกันโดยแบ่งเป็นข้าวตั้งต้นกับข้าวที่ล้ม และแบ่งคนทั่วไปกับญาติมิตร เพื่อนฝูงคนละราคา

- **การดูแลรักษาข้าวในนา** อดีตเน้นที่การปลูกและดูแลรักษาตามธรรมชาติ การกำจัดแมลงที่มา
รบกวนต้นข้าวก็ทำโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านและอาจจะนำมาประกอบอาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือนได้ การ
ใช้ปุ๋ยคอกที่มาจากมูลของสัตว์เลี้ยง การกำจัดวัชพืชทำได้โดยการใช้มือถอนและอาจนำวัชพืชนั้นมาเป็น
อาหารให้สัตว์เลี้ยงได้อีกด้วย แตกต่างกับการดูแลรักษาในปัจจุบันที่มีความยุ่งยากซับซ้อนมีทั้งการใช้ยาฆ่า
แมลง การใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิต การใช้ยากำจัดเพื่อไม่ให้วัชพืชมาถ่วงการเจริญเติบโตของต้นข้าวในนา
อาจเนื่องมาจากในปัจจุบันนี้ชาวนาคำนึงถึงจำนวนผลผลิตที่จะได้รับมากกว่าสภาพแวดล้อมหรือพื้นที่นาของ
ตนเองที่อาจเสื่อมโทรมจากการใช้สารเคมีในปริมาณที่มากเกินไป

- **ผลผลิตที่ได้** ในอดีตเมื่อสิ้นสุดฤดูการทำนาผลผลิตที่ได้จะถูกนำไปเก็บไว้สำหรับกินในครอบครัว
ตลอดระยะเวลา 1 ปีหรือจนกว่าจะได้ผลผลิตครั้งต่อไปออกมาก่อน ในช่วงระหว่างนั้นอาจมีการแบ่งข้าวไป
ขายบ้างแต่ไม่มากนัก แต่ในปัจจุบันเมื่อได้ผลผลิตมาแล้วชาวนาจะมีการคำนวณถึงปริมาณความต้องการที่จะ
บริโภคข้าวของสมาชิกในครอบครัวในระยะเวลา 1 ปีหรือจนกว่าจะได้ข้าวรอบใหม่มา จากนั้นจึงจะนำส่วนที่
เหลือจากการเก็บไว้บริโภคไปขายออกสู่ตลาด ในอดีตชาวนาจะนำข้าวใส่เกวียนไปขายในตัวจังหวัดเองแต่ใน
ปัจจุบันชาวนาส่วนใหญ่จะเอาข้าวไปขายให้แก่โรงสีในหมู่บ้านเนื่องจากมีโรงสีอยู่ถึง 2 แห่งในหมู่บ้านที่รับซื้อ
ข้าวจากชาวบ้านและนำไปแปรรูปเป็นข้าวบรรจุถุงส่งขายต่อให้ตลาดในตัวอำเภออีกทอดหนึ่ง และเงินที่ได้
จากการขายข้าวนั้นชาวนาจะนำไปใช้จ่ายในครอบครัวและแบ่งเก็บไว้เพื่อเป็นทุนในการทำนาปีถัดไป ส่วน
ผลผลิตที่ได้ของชาวนาปรางนั้นชาวนาจะขายข้าวนาปรางทั้งหมดซึ่งชาวนาเรียกว่าขายสด กล่าวคือ โดย
ส่วนมากชาวนาปรางจะใช้เครื่องมือเทคโนโลยีในการเก็บเกี่ยวผลผลิตมากกว่าใช้แรงงานคน ข้าวที่เก็บเกี่ยวได้
จะขายโดยทันที การขายจะขายให้กับโรงสีในหมู่บ้านที่มีอยู่สองแห่ง ซึ่งชาวบ้านจะขายให้กับโรงสีที่ให้ราคาดี
ทั้งนี้เหตุผลที่ชาวนาไม่เก็บข้าวนาปรางเอาไว้เพราะชาวนาไม่มีที่ตากข้าวนาปรางนั่นเอง

- **การลงทุนทำนา** เนื่องจากการทำนาในอดีตจะใช้แรงงานของคนในครอบครัวและการลงแขก
ขั้นตอนการดูแลรักษาก็เป็นไปตามธรรมชาติ ดังนั้นในการทำนาแต่ละปีจึงไม่ได้ใช้เงินในการลงทุนแต่เป็นการ
ลงแรงมากกว่า ซึ่งแตกต่างกับในปัจจุบันที่ใช้เงินเป็นหลักในการลงทุนทำนาเพราะการทำนาแต่ละปีส่วนใหญ่
จะเป็นการจ้างแรงงานและเครื่องทุ่นแรง การบำรุงดูแลรักษาในทุกขั้นตอนล้วนอาศัยเงินทั้งนั้นไม่ว่าจะเป็น
การกำจัดวัชพืช การให้ปุ๋ย ฯลฯ ดังนั้นการทำนาในปัจจุบันจึงใช้เงินลงทุนมากกว่าในอดีต

- **รัฐกับการประกันราคาข้าว** ในปัจจุบันมีการประกันราคาข้าวโดยรัฐบาลเพื่อช่วยเหลือชาวนาใน
เรื่องปัญหาการราคาข้าวตกต่ำ ซึ่งก่อนหน้านี้ชาวนาได้ประสบกับปัญหาการกตราคาข้าวจากกลุ่มนายทุนหรือ
พ่อค้าคนกลางทำให้ราคาข้าวตกต่ำเกินกว่าที่ชาวนาจะรับได้ ดังนั้นรัฐบาลจึงต้องเข้ามาแทรกแซงตลาด

ข้าวเพื่อช่วยเหลือชาวนาในด้านการประกันราคาข้าวเพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่ทุกฝ่ายและเพื่อลดความขัดแย้งระหว่างชาวนากับนายทุนหรือพ่อค้าคนกลาง

- **ปัญหาด้านตลาด** ตลาดข้าวเป็นปัญหาอย่างหนึ่งของชาวนาโดยในอดีตข้าวมีราคาถูกและหากต้องการขายข้าวชาวนาจะต้องนำข้าวเดินทางไปขายกับตลาดในตัวเมืองซึ่งอยู่ไกลจากหมู่บ้าน ซึ่งมีปัญหาด้านการคมนาคมที่เป็นไปค่อนข้างลำบาก ในปัจจุบันมีโรงสีและพ่อค้าคนกลางไปรับซื้อข้าวถึงที่ มีการประกันราคากลางจากรัฐบาลเพื่อแก้ปัญหาราคาข้าวตกต่ำ การคมนาคมที่มีความสะดวกสบายมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็นำมาซึ่งปัญหาอีกอย่างคือปัญหาการลักลอบนำข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านเข้ามาสวมสิทธิ์เป็นข้าวไทยเนื่องจากราคาข้าวของไทยสูงกว่าราคาข้าวของประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้ราคาข้าวของไทยเกิดการผูกผันบ่อยครั้งและทำให้ชาวนาไทยจริงๆต้องเดือดร้อน

- **ปัญหาด้านที่ดิน** ในอดีตนั้นที่ดินเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำนาก่อนที่จะมาเป็นที่นานั้นพื้นที่ดังกล่าวเคยเป็นที่รกร้างมาก่อน หากใครต้องการพื้นที่ใดก็ต้องแผ้วถางที่รกร้างนั้นเองใครทำมากได้มากใครทำน้อยได้น้อยจำนวนของที่ดินจึงขึ้นอยู่กับความขยันของแต่ละคน แต่ในปัจจุบันพื้นที่นาส่วนใหญ่ถูกนายทุนเข้ามากว้านซื้อส่งผลให้ชาวนาในพื้นที่เดิมกลายไปเป็นผู้เช่านา ชาวนาต้องทำนาเองและเมื่อสิ้นสุดฤดูกาลทำนาก็ต้องจ่ายค่าเช่าให้แก่เจ้าของนา ค่าเช่านาอาจจะอยู่ในรูปของข้าวเปลือกหรือเงินตามที่ชาวนาและเจ้าของนาจะตกลงกันในตอนแรกก่อนการทำนา

สรุป

จากสมมติฐานที่ว่า การปลูกข้าวของชาวนาในหมู่บ้านเป็นไปเพื่อยังชีพ แต่ในปัจจุบันเป็นไปตามระบบตลาดเศรษฐกิจแบบทุนนิยม สมมติฐานดังกล่าวนี้ส่งผลที่ได้สนับสนุนสมมติฐานเพียงบางส่วน คือ การปลูกข้าวของชาวนาในหมู่บ้านเป็นไปเพื่อยังชีพ ไม่ได้ผลิตเพื่อขายในตลาดตามระบบทุนนิยมทั้งหมด คือมันมีความทับซ้อนกันระหว่างความเป็นสังคมยังชีพและทุนนิยม ชาวนายังมีการคำนึงถึงความสามารถในการยังชีพของตนเองและครอบครัวอยู่ โดยสังเกตได้จากชาวนาไม่ได้ขายข้าวทั้งหมดที่ปลูกแต่จะเก็บข้าวนาปีไว้กินเอง โดยจะสีข้าวที่โรงสีชุมชนของหมู่บ้านบ้านโป่ง

ดังนั้นจากผลการศึกษานี้สามารถสรุปได้ว่า เศรษฐกิจในหมู่บ้านยังเป็นเศรษฐกิจชุมชนอยู่ เพราะชาวนาได้มีการตระหนักถึงความสามารถในการยังชีพของตนเองและชุมชน ต้องการความมั่นคงทางอาหารและในขณะเดียวกันก็พยายามอยู่ร่วมกับระบบทุนนิยมโดยชาวนามีการเปลี่ยนมาใช้เทคโนโลยีในการผลิต ทั้งรถไถนา รถดำนา รถนวดข้าว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของชาวนาที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสทุนนิยมโลก ประกอบกับระยะเวลาในการเก็บเกี่ยวที่จำกัดและเก็บเกี่ยวพร้อมกันด้วยจึงทำให้ชาวนาต้องหันไปพึ่งเทคโนโลยี นอกจากนี้ชาวนายังมีการป้องกันไม่ให้ถูกเอารัดเอาเปรียบด้วยวิธีการรวมกลุ่มกัน เช่น กลุ่มยุ้งฉาง

กลุ่มปุย หมู่บ้านมีการรักษาความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นในหมู่บ้านไว้ ซึ่งทั้งหมดนี้แสดงถึงพลังของชุมชนชนบท ที่พยายามปรับตัวให้เข้ากับระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป หากมองว่าชาวนายังเป็นชาวนาอยู่หรือไม่ มองจาก ข้อมูลที่ได้แล้วพบว่า ชาวนาในปัจจุบันยังเป็นชาวนาอยู่ขณะเดียวกันชาวนาเหล่านี้ก็เป็นชาวนาที่อายุมากแล้ว ทั้งสิ้นโดยอายุเฉลี่ยของชาวนาในหมู่บ้านอยู่ที่ประมาณ 46 ปีมองต่อไปในอนาคตเมื่อชาวนาเหล่านี้มีอายุที่ มากขึ้นอีกใครจะสืบทอดการทำนาต่อไป คำตอบคือแน่นอนว่ารุ่นลูกหลานที่ได้ออกไปทำงานหรือไปศึกษาที่ เมืองนั้นจะกลับมาอยู่ที่ชนบทและยังจะประกอบอาชีพทำนาอยู่ ด้วยเหตุผลที่ว่าข้าวเป็นอาหารหลัก หากไม่ ทำนาแล้วไปซื้อข้าวกินแทนราคาก็จะสูง แต่ในรูปแบบการทำนาของคนรุ่นต่อไปเราจะสามารถเรียกชาวนา เหล่านี้ว่าชาวนาอยู่ต่อไปหรือไม่ ซึ่งจากข้อมูลในการศึกษาเรื่องนี้ข้าพเจ้าเองจะมองว่าเราไม่อาจเรียกชาวนา ที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคตว่าเป็นชาวนาอย่างแท้จริง หากมีการบัญญัติคำแทนก็คงใช้เป็น “กึ่งชาวนากึ่ง ฟังฟิง” นั้นหมายความว่าในอนาคตกึ่งชาวนาคือการที่คนเป็นเพียงผู้ที่ประกอบอาชีพทำนาในการลงมือทำนา แท้จริงคือการพึ่งเทคโนโลยีแทน ขณะเดียวกันเราจะเห็นว่าทุกภาคการผลิตย่อมมีการพึ่งพิงกันเสมอทั้งคนกับ เทคโนโลยี ทุกการผลิตจะใช้เทคโนโลยีอย่างเดียวกันไม่ได้ ยังมีคนที่คอยควบคุมเทคโนโลยีอยู่ หรือจะใช้ แรงงานคนอย่างเดียวก็คงไม่ไหว เพราะสิ่งมีชีวิตทุกชนิดก็มีอายุขัยดังนั้นทั้งคนและเทคโนโลยียังต้องมีการ พึ่งพิงกัน

อย่างไรก็ตามแม้จะมีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาแทนที่แรงงานคนมากขึ้น หรือจะมีการเปลี่ยนชาวนา เป็นกึ่งชาวนา มีการปลูกพืชพาณิชย์เพื่อตอบสนองตลาดที่เพิ่มขึ้น แต่สิ่งหนึ่งของระบบชาวนาที่ยังคงยึดมั่นไม่ เปลี่ยนแปลงไปคือจุดประสงค์หลักของการปลูกข้าวของชาวนาที่ยังคงมีความต้องการปลูกเพื่อยังชีพของ ตนเองและครอบครัวอยู่นั่นเอง

ข้อเสนอแนะ

อิริค อาร์ วูล์ฟได้กล่าวในเรื่อง การตีความเศรษฐกิจชาวนาภาคเหนือของประเทศไทยเศรษฐกิจภาค ข้าว การค้าข้าวทางเรือและสังคมชาวนาในกระแสดการเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2443–2504” พบว่าด้วยข้อจำกัด ของระบบนิเวศน์และเงื่อนไขของบริบททางสังคมอื่นๆ เช่น น้ำท่วม นาแล้งต่างๆ เป็นต้น ได้ทำให้วิถีชีวิตและ วิธีการผลิตของชาวนาในท้องถิ่น เน้นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเป็นหลัก ซึ่งตั้งบนพื้นฐานของความเชื่อมั่น ทางสังคมจากมโนธรรมร่วม โดยมีการสร้างบรรทัดฐานของการพึ่งพาขึ้นมา จนกลายเป็นทุนทางสังคม

ดังนั้นการสร้างมาตรฐานและค่านิยมในการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมที่มีระบบเศรษฐกิจและ ระบบนิเวศวิทยาดังกล่าวจึงมีความจำเป็น จนทำให้เกิดรูปแบบเศรษฐกิจที่เรียกว่า “เศรษฐกิจคุณธรรม” การ ช่วยเหลือ พึ่งพากันด้านเศรษฐกิจของคนในสังคม ขึ้นมาเป็นกรอบความประพฤติเพื่อสร้างความมั่นคงใน จิตใจและรับประกันความอยู่รอดของกันและกันในสังคม โดยมีระบบเครือญาติซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของ โครงสร้างทางเศรษฐกิจและโครงสร้างส่วนบนเป็นตัวรองรับ ดังปรากฏในงานศึกษาเรื่อง “สังคมชาวนา” ของ อิริค อาร์วูล์ฟ (2524) ซึ่งมีเนื้อหาที่พยายามกล่าวครอบคลุมข้อมูลพื้นฐานว่าด้วยวิวัฒนาการของสังคม มนุษย์โดยเน้นไปที่สังคมชาวนา (Peasants) ด้วยการอธิบายว่าสังคมชาวนานั้นมิใช่สังคมที่ปราศจากแบบ แผนหรือไร้ระเบียบ หากแต่เป็นสังคมที่มีการจัดระเบียบขององค์กรทางสังคมและการจัดการที่มีลักษณะเป็นข

เองตนเอง โดยอาจมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามสภาพของลักษณะทางกายภาพ สังคมและวัฒนธรรมในแต่ละแห่ง โดยมีการจัดการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติซึ่งอาจเรียกว่า “รูปแบบทางนิเวศน์” ต่างกัน ทั้งนี้รวมทั้งการ ปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกซึ่งอาจส่ง อิทธิพลทำให้สังคมชาวนาแต่ละแห่งมีลักษณะเฉพาะ ซึ่งลักษณะเฉพาะของหมู่บ้านโป่งนั้น ที่นาของชาวบ้านเป็นที่ราบเกือบทั้งหมด และยังมีการเข้าถึงระบบชลประทานของทุกพื้นที่ จึงทำให้ชาวนาทุกคนไม่ประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำ หรือปัญหาทางระบบนิเวศที่ร้ายแรงใดๆ จะประสบปัญหาเพียงมีลูกเห็บตกในที่นาช่วงที่พายุฤดูร้อนเข้าเท่านั้น ซึ่งทำให้หมู่บ้านนี้ไม่เกิดปัญหาการเอาตัวรอดของชาวนาแต่ละคนในหมู่บ้าน และไม่เกิดการพึ่งพาแบบตัวต่อตัวระหว่างชาวนา อีกทั้งการที่ชาวนาในหมู่บ้านมีการรวมตัวกันจัดตั้ง “ยั้งฉางชุมชน” ซึ่งจะเปิดให้ชาวบ้านกู้ยืมข้าวปีละครั้งในอัตราครัวเรือนละไม่เกิน 200 กิโลกรัม/ปี ได้ทำให้ชาวนาเหล่านี้มีฐานความช่วยเหลือที่รองรับเมื่อประสบปัญหาการขาดแคลนข้าว ดังนั้นการรวมตัวของชาวนาในลักษณะนี้จึงเป็นการแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์แบบพึ่งพากันตัวต่อตัวระหว่างชาวนาเป็นการรวมตัวกันของชาวนาทุกคนในหมู่บ้าน ซึ่งทำให้อาชีพการทำนามีความเข้มแข็ง พร้อมรับมือกับปัญหาที่อาจเกิดขึ้นและไม่เปลี่ยนแปลงอ่อนไหวง่ายตามความไม่แน่นอนของระบบนิเวศน์

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. สาเหตุหนึ่งที่ทำให้หมู่บ้านนี้ประสบความสำเร็จในการปลูกข้าวอย่างมากคือมีระบบชลประทานที่ดี ที่นาทุกแปลงเข้าถึงระบบน้ำ จนสามารถทำนาได้ถึงปีละสองครั้ง ดังนั้นในกรณีพื้นที่อื่นๆ รัฐบาลและคนในชุมชนจะต้องร่วมมือกันจัดการกับระบบชลประทาน เพื่อกำจัดปัญหาการขาดแคลนน้ำที่เป็นปัญหาใหญ่ในการทำนาทั่วไป

2. การรวมตัวกันของคนในชุมชนซึ่งนำไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งนั้นเป็นส่วนดีที่ชุมชนอื่นควรจะดูเป็นตัวอย่าง เพราะการรวมกลุ่มในลักษณะต่างๆ ทั้งโรงสีชุมชนที่สีข้าวให้ชาวบ้านเก็บไว้กินในราคาเพียงกระสอบละ 5 บาท และด้วยความที่เป็นโรงสีกลางของชุมชนไม่ใช่โรงสีของนายทุน ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องกังวลว่าราคาการสีข้าวจะผันผวน และกลุ่มยั้งฉางยังเป็นกลุ่มที่ทำให้ชาวบ้านมีความมั่นคงทางอาหาร เพราะทุกบ้านสามารถยืมข้าวไว้กินและขายเมื่อจำเป็นได้ (บ้านละไม่เกิน 200 กิโลกรัม/ปี) การรวมตัวต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านได้ประโยชน์ และเป็นส่วนที่ทำให้ชาวบ้านพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง ดังนั้นนโยบายที่ชุมชนควรมีอุปกรณ์ เครื่องมือที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องใช้ไว้เป็นของกลางของชุมชน เช่น โรงสีชุมชน เครื่องร่อนลำไยชุมชน ฯลฯ จึงเป็นนโยบายที่น่าสนใจ

3. การรวมกลุ่มของชาวบ้านด้านอาชีพมีเพียงด้านการทำนาเท่านั้น (เช่น กลุ่มยั้งฉาง กลุ่มปุ๋ย โรงสีชุมชน กลุ่มเหมืองฝาย) แต่ในส่วนของอาชีพอื่นๆ เช่น ปลูกข้าวโพด เลี้ยงหมู เป็นต้น ยังไม่มีการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการขึ้นมา ดังนั้น ชุมชนควรคำนึงถึงนโยบายการรวมกลุ่มในสาขาอาชีพอื่นๆ ด้วย เพื่อให้เกิดความมั่นคงในอาชีพและเพื่อให้คนในชุมชนมีอำนาจต่อรองในหลายๆ ด้าน

4. นโยบายที่สำคัญสำหรับการทำการเกษตรอย่างหนึ่ง คือ นโยบายด้านการตลาด ทั้งนี้เพราะปัญหาที่พบอย่างหนึ่งคือชาวบ้านไม่สามารถปลูกพืชชนิดใหม่ๆที่มีราคาดีได้เพราะไม่มีตลาดในการระบายสินค้า เช่น ชาวบ้านเคยปลูกเสาวรสเพราะดูจากทีวีว่าขายได้ราคาดีโดยไม่ได้ศึกษาเรื่องตลาดเอาไว้ก่อน ทำให้เมื่อได้ผลผลิตมาแล้วไม่มีตลาดในการขายสินค้า ดังนั้นควรมีนโยบายที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านมีความรู้และความรอบคอบในการลงทุนปลูกพืชแต่ละชนิดเพื่อขาย เริ่มตั้งแต่การหาพันธุ์พืช วิธีการปลูก ไปจนถึงการหาตลาดในการระบายสินค้า

5. การจัดการลำไยของหมู่บ้าน

จากรายงานวิจัยเรื่องการสำรวจเศรษฐกิจการใช้ที่ดินในภาคเหนือเกี่ยวกับผลผลิต การค้าและตลาด ลำไยของกรมพัฒนาที่ดิน พบว่า การจัดการลำไยส่วนมากเป็นการจัดการในแบบดั้งเดิม กล่าวคือยังไม่มี การนำเครื่องจักร หรือนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ ชาวบ้านยังใช้การผลิตแบบใช้แรงงานคนเป็นส่วนใหญ่ และผลิตเพื่อใช้กันเองภายในครัวเรือนหรือแลกเปลี่ยนกันระหว่างหมู่บ้าน แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไปได้เกิด กระบวนการต่าง ๆ ขึ้นมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการเข้ามาของเครื่องจักรอุตสาหกรรม จนกระทั่งเกิดการพัฒนาระบบทุนนิยม ทำให้เกิดกระบวนการที่เรียกว่าการสะสมทุน เกิดความแตกต่างทางชนชั้นและการเข้ามาครอบครองปัจจัยการผลิตของชาวบ้าน การจัดการผลผลิตทางการเกษตรเหล่านี้เริ่มเปลี่ยนไปจากการที่ชาวบ้านจัดการกันเองภายในหมู่บ้านหรือภายในครัวเรือน มาเป็นการเข้ามาจัดการของกลุ่มคนที่มีชนชั้นสูงกว่า ไม่ว่าจะเป็นชนชั้นกลางอย่างพวกพ่อค้าหรือจากทางรัฐบาล สิ่งเหล่านี้เองทำให้เราเห็นพัฒนาการของการจัดการผลผลิตทางการเกษตรได้อย่างชัดเจนว่า จากเดิมชาวบ้านที่เคยครอบครองปัจจัยการผลิตของตนเอง มีการแลกเปลี่ยนหรือค้าขายผลผลิตโดยระบบที่เรียกว่ากลไกตลาด แต่เมื่อเวลาผ่านไปกลไกตลาดเหล่านั้นเกิดปัญหาเนื่องมาจากการเข้ามาจัดการของกลุ่มพ่อค้าที่มุ่งเน้นขูดรีดส่วนเกินจากผลผลิตของเกษตรกร หรือสิ่งที่เลวร้ายไปกว่านั้นคือการที่ภาครัฐไม่สามารถควบคุมความเป็นไปของกลไกตลาดภายในประเทศ ทำให้ต้องเกิดการเข้าไปแทรกแซงกลไกตลาด เช่น การกำหนดเพดานราคา หรือการออกนโยบายประกันราคาผลผลิตทางการเกษตร หรือการออกนโยบายกักตุนสินค้าเพื่อใช้ในการเกษตร นโยบายเหล่านี้ไม่ได้ส่งผลดีต่อเกษตรกรในระยะยาว กลับยังส่งผลให้เกษตรกรเป็นหนี้อีกด้วย

ดังนั้นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในระบบของการเกี่ยวข้องการจัดการผลผลิตของชาวบ้านจึงเป็นกุญแจสำคัญในการมองการเข้ามาแทรกแซงจากภายนอกได้เป็นอย่างดี และยังทำให้เราเข้าใจการขูดรีดส่วนเกินของชาวบ้านว่าการเข้ามาจัดการจากภายนอกนั้นกระทำกับชาวบ้านในลักษณะใด และชาวบ้านมีการตอบสนองกับการเข้ามาของตัวแสดงต่าง ๆ เหล่านี้อย่างไร สุดท้ายนั้นชาวบ้านในฐานะผู้ครอบครองปัจจัยทางการผลิตทั้งที่ดินและแรงงาน มีปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตัวแสดงต่าง ๆ เหล่านี้ได้อย่างไร

บทสำรวจงานวิชาการและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

จากงานเขียนของ สมองคึกคัก สำนึกศีลธรรม ในบทความเรื่อง “แนวคิดมาร์กซิสต์คลาสิคว่าด้วยปัญหาชาวนา” มาร์กซ์ได้ขยายความถึงตำแหน่งและบทบาทของชาวนาที่มีต่อการขยายตัวของระบบทุนนิยม คือ แนวคิดการสะสมทุนเบื้องต้น (primitive accumulation of capital) ตามทฤษฎีของมาร์กซ์ การสะสม

ทุนเบื้องต้น หมายถึง กระบวนการแยกผู้ผลิตโดยตรงจากการครอบครองเงื่อนไขแห่งแรงงานหรือปัจจัยการผลิตของตนเอง โดยเปลี่ยนปัจจัยยังชีพและปัจจัยการผลิตให้กลายเป็นทุน และเปลี่ยนผู้ผลิตโดยตรงเป็นแรงงานรับจ้าง (สมศักดิ์, 2533 : 20) โดยสถานะทางแนวคิด "การสะสมทุนเบื้องต้น" ของมาร์กซ์เป็นการทำความเข้าใจต่อบทบาทของชาวนาในการวางรากฐานให้กับการเติบโตของวิธีการผลิตแบบทุนนิยม ตามทฤษฎีของมาร์กซ์การปฏิวัติในภาคเกษตรกรรมช่วงศตวรรษที่ 16 นั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมในเมือง เป็นก้าวแรกของการสร้างตลาดภายในให้กับทุนอุตสาหกรรม ซึ่งรวมไปถึงการทำลายหัตถกรรมในครัวเรือน การทำไร่ขนาดใหญ่โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ต่างเป็นการสร้างตลาดภายในให้กับทุนอุตสาหกรรมทั้งสิ้น ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า การเข้ามาของระบบทุนนิยมและรัฐที่มีบทบาททำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต จากเดิมที่เป็นการผลิตขนาดเล็กกลายมาเป็นการผลิตแบบไร่ขนาดใหญ่ จึงทำให้เกิดการเบียดขับชาวนาขนาดเล็กออกจากปัจจัยการผลิตและกลายเป็นแรงงานรับจ้างในที่สุด ซึ่งมาร์กซ์เห็นว่าชาวนาเป็นผู้มีบทบาทต่อการวางรากฐานให้กับการเติบโตของวิธีการผลิตแบบทุนนิยม

ต่อมาเลนินได้นำเอาแนวคิดของมาร์กซ์ไปศึกษาต่อ ซึ่งทำให้เห็นว่าชาวนาที่ถูกเบียดออกให้มาเป็นแรงงานรับจ้างได้ส่งผลต่อการขยายตัวของตลาดภายใน เพราะชาวนาแต่เดิมเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตของตัวเองและทำการผลิตมูลค่าใช้สอยเป็นหลัก แต่เมื่อถูกแยกขาดออกจากปัจจัยการผลิตและเปลี่ยนมาเป็นแรงงานรับจ้างแล้ว พวกเขาต้องซื้อปัจจัยยังชีพมาจากตลาดหลายชนิด แม้ว่าอำนาจซื้อจะมีน้อยก็ตาม นอกจากนั้นตามทฤษฎีของเลนิน การพัฒนาของระบบทุนนิยมในชนบทได้ก่อให้เกิดการแยกความแตกต่างภายในชาวนาด้วยตนเอง (ชาวนารวย ชาวนากลาง และชาวนาจน) โดยเลนินนั้นมีความเห็นว่า กระบวนการพัฒนาการของสังคมทั้งกระบวนการทำให้ชาวนากลางตกไปเป็นครัวเรือนชาวนาล่างเป็นจำนวนมาก

สำหรับแนวคิด "วิธีการผลิตแบบเอเชีย" ยังใช้เป็นตัวอธิบายการดำรงอยู่อย่างยาวนานของชุมชนหมู่บ้านไทย ซึ่งบ่งบอกถึงศักยภาพของสถาบันหมู่บ้านต่อการพัฒนาในอนาคต โดยตามแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียถูกนำเสนอโดย คาร์ล มาร์กซ์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาพัฒนาการของสังคมมนุษย์ โดยให้ความสนใจที่ลักษณะของสังคมเอเชียที่แตกต่างไปจากของยุโรป และไม่สามารถพัฒนาขึ้นมาเป็นสังคมทุนนิยมได้ แต่ทว่างานของมาร์กซ์นั้นถูกสร้างขึ้นจากการมองเข้ามาจากภายนอกสังคมเอเชีย ซึ่งมีขอบเขตการรับรู้ต่อสภาพจริงของสังคมตะวันออกที่จำกัด

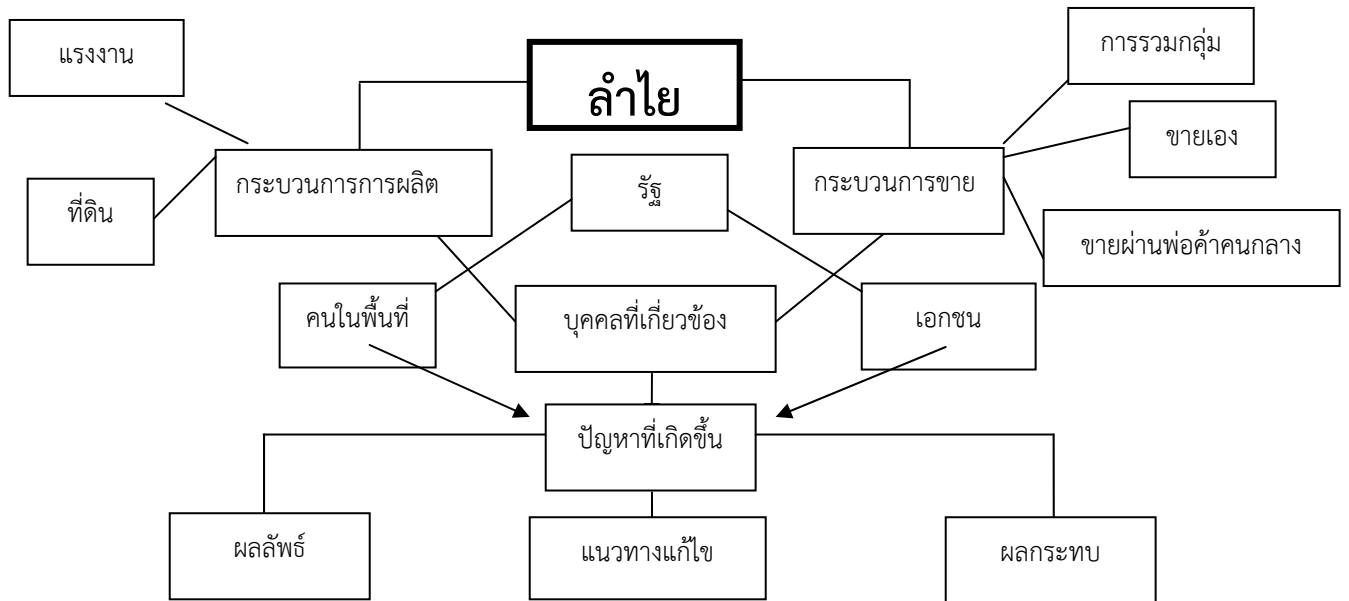
เอกสารชิ้นนี้จึงต้องการอธิบายโดยนัยยะต่างๆของหมู่บ้านในวิธีการผลิตแบบเอเชียจึงถูกมองว่าหยุดนิ่ง กล่าวมีการขยายขนาดแต่ไม่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงรูปแบบของหมู่บ้าน จึงเป็นพื้นฐานให้วิธีการผลิตแบบเอเชียซึ่งมีลักษณะสถิตไม่สามารถพัฒนาเป็นวิธีการผลิตแบบทุนนิยมได้ นอกจากนั้นเมื่อมีจำนวนชุมชนมากขึ้น แต่ละชุมชนจะดำเนินวิถีชีวิตให้เกิดผลประโยชน์แก่ตน ซึ่งมีทั้ง ที่เป็นผลประโยชน์ร่วมกันและขัดแย้งกันกับของชุมชน จึงมีการจัดตั้งองค์กรขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ดูแลประสานผลประโยชน์ของแต่ละชุมชน ซึ่งก็คือ "รัฐ" ดังนั้นถ้ามองสังคมเอเชียในภาพรวมซึ่งประกอบด้วยทั้งรัฐและหมู่บ้าน วิธีการผลิตแบบเอเชียจึงประกอบด้วย 2 ขบวนการ คือ รัฐและหมู่บ้าน จากการที่รัฐอ้างความเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ทำให้รัฐในวิธีการผลิตแบบเอเชียไม่ได้เป็นเครื่องมือของชนชั้นเจ้าของปัจจัยการผลิตในสังคม แต่เป็นชนชั้นเจ้าของปัจจัย

การผลิตเสียเอง (รัฐเข้ามาแทรกในชุมชนหมู่บ้าน ชูตริตเอาส่วนเกินของหมู่บ้าน อ้างตัวเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ของรัฐเหนือที่ดิน ทั่วๆที่ตอนแรกรัฐควรจะเป็นส่วนที่เข้ามาช่วยพัฒนาดูแลหมู่บ้าน แต่กลับกลายเป็นว่า รัฐได้พัฒนาตนเองขึ้นมาเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตทั้งหมด)

นอกจากนี้ในงานเขียนของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ในเรื่อง “กำเนิดทุนนิยมและผลกระทบต่อเศรษฐกิจชุมชน” กล่าวว่า เมื่อเกิดการขยายการผลิตให้เป็นสินค้าเพื่อการส่งออก ได้พูดถึงเรื่องของข้าวว่าการขยายตัวของการผลิตในประเทศไทยนั้นเป็นการขยายตัวในจำนวนเนื้อที่ของการผลิต โดยเกิดขึ้นอย่างล่าช้าที่ภาคกลาง การเปลี่ยนแปลงนั้นคือการเปลี่ยนแปลงจากผลิตเพื่อใช้เองเป็นผลิตเพื่อขาย มีการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก โดยรัฐและระบบทุนนิยม ทั้งนี้รัฐและทุนมีเป้าหมายเพื่อเพียงขนย้ายทรัพยากรออกจากหมู่บ้าน ไม่ใช่เพื่อเข้ามาจัดการผลผลิตในหมู่บ้าน ดังนั้นจริงหรือที่ชุมชนหมู่บ้านได้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงการผลิตเป็นการผลิตเพื่อการค้า และการที่ชุมชนหมู่บ้านนั้นตอบคำถามที่ว่า “จะขายข้าวมากน้อยเท่าไร” คำตอบที่ได้รับเป็นส่วนใหญ่คือ “เก็บไว้กินและทำพันธุ์ต่อไปให้พอก่อนจึงจะขายที่เหลือ” และการคงอยู่ของการผลิตสิ่งของไว้ใช้เอง แม้เขาจะผลิตผลผลิตเพื่อขายปริมาณมากแล้ว จุดนี้เองที่แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านก็ยังไม่ไว้วางใจในการค้าที่เขาเกี่ยวข้อง เท่ากับว่าชาวบ้านนั้นถูกดึงเข้าไปสู่ระบบตลาด ระบบทุนนิยมโดยไม่เต็มใจนัก โดยทั่วๆที่เศรษฐกิจไทยในอดีตเป็นเศรษฐกิจที่ผลิตเพื่อใช้เองกินเอง ผลิตซ้ำได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องพึ่งภายนอก ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการผลิต มีความพอเพียงในตัวเอง ยังไม่มีการแบ่งแยกชนชั้นหรือถ้ามีชนชั้นก็ไม่มีการขัดแย้งระหว่างชนชั้น ความสัมพันธ์ทางการผลิตก็เป็นแบบช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

จากจุดนี้เองจึงนำเอกสารชิ้นนี้มาเป็นเอกสารอ้างอิงในการศึกษาความสัมพันธ์เกี่ยวข้องของการปรับตัวของคนในหมู่บ้านต่อการจัดการผลผลิตลำไยในหมู่บ้าน ว่าเมื่อรัฐและระบบทุนนิยมเข้ามาแทรกแซงระบบการผลิตของชุมชนหมู่บ้าน คือเข้ามาเปลี่ยนการผลิตของหมู่บ้านให้กลายเป็นการผลิตเพื่อการค้า เมื่อชุมชนหมู่บ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางการผลิตแล้ว ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนหมู่บ้านนั้นเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยหรือไม่ เนื่องจากการจัดการผลผลิตลำไยนั้นมีรูปแบบที่ยังเป็นการจัดการแบบเดิมที่มีการพึ่งพากันระหว่างชาวบ้าน ไม่มีการแบ่งชนชั้น ช่วยเหลือกันด้วยความสมัครใจ จัดการผลผลิตเพื่อบริโภคกันภายในชุมชนหรือเพียงแค่ขายในตลาดเล็กๆ หรือว่าการจัดการนั้นถูกแทรกแซงโดยรัฐหรือระบบทุน ระบบตลาดเพื่อเข้ามาครอบงำเอาผลประโยชน์จากชาวบ้าน และจากชุมชน โดยการเปลี่ยนการผลิตของหมู่บ้านให้กลายเป็นการผลิตเพื่อการค้า เมื่อชุมชนหมู่บ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางการผลิตแล้วทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนหมู่บ้านนั้นเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ซึ่งทำให้เกิดการแบ่งชนชั้นขึ้นในชุมชน คือสถานะของการเป็นเจ้าของไร่และสถานะของการเป็นแรงงานของไร่ ดังนั้นสิ่งที่คณะผู้วิจัยต้องการศึกษาคือรูปแบบการจัดการลำไยในหมู่บ้าน ในปัจจุบันนั้นเป็นในรูปแบบไหนหรือว่ามีรูปแบบการพัฒนาปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการในแบบใด ใครที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปนี้บ้าง ที่สำคัญคือทำให้ชนชั้นในชุมชนในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่

ภาพกว้าง/บริบทของประเด็นหรือปัญหา

จากแผนผังความคิดข้างต้นแสดงให้เห็นถึงภาพรวมของประเด็นและปัญหาที่คณะผู้วิจัยต้องการศึกษาในเรื่องของการจัดการลำไยของหมู่บ้านในอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ดังนี้

ศึกษาถึงกระบวนการผลิตลำไยในหมู่บ้านว่ามีบุคคลใดเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการการผลิตบ้าง และบุคคลเหล่านั้นมีอิทธิพลอย่างไรต่อกระบวนการผลิต รวมไปถึงกระบวนการขายว่ามีกระบวนการอย่างไร มีใครเป็นผู้เกี่ยวข้องบ้าง บุคคลเหล่านั้นมีบทบาทการเข้ามาช่วยจัดการลำไยในหมู่บ้านของอย่างไร นอกจากนั้นคณะผู้วิจัยยังสนใจในเรื่องของผลกระทบหลังจากการเข้ามาของระบบทุนนิยมและการแทรกแซงของหน่วยงานภายนอก รวมไปถึงคนในหมู่บ้านเองว่าบุคคลทั้งหลายเหล่านี้มีบทบาทและทำให้การจัดการลำไยมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่และอย่างไร ซึ่งคณะผู้วิจัยต้องการศึกษาถึงปัญหาที่ชาวบ้านประสบพบเจอและต้องการศึกษาถึงแนวทางแก้ไข รวมไปถึงการปรับตัวและการแสดงออกต่อปัญหาเหล่านั้นว่าชาวบ้านอยู่ร่วมกับปัญหาเหล่านั้นเช่นไรและมีการแสดงออกต่อปัญหานั้นอย่างไร

ผลการวิจัย

เดิมทีแล้วช่วงเวลาก่อนที่เกษตรกรในตำบลป่าแดดจะหันมาปลูกลำไยนั้น ได้มีการทำไร่ข้าวโพดมาก่อนซึ่งข้าวโพดถือเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญควบคู่ไปกับข้าว แต่เนื่องจากข้าวโพดเป็นพืชล้มลุกที่ต้องเริ่มต้นปลูกใหม่ทุกฤดูกาลทำให้เสียค่าใช้จ่ายเป็นอย่างมาก ประกอบกับวิธีการปลูกพืชล้มลุกของเกษตรกรนั้นทำให้

ดินเริ่มเสื่อมสภาพเนื่องมาจากหลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิต เกษตรกรต้องทำการไถกลบและเผาทำลายข้าวโพดเพื่อที่จะเริ่มฤดูกาลใหม่ อีกทั้งการปลูกข้าวโพดมีความเสี่ยงสูงในการก่อให้เกิดไฟป่าเนื่องจากการเผาทำลาย นอกจากนั้นราคาข้าวโพดในตลาดเริ่มตกต่ำ ทำให้เกษตรกรเริ่มเห็นว่าการจะทำไร่ข้าวโพดต่อไป ไม่อาจทำให้ตนมีรายได้เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันได้ จึงทำให้เกษตรกรเริ่มหาพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่เพื่อมาทดแทนการปลูกข้าวโพด

เหตุผลที่เกษตรกรเปลี่ยนมาปลูกลำไยแทนการปลูกข้าวโพดนั้น เราอาจกล่าวได้ว่าเพราะการเข้ามาของระบบทุนนิยมที่มาพร้อมกับกระแสโลกาภิวัตน์ทางด้านเศรษฐกิจที่เข้ามาในประเทศไทยมาเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้ว วิธีการผลิตที่มุ่งตอบสนองต่อความต้องการของตลาดมากไปกว่าการผลิตเพื่อยังชีพของเกษตรกร ทำให้เกษตรกรต้องปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตของตนเองตลอดเวลาเพื่อหาผลผลิตที่ให้ผลตอบแทนเป็นเงินตราได้มูลค่าสูงที่สุด ลำไยได้กลายเป็นพืชทางเลือกหนึ่งที่สำคัญเวลานั้น เพราะความต้องการของตลาดในประเทศจีนเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เนื่องจากสังคมชาวจีนมีความเชื่อที่ว่า ลำไยเป็นพืชมงคลเปรียบเสมือนผลไม้แห่งสวรรค์ที่ชาวจีนเรียกว่า “เล้งม้ง” ซึ่งแปลว่า “ดวงตามังกร” ในภาษาไทย พร้อมทั้งราคาข้าวโพดในตลาดเริ่มตกต่ำ ดังนั้นเกษตรกรบางส่วนจึงเล็งเห็นถึงความต้องการผลผลิตลำไยในตลาดที่เพิ่มขึ้นและเห็นว่าเป็นช่องทางที่สามารถเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือนตามกระแสนิยมที่ขึ้นอยู่กับระบบเงินตรา

สำหรับตำบลป่าแดดนั้น จากการสอบถามข้อมูลจาก นายสวาท นัยนา เกษตรกรผู้ปลูกลำไยรายต้น ๆ ของหมู่บ้านพบว่า สาเหตุของการเริ่มปลูกลำไยนั้นเป็นเพราะตนได้เริ่มปลูกข้าวโพดมาก่อนและราคาของข้าวโพดเริ่มตกต่ำ จึงได้หันมาปลูกลำไยแทน เพราะราคาตลาดของลำไยในเวลานั้นค่อนข้างดีกว่าข้าวโพด จึงได้ทดลองนำต้นกล้ามาปลูก โดยผลผลิตจากการปลูกลำไยทั้งหมดจะส่งขายให้กับพ่อค้าคนกลางทั้งหมดที่เข้ามารับ ไม่ได้เก็บไว้บริโภคเอง กล่าวคือการทำการเกษตรของเกษตรกรในหมู่บ้านนั้นถูกยึดโยงเข้ากับการเกษตรเชิงพาณิชย์อย่างแยกออกจากกันไม่ได้

กระบวนการผลิต

1) แรงงาน

- เจ้าของสวน

เจ้าของสวนถือว่าเป็นแรงงานที่สำคัญที่สุดในการปลูกลำไย เพราะลำไยเป็นพืชที่อ่อนไหวต่อสภาพอากาศเป็นอย่างมาก จึงจำเป็นต้องได้รับการดูแลรักษาตลอดเวลา เช่น ในช่วงเดือนมกราคมซึ่งถือว่าเป็นเดือนแห่งการตั้งท้องของดอกลำไย จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านรายหนึ่งพบว่าในขั้นตอนการแทงช่อของลำไยเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด เพราะหากต้นลำไยไม่ได้รับการดูแลอย่างดี อาจทำให้ตัวดอกที่กำลังจะกลายเป็นผลผลิตไม่ออกเป็นผลลำไยได้ โดยขั้นตอนนี้จะอาศัยลมที่คอยพัดให้เกสรตัวผู้และตัวเมียผสมกันหรืออาศัยผึ้งเพื่อการผสมเกสรกับดอกลำไย ซึ่งถ้าหากไม่มีลมหรือผึ้งมาผสมเกสรก็จะไม่ติดดอก ดังนั้นเจ้าของสวนจึงจำเป็นต้องเข้าสวนลำไยของตนทุก ๆ วันเพื่อคอยตรวจสอบว่าลำไยติดดอกหรือไม่ และหาวิธีแก้ไขเพื่อให้ดอกลำไยที่ออกมานั้นได้รับการผสมเกสร อย่างเช่นการหาน้ำผึ้งมาพ่นใส่ดอกลำไยของตนเพื่อจะล่อให้ผึ้งมาผสมเกสรให้ ตรงจุดนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของเจ้าของสวนในการจัดการลำไยของตน อีกทั้งสภาพ

อากาศที่แปรปรวนก็ทำให้เจ้าของสวนต้องตรวจสอบดูแลอย่างใกล้ชิดตลอดระยะเวลาที่ผลผลิตจะออก เพราะหากตัวดอกที่ออกมานั้นได้รับความเสียหายจากฝนหรือต้นได้รับความเสียหายจากลมที่พัดรุนแรงก็เท่ากับว่าผลผลิตที่ออกมาเป็นลูกลำไยนั้นจะมีลักษณะที่ไม่สวย หรือไม่สามารใช้การได้ ส่งผลให้ขายได้ราคาที่ไม่ดีหรืออาจจะไม่ได้เลย

- แรงงานจากชาวบ้านและชาวดอย

เมื่อถึงช่วงเวลาเก็บผลผลิตซึ่งจะในหมู่บ้านนี้จะอยู่ในระยะเวลาเดือนสิงหาคม ซึ่งแรงงานที่ใช้จะ เป็นแรงงานจากชาวบ้านเป็นส่วนใหญ่ แต่แรงงานจากชาวบ้านก็มีจำกัด เมื่อแรงงานจากชาวบ้านได้ถูกเกณฑ์ ไปจนหมดแล้ว ทำให้เจ้าของสวนบางรายต้องเลือกที่จะไปจ้างแรงงานจากชาวดอยซึ่งเป็นพวกอาข่า อีก้อ หรือไทยใหญ่แทน แต่เจ้าของสวนบางรายเลือกที่จ้างแรงงานจากชาวดอยเป็นอันดับแรกเพราะพื้นที่สวนลำไย ของเขาอยู่บนพื้นที่สูงซึ่งติดอยู่กับหมู่บ้านของชาวดอยอยู่แล้วซึ่งสะดวกแก่การเดินทางในการทำงาน

ทั้งนี้ทำให้เห็นได้ว่าไม่ว่าจะเป็นแรงงานจากชาวบ้านหรือแรงงานจากชาวดอยที่เป็นมุเซอ อีก้อ อาข่า หรือไทยใหญ่ ก็ล้วนแล้วแต่จะได้รับค่าจ้างในอัตราเดียวกันไม่มีการแบ่งแยกกัน จะมีก็เพียงแต่ความแตกต่าง ของค่าจ้างระหว่างเพศชายกับเพศหญิงที่ค่าจ้างแรงงานชายอยู่ที่ 200บาทต่อวัน แรงงานหญิงอยู่ที่150บาท ต่อวัน เหตุที่แรงงานชายได้รับค่าจ้างสูงกว่าเป็นเพราะนายจ้างจะต้องจ่ายค่าความเสี่ยงให้กับแรงงานชายที่ จะต้องขึ้นปีนต้นลำไยในตอนเก็บผลผลิต

2) ที่ดิน

หลังจากการสอบถามเกษตรกรผู้ปลูกลำไยพบว่า ที่ดินที่เจ้าของสวนถือครองอยู่นั้น เป็นที่ดินที่ไม่มี โฉนดที่ดิน จึงเกิดคำถามว่ามีการแบ่งที่ดินกันอย่างไร ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า เดิมทีผืนดินแห่งนี้เป็นพื้นที่ของเขต ป่าสงวนที่ถูกจับจองโดยคนในพื้นที่ ซึ่งแต่ละคนก็จะรู้อาณาเขตของตนเองและจะบุกรุกพื้นที่ป่าต่อไปไม่ได้อีก

กล่าวคือกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินเป็นของชุมชน บุคคลไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดินที่ตนทำการเพาะปลูก ทว่า ที่ดินทั้งหมดเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของทั้งชุมชน แต่ละบุคคลมีเพียงสิทธิในการครอบครองเพื่อทำประโยชน์ จากที่ดิน และการครอบครองนี้จะทำได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นเป็นสมาชิกของชุมชนเท่านั้น และเนื่องจากพื้นฐาน การผลิตของชุมชนคือเกษตรกรรม ปัจจัยการผลิตที่จำเป็นจึงได้แก่ที่ดินสำหรับการเกษตรและแรงงานที่จะ ทำการเกษตรบนผืนดินนั้น การที่ปัจจัยการผลิตคือที่ดินอันเป็นกรรมสิทธิ์ของชุมชน และบุคคลจะเข้าถึง ปัจจัยการผลิตนี้ได้โดยผ่านการเป็นสมาชิกชุมชนเท่านั้น ทำให้คนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชุมชนด้วยพันธะ ผูกพันที่แน่นหนา ไม่สามารถปลีกตัวออกจากชุมชนได้ เพราะการปฏิเสธชุมชนก็หมายถึงการปฏิเสธสิทธิใน การใช้ประโยชน์ที่ดินสำหรับการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพไปด้วยพร้อมๆกัน

กระบวนการขาย

จากผลการศึกษาพบว่า ภายในตำบลป่าแดด ผลผลิตลำไยที่ได้เกษตรกรจะขายผ่านพ่อค้าคนกลาง ทั้งหมด ไม่มีการขายเองโดยตรง เนื่องจากเกษตรกรไม่มีช่องทางทางการตลาดและการขายผ่านพ่อค้าคน

กลางนี้ก็เป็ นวิธีการที่สะดวกอีกทั้งไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการขนส่ง และที่ตำบลป่าแดดก็มีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อเพื่อนำไปแปรรูปหรือขายตลาดอยู่แล้ว ซึ่งวิธีการรับซื้อของพ่อค้าคนกลางโดยสรุปแล้วมีการขายทั้งหมดสามวิธีด้วยกัน คือ การขายแบบเหมาสวน การขายแบบมัดซื้อ และการขายแบบคั ดเกรด ซึ่งวิธีสุดท้ายจะเป็นการขายที่พบได้มากที่สุด

1) การขายแบบเหมาสวน

พ่อค้าจะมารับซื้อเหมาผลผลิตทั้งสวน ตั้งแต่ลำไยเริ่มออกช่อดอก ลักษณะการซื้อขายแบบนี้ทำให้เกิดความเสี่ยงทั้งเกษตรกรและพ่อค้าคนกลางที่เข้ามาซื้อ แต่เกษตรกรจะมีความเสี่ยงมากกว่าถ้าหากปีนั้นลำไยราคาไม่ดี พ่อค้าคนกลางเห็นว่าหากรับซื้อลำไยจากเกษตรกรไปก็จะทำให้ประสบกับปัญหาการขาดทุนได้ พ่อค้าคนกลางก็จะไม่มารับซื้อต่อโดยยอมเสียเงินมัดจำให้แก่เกษตรกรแทน ทำให้เกษตรกรต้องแบกรับภาระในการหาตลาดสำหรับขายลำไยในสถานะที่ลำไยมีราคาตกต่ำ หรือในกรณีที่ราคาในปีนั้นสูง แต่ราคาที่ตกลงกันไว้กับพ่อค้า นั้นต่ำกว่าราคาตลาด พ่อค้าก็จะได้ส่วนต่างนั้นไปแทน ทำให้เกษตรกรเสียโอกาสที่จะได้กำไร

2) การขายแบบมัดซื้อ

เกษตรกรจะได้กำไรมากจากการขายลักษณะนี้ เนื่องจากการขายแบบมัดซื้อ นั้น สามารถละขนาดของผลลำไยได้ในหนึ่งช่อ ทำให้ขายลำไยเกรดB ในราคาเกรดA ได้ แต่เกษตรกรก็ไม่สามารถขายในรูปแบบนี้ได้มากนัก เพราะผลผลิตจะล้นตลาด ทำให้ราคาตกต่ำ และเน่าเสียเนื่องจากไม่ได้ผ่านการแปรรูป

3) การขายแบบคั ดเกรด

การขายแบบคั ดเกรดเป็นที่นิยมมากที่สุด โดยเมื่อคั ดแยกเกรดออกเป็น AA, A และB แล้วก็จะนำไปทำเป็นลำไยอบแห้ง ซึ่งมีตลาดสำคัญอยู่ที่ประเทศจีน วิธีนี้จะต้องใช้เครื่องร่อนที่พ่อค้าจะเป็นผู้จัดหาในการคั ดแยก ยังไม่มีเกษตรกรรายใดมีเครื่องร่อนเป็นของตนเอง จึงต้องพึ่งพาพ่อค้าในการคั ดเกรดผลผลิต ซึ่งเครื่องร่อนที่พ่อค้ามีอยู่ก็ยังมีจำนวนที่เพียงพอต่อผลผลิตที่ออกมาพร้อมกันเป็นจำนวนมาก เป็นเหตุให้เกษตรกรไม่มีทางเลือกมากนักในการเลือกพ่อค้าที่จะให้ราคาที่สูงที่สุด เพราะหากต้องเสียเวลารอเข้าคิวคั ดเกรดกับพ่อค้าคนกลางที่ให้ราคาสูง ผลผลิตก็อาจจะเน่าเสีย จึงต้องนำไปขายให้กับพ่อค้ารายอื่นที่ให้ราคาต่ำกว่าแต่ไม่ต้องรอนาน

การที่พ่อค้าคนกลางเห็นว่า เกษตรกรต้องพึ่งพิงพวกเขาในเรื่องของตลาด ทำให้เป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การกดราคา เพราะไม่ว่าอย่างไรเกษตรกรต้องขายให้กับพ่อค้าไม่ว่าราคาจะสูงหรือต่ำ เพราะพ่อค้าเป็นเจ้าของเครื่องจักร ทั้งเครื่องร่อนและเครื่องอบแห้ง ซึ่งเป็นเครื่องจักรสำคัญในขั้นเตรียมผลผลิตก่อนที่จะถึงมือผู้บริโภค เกษตรกรอาจจะบอกว่าพวกเขามีสิทธิ์ที่จะเลือกพ่อค้าที่จะมารับซื้อลำไย แต่ในความจริงแล้วเมื่อคำนึงถึงระยะเวลาในการรอเครื่องร่อนที่มีจำนวนจำกัด สิทธิ์ที่จะเลือกนั้นก็คงลดน้อยลงไปตามสภาพความสดของลำไย ยกตัวอย่างเช่น นายแดงต่อคิวเพื่อนำลำไยเข้าเครื่องร่อนที่โรงงานสวัสดิ์เพื่อคั ดเกรดลำไยเป็นรายที่ 50 โดยโรงงานสวัสดิ์ให้ราคากิโลกรัมละ 20บาท ซึ่งกว่าจะถึงคิวของนายแดงก็เสียเวลาไปมาก และเมื่อเวลาผ่านไปความสดหรือคุณภาพของลำไยก็ลดลง ทำให้เมื่อถึงคิวของนายแดงแล้วนายแดงอาจขายได้เพียงกิโลกรัม

ละ 15บาท แต่หากนายแดงเลือกที่จะไปขายให้กับโรงงานกาแลซึ่งให้ราคากิโลกรัมละ 18บาทโดยไม่ต้องรอ
ควานานเท่าโรงงานสวัสดิ์ นายแดงอาจได้กำไรที่มากกว่า

ปัญหาในขั้นตอนการผลิต

1) ปัญหาสภาพดินฟ้าอากาศ

เป็นปัญหาแรกที่เกษตรกรลำไยทุกสวนจะต้องเผชิญ กล่าวคือที่ไม่มีความแน่นอนเราไม่สามารถคาด
เดาว่าจะมีพายุเข้าหรือไม่ ฝนจกตกหนักแค่ไหน และเมื่อมีฝนตกลงมาก็จะทำให้เกิดเป็นปัญหาเพราะน้ำฝนจะ
ไปค้างอยู่ที่ใบและดอก ทำให้เกิดเชื้อราซึ่งจะทำให้เกิดความเสียหายต่อผลผลิตเป็นอย่างมาก เกษตรกรจึงทำ
ได้เพียงรอให้ฝนหยุด และรีบไปพ่นยาฆ่าเชื้อราให้กับดอกลำไยให้เร็วที่สุด เพราะหากปล่อยไว้จะทำให้ลำไยไม่
สามารถให้ผลผลิตออกมาเป็นลูกได้ นอกจากนั้นสภาพอากาศบางปีค่อนข้างแปรปรวนมากจนทำให้เกิด
ลูกเห็บ เกษตรกรชาวสวนลำไยเล่าให้ฟังว่าถ้าหากมีลูกเห็บตกลง ก็เท่ากับว่าผลผลิตจะต้องเสียหายทั้งหมด
และมีเพียงสิ่งเดียวที่เกษตรกรทำได้คือ ทำใจ เพราะสภาพอากาศทั้งหลายเหล่านี้เป็นสิ่งที่เราไม่สามารถ
กำหนดขึ้นมาได้ เกษตรกรจึงมีหน้าที่ปรับตัวไปตามสภาพอากาศที่เผชิญ

2) ปัญหาการใช้สารเคมี

สารเคมีเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ถูกรวมอยู่ในกระบวนการผลิต ถึงแม้การใช้สารเคมีจะเป็นอันตรายต่อ
เกษตรกรและผู้บริโภค แต่เกษตรกรก็ไม่สามารถจะปฏิเสธที่จะใช้ได้เพราะยังไม่มีวิธีใดที่จะต่อสู้กับธรรมชาติที่
เข้ามาทำให้ลำไยเสียหาย ทางออกที่ดีที่สุดของการปลูกลำไยคือการใช้สารเคมีชนิดต่างๆ (ยาปรับดิน, ยาฆ่า
แมลง, ยาฆ่าเชื้อรา, ยาเร่งดอก ฯลฯ) ในเมื่อไม่สามารถปฏิเสธที่จะใช้สารเคมี ดังนั้นเกษตรกรก็ต้องมีการ
ควบคุมให้ใช้อย่างถูกต้องและใช้ในปริมาณที่พอเหมาะสม

3) ปัญหาด้านที่ดิน

จากการที่เกษตรกรมีความต้องการที่จะเพิ่มพื้นที่ทางการเกษตรของตัวเอง จึงได้หาทางขยายพื้นที่ทั้ง
ในรูปแบบของการไปไล่ซื้อที่ดินรอบข้าง รวมไปถึงการจับจองที่ดินที่ไม่มีเจ้าของ และเมื่อเกษตรกรนำที่ดินจับ
จองของตนเองไปขึ้นเป็นโฉนด โดยที่นำไปขึ้นเกินจากขนาดของพื้นที่จริง นอกจากที่ชุมชนจะเสียพื้นที่ของ
ชุมชนที่เป็นของสาธารณะที่ใครก็สามารถมาทำมาหากินเลี้ยงชีพได้แล้วนั้น ยังเป็นการสร้างส่วนต่างให้
เกษตรกรที่นำที่ดินไปจดทะเบียนจริงด้วย เช่นเมื่อเกิดความเสียหายที่รัฐต้องรับผิดชอบ หรือผลกำไรที่จะได้
จากรัฐนั้นเกษตรกรเหล่านั้นก็จะได้มากกว่าความเป็นจริง และค่าชดเชยส่วนนั้นก็จะตกเป็นกรรมสิทธิ์ของ
บุคคลคนเดียวแทนที่จะได้เป็นของทั้งชุมชน และถ้าหากเกษตรกรต้องการเพิ่มพื้นที่ให้กับสวนของตนเองนั้น
โดยส่วนมากจะเข้าไปขอซื้อที่ดินเอาจากที่ดินติดสวนของตนเอง ซึ่งโดยทั่วไปก็เป็นคนที่รู้จักกันภายในชุมชน

ความสัมพันธ์ในระบบเกษตรลำไยกับความสัมพันธ์ในสังคม

1) ลำไยกับความสัมพันธ์ในชุมชน

การปลูกลำไยในตำบลป่าแดดนั้นมีการปลูกมานาน เมื่อถึงฤดูการเก็บผลผลิตจึงต้องอาศัยแรงงาน
จากคนในชุมชนเพื่อมาช่วยในการเก็บผลผลิต จึงเกิดการจ้างงานขึ้นภายในชุมชน โดยบทบาทของคนใน
ชุมชนแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเปลี่ยนไป ไม่ได้เป็น

การช่วยเหลือกันในแบบของคนที่ยังรักกัน แต่เป็นระบบความสัมพันธ์ในเชิงการจ้างงาน โดยความสัมพันธ์ในรูปแบบของนายจ้างและลูกจ้าง สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นผลมาจากการเข้ามาของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่เงินตรากลายมาเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิต และความสัมพันธ์ในอีกรูปแบบหนึ่ง ในตำบลป่าแดดมีการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการของเกษตรกรชาวสวนลำไยเกิดขึ้น ในนามของ “กลุ่มเกษตรกรทำสวนลำไยตำบลป่าแดด” เป็นการรวมตัวเพื่อช่วยเหลือกัน เป็นพลังในการต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลางเพื่อเป็นปากเป็นเสียงให้กับเกษตรกรในการเรียกร้องขอความช่วยเหลือต่อรัฐบาลเมื่อผลผลิตมีราคาตกต่ำมาก รวมทั้งให้ความรู้แก่เกษตรกรด้วยการนำข้อมูลจากทางราชการมาเผยแพร่เพื่อให้ผลผลิตที่ได้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น และกลุ่มนี้ก็ยังให้ความช่วยเหลือสมาชิกในเรื่องของการกู้ยืมเงิน เพื่อที่เกษตรกรจะได้ไม่ต้องไปกู้เงินนอกระบบ เพราะต้นทุนในการผลิตลำไยนั้นสูงมากทั้งสารเคมีฆ่าเชื้อ เรงผล ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เป็นต้น ดังนั้นการรวมกลุ่มกันของเกษตรกรจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นมากในการต่อสู้กับพ่อค้าคนกลางและนายทุนเมื่อถูกกดราคา

2) ลำไยกับความสัมพันธ์ในชาติพันธุ์

แรงงานที่เจ้าของสวนจ้างมาใช้ในการเก็บผลผลิตลำไย นอกจากเป็นชาวบ้านพื้นราบแล้วยังประกอบไปด้วยชาวอาข่า อีเก้อ มูเซอ ไทยใหญ่ ซึ่งอัตราการค่าในการจ้างงานนั้นมีมูลค่าเท่ากับคนในพื้นที่ราบ นั่นคือประมาณ 200 บาทสำหรับเพศชาย และประมาณ 150 บาทสำหรับเพศหญิง ทำให้เราพบว่าชาวบ้านพื้นราบที่ส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าของสวนลำไยนั้น ไม่ได้เกิดความรู้สึกในการเอารัดเอาเปรียบผู้ที่มีชาติพันธุ์ต่างไปจากตน หรือกดขี่ค่าจ้างกับชาติพันธุ์อื่น หน้าที่บางรายได้ให้ความเห็นว่าคนที่พวกเขาเรียกว่าชาวดอย สามารถทำงานประเภทเก็บผลผลิตได้ดีเสียกว่าคนพื้นราบเสียอีก เพราะมีร่างกายที่แข็งแรง ทำงานได้รวดเร็ว และถึงแม้จะเป็นชาวดอยก็มีสิทธิ์ในการต่อรองราคาแรงงานกับคนในพื้นที่ราบ หากมีความจำเป็นที่ต้องการแรงงานด่วนชาวดอยสามารถขยับราคาแรงงานของตนให้สูงถึง 220 ต่อวันเลยทีเดียว

จากการสอบถามยังพบอีกว่า การที่เจ้าของสวนลำไยตัดสินใจเลือกแรงงานที่นำมาใช้ในการเก็บเกี่ยวผลผลิตของตนนั้นมีการตัดสินใจเลือกอย่างไร เกษตรกรรายหนึ่งให้ข้อมูลว่า ตนเลือกที่จะจ้างแรงงานของคนในพื้นที่ราบก่อน เพราะรู้จักกันเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว และสวนลำไยของตนก็อยู่ไม่ห่างไกลไปจากหมู่บ้านในพื้นที่ราบมากนัก แต่หากแรงงานของคนในพื้นที่ราบมีไม่พอกับความต้องการ อาจเพราะถูกเจ้าของสวนรายอื่น ๆ จ้างไปก่อนแล้วนั้น จึงจะไปติดต่อชาวดอยมาเป็นแรงงานในการเก็บเกี่ยวผลผลิต ส่วนเกษตรกรอีกคนที่มีสวนติดกับตีนเขากล่าวว่า แรงงานที่ใช้ในการเก็บเกี่ยวผลผลิตนั้นส่วนใหญ่จะใช้เป็นชาวดอยเนื่องจากอาศัยอยู่ใกล้กับสวนของตน จุดนี้ชาวสวนลำไยอาจจะคำนึงถึงการที่ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางของผู้ที่มาเป็นแรงงาน หรือไม่มีความจำเป็นในการเอื้อเฟื้อสวัสดิการมากนัก

ดังนั้นแล้วแรงงานชาวดอยยังคงมีความสำคัญต่อเกษตรกรทำสวนในเขตพื้นราบเป็นอย่างมาก ถึงแม้ว่าจะมีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ และมีการมองคนที่มีชาติพันธุ์อื่นแตกต่างจากตนโดยการเรียก พวกเขาว่าเป็นชาวดอย อย่างไรก็ตามชาวสวนพื้นราบก็ไม่อาจแบ่งแยกหรือตัดขาดพวกเขาออกจากกลุ่มตนเองได้ เนื่องมาจากความต้องการแรงงานในการเก็บเกี่ยวผลผลิตของตน และการเก็บเกี่ยวลำไยนี้เองที่ยัง

เป็นจุดเชื่อมโยงให้กลุ่มคนที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ยังมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอยู่ และความต้องการในการพึ่งพาซึ่งกันและกัน

3) ลำไยกับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ

เนื่องจากลำไยเป็นพืชที่ต้องพึ่งเศรษฐกิจจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นตลาดในการส่งออก ความจำเป็นในการใช้สารเคมีและปุ๋ยซึ่งสารบางชนิดต้องนำจากต่างประเทศ และการผลิตลำไยยังคงเป็นการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด จึงต้องอาศัยตัวช่วยอย่างสารเคมีเพื่อที่จะให้ได้ผลผลิตออกมาตามที่ตลาดต้องการ เกษตรกรจึงไม่สามารถถูกแยกออกจากระบบตลาดได้อย่างเด็ดขาด โดยตลาดส่งออกที่สำคัญสำหรับลำไยคือประเทศจีน เนื่องมาจากความเชื่อของชาวจีนดั้งเดิมที่กล่าวไปข้างต้น อย่างไรก็ตามในปัจจุบันการส่งออกลำไยไปที่ประเทศจีนเริ่มลดลงเนื่องมาจากการที่จีนประกาศเก็บภาษีนำเข้าที่สูงขึ้นมาก ไทยจึงเสี่ยงที่จะส่งออกลำไยไปที่ฮ่องกงมากกว่า สำหรับพื้นที่ปลูกลำไยของโลกนั้น ประเทศไทยถือว่าปลูกมากเป็นอันดับหนึ่งของโลก ดังนั้นจึงเป็นพืชส่งออกที่สำคัญของไทย แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้จะเป็นพืชส่งออกที่สำคัญและมีมูลค่าค่อนข้างสูง เกษตรกรที่ปลูกลำไยมักไม่ค่อยที่จะได้รับผลกำไรนั้นอย่างแท้จริงเพราะกระบวนการจัดการลำไยในขั้นตอนการขายมักจะเป็นหน้าที่ของพ่อค้าคนกลาง

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและผลกระทบภายใต้ธุรกิจ

เนื่องจากการปลูกลำไยเป็นพืชที่มีความอ่อนไหวต่อสภาพอากาศทำให้ต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่เป็นอย่างมาก ดังนั้นจึงเป็นผลให้เจ้าของสวนต้องลงมาดูแลสวนลำไยตลอดเวลา จากการสังเกตนายนิกร เกษตรกรรายหนึ่งพบว่า เขาจะออกไปดูแลสวนตั้งแต่เช้าเวลาประมาณ 8.00น. และจะกลับเข้าบ้านในอีกทีในตอนพลบค่ำ เวลาประมาณ 19.00น. อาจกล่าวได้ว่า วิธีการผลิตที่เน้นผลผลิตจำนวนมากเพื่อขายสู่ตลาดเช่นนี้ อาจมีผลทำให้ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวหรือภายในชุมชนลดลง จากการสัมภาษณ์เกษตรกรรายหนึ่งที่พูดถึงนายนิกรเมื่อทางกลุ่มผู้สัมภาษณ์ถามว่าจะสามารถพบนายนิกรได้เวลาใด เกษตรกรรายนั้นกล่าวด้วยสีหน้านิ่งเฉยว่า “กว่าจะเจอตัวก็ดึก ๆ นู่นละ”

นอกจากนั้นยังมีเกษตรกรบางคนที่สามารถผันตัวเองขึ้นจากการเป็นเพียงแค่เกษตรกร มาเป็นพ่อค้าคนกลางภายใต้ธุรกิจลำไยนั้น มักจะเป็นผู้ที่มีตำแหน่งสำคัญภายในหมู่บ้านคือ ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน และตำแหน่งประธานกลุ่มเกษตรกรทำสวนลำไย เมื่อถึงเวลาเก็บผลผลิตนอกจากทั้งคู่อจะไปเก็บเกี่ยวผลผลิตจากสวนของตน ก็จะได้รับซื้อลำไยสดจากเกษตรกร โดยทั้งผู้ใหญ่บ้านและประธานกลุ่มฯลำไยก็จะให้ราคาที่แตกต่างกัน จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกพบว่า เมื่อใกล้จะถึงเวลาเก็บเกี่ยวลำไยผู้ใหญ่บ้านซึ่งถือว่ามีอำนาจมากกว่าอีกฝ่ายในระดับหมู่บ้าน จะคอยโทรศัพท์หาเกษตรกรรายต่าง ๆ เพื่อบอกราคารับซื้อผลผลิตและรับซื้อผลผลิตของชาวบ้านเพื่อนำไปขายต่อ ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วทุกคนทราบกันดีว่าพ่อค้าคนกลางเป็นปัญหาสำหรับเกษตรกรมาช้านาน แต่ด้วยการเข้ามาของระบบเงินตราและความจำเป็นทางธุรกิจที่มุ่งเน้นผลกำไรสูงสุดทำให้ตัวประธานกลุ่มฯลำไย หรือแม้กระทั่งตัวผู้ใหญ่บ้านเอง ลืมประโยชน์ซึ่งจะได้รับของสมาชิกกลุ่ม และลูกบ้านภายในหมู่บ้าน

การเมืองเรื่องลำไย : รัฐ เอกชน เกษตรกร

1) นโยบายรัฐ

รัฐ คือ ตัวแสดงสำคัญในการกำหนดความเป็นไปของเศรษฐกิจภายในประเทศ โดยแสดงออกมาในรูปของการกำหนดนโยบาย และการจัดตั้งหน่วยงานขึ้นเพื่อดูแลเกษตรกร ในกรณีของการจัดการลำไยเองนั้น รัฐจึงมีบทบาทเป็นอย่างมาก จากการสอบถามเกษตรกรที่ปลูกลำไยพบว่า ลำไยเป็นพืชที่มีความแข็งแรงค่อนข้างต่ำและบำรุงดูแลรักษายาก รวมถึงคำนวณปริมาณของผลผลิตที่แน่นอนไม่ได้ เนื่องจากต้องอาศัยสภาพภูมิอากาศเป็นตัวแปรสำคัญ ดังนั้นราคาของพืชสวนชนิดนี้จึงไม่มีความแน่นอนมากนัก ราคาถูกกำหนดโดยปริมาณผลผลิตที่ออกสู่ท้องตลาด หากปีใดมีปริมาณผลผลิตสูง ย่อมส่งผลให้ราคาของลำไยต่อกิโลกรัมนั้นต่ำลงไปตามหลักของเศรษฐศาสตร์ ดังนั้นแล้วรัฐในฐานะผู้ปกครองประเทศจึงจำเป็นต้องเข้ามาดูแล และช่วยเหลือเกษตรกรในยามที่ผลผลิตมีราคาตกต่ำ โดยที่ผ่านมารัฐได้ให้การช่วยเหลือแก่เกษตรกรลำไย ดังนี้

การจัดตั้งองค์การตลาดเพื่อการเกษตรกร (อ.ต.ก.) โดยในกรณีของลำไยนั้น อ.ต.ก. ได้เข้ามาช่วยเหลือในช่วงที่ลำไยมีราคาตกต่ำ โดยรูปแบบการทำงานของ อ.ต.ก. คือการเข้ามารับซื้อลำไยจากเกษตรกรในทางตรง โดยให้ราคาสูงกว่าราคาตลาดที่เป็นอยู่ เพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจเราอาจกล่าวได้ว่าเป็นการเข้ามาแทรกแซงไม่ปล่อยให้ราคาของลำไยเป็นไปตามกลไกตลาดเพื่อเป็นการช่วยเหลือไม่ให้เกษตรกรต้องแบกรับภาระมากเกินไป ยกตัวอย่างเช่น ในปี 2547 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ประเมินแล้วว่าจะมีปริมาณลำไยล้นตลาดมาก จึงใช้วิธีให้ อ.ต.ก. ซื้อลำไยสดจากเกษตรกรจำนวน 330,000 ตัน ในราคานำตลาดแล้วจ้างเอกชนเป็นผู้รับจ้างอบลำไยแห้ง

การกำหนดนโยบายประกันราคา สำหรับการออกนโยบายประกันราคาของรัฐบาลออกมาเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรเช่นเดียวกับ อ.ต.ก. แต่เป็นในลักษณะที่รัฐเข้าไปช่วยเหลือหากเกษตรกรนำลำไยสดของตนไปขายและพบว่าได้ราคาที่ไม่เป็นไปตามความต้องการ หรือมีผลให้ขาดทุนเป็นจำนวนมาก ทางรัฐบาลจะให้การช่วยเหลือโดยอาจจะให้ราคาเพิ่ม 2 บาทเพื่อเป็นค่าขนส่งต่อกิโลกรัมเป็นต้น หรือเป็นการเปิดโอกาสให้เกษตรกรมาขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้ปลูกลำไยว่าลำไยของสวนตนเองนั้นมีปริมาณผลผลิตเท่าใด และรัฐบาลจะทำการจ่ายเงินให้กับเจ้าของสวนลำไยเพื่อช่วยเหลือเจ้าของสวนตามกิโลกรัมที่สามารถผลิตได้ อย่างไรก็ตามนโยบายต่าง ๆ เหล่านี้พบว่ามีปัญหาตามมาเป็นอย่างมาก โดยจะขอกกล่าวในบทถัดไป

ประการสุดท้ายที่รัฐให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกรทำสวนคือ การจัดหาเกษตรกรอำเภอเพื่อช่วยในการให้ความรู้แก่เกษตรกรผู้ทำสวนลำไย จากการสอบถามชาวเกษตรกรทำสวนลำไยพบว่า หากมีการคาดการณ์แล้วว่าในปีนั้น ๆ จะมีปริมาณผลผลิตเยอะจนล้นตลาด ก่อนที่ลำไยจะออกก็จะมีมีการเรียกประชุมกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกลำไย โดยจะเป็นการส่งตัวแทนของกลุ่ม(กรณีของ ต.ป่าแดด คือกลุ่มเกษตรกรทำสวนลำไย ต.ป่าแดด)เข้าไปประชุมในตัวอำเภอเพื่อหาทางแก้ไขให้กับปัญหาลำไยล้นตลาด โดยมีลักษณะการชี้ช่องทางการช่วยเหลือจากทางภาครัฐ เช่น การประกันราคาให้ชาวเกษตรกรเตรียมตัวไปลงซื้อเพื่อขึ้นทะเบียนขอรับความช่วยเหลือจากภาครัฐ เป็นต้น

2) เอกชน

ภาคเอกชนได้เข้ามามีบทบาทต่อการจัดการลำไยเป็นอย่างมากในฐานะ “พ่อค้าคนกลาง” โดยการเข้ามารับซื้อผลผลิตลำไยจากสวนของเกษตรกร หรือการตั้งจุดรับซื้อเพื่อให้เกษตรกรมาขายลำไยให้กับตน ซึ่งในกระบวนการการจัดการลำไยนั้น จากการสอบถามชาวบ้านรายหนึ่งที่ตนเองเป็นทั้งผู้ทำสวนลำไย และยังเป็นพ่อค้าคนกลางด้วยพบว่า สิ่งสำคัญหลังการเก็บเกี่ยวลำไยแล้วคือ ความจำเป็นที่จะต้องมียานพาหนะส่งออกสินค้าในระยะเวลาอันสั้น มิฉะนั้นแล้วผลผลิตที่เก็บมาจะเกิดการเน่าเสีย ชาวบ้านรายนี้มีพื้นที่บริเวณบ้านกว้างขวางพอสมควร ประกอบกับมีเงินทุนจำนวนหนึ่งและรู้จักผู้คนกว้างขวาง ส่งผลให้ชาวบ้านรายนี้สามารถผันตัวเองขึ้นมาเป็นพ่อค้าคนกลางในการตั้งจุดรับลำไยจากชาวบ้านคนอื่น ๆ

สิ่งสำคัญที่ทำให้พ่อค้าคนกลางเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับการจัดการลำไยของชาวเกษตรกรคือ การเป็นเจ้าของเครื่องมือที่ใช้ในการคัดแยกเกรดของผลผลิตที่เรียกว่า “เครื่องร่อนคัดเกรด” โดยเครื่องร่อนชนิดนี้จะแบ่งเกรดของลำไยตามขนาดของแต่ละลูกออกเป็น AA, A และ B โดยราคาขายจะลดลงตามลำดับ สิ่งที่พ่อค้าคนกลางทำมีสองรูปแบบคือ การเข้ามาที่สวนลำไยของเกษตรกรโดยมีเครื่องร่อนมาด้วยเพื่อทำการคัดแยกเกรดของผลผลิตตรงสวนของเกษตรกรทันที อาจเพื่อนำไปขายต่อหรือส่งขายให้โรงงานแปรรูป และอีกรูปแบบหนึ่งคือการตั้งจุดรับซื้อ โดยมีลักษณะวิธีคล้ายคลึงกับที่กล่าวไปแล้วข้างต้นเพียงไม่เข้าไปรับถึงสวนของเกษตรกร และอีกรูปแบบหนึ่งที่กลายเป็นตัวแสดงสำคัญในการจัดการลำไยของชาว ต.ป่าแดด คือ บริษัทรับแปรรูปลำไยอบแห้งในนาม “ร่มโพธิ์ 888” ซึ่งเป็นที่รู้จักในนาม “โรงงานตองแปด” ซึ่งถือเป็นภาคเอกชนรายใหญ่ที่ตั้งอยู่ที่ อ.แม่สรวย และจากการสอบถามพบว่าบริษัทนี้เป็นบริษัทใหญ่ในแถบนี้ อาจถือได้ว่าผูกขาดธุรกิจลำไยอบแห้งเลยทีเดียว ด้วยปริมาณเงินทุนที่มีมหาศาล ประกอบกับการเป็นเจ้าของเครื่องอบลำไยแห้งกว่า 70 เครื่อง ทำให้โรงงานตองแปดกลายเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการกำหนดราคาลำไยภายในตลาดของจังหวัดเชียงราย และนอกจากจะเป็นเจ้าของเครื่องอบแห้งลำไยแล้ว เอกชนรายนี้ยังทำหน้าที่เป็นผู้รับซื้อลำไยรายใหญ่อีกด้วย ชาวบ้านที่เป็นพ่อค้าคนกลางรายหนึ่งให้ข้อมูลว่า การจะแข่งขันในการเป็นผู้รับซื้อลำไยกับบริษัทตองแปดนั้นเป็นไปได้ยากมาก เพราะโรงงานมักให้ราคาน้ำตลาดอยู่บ่อยครั้ง ทำให้เกษตรกรส่วน

ใหญ่เลือกที่จะไปขายให้กับเอกชนรายนี้ พ่อค้าคนกลางรายย่อยหากจำเป็นจะต้องแข่งขันก็อาจจะต้องเพิ่มความเหนื่อยในการวิ่งหาตลาดส่งออก ซึ่งบางครั้งก็คุ้มค่าบ้างไม่คุ้มค่าบ้าง

ดังนั้นแล้ว พ่อค้าคนกลางจึงเป็นปัญหาที่มีมาอย่างยาวนานในประเทศไทยและเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในทุกภาคส่วนของประเทศ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาของประเทศ ในตามความเป็นจริงแล้ว นโยบายที่รัฐบาลต่างๆที่ออกมานั้นค่อนข้างมีประโยชน์มากต่อเกษตรกรเพราะสามารถเข้าไปช่วยเหลือเกษตรกรโดยตรง แต่เมื่อนานโยบายมาปฏิบัติ รัฐบาลไม่ได้เข้ามาตรวจสอบอย่างจริงจัง ทำให้พ่อค้าคนกลางอาศัยช่องโหว่ต่างๆของนโยบาย เข้ามากอบโกยผลประโยชน์และส่วนต่าง ทั้งๆที่ผลประโยชน์เหล่านั้นควรจะอยู่ในมือของเกษตรกรอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย นโยบายของรัฐแทนที่จะเข้ามาทำงานเพื่อช่วยเหลือเกษตรกร แต่กลับเข้ามาเอารัดเอาเปรียบเกษตรกร และการช่วยเหลือในรูปแบบต่างๆที่รัฐควรจะเข้ามาช่วยเกษตรกรก็ยังไม่เกิดขึ้นเท่าที่ควร เพราะรัฐไม่มีความจริงใจที่จะช่วยเหลือเกษตรกร เช่น ครั้งหนึ่งผู้ใหญ่บ้านที่ได้มีบทบาทในเรื่องของลำไยตำบลป่าแดด ได้เขียนโครงการเพื่อยื่นเรื่องสู่รัฐบาลเพื่อขอเครื่องอบแห้งสำหรับลำไยของหมู่บ้าน แต่ก็ไม่ได้รับความสนใจแต่อย่างใดจากเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งถ้าหากหมู่บ้านได้เครื่องอบแห้งมา อย่างน้อยที่สุดก็จะทำให้ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องไปพึ่งพ่อค้าคนกลางฝ่ายเดียวมีการถึงตนเองมากขึ้น ไม่ต้องมีการผูกมัดระหว่างพ่อค้าคนกลางและเกษตรกร ผลประโยชน์ส่วนต่างก็จะกลับมาตกอยู่ในมือเกษตรกรอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย เหมือนกับ “ข้าว” ที่มีเครื่องสีข้าวเป็นของชุมชน แต่กว่าจะได้เครื่องสีมาเป็นของชุมชนก็ไม่ใช่ว่าเรื่องง่ายอะไรทีเดียวต้องฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ปัญหาจากนโยบายของรัฐ ทำให้เกิดปัญหาต่างๆที่ตามมา ที่จะกล่าวต่อไป

การผูกขาดของเอกชน (พ่อค้าคนกลาง)

ซึ่งเป็นปัญหาที่เป็นผลต่อเนื่องมาจากปัญหานโยบายของรัฐ กล่าวคือเพราะนโยบายของรัฐบาลทุกยุคทุกสมัยยังคงมีช่องโหว่อยู่มาก ซึ่งพ่อค้าคนกลางก็ได้อาศัยจังหวะนี้ ในการเข้ามากอบโกยผลประโยชน์ แต่ในความเป็นจริงเกษตรกรในหมู่บ้านนี้ก็ได้ถูกกดขี่ขูดรีดจนไม่มีทางออก เพราะการขายลำไยก็เป็นสิทธิ์ของเกษตรกรในการที่จะขายให้ใครก็ได้ตามที่ตนเองพอใจ เปรียบเสมือนนกมวยที่ไร้สังกัด อย่างไรก็ตามในหมู่บ้านแห่งนี้มีโรงงานแปรรูปลำไยที่มีขนาดใหญ่มาก ซึ่งรับซื้อลำไยของเกษตรกรในทุกๆปี ซึ่งบางปีราคาลำไยก็ถูกกำหนดขึ้นตามความพอใจของเจ้าของโรงงานแห่งนี้ บางครั้งจึงเกิดการประท้วงขึ้น และจบลงด้วยการเจรจาของทั้ง2ฝ่าย ตรงจุดนี้สามารถสังเกตได้ว่าเอกชนจ้องที่จะกอบโกยผลกำไรอยู่ตลอดเวลา ซึ่งในหลายๆครั้งเกษตรกรมักถูกเอาเปรียบอยู่ตลอดเวลา

เกษตรกรภายใต้ระบบความสัมพันธ์

ภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจแบบตลาด เกษตรกรดำรงฐานะเป็นเพียงแรงงานในการผลิตเท่าและส่งขายสู่ตลาดผ่านพ่อค้าคนกลางเท่านั้น เกษตรกรขาดอำนาจในการกำหนดราคาหรือต่อรองราคากับทางพ่อค้าคนกลาง ด้วยสาเหตุที่ขาดเครื่องมือที่ใช้ในการคัดแยกเกรดดังที่กล่าวไปในข้างต้น ในแง่ความสัมพันธ์กับรัฐ เกษตรกรเป็นเพียงผู้ถูกกระทำจากทางรัฐบาลในการกำหนดนโยบายออกมาใช้กับตน โดยที่รัฐไม่ได้เป็นผู้ที่ประสบปัญหาที่แท้จริง แต่กำหนดนโยบายส่วนใหญ่ในเชิงของประชานิยมเพื่อดึงเสียงที่จะได้

จากชาวเกษตรกรในการเลือกตั้งครั้งต่อ ๆ ไป เกษตรกรจึงเป็นกลุ่มคนที่รัฐจำเป็นต้องสรรหานโยบายต่าง ๆ มาเพื่อซื้อใจประชาชน ถึงแม้ว่าในทางปฏิบัตินโยบายเหล่านั้นกลับไม่สามารถให้ผลแก่เกษตรกรได้จริง

แนวทางแก้ไขและข้อเสนอแนะ

ในเรื่องของการลดใช้สารเคมีในการปลูกลำไยนั้นเป็นเรื่องที่น่าคิด และเกษตรกรอินทรีย์อาจเป็นคำตอบ ซึ่งจากแนวคิดเรื่องเกษตรกรอินทรีย์นั้นเป็นแนวคิดที่ดีเนื่องจากเป็นทั้งการรักษาธรรมชาติ และเป็นการทำไร่ทำสวนอย่างพึ่งพิงธรรมชาติ เป็นผลดีทั้งต่อเกษตรและผู้บริโภคด้วย แต่เนื่องจากลำไยนั้นเป็นพืชที่ต้องอาศัยสารเคมีในการดูแลรักษาเพื่อที่จะสามารถออกผลผลิตได้อย่างเต็มที่ เพราะโดยธรรมชาติแล้วลำไยเป็นพืชที่ออกผลปีเว้นปี ดังนั้นเกษตรกรจึงจำเป็นต้องใช้ปุ๋ยที่มีสารเร่งผลเพื่อให้ลำไยออกผลทุกปี ให้ผู้บริโภคสามารถบริโภคได้ทุกปี รวมไปถึงเกษตรกรก็จะมีรายได้ทุกปีอีกด้วย นอกจากนั้นลำไยยังเป็นพืชที่อ่อนไหวง่ายต่อสภาพภูมิอากาศ เมื่อฝนตกแล้วพอลมพัดก็ต้องรีบเข้าไปฉีดยากันไม่ให้เชื้อราขึ้น ไม่เช่นนั้นดอกก็จะมีติดเป็นผล เพราะเนื่องจากเหตุผลดังกล่าว ลำไยจึงยังไม่เหมาะกับการที่จะนำมาผลิตแบบใช้วิธีของเกษตรกรอินทรีย์ เพราะยังคงต้องอาศัยสารเคมีเกือบจะในทุกขั้นตอนเพื่อให้ได้ผลผลิตที่สมบูรณ์แบบที่สุกในการบริโภค แต่ถ้าหากมีนักวิทยาศาสตร์ที่สามารถคิดค้นวิธีปลูกลำไยโดยใช้เกษตรกรอินทรีย์ได้ก็จะเป็นผลดีทั้งกับเกษตรกรและผู้บริโภคเช่นเดียวกันซึ่งเป็นเรื่องของอนาคตที่ยังคงต้องมีการพัฒนาต่อไป

การรวมกลุ่มของหมู่บ้านในนาม “เกษตรกรทำสวนลำไยตำบลป่าแดด” เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญอย่างมากต่อเกษตรกรลำไย เพราะการรวมกลุ่มจะทำให้เกิดพลังและอำนาจในการต่อรองราคากับพ่อค้า อีกทั้งการรวมกลุ่มนี้ยังมีหน้าที่สนับสนุนและช่วยเหลือเกษตรกร ซึ่งถือเป็นแนวทางที่ถูกต้อง แต่สิ่งหนึ่งที่กลุ่มเกษตรกรทำสวนลำไยนี้ควรถูกแก้ไขถึงก็คือ กลุ่มควรจะมีพลังที่แข็งแกร่งมากกว่านี้ เกษตรกรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกลุ่มควรให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ ในการดำเนินการต่างๆ การรวมกลุ่มของเกษตรกรลำไยไม่ต่างอะไรจากขบวนการที่ทำนาปลูกข้าว แต่ขบวนการที่ปลูกข้าวนี้ได้ถูกพัฒนาไปในระดับหนึ่งคือเรียกร้องจนสามารถทำให้แต่ละชุมชนมีโรงสีเป็นของตัวเองได้ นั่นเป็นการแสดงถึงการที่กลุ่มของชาวนาผู้ปลูกข้าวเป็นการรวมกลุ่มที่มีพลังมาก ซึ่งกลุ่มลำไยจึงจะต้องพัฒนาตามกลุ่มของข้าวเพื่อที่จะได้มีพลังในการเจรจาต่อรองที่มากขึ้น ทั้งนี้คณะกรรมการของกลุ่ม ควรจะเข้ามามีบทบาทให้มากกว่าที่เป็นอยู่ เข้ามาควบคุมเกษตรกรในการใช้สารเคมีในจำนวนที่พอเหมาะ และใช้ให้ถูกต้อง เช่น การใช้สารเคมีในการปรับดินมีความเสี่ยงอยู่มาก เพราะมีกำมะถันเป็นส่วนประกอบ อาจจะทำให้การระเหยได้ และการใช้สารเคมีชนิดต่างๆเมื่อต้นลำไยติดเป็นดอกตลอดไปจนถึงเป็นผล เพื่อความปลอดภัยต่อเกษตรกรและผู้บริโภค นอกจากนี้สิ่งที่กลุ่มควรจะมีเพิ่มเติมให้กับเกษตรกรคือ การพยากรณ์อากาศ เพราะอากาศมีความไม่แน่นอน ฝนตกไม่ตามฤดู ถ้ามีการพยากรณ์อากาศให้รู้ล่วงหน้า ก็จะเป็นผลดีต่อเกษตรกรในการรับมือกับสภาวะอากาศ

การลดบทบาทของพ่อค้าคนกลาง จะทำให้เกิดขึ้นจริงได้เมื่อปิดช่องโหว่ของนโยบายรัฐ ซึ่งนับเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน และไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง อาจจะเป็นเพราะเราไม่ได้ใส่ใจกับรายละเอียดเล็กๆน้อยๆตรงจุดนี้ แต่จากจุดเล็กๆนี้ทำให้เกิดปัญหาตามมา เพราะช่องโหว่เหล่านี้ที่ทำให้

เกษตรกรไม่ได้รับผลประโยชน์อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยสักที จะมีพ่อค้าคนกลางที่คอยเข้ามาสอดแทรกเอาผลต่างไปหรือไม่ก็เจ้าหน้าที่รัฐเองที่เป็นฝ่ายเอารัดเอาเปรียบเอง

ดังนั้นแนวทางการแก้ไขของกลุ่มลำไยจึงควรจะต้องขัดกับนโยบายของรัฐในบางครั้ง และเรียกร้องให้มีคณะกรรมการขององค์กรอิสระในการมาควบคุมดูแลถึงความสุจริตในนโยบายรัฐ หากทำได้จริง ปัญหาเหล่านี้ก็จะค่อยๆ มลายหายไป การช่วยเหลือของรัฐทำได้หลายรูปแบบมาก แต่อยู่ที่ว่าจะทำหรือไม่ การให้เครื่องอบแห้งมาเป็นของชุมชนสัก 5-6 เครื่องตามที่เกษตรกรต้องการ คงไม่ใช่เรื่องยากแต่อย่างใดเพราะเงินของรัฐบาลที่นำไปใช้ก็คือเงินจากภาษีประชาชนเช่นกัน แต่ว่ารัฐบาลที่ผ่านๆ มานี้ไม่ได้สนใจอะไรกับ ณ จุดนี้ การออกนโยบายต่างๆ มาเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรนั้น หากคนที่ไม่ใช่เกษตรกรผู้ผลิตลำไยก็จะไม่รู้ว่าจะแท้จริงแล้วรัฐบาลเองก็มุ่งกอบโกยผลประโยชน์จากเกษตรกรเช่นกัน ดังนั้นหากรัฐบาลฟังเสียงจากเกษตรกรผู้ปลูกลำไยและตอบสนองความต้องการของกลุ่มโดยตรงก็เป็นสิ่งที่รัฐบาลควรจะต้องดำเนินการ ดังนั้นกลุ่มลำไยจึงควรมีความไว้วางใจ และร่วมมือกันในการต่อสู้สำหรับปัญหาต่างๆ เพราะพ่อค้าคนกลาง ก็จริงที่จะกอบโกยผลประโยชน์ให้ได้มากที่สุด โดยการเอาเปรียบเกษตรกรในเรื่องของราคารับซื้อเอง อีกทั้งรัฐบาลก็ไม่ได้มีความจริงจังในการที่จะเข้ามาช่วยเหลือเกษตรกรแต่อย่างใด แนวทางการแก้ไขที่ดีที่สุดคือการทำให้กลุ่มมีประสิทธิภาพและพลังอำนาจที่มากกว่าที่เป็นอยู่

6. สวนสัมพันธ์กับการเข้ามาของทุนนิยมในชุมชน

บทสำรวจงานวิชาการและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัย

จาก รายงานการศึกษา กรณีสวนส้มฝาง แม่ฮาย ไชยปราการ ปัญหาและกระบวนการแก้ไขความขัดแย้ง ได้ให้ภาพสถานการณ์การปลูกส้มในประเทศไทยว่าพื้นที่ปลูกส้มเขียวหวาน ส้มโชกุน หรือส้มสายน้ำผึ้งของประเทศไทย จากการประเมินเบื้องต้นในปี 2546 มีทั้งสิ้นประมาณ 5 แสนไร่ แยกเป็นภาคเหนือ 2.5 แสนไร่ ภาคตะวันออกและภาคใต้ประมาณ 5 หมื่นไร่ เมื่อให้ผลผลิตรวมทุกต้นแล้วจะได้ผลผลิตรวมทั้งสิ้น 1,500,000 ตันต่อปี โดยคิดเฉลี่ยจากผลผลิตต่อไร่ประมาณ 3 ตัน ปลูกส้มไร่ละ 60 ตัน เมื่อคำนึงถึงการบริโภคในประเทศทั้งหมดโดยไม่จำหน่ายต่างประเทศเลย คนไทยจะบริโภคส้มเปลือกกรอบประมาณปีละ 25 กิโลกรัม/คน/ปี หรือบริโภคส้มประมาณเดือนละ 2 กิโลกรัม/คน/เดือน โดยคิดจากประชากรประเทศไทยขณะนั้น 62 ล้านคน โดยบริโภคส้มสดและน้ำส้มคั้นรวมกัน

ผลจากการขยายตัวของสวนส้มในพื้นที่ลุ่มน้ำฝาง⁶ ชี้ว่าพื้นที่ปลูกส้มใช้พื้นที่ขนาดใหญ่เจ้าของสวนเป็นนักธุรกิจและนักลงทุนมากกว่าเป็นเกษตรกร การขยายตัวของพื้นที่ปลูกส้มจึงเกิดขึ้น โดยแยกตัวออกจากทำการเกษตรแบบเดิมของชาวไร่ชาวนา ชาวบ้านทำการเกษตรไปตามปกติใช้ที่ดินและน้ำจากจารีตที่เคย

⁶ พรพิไล เลิศวิชา, สุพชัย เมธิน และนนธชัย นามเทพ. รายงานการศึกษา กรณีสวนส้มฝาง แม่ฮาย ไชยปราการ ปัญหาและกระบวนการแก้ไขความขัดแย้ง.

ปฏิบัติร่วมกันมาช้านาน แต่สวนส้มเข้ามาตั้งอยู่บนลุ่มน้ำ โดยที่มิได้เข้าใจการใช้ฐานทรัพยากรของชุมชนที่อยู่มาก่อน ดังนั้นปัญหาการปลูกส้มกลายเป็นประเด็นโต้แย้งและร้องเรียนของเกษตรกร เนื่องจากปรากฏว่าหลังจากการปลูกส้มแพร่หลายไปในที่สูงเหล่านี้ราว 10 ปี ปรากฏว่าเกิดปัญหาใหญ่ 3 ประการ คือ

1. การบุกรุกที่ดินสาธารณะ
2. การทำลายระบบเหมืองฝายและระบบการจัดการน้ำของเกษตรกร
3. ปัญหาการใช้สารเคมีจนเป็นอันตรายต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม

ในปี พ.ศ.2546 มีประชาชนในอำเภอฝาง ไชยปราการ แม่ฮาย กลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำฝางอำเภอ ฝาง-แม่ฮาย-ไชยปราการ และประชาชนหมู่ 3 ต.แม่นาวาง อ.แม่ฮาย จ.เชียงใหม่ ซึ่งได้รับผลกระทบจากการทำสวนส้มขนาดใหญ่ของกลุ่มผู้ปลูกส้มรายใหญ่ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ อ.ฝาง อ.ไชยปราการและ อ.แม่ฮาย กว่า 90,000 ไร่ เข้าร้องเรียนต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ซึ่งมอบหมายให้คณะกรรมการด้านที่ดินและน้ำ ศึกษาและตรวจสอบถึงปัญหาความเดือดร้อน และผลกระทบทั้งหมด 5 กรณีจากการร้องเรียน คือ

1. มีการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนป่าแม่ฝาง ที่ป่าช้า และที่ธรณีสงฆ์
4. ใช้สารเคมีฉีดพ่นสวนส้มอย่างเข้มข้น ก่อให้เกิดมลภาวะทางอากาศและทางน้ำ
5. มีการปิดกั้นทางน้ำและแย่งน้ำจากระบบเหมืองฝาย ทั้งยังมีการนำท่อสูบน้ำขนาดใหญ่สูบน้ำจากแม่น้ำฝางซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักไปใช้ในสวนส้ม ทำให้ประชาชนในพื้นที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ดังเดิม
6. มีการนำแรงงานต่างชาตินำมาทำงานในสวนส้มเป็นจำนวนมากก่อให้เกิดแนวโน้มปัญหาอาชญากรรม และการแพร่กระจายของเชื้อโรค
7. กลุ่มผู้ปลูกส้มโดยเฉพาะขนาดใหญ่ได้มีการบุกรุกเข้าไปตัดไฟในพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อนำไปค้ำต้นส้ม เป็นการทำลายป่าไฟที่ชุมชนใช้ร่วมกันมายาวนาน

เนื่องจากปริมาณการใช้สารเคมีในสวนส้มบนพื้นที่ 40,000 ไร่ ประมาณเกือบกว่า 600 ตัน/ปี กำลังเป็นภัยมืดของชุมชนและยิ่งนานวันยิ่งเป็นปัญหาเรื้อรังลุกลามสู่สุขภาพชุมชนทั้งตำบลและอำเภอ โดยล่าสุดมีการรายงานการตรวจสอบสุขภาพของสถานีอนามัยแม่เมืองน้อย ตำบลแม่นาวาง อ.ฝาง พบว่า ราษฎรหมู่ 3 บ้านหนองบัวงาม และบ้านหนองขึ้นกยาง กว่าร้อยละ 70 มีสารพิษตกค้างในเลือดสูงมากถึงอันตรายโดยเฉพาะเด็กๆที่ต้องเผชิญหมอกของยาฆ่าแมลงจากการฉีดพ่นโดยเครื่องจักร ในยามดึกซึ่งเป็นเวลาที่ชุมชนพักผ่อนนั้น เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กพิการและผิดปกติทางชาติพันธุ์ได้

ปัญหาผลกระทบจากสารเคมีนั้น ยังลุกลามซึมลึกลงสู่พื้นดิน อาหาร เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม และแหล่งน้ำ จนทำให้ชาวบ้านหลายรายมีอาการผื่นคัน ผุพองเน่า และเจ็บป่วยจากการอุปโภคบริโภคน้ำ และอาหารในชุมชน จนมีบางครอบครัวพยายามดิ้นรนซื้อน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคจากข้างนอก หน่วยงานรัฐ อาทิ กระทรวงสาธารณสุข กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะกรมป่าไม้ ตันต่อปัญหาที่เป็นผู้ให้เข้าปลูกส้มกลับเพิกเฉย แม้กระทั่งการตรวจสอบการออกโฉนดเอกสารสิทธิ์บนเนื้อที่หลายพันไร่และการบุกรุกยึดครองแหล่งน้ำสาธารณะกว่า 10 แหล่ง โดยมีชอบ หรือการเพิกเฉยต่อการบุกรุกแผ้ว

ทางพื้นที่ป่าสงวนฯ เหล่านี้ล้วนเป็น ปรากฏการณ์ที่สะท้อนถึงความเห็นแก่ตัว การมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ และความเกรงกลัวจนละเลยชีวิตชุมชน ของกลุ่มนายทุนและข้าราชการเพียงไม่กี่คน ทั้งที่ชุมชนคือรากฐาน การผลิตที่สำคัญ ชาวนาและยังยืนกับธรรมชาติ กับสภาพแวดล้อม

จากเมืองฝางถึงลุ่มน้ำลาว: สวนสัมบูรณ์ใหม่เผชิญแรงต้าน

กรณี ต.ป่าแดด อ.แม่สรวย มีการแย่งชิงน้ำจากที่ราบทำนาอำเภอแม่สรวย เนื่องจากเป็นเขตเพาะปลูกที่สำคัญพื้นที่หนึ่ง เพราะมีทั้งพื้นที่ราบสำหรับปลูกข้าว และมีที่ดินเพื่อทำไร่นาดอย แหล่งเพาะปลูกสำคัญที่รู้จักกันทั่วประเทศ เช่น ไร่ชา ในเขตดอยยาวี และ ไร่กาแฟที่ดอยช้าง สำหรับกาแฟที่นี้ส่งให้กลุ่มบ้านไร่กาแฟ ซึ่งตั้งราคาขายที่ถ้วยละกว่า 400 บาท เป็นที่รู้จักกันดีทั่วประเทศ ก่อนนี้มีการปลูกส้มในเขตอ.แม่สรวยมาก่อน โดยจำกัคอยู่ในพื้นที่ดอยยาวี ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอำเภอ ขณะที่พื้นที่ตอนใต้ลงมาในเขตลุ่มน้ำลาว เป็นพืชชนิดอื่นทั้งสิ้น

สวนส้มรายใหม่ใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ เริ่มเข้ามาเมื่อปี 2542 ในขนาดไม่ถึงพันไร่ และเริ่มขยายตัวมากขึ้นเป็นระดับ 4 พันไร่ในปัจจุบัน ซึ่งส้มส่วนใหญ่มีอายุประมาณ 2 ปี ยังไม่ถึงระยะการเก็บเกี่ยว และผู้ประกอบการเกือบทั้งหมดมาจากนอกพื้นที่เคยมีฐานการผลิตในเขตภาคกลาง บริเวณรังสิต ปทุมธานี เป็นหลัก สวนส้มรายแรกที่เข้าไปในพื้นที่เมื่อปี 2542 ขนาดพื้นที่ประมาณ 800 ไร่ คือ สวนส้มวรพล

ในช่วงปี 2546 ระหว่างที่สื่อมวลชนรายงานปัญหามลพิษในสวนส้ม 3 อำเภอของเชียงใหม่ ชาวบ้านในเขต ต. ป่าแดด อ.แม่สรวย ก็เริ่มให้ความสนใจในปัญหานี้ นำเรื่องเข้าสู่การพิจารณาขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)ป่าแดด ต่อมาได้มีการทำข้อตกลงระหว่าง อบต. ในนามของชาวบ้าน และเจ้าของสวนวรพล ซึ่งมีพื้นที่ปลูกติดกับหมู่บ้านศรีดอนเรือง ต.ป่าแดด เพื่อขอให้องค์กรท้องถิ่นรับรองการเข้าทำประโยชน์ในที่ดินปลูกส้มซึ่งแท้จริงแล้วอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ลาวฝั่งซ้าย โดยทางสวนรับรองจะช่วยเหลือซ่อมแซมกรณีถนนชำรุด กรณีหากมีสารพิษในแหล่งน้ำต้องแก้ไขโดยเร็ว กรณีชาวบ้านเจ็บป่วยจากสารเคมีต้องแก้ไขและรับผิดชอบการรักษาพยาบาล กรณีการใช้สารเคมีต้องผ่านการตรวจสอบจาก อบต. เสียก่อน กรณีรับจะว่าจ้างชาวบ้านในพื้นที่เป็นแรงงานในสวนส้มและการซื้อปุ๋ยอินทรีย์จากชาวบ้าน รวมไปถึงการป้องกันปัญหาแรงงานต่างด้าวและสารเสพติด ข้อตกลงดังกล่าวมุ่งไปที่ประเด็นการป้องกันภัยจากสารเคมีซึ่งเริ่มเป็นข่าวในช่วงนั้น แต่ไม่ได้ครอบคลุมประเด็นปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ ซึ่งปรากฏว่า เมื่อเดือนมีนาคมที่ผ่านมา สวนส้มประสบปัญหาขาดแคลนน้ำใช้ เพราะแหล่งน้ำในหนองแห้งขอด จึงได้ปิดกั้นทางเดินของแม่น้ำลาว ตั้งท่อสูบน้ำจากฝายที่กั้นไว้ตรงเข้าไปในสวน ผลจากการนั้นส่งผลกระทบต่อชาวบ้านทันที เพราะน้ำที่ล้นเอ่อระหว่างการกั้นเพื่อสูบน้ำไปใช้ ทำให้ แหล่งเลี้ยงปลา หรือที่เรียกว่า แหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา ต.ป่าแดด ดำเนินการโดยเยาวชนในพื้นที่คือ กลุ่มเด็กน้อยรักษ์ปลา นับหมื่นตัวหลุดจากที่เลี้ยง มีชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นพากันมาจับปลาที่หลุดออกมา กลายเป็นปัญหากระทบกระทั่งระหว่างชาวบ้านด้วยกัน และระหว่างชาวบ้านกับสวนส้ม เด็ก ๆ รวมตัวกันไปรื้อฝายกั้นน้ำของสวนส้ม นำมาสู่การเจรจากันในระยะต่อมา ซึ่งทางสวนส้มรับปากจะชดใช้ค่าเสียหายให้ โดยซื้อพันธุ์ปลามาปล่อยให้ใหม่

อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนว่า กลุ่มแม่น้ำลาวที่เคยอุดมสมบูรณ์และมีน้ำเพียงพอกับการทำการเกษตรในที่ราบ กำลังเริ่มเกิดปัญหาความไม่พอเพียงจากสวนเกษตรขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่สูงขึ้นไป ทั้งนี้สัมเป็นพืชที่ต้องการน้ำมากที่สุดชนิดหนึ่ง จะต้องให้น้ำตลอดทั้งปี นอกเหนือจากกรณีพิพาทเรื่องน้ำ ยังมีกรณีปัญหาที่ชาวบ้านใน หมู่บ้านศรีดอนเรือง ต.ป่าแดด ซึ่งตั้งอยู่ใกล้สวนสัมมากที่สุดระบุว่า ข้อตกลงเรื่องสารเคมีนั้น แท้จริงแล้วปฏิบัติไม่ได้ เพราะมีกลิ่นรบกวนอยู่บ่อยครั้ง นายยอด คำมั่งมี อายุ 68 ปี อยู่บ้านเลขที่ 60 ม. 19 บ้านศรีดอนเรือง บอกว่า ตนได้กลิ่นเหม็นรบกวนจากการฉีดพ่นบ่อย ๆ โดยเฉพาะช่วงเช้ามีด และยืนยันว่าชาวบ้านในละแวกนั้นล้วนแต่ประสบปัญหานี้แทบทั้งสิ้น จุดที่น่าสนใจอยู่ที่ พื้นที่ของสวนสัมในเขตบ้านศรีดอนเรือง ตั้งประชิดโรงเรียนบ้านดอนสลี ซึ่งเป็นโรงเรียนประถมในหมู่บ้านศรีดอนเรือง ลักษณะเป็นพื้นที่สูงลาดชันไปจากด้านหลังโรงเรียน และไม่มีบ่อดักน้ำที่ชะล้างจากสวนมาสู่พื้นราบ ขณะที่ชาวบ้านแทบทั้งหมดรวมทั้งโรงเรียนใช้น้ำบ่อในการอุปโภคบริโภค ในเขตใกล้เคียง มีแหล่งน้ำสาธารณะชื่อว่าหนองจำตาเหิน ราชการได้ขุดไว้เพื่อการเกษตรให้กับราษฎร ปรากฏว่า พื้นที่สวนสัมได้ล้อมรอบหนองดังกล่าวทั้งหมด มีลักษณะเทลาดลงมาสู่หนองในทุกทิศทาง และยังไม่ปรากฏว่ามีระบบการป้องกันการชะล้างของสารเคมีลงสู่หนองน้ำแต่อย่างใด

ภาพกว้าง/บริบทของประเด็นปัญหา

- 1) ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรน้ำระหว่างชาวบ้านและสวนสัม
- 2) ผลกระทบจากการใช้สารเคมีของสวนสัมต่อชุมชน
- 3) กระบวนการจัดการที่ดินและขยายที่ดินในการทำสวนสัม
- 4) วิธีการจัดการความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านและสวนสัม
- 5) การเข้ามาของสวนสัมส่งผลให้ชาวบ้านนิยมปลูกสัมมากขึ้น
- 6) สวนสัมมีอิทธิพลต่อการทำเกษตรกรรมของชาวบ้านในพื้นที่
- 7) สวนสัมก่อให้เกิดการจ้างงานภายในชุมชนมากขึ้น

แนวเศรษฐศาสตร์การเมืองเห็นด้วยกับปัญหาเรื่องทรัพยากรน้ำ เพราะพืชแต่ละชนิดมีความต้องการน้ำในปริมาณที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีสวนสัม ซึ่งเป็นพืชที่ต้องการน้ำในปริมาณมากเป็นพิเศษ ดังนั้นจึงเป็นเรื่องยากที่จะหลีกเลี่ยงการแย่งชิงน้ำภายในชุมชน เพราะการทำสวนสัมนั้นต้องการพื้นที่มาก จึงต้องอาศัยการเพาะปลูกตามชนบท ย่อมทำให้มีการขัดแย้งระหว่างนายทุนกับชุมชนนั้นๆ แต่มิได้หมายความว่าธุรกิจสวนสัมทุกแห่งได้เปิดช่องทางให้กลุ่มอิทธิพลหรือผู้มีอำนาจภายในท้องถิ่นได้สร้างสายสัมพันธ์อันดีกับนายทุน จนส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชนด้วยตนเอง ตัวอย่างในกรณีของสวนสัมในอำเภอแม่สรวย ผู้มีอิทธิพลหรืออบต.กลับเป็นตัวแทนของชุมชนในต่อรองทำข้อตกลงนายทุน อีกทั้งเรียกร้องสิทธิให้กับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากปัญหามลพิษ

แนวสังคมวิทยาพูดถึงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างนายทุนและคนในชุมชน เนื่องจากการเข้ามาของสวนสัมในบริเวณใกล้เคียงชุมชนนั้นในระยะแรกอาจจะนำมาซึ่งความขัดแย้งเกี่ยวกับปัญหาการแย่งชิง

ทรัพยากรที่ดิน น้ำ หรือปัญหามลพิษ แต่ในที่สุดแล้วนายทุนก็ต้องการแรงงานในการดูแลสวนส้มจากคนในชุมชน โดยทำให้เกิดการจ้างงานภายในหมู่บ้าน ทำให้คนในวัยแรงงานไม่ต้องเดินทางไปทำงานตามเมืองใหญ่ จึงทำให้ชุมชนหลากหลายไปด้วยคนทุกเพศทุกวัย เกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกลมเกลียวของคนในชุมชน และหมู่เครือญาติ อีกทั้งนายทุนที่นำพาสวนส้มเข้ามาในชุมชนยังทำให้เกิดแหล่งทรัพยากรแหล่งใหญ่เกิดการเกื้อหนุน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับนายทุนในทางหนึ่งด้วย

แนวนิเวศวิทยาเสนอว่าพื้นที่เป็นแรงจูงใจที่สำคัญอย่างหนึ่งที่สามารถชักจูงนายทุนเข้ามาลงทุนทางการเกษตร เพื่อหาประโยชน์จากพื้นที่ โดยเฉพาะที่ราบลุ่มแม่น้ำ เพราะมีความเหมาะสมในการทำเกษตรเป็นอย่างมาก และเนื่องจากส้มเป็นพืชที่ต้องการน้ำมาก จึงไม่แปลกที่สวนส้มจะอยู่ใกล้แหล่งน้ำในชุมชนที่สำคัญ และมีส่วนในการปนเปื้อนของสารเคมี และการแย่งชิงน้ำจากชุมชน

การให้การอุปถัมภ์ เกี่ยวกับการใช้ระบบอุปถัมภ์เพื่อสร้างอิทธิพลและบารมีกับคนในพื้นที่ จากคำกล่าวที่ว่าอำนาจ บารมีสามารถสร้างได้หากแต่ต้องใช้ระยะเวลาในการสั่งสมเป็นระยะเวลายาวนานนั้นเป็นสิ่งที่บ่งบอกได้อย่างดี ซึ่งการทำให้ได้มาซึ่งอิทธิพลในปัจจุบันนั้นต้องอาศัยอำนาจของเงินเป็นหลัก โดยพื้นฐานแล้วนายทุนที่สามารถประกอบธุรกิจสวนส้มได้ จะต้องเป็นนายทุนที่มีเงินทุนจำนวนมากอยู่ก่อนแล้ว ดังนั้นการสร้างอิทธิพลและความไว้วางใจกับคนในชุมชนจึงค่อนข้างเป็นไปได้โดยราบรื่น โดยอาศัยการบริจาคเงินหรือสิ่งของเพื่อการทำบุญ หรืองานที่เกี่ยวข้องกับส่วนราชการเป็นหลัก การผูกสัมพันธ์ไมตรีกับชุมชนในลักษณะนี้ทำให้นายทุนสวนส้มเป็นที่ไว้วางใจในการเป็นผู้อุปถัมภ์ชุมชน เป็นที่ยึดเหนี่ยวของชุมชนในยามที่ชุมชนต้องการความช่วยเหลือในด้านเงินทุนต่างๆ

ผลการศึกษา

1) ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรน้ำระหว่างชาวบ้านและสวนส้ม

สวนส้มมีการขุดแหล่งน้ำใช้เอง สวนส้มซื้อที่ข้างๆแม่น้ำลาว เพื่อให้ น้ำจากข้างนอกซึมเข้าไปในบ่อ แต่ไม่ได้กักหรือเปลี่ยนทางน้ำ ทำให้ไม่เกิดปัญหาต่อชุมชนปลายน้ำ จากการสอบถามข้อมูลจากชาวบ้าน การแย่งชิงทรัพยากรน้ำนี้แทบไม่เป็นปัญหาและไม่เคยเกิดขึ้นเลย

2) ผลกระทบจากการใช้เคมีของสวนส้มต่อชุมชน

ไม่มีผลกระทบต่อชาวบ้านในหมู่ 22 มากนัก แต่จะมีผลกระทบโดยตรงต่อ หมู่ 7 หมู่ 10 หมู่ 19 และชาวอาข่า เพราะอยู่ใกล้บริเวณสวนส้ม เมื่อแรกเริ่ม ผู้ประกอบการลองใช้ปุ๋ยที่มีต้นทุนต่ำ ทำให้ส่งกลิ่นเหม็นมาก ชาวบ้านมีการเรียกร้องให้ลดการใช้สารเคมี แต่สวนส้มได้แสดงประชาคมที่เคยทำไว้ในเรื่องการอ้างสิทธิของตน แต่ทั้งนี้สวนส้มมีการประนีประนอมโดยปรับปริมาณสารเคมีให้มีปริมาณลดลง เพราะการอยู่อาศัยเป็นไปในลักษณะเกรงใจชาวบ้าน เนื่องจากตนไม่ได้เป็นคนในท้องถิ่น อีกทั้งผู้ประกอบการยังเข้าใจผลกระทบของสารเคมีที่มีต่อชาวบ้าน เพราะผู้ประกอบการเองก็อาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าว ดังนั้นผลกระทบของสารเคมีจะต้องกระทบต่อตนด้วย นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านส่วนหนึ่ง ที่เข้าใจในเรื่องการใช้สารเคมี เนื่องจากตนก็เป็นผู้ผลิตทางการเกษตรและต้องใช้สารเคมีในการป้องกันศัตรูพืช และเร่งผลผลิตเช่นกัน

3) กระบวนการจัดการที่ดินและขยายที่ดินในการทำสวนส้ม

ระบบการผลิตแบบทุนนิยมประกอบด้วยปัจจัยการผลิต 4 ประเภท คือ ที่ดิน แรงงาน ทุนและผู้ประกอบการ โดยเฉพาะที่ดินนับเป็นปัจจัยสำคัญต่อการผลิตแบบเกษตรเชิงพาณิชย์ที่จำเป็นต้องใช้ที่ดินขนาดใหญ่ในการผลิตผลผลิตปริมาณมาก เพื่อรองรับต่ออุปสงค์ของตลาด เช่นเดียวกับการผลิตส้ม ซึ่งสวนส้มต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ในการผลิตส้ม โดยมีพื้นที่ที่ใช้ในการปลูกส้ม บ่อน้ำ โรงแฉักและพื้นที่สำหรับปลูกพืชหมุนเวียน ในหลายๆพื้นที่นายทุนจากภายนอกมักใช้การกว้านซื้อที่ดินจากชาวบ้าน เพื่อใช้ในการปลูกส้ม อย่างไรก็ตามพื้นที่ในตำบลป่าแดด มีสวนส้มวรพลซึ่งมีพื้นที่จำนวน 1000 ไร่ ในช่วงแรกเริ่มสวนส้มนี้มีพื้นที่ประมาณ 800 ไร่ โดยซื้อต่อมาจากบริษัทเลยที่ใช้ทำไร่มันฝรั่ง ซึ่งก้านันและอบต.เป็นผู้ลงนามเห็นชอบในประชาคมให้สวนส้มเข้ามาประกอบการในพื้นที่ได้ ทำให้สวนส้มมักอ้างถึงการทำประชาคม เมื่อชาวบ้านรวมตัวกันต่อต้าน แสดงให้เห็นว่ารัฐได้เข้ามามีส่วนในการส่งเสริมและผลักดันระบบการผลิตแบบเกษตรเชิงพาณิชย์ให้เข้ามาในท้องถิ่นเพราะเล็งเห็นถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับจากสวนส้ม จากการศึกษาในพื้นที่ พบว่าไม่มีการกว้านซื้อที่ดินโดยการใช้อิทธิพลบีบบังคับ แต่เป็นการซื้อที่ดินผืนใหญ่จากนายทุนคนเดิมและซื้อที่ดินเพิ่มเติมจากชาวบ้านรอบๆสวนส้มที่แต่เดิมปลูกส้มแต่ไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น เรื่องที่ดินจึงไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชาวบ้านในพื้นที่

4) วิธีการจัดการความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านและสวนส้ม

ในระยะเวลากว่าสิบปีที่สวนส้มได้เข้ามาในบริเวณใกล้หมู่บ้านนั้น ในช่วงระยะแรกได้ถูกต่อต้านจากชาวบ้านอย่างหนัก เนื่องจากได้รับบทเรียนจากการใช้ทุนข่มขู่เกินมาตรฐานของนายทุนบริษัทผลไม้ฝรั่งซึ่งเป็นคนต่างชาติ รวมไปถึงการลองผิดลองถูกจากการสู้รบซื้อขายฆ่าแมลงซึ่งส่งกลิ่นเหม็นรบกวนที่สร้างความไม่พอใจชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงนำไปสู่การพูดคุยระหว่างชาวบ้านและนายทุนจากสวนส้มเพื่อลดความขัดแย้งและการปรับความเข้าใจ โดยนายทุนได้รับฟังผลกระทบจากสวนส้มที่เกิดขึ้นกับชุมชนและดำเนินการแก้ปัญหาอย่างเร่งด่วน อาทิเช่น เรื่องกลิ่นจากยาฆ่าแมลงนั้นสวนส้มได้พยายามปรับกลิ่นและฤทธิ์ของยาให้เหมาะสมกับที่คนในชุมชนสามารถรับได้และการจัดการทรัพยากรน้ำโดยได้แยกการใช้น้ำออกจากชุมชนโดยเด็ดขาด เพื่อป้องกันการปนเปื้อนจากสารเคมีสู่แหล่งน้ำในชุมชน ทั้งนี้นอกจากการสร้าง ความเข้าใจกับคนในชุมชนแล้วนายทุนสวนส้มยังได้ช่วยเหลือชุมชนโดยการบริจาคเงินหรือสิ่งของเพื่อสมทบทุนกิจการงานต่างๆ เช่น การสร้างโบสถ์ งานประเพณี และป้ายอำนวยความสะดวกอื่นๆ รวมไปถึงการจัดงานเลี้ยงสังสรรค์ในเทศกาลต่างๆด้วย ทั้งนี้อีกสิ่งหนึ่งที่สวนส้มกระทำก็คือ การเข้ามาอยู่ในชุมชนเป็นการถาวรเพื่อเป็นหลักประกันว่า การที่ชาวบ้านเกรงกลัวอันตรายจากยาฆ่าแมลงนั้น นายทุนสวนส้มเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบมากกว่าเนื่องจากอยู่ในบริเวณที่ใกล้การใช้ยาฆ่าแมลงโดยตรง และการจ้างหัวหน้าคนงานเป็นคนในชุมชนเพื่อให้เกิดความไว้วางใจ และความเคารพนับถือ ซึ่งสิ่งต่างๆเหล่านี้ทำให้นายทุนผู้มาจากต่างถิ่นได้พบปะพูดคุยกับคนในชุมชนมากขึ้น เกิดความสนิทสนมกลมเกลียวกัน นำไปสู่การลดความขัดแย้งและความเข้าใจกันระหว่างสวนส้มกับชุมชน

5) การเข้ามาของสวนส้มส่งผลให้ชาวบ้านนิยมปลูกส้มมากขึ้น

การปลูกสัมนั้นถือเป็นการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ ที่จำเป็นต้องใช้เงินลงทุนสูงในการซื้อปุ๋ย ยาฆ่าแมลงและการจ้างแรงงานจำนวนมาก ปัจจุบันจะพบว่าชาวบ้านในพื้นที่ตำบลป่าแดดนั้น ไม่มีการปลูกสัสมเพื่อขายเหมือนกับการปลูกลำไย ในอดีตเมื่อสวนสัสมเข้ามาในพื้นที่ ชาวบ้านหลายคนได้เริ่มทำการปลูกสัสมโดยซื้อต้นกล้าและปุ๋ยจากสวนสัสม แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากการปลูกสัสมต้องใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลงในปริมาณมาก ซึ่งมีราคาแพง รวมทั้งสัสมเป็นพืชที่มีโรคและแมลงมากจึงจำเป็นต้องใช้ยาฆ่าแมลงและสารเคมีในปริมาณมาก อีกทั้งสัสมต้องการการดูแลเอาใจใส่อย่างสม่ำเสมอ จึงทำให้ชาวบ้านไม่สามารถที่จะปลูกสัสมได้ จึงขายที่ดินให้กับสวนสัสม แม้แต่สวนสัสมรายใหญ่อย่างสวนสัสมวรพลก็ยังประสบปัญหาเรื่องต้นทุนและราคาที่มีความผันผวนตลอดเวลา ดังนั้น ปัจจุบันในพื้นที่ตำบลป่าแดดจึงไม่มีการปลูกสัสมรายย่อยของชาวบ้าน

6) สวนสัสมมีอิทธิพลต่อการทำการเกษตรของชาวบ้านในพื้นที่

จากการที่สวนสัสมต้องใช้ต้นทุนเป็นจำนวนมากและต้องการการดูแลมากกว่าพืชที่ชาวบ้านปลูกอยู่แล้วแต่เดิม ทำให้อิทธิพลที่จะมีต่อการทำการเกษตรเป็นระบบไร่แบบเกษตรพาณิชย์อย่างสวนสัสมวรพลจึงไม่เกิดขึ้นประกอบกับทัศนคติส่วนตัวในการทำการเกษตรของชาวบ้านที่ไม่ต้องการความยุ่งยากซับซ้อนเหมือนสวนสัสมที่ต้องคอยดูแลตั้งแต่การเตรียมพื้นที่ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ขึ้นการเก็บผลผลิตที่ซับซ้อน การตัดแต่งกิ่งหลังการเก็บเกี่ยว ซึ่งแต่ละขั้นตอนต้องผูกติดอยู่กับสัสม แทบจะไม่มีเวลาเหลือไปทำอย่างอื่นเลย จากการสอบถามการประกอบอาชีพปลูกข้าวโพด ซึ่งก็พบว่าชาวบ้านที่ทำไร่ข้าวโพดส่วนใหญ่เมื่อไถที่ไร่ ปลูกข้าวโพดแล้วก็จะใส่ปุ๋ยและยาคุมวัชพืชเลย จากนั้นก็ไม่ไปดูแลอีกจนกว่าจะเก็บเกี่ยว ซึ่งกลายเป็นวงจรปลูก ปุ๋ย+คุมหญ้า และเก็บเกี่ยว จนเกิดความเคยชิน ซึ่งผลผลิตที่ได้ก็น่าพอใจ ดังนั้นจึงไม่ต้องชวนชาวบ้านไปเปลี่ยนตามสวนสัสมที่เข้ามาใหม่ที่ไม่แน่ว่าจะได้ผลดีหรือเปล่าซึ่งเวลาที่เหลือก็สามารถไปทำอย่างอื่นได้ เช่นอาชีพเสริม การรับซื้อกระเทียม หัวหอม เมล็ดกาแฟ มาแปรรูป เป็นต้น

7) สวนสัสมก่อให้เกิดการจ้างงานภายในชุมชนมากขึ้น

จากการที่สวนสัสมนั้นถือเป็นการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ ใช้พื้นที่เพาะปลูกเป็นจำนวนมาก (ประมาณ 1,000 ไร่) แนนอนสิ่งที่ตามมาก็คือการไ้คนเป็นจำนวนมาก เกิดการจ้างแรงงานมากขึ้นในท้องที่ และสวนสัสมนั้นก็มีการแบ่งงานเป็นส่วนที่ต้องการความชำนาญเฉพาะด้วย ตั้งแต่การปลูก การดูแล (ใส่ปุ๋ย ฉีด ยาฆ่าแมลง) การเก็บเกี่ยวผลผลิต(ต้องอาศัยความชำนาญเป็นพิเศษ) การแ้ก้ชีผิวสัสม ซึ่งเมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบของสวนสัสมแล้ว การจ้างงานภายในชุมชนก็ควรมากขึ้น แต่ในความเป็นจริงแล้วกลับไม่เป็นอย่างนั้นเพราะแรงงานเกือบทั้งหมดเป็นแรงงานต่างชาติ(ไทใหญ่ อาข่า) เนื่องจากอายุการเก็บเกี่ยวของสัสมประมาณ 10-12 เดือน ดังนั้นแรงงานที่จะทำงานก็ต้องผูกติดกับสัสมเป็นระยะเวลานาน ทำให้ชาวบ้านไม่สนใจเพราะว่าชาวบ้านต่างก็มีเลือกสวนไร่ของตนที่ต้องดูแลอยู่แล้ว กอปรกับกฎระเบียบการทำงานของสวนสัสมที่ให้เข้างาน 8.00น. พักกลางวันเวลา 12.00น. เริ่มทำงานต่อเวลา 13.00น. เลิกงาน 17.00น. ซึ่งชาวบ้านในพื้นที่เคยชินกับการทำอาชีพของตนที่จะออกไปทำงานตอนไหนก็ได้ เช่นในช่วงฤดูหนาวแม้ว่าจะถึงเวลา 10.00น. แล้วยังไม่มีดวงอาทิตย์ก็ยังไม่ออกไปทำงาน ส่วนในช่วงพักกลางวันเวลา 11.30น. เริ่มทำงานต่อ 14.00นาฬิกา เลิกงาน 16.30น. ซึ่งจะเห็นได้ว่าความต้องการของทั้งสองไม่ตรงกันและการทำงานสวนสัสมต้องใช้เงินลงทุนสูง ดังนั้นปริมาณงานที่ต้องการก็ควรที่จะคุ้มค่างับเงินที่ลงทุนไป และจากการจ้างแรงงานไทใหญ่

ก็เป็นการลดต้นทุนลง เนื่องจากค่าจ้างมีอัตราที่ต่ำกว่าชาวบ้านกอปรกับไทยใหญ่พักอยู่ในสวนส้ม ไม่ต้องไปไหนอยู่กับสวนส้มตลอดซึ่งตรงกับความต้องการของสวนส้มต่อการใช้แรงงานในกระบวนการผลิตของสวนส้ม นั้นเอง ดังนั้นการเข้ามาของสวนส้มจึงไม่ได้ทำให้การจ้างงานภายในชุมชนเพิ่มขึ้น

สรุปผลวิจัย

การเข้ามาของทุนนิยมที่มาพร้อมกับสวนส้มแทบจะไม่ส่งผลกระทบใดๆต่อชาวบ้านนัก เพราะนายทุนสามารถจัดการความขัดแย้งได้ดี เรียนรู้วัฒนธรรมของชาวบ้าน โดยนายทุนต้องเข้าใจความสัมพันธ์ของชุมชนเพื่อแสวงหากำไรสูงสุด ในที่นี้อาจกล่าวได้ว่านายทุนสามารถเข้าใจสังคมวิทยาได้ดีกว่านักสังคมวิทยาบางคนเสียอีก เพราะนายทุนได้เข้าไปแสดงออกด้านสังคมวิทยาในพื้นที่จริง การประกอบกิจการของสวนส้มมีต้นทุนการผลิตที่สูง ถ้าไม่ได้ส่งสืมาขายอาจทำให้เกิดภาวะขาดทุนได้ ดังนั้นสวนส้มในพื้นที่จึงไม่ยากประสบปัญหาถูกต่อต้านถูกร้องเรียน จึงมักใช้หลักประนีประนอมกับคนในชุมชน ทั้งจัดงานเลี้ยง การบริจาคเงินทอง บำเพ็ญประโยชน์เพื่อสาธารณะ การที่จะทำให้สวนส้ม อยู่ร่วมกับชาวบ้านในระดับของเอื้อเฟื้อและการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ ตัวอย่างที่พบ ก็คือผู้ใหญ่บ้านบ้านดอนสลีและภรรยามีการผูกขาดส่งสินค้าอุปโภคบริโภคให้ กับคนงานในสวนส้มซึ่งการทำเช่นนี้แสดงให้เห็นว่ามีกลุ่มคนที่ได้รับ ประโยชน์และรวมมือ กับสวนส้ม ซึ่งเป็นการจัดการให้ความสัมพันธ์ในเชิงผลประโยชน์ของสวนส้มโดยให้ชาว บ้านอยู่ในฐานะที่ ได้รับประโยชน์ จะได้ไม่เกิดการต่อต้าน อันจะทำให้เกิดความยุ่งยากให้กับสวนส้ม เป็นการชี้ให้เห็นว่าทุนนิยมที่เข้ามาในพื้นที่ต้องจุ่มตัวเองลงในสังคม เพื่อที่จะอยู่กับชาวบ้านในพื้นที่ ทุนนิยมต้องอิงพื้นที่ด้วยถ้าปราศจากความร่วมมือหรืออย่างน้อยคือความเห็นชอบจากคนในพื้นที่ การทำสวนส้มก็จะต้องปิดตัวลงอย่างแน่นอน จากข้อคิดเห็นดังกล่าวนี้ทำให้ทราบได้ว่าสวนส้ม(ทุนนิยมที่เข้ามา)มีความ เข้าใจสังคมวิทยา เพราะจากการที่สวนส้มแสดงออกด้านสังคมวิทยาในพื้นที่ก็คือการปรับเปลี่ยน พฤติกรรมให้เข้ากับชาวบ้านโดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสวนส้ม มีการตัดสินใจในการจัดการความสัมพันธ์กับชาวโดยใช้การประนีประนอม และให้ผลประโยชน์ชาวบ้านในระดับที่ชาวบ้านพอใจ ซึ่งจากจุดนี้ก็ยังไม่สามารถที่ชี้ว่านายทุนนั้นเป็นคนร้ายตามแนวคิดของมาร์ก ซิสต์ หรือนายทุนนั้นเป็นคนธรรมดาทั่วไปที่จะทำอะไรก็ได้ถ้ามีความสามารถและโอกาส ตามแนวคิดเสรีนิยมแต่สิ่งเดียวที่พบคือทุนไม่ใช่เรื่องของความดีเลวอะไรแต่ เป็นเรื่องของชีวิตความเป็นอยู่มากกว่า

ผลจากการศึกษาสามารถนำมาอภิปรายกับทฤษฎีของอาจารย์ฉัตรทิพย์ ดังนี้

1) งานที่ใช้ทฤษฎีมาร์กซิสต์ มักจะมองว่า ชุมชนหมู่บ้านกำลังอยู่ในกระบวนการที่จะสลายตัวด้วยการแทรกเข้าไปของระบบทุนนิยม จะเกิดกระบวนการแยกชั้นขั้นขึ้นภายในหมู่บ้าน เป็นชาวนารวยเจ้าของที่ดินฝ่ายหนึ่ง และเป็นกรรมาชีพอีกฝ่ายหนึ่ง การผลิตแบบฟาร์มครอบครัวและหน่วยชุมชนที่สมาชิกช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการผลิต จะแตกสลาย วิธีการผลิตแบบชาวนาขนาดย่อมหรือเศรษฐกิจชุมชนไม่มีเสถียรภาพ ที่จะดำรงอยู่ ในกรณีของสวนส้มนั้นวิธีการผลิตของชาวบ้านไม่ได้ถูกกระทบโดยสวนส้มเนื่องจากชาวบ้านไม่ได้ตกอยู่ในกระบวนการผลิตของสวนส้มแต่แบ่งแยกกันโดยอิสระมากกว่าดังนั้นวิธีการผลิตแบบชาวนาขนาดย่อมยังคงพบเห็นได้และมีเสถียรภาพโดยไม่ถูกทุนเข้าไปแทรกแซงและครอบงำ

2) เศรษฐกิจอยู่ไม่ได้ ถ้าไม่มีชุมชน เช่นเดียวกับเศรษฐกิจอยู่ไม่ได้ ถ้าชุมชนอยู่ไม่ได้ ตามแนวคิดของเศรษฐกิจชุมชน ชุมชนเป็นตัวของตัวเอง และมีพลังของตัวเอง มีความสามารถที่จะอยู่รอดด้วยตัวเองได้ พัฒนาได้ มีเส้นทางชีวิตของตัวเอง การมองแบบนี้ต่างจากการมองแบบทุนนิยมและแตกต่างจากการมองแบบมาร์กซิสม์ ทั้งแนวคิดทุนนิยมและแนวคิดมาร์กซิสม์มองว่า เศรษฐกิจชุมชนเป็นเศรษฐกิจจรวันตาย ไม่ช้าไม่นานจะถูกผนวกรวมเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุน ระบบชุมชนจะสูญสลาย แต่ส่วนของชุมชนจะกลายเป็นส่วนเสี้ยวของระบบทุน แรงงานครอบครัวจะกลายเป็นแรงงานรับจ้าง ครอบครัวและเครือข่ายครอบครัวจะสูญสลายสิ้น มนุษย์แต่ละคนกลายเป็นแรงงาน เป็นเพียงปัจจัยการผลิตหนึ่งของระบบทุน แต่ผู้เชื่อในเศรษฐกิจชุมชนไม่เห็นอย่างนั้น พวกเขาเชื่อว่าครอบครัวและชุมชนมีพลังและจะสามารถรักษาระบบตัวเองไว้ได้ เพิ่มผลิตภาพการผลิตได้และพัฒนาได้ ระบบทุนนิยมพัฒนามามากแล้ว แต่ระบบชาวนาและหัตถกรก็ยังคงดำรงอยู่อย่างกว้างขวางโดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา ไม่ได้กลายเป็นฟาร์มขนาดใหญ่ การลงภาคสนามครั้งนี้ได้เป็นการพิสูจน์ทฤษฎีของฉัตรทิพย์ที่ว่า เศรษฐกิจอยู่ไม่ได้ ถ้าไม่มีชุมชน เช่นเดียวกับเศรษฐกิจอยู่ไม่ได้ ถ้าชุมชนอยู่ไม่ได้ และขัดแย้งกับมาร์กซิสม์ที่ว่า การเข้ามาของทุนนิยมจะทำลายความเป็นชนบท นอกจากนี้นัศตรทิพย์ยังได้กล่าวว่า การที่พวกทุนทั้งหลายเข้าไปในชนบท ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชนบทแต่เกิดซ้ำมาก ถ้าชุมชนในชนบทมีความเข้มแข็ง สำหรับประเทศไทยเศรษฐกิจวัฒนธรรมอันหมายถึงเศรษฐกิจที่ยึดโยงอยู่ด้วยกันสถาบันชุมชนและวัฒนธรรมชุมชน จึงย่อมจะมีความเข้มแข็งโดยธรรมชาติ เพราะวางอยู่บนสถาบันที่เป็นของชนชาติเราอย่างแท้จริง

3) ในประวัติศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นภายนอกหมู่บ้าน คือรัฐพัฒนาขึ้นนอกหมู่บ้าน และต่อมาเกิดระบบทุนนิยมนอกหมู่บ้าน รัฐและระบบทุนเข้าไปกระทบชีวิตในหมู่บ้าน ไม่ได้มาพัฒนาหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงไม่ได้เข้าร่วมกับสถาบันทั้งสองอย่างเต็มที่ เป็นการถูกลากเข้าร่วม และในความจริงแท้แล้วชาวบ้านต่อต้านรัฐและระบบทุนมาโดยตลอดทั้งโดยปริยายและโดยชัดแจ้ง ลักษณะการผลิตเพื่อกินเพื่อใช้เอง จึงคงสืบเนื่องมายาวนาน คือการคงอยู่ของการปลูกข้าวเพื่อใช้กินเอง การทอผ้าพื้นเมือง การดำข้าวและการไม่มีและไม่ใช้แรงงานรับจ้าง จนเวลาล่วงเลยมา ฯลฯ ข้อเท็จจริงนี้ตรงข้ามกับที่ผู้เชื่อว่าชาวบ้านเต็มใจที่จะเข้าร่วมในระบบทุน การต่อสู้หมายความว่าชาวบ้านรู้สึกและมีความสำนึกว่ารัฐและระบบทุนเป็นสิ่งที่แปลกปลอม เขาไม่เต็มใจเข้าร่วม สถาบันของเขาคือหมู่บ้านแสดงว่ากระบวนการครอบงำจิตสำนึกของชาวบ้านจากภายนอกไม่สมบูรณ์ มีช่องว่าง จิตสำนึก หมู่บ้านอิสระและจิตสำนึกชุมชนชาติน้อยยังคงอยู่ในชนบทไทยต่อต้านรัฐและระบบทุน ณ ระดับจิตสำนึกด้วย แสดงให้เห็นว่าทุนนิยมที่เข้ามาพร้อมกับสวนส้มไม่ได้กระทบต่อชีวิตของชาวบ้านเลย เนื่องจากชาวบ้านกับสวนส้มต่างคนต่างอยู่มากกว่า และสวนส้มยังช่วยพัฒนาหมู่บ้านด้วย ในเรื่องการให้เงินบริจาคช่วยสร้างโบสถ์ เรื่องป้ายต่างๆด้วย เรื่องงบประมาณที่ทั้งรัฐและชุมชนไปดำเนินการขอ อีกทั้ง ชาวบ้านอยากมีสิทธิมีเสียงดูแลตัวเองโดยผ่านพวงงบประมาณของรัฐด้วย จึงไม่ได้หมายความว่า ชาวบ้านต่อต้านรัฐและระบบทุนมาโดยตลอดทั้งโดยปริยายและโดยชัดแจ้ง ชาวบ้านส่วนหนึ่งยังคงเต็มใจที่จะเข้าร่วมระบบทุน แต่สถาบันหลักของเขายังคงเป็นหมู่บ้านเหมือนแต่ก่อน

4) ชุมชนหมู่บ้านดำรงอยู่ได้ในประเทศไทย ทั้งๆที่ ระบบรัฐและระบบทุนนิยมเข้ามาเอาผลประโยชน์ ขูดรีดเพราะประเทศไทยในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติมาก โดยเฉพาะมีที่ดินว่างเปล่า และเป็น

ที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์พอสมควร ทำให้ชาวบ้านสามารถเอาทรัพยากรธรรมชาติออกมาขุดขายความล้ำหลังของเทคโนโลยีได้ อีกทั้งเอามาขุดขายการทุจริตของรัฐและระบบทุนได้ด้วย หมู่บ้านไม่พังทลายไปง่าย เพราะมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่เข้มแข็งหนุนอยู่ การเกิดขึ้นชนชั้นชาวนาไร่ที่ดินล่าช้ากว่าในประเทศด้วยพัฒนาอื่นคือเริ่มเกิดขึ้นชัดในทศวรรษ 1930 และปรากฏเป็นปัญหารุนแรงหลังทศวรรษ 1970 อย่างไรก็ตาม ในภาคอีสาน ปัญหานี้ก็ยังไม่รุนแรงแม้ปัจจุบัน ชาวบ้านมีการกินอยู่ที่พอกินพอใช้ ไม่ใช่จ่ายกับของที่ฟุ่มเฟือย แต่เป็นของที่จำเป็น ปัจจัยการผลิต ที่ส่วนใหญ่เป็นเศรษฐกิจครอบครัว คือแต่ละครอบครัว มีการทำการเกษตรไร่ สวน นา แตกต่างกันไปแต่ละชนิด โดยไม่เน้นกำไรมากนัก มีการแบ่งปัน แลกวัตถุดิบกันอยู่เสมอ จึงตรงกับทฤษฎีที่ว่ามีการมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์นั้น สามารถสกัดกันความต้องการอื่นๆ และการเข้ามาของทุนนิยมได้

อีกทั้งทุนนิยมที่มีอยู่ในประเทศไทย ยังไม่ใกล้เคียงกับอุดมการณ์ทุนนิยมเสรี ของเรากล่าวว่าเป็นระบบทุนนิยมแบบอุปถัมภ์ หรือแบบพรรคพวก (Crony Capitalism) ที่ยังมุ่งเน้นผลประโยชน์ของกลุ่มคนที่มีอำนาจ กลุ่มคนที่กุมทรัพยากร กุมสิทธิ และเอื้อประโยชน์กันในกลุ่มพวกพ้อง ทุนนิยมที่เป็นอยู่ยังมีลักษณะแค่ผิวเผิน ขาดสาระสำคัญที่พัฒนาไปสู่อุดมการณ์อย่างมาก เป็นทุนนิยมที่บิดเบี้ยว และถูกบิดเบือนเพื่อประโยชน์ของคนส่วนน้อย มีการแย่งชิงครอบงำทรัพยากรของผู้ด้อยโอกาสหรืออ่อนแอกว่า

ข้อเสนอแนะต่อแนวคิดวิชาการ และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ ได้แก่ การสร้างความพึงพอใจให้กับชาวบ้านเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน และถูก ประเมินโดยความรู้สึกของบุคคล ต้องสามารถอธิบายได้ว่าชาวบ้านมีความพึงพอใจต่อการเข้ามาทำงานของนายทุนใน ระดับใด และต้องมีชาวบ้านมากน้อยเพียงใดที่พึงพอใจต่อการดำรงอยู่ของสวนส้ม จึงจะถือว่าประสบความสำเร็จ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย มี 4 ประการ ได้แก่

1) ควรมีการศึกษาและตรวจสอบผลกระทบจากสารเคมีอยู่เสมอ เพราะสารเคมีสามารถก่อให้เกิดอันตรายต่อทั้งสุขภาพของคนในชุมชน รวมไปถึงสิ่งแวดล้อมอีกด้วย หากพบว่าสารเคมีมีความเข้มข้นหรือรุนแรงเกินไปให้ควบคุมไม่ให้เกินสัดส่วน ที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม มีการกำกับดูแลเส้นทางการจัดการภาชนะบรรจุภัณฑ์ที่ใช้แล้ว เกษตรกรควรดำเนินการปรับปรุงสถานที่จัดเก็บสารเคมีกำจัดศัตรูพืชให้มีความปลอดภัยมากขึ้น

2) ควรจัดให้มีการอบรม การใช้สารเคมีที่ปลอดภัย หรือจัดให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปลูกสวนส้มให้กับชาวบ้านและแรงงานที่ทำหน้าที่เกี่ยว ข้องกับสารเคมี จัดให้มีแปลงสาธิตสวนส้มที่ใช้สารชีวภาพ เพื่อประเมินว่าการใช้เคมีและชีวภาพให้ผลต่างกันมากน้อยเพียงใด เพื่อเปรียบเทียบกันถึงข้อดี - ข้อเสีย

3) ควรมีการเฝ้าระวังการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชให้ถูกวิธีและปลอดภัยในกลุ่ม เด็ก สตรี ผู้พิการ และคนชรา ควรมีการเผยแพร่และส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสม และเกษตรกรควรมีการเฝ้าระวังสุขภาพของตนเองและครอบครัว โดยการใช้สมุนไพรที่สุขภาพ นอกจากจะแก้ไขปัญหาสารเคมีในพื้นที่ได้แล้ว ยังถือเป็นการรักษาทุนของสังคมไว้ในระยะยาวอีกด้วย

4) ปัจจุบันนี้แนวคิดที่ได้รับการยอมรับเป็นอย่างมากในสังคมคือ การรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate social responsibility) แสดงตนว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และมีความปรารถนาที่ดีที่จะทำสิ่งที่ดีตอบแทนสังคมที่ตนอยู่ (Corporate Citizenship) บริษัทักษ์ใหญ่หลายแห่งเลือกที่จะปฏิบัติตามแนวคิดนี้ ถึงแม้ว่าองค์กรจะ ต้องใช้งบประมาณส่วนหนึ่งในการทำ CSR แต่องค์กรที่ทำ CSR จะทำให้ประชาชน รู้สึกดีต่อองค์กร ลดความขัดแย้ง กระแสการต่อต้านต่อบริษัท และเลือกที่จะบริโภคผลิตภัณฑ์ และบริการขององค์กรแทนที่จะบริโภคผลิตภัณฑ์ของคู่แข่ง เพราะผู้บริโภคคำนึงถึงความใส่ใจ ความรับผิดชอบต่อองค์กรที่มีต่อสังคม เมื่อประชาชนให้การสนับสนุนองค์กร ก็เท่ากับว่าชาวบ้านให้ยอมรับและอนุญาตให้องค์กรนั้นๆ ดำเนินธุรกิจอยู่ในสังคมของพวกเขา ในทางกลับกันหากองค์กรที่ไร้จรรยาบรรณไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม หรือชาวบ้านเลย ถึงแม้ว่าจะเปิดกิจการอย่างถูกต้องตามกฎหมาย หากชาวบ้านไม่สนับสนุน หรือคว่ำบาตร (boycott) สินค้าขององค์กรนั้นๆ ธุรกิจก็ไม่สามารถดำเนินต่อไปได้ ดังนั้นสวนสมัควรมีโครงการขึ้นเพื่อตอบแทนชุมชน อาทิ โครงการมอบทุนการศึกษาให้เด็กผู้ยากไร้ สนับสนุนอุปกรณ์การเรียนให้กับโรงเรียนในพื้นที่เป็นต้น ถึงแม้ว่าสวนสมัจะบริจาคทุนทรัพย์เพื่อสาธารณประโยชน์อยู่เสมอ แต่พบว่ายังไม่มีโครงการในที่สวนสมัริเริ่มขึ้นเพื่อตอบแทนสังคม โดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการให้การสนับสนุนกับโครงการอื่น ๆ การริเริ่มโครงการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสจะสามารถทำให้ประชาชนเล็งเห็นถึง ความตั้งใจที่จะตอบแทนสังคมได้มากกว่า

ส่วนที่ 3

อัตลักษณ์และความสัมพันธ์ทางสังคมกับความมั่นคงของมนุษย์

7. ความเป็นชาติพันธุ์กับการสร้างชุมชนบนฐานการจัดการทรัพยากร

วัตถุประสงค์การศึกษา

เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์กับชาวบ้านในบริบทของการจัดการทรัพยากร โดยจะแยกศึกษาในประเด็นดังต่อไปนี้

- ศึกษาความเป็นชาติพันธุ์ อคติ และการแบ่งเขาแบ่งเรา
- ศึกษาสิทธิชุมชน การจัดการและการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ
- ศึกษาการพึ่งพากันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์
- ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและแสวงหาพื้นที่ทางสังคม

บทสำรวจงานวิชาการและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัย

บทสำรวจงานวิชาการและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับหัวข้องานวิจัยเรื่อง “ความเป็นชาติพันธุ์ กับ การสร้างชุมชนบนฐานการจัดการทรัพยากร” มีประเด็นศึกษาที่สำคัญ ดังนี้

- 1) แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์หรือชาติพันธุ์ (Ethnic group / Ethnicity)
- 2) แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชน (Community's Rights)
- 3) แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน (Natural resource management)
- 4) แนวคิดเกี่ยวกับอคติและการเลือกปฏิบัติ (Prejudice and Discrimination)

1) แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์หรือชาติพันธุ์ (Ethnic group / Ethnicity)⁷

นอกจากคำว่าเชื้อชาติ (Races) และกลุ่มพันธุ์ชาติ (Ethnic Groups) แล้ว ยังมีคำอีกคำหนึ่งคือชาติหรือประชาชาติ (Nation) คำว่าเชื้อชาติ กลุ่มชาติพันธุ์ และประชาชาติเป็นคำที่อยู่ในตระกูลความคิดเดียวกันและมีลักษณะคล้ายคลึงต่างๆ ร่วมกัน แต่ไม่ได้หมายความว่าคำทั้งสามมีความหมายอย่างเดียวกัน คำต่างๆ ดังกล่าวมีการอ้างความคิดร่วมกันเกี่ยวกับกลุ่มชนหรือประเภทของคน ยิ่งกว่านั้นทัศนคติทางสังคม กลุ่มสังคม และความหมายทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็น “เชื้อชาติ” “ชาติพันธุ์” และ “ประชาชาติ” ก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นความคิดที่ทางไกลหรือไม่มีความเกี่ยวพันกันเสียเลย ในความเป็นจริงทั้งในทฤษฎีและวาทกรรมประจำวัน คำ

⁷ สุเทพ สุนทรเกสซ์, 2548. ชาติพันธุ์สัมพันธ์: แนวคิดพื้นฐานทางมานุษยวิทยาในการศึกษาอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ ประชาชาติและการจัดองค์กรความสัมพันธ์ทั้งชาติพันธุ์, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ), 14-17.

ต่างๆดังกล่าวก็น่าจะมีการใช้ร่วมกัน ดังนั้นในตอนี้ เราจะได้กล่าวถึงความเป็นมาและความหมายทางนิรุกติศาสตร์ของคำว่า เชื้อชาติ กลุ่มชาติพันธุ์ และประชาชาติ

กลุ่มพันธุ์ชาติ เชื้อชาติ และประชาชาติ เป็นแนวความคิด ๓ แนวที่มีศูนย์กลางหรือแกนอันเดียวกัน มีความหมายย่อยร่วมกัน และมีความแตกต่างที่เห็นได้ชัด สำหรับลักษณะร่วมกันที่สำคัญก็คือ ความคิดเกี่ยวกับการมีการสืบเชื้อสาย (Descent) และบรรพบุรุษ (Ancestry) ร่วมกันในทั้งสามคำเราจะพบความหมายร่วมกันเกี่ยวกับความคิดทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่ตำนานปรัมปราเกี่ยวกับอดีต ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีของกลุ่มชน และความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่ใช้กำหนดกลุ่ม ซึ่งอาจจะเป็นภาษา เครื่องแต่งกาย และจารีตประเพณี ดังนั้นโดยนัยดังกล่าว กลุ่มชนจึงถือได้ว่าเป็น “ประชาคมการสืบสายและวัฒนธรรม” (Descent and Culture Communities)

ในสายตาของคนภายในและผู้สังเกตการณ์ภายนอก เชื้อชาติ กลุ่มชาติพันธุ์ และประชาชาติ เป็นกลุ่มชนซึ่งมีหรืออ้างว่ามีสิ่งที่มีมาก่อน (Antecedents) ร่วมกัน เป็นต้นว่าความคิดเกี่ยวกับการมีบรรพบุรุษร่วมกัน ซึ่งก็อาจจะไม่ชัดเจนเท่ากับความสัมพันธ์ของครอบครัวขยาย แต่ก็มักจะมีแนวคิดหลักเกี่ยวกับกลุ่มที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน คำว่า “สายพันธุ์” (Stock) ซึ่งปกติเป็นคำที่ใช้กับสัตว์ แต่เมื่อนำมาใช้กับคนในทางชีววิทยา หมายถึงประเพณีหรือความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเข้มข้น

คำว่า “เกี่ยวกับชาติพันธุ์”(Ethnic) เป็นคำคุณศัพท์ที่มีการอ้างถึงเชื้อชาติและประชาชาติ และลักษณะสำคัญทางเชื้อชาติ วัฒนธรรม ศาสนา หรือการมีภาษาร่วมกันส่วนคำนิยามของคำว่าประชาชาติ จะอ้างถึงการสืบเชื้อสาย เผ่าพันธุ์ ประชาชาติ หรือกลุ่มชนร่วมกัน ดังนั้นคำทั้งสามจึงมีความหมายที่แม้จะไม่เหมือนกันทีเดียว แต่ใกล้เคียงกันมากจนไม่อาจแยกออกจากกันได้ แต่ในวรรณกรรมทางสังคมวิทยา คำทั้งสามมักจะได้รับการพิจารณาแยกจากกัน โดยพยายามที่จะให้เห็นความหมายที่ต่างกัน แต่ก็คงจะดีกว่าที่จะคิดว่าคำดังกล่าวอยู่บนพื้นฐานความคิดเดียวกัน จากนั้นจึงพยายามชี้ให้เห็นความหมายที่แตกต่างกันของคำแต่ละคำ จากความหมายที่เป็นแกนหรือมีพื้นฐานร่วมกันความหมายที่คำทั้งสามมีร่วมกันก็คือความรู้สึกที่ว่าเป็นชนกลุ่มหนึ่ง อันเป็นความหมายดั้งเดิมของคำ “Ethnic” ซึ่งมาจากคำภาษากรีกคลาสสิก “Ethnos” คำๆนี้ในภาษากรีกปัจจุบันก็ยังคงรักษาความหมายเดิมเอาไว้ โดยครอบคลุมความหมายในภาษาอังกฤษเกี่ยวกับประชาชาติและกลุ่มชาติพันธุ์เอาไว้

คำว่า “Ethnos” ในภาษากรีกมีความหมายเกี่ยวพันกับคำว่า “Nation” ในภาษาอังกฤษสมัยใหม่ เช่นเดียวกับคำว่า “กลุ่มชน” (People) โดยเฉพาะกลุ่มชนหรือเผ่าชน(Tribes) หรือวรรณะ (Castes) ต่างประเทศ โดยการเติมคุณศัพท์ว่า “แห่งชาติ”(Nation)หรือ “ต่างชาติ”(Foreign) เข้าไปข้างหน้า สำหรับคำว่า “เผ่าชน” ในปัจจุบันหันมาใช้คำว่า “กลุ่มชาติพันธุ์” แทน เราอาจจะเพิ่มคำว่า “เชื้อชาติ” ในความหมายที่ใช้อยู่ในคริสต์ศตวรรษที่๑๙ ที่คล้ายกับประชาชาติหรือกลุ่มชนหรือแม้แต่ชั้นสังคม(Classes) การเกิดวิชาชีววิทยาและมานุษยวิทยาในคริสต์ศตวรรษที่๑๙ ทำให้ความหมายของคำว่า “เชื้อชาติ” ขยายขอบเขตออกไป จนการเป็นการจำแนกประเภทของมนุษย์ชาติ

คำว่า “ชาติพันธุ์” (Ethnic) ได้เข้ามาในภาษาอังกฤษ และมีความหมายเกี่ยวกับ “คนต่างชาติ” โดยเฉพาะคนต่างชาติที่เป็นยิว (Gentile) ซึ่งหมายถึงคนนอกศาสนาพจนานุกรมออกซฟอร์ด (Compact Oxford Dictionary) ได้ให้คำอธิบาย “Ethnic” ว่ามาจากคำ “Ethnikos” ที่เป็นคำภาษากรีก ซึ่งมีความหมายเกี่ยวกับคนนอกศาสนา ทั้งๆ ที่ในความเป็นจริง คำๆ นี้ที่เป็นคุณศัพท์ในภาษากรีกมีความหมายขัดเกี่ยวกับความเป็นชาติหรือประชาชาติ (National) เมื่อคำว่า “Ethnic” หรือคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน เข้ามาอยู่ในภาษาอังกฤษ ก็หมายถึงคนต่างชาติและคนนอกศาสนาตลอด พจนานุกรมออกซฟอร์ดที่อ้างแล้วข้างต้นยังได้กล่าวถึงความหมายที่สอง ซึ่งเป็นความหมายทั่วไปว่าตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา ความหมายเกี่ยวกับคนนอกศาสนาค่อยๆ หายไป และคำว่า “Ethnic” ก็ได้รับการนิยามในความหมายที่เกี่ยวกับเชื้อชาติมาโดยตลอด

คำว่า “เชื้อชาติ” (Race) เป็นคำที่มาจากภาษาโรมัน และคำว่า “Race” ในภาษาฝรั่งเศสตามความหมายที่ใช้อยู่ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ หมายถึง “สายเลือด” (Breeding) บุคคลในครอบครัวเดียวกันหรือที่สืบสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน เป็นคำที่ใช้กับมนุษย์และสัตว์ ใน ค.ศ. ๑๖๐๐ คำว่า “เชื้อชาติ” ให้ความหมายว่าประชาชาติ (Nation) หรือ “เผ่าพันธุ์” (Tribe) ของกลุ่มชนที่มีสายเลือดเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีสิ่งที่บ่งบอกว่า เป็นกลุ่มในอาณาเขตหนึ่ง เป็นต้นว่า “เป็นเชื้อชาติวีรบุรุษ” (Race of Heroes) เมื่อมาถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ และต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ คำว่า “เชื้อชาติ” จึงเริ่มมีความหมายเกี่ยวกับ “หน่วยย่อยของมนุษยชาติอันยิ่งใหญ่” และเมื่อมาถึงตอนปลายของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ และต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ คำว่า “เชื้อชาติ” ก็ได้กลายเป็นคำสำคัญในวิทยาศาสตร์ของการแบ่งประเภทมนุษย์ เป็นเชื้อชาติที่ได้รับการกำหนดทางกายภาพ ซึ่งโดยทั่วไปถือว่าเป็นพื้นฐานของความสามารถและความรู้สึนึกคิดที่แตกต่างกัน ในระบบการลำดับชั้นเชื้อชาติของโลกหลังจากที่มีการท้วงติงทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับเชื้อชาติในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ จนมาถึง ค.ศ. ๑๙๕๐ คำว่า “เชื้อชาติ” ก็หมดความน่าเชื่อถือ ดังนั้นในปี ค.ศ. ๑๙๘๖ พจนานุกรมออกซฟอร์ด ฉบับอ้างอิง (Oxford Reference Dictionary) ได้ให้ข้อเท็จจริงว่า ความคิดในเรื่องเชื้อชาติในฐานะเป็นระบบการจำแนกประเภทและพันธุกรรมที่เคร่งครัดได้ถูกยกเลิกไปเป็นส่วนใหญ่

คำว่า “ชาติ” หรือ “ประชาชาติ” (Nation) เข้ามาในภาษาอังกฤษจากภาษาฝรั่งเศสที่มาจากรากคำภาษาละตินว่า “Natio” ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “ชาติ” หรือ “ประชาชาติ” ในภาษาที่มีรากศัพท์จากภาษาละตินทั้งหมด (ได้แก่ ฝรั่งเศส สเปน โปรตุเกส อิตาลี และโรมาเนีย) คำๆ นี้ดั้งเดิมมีความหมายเกี่ยวกับ “เชื้อสาย” (Breed or Stock) ของกลุ่มชนที่มีหรือถือว่าการสืบเชื้อสายร่วมกัน แต่ข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับการสืบเชื้อสายขัดกับความหมายของรากศัพท์ที่เป็นคำกริยา คือคำว่า “Nasci” ซึ่งแปลว่า “โดยกำเนิด” ส่วนความคิดเกี่ยวกับการสืบเชื้อสายร่วมกัน และอยู่ในอาณาเขตหนึ่งนั้น เป็นความหมายของประชาชาติในปัจจุบัน คำว่า “Natio” ในภาษาละตินมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “Eythnos” ในภาษากรีก พจนานุกรมออกซฟอร์ดได้นิยามคำว่า “Nation” ไว้ว่า “เป็นการรวมภายในอาณาเขตกว้างขวางของบุคคลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด ที่มีการสืบเชื้อสายหรือประวัติศาสตร์ร่วมกันมีการรวมเป็นเชื้อชาติของกลุ่มชนที่มีลักษณะเฉพาะ ซึ่งจะจัดในรูปของรัฐการเมืองที่แยกอยู่ต่างหากและมีอาณาเขตที่แน่นอน

เท่าที่กล่าวมาข้างต้นเกี่ยวกับความเป็นมาของคำว่า “ชาติพันธุ์” “ประชาชาติ” และ “เชื้อชาติ” สอดคล้องกับข้อเสนอตอนต้นที่ว่า คำทั้งสามมีพื้นฐานความคิดอันเดียวกันจะเห็นได้ว่าในความหมายที่มีอยู่ในอดีตและปัจจุบัน จะมีความคิดและความเชื่อร่วมกันเกี่ยวกับการสืบเชื้อสาย เกี่ยวกับชั้นหรือประเภท รวมทั้งเกี่ยวกับกลุ่มชนที่มีอาณาบริเวณ อาณาจักร หรืออาณาจะอยู่ในรูปของรัฐ นอกจากนี้สิ่งที่ความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับคำๆนี้ และโดยเฉพาะคำว่า “Ethnos” และ “Ethnic” และเป็นความคิดที่เกี่ยวกับลักษณะแตกต่างทางวัฒนธรรม ภาษา และความเป็นต่างชาติ อย่างไรก็ตามการพิจารณาเกี่ยวกับคำว่า “ชาติพันธุ์” “ประชาชาติ” และ “เชื้อชาติ” มักจะเป็นประเด็นความแตกต่างระหว่าง “ชาติพันธุ์” (Race) กับ “ลัทธิเชื้อชาติ” (Racism) “ประชาชาติ” (Nation) กับ “ลัทธิชาตินิยม” (Nationalism) และ “กลุ่มชาติพันธุ์” (Ethnic Group) กับ “ชาติพันธุ์สัมพันธ์” (Ethnicity) ความคิดเกี่ยวกับลักษณะที่มีร่วมกันทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมก็ยังคงอยู่จนถึง ค.ศ. ๑๙๓๕ หลังจากนั้นข้อโต้แย้งที่มีชื่อเสียงฮักซ์เลย์และแฮดดอนได้ทำให้คำว่า “เชื้อชาติ” ต้องถูกยกเลิก และหันมาใช้คำว่า “ชาติพันธุ์” แทน

2) แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชน (Community's Rights)⁸

สิทธิชุมชนเรียกได้ว่าเป็นสิทธิในการกำหนดอนาคตของชุมชนเอง เป็นระเบียบกฎหมายระหว่างชุมชนจึงเป็นกฎหมายแบบจารีตประเพณี สิทธิชุมชนเป็นสิทธิในการพิทักษ์รักษาจารีตประเพณี วัฒนธรรม ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งสิ่งต่างๆเหล่านี้เป็นสิ่งที่รัฐควรจะเข้ามาคุ้มครองให้กับชุมชน รวมถึงชุมชนก็มีสิทธิเรียกร้องให้หน่วยงานของรัฐคุ้มครอง ทั้งนี้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ก็ได้บัญญัติคุ้มครองสิทธิประเภทนี้ไว้และได้เขียนรับรองโดยตรงว่าให้ชุมชนเป็นผู้ทรงสิทธิตามกฎหมาย ลักษณะเสมือนกับนิติบุคคล

สิทธิชุมชนมีลักษณะที่สำคัญคือมีการเน้นหลักการมีส่วนร่วม ซึ่งหมายถึงการดึงภายนอกให้เข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุน เกี่ยวข้องจัดการ ไม่ใช่กีดกันไม่ให้ภายนอกเข้ายุ่งเกี่ยวเลย แต่ในขณะเดียวกันถ้าการเข้ามาของภายนอกอาจก่อให้เกิดปัญหาหรือความเดือดร้อนแก่ชุมชน ชุมชนก็มีสิทธิที่จะเรียกร้องไม่ให้เกิดการเข้ามาของภายนอกได้ และภายนอกจะต้องยอมรับสิทธิของชุมชน เช่น การประกอบการในแหล่งทรัพยากรของชุมชนซึ่งอาจทำให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน ผู้ประกอบการก็ควรจะคำนึงถึงสิทธิของชุมชน ซึ่งน้ำหนักดูระหว่างสิทธิในการดำรงอยู่ของชุมชนกับประโยชน์จากการประกอบการนั้นๆว่าอะไรมีความสำคัญกว่ากัน โดยควรจะตระหนักว่าชุมชนเป็นส่วนที่เป็นโครงสร้างหนึ่งของสังคมที่สำคัญ เป็นสังคมที่ผู้ประกอบการเองก็ต้องดำรงอยู่ กล่าวคือกว่ารัฐหนึ่งจะกลายมาเป็นรัฐได้จะต้องผ่านการเติบโตขึ้นของสังคมซึ่งเริ่มจากชุมชนเล็กๆจนเป็นชุมชนที่ใหญ่ การเติบโตของชุมชนก็เกิดขึ้นจากการดำเนินวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทำให้ชุมชนและสังคมดำรงอยู่ได้ การอยู่ร่วมกันของชุมชนกับสังคมส่วนร่วมเป็นสิ่งสำคัญ หากสิทธิชุมชนถูกละเมิดไป สิ่งดีงามและมีคุณค่าต่างๆที่เป็นเหมือนน้ำหล่อเลี้ยงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและสังคมก็อาจจะลดน้อยถอยลงไป

⁸ อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2544, มิติชุมชน: วิชิต้องถิ่นด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 231-275.

โดยในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะทำการศึกษาสิทธิชุมชนของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ว่ามีลักษณะอย่างไร มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ต่อกันอย่างไร และเกิดความขัดแย้งขึ้นหรือไม่ เพราะแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ก็จะมีวิถีชีวิต และวิธีคิดที่แตกต่างกัน ทำให้ลักษณะของสิทธิชุมชนของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์แตกต่างกันตามไปด้วย

3) แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน (Natural resource management)⁹

ประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายรัฐกับปัญหาการจัดการทรัพยากรชุมชนคือ ระบบกรรมสิทธิ์ที่สิทธิชุมชนในการจัดการและดูแลรักษาทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน ความขัดแย้งระหว่างกฎหมายและประเพณีที่ไม่สอดคล้องกัน ระบบการจัดการแบบรวมศูนย์ที่อำนาจในการบริหารจัดการตัดสินใจอยู่ที่คนเพียงคนหรือกลุ่มเดียว ความลักลั่นขัดแย้งของนโยบายรัฐ ซึ่งรัฐเองจำเป็นต้องทบทวนนโยบายการจัดการทรัพยากรทั้งป่าไม้ ดิน น้ำ การเกษตร เป็นต้น ซึ่งในที่นี้จะเน้นไปในพื้นที่ทางภาคเหนือ

- ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรที่ดินในภาคเหนือ

ปัญหาการจัดการทรัพยากรในภาคเหนือ มีความแตกต่างกันตามบริบทของพื้นที่ นั่นคือที่สูงกับพื้นที่ราบ ในพื้นที่สูงปัญหาการจัดการที่ดินเด่นชัดมักเป็นความขัดแย้งระหว่างแบบแผนการใช้ที่ดินของชุมชนดั้งเดิมบนนโยบายการใช้ที่ดินบนที่สูงของรัฐ โดยที่แบบแผนการใช้ที่ดินของคนบนพื้นที่สูงมักจะถูกมองจากรัฐ และคนพื้นราบว่าเป็นการทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆ สำหรับบริเวณที่ราบลุ่มของภาคเหนือ นั้น ปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรที่ดินส่วนหนึ่งมาจากข้อจำกัดทางภูมิกายภาพ ที่มีที่ดินทำกินอยู่น้อยในบริเวณที่ราบแคบๆ ระหว่างภูเขา ทำให้ชาวนาส่วนหนึ่งไม่มีที่ดิน บางกลุ่มก็มีน้อยจนไม่เพียงพอต่อการยังชีพ ปัญหานี้เข้มข้นมากขึ้นเมื่อระบบทุนนิยมเข้ามาขูดรีดส่วนเกินจากชาวนา

- ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในภาคเหนือ

ชุมชนมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรอย่างมีพลวัต รูปแบบของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในภาคเหนือเริ่มที่รัฐประกาศเขตป่าสงวน เขตป่าอนุรักษ์ ทำให้ชุมชนชายขอบถูกมองว่าเป็นต้นเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม รัฐจึงมีนโยบายเพื่อควบคุมพฤติกรรมของผู้คนในบริเวณรอบๆ เพื่อสร้างความรู้และจิตสำนึกรักษ์ทรัพยากรแต่ปัญหาก็กลับไม่ได้บรรเทาเลย สถานการณ์นี้ทำให้รัฐถูกตั้งคำถามพร้อมกันนี้ว่าทหกรรมการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนเริ่มขึ้น พร้อมทั้งภาคปฏิบัติการของป่าชุมชนที่มุ่งกลับไปหาความเข้มแข็งของระบบการจัดการป่าไม้แบบพื้นบ้าน ความรู้ทางนิเวศพื้นบ้านและขบวนการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น

- ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำในภาคเหนือ

งานศึกษาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรน้ำในภาคเหนือแทบทุกเรื่องมักจะเกี่ยวข้องข้องกับเรื่องระบบเหมืองฝาย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะพิเศษของสังคมภาคเหนือ และการเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางสังคมทำให้ระบบการจัดการน้ำแบบเหมืองฝาย ต้องมีการตอบรับการปรับเปลี่ยนและปรับตัวตามความ

⁹ อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543. พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนทัศน์และนโยบาย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 55-216.

เปลี่ยนแปลงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ยิ่งไปกว่านั้นการมองในเชิงนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ระบบเหมืองผายเองก็คือ ผลผลิตของการปรับตัวของสังคมมนุษย์ในการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและกับผู้คนในชุมชนเอง และแท้จริงแล้วก็คือ กลไกทางสังคมในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรน้ำ ที่เป็นปัจจัยสำคัญของวิถีการผลิตของสังคมภาคเหนือ อย่างไรก็ตามบทสรุปของการจัดการทรัพยากรน้ำในภาคเหนือ น่าจะเป็นเรื่องของ “สิทธิในการจัดการโดยชุมชน”

โดยในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ หัวใจสำคัญจะมุ่งไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านและกลุ่มชาติพันธุ์ ผ่านทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนดังกล่าว ว่ามีการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติเท่าเทียมกันหรือไม่ เกิดความขัดแย้งหรือสนับสนุนส่งเสริมกันในเรื่องใด เป็นต้น

4) แนวคิดเกี่ยวกับอคติและการเลือกปฏิบัติ/การแบ่งพรรคแบ่งพวก (Prejudice and Discrimination)¹⁰

การติดอยู่กับเฉพาะกับวัฒนธรรมของตนเอง จนทำให้แปลกแยกจากวัฒนธรรมอื่นๆที่เรียกกันว่ามีอคติทางชาติพันธุ์หรือการดูถูกวัฒนธรรมอื่น ส่วนหนึ่งเกิดจากที่มองไม่เห็นคนอื่นว่าเป็นคนเช่นเดียวกับตน ซึ่งล้วนแล้วแต่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่ว่าจะเกาะติดอยู่กับอำนาจในด้านใดทั้งในด้านของอำนาจมากกว่าหรือน้อยกว่าก็ตาม ต่างก็นำมาซึ่งการแปลกแยกกันทางวัฒนธรรมด้วยกันทั้งสิ้น ทศนคติของประชาชนในท้องที่และขจัดสิ่งที่แตกต่างให้พ้นออกไป สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาคือ ปัญหาความขัดแย้งอย่างรุนแรงโดยเน้นการปราบปรามและการใช้กำลังจึงก่อให้เกิดปัญหาทางด้านจิตวิทยาที่ฝังรากลึก อยู่ในจิตสำนึกตลอดมา ด้วยเหตุนี้เองสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดเพราะความไม่เข้าใจในคุณค่าของความหลากหลายทางสังคม (Plural Society) จึงทำให้มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ถูกทำให้เข้าใจว่าเป็น “อื่น” (The Otherness) ซึ่ง โฮมิ บาบา (Bhaba Homi, 1994) นักวิชาการในสำนักหลังอาณานิคม ขยาย “ความเป็นอื่น” ว่าเป็นผลมาจากยุคสมัยอาณานิคม ว่ามีวาทกรรมแบบอาณานิคม (colonial discourse) มีการจัดวางความสัมพันธ์ของกลุ่มคนโดยการยึดเอาโมโนทัศน์แบบตายตัว (fixity) ของผู้ปกครองเป็นที่ตั้ง และมองความเป็นอื่นคือสิ่งไร้ระเบียบหรือเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และการเอาภาพฝังใจ (stereotype) ที่อยู่ในชุดของความรู้และการแยกแยะที่พยายามจะเข้าไปจัดการด้วยยุทธศาสตร์ของวาทกรรมชุดต่าง ๆ ให้อยู่ในระบบความสัมพันธ์ให้ได้เบ็ดเสร็จ ซึ่งผู้ปกครองใช้กลไกของอำนาจของการเลือกปฏิบัติและการกีดกัน (Prejudice and Discrimination) ผ่านความรังเกียจ ความลำเอียงและการจัดแบ่ง (สุริชัย หวันแก้ว, 2544 : 23) ดังนั้นความมีตัวตนจึงถูกกดทับไว้ จึงเป็นกรณีศึกษาหนึ่งเพื่อใช้ในการเรียนรู้และทำความเข้าใจคุณค่าของความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรมของซึ่งกันและกัน ผ่านแว่นของคนที่มองที่ตนเอง โดยนำเสนอ “เสียง” แห่งตัวตนที่ถูกกดทับเพราะความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งมีที่มาจากศาสนาอิสลามเป็นแกนในการดำเนินวิถีชีวิตของพวกเขา ความลำเอียงและการจัดแบ่งดังกล่าวจึงทำให้เกิดปัญหาทางด้าน

¹⁰ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (อ้างใน ปรีตรดา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล (บรรณาธิการ)), 254. คนใน: ประสบการณ์ภาคสนามของนักมานุษยวิทยาไทย, กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 36. และสุริชัย หวันแก้ว, 2544, เรื่อง สถานภาพผลงานวิจัยเกี่ยวกับพลวัตการปรับตัวของสังคมไทย เรื่อง “กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ” (ฉบับปรับปรุงแก้ไข 24 มิถุนายน), 23.

เศรษฐกิจปัญหาทางด้านสังคม ปัญหาทางด้านภาษา ปัญหาด้านการเมืองการปกครอง ปัญหาทางการศึกษา ปัญหาทางด้านสังคมจิตวิทยาตามมา ทั้งนี้การแสดงตัวตนของชาวบ้านในชุมชนส่งผลให้รัฐไทยต้องทำความเข้าใจ และเรียนรู้จากประชาชนในท้องถิ่นเอง ด้วยการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการผ่านการออกนโยบาย “สันติวิธี” ซึ่งต้องอาศัยความจริงใจและเวลาในการแก้ปัญหาอย่างยาวนาน สถานการณ์ในปัจจุบันยังอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนผ่านซึ่งสามารถพบปัญหาความขัดแย้ง และปรากฏออกมาเป็นเรื่องเล่าต่าง ๆ มากมาย รวมทั้งยังมีความเข้าใจผิด ๆ เกี่ยวกับการก่อวินาศกรรมต่าง ๆ ซึ่งยังไม่สามารถแยกแยะออกได้ว่า หรือเป็นความขัดแย้งซึ่งมาจากมิติทางด้านวัฒนธรรมโดยไม่มองเป็นภาพเหมารวมไปทั้งหมด

ภาพกว้าง/บริบทของประเด็นหรือปัญหา

ความเป็นชาติพันธุ์ที่แตกต่างของคนในพื้นที่ ตำบลป่าแดด นั้นเป็นประเด็นที่กลุ่มข้าพเจ้าสนใจจะศึกษา เนื่องจากในพื้นที่บริเวณดังกล่าวมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์มูเซอ กลุ่มชาติพันธุ์อาข่า และ คนพื้นลุ่ม (Lowlander) ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ (Majority Group) ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้เป็นประเด็นหลักที่กลุ่มข้าพเจ้าต้องการศึกษา ถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีต่อการสร้างชุมชน บนฐานการจัดการทรัพยากรที่มีร่วมกัน ซึ่งประเด็นดังกล่าวเหล่านั้นสามารถศึกษาออกมาในลักษณะโครงสร้าง ความสัมพันธ์ของสังคมภายในชุมชน ซึ่งมีตัวแสดงคือ ความเป็นชาติพันธุ์ที่แตกต่าง ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้าน/คนพื้นลุ่ม ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่และ กลุ่มชาติพันธุ์อื่นในชุมชน

ในประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ที่มีความแตกต่าง แต่กลับต้องร่วมอยู่ภายในชุมชนเดียวกัน ย่อมต้องมีรูปแบบความสัมพันธ์อันจำเพาะ (Specification) ขึ้นระหว่างกลุ่ม แต่ในความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเพื่อทำให้เกิดการอยู่รอดร่วมกันภายในชุมชน ความสัมพันธ์เหล่านั้นจำเป็นต้องอยู่ในรูปแบบใด? ที่จะทำให้แต่ละกลุ่มสามารถอยู่รวมและอยู่รอดภายในชุมชน ได้ฐานทรัพยากรที่จำกัดเดียวกันได้ โดยความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ในการอยู่ร่วมกันนั้นเป็นประเด็นที่กลุ่มข้าพเจ้าสนใจ เพราะ ในกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่าง นั้นมีวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และความเชื่อ ของกลุ่มที่ต่างกัน กล่าวคือ คนพื้นลุ่ม (Lowlander) กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในชุมชน นั้นต่างต้องร่วมอาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน แต่ประเด็นหลักคือในความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ที่แต่ละกลุ่มมีนั้น จะต้องเกิดเป็นความสัมพันธ์ขึ้นในรูปแบบใด? ระหว่างกัน บนเงื่อนไขของความต่างทางชาติพันธุ์ ต่างอาจต้องพึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือกัน หรือต่างต้องปรับรูปแบบชีวิตของตนเข้าหากัน ในลักษณะของการประนีประนอม ร่วมมือ หรือใครเป็นผู้มีอำนาจเหนือกว่า ด้อยกว่ากัน ตลอดจนความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์นั้นมี อคติ และการแบ่งแยก หรือความขัดแย้งขึ้นหรือไม่ รูปแบบความสัมพันธ์ต่างๆเหล่านี้ล้วนสามารถเกิดขึ้นได้ในทุกสังคม แต่ใน ความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ในพื้นที่ตำบล ป่าแดด แห่งนี้ความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่แตกต่างของคนในพื้นที่นี้จะเป็นเช่นไร? ภายใต้เงื่อนไขที่จำกัดพวกเขาไว้ พวกเขาจะอยู่ร่วมกัน ร่วมกันสร้างชุมชน และจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดร่วมกันอย่างไร?

สรุป

จากการศึกษาภาคสนามพบว่า ผลการศึกษาสนับสนุนกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ แต่ความขัดแย้งที่พบส่วนใหญ่เป็นความขัดแย้งที่ซ่อนเร้น และไม่สามารถสังเกตเห็นได้อย่างเด่นชัด ซึ่งความขัดแย้งดังกล่าวจะแฝงอยู่ในประเด็นต่างๆ ที่ทางกลุ่มได้ทำการศึกษาวิจัย โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลที่สำคัญและนำมาวิเคราะห์ประกอบการทำการวิจัยในประเด็นดังต่อไปนี้

1) ประเด็นเรื่องความเป็นชาติพันธุ์ อคติ และการแบ่งเขาแบ่งเรา

ในตำบลป่าแดดที่ทางคณะได้เข้าไปทำการศึกษานั้น มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายอาศัยอยู่ร่วมกับชาวบ้าน อาทิ มูเซอ อาข่า กระเหรี่ยง ฯลฯ แต่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ทางคณะจะมุ่งการศึกษาที่กลุ่มชาติพันธุ์มูเซอ และ อาข่า ที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนที่ลงพื้นที่วิจัย ซึ่งจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ พบว่า ชาวบ้านจะเรียกกลุ่มชาติพันธุ์อื่น รวมกันว่า “คนดอย” ซึ่งสามารถตีความได้ว่า ชาวบ้านได้มีการแบ่งแยกระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และกลุ่มชาวบ้านเอง เป็นการมองว่ากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เป็นคนอื่นมิใช่พวกเดียวกับตน ถือเป็นการแบ่งเขาแบ่งเราทางหนึ่ง แม้ชาวบ้านจะบอกว่ารู้สึกเฉยๆ ต่อความเป็นชาติพันธุ์อื่นก็ตาม นอกจากนี้ยังพบว่า ชาวบ้านได้สร้างภาพตัวแทนให้กับ “คนดอย” ว่าเป็นผู้ทำลายป่า ทำไร่เลื่อนลอย และค้ายาเสพติด โดยการสร้างภาพตัวแทนขึ้นมาเช่นนี้ เปรียบเสมือนการเบียดขับเอาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่แท้จริงของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ออกไป แล้วแทนที่ด้วยอัตลักษณ์ที่สร้างขึ้นใหม่โดยชาวบ้าน อัตลักษณ์ที่สร้างขึ้นใหม่นี้เองที่ทำให้เกิดอคติขึ้นภายในจิตใจของชาวบ้านและมองกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้นว่าเป็นผู้ก่อความเสียหายต่าง ๆ นา ๆ ให้แก่ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วตัวชาวบ้านเองก็มีส่วนในการทำลายทรัพยากรธรรมชาติด้วยเช่นกัน

ทางด้านของมุมมองของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีต่อตนเองและชาวบ้าน ทางกลุ่มผู้ทำวิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ตัวแทนชุมชนของชาว มูเซอ และ อาข่า พบว่า ในสมัยก่อนพวกเขามีความรู้สึกรู้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ของตนมีความต่ำต้อย ด้อยค่า และถูกมองว่าเป็นคนชายขอบจากสังคม แต่ในระยะหลังมานี้ได้มีการรวมตัวกันเป็นหมู่บ้านอย่างถาวรและส่งผลให้ลูกหลานของตนเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐ มีการเข้าร่วมกับกลุ่มและองค์กรของทางราชการและองค์กรที่ไม่เป็นทางการของชาวบ้านมากขึ้น ทำให้สามารถยกระดับตัวเองขึ้นมาให้เท่าเทียมกับชาวบ้านในพื้นที่ได้มากขึ้น ลดความรู้สึกต่ำต้อยด้อยค่า และความเป็นชายขอบลง แต่ก็ไม่สามารถที่จะปฏิเสธได้ว่า ถึงแม้จะสามารถยกระดับตัวเองขึ้นมาให้มีความเท่าเทียมกับชาวบ้านได้มากขึ้นก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถลบความแตกต่างและความเสียเปรียบทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมได้อย่างสมบูรณ์

2) สิทธิชุมชน และการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ

ในส่วนนี้จะแยกออกเป็น 2 ประเด็นคือ สิทธิชุมชน และการเข้าถึงทรัพยากรที่ดิน ป่าไม้ และน้ำ

- สิทธิชุมชน

ในอดีตรัฐได้อ้างสิทธิครอบครองป่าและที่ดิน ได้เข้ามาจัดการและเปิดสัมปทานป่าในช่วงอดีตที่ผ่านมา ทำให้ชาวบ้านรู้สึกถึงทรัพยากรธรรมชาติที่ควรเป็นของชาวบ้านที่อาศัยอยู่และควรได้ประโยชน์มากที่สุด

ไม่ใช่รัฐและนายทุนที่เข้ามา อีกทั้งจากช่วงสมัยสัมปทานป่าไม้ ชาวบ้านก็อยู่ในฐานะ ผู้ร่วมทำลาย เช่นกัน ด้วยความเชื่อที่ว่า คนภายนอกนำไม้ออกไปได้ ชาวบ้านก็ต้องทำได้เช่นกัน ซึ่งการเข้ามาของรัฐจึงทำให้ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนลดลงจำนวนมาก และกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านมาเหล่านี้ ทำให้ในทุกวันนี้ชาวบ้านในชุมชนตระหนักถึงสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านโดยตรง และมีความพยายามที่จะจัดการและดูแลทรัพยากรธรรมชาติโดยคนในชุมชนเอง จากการเก็บข้อมูลได้ทราบว่า มีการตั้งกลุ่มองค์กรดูแลป่าชุมชนและการให้รางวัลคนในชุมชนมีสำนึกในความสำเร็จของทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เช่น การบวชป่า การทำฝายแม้ว มีการทำกฎกติกาจากการทำประชาคมของหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงกลับกลายมาอยู่ในฐานะ ผู้รักษาป่า จึงสะท้อนเห็นได้ว่า ข้อตกลงร่วมกันของคนในชุมชนในการจัดการทรัพยากรจึงเป็นพลวัตตามบริบทจากชุมชนเองและภายนอกตลอดเวลา

- การเข้าถึงทรัพยากร

ในส่วนของทรัพยากรที่ดิน ยังพบความเหลื่อมล้ำในสิทธิการถือครองที่ดินและการออกเอกสารสิทธิ เพราะที่ดินในบริเวณนี้แต่เดิมแล้วเป็นที่ดินที่อยู่ในพื้นที่ป่าสงวน ทำให้พื้นที่ส่วนใหญ่ไม่สามารถที่จะทำการออกโฉนดที่ดินได้ โดยเฉพาะที่ดินที่อยู่ในบริเวณเนินเขาซึ่งเป็นที่อยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์มูเซอ ทำให้ไม่มีเอกสารสิทธิรับรองในการถือครองที่ดินแต่อาศัยการจับจองกันเอง ซึ่งแตกต่างจากชาวบ้านบนพื้นราบที่ส่วนใหญ่สามารถออกโฉนดที่ดินได้ เพราะพื้นที่อยู่นอกเขตป่าสงวน ประเด็นดังกล่าวนี้ทำให้เกิดความคับข้องใจของกลุ่มชาติพันธุ์ในเรื่องของความเท่าเทียมในการถือครองที่ดิน ซึ่งอ้างอิงจากการสัมภาษณ์ตัวแทนชุมชน ทั้งกลุ่มชาวมูเซอ และ อาข่า ในเรื่องของสิ่งที่ต้องการมากที่สุดในขณะนี้ ทั้งคู่ต่างตอบในแนวเดียวกันว่า “ต้องการกรรมสิทธิ์ที่ดิน ขอแค่โฉนดที่อยู่อาศัยก็ยิ่งดี” แต่ก็เป็นการยากที่จะบรรลุซึ่งความต้องการดังกล่าว เพราะเป็นพื้นที่เขตป่าสงวน และถ้ามีการยกเลิกเขตป่าสงวนขึ้นมาจริงๆ พื้นที่บริเวณนั้นก็จะถูกกว้านซื้อโดยนายทุนแทบจะในทันที

ต่อ ยอดจากประเด็นในข้างต้น ถึงแม้ว่าชาวมูเซอจะไม่สามารถออกเอกสารสิทธิได้ แต่ทางรัฐก็มีการประนีประนอม และทำข้อตกลงกับชาวมูเซอในเรื่องของการจับจองที่ดินทำกินว่ามีให้จับจองเพิ่มเติมจากเดิมได้อีก แต่สามารถใช้พื้นที่ที่ได้จับจองไว้แล้วทำกินตามสมควรได้ ทำให้ชาวมูเซอสามารถทำการเกษตรบนพื้นที่เนินเขาที่ตนจับจองไว้ได้ แต่ ในส่วนของชาวอาข่าไม่มีกรรมสิทธิ์ เพราะกลุ่มชาวอาข่าอพยพย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ในพื้นที่ของหมู่ 19 ทำให้ไม่มีพื้นที่ทำกินเป็นของตนเอง ประเด็นที่อยากจะเสนอในส่วนนี้ก็คือ ในเมื่อกลุ่มชาติพันธุ์ได้สร้างชุมชนในพื้นที่ป่าสงวน ไม่มีเอกสารสิทธิในการถือครองที่ดิน แต่กลับสามารถทำกินในพื้นที่นั้นๆได้เช่นเดียวกับชาวบ้านในพื้นที่ราบ อีกทั้งยังสามารถเข้ารับการประกันราคาพืชผลทางการเกษตรได้เช่นเดียวกับชาวบ้านทุกประการ ประกอบกับภาพลักษณ์ผู้ทำลายป่าของชาวดอย ทำให้ชาวบ้านเกิดความคับข้องใจในเรื่องที่ว่ารัฐบาลดูเหมือนจะเอื้อประโยชน์ให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์มากกว่าตน อ้างอิงได้จากข้อความตอนหนึ่งของการสัมภาษณ์ชาวบ้านความว่า “...เดี๋ยวนี้รัฐบาลประกันราคาให้หมด คนดอยก็ได้ พอได้ส่วนต่างมามันก็เอาไปถางป่าทำอะไรเพิ่มขึ้นไปอีก...”

ในส่วนของทรัพยากรป่าไม้ ประเด็นที่สำคัญและเป็นที่พูดถึงมากที่สุดก็คือ การสร้างมายาคติว่าคนดอยคือ “ผู้ทำลายป่า” ซึ่งไม่ว่าจะทำการสัมภาษณ์ในหัวเรื่องทรัพยากรป่าไม้กับชาวบ้านคนไหน ก็จะมีคำว่า “คนดอยไม่รักป่า” “คนดอยตัดไม้ทำลายป่า” “คนดอยบุกรุกพื้นที่ป่า” สาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านกล่าวเช่นนั้น เพราะชาวบ้านมีความเข้าใจหรือรับรู้มาว่า สมัยก่อนคนดอยมักจะทำการเกษตรแบบทำไร่เลื่อนลอย มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าบนเนินเขาเพื่อหาดินที่มีความอุดมสมบูรณ์อยู่เป็นประจำ นอกจากนี้การที่การเกษตรหลักของคนดอยคือการทำไร่ข้าวโพดที่ไม่ได้มีผลผลิตตลอดปี ทำให้บางช่วงเวลาต้องปล่อยให้พื้นที่ว่างซึ่งภาพที่เห็นคือภูเขาที่โล้นเตียน ภาพที่ชาวบ้านสังเกตเห็นนี้ทำให้เกิดการสะสมทัศนคติในเชิงลบต่อคนดอยในเรื่องของป่าเพิ่มขึ้นทุกๆวัน จนในที่สุดก็กลายเป็นภาพลักษณ์ใหม่ของคนดอยในสายตาของชาวบ้านว่าเป็น “ผู้ทำลายป่า” ไปในที่สุด ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว “ผู้ทำลายป่า” นั้นไม่ได้มีเพียงแค่กลุ่มชาติพันธุ์หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “คนดอย” เท่านั้น ชาวบ้านเองก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบุกรุกพื้นที่ป่า และการลักลอบตัดไม้อยู่เช่นเดียวกัน ประเด็นนี้ทางผู้ทวิวิจัยได้สัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่ราบถึงเรื่องของการตัดไม้ เพราะสังเกตเห็นว่าบ้านพักอาศัยของชาวบ้านส่วนใหญ่จะปลูกสร้างหลังใหญ่ด้วยวัสดุจากไม้เนื้อแข็ง และพื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้านส่วนหนึ่งอยู่บนเนินเขาเช่นกัน ได้ความว่า ในสมัยก่อนชาวบ้านได้ทำการบุกรุกพื้นที่ป่าและจับจองพื้นที่ทำกินแจกเช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์ ต่อมามีการสำรวจพื้นที่เพื่อออกโฉนดจากทางภาครัฐ แต่พื้นที่บริเวณที่เป็นเนินเขานั้นไม่สามารถออกโฉนดได้ ชาวบ้านจึงอ้างว่าพื้นที่ของตนบริเวณนั้นตกสำรวจ และยังคงจับจองเป็นเจ้าของพื้นที่บริเวณนั้นอยู่ต่อไป จะเห็นได้ว่าชาวบ้านใช้วิธีการจับจองพื้นที่ มีเส้นแบ่งเขตแดนธรรมชาติ เช่น แนวต้นไม้ ซึ่งถือเป็นรู้กันว่าเป็นที่ของ ๆ ใคร เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์ แต่สิ่งที่แตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์ คือการเกษตรของชาวบ้านพื้นราบส่วนใหญ่จะเป็นการทำสวนไม้ยืนต้น เช่น ลำไย ลิ้นจี่ และยางพารา ซึ่งไม่ได้มีช่วงเวลาปล่อยให้พื้นที่โล้นเตียนเช่นไร่ข้าวโพดของคนดอย ทำให้ชาวบ้านไม่ได้เห็นภาพที่ชัดเจนว่าป่าไม้ถูกทำลาย ซึ่งในความเป็นจริงระบบนิเวศน์ป่าได้ถูกทำลายไปแล้ว แต่ชาวบ้านกลับกล่าวหาโทษและกล่าวหาคนดอยว่าเป็น “ผู้ทำลายป่า” แต่เพียงฝ่ายเดียว

ในเรื่องของการสร้างที่พักอาศัยที่ทำด้วยไม้นั้น จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านท่านหนึ่ง ซึ่งเพิ่งปลูกสร้างบ้านหลังใหม่ที่ทำด้วยไม้ทั้งหมดเมื่อประมาณ 2 ปีที่ผ่านมา ได้ความว่า ชาวบ้านท่านนี้ได้สั่งซื้อไม้จากผู้ลักลอบตัดไม้ ซึ่งจะมีทั้งชาวบ้านด้วยกันเองและชาวมูเซอ นำมาปลูกสร้างบ้านของตน แล้วจึงทำเรื่องต่อผู้ใหญ่บ้านและกรมป่าไม้วานำไม้มาเพื่อใช้ปลูกสร้างบ้านเพียงเท่านั้น อ้างอิงได้จากข้อความตอนหนึ่งของบทสนทนาความว่า “...แม้ก็สั่งเขามาอีกทีหนึ่ง ส่งคนที่ไปตัดนั้นแหละ ถามเค้าว่ามีไม้อะไรบ้าง แล้วก็เลือกมา... แล้วก็บอกพ่อหลวงว่าเอาไม้มาทำบ้านนะ” จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านเองก็มีส่วนเกี่ยวข้องโดยอ้อมกับประเด็นเรื่องของการตัดไม้ทำลายป่าเช่นเดียวกัน แม้จะไม่ได้เป็นผู้ลงมือตัดเองก็ตาม แต่กลับมองว่าผู้ทำลายป่านั้นคือกลุ่มคนดอยมิใช่กลุ่มตน

ในส่วนของทรัพยากรน้ำ ถ้ามองแบบผิวเผินก็คงจะไม่สังเกตเห็นถึงปัญหา เพราะโดยภาพรวมแล้วในชุมชนมีการจัดการทรัพยากรน้ำค่อนข้างดี กอปรกับในพื้นที่มีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้ทั้งชาวบ้านและคนดอยสามารถเข้าถึงทรัพยากรน้ำได้เกือบจะเท่าเทียมกัน แต่ทางกลุ่มได้ตั้งข้อสังเกตในประเด็นเรื่องทรัพยากรน้ำที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับทรัพยากรที่ดิน ซึ่งก็คือ การสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยมะแกง อ่างเก็บน้ำห้วยมะแกงเป็น

โครงการหลวงที่ก่อสร้างแล้วเสร็จเมื่อปี 2547 มีจุดประสงค์เพื่อเป็นการเก็บสะสมน้ำไว้ให้เกษตรกรใช้ในยามหน้าแล้ง ซึ่งใช้ที่ดินบริเวณหมู่ 20 บ้านห้วยมะแกงเป็นพื้นที่ในการก่อสร้าง และมีการทำคลองส่งน้ำเพื่อกระจายน้ำไปยังหมู่บ้านอื่นๆในบริเวณโดยรอบ ในด้านผลประโยชน์จากการทำอ่างเก็บน้ำ แต่ในส่วน of ชาวบ้านห้วยมะแกง ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์มูเซอทั้งหมด จะได้รับผลประโยชน์จากการใช้น้ำน้อยกว่าชาวบ้านหมู่บ้านอื่นในพื้นที่ราบ สาเหตุเนื่องจากชาวมูเซอส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ข้าวโพด ซึ่งพืชไร่ต้องการน้ำในปริมาณที่น้อยอยู่แล้วโดยเจริญเติบโตจากน้ำฝนที่ตกในฤดูฝน ต่างจากชาวบ้านในพื้นที่ราบที่ส่วนใหญ่จะปลูกข้าว และทำสวนผลไม้ ซึ่งต่างต้องการน้ำในปริมาณที่มาก ประเด็นศึกษาก็คือ ในเมื่อชาวมูเซอได้รับประโยชน์จากการทำอ่างเก็บน้ำน้อยกว่า แต่อ่างเก็บน้ำตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ของพวกเขา ทำให้เกิดความไม่พอใจหรือเกิดความขัดแย้งขึ้นบ้างหรือไม่ โดยจากการสัมภาษณ์สัมภาษณ์ตัวแทนชาวมูเซอ และชาวบ้านพบว่า ทางราชการได้มีการจ่ายเงินเพื่อเวนคืนพื้นที่บริเวณดังกล่าวให้แก่ชาวมูเซออย่างสมเหตุสมผล ทำให้ชาวมูเซอที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นยอมรับการสร้างอ่างเก็บน้ำ และอพยพมาอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านห้วยมะแกงที่อาศัยอยู่ในปัจจุบัน แม้อ่างเก็บน้ำจะสร้างขึ้นเพื่อเป็นการพึ่งพากันและกันในเชิงพื้นที่และทรัพยากรน้ำ เพื่อประโยชน์ทางการเกษตรแก่พื้นที่บริเวณรอบๆ บ้านห้วยมะแกงเอง และ ชุมชนในพื้นที่ ๆ ต่ำกว่า เช่น หมู่ 22 และ หมู่13 แต่ในมุมมองความเป็นชาติพันธุ์มองได้ว่า เนื่องจากชาวมูเซอมองตนเองว่าเป็นชนกลุ่มน้อยภายในบริเวณนี้ ซึ่งมาจับจองพื้นที่อยู่อาศัยและทำการเกษตรโดยที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ และมีอำนาจทางการเมืองในการต่อรองน้อยกว่ารัฐ จึงต้องยอมในการแบ่งพื้นที่ให้รัฐทำอ่างเก็บน้ำก็เป็นได้ อาจจะมีการตกลงตามแต่ที่รัฐซึ่งถือว่าเป็นเจ้าของพื้นที่และมีอำนาจเต็มในการจัดสรรพื้นที่บริเวณนี้ ซึ่งถ้ามองในมุมนี้แล้วจะเห็นถึงความเหลื่อมล้ำทางชาติพันธุ์ได้ชัดเจนขึ้น

ประเด็นต่อมาดูเหมือนจะเป็นประเด็นที่เกิดปัญหาขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจน ซึ่งก็คือประเด็นของชาวอาข่าและชาวบ้านหมู่ 10 ในเรื่องของการใช้ทรัพยากรน้ำร่วมกัน โดยกลุ่มชาติพันธุ์ชาวอาข่าเริ่มอพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่บริเวณหมู่ 19 ติดกับ หมู่10 เมื่อประมาณ 10 กว่าปีที่ผ่านมา จากการรับเข้ามาอยู่ในพื้นที่โดยกำนันศรีนวล อินตะไชยวงศ์ การเข้ามาอยู่ในพื้นที่ร่วมกับชาวบ้านที่หลังทำให้ชาวอาข่าไม่มีที่ดินทำกินที่จะใช้ในการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรต่างๆ จึงทำให้ชาวอาข่าประกอบอาชีพ การรับจ้างเป็นแรงงานในเรือกวานไรรักษาของชาวบ้านในการเลี้ยงชีพและครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งเมื่ออพยพเข้ามาอยู่ใหม่และต้องใช้น้ำจากแหล่งน้ำที่เป็นของชาวบ้าน ซึ่งวัฒนธรรมการใช้น้ำและการดำรงชีพของชาวอาข่าที่แตกต่างจากวัฒนธรรมการใช้น้ำและการดำรงชีพของชาวบ้าน จึงเกิดปัญหาที่ว่า ชาวบ้านจะทำการต่อท่อน้ำจากหนองเก็บน้ำของหมู่บ้านเพื่อส่งน้ำไปใช้ในไร่นา และบ้านพักของชาวบ้าน แต่ชาวอาข่าก็มาใช้น้ำในแหล่งน้ำโดยการชักผ้า อาบน้ำ ขับถ่าย ฯลฯ ในบริเวณแหล่งน้ำโดยตรง ซึ่งชาวบ้านในพื้นที่ที่ต่อท่อน้ำไปใช้ก็ได้รับผลกระทบและเกิดความไม่พอใจต่อกรณีดังกล่าว ชาวบ้านจึงมีการนำป้ายไปปักไว้เตือนให้ชาวอาข่าทราบถึงกรณีดังกล่าว และมีการพูดคุยกับชาวอาข่าอยู่หลายครั้ง แต่ทว่าชาวอาข่าเองก็ขาดแคลนแหล่งน้ำในการอุปโภค จึงยังคงต้องลักลอบเข้ามาใช้แหล่งน้ำของชาวบ้านอยู่เป็นประจำ ทำให้ชาวบ้านเกิดทัศนคติที่ไม่ดีต่อชาวอาข่าเพิ่มมากขึ้นๆ จนพัฒนาไปเป็นอคติที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าว่าเป็นผู้ทำให้แหล่งน้ำสกปรกไปในที่สุด

3) การพึ่งพา

การพึ่งพาของกลุ่มชาติพันธุ์ในความสัมพันธ์ที่เห็นได้ชัดเจน คือ การติดต่อค้าขายระหว่างกันและกัน เช่น การซื้อ-ขาย เมล็ดพันธุ์ อุปกรณ์ทางการเกษตร ที่ชาวมุเซอายังต้องพึ่งพาซื้อหาสิ่งเหล่านี้กับชาวบ้านในพื้นที่ราบ หรือ “คนลุ่ม” ตลอดจนกลุ่มชาติพันธุ์มุเซอบางคนยังมีการซื้อเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย และอุปกรณ์ทำการเกษตรกับร้านค้าของชาวบ้านในชุมชน โดยชาวมุเซอและร้านค้าที่ไปซื้อนี้จะรู้จักสนิทสนม และมีความเชื่อใจกัน โดยจะนำสิ่งที่ต้องการจากร้านค้าไปก่อน แล้วนำผลผลิตกลับมาขายให้กลับร้านค้า พร้อมหักค่าดอกเบียจากการซื้อไว้เป็นการชำระหนี้และขายผลผลิตแก่ร้านค้าเช่นกัน อีกทั้งครั้งถึงฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรแล้ว กลุ่มคนมุเซอนั้นก็ยังมี การติดต่อรถโมของชาวบ้านมาไม่ผลผลิตทางการเกษตรของตน เช่น ข้าวโพด เพราะบริเวณบ้านห้วยมะแกงไม่มีโรงโม่ หรือโรงสี ซึ่งการรับจ้างโม่ของชาวบ้านแก่กลุ่มคนมุเซอถือเป็นก็เป็นที่มาการเพิ่มรายได้ให้แก่ชาวบ้านเช่นกัน

นอกจากนั้นยังมีการพึ่งพาทางด้านแรงงานระหว่างชาวบ้าและกลุ่มชาติพันธุ์มุเซอและอาฮา ซึ่งชาวบ้านยังมีความต้องการแรงงานเพื่อการเก็บเกี่ยวผลผลิตการเกษตรในพื้นที่ของตน ตามแต่ละฤดู ซึ่งในรอบการเก็บเกี่ยวผลผลิตแต่ละครั้งนั้นจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาแรงงานกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆอยู่รอบๆหมู่บ้าน เนื่องจากต้องใช้แรงงานจำนวนมาก และความต้องการแรงงานที่คุ้มค่าแก่ค่าจ้างของชาวบ้าน

4) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและแสวงหาพื้นที่ทางสังคม

การศึกษาเป็นเครื่องมือหนึ่งในการมีบทบาทในสังคมของคนทุกกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านในพื้นที่ราบ ชาวมุเซอ และชาวอาฮา โดยเฉพาะชาวมุเซอและชาวอาฮาที่เสียเปรียบในด้านทรัพยากรและเศรษฐกิจ มีความพยายามที่จะทำให้ฐานะของตนมีความเท่าเทียมกับชาวบ้านในพื้นที่ราบผ่านการศึกษา จากการสอบถามจากผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ โรงเรียนห้วยมะแกง ซึ่งเป็นโรงเรียนในหมู่บ้านมุเซอ พบว่า ชาวมุเซอส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนโดยที่โรงเรียนจะสอนเป็นภาษาไทย ทำให้ชาวมุเซอรุ่นใหม่สามารถใช้ภาษาไทยได้ดีมากขึ้น และมีชาวมุเซอบางส่วนส่งบุตรหลานมาเรียนในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในเมืองหรือเรียนร่วมกับนักเรียนในตำบลป่าแดด และบางคนออกไปเรียนในระดับมหาวิทยาลัยในต่างจังหวัดหรือในภูมิภาค และจากการสอบถามชาวอาฮาก็พบว่า ชาวอาฮาก็เช่นเดียวกัน พ่อแม่ชาวอาฮาก็ส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนประจำตำบลเป็นจำนวนมาก เพราะในหมู่บ้านอาฮาไม่มีโรงเรียนเป็นของตนเอง ในส่วนของชาวบ้านที่เป็นชาวพื้นราบนั้นพบว่าส่วนใหญ่จะนิยมเรียนระดับชั้นประถมศึกษาภายในตำบล เมื่อถึงระดับมัธยมก็จะเข้าเรียนในโรงเรียนที่อยู่ในตัวเมืองมากขึ้น และจนเมื่อเข้ามหาวิทยาลัยก็จะเข้าไปเรียนในตัวเมืองเชียงราย หรือมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงในระดับภูมิภาค อย่างไรก็ตามจากการที่ได้พูดคุยกับชาวบ้าน ทำให้พบว่าระยะหลังมานี้ ในขณะที่ชาวมุเซอและอาฮาเริ่มลงมาศึกษาในเมืองของตำบลป่าแดดมากขึ้น ชาวบ้านก็เริ่มที่จะส่งบุตรหลานให้เข้าเรียนในโรงเรียนที่อยู่ในเมืองที่เจริญมากกว่าเก่า ทั้งนี้เพราะชาวบ้านต้องการหลีกเลี่ยงจากสังคมเดิม ไปสู่สังคมที่มีความเจริญมากกว่า ซึ่งจะสามารถวิเคราะห์ได้ว่าไม่ว่ากลุ่มไหนต่างก็มองว่าหากตนสามารถยกระดับการศึกษาให้ดีกว่าเดิมได้ก็จะสามารถยกระดับทางสังคมได้ตามมา

นอกจากนี้ เศรษฐกิจกระแสหลักนั้นส่งผลให้การใช้ชีวิตของคนในชุมชนมีความเปลี่ยนแปลงเช่นกัน โดยเฉพาะการเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อชาวมูเซอและชาวอาข่า แต่เดิมกลุ่มชาติพันธุ์นี้มักใช้ชีวิตอยู่ภายใต้สภาวะของตัวเองเป็นส่วนใหญ่ แต่ในปัจจุบัน มีการติดต่อคนในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากทั้งสองกลุ่มก็ต้องการแสวงหาความเจริญเช่นเดียวกัน ต้องการสิ่งต่างๆเช่นเดียวกับชาวบ้าน ยกตัวอย่างได้จากในขณะที่ยังทำการศึกษา ก็จะสามารถพบกับชาวมูเซอและชาวอาข่าที่ลงมาซื้อของใช้หรือซื้ออาหารการกินเป็นจำนวนมาก หรือจะเป็นการที่ชาวมูเซอและชาวอาข่าเริ่มปรับตัวให้เข้ากับสังคมมากขึ้น เช่น ภาษา การแต่งตัว ซึ่งชาวบ้านบางคนถึงกับบอกว่า “เดี๋ยวนี้ คนดอยแต่งตัวสวยทันสมัย สวยกว่าแม่อีก” ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นได้อย่างดีว่าชาวมูเซอและอาข่ามีการปรับตัวให้สามารถเข้ากับสังคมใหญ่ นอกจากนี้ การลงมารับจ้างนอกหมู่บ้านของชาวมูเซอและอาข่าก็เช่นกัน ทั้งนี้มีสาเหตุจากการที่ต้องการพัฒนาชีวิตตลอดจนเป็นการแก้ปัญหาขาดแคลนที่ดินทำกิน การพัฒนาชีวิตดังกล่าวนี้สืบเนื่องมาจากการที่ความเจริญเริ่มเข้ามาสู่หมู่บ้าน ระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปนี้เองที่ทำให้ชาวมูเซอและอาข่าต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดมากขึ้น

อีกปัจจัยหนึ่งคือการเปลี่ยนศาสนา ศาสนาคริสต์เข้ามาเผยแพร่ศาสนาให้กับชาวบ้านโดยเฉพาะในหมู่บ้านมูเซอแดงและอาข่า โดยศาสนาคริสต์จะเข้ามาสร้างความเจริญและหยิบบ่อนโอกาสต่างๆ เช่น การศึกษา หรือ การพัฒนาชุมชน จากการสอบถามชาวบ้านในหมู่บ้านมูเซอพบว่า ในทุกๆเดือนจะมีกลุ่มนักศึกษาต่างประเทศจากองค์กรของศาสนาคริสต์เข้ามาทำการศึกษาวิจัยและพัฒนาหมู่บ้านเป็นประจำ เมื่อศาสนาคริสต์ชุมชนเจริญขึ้น จึงส่งผลให้ชาวมูเซอและชาวอาข่ามีความรู้สึกเท่าเทียมและมีบทบาทในสังคมมากขึ้นตามไปด้วย ศาสนาคริสต์จึงเป็นทางเลือกที่ทั้งสองกลุ่มรู้สึกพึงพอใจจนเกิดการเปลี่ยนแปลงศาสนานั่นเอง

โดยสรุปแล้ว แม้แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในพื้นที่แห่งนี้จะแตกต่างกันทั้งในลักษณะทางชาติพันธุ์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม แต่ในระดับความสัมพันธ์ที่ปรากฏขึ้นจริงนั้นมีลักษณะความสัมพันธ์ที่หลายหลายทั้ง ความขัดแย้ง การช่วงชิง การเปรียบเทียบ ความเหลื่อมล้ำ และที่สำคัญ คือ การพึ่งพาดังที่กล่าวข้างต้น เพราะถ้าหากความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์มีเฉพาะความขัดแย้ง การช่วงชิง โดยปราศจากการพึ่งพานั้น แน่นอนว่า พื้นที่และสังคมแห่งนี้ย่อมไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ท่ามกลางความแตกต่างระหว่างของชาติพันธุ์

ข้อเสนอแนะและแนวทางแก้ไข

- 1) ประเด็นเรื่องความเป็นชาติพันธุ์ อคติ และการแบ่งเขาแบ่งเรา¹¹

ในประเด็นเรื่องของความเป็นชาติพันธุ์ และอคติต่างๆนั้น ทางกลุ่มเห็นว่าเป็นการยากที่จะทำให้ชาวบ้านพื้นราบปรับเปลี่ยนทัศนคติเชิงลบต่างๆที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าและมูเซอได้ในทันที การปรับเปลี่ยนทัศนคตินั้นต้องอาศัยเวลาและการทำความเข้าใจซึ่งกันอย่างถ่องแท้ ซึ่งทางกลุ่มได้สนับสนุนความคิดของอานันท์ กาญจนพันธุ์ ที่ได้เสนอในหนังสือเรื่องชาติพันธุ์และมายาคติในประเด็นดังกล่าวดังนี้

¹¹ อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2546. ชาติพันธุ์และมายาคติ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, 12.

“ประการแรก การพยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของพหุสังคม ซึ่งมีสมมติฐานว่าสังคมสามารถอยู่ร่วมกันได้บนพื้นฐานของความหลากหลายของชาติพันธุ์ ดังสภาพความจริงทางสังคมที่ยอมรับกันอยู่ในหลายประเทศทั่วโลกในปัจจุบัน โดยรัฐบาลของประเทศเหล่านั้นจะเคารพความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม

ประการที่สอง การเปลี่ยนวิธีคิดจากการมองเชิงเดี่ยวอย่างเดียวนำให้ความสำคัญกับวิธีคิดเชิงซ้อนเพิ่มขึ้นควบคู่ไปด้วย ซึ่งหมายถึงวิธีคิดที่พยายามอธิบายการจัดความสัมพันธ์ระหว่างระบบการจัดการและหน่วยของความสัมพันธ์หลายๆ ระบบ ให้สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้”

2) สิทธิชุมชน และการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ

สิทธิชุมชน และการเข้าถึงทรัพยากรของแต่ละกลุ่มคนหรือกลุ่มชาติพันธุ์ ทางกลุ่มคิดว่า รัฐเป็นตัวแสดงหลักที่สำคัญในการกำหนดว่าใครจะมีสิทธิในทรัพยากรเท่าใด อย่างไร เพราะรัฐมีอำนาจที่จะออกกฎหมาย ซึ่ง กฎหมายนั้นจะส่งเสริม หรือขัดขวาง ในการเข้าถึงทรัพยากรของแต่ละกลุ่ม เช่น การเปิดสัมปทานในอดีต, การกำหนดเขตป่าสงวน เป็นต้น รัฐเอื้อประโยชน์ให้แก่กลุ่มไหนเป็นพิเศษหรือไม่ ดังนั้นแล้วจึงมีข้อเสนอว่า การแก้ไขในประเด็นนี้ คงจำต้องฟังความยุติธรรมของรัฐในการออกนโยบายสาธารณะต่างๆ ซึ่งจะมีผลกระทบต่อประชาชน ให้มีความโปร่งใสเป็นธรรมแก่ทุกกลุ่ม เพราะถ้าหาก มีกลุ่มคนบางกลุ่มยังขาดสิทธิ และโอกาสในการใช้ทรัพยากร ทำมาหากิน พวกเขาก็จำเป็นต้องบุกเบิกเพื่อความอยู่รอด

3) การพึ่งพา

ในประเด็นการพึ่งพาระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ทางกลุ่มเห็นว่า การพึ่งพาระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่ปรากฏขึ้นในตลอดการลงพื้นที่ศึกษานั้น ความสัมพันธ์ในลักษณะการพึ่งพาระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์นั้นปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทางกลุ่มเห็นว่าสำคัญต่อการดำรงอยู่ของทุกสังคม เช่นที่ตำบลป่าแดดแห่งนี้ที่แม้ผู้คนจะประกอบด้วยความแตกต่างทางชาติพันธุ์ และมีวิถีชีวิตที่หลากหลาย แต่ทว่า การพึ่งพาอาศัยกันยังคงมีให้เห็น ดังนั้นจึงเสนอว่าควรจะรักษาความสัมพันธ์ภาพเชิงพึ่งพานี้ไว้ เช่นในการซื้อหรือติดต่อซื้อขายก็ไม่ควรจะมีการเอารัดเอาเปรียบ หรือไม่ซื่อสัตย์ต่อกัน หรือกระทำการใดที่จะทำให้เกิดความขัดแย้งและทำให้การพึ่งพาถูกทำลายไปในที่สุด

4) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและแสวงหาพื้นที่ทางสังคม

เนื่องจากทั้งกลุ่มชาวบ้านและกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าและมูเซอต่างก็อาศัยการศึกษาเป็นวิถีในการแสวงหาพื้นที่ทางสังคมให้กับกลุ่มของตน ทางกลุ่มจึงมีข้อเสนอแนะว่าควรมีการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาเสียใหม่ เพิ่มเติมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพหุสังคมและการจัดการทรัพยากรอย่างมีคุณภาพเข้าไปในหลักสูตรตั้งแต่ระดับเด็กจนถึงผู้ใหญ่ ซึ่งอาจจะสามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติที่ไม่ดีที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆลงได้ และยังเป็นการปลูกฝังให้เกิดการรู้จักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่าที่กำลังเสื่อมโทรมลงอย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน

8. เด็กและเยาวชนกับทิศทางของชนบทสมัยใหม่

จากการศึกษาของเพ็ญพร ธีระสวัสดิ์ ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยการย้ายถิ่นของคนในชนบทว่า ปัจจัยทางสังคมอันอาจส่งผลต่อการย้ายถิ่น มักจะพบเสมอว่าผู้ด้อยการศึกษามักมีการย้ายถิ่นน้อยกว่าผู้มีการศึกษาสูง การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญ ซึ่งส่งผลต่อการย้ายถิ่นของประชากร เมื่อพิจารณาผู้ต้องการย้ายถิ่นในระดับการศึกษาต่าง ๆ กันจะเห็นถึงอิทธิพลของการศึกษาต่อความต้องการย้ายถิ่นได้อย่างชัดเจน ดังปรากฏว่า อัตราส่วนของผู้ต้องการย้ายถิ่น ต่อผู้ไม่ต้องการย้ายถิ่น สูงขึ้นในกลุ่มผู้ที่มีระดับการศึกษาสูงขึ้นตามลำดับ

การศึกษาดังกล่าวได้สะท้อนภาพที่น่าสนใจของชนบทสมัยใหม่ที่บรรดาผู้ปกครองนิยมส่งลูกหลานของตนเข้ามาศึกษาในตัวจังหวัด หรือในตัวเมือง เนื่องจากต้องการให้ลูกหลานได้รับการศึกษาในระดับสูงที่ทัดเทียมกับคนในเมือง ด้วยค่านิยมที่ว่าอยากให้ลูกหลานได้เป็นเจ้าคนนายคน ไม่ต้องมาลำบากตรากตรำในการทำงานเหมือนที่ตนประสบอยู่ การส่งลูกหลานเข้ามาได้รับการศึกษาในเมืองนี้ เป็นที่น่าสนใจว่า บรรดาเด็กและเยาวชนในชนบททั้งหลาย เมื่อได้รับการศึกษาแบบคนเมือง ก็จะซึมซับวัฒนธรรมเมืองต่างๆ ทั้งแนวความคิด ทักษะ ความสามารถแบบคนเมือง ซึ่งทำให้เขารู้สึกว่าการศึกษาที่ได้คุ้มค่าสำหรับเรียนมา ความรู้ใหม่ที่มันนั้นไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน ทำให้คนเหล่านั้นกลายเป็นแรงงานป้อนเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมในเมืองอันเนื่องมาจากเป้าหมายของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนนี้คือ มุ่งตอบสนองต่อการผลิตกำลังคนที่มีรัฐวางแผนในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแบบอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ อันนำมาซึ่งคำถามที่ยังหาคำตอบไม่ได้ว่า ในอนาคตข้างหน้า โฉมหน้าของชนบทไทยจะเป็นอย่างไร

ความสนใจดังกล่าวจะมุ่งประเด็นศึกษาไปในทิศทางของการเข้ารับการศึกษาศึกษาของเด็กในชนบทที่มารับการศึกษาในเมือง ว่าการศึกษามีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของเด็กและเยาวชนในภาคชนบทมาก อย่างไร โดยพิจารณาจากข้อมูลหลายแหล่งประกอบกัน ที่เนื้อหาการสอน หลักสูตรการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับค่านิยมแบบเมือง รวมทั้งแบบทุนนิยมต่อเด็กและเยาวชนที่มีผลครอบงำความคิดของเด็ก ในอีกมิติหนึ่งผู้วิจัยสนใจศึกษาจากการเรียนรู้จากผู้คนรอบตัว ผ่านทางพฤติกรรมของครูผู้สอน รวมทั้งสื่อสารมวลชนต่างๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ Internet เพื่อที่จะตอบคำถามว่าค่านิยมของเด็กชนบทเปลี่ยนแปลงไปเมื่อได้รับการศึกษาสูงขึ้นตามแบบคนเมืองหรือไม่ และค่านิยมเหล่านั้นจะยังผลถึงการย้ายถิ่นเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมของคนในชนบทหรือไม่ อันจะพยากรณ์ได้ว่าอนาคตโฉมหน้าชนบทไทยจะเป็นอย่างไร จะล่มสลาย หรือมีพลวัตรูปแบบใหม่ที่ชาวเมืองอาจยังคาดไม่ถึงก็เป็นได้

กรอบทฤษฎีหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1) การครอบงำ (Domination) ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Violence) และการผลิตซ้ำ การผลิตซ้ำโครงสร้างที่ครอบงำสังคม ขึ้นกับว่าขณะนั้นคุณค่าทางวัฒนธรรมเรื่องใดเป็นเรื่องเด่น น่าสนใจ และถูกนำเสนอเป็นการทั่วไปในสังคม โดยที่เนื้อหาและบริบททางการเมืองและประวัติศาสตร์จะถูกนำมากำหนดด้วย การที่ปัจเจกจากชนชั้นต่างๆ รับรู้ถึงคุณค่าที่ต่างกันของทุนประเภทต่างๆก่อให้เกิดภาวะที่เรียกว่าความขัดแย้งทางชนชั้น(Class struggle) ซึ่งคือการที่ชนชั้นรับรู้ในคุณค่าของทุนแตกต่างกันและอาจ

ต้องการให้สิ่งที่ตนเห็นว่ามีคุณค่านั้นได้รับการยอมรับจากสังคม หากความแตกต่างที่เกิดขึ้นได้ผลิตซ้ำโครงสร้างและค่านิยมของชนชั้นที่ครอบงำ (Dominate) ก็หมายความว่ากลุ่มที่ถูกครอบงำ (Dominated) อยู่ นั้นไม่ได้รู้สึกถึงการครอบงำที่ดำรงอยู่ บุรีดิเยอ เรียกสภาพการณ์เช่นนี้ว่า **ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์**

ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ คือ การสร้างภาพลวงตาที่ถูกกำหนดให้เกิดขึ้นผ่านความยินยอมและกลายสภาพเป็นการถูกครอบงำ การถูกครอบงำที่เกิดขึ้นไม่สามารถถูกส่งกลับคืนไปยังผู้ครอบงำได้ เพราะความเข้าใจในสภาพการณ์และความสัมพันธ์ที่มีต่อผู้ถูกครอบงำของผู้ครอบงำจะสามารถใช้ความรู้เป็นเครื่องมือได้เท่านั้น “ความรู้” จึงเป็นเพียงแต่แบบของโครงสร้างของความสัมพันธ์ของการครอบงำ ที่จะทำให้ความสัมพันธ์ปรากฏขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์จึงเป็นภาวะของความผิดพลาดในการรับรู้ (Misrecognition) โดยเป็นภาวะของแนวโน้มในการมองเพียงแค่ความแตกต่างในวิถีชีวิตระหว่างความแตกต่างของปัจเจก เพราะตำแหน่งของปัจเจกในโครงสร้างชนชั้นสังคมถูกทำให้คลุมเครือดังที่ บุรีดิเยอ กล่าวไว้ว่า “ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์เป็นความรุนแรงที่บีบคั้นให้ยอมจำนน แต่ก็ไม่ถูกมองว่าเป็นการยอมจำนน หากเป็น ความคาดหวังของสังคมหรือส่วนรวมหรือความเชื่อที่ได้รับการปลูกฝังกันในสังคม” (สุภางค์ จันทวานิช 2549, 246-247)

2) ต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

ทุนทางสังคมเป็นเสมือนธรรมชาติพื้นฐานที่มีอยู่ในแต่ละสังคม ที่จะก่อให้เกิดการกระทำที่เป็นประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งได้แก่ ข้อมูลข่าวสาร การไว้วางใจกัน และจารีตที่เกี่ยวกับการพึ่งพิงอิงกัน หรือการต่างตอบแทนกัน (information, trust, and norms of reciprocity inhering in one's) Putnam กล่าวถึงความหมายทุนทางสังคมว่า เป็นส่วนที่เอื้อประโยชน์ต่อทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในประเด็นความสัมพันธ์กันทางสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจกันและกัน ที่ส่งผลให้เกิดความสะดวกต่อการดำเนินการทางเศรษฐกิจ ในขณะที่ Coleman อธิบายและให้ความหมายทุนทางสังคมว่า เป็นชุดของความสัมพันธ์ (set of relationship) ระหว่างคน เป็นความสัมพันธ์ที่มีผลมาจากความตั้งใจบนพื้นฐานของความคาดหวังในสิ่งที่ต้องใช้ร่วมกัน (common) เป็นชุดของการมีค่านิยมร่วมกัน (set of shared values) และ การมีสำนึกของความไว้วางใจ (sense of trust) ระหว่างกัน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างคนสองคนหรือมากกว่าที่ได้แสดงออกมาและส่งผลต่อกิจกรรมที่ได้กระทำในมิติดังกล่าว ทำให้เห็นว่าทุนทางสังคมนั้น เป็นโครงสร้างทางสังคมที่เกิดขึ้นกับปัจเจกบุคคลในองค์กร และทางตรงกันข้ามในที่ที่มีทุนทางสังคมอ่อนแอ ก็จะมีปรากฏการณ์ของความขัดแย้งกันในค่านิยมและการขาดซึ่งความไว้วางใจระหว่างกัน (conflicting values and lack of trust)

Putman เพิ่มเรื่องของความไว้วางใจเข้าไปด้วย ซึ่งถือว่าเรื่องของความไว้วางใจเข้าไปด้วย ซึ่งถือว่าเรื่องของความไว้วางใจเป็นสิ่งที่ช่วยเชื่อมโยงระหว่างส่วนย่อยๆ ของชุมชนเข้าด้วยกันรวมทั้งการเชื่อมต่อรอยแยกของสังคมเข้าด้วยกันในลักษณะดังกล่าว ทุนทางสังคมจึงเป็นเสมือนสะพานเชื่อมที่จะทำให้เกิดความร่วมมือเพิ่มขึ้นระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ที่หลากหลายในชุมชน และเป็นการเปิดกว้างสำหรับทุกคน อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ทุนทางสังคมจะเปิดกว้างสำหรับกลุ่มผลประโยชน์ทั่วไป แต่ทุนทางสังคมก็อาจจะไม่รวมถึงกลุ่ม

หรือแก่งวุ่นที่จะทำอะไรก็ได้ตามอำเภอใจ ทูทางสังคมจึงมีทั้งเครือข่ายและธรรมเนียมปฏิบัติที่สมาชิกสามารถร่วมมือกันได้มากขึ้น เป็นการกระทำที่มีการคาดหวังภายใต้เป้าหมายทางเศรษฐกิจ รวมทั้งพฤติกรรมที่ค้นหาเป้าหมายของสมาชิกร่วมกัน นอกจากนั้น Putman ยังสรุปถึงทฤษฎีทางสังคมที่ทำให้มองเห็นเรื่องของทุนทางสังคมที่มีการสะสมหรือสำรองอยู่ในชุมชน ซึ่งลักษณะดังกล่าวทำให้ชุมชนเพิ่มขีดความสามารถในการแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง จึงอาจสรุปได้ว่าทุนทางสังคมที่สะสมและสำรองอยู่ในชุมชน จะเป็นตัวช่วยเหลือเลี้ยงสังคม โดยใช้จารีตหรือธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชน การพึ่งพาอาศัยกันหรือการต่างตอบแทน และความไว้วางใจกันของคนในสังคม สิ่งเหล่านี้จะทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันของคนในสังคมที่ลดการเอาเปรียบผู้อื่น ผู้คนในสังคมจะเกิดจากการรวมตัวกัน มีการสร้างสำนึกร่วมกัน มีการเปลี่ยนจากตัวฉัน (I) เป็น พวกเรา (We) และทำให้เกิดค่านิยมในเรื่องของประโยชน์ส่วนรวมระหว่างคนในสังคม

นอกจากนี้ นักวิชาการคนอื่นๆ ได้พยายามให้ความหมายทุนทางสังคมในแง่มุมที่กว้างขวางออกไป อาทิ ในด้านความสัมพันธ์ของความไว้วางใจ (Relations of trust) การต่างตอบแทนและการแลกเปลี่ยนกฎระเบียบของส่วนรวม จารีต และการลงโทษ (Common Rules, Norms and sanctions) ความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Belonging) และความเป็นชุมชน (Community) ร่วมกัน โดยสิ่งเหล่านี้อยู่บนพื้นฐานของความเคารพซึ่งกันและกัน (Mutual respect) ความไว้วางใจระหว่างกัน (Trust) และมีการต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน (Reciprocity) จึงอาจกล่าวได้ว่า ทุนทางสังคมเป็นเสมือนสิ่งที่เชื่อมโยงให้มีการติดต่อระหว่างคนที่มีความแตกต่างกันในด้านต่างๆ อาทิ ด้านชาติพันธุ์ ศีลธรรม อายุ หรือรายได้ และสร้างความผูกมัดกระชับแน่นระหว่างคนมีความแตกต่างหลากหลายในชุมชนให้มีจุดที่ร่วมกันซึ่งแสดงให้เห็นถึงระบบและกระบวนการของทุนทางสังคม โดยชี้ให้เห็นถึงระบบคิดว่าเริ่มจากความสำนึกร่วมกันในความเป็นเจ้าของ และความเป็นชุมชนเดียวกัน มีความเคารพต่อกัน มีความไว้วางใจกัน และมีค่านิยมต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน ระบบคิดเหล่านี้จะส่งผลถึงวิถีปฏิบัติในรูปของความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงของสมาชิกในชุมชนให้มีความเหนียวแน่นมากยิ่งขึ้น (วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์ 2548, 29-33)

3) การย้ายถิ่น

ปัจจัยทางสังคมอันอาจส่งผลต่อการย้ายถิ่น มักจะพบเสมอว่าผู้ด้อยการศึกษามักมีการย้ายถิ่นน้อยกว่าผู้มีการศึกษาสูง การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญ ซึ่งส่งผลต่อการย้ายถิ่นของประชากร เมื่อพิจารณาผู้ต้องการย้ายถิ่นในระดับการศึกษาต่างๆ กันจะเห็นถึงอิทธิพลของการศึกษาต่อความต้องการย้ายถิ่นได้อย่างชัดเจน ดังปรากฏว่า อัตราส่วนของผู้ต้องการย้ายถิ่น ต่อผู้ไม่ต้องการย้ายถิ่น สูงขึ้นในกลุ่มผู้ที่มีระดับการศึกษาสูงขึ้นตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาและวิจัยในต่างประเทศ เช่น จากการศึกษาของ Tekse ที่ประเทศจาไมกา กล่าวคือ ในจำนวนผู้ย้ายถิ่นทั้งหมดนั้น ผู้ที่มีการศึกษาสูง มีสัดส่วนเป็นสองเท่าของจำนวนผู้เฉลี่ยของผู้ย้ายถิ่นทั่วประเทศ และจากการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ ของผู้ที่อาจจะย้ายถิ่น พบว่าผู้ที่มีระดับการศึกษาสูงมีแนวโน้มที่จะเห็นว่าท้องถิ่นอื่นเหมาะสมแก่การพำนักมากกว่าท้องถิ่นที่ตนกำลังอาศัยอยู่ (เพ็ญพร 2513: 43-45)

4) กระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยยุคทันสมัย

บริบทที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียนรู้ในยุคพัฒนาความทันสมัยอย่างยิ่ง คือการขยายระบบการศึกษาของรัฐอย่างเป็นทางการในรูปแบบสถาบันอย่างกว้างขวาง งบประมาณการตัดการศึกษาจึงอยู่ในระดับต้นของงบประมาณแผ่นดิน และอยู่ในระดับสูงสุดในบางแผน เช่น แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3-4 (พ.ศ. 2515-2524) โดยส่วนมากเป็นค่าใช้จ่ายบุคลากร คือ เงินเดือนครู เนื่องจากการขยายตัวของโรงเรียนทางการศึกษา ”ภาคบังคับ” ที่กำหนดให้เด็กทุกคนซึ่งอายุถึงเกณฑ์จะต้องเข้าศึกษาความรู้ในหลักสูตรที่รัฐกำหนดขึ้นและบังคับใช้เหมือนกันทั่วประเทศ เป้าหมายของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนนี้คือ มุ่งตอบสนองต่อการผลิตกำลังคน ที่รัฐวางแผนในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแบบอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชนบทคือ การจัดตั้งโรงเรียนประชาบาล ในพื้นที่ต่างๆ ในจัดตั้งวิทยาเขตกรรมในทุกรัฐภาคทั่วประเทศ เพื่อสร้างความรู้เขตกรรมแผนใหม่ ซึ่งใช้เครื่องจักร เทคนิคต่างๆ ในการเพิ่มผลผลิต และในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 รัฐยังได้จัดตั้งโครงการโรงเรียนเขตกรรมเคลื่อนที่ หลักสูตรระยะสั้น เพื่อสอนความรู้เขตกรรมแผนใหม่ให้แก่เยาวชน รวมทั้งจัดตั้งมหาวิทยาลัยภูมิภาคที่จังหวัดเชียงใหม่และขอนแก่น เพื่อส่งเสริมการศึกษาที่ตอบสนอง การพัฒนาสังคมแบบทันสมัย โครงการด้านการศึกษาส่วนใหญ่ในยุคต้นจะได้รับกาสสนับสนุน จากต่างประเทศและองค์ระหว่างประเทศ การศึกษาแผนใหม่ของรัฐจึงสืบเนื่องมาโดยเน้นหนัก ไปในทางเทคนิคและวิชาชีพของสังคมทันสมัย เพื่อตอบสนองความต้องการของรัฐ – ธุรกิจล้วนๆ มากกว่าความต้องการของชุมชนหรือปัจเจกบุคคลดังเช่นที่เคยเป็นมาก่อน

การศึกษาในระบบของรัฐนี้ได้ตอบสนองเชิงผลประโยชน์ให้แก่คนจำนวนหนึ่ง ซึ่งพัฒนาขึ้นมาเป็นชนชั้นกลางในเมืองเนื่องจากเป็นกลุ่มบุคคล ที่มีโอกาสเรียนในสายสามัญในสายสามัญจนถึงระดับอุดมศึกษาในสาขาวิชาชีพที่สอดคล้องกับความต้องการของการพัฒนาเศรษฐกิจยุคใหม่ เช่น แพทย์ นักบริหาร นักบัญชี ทุนายความ ครู วิศวกร ฯลฯ มากที่สุด ชนชั้นดังกล่าวจึงขยายตัวอย่างรวดเร็วมีฐานะดีขึ้น สามารถเลื่อนชั้นทางสังคมได้เป็นลำดับ โดยอาศัยความรู้ตามความหมายใหม่ ในขณะที่มีชาวชนบทจำนวนน้อยที่จะมีโอกาส – เงื่อนไขให้เล่าเรียนตามระบบ จนกระทั่งสามารถเลื่อนชั้นทางสังคมได้และเมื่อเลื่อนชั้นได้ก็จะไม่ย้อนกลับชุมชนอีก เนื่องจากความรู้ใหม่ที่มีนั้นไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน การศึกษาในระบบของรัฐยุคทันสมัยจึงดูคนหนุ่มสาวออกจากถิ่นเดิมที่สำคัญที่สุดคือ นโยบายการศึกษาของรัฐได้สร้างความลำเอียงในการจัดการศึกษาให้แตกต่าง ระหว่างเมือง-ชนบทระหว่างสายการศึกษา เช่น อาชีววะ พาณิชย สายสามัญ, โรงเรียนประชาบาลกับโรงเรียนประจำจังหวัด ฯลฯ ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำแตกต่างทางโอกาสในการศึกษาระหว่างผู้คนเพราะเป็นการศึกษาที่มีการแข่งขันสูงมาก และเป็นระบบ “แพ้คัดออก” ซึ่งมีคนแพ้มากกว่าคนชนะเป็นจำนวนมาก คนที่แพ้จากการเข้าโรงเรียนสายสามัญ – มหาวิทยาลัยของรัฐ ก็จะไปแสวงหาแหล่งการศึกษา ซึ่งสังคมจัดลำดับเป็นชั้นที่สอง อาทิ วิทยาลัยครู ช่างกล ฯลฯ การศึกษาในระบบจึงสร้างกระบวนการเรียนรู้ของการแข่งขันเอาตัวรอด เพื่อเข้าสู่ระบบการศึกษาของรัฐ บ่มเพาะความเห็นแก่ตัว และการแบ่งแยกเขตแดนที่มากกว่าความสมานฉันท์ สร้างปมเงื่อนของความรุนแรงทางสังคมเช่น กรณีนักเรียนช่างกลเป็นต้น (อรศรี 2549: 65-66)

5) วิธีการขัดเกลาสังคม

- การขัดเกลาโดยตรง (direct socialization) เป็นการอบรมในรูปแบบที่ต้องการให้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนแบบแผนที่กลุ่มสังคมนั้นกำหนดไว้ ซึ่งการอบรมโดยตรงนี้ช่วยให้บุคคลได้เรียนอย่างแจ่มแจ้งพอควร เพราะเป็นการบอกว่าจะไรควรทำไม่ควรทำ อะไรผิดอะไรถูก ฯลฯ ซึ่งก็นับว่าได้ผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพมาก เนื่องจากการชี้ทางและแนะแนวในการปฏิบัติแก่บุคคลอย่างจริงจังและเจตนา เพื่อให้บุคคลนั้นสามารถวางตัวได้ถูกต้องและเหมาะสมต่อเหตุการณ์หนึ่ง ๆ การอบรมโดยตรงนี้ เรามักจะพบเห็นในหมู่ครอบครัว โรงเรียน และวัด เช่น ถ้าเป็นครอบครัวก็จะอบรมสั่งสอนและแนะนำเด็กให้เข้ากับสมาชิก หรือกลุ่มสังคมในรูปของการว่ากล่าว ดูว่า บอกเล่า ชมเชย เป็นต้น ส่วนโรงเรียนและวัดจะอบรมเด็กนอกเหนือจากครอบครัว แต่การอบรมของโรงเรียนและวัดอาจจะมีความเป็นทางการมากกว่าครอบครัว เพราะเป็นสถานที่ที่ต้องอบรมคนเป็นจำนวนมากจึงจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์การอบรมแบบเป็นทางการ และเป็นการอบรมสั่งสอนโดยตรง ถ้าทำผิดก็มีการลงโทษเช่นกัน เช่น โรงเรียนจะมีวิชาและการสอนอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ตามวันเวลาที่กำหนดไว้แล้ว เช่น วันจันทร์ เวลา 8.30-9.20 น. เรียนวิชาศีลธรรม เวลา 9.30-10.20 น. เรียนวิชาหน้าที่พลเมือง เป็นต้น เป็นการสอนเด็กโดยตรงให้รู้จักทำอะไรตามวันเวลา และเรียนรู้สิ่งที่ทำให้เกิดทักษะและคุณค่าแก่ชีวิตของเด็กนั้น นอกเหนือไปจากพ่อแม่ผู้ปกครอง

-

- การขัดเกลาโดยอ้อม (indirect socialization) เป็นการอบรมที่ไม่ประสงค์จะให้ประโยชน์แก่บุคคลโดยตรง เช่น เราไปในงานเลี้ยงดินเนอร์ที่มีอุปกรณ์การกินมากมายและเราไม่คุ้นเคยและเราก็ไม่ทราบว่าจะใช้อะไรก่อนหลัง เราก็เรียนรู้ได้จากการดูบุคคลอื่นว่าเขาหยิบอะไรก่อน ถือกแก้วมือไหน มีด ช้อน เล่มไหนก่อน เป็นต้น ถ้าเราพยายามเลียนแบบคนที่ทำถูกต้อง เราจะไม่มีความหยาบหรือทำอะไรที่ไม่ถูกต้อง หรือในกรณีพ่อแม่ก็เช่นกัน เด็กอาจจะเลียนแบบความประพฤติของพ่อแม่โดยไม่รู้ตัว เช่น พ่อแม่ชอบใช้คำหยาบ เด็กก็จะใช้คำหยาบด้วย หรือถ้าเป็นในกลุ่มเพื่อน เด็กก็จะเลียนแบบการกระทำของเพื่อนเช่นกัน เช่น ถ้าต้องการเล่นด้วยกันก็ต้องอะลุ่มอล่วยกัน ถ้าใครไม่เล่นตามกฎก็จะถูกกีดกันไม่ให้เข้าร่วมกลุ่มด้วย ซึ่งถ้าหากตนยังอยากร่วมกับกลุ่มอยู่อีก ก็ต้องปรับตัวเสียใหม่ให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ที่กลุ่มวางไว้ (สุพัตรา 2547: 38)

6) ทักษะ

การที่ผู้คนมีทัศนคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ว่าจะเป็นวัตถุสิ่งของ ความคิดเห็นหรือบุคคลก็ตาม เชียร์สและคณะ อธิบายว่า ทัศนคติล้วนแต่ประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ประการ คือ ความรู้ (cognitive) ความรู้สึก (affective) และ พฤติกรรม (behavior) กล่าวคือ

- องค์ประกอบด้านความรู้ (cognitive component) ประกอบด้วยองค์ความรู้ทั้งหมดที่บุคคลมีอยู่ หรือประสบการณ์เดิมเกี่ยวกับสิ่งที่เป้าหมายของทัศนคติ (attitude object) และได้รับรู้ข้อเท็จจริงได้รับความรู้ รวมถึงความเชื่อต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องนั้นเพิ่มเติมขึ้น

- องค์ประกอบด้านความรู้สึก (affective or evaluative component) ประกอบด้วยความรู้สึกและอารมณ์ของบุคคลนั้นต่อเป้าหมายของทัศนคติ ซึ่งเป็นการประเมินค่าความรู้สึกเชิงบวก ได้แก่ ชอบ พอใจ

เห็นใจ หรือความรู้สึกเชิงลบ ได้แก่ ไม่ชอบ ไม่พอใจ กลัว รังเกียจ ซึ่งจะสอดคล้องกับองค์ประกอบด้านความรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้น

- องค์ประกอบด้านพฤติกรรม (behavioral component) ประกอบด้วยความพร้อมของบุคคลที่จะตอบสนอง (readiness to respond) หรือแนวโน้มที่จะแสดงออก (tendency to act) ต่อเป้าหมายของทัศนคติเมื่อมีการประมวลความรู้ และประเมินค่าความรู้สึกต่อสิ่งนั้นแล้ว โดยพฤติกรรมจะแสดงออกได้สองลักษณะ คือ พฤติกรรมทางบวก ได้แก่ การยอมรับ สนับสนุน เข้าใกล้ ช่วยเหลือ ส่งเสริม และ พฤติกรรมทางลบ ได้แก่ การทำลาย ขัดขืน ต่อสู้ ถอยหนี ฯลฯ (จุฑารัตน์ 2549: 170-171)

วิพากษ์แนวทางการศึกษา

หากพิจารณาบริบททางสังคมเรื่องการย้ายถิ่นของเด็กและเยาวชนในชนบทในปัจจุบัน ปัจจัยทางการศึกษาที่เพียงพอ ธีระสวัสดิ์ได้กล่าวไว้ข้างต้นอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญในการตัดสินใจย้ายถิ่นหรืออยู่ในท้องถิ่นเดิมของตน แต่การย้ายถิ่นในปัจจุบันที่ไม่มีแนวโน้มว่าจะลดลงมิได้มีเพียงผู้มีการศึกษาสูงเท่านั้น เมื่อโลกเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ที่ทุนนิยมเข้าครอบงำ เราจะพบแรงงานในเมืองที่ไม่ได้มีการศึกษาสูงแต่อพยพย้ายถิ่นเข้ามาในเมืองโดยเกิดจากปัจจัยอื่นมากมาย ทฤษฎีข้างต้นสามารถอธิบายการย้ายถิ่นของประชากรในปัจจุบันได้เพียงบางส่วน ไม่สามารถอธิบายได้ในทุกกรณี เพราะปัจจัยต่างๆที่มีผลต่อการตัดสินใจได้เพิ่มขึ้นในภาพความคิดของบุคคล รวมทั้งการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนในชนบทที่มีสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป การเรียนต่อชั้นยิ่งสูงขึ้นไม่เพียงแต่จะเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งของการอพยพเท่านั้น แต่ยังทำให้คนไม่เคลื่อนย้ายอีกด้วย ถ้าหากว่าไม่มีโอกาสทำงานตรงตามที่ได้เรียนมา การฝึกอบรมต่างๆก็ไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์แต่อย่างใด ซึ่งนับว่านอกจากเอกชนแต่ละคนแล้วประเทศทั้งประเทศต้องประสบความสูญเสียในสิ่งซึ่งอาจหลีกเลี่ยงได้ไม่ยากนักถ้าหากว่าได้มีการวางแผนการศึกษาตามความต้องการของแต่ละภาคซึ่งมีความแตกต่างกัน หากได้ศึกษาถึงหลักสูตรการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ เราจะพบว่า หลักสูตรจะเน้นย้ำเรื่องการบูรณาการหลักสูตรให้เข้ากับท้องถิ่นของตนมากขึ้น ประกอบกับการเพิ่มเติมเรื่องเทคโนโลยีที่มีความทันสมัย และความพยายามที่จะกระจายความเท่าเทียมทางการศึกษาของภาครัฐเข้าสู่ชนบท สิ่งต่างๆที่เปลี่ยนแปลงเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจของคนในชนบทว่าจะเลือกอยู่ที่ท้องถิ่นเดิมของตน หรือย้ายถิ่น ซึ่งทำให้การพิจารณาเรื่องศึกษาสูง-ต่ำเพียงอย่างเดียวไม่สามารถอธิบายเรื่องการย้ายถิ่นได้อย่างเพียงพออีกต่อไป

ผลการศึกษา

1) สมมติฐาน ระบบการศึกษาที่มาจากส่วนกลางเป็นระบบที่สนองตอบต่อสังคมแบบเมือง เมื่อเด็กได้รับการศึกษาดังกล่าวโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับที่สูงขึ้นจึงอยากเข้าไปรับการศึกษาและทำงานในเมือง เกิดการละทิ้งฐาน และเกิดความเสื่อมของวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้ผู้ที่มีการศึกษาสูงจะมีแนวโน้มย้ายถิ่นมากกว่าผู้ที่ได้รับการศึกษาน้อย ผู้ที่ได้รับการศึกษาสูงมักคิดว่าความรู้ที่ตนเองร่ำเรียนมาไม่เหมาะกับท้องถิ่นของตน ทำให้ต้องเกิดการย้ายถิ่น

2) ข้อมูลพื้นฐานของเด็กและเยาวชนในพื้นที่ศึกษา

เด็กและเยาวชนในชุมชนบ้านโป่งสามารถแบ่งได้เป็นกลุ่มใหญ่ๆ 2 กลุ่มด้วยกัน คือกลุ่มที่เป็นเด็กพื้นราบ และกลุ่มเด็กชาวเขา ซึ่งทั้งสองกลุ่มนี้ มีพื้นฐานทางความคิด ค่านิยม และพฤติกรรมที่เหมือนและแตกต่างกัน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

หัวข้อ	พื้นราบ	ชาวเขา
วิถีชีวิต	เด็กพื้นราบมีวิถีชีวิต 2 แบบ คือ แบบเดิม ซึ่งใช้ชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรมกับครอบครัวของตนโดยช่วยเหลือพ่อแม่ทำไร่นาเมื่อว่างเว้นจากการเรียน อีกด้านหนึ่งคือ แบบสมัยใหม่ เราจะเห็นเด็กในชุมชนจำนวนไม่น้อยที่ได้รับอิทธิพลตามแบบสมัยใหม่ที่มีการบริโภคนิยม เช่น อยากรับใช้ BlackBerry อยากรับเป็นนักแข่งรถ นักแข่งมอเตอร์ไซด์ อยากรับเป็นดารานักแสดงที่มีชื่อเสียง เป็นต้น	เด็กชาวเขายังมีวิถีชีวิตที่ผูกติดกับวัฒนธรรมชนเผ่าของตน ได้รับอิทธิพลจากภายนอกค่อนข้างน้อย ปัจจัยภายนอกที่เข้ามาแทรกแซงการใช้ชีวิตของชาวเขาที่เห็นได้ชัดเจน คือ กลุ่มชาวคริสต์ที่เข้ามาในหมู่บ้านเพื่อเผยแพร่ศาสนา
การอบรม/เลี้ยงดู	เด็กพื้นราบได้รับความคาดหวังจากครอบครัวให้ทำงานราชการ หรืองานเอกชนจำพวก Office ในเมือง เนื่องจากผู้ปกครองเห็นว่าเป็นงานที่สบาย ไม่ต้องเหนื่อยแบบงานเกษตรของตน เป็นอาชีพที่มีเกียรติในสังคม และมีฐานเงินเดือนที่ค่อนข้างมาก และมั่นคง	เด็กชาวเขาได้รับอิทธิพลทางการอบรมเลี้ยงดูไปในแนวทางของคริสต์ศาสนาอย่างมาก เนื่องจากชาวคริสต์เข้ามาในหมู่บ้าน ให้โอกาสทางการศึกษา ซึ่งต้องไปเรียนและทำงานในศูนย์คริสต์ ในด้านของครอบครัว ครอบครัวชาวเขามีค่านิยมที่ต้องการให้ลูกหลานทำงานได้เงินเป็นก้อนมากกว่าเป็นรายเดือนที่เล็กละน้อย นอกจากนี้ยังมีความต้องการในลูกหลานทำงานตามแนวทางของบรรพบุรุษของตนอีกด้วย
ทัศนคติทางการศึกษา	เด็กพื้นราบฐานะทางการเงินจะมีความสำคัญต่อทัศนคติทางการศึกษา ในครอบครัวที่สามารถส่งเสียลูกหลานให้เรียนได้ก็จะให้ความสำคัญกับการศึกษา ได้รับการส่งเสริมจากครอบครัวให้ได้รับการศึกษาที่สูงเพื่อที่จะได้นำวุฒิการศึกษานั้นๆ ไปรับราชการในเมือง แต่ในครอบครัวที่มีฐานะทางการเงินน้อย ก็จะไม่ให้ความสำคัญกับการศึกษาแต่จะมองว่าโอกาสทางการศึกษาเป็นเรื่องกรรม และเป็นเรื่องที่ไม่ได้	เห็นว่าการศึกษาเป็นเพียงโอกาสที่ศาสนาคริสต์หยิบยื่นให้ หาก ไม่มีการยื่นโอกาสดังกล่าวให้ การศึกษาก็ไม่ใช่สิ่งที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เพราะสามารถที่จะดำเนินชีวิตแบบเดิมดังที่บรรพบุรุษทำมาได้ การออกไปศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในภายนอกกว่าเป็นเรื่องที่สิ้นเปลืองเงินทองและอันตราย

พฤติกรรมทางวิชาการ	มีความเอาใจใส่ทางการศึกษา ตั้งใจเรียน และมีความกล้าในการซักถามข้อข้องใจ หรือสิ่งที่ไม่เข้าใจ มีการปรึกษาอาจารย์ในเรื่องต่างๆอยู่บ่อยครั้ง ได้รับความรู้ที่ครูผู้สอนถ่ายทอดให้ได้ดี นอกจากนี้ยังมีแรงจูงใจเรื่องการศึกษาที่สูงขึ้นจากบุคคลต่างๆมากมาย เช่น ครอบครัว ครู อาจารย์	มีความเอาใจใส่ทางการศึกษาน้อยกว่าเด็กพื้นราบ ถ้าไม่เข้าใจในสิ่งที่ครูผู้สอนอธิบายจะจับกลุ่มพูดภาษาชนเผ่าของตน ทำให้ครูผู้สอนไม่ทราบว่าเด็กไม่เข้าใจเนื้อหาตรงไหน มีข้อจำกัดทางด้านภาษาในการเรียน ทำให้รับเนื้อหาได้น้อยและช้ากว่าเด็กพื้นราบ มีความรู้สึกแปลกแยกในตัวครูผู้สอน เนื่องจากครูผู้สอนเป็นคนพื้นราบ ทำให้ได้รับโอกาสต่างๆทางการศึกษา เช่น คำแนะนำ ความสนทนากับครูผู้สอน น้อยกว่าเด็กพื้นราบ
--------------------	--	--

3) เด็กและเยาวชนกับการครอบงำทางการศึกษา

การผลิตซ้ำโครงสร้างที่ครอบงำสังคมนั้น ขึ้นกับว่าขณะนั้นคุณค่าทางวัฒนธรรมเรื่องใดเป็นเรื่องเด่น น่าสนใจ และถูกนำเสนอเป็นการทั่วไปในสังคม โดยที่เนื้อหาและบริบททางการเมืองและประวัติศาสตร์จะถูกนำมากำหนดด้วย

ในด้านการศึกษาของเด็กและเยาวชนในชนบท เราจะพบโครงสร้างการครอบงำทางการศึกษาด้วยกัน 2 ทาง คือ ผ่านทางการครอบงำโดยรัฐ และ การครอบงำโดยการเข้ามาของคริสต์ศาสนา ซึ่งทั้งสองส่วนที่เข้ามานั้น สามารถพบเห็นได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยสามารถอธิบายได้ ดังนี้

- การครอบงำทางการศึกษาโดยรัฐ

การจัดหลักสูตรการเรียนการสอนโดยกระทรวงศึกษาธิการ เป็นการวางโครงสร้างการศึกษาขึ้นพื้นฐานให้กับโรงเรียนทุกโรงในประเทศไทย กระทรวงศึกษาธิการได้มีการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาขึ้นหลายครั้ง แต่แม้จะแก้สักรั้ก็ครั้งก็ตาม สิ่งที่ยังคงเป็นปัญหาเรื้อรังก็ยังคงเป็นเรื่องความผิดพลาดผิดตัวของหลักสูตร เนื่องจากสิ่งที่รัฐจากส่วนกลางมอบให้กับชนบทนั้น มันไม่สนองต่อความเป็นท้องถิ่น กลายเป็นการตอบสนองภาครัฐ ที่มอบเพียงความทันสมัยโดยลืมนึกไปว่า ความทันสมัยนั้นมันอาจค้านกับระบบวิถีชีวิตและพลวัตที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นชนบทในปัจจุบัน ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการเองก็ได้ทราบปัญหานี้เป็นอย่างดี และมีการระบุไว้ในหลักสูตรอย่างเด่นชัดว่าการกำหนดหลักสูตรจากส่วนกลางไม่สามารถสะท้อนสภาพความต้องการที่แท้จริงของสถานศึกษาและท้องถิ่น กลายเป็นการครอบงำให้เด็กมีความคิดตามแบบเมือง และเชื่อว่าที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานของเมืองมากกว่าภาคชนบท

การครอบงำของรัฐรูปแบบนี้ เห็นได้อย่างชัดเจนจากการพยายามพัฒนาระบบ ICT ให้เข้าถึงโรงเรียนในท้องถิ่นทุกโรงแม้แต่โรงเรียนบนดอย การเข้ามาให้ความช่วยเหลือพัฒนาการเรียนการสอน ICT ในแง่หนึ่งเป็นการสร้างประโยชน์ทางด้านการพัฒนาความรู้ให้ก้าวทันโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่มีความเปลี่ยนแปลงไปมากทางด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศ แต่หากพิจารณาด้านการจัดการเรียนการสอน จะพบว่าการสอน ICT

ไม่ได้ตอบโจทย์ความต้องการของท้องถิ่นแม้แต่แต่น้อย หากแต่เป็นการสอนเพื่อยักระบบราชการเข้าสู่ชีวิตของเด็กนักเรียนชนบทคนหนึ่ง การสอน ICT นั้นอาจเป็นพื้นฐานที่เด็กทุกคนควรทราบ แต่พื้นฐานต่างๆเหล่านั้นไม่ก่อให้เกิดการบูรณาการให้เข้ากับท้องถิ่น เราจะพบได้ชัดเจนว่า นักเรียนในชนบทให้ความสนใจกับการสอนด้าน ICT นี้เป็นอย่างมากเมื่อเทียบกับการสอนเรื่องความรู้ท้องถิ่นของตน ซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า จะดีกว่าหรือไม่หากบูรณาการการสอน ICT เพื่อให้ตามโลกทัน เข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้ตามพลวัตของท้องถิ่นได้ทันไปควบคู่กัน

- การครอบงำทางการศึกษาโดยชาวคริสต์

คริสต์ศาสนาเป็นผู้แสดงอีกกลุ่มหนึ่งที่น่าสนใจในการพิจารณาบริบททางการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ในเมืองเราอาจจะพบภาพของศาสนาคริสต์ในฐานะเป็นตัวแทนของพระเจ้าผู้ที่จะทำมนุษย์มีความสงบทางจิตใจ ศาสนาคริสต์อาจมาในรูปของการทำให้มนุษย์ตระหนักในบาปและต้องพึ่งพาพระเจ้าเพียงพระองค์เดียว กล่าวได้ว่าในเมืองนั้น คริสต์ชนมีภาพเป็นเพียงผู้เผยแผ่และชักจูงคนให้เข้าศาสนาโดยใช้ความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษส่วนบุคคลมาเป็นการชักจูง แต่ในชนบท คริสต์ชนได้แสดงบทบาทอีกแบบหนึ่ง คือ เป็นผู้หวังดีหยิบยื่นโอกาสทางการศึกษาให้กับเด็กในท้องถิ่น แต่แฝงเร้นด้วยการครอบงำให้เขาคนนั้นกลายเป็นคริสต์ชน

จากการศึกษาในชุมชนบ้านโป่งและบ้านห้วยมะแกงพบว่า มีเด็กจำนวนไม่น้อยที่ได้รับการหยิบยื่นโอกาสทางการศึกษาให้โดยคริสต์ศาสนา ซึ่งจะมอบให้กับเด็กนักเรียนที่มีผลการเรียนดีและขาดแคลนทุนทรัพย์ ซึ่งทุนการศึกษานั้นเป็นทุนที่มอบให้เปล่า ไม่ต้องใช้ทุน แต่จากการสัมภาษณ์กลับพบว่า นักเรียนที่ได้รับทุนการศึกษาของคริสต์ และเข้าไปเรียนในโรงเรียนคริสต์กลับมีอัตราการทำงานในศูนย์คริสต์สูงมาก และไม่กลับมาทำงานท้องถิ่นของตนอีกเลย จะกลับมาในบางโอกาสที่สำคัญเท่านั้น เพราะการทำงานในศูนย์คริสต์เป็นงานที่มีความสอดคล้องกับสิ่งที่เรียน มีความทันสมัยทางด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศ นอกจากนี้เรายังพบข้อค้นพบอีกประการหนึ่งที่น่าสนใจ นั่นคือมีเด็กถึงขั้นยอมเป็นคริสต์เพื่อให้ได้รับทุนการศึกษาไปเรียนต่อในโรงเรียนคริสต์ จึงเป็นสิ่งที่ตอบได้ว่าชาวคริสต์ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือให้เด็กในชนบทได้รับวัฒนธรรม ความรู้ วิถีชีวิตแบบชาวคริสต์นั่นเอง

4) วิวาทะระหว่างแนวคิดสองชุด

จากการศึกษาโดยการสัมภาษณ์ได้พบกับแนวคิด2แบบซึ่งมีความขัดแย้งกันภายใต้บริบทสังคมเดียวกัน ซึ่งอาจจะมีประโยชน์ในการอธิบายผลการศึกษาต่อไปได้ แนวคิด2แนวที่ว่านี้ ได้แก่

- บุคคลที่ได้รับการศึกษาสูงจะออกไปทำงานในเมือง เพราะไม่สามารถนำความรู้มาประยุกต์กับท้องถิ่นของตนได้

- หนุ่มสาวในชนบทต้องการออกไปหาประสบการณ์ชีวิต จึงออกไปทำงานในเมือง แต่เมื่อถึงจุดอิ่มตัวก็จะกลับมาดำเนินชีวิตในท้องถิ่นเดิมของตน

จากชุดความคิดทั้งสองชุดนี้มีความเป็นจริงได้ทั้งสองชุด โดยโอกาสที่จะกลายเป็นความคิดชุดใดชุดหนึ่งนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายๆอย่าง ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

สภาพสังคม

สภาพสังคมเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการเลือกที่จะย้ายถิ่นของเด็กและเยาวชนในชนบทหรือไม่ ซึ่งสภาพสังคมที่แตกต่างกัน ก็จะมีการกล่อมเกลாத่างสังคมที่แตกต่างกัน รวมทั้งการแทรกแซงจากภายนอกก็มีมาก-น้อยไม่เท่ากันด้วย ทำให้ความคิด ค่านิยมต่างๆของเด็กแตกต่างกันไปตามสภาพสังคม

การศึกษาในชุมชนบ้านโป่งนี้ในโรงเรียนบ้านโป่งจะมีเด็กมาจากหลายสภาพสังคม โดยไม่ว่าจะเป็นเด็กจากชาวเขา(เผ่ามูเซอบาหลา,มูเซอแดง) และเด็กจากพื้นที่ราบ ซึ่งเด็กทั้งสองกลุ่มนี้จะได้รับการเลี้ยงดูต่างกัน เด็กชาวเขา จะได้รับการแทรกแซงจากภายนอกมากกว่าเด็กพื้นราบ เพราะมีการเข้ามาของศาสนาคริสต์ ทำให้เด็กชาวเขาเมื่อจบม.3 แล้วจะไปเรียนต่อสายอาชีพและมีการไปทำงานต่อในศูนย์คริสต์นอกท้องถิ่นของตนเอง และมีค่านิยมการเลี้ยงดูให้เด็กอยากได้เงินเป็นก้อนเพื่อนำไปใช้ในการลงทุน นำไปใช้ในการเกษตร ในขณะที่เด็กที่ราบมีการเข้าแทรกแซงน้อยกว่า และได้รับค่านิยมความเป็นราชการ จึงทำให้เด็กที่ราบมักเรียนต่อในสายสามัญ นอกจากนี้เด็กในที่ราบได้เห็นตัวอย่างจากบรรดาชาวบ้านที่เรียนจบมาและประสบความสำเร็จ ทำให้เด็กมีความสนใจการศึกษามากขึ้น กล่าวโดยสรุปคือ เด็กชาวเขาจะนิยมออกไปทำงานภายนอก ในขณะที่เด็กพื้นราบส่วนใหญ่ยังมีความคิดที่จะออกไปทำงานในเมืองแต่ก็ยังต้องการกลับมาท้องถิ่นเดิมของตนเมื่อถึงจุดอิ่มตัวในการทำงานในเมือง

ต้นทุนที่มีอยู่ในชนบท

ต้นทุนหรือพื้นฐานทางสังคมของครอบครัวในชนบท เป็นอีกเหตุปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญว่าคนที่ได้รับการศึกษาจะกลับมาสู่ท้องถิ่นของตนหรือไม่ และเมื่อกลับมาแล้วจะอยู่ในท้องถิ่นของตนภายใต้ความรู้ที่ศึกษามาได้นานเพียงใด

จากการได้สัมภาษณ์พี่เสรี ซึ่งได้รับการศึกษาจนจบปริญญาตรี ทำให้พบว่าเด็กที่ได้เข้าไปเรียนในโรงเรียนใหญ่ๆได้รับการศึกษาสูงๆนั้นมีจำนวนมาก แต่การที่จะได้กลับมาทำงานในท้องถิ่นและประสบความสำเร็จนั้นอาจจะต้องมีต้นทุนทางธุรกิจของทางบ้านอยู่แล้วและนำความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาของตนมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับธุรกิจของครอบครัว แต่หากไม่มีต้นทุน ทางเดียวที่จะได้กลับมาในท้องถิ่นคือการได้โชคตีมาบรรจุเป็นราชการในท้องถิ่น เช่น นางพยาบาลหรือตำรวจ แต่การที่จะมาเริ่มต้นธุรกิจเลยนั้นเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก เพราะเพียงลำพังคนเดียวไม่สามารถนำความรู้ที่ตนเองมีมาประยุกต์กับสภาพแวดล้อมได้หากไม่มีต้นทุนอยู่ก่อนแล้ว ทำให้เด็กที่ได้การศึกษาจึงถูกบังคับให้ไปทำงานในเมืองมากกว่า

นอกจากนี้ความยากจนทางการศึกษาก็ยังคงเป็นส่วนสำคัญในการศึกษาในชนบทเด็กที่สามารถไปเรียนต่อในเมืองได้มักเป็นเด็กที่มีพื้นฐานมากครอบครัวที่มีฐานะจึงสามารถส่งเด็กไปเรียนต่อสูงๆได้ มีเด็กจำนวนมากที่พอได้ทุนแล้วได้ไปเรียนต่อในเมืองแล้วมีปัญหาเรื่องฐานะทำให้ไม่ได้ไป

การเลี้ยงดูของครอบครัวและตัวเด็กเอง

การเลี้ยงดูของครอบครัวมีความสำคัญอย่างมากกับการศึกษาของเด็ก เป็นที่น่าแปลกใจมากที่ในชนบท ครอบครัวบางส่วนให้ความสำคัญกับการศึกษาน้อยมาก โดยคิดว่าเป็น ลูกคนรวยกลับมาก็เป็นคนรวย คิดว่าชะตาของตนเองไม่ถึง คิดว่าเป็นเรื่องกรรม พยายามหลีกเลี่ยงการแข่งขัน นอกจากนี้พ่อแม่ยังเป็นห่วงลูก ไม่อยากให้ลูกเดินทางไกล อยากให้ลูกอยู่ใกล้ตัว โดยเฉพาะลูกสาว ทำให้เด็กไม่มีโอกาสในการศึกษา เด็กจำพวกนี้จึงยังคงทำมาหากินอยู่ในท้องถิ่น และนอกจากนี้ยังอยู่ที่ตัวเด็กเองด้วย บางครอบครัวมีเงินสูญเสีย แต่ตัวเด็กเองไม่มีความกระตือรือร้นจึงไม่ยอมรับโอกาสที่พ่อแม่ยื่นให้ ตรงกันข้ามก็มีเด็กจำนวนไม่น้อยที่ทางบ้านมีฐานะยากจน แต่ก็พยายามสูญเสียตัวเองเรียนให้สูงที่สุด

การเข้ามาของเทคโนโลยีและความทันสมัย

การเข้ามาของเทคโนโลยีและความทันสมัย มีผลต่อพฤติกรรมทางการศึกษาและการใช้ชีวิตของเด็กและเยาวชนในชนบทเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นสิ่งแปลกใหม่ที่เด็กในชนบทยังไม่ค่อยได้สัมผัส จึงมีความรู้สึกสนใจ และอยากต่อยอดความทันสมัยดังกล่าว จึงทำให้เด็กมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนด้านเทคโนโลยีเพิ่มขึ้น ในการเรียนการสอนที่โรงเรียนบ้านโป่งและโรงเรียนบ้านห้วยมะแกง มีการนำคอมพิวเตอร์เข้ามามีส่วนในการเรียนการสอน การมีศูนย์คอมพิวเตอร์เกิดขึ้นในโรงเรียนทำให้เด็ก ๆ มีความกระตือรือร้นกับการเรียนวิชาคอมพิวเตอร์มาก เมื่อเด็กได้เห็นเทคโนโลยี ความทันสมัย ก็ทำให้เด็กอยากเข้าไปหาความทันสมัยในเมืองมากขึ้น ข้อมูลที่ตนเองไม่เคยเห็น แต่สืบค้นจากอินเทอร์เน็ตก็อยากออกไปพบของจริง ทำให้เด็กอยากออกจากหมู่บ้านไปศึกษาในเมืองมากยิ่งขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย

ยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงทำให้ค่านิยมของคนในชนบทเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย การที่เด็กเลือกจะศึกษาต่อหรือทำงานในเมืองนั้น ก็มาจากค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปตามสมัยนิยมนี้เอง เมื่อได้ไปสัมผัสสภาพที่บอบบซึ่งได้จบการศึกษามา พบว่าการที่เด็กจะออกไปทำงานในเมืองหรือไม่ขึ้นอยู่กับยุคสมัยด้วยเพราะความนิยมในการทำงานในแต่ละสมัยไม่เหมือนกัน อย่างคนรุ่นพ่อแม่ซึ่งได้รับการศึกษาน้อยก็จะคิดว่าการได้รับราชการ การไปทำงานในเมืองเป็นงานสบาย ได้เงินเยอะกว่า การทำการเกษตรเป็นอาชีพ ที่ด้อยต่ำ อยากส่งลูกให้เรียนสูงไปรับราชการ แต่เมื่อเด็กรุ่นหลังได้รับการศึกษา และได้ลองไปทำงานในเมืองมาก่อน ทำให้รู้ว่าที่เข้าไปทำงานในเมืองเป็นการทำงานที่ไม่มีการสะสมทุน เป็นลูกจ้าง มีการแข่งขันสูง โอกาสที่จะได้งานทำในเมืองมีน้อยกว่าในท้องถิ่น การกลับมาทำงานในท้องถิ่นยังสามารถเป็นเจ้าของกิจการและมีโอกาสที่ในเมืองไม่มี เด็กรุ่นหลังจึงอยากทำงานในท้องถิ่นมากกว่า แต่ก็มีปัญหาที่เด็กเหล่านี้ไม่รู้จะเริ่มธุรกิจของตนเองอย่างไรหากไม่มีต้นทุนทางธุรกิจอยู่ก่อน ตัวอย่างคนที่ประสบความสำเร็จมีน้อย คนที่ล้มเหลวมีมาก ทำให้โอกาสที่เด็กกลับมาที่ท้องถิ่นแต่ท้ายสุดธุรกิจล้มเหลวไม่มีความมั่นคงทางการเงิน ก็ต้องกลับไปหางานทำในเมืองอยู่ดี เพราะได้รับเงินเดือนมีความมั่นคงมากกว่า

ความต้องการเครื่องอุปโภคบริโภค

การอพยพออกจากภูมิลำเนาเดิมเป็นการชั่วคราว และไปอาศัยอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งในเมืองหรือจังหวัดอื่นๆ ซึ่งภาวะเศรษฐกิจ ก้าวหน้ากว่าในหมู่บ้านภูมิลำเนาเดิม ทำให้คนงานชนบท ได้รับการปลูกฝังนิสัยบางอย่าง ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่อาจปฏิบัติเช่นนั้นได้เพราะไม่มีเงิน เช่น ต้มกาแฟ สูบบุหรี่ หรือดื่มสุรา เป็นต้น อุปนิสัยการบริโภคเช่นนี้ ต่อๆ ไปก็ได้กลายเป็นความจำเป็นที่ละเมิดไม่ได้ และเมื่อรวมเข้ากับปัจจัยอย่างอื่น ก็ทำให้เกิดความต้องการเดินทาง ไปหางานทำนอกหมู่บ้านของตน ในฤดูกาลผลิตต่อไปมีอยู่เสมอๆ ที่คนงานผู้อพยพต้องอพยพ ออกจากหมู่บ้านอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากเงินหมด นี่เป็นการเน้นให้เห็นว่าปัจจัยสำคัญที่สุดของการอพยพก็คือความต้องการเงินและเครื่องอุปโภคบริโภค ส่วนปัจจัยอย่างอื่นมีความสำคัญเป็นอันดับรองลงไป

ความพร้อมทางฐานะทางเศรษฐกิจในการส่งบุตรหลานเข้าเรียน

แม้การให้การศึกษาของโรงเรียนในชุมชนจะพัฒนาเรื่องหลักสูตรและเทคโนโลยีให้ทันสมัยแล้วก็ตาม ถ้าหากฐานะอำนาจ บิดามารดานิยมส่งบุตรหลาน ไปเรียนต่อในกรุงเทพ เพราะเชื่อกันว่ามาตรฐานความรู้ที่สอนในจังหวัดต่ำกว่าในกรุงเทพ นักเรียนและนักศึกษาที่เดินทางไปเรียนต่อในกรุงเทพมักเป็นเด็กที่มีญาติพี่น้องที่มีฐานะ อาจเป็นข้าราชการ ครู หรือไม่ก็เป็นชาวนาที่มีฐานะดี

อาชีพในชนบท

หากผู้ที่ได้รับการศึกษาไม่อาจหางานทำได้แล้ว ก็จะทำให้มีความโน้มเอียง ที่จะอพยพออกจากภูมิลำเนาเดิม ยกตัวอย่างเช่น งานที่รองรับในอำเภอแม่สรวยมีน้อยมากทำให้ต้องมีการอพยพของบัณฑิตในการไปทำงานในกรุงเทพทุกปี

9.) ความหวังที่จะศึกษาเล่าเรียนสูงขึ้นไปอีก

เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้นักศึกษาที่เรียนเสร็จแล้วไม่เดินทางกลับภูมิลำเนาเดิม ส่วนผู้ที่เรียนไม่สำเร็จ ก็มักจะไม่กลับภูมิลำเนาเพราะอับอายจากการสอบคัดเลือกต่อในโรงเรียน วิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัย ไม่เป็นผลสำเร็จ หรือไม่อาจหางานทำได้

กล่าวโดยสรุปได้ว่า แนวคิดทั้งสองแนวนั้น มีความเป็นไปได้จริงตามสภาพการณ์ของชนบทที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นล้วนแต่มีผลให้การตัดสินใจเลือกที่จะย้ายถิ่นหรืออยู่ในท้องถิ่นของเด็กและเยาวชนมีความแตกต่างกัน ซึ่งการที่จะทราบได้ว่าการย้ายถิ่นในอนาคตจะเป็นไปในทิศทางใดนั้น อาจจะต้องพิจารณาประเด็นที่กล่าวไว้ข้างต้นเป็นการประกอบด้วย

มายาคติว่าด้วยเรื่องของเมืองที่มีอิทธิพลต่อเด็กและเยาวชนในชนบท

มายาคติเกี่ยวกับเรื่องของเมืองมีความสำคัญต่อทัศนคติของเด็กในชนบทที่มองภาพเมืองว่าเป็นสถานที่ที่มีความเจริญ เป็นสถานที่ที่การศึกษามีการพัฒนาก้าวหน้าเกินกว่าชนบทจะตามทัน เป็นสถานที่ที่ผู้คนมีฐานะทางสังคมดี เพราะได้รับการศึกษาสูง ผู้คนที่มีความรู้ของประเทศส่วนมากก็อยู่เมือง รวมทั้งสถานศึกษาที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ ก็มักจะตั้งอยู่ในเมืองเช่นเดียวกัน นอกจากนั้น แหล่งเงินทุนใหญ่ๆ ที่

จะสามารถสร้างรายได้ให้กับตนเองได้ก็พบกระจายทั่วไปอยู่ในเมือง ซึ่งเด็กในชนบทได้รับรู้ผ่านทางสื่อต่างๆ ด้วยเหตุนี้เด็กและเยาวชนที่มีความเอาใจใส่ต่อการศึกษา จึงมักมีความคิดที่จะไปศึกษาต่อในเมือง ซึ่งจากการใช้แบบวัดทัศนคติพบว่า เด็กมีความต้องการย้ายถิ่นของตนเข้าไปในเมืองเพราะเหตุด้านการศึกษาถึงร้อยละ 85 ส่วนที่เหลือไม่ต้องการย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองมายาคติของเมืองที่ได้กล่าวไปข้างต้นนั้น เป็นภาพเบื้องหน้าที่เด็กและเยาวชนในชนบทมองภาพดังกล่าวเป็นภาพตัวแทนของเมืองทั้งหมด โดยที่ลืมมองสิ่งต่างๆ ที่อยู่ข้างหลังภาพตัวแทนเหล่านั้น ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้ที่ได้รับการศึกษาสูง และเคยเข้ามาทำงานในเมือง ประสบความสำเร็จทั้งทางด้านหน้าที่การงาน ฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจ แต่เลือกที่จะกลับไปใช้ชีวิตในชนบท เราจะได้เห็นมุมมองของเมืองจากเด็กบ้านนอกคนหนึ่งที่น่าสนใจ ดังนี้

1) *มหานครแห่งการแข่งขัน* คนชนบทที่ได้รับการศึกษา และเข้าทำงานในเมือง จะพบวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบเมืองซึ่งแปลกใหม่สำหรับเขา กล่าวคือ ความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายแบบชนบท ไม่สามารถใช้ได้กับมหานครแห่งการแข่งขันแห่งนี้ จากความคิดที่ว่าต้องการเข้ามาเพื่อหารายได้ และอาชีพการงานที่มั่นคงกว่าในชนบท ได้ทำให้เห็นชีวิตแบบใหม่คือ ผู้ที่ชนะเท่านั้นที่จะสามารถชุกอยู่ในสังคมเมืองได้อย่างมั่นคง เพราะการแข่งขันในเรื่องของอาชีพ การได้มาซึ่งงาน และตำแหน่งที่มั่นคง ล้วนมาจากการแข่งขันที่มีทั้งความสามารถและเส้นสายต่างๆ การศึกษาที่ได้ร่ำเรียนมา อาจใช้ได้จริงในการทำงานในเมือง แต่ในขณะเดียวกันอาจจะไม่ได้ใช้เลยหากไม่สามารถชนะการแข่งขันในการที่จะเข้าทำงานในเมืองได้

2) *มหานครเป็นแหล่งเงินทุนที่ไม่มีต้นทุน* กล่าวคือ เมืองเป็นแหล่งที่ผู้คนในชนบทจะสามารถมาหาเงินเพื่อเลี้ยงชีพตัวเองได้ด้วยการเป็นลูกจ้างใน Office ของเอกชน หรือบริษัทต่างๆ แหล่งเงินทุนที่มากมายนั้นดึงดูดให้คนในชนบทเข้าสู่เมือง แต่สิ่งที่พวกเขาพลาดโดยที่ไม่ได้นึกถึง คือ ต้นทุนทางสังคมที่พวกเขาสูญเสียไปจนหมดเมื่อเขาได้เข้ามาสู่ระบบตลาดของเมือง

3) *มหานครแห่งการทำงาน* การเข้ามาทำงานในเมือง คนในชนบทมักจะมองว่าเป็นการทำงานที่สบาย มั่นคง และมีเงินเดือนที่แน่นอน การทำงานเป็นไปโดยใช้ความสามารถ ความรู้ และทักษะของแต่ละคน แต่การเข้ามาทำงานในเมืองนั้น อาจจะต้องสูญเสียความเป็นตัวเองโดยทุ่มเทเวลาทั้งหมดให้กับการทำงาน เพื่อจะสามารถแข่งขันกับผู้อื่นในสังคมเมืองได้

เด็กและเยาวชนในชนบทมักจะมองเพียงภาพด้านดีของเมืองว่ามีความเจริญในด้านต่างๆ ซึ่งมักจะละเลยภาพด้านลบไป การย้ายถิ่นเข้ามาสู่เมืองของคนในชนบทโดยตัวเขาเองได้เข้ามาสัมผัสถึงชีวิตเมืองคงจะเป็นวิธีเดียวที่ตอบได้ว่า มายาคติที่เขาทราบมานั้นเป็นจริงมากน้อยอย่างไร และอนาคตเขาจะเลือกใช้ชีวิตอยู่ในเมืองต่อไป หรือกลับไปสู่ความเรียบง่ายในท้องถิ่นเดิมของตน

หนุ่มสาวในชนบทที่อึดอัดจากการทำงานในเมืองจะกลับมาเป็นผู้ดูแลชนบทไทยในอนาคต โดยนำความรู้ที่ได้ร่ำเรียน พร้อมกับประสบการณ์ในเมืองมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นของตนมากที่สุด ซึ่งความรู้และประสบการณ์ที่เขาได้รับมาจากเมืองนั้น จะช่วยสร้างทุนทางสังคมให้กับเขา และทำให้เขาสามารถ

ยืนหยัดอยู่ในสังคมชนบทที่มีความเรียบง่ายแต่ซับซ้อนได้อย่างมั่นคง ยังผลให้ชนบทสามารถยืนยงอยู่ได้ ไม่ล่มสลายตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามาครอบงำ

ข้อเสนอแนะต่อแนวคิดวิชาการที่เรียนมา และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) พลวัตกระแสท้องถิ่นนิยมใหม่ (Neo-Ruralism)

แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของชุมชนชนบทได้มีผู้ให้นิยามความหมายเอาไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งในงานของวีริช (2551) ได้กล่าวถึงความหมายของชุมชนชนบทไว้ว่า

ชุมชนชนบท หมายถึง ชุมชนที่ตั้งอยู่นอกเขตเทศบาลหรือสุขาภิบาล ประชาชนอาศัยอยู่อย่างไม่หนาแน่น สำหรับลักษณะของชุมชนชนบทที่สำคัญ เช่น

- ประชาชนภายในชุมชนมีความเป็นอยู่อย่างเป็นกันเอง มีความคุ้นเคยสนิทสนม และจริงใจต่อกัน อันเป็นความสัมพันธ์กันแบบปฐมภูมิ (Primary Relationship)
- ประชาชนในชุมชนชนบทรักและผูกพันกับขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมมากกว่าประชาชนในชุมชนเมือง เช่น จะไปทำบุญทำทานเป็นประจำ
- ถึงแม้ว่าความหนาแน่นของประชากรในชุมชนชนบทจะมีไม่มากเมื่อเทียบกับชุมชนเมือง แต่จำนวนสมาชิกในครอบครัวมีมากกว่าชุมชนเมือง
- อาชีพของประชาชนในชุมชนชนบทส่วนใหญ่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ โดยประกอบอาชีพเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ อีกทั้งการประกอบอาชีพเป็นไปในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน
- การทำงานของประชาชนในชุมชนชนบทจะเป็นลักษณะต่างคนต่างทำต่างคนต่างผลิต
- การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนชนบทเป็นไปอย่างเชื่องช้า มีความเป็นอนุรักษ์นิยมสูง
- ประชาชนในชนบทมีระดับการศึกษาต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับประชาชนในชุมชนเมือง

นอกจากงานของวีริชแล้ว งานของนักสังคมวิทยาท่านอื่นๆก็มีความเห็นเช่นเดียวกันในเรื่องของการให้ความหมายชุมชนชนบท ซึ่งมักจะมองไปในทิศทางที่ชนบทมีสภาพสังคมเรียบง่าย ดำเนินชีวิตอย่างผูกพันกับธรรมชาติ มีความสนิทสนมกลมเกลียวกัน มีระบบอุปถัมภ์เป็นระบบที่ค้ำจุนสังคมชนบทให้สามารถดำเนินไปได้อย่างราบรื่น การพิจารณาชนบทในมุมดังกล่าวอาจเป็นการมองชนบทที่ค่อนข้างแคบในเชิงภาวะวิสัย กล่าวคือ ชนบทในปัจจุบันได้มีการพัฒนารูปแบบสังคม เกิดพลวัตรูปแบบใหม่ที่อยู่ในท้องถิ่น การประกอบอาชีพใดในชนบทหรือไม่นั้น มิได้อิงอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศเพียงอย่างเดียว การคบค้าสมาคมในชนบท มิได้เป็นไปโดยเกิดจากความรักใคร่สัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เท่านั้น แต่ยังมีความต้องการเบื้องหลังที่เขากำลังแสวงหาอยู่ สิ่งที่เขาต้องการจากให้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ การสร้างเครือข่ายต่างๆในชนบทนั้น รวมกันเรียกว่า “ทุนทางสังคม” (Social Capital)

ไม่ว่าจะพิจารณาทุนในมิติที่เป็นมูลค่าอันได้แก่ เรื่องของวัตถุสิ่งของ เงินทอง ฯลฯ หรือในมิติของคุณค่าอันได้แก่ เรื่องของจิตใจหรือคุณงามความดีต่างๆ ฯลฯ ก็ตาม คำว่าทุนก็ล้วนบ่งชี้ถึงความเจริญเติบโตของงาม ดังนั้น คำว่า “ทุนทางสังคม” ที่จะกล่าวถึง จึงถือเป็นทุนประเภทหนึ่งที่จะมีความเกี่ยวข้องโดยตรงหรือโดยอ้อมกับความร่วมมือร่วมใจ จึงอาจกล่าวได้ว่า ทุนทางสังคมสามารถลดช่องว่างระหว่างคนกับคน คนกับสถาบัน หรือระหว่างสถาบันกับสถาบัน ทำให้ทุกฝ่ายทุกส่วนสามารถทำงานร่วมกันได้ ดังนั้นเมื่อใดก็ตามที่คนได้มองเห็นผลประโยชน์ร่วมกัน มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มองเห็นคุณค่า มีความคาดหวัง และเป้าหมายร่วมกัน (Common Purpose) ก็จะทำให้คนหรือสถาบันสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เรียกว่า “ทุนทางสังคม” ซึ่งจะช่วยให้สามารถทำงานร่วมกันจนบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ (วรวิดิ 2548: 15)

เหตุที่กล่าวว่าทุนทางสังคมมีผลต่อพลวัตกระแสท้องถิ่นนิยมใหม่นั้น ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การเลือกที่ทำงานที่ท้องถิ่นหรือย้ายถิ่นไปทำงานในเมืองของนักเรียนในชนบท มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคมอย่างมากในการตัดสินใจ เนื่องจากสังคมชนบทในปัจจุบัน สามารถดำรงอยู่ได้เนื่องจากแต่ละคนมีทุนได้สั่งสมมาเป็นเวลานานในการใช้ชีวิตในชนบท กล่าวคือ ระบบอุปถัมภ์ที่ดี ระบบเครือญาติที่ดี ความสนิทสนมกลมเกลียวกันที่ดี สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นทุนทางสังคมที่จะทำให้บุคคลผู้สำเร็จการศึกษามาใหม่มีทุนที่จะสามารถทำให้เขายืนหยัดอยู่ในสังคมชนบทได้ ซึ่งทุนทางสังคมนี้จะสร้างสิ่งที่ก่อให้เกิดทุนทางเศรษฐศาสตร์เกิดขึ้น ทั้งเงิน ที่ดิน แรงงาน และอื่นๆ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ในภาคชนบทล้วนเป็นผลพวงมาจากการที่ประชากรสะสมทุนทางสังคมไว้มาก จนทุนเหล่านั้นได้แปรสภาพกลายมาเป็นเครือข่าย (Network) ที่ทำให้เขาสร้างฐานะตนเองขึ้นในสังคมชนบทได้ การเลือกกลับมาทำงานที่ท้องถิ่นของนักเรียนชนบทในเมืองก็เช่นกัน บุคคลเหล่านั้นจะกลับมาไม่ได้ หรือกลับมาอย่างไม่มั่นคง หากพวกเขาไม่มีทุนทางสังคมที่ได้สะสมไว้ในทางกลับกัน การสร้างทุนทางสังคมให้กับตัวเอง อาจขึ้นกับประสบการณ์ที่เขาได้สะสมมาจากเมือง ความรู้ที่ได้รับตามแบบเมือง ประสบการณ์ที่ก้าวล้ำความสัมพันธ์แบบชนบท ทำให้เขาสามารถสร้างทุนทางสังคมจากระดับการศึกษาและประสบการณ์ที่เหนือกว่าได้เช่นกัน

ความเป็นท้องถิ่นนิยมสมัยใหม่ (Neo-Ruralism) นั้น ต้องพิจารณาอย่างถี่ถ้วนถึงปัจจัยในเรื่องของทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นในพลวัตของชุมชนชนบทในปัจจุบันซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคโลกาภิวัตน์ การมองชุมชนชนบทเป็นเพียงความเชื่อชาล้าหลัง คงเป็นความคิดที่โบราณเกินไปแล้ว ซึ่งนักสังคมวิทยาควรให้ความสนใจในส่วนนี้ในการทำความเข้าใจเรื่องพลวัตในชนบทไทยปัจจุบัน โดยเรื่องของการศึกษากับการย้ายถิ่นเป็นตัวแปรที่ตัวอย่างหนึ่งในการศึกษาเรื่องทุนทางสังคม เพื่อจะสามารถตอบโจทย์ได้เป็นอย่างดีว่าโฉมหน้าชนบทไทยในอนาคตจะเป็นอย่างไร จะล่มสลาย หรือยืนยงอยู่ได้ภายใต้พลวัตความเป็นท้องถิ่นนิยม

2) กระบวนการสร้างทุนทางสังคม ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่

- ส่วนที่เป็นระบบคิด จะเป็นส่วนที่มีความเป็นนามธรรมสูง ระบบคิดดังกล่าวจะมีทั้งส่วนที่เข้ามาแต่ดั้งเดิม อันได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ที่ปัจเจกชน กลุ่ม องค์กร สถาบัน หรือชุมชนได้สืบทอดมาจากบรรพชนในอดีต นอกจากนั้นระบบคิดอีกส่วนหนึ่งอาจจะมาจากสิ่งที่ได้

เรียนรู้ในปัจจุบันซึ่งรวมทั้งความเชื่อ ศรัทธา ค่านิยม หรือธรรมเนียมปฏิบัติแบบใหม่ สำหรับสาระหลักที่อยู่ในระบบคิดดังกล่าว ได้แก่ ระบบคิดที่เกิดจากค่านิยมที่มีการเอื้ออาทรต่อกัน มีการต่างตอบแทนกัน มีความไว้วางใจระหว่างกัน และมีความสามัคคีกัน ฯลฯ เป็นต้น (วรุฒิ 2548: 84) ส่วนที่เป็นระบบคิดนี้ คนในชนบทควรสร้างขึ้นเป็นค่านิยมพื้นฐาน เนื่องจากการมีการต่างตอบแทนกัน การมีความคิดความเชื่อ ค่านิยมแบบเดียวกัน จะก่อให้เกิดเครือข่าย (Network) ที่เหนียวแน่นในชนบท เกิดความเป็นปึกแผ่นที่จะรวมฐานเป็นกำลังสำคัญของคนและกันในการก่อร่างสร้างตัวในชนบทได้

- *ส่วนที่เป็นวิธีปฏิบัติ* จะเป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์กับส่วนที่เป็นระบบคิด นั้นหมายความว่า เมื่อปัจเจก กลุ่ม องค์กร สถาบัน หรือชุมชนมีระบบคิดเกี่ยวกับค่านิยมในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ระบบคิดดังกล่าวก็จะส่งผลให้สมาชิกมีการปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้ออาทรและมีความร่วมมือกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น (วรุฒิ 2548: 84) ส่วนที่เป็นวิธีปฏิบัติ เป็นส่วนที่ควรเป็นจิตสำนึกของประชาชนในการที่จะร่วมกันสร้างสังคมชนบทที่เต็มไปด้วยทุนทางสังคม ซึ่งจากทุนทางสังคมของปัจเจกแต่ละคน รวมเป็นทุนทางสังคมของชนบท จะสร้างเป็นทุนทางเศรษฐกิจให้กับสังคมชนบทได้

- *ส่วนที่เป็นผลลัพธ์* จะเป็นส่วนที่เกิดจากผลของการที่สมาชิกมีระบบคิดและวิธีการปฏิบัติอย่างไร ซึ่งผลลัพธ์ดังกล่าวอาจจะอยู่ในรูปของทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม หรือเป็นทุนในรูปแบบต่างๆที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม อาทิ ทุนที่เป็นตัวเงิน (ทุนในรูปของกองทุนชุมชน) ทุนมนุษย์ (แรงงานที่มีการลงแขกเอาแรงช่วยเหลือกัน) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ(มีป่าไม้ที่เป็นป่าของชุมชน) ทุนภูมิปัญญา(มีความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน) โดยที่ทรัพยากรหรือทุนต่างๆเหล่านี้ เป็นของชุมชนหรือเป็นของสาธารณะที่สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าถึงและนำมาใช้ประโยชน์ได้ (วรุฒิ 2548: 84)

8. ผู้หญิงเสียดงกับบทบาท ทักษะ และปฏิบัติการทางการเมือง

หากกล่าวถึง “ความต่าง” ลักษณะสำคัญของมันอาจมองได้ใน 2 ขั้วบนฐานของแรงดึงดูด และภาวะการโน้มถ่วงของโลก นั่นคือ ภาวะผลักดันช่องว่างเพื่อขยายข้อต่าง กับ ดึงเข้าหาศูนย์ ทว่าสำหรับในเรื่อง”ชนบท” (Rural) บนฐานที่ตั้งอยู่บนการศึกษาที่จำต้องประยุกต์เพื่อให้เข้าใจถึงพลวัตรของชนบทแห่งยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์นั้นเป็นสิ่งที่ลี้ภัยเสียมิได้ หากเปรียบบ้านคือส่วนที่เล็กที่สุดในเชิงโครงสร้างของสังคม ในยุคปัจจุบันที่โลกาภิวัตน์ทำให้ขอบเขตของชนบท และเมืองเข้าใกล้กันมากจนแยกกันออกได้ยาก แต่ก็ยังคงไว้ซึ่ง”อัตลักษณ์ของวิถีชนบท” นั่นคือ “วิถีแห่งชาวบ้าน” เอาไว้ ข้อเท็จจริงที่ว่าชนบทตามท้องถื่นทั่วไปภายใต้การปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข แบบกระจายอำนาจเช่นนี้ ย่อมเปิดโอกาสให้มี “อิสระ” ในการจัดการตัวเองมากที่สุด อีกทั้งมันก็เป็นหลักนโยบายของรัฐบาลเองในการที่จะให้ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด มีการจัดการที่ดีที่สุด แข่งกันเอง เพื่อ “ความดีความชอบ” และหมายรวมถึงการพัฒนาให้ก้าวไกล Core มากที่สุดนั่นเอง และด้วยความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีการเคลื่อนตัวอยู่ตลอดเวลาที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อการ “เข้าใจ”ในพลวัตรที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง หลากหลาย และ

เหลื่อมล้ำบนฐานที่สตรีเข้ามาเกี่ยวข้อง ด้วยคำถามที่ว่า “ทำไม และอย่างไร” ผ่านฐาน และระบบภูมิหลังของชีวิตของสตรีเพศในสังคมชนบทที่ต่างกันของ “หญิงแดงเหล่านี้”

วัตถุประสงค์

1) เพื่อทำความเข้าใจบริบทของหญิงเสื้อแดง/ คนเสื้อแดง ในด้านบทบาทและทัศนคติว่ามีเหตุผลต้นสายปลายเหตุว่าเป็นอย่างไร ผ่านวาทะและคำถามแบบเปิดใจของผู้วิจัยดังนี้

- แดงทำไม ทำไมถึงแดง
- ชอบทักษิณ/ เพราะอะไร
- ได้อะไรจากนโยบายประชานิยมในรัฐบาลทักษิณบ้าง
- เปลี่ยนรัฐบาลแล้ว ได้รับผลกระทบอย่างไร
- นักการเมืองโกง แต่คุณสบาย คิดเห็นอย่างไร
- ชีวิตครอบครัว กับทัศนคติทางการเมืองที่เป็นอยู่ไปด้วยกันได้หรือไม่
- คิดเห็นอย่างไร กับการเรื่องของ”ผู้หญิง กับการเคลื่อนไหวทางการเมือง” มันจะไปได้ไกลเพียงใด

จะมองมุมเก่าที่ผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลัง หรือมุมใหม่ก็ได้ ป้าแดดนี่เป็นอย่างไร

2) เพื่อให้เข้าถึงสภาวะ และแรงจูงใจสำคัญของการเข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมืองของหญิงเสื้อแดง และกลุ่มคนเสื้อแดง ว่ามีแนวคิด และทางเสือเรียบบริบทของความเชื่อที่จะเข้าร่วมอย่างไร

3) สำคัญยิ่งต่อการเข้าถึงชีวิตจริง กอปรกับการดำเนินวิถีทางครอบครัว สังคม เศรษฐกิจ กับการยากแค้นขัดสน ความเหลื่อมล้ำทางชนชั้น และเศรษฐกิจ

สมมุติฐาน ฐานของแนวคิดที่สำคัญในการตั้งสมมุติฐาน ใน 2 มุมมอง

- 1) จากคนเมืองที่มีต่อคนชนบท
- 2) จากคนนอกที่มองเสื้อแดง

ความเดือดร้อนที่ได้รับตั้งแต่ช่วงของการชุมนุมเมื่อ มีนาคม 2553, เมษายน 2553, และพฤษภาคม 2553 เพราะในฐานะนิสิตนักศึกษา และคนเมืองที่ต้องเดินทางสัญจรต่างก็ได้รับความเดือดร้อนจากสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่า”ควายแดง” ที่มาตั้งรกรากอยู่กลางกรุง สภาพ “มือบ๊อดตั้ง” ในสภาพที่คนเสื้อแดงเป็นอยู่และถูกครอบงำโดย “เงินว่าจ้าง” ให้มาเป็นมือบ

บทสำรวจงานวิชาการ และแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

เป็นที่ทราบกันว่าในยุคปัจจุบันประเทศไทยกำลังประสบปัญหาวิกฤตทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง อันอยู่ในสภาวะที่คาราคาซัง และเนิ่นนานมาตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา ประการหนึ่งของ

ปัญหาที่สำคัญเหล่านี้มาจากสภาพโครงสร้างพื้นฐานในด้านการบริหารจัดการสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของไทยที่อ่อนแอมาตลอด เราได้ก้าวข้ามขั้นตอนที่สำคัญในการสร้างรากฐานที่เข้มแข็งให้กับสังคมเราเอง นั่นคือ “เราไม่ใส่ใจ/เพิกเฉยในเรื่องของความเหลื่อมล้ำทางชนชั้น” อันเป็นการกระจายความเท่าเทียมให้กับคนในสังคม แต่กลับไม่เป็นไปตามนั้น เพราะความมั่งคั่งและความสวดยหู่ในวิถีชีวิตล้วนตกอยู่แก่ชนชั้นสูง คนที่มีอันจะกิน และปัญญาชนผู้ทะเยอทะยาน กอปรกับนับตั้งแต่ พุทธศักราช 2504 ยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ได้มีการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเข้ามาใช้ สิ่งหนึ่งที่ได้เห็นได้ชัดจนตั้งแต่ช่วงเวลานั้น ล่วงเลยมาถึงปัจจุบัน คือประเทศไทย เป็นเมืองพุทธที่บูชาลัทธิ “เศรษฐศาสตร์”(การใช้ระบบเศรษฐกิจเป็นหน่วยยึดในการออกนโยบาย และการบริหารจัดการทุกสิ่ง เพียงเพื่อหวังการเติบโตของเม็ดเงิน แต่ละเลยความสมบูรณ์ของหยาดเหงื่อ และเม็ดเงินที่แลกกับชีวิตของคนระดับล่างที่มีอำนาจการต่อรองค่อนข้างน้อย ถิ่นน้อยมาก หรือไม่มีเลยในสังคม อันนำไปสู่ระบบการจัดการที่ออกนอก “กรอบธรรมาภิบาล” ไปในรูปแบบ “2 มาตรฐาน การจัดการหลายระดับ) ลัทธิบูชา GDP¹²” นั่นเอง เรามองทุกอย่างเพียงแค่ตัวเลข มีการออกเงยทางด้านเงินตราและการพัฒนาในเชิงทุนนิยมอย่างฉาบฉวย โดยที่ไม่มอง “ความยั่งยืน” ของ “รากเหง้า” และ “วิถีเกษตรกรรม” อันเป็นรากฐานที่สำคัญของสังคมไทยมาโดยตลอด สร้างความเติบโตก้าวหน้า แต่กลับไม่พัฒนาอย่างแท้จริง เรามองเห็น “ความแตกต่าง” เป็นเรื่องของ “บุญ-กรรม” “อำนาจและวาสนา” อันเป็นอำนาจที่สถิตอยู่ในปัจเจกและเฉพาะกลุ่ม และ “ความจน” คือสิ่งที่คนชนบทต้องรับผิดชอบบนพื้นฐานของ “สมบัติ” ที่ติดตัวมาโดยกำเนิด ทั้งนี้ “สมบัติ” ดังกล่าวอาจเปรียบได้กับ “สถานภาพสัมฤทธิ์” ทางกฎ ค่านิยม ทักษะคติ และความคิดของคนรวย หรือเหล่าคน/ชนชั้นที่อยู่ในโครงสร้างส่วนบน ที่ว่า “คนจน” ก็ต้องจนอยู่อย่างนั้น อย่าได้เหิมเกริม หรือกระเสือกกระสนเพื่อการมีส่วนร่วม หรือการเรียกร้องใดๆทางสังคมให้มากความ พวกคุณมีหน้าที่ใช้ชีวิตในแบบเดิมเช่นนั้น และหากออกมาประท้วง หรือเรียกร้องเมื่อใด “คุณคือผู้ก่อการร้าย/ คนผิด/ พวกตัวปัญหาของสังคม” ในขณะที่คนในโครงสร้างส่วนบนก็ยังคงทำหน้าที่ของพวกเขาต่อไปนั่นคือ “การบริโภครูปเพื่อหน้าตา”¹³ นั่นคือการดำรงชีวิตและหาความสุขด้วยการซื้อของแพงๆ เพื่อให้เพื่อนบ้านประทับใจ ซึ่งเมื่อมองจากทัศนะทางเศรษฐกิจ และการครอบครองปัจจัยการผลิตแล้ว คนร่ำรวย รวมถึงคนในเมืองมีอันจะกินทั้งหลายจึงควรจะถูกประเมินให้ได้คุณค่า และหันมา”ทบทวน”การกระทำที่เห็นแก่ตัวในการถลุงทรัพยากร และเอาเปรียบคนอื่น โดยเฉพาะ”คนชนบท” ผู้เป็นประชาชน และเจ้าของทรัพยากรการผลิต(แต่เดิมก่อนถูกยื้อแย่งการครอบครองกรรมสิทธิ์จากนายทุนผู้มั่งคั่ง)ส่วนใหญ่ของประเทศ กับ”เกษตรกร”ที่แบกรับภาระของคนเพียงหยิบมือที่กินอยู่อย่างสุขสบาย แต่พวกเขาเองกลับไม่ได้รับความเป็นธรรม หรือสวัสดิการเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นอย่างเท่าเทียมบ้าง นี่คือนั่น”ชนชั้นที่มีเวลามาก”(Leisure Class)¹⁴ ของธอร์สตัน เวเบลล์¹⁵ ที่กดดัน และเหยียบหัว”คนรากหญ้า กับคนชนบท และผู้ทุกข์ยาก” มานาน ซึ่งก็ยังคงเป็นอยู่ เพียงเพื่อรอการปะทุ

¹² เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. เศรษฐศาสตร์กับการผลิตอวิชชาเชิงโครงสร้าง; ปาฐกถา 60 ปีเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ครั้งที่

10. นิตยสารWay, หน้า 78.

¹³ จอห์น เลน. (สดใส ชันติ วรพงศ์ แปล). Timless Simplicity. พิมพ์ครั้งที่ 3. หน้า 70

¹⁴ จอห์น เลน. (สดใส ชันติ วรพงศ์ แปล). Timless Simplicity. พิมพ์ครั้งที่ 3. หน้า 70

¹⁵ กวี/นักเขียน ยุคตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ผู้เขียนเรื่อง “ทฤษฎีสำหรับชนชั้นที่มีเวลามาก” (The Theory of Leisure Class)

ตามงานของ Oscar Lewis ที่ว่าด้วยวัฒนธรรมแห่งความยากจนตามลำดับ ตั้งแต่ความเชื่อในเรื่องบุญและกรรม ยึดติดกับความอ่อนแอที่มีมา บนพื้นฐานของความยากแค้นทางเศรษฐกิจและการใช้ชีวิต ทุกๆอย่างก้าวดำเนินไปแบบซ้ำสารรอกหม้อ และไม่มีการวางแผนใดๆ เหมือนมีชีวิตเพื่อ “รองรับการถูกละเลยและดูข้าบริพการ” จากชนบทเข้าสู่กรุงเพียงอย่างเดียว อีกทั้งทางด้านการศึกษาที่อยู่ในระดับล่าง กอปรกับการมีความรู้และความชำนาญเฉพาะด้านในวิชาชีพเพียงไม่กี่อย่างที่ยังทำให้หนุ่มสาวชาวชนบทละทิ้งถิ่นฐาน เข้าสู่วงจร “แรงงานราคาถูก” จนกลายเป็น “วัฒนธรรมแห่งวิถีชนบทในยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์” ที่กึ่งหนึ่งของชีวิตหนุ่มสาว คือ “แรงงานกลางกรุง” และเกือบทั้งสิ้นของทรัพยากรในชนบทถูกเอารัดเอาเปรียบจากคนเมือง และทั้งคนชรา ซากปรักหักพังและความสูญเสียกับคราบน้ำตาของคนชนบท คนยากคนจนที่ถูกกดขี่และ “เหยียดหัวทางชนชั้น” เอาไว้อยู่เบื้องหลัง...แล้วคุณก็ยังแน่ใจอยู่หรือว่าภาพสวยงามตามชนบทที่เห็นอยู่ คือ ความสวยงามที่แท้จริง และความเป็นเมืองพุทธของประเทศเราคือภาพของความดั่งามจริงหรือไม่ ดังที่ผาสุก พงษ์ไพจิตร กล่าวไว้ว่า “ความเหลื่อมล้ำไม่ใช่กระบวนการปกติ แต่เป็นสิ่งที่สังคมเลือก แล้วก็มีแต่สังคมวิเศษเท่านั้นที่เห็นว่าความเหลื่อมล้ำเป็นของดี”¹⁶ (มติชน 6 พ.ค. 2552) แต่ทั้งนี้เราหาได้จำเป็นต้องเดินอย่างสุดโต่ง และเลือกอย่างสุดขั้วไม่ เพราะสังคมปัจจุบันมีกระบวนการพลวัตในทางที่ดีหลายด้าน แม้จะไม่สมบูรณ์ และเห็นอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนนัก ทั้งเรื่องความเท่าเทียมกันในเรื่องเพศ ชาย-หญิง และเพศทางเลือก, การเข้ามามีส่วนร่วมของภาคประชาชนในทางการเมืองที่มากขึ้น เมืองและชนบทเริ่มมีการผสมผสาน กระจายความเจริญ และเท่าเทียมทางวัตถุ และกระบวนการวัฒนธรรมกันมากขึ้น จนเกิดทั้ง Core, Semi-periphery, และการยังคงไว้ซึ่งความเป็นPeriphery อันมีโลกและสังคมหลายระดับที่ถูก “แซ่แซ่” เอาไว้ในสังคมเดียว แต่ต่างทั้งระยะทาง และเวลา กับข้อแห่งการดำรงชีพ “คุณใส่เสื้อสีอะไร” และ “คุณอยู่เสื้อไหน” กระทั่งคุณมีความคิดทางการเมืองอย่างไร ดูเหมือนจะเป็นเรื่องยากที่จะเอ่ยถามและให้คำตอบ เพราะทุกประเด็นล้วนมีนัยยะ และนำไปสู่ความสร้างความขัดแย้งได้ทั้งสิ้น และคุณจะทำถึงอุดมการณ์โดยใช้ “สันติ” และ “ความยุติธรรม” ก็ดูเหมือนจะเป็นเรื่องไร้สาระของคนกุมอำนาจของสังคมไทย

หากคุณเป็นคนไทยที่ไม่ลืมง่าย (easily forget Thai people) เหมือนแนวทางการลบความทรงจำที่คนไทยเคยใช้มาตลอด ทุกช่วงเหตุการณ์ที่สำคัญในการเรียกร้องทางการเมือง และทุกๆเหตุการณ์ของความสูญเสีย ตั้งแต่ 14 ตุลาคม 2519 กระทั่งพฤษภาทมิฬ 2535 จนมาถึงภาวะเหลืองจัด แดงเดือด ที่ปะทุขึ้นอย่างหนักของการเรียกร้องและชุมนุมทางการเมืองของประเทศไทย ตั้งแต่หลังการปฏิวัติ ปิดทำเนียบ ล้อมสภา ยึดสนามบินของกลุ่มชนเสื้อเหลือง จนกระทั่งการเคลื่อนไหวที่สำคัญของคนเสื้อแดง อันเกิดขึ้นครั้งแรกในช่วงกลางเดือนมีนาคม 2552 เกิดความสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินในช่วงเทศกาลสงกรานต์ในปีเดียวกัน เรื่อยมาจนถึงเดือนพฤษภา 2553 โดยไม่ว่าจะด้วยสาเหตุประการใดก็ตาม ทั้งความถูก ผิดของผู้ชุมนุม และการใช้อำนาจเกินขอบเขตของรัฐธรรมนูญที่เป็นรัฐบาลในขณะนั้น ความวอดวายของเมืองกรุงกับ 91 ศพ ที่ยังไม่มีวี่แววของความคืบหน้า ล้วนเป็นสิ่งที่พิสูจน์แล้วว่า “ความชอบธรรมของผู้ประท้วงย่อมหมดไปในที่สุด” หากใช้อำนาจโดยขาดสติ “คนเสื้อแดง” หาใช่”ของเล่นชิ้นใหม่แห่งการเคลื่อนไหวทางการเมือง”ไม่ และไม่ว่าในสายตาของคุณจะเป็นอย่างไร พวกเขามีสิทธิถูกต้องทุกประการตามหลัก speech, association และ

¹⁶ ผาสุก พงษ์ไพจิตร. มติชน 6 พ.ค. 2552

assembly บนพื้นฐานของการแสดงออกซึ่งสิทธิ เสรีภาพ ตามหลักประชาธิปไตย เพราะโดยธรรมชาติของมนุษย์ “การกดขี่ ความอดอยาก และความต่าระดับทางชนชั้นที่ต้องตกอยู่เบื้องหลังตลอดเวลา” ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่ไม่ยุติธรรมที่คนไทยจะทำกับไทยด้วยกัน ทุกๆคำที่พวกคุณเอื้อนเอ่ยว่าพวกเขาเหล่านั้นเป็นควายแดง/พวกไม่มีการศึกษา/พวกเห็นแก่เงิน/คนจนโง่เง่า/ลัทธิลัทธิทักษิณ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็น”วาทกรรม”ที่พวกคุณยึดเยียดให้แก่พวกเขา ก่อนที่จะฟังเหตุผลซึ่งกันและกัน เพราะถึงอย่างไรแล้วคนที่อยู่บนยอดพีระมิดของโครงสร้างทางสังคมนี้รับมียั่งยืนสบาย ย่อมไม่รู้สึกความยากลำบากของคน “รากหญ้า” ที่ต้องทนทุกข์ร้อนอยู่ตรงส่วนล่างของพีระมิดโครงสร้างทางสังคมนี้

หากกล่าวถึง”สตรี หรือ ผู้หญิง/หญิง” และบทบาทที่มีต่อสังคมไทย หรือแม้แต่ประวัติศาสตร์ของโลกเรามาจนถึงคือ “ความเป็นผู้ให้กำเนิด” และการจัดการดูแล”ครอบครัว” และนโยบายของงานอื่นๆทั้งกลุ่ม องค์กร ชุมชน เพียงเพราะ “สตรีเพศ” มีความอดทน ละเอียดย่อน รอบคอบ และแยกแยะด้านความรู้ความเข้าใจในประเด็นจำเพาะหลายประเด็นที่บุรุษอาจมองข้าม และไม่ให้ความสำคัญ ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วมีประโยชน์ยิ่งต่อความเข้าใจโลกในมุมมองใหม่ และในที่นี้คือ “สตรีเสื้อแดงภาคเหนือ(พื้นที่ศึกษาวิจัยครั้งนี้คือ บ.โป่ง ต.ป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย)” กับ “การมีบทบาทพิเศษทางการเมือง” โดยความหมาย “บทบาทพิเศษ” ของผู้หญิงเหนืออื่น ในที่นี้มีลักษณะหมายถึงการศึกษาถึงบริบทด้านต่างๆทั้งบทบาทและทัศนคติต่อการเมือง ซึ่งหากเป็นสมัยก่อน ผู้หญิงชั้นสูงเท่านั้นจึงจะมีบทบาททางการเมือง แต่ปัจจุบันเกิดความเท่าเทียมกันในการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในหลายทางมากขึ้น หรือแม้แต่ในบริบททางเศรษฐกิจซึ่งจากวิถีการผลิตของล้าหน้าที่ผลิตเพียงเพื่อเลี้ยงตนเองนั้น ผู้หญิงได้เข้ามามีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หรือทั้งด้านการเกษตรและด้านการค้าคูปองกันไป จนภาพ ”แม่ค้า” ของผู้หญิงเหนือเป็นภาพที่ได้รับการยอมรับจากสังคม ส่งผลด้านบริบททางด้านสังคมวัฒนธรรมนั้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ทั้งด้านลักษณะรูปแบบของครอบครัวล้าหน้าที่ผู้หญิงมีบทบาทอย่างสูงในการจัดการจัดสรรความสัมพันธ์ รวมไปถึงการบริหารจัดการภายในครอบครัว อันได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่าความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายในสังคมล้าหน้าเป็นความสัมพันธ์ที่วางอยู่บนการยอมรับบทบาทที่มีลักษณะคู่ขนาน (parallel roles) David (1974) สิ่งที่ควรพิจารณาในสังคมล้าหน้าคือ “เพศหญิงมีบทบาทในครอบครัวในลักษณะโครงสร้างทางสังคม” (social structure) เช่นการสืบทอดสายตระกูล ที่อยู่อาศัย และมรดก ส่วน “เพศชายมีบทบาทครอบงำในด้านอุดมการณ์” (ideology) ซึ่ง Davis มีความเห็นว่า”ในสังคมชาวบ้านแล้วนี่คือ’ความเท่าเทียมกันทางเพศ’ (equality of the sexes)”¹⁷ การยอมรับในความสัมพันธ์คู่ขนานนี้เห็นได้จาก “ผัวแก้ว เมียแก้ว” หรือ “ผัวเป็นหิง หื้อเมียเป็นช่อง” ซึ่งกล่าวถึงการอยู่ร่วมกันในครอบครัวระหว่างสามีภรรยาที่ “ยอมรับหน้าที่ซึ่งกันและกัน”

แม้กระทั่งในบริบทของสตรีทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับการเข้าไปมีส่วนร่วมในระบบราชการ โดยตรง หรือทั้งโดยตรงแบบอ้อมในฐานะการเป็นภรรยาของผู้นำชุมชนก็ตาม ดังในกรณีของ”กรมพัฒนาชุมชน” อันเป็นหน่วยงานของรัฐที่เข้าไปสู่หมู่บ้านอันมีหน้าที่รับผิดชอบโครงการของชุมชนในระดับหมู่บ้านใน”บ้านใหม่”¹⁸

¹⁷ Davis, Richard B. “Muang Matrifocality” *The Journal of Siam Society*, Vol. 61 Part2, July. pp. 53-62

¹⁸ ฟิลิป เอิร์ช. หมู่บ้านสุรัฐ รัฐหมู่บ้าน. หน้า 128.

กรรมนี้ได้เริ่มแผนงานไว้ 3 งานคือ ศูนย์ดูแลเด็กเล็ก กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มออมทรัพย์ ใน discourse ของกรมพัฒนาชุมชนนั้นเน้นการมีส่วนร่วม โดยกลุ่มแม่บ้านและกลุ่มออมทรัพย์นั้นบริหารโดยคณะกรรมการซึ่งประกอบด้วยสตรี 3 คน คนหนึ่งเป็นภรรยาของผู้ใหญ่บ้าน คนที่สองเป็นภรรยาของคนที่ร่ำรวยที่สุดในหมู่บ้านและเป็นพี่ชายของกำนันด้วย ส่วนคนสุดท้ายเป็นคนที่“เข้าสังคมเก่งที่สุด”¹⁹ สิ่งที่น่าจับตามองคือ แม้ตามหลักหน้าที่ของกลุ่มนั้นคือการเผยแพร่ทักษะ และความรู้ทางด้านโภชนาการ หรือความรู้อื่นๆ ตามโครงการอบรมซึ่ง“จัดขึ้นโดยรัฐ” แต่ทว่าประสิทธิภาพในการทำหน้าที่นั้นลดน้อยลง อีกทั้ง”ไม่มีการติดต่อกับชาวบ้านที่ยากจนกว่าเลย” กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ “คนรวยคบคนรวยกันเอง” ฉะนั้นแล้วสิ่งที่ยังคงต้องคำนึงและตระหนักคือ ทุกสังคมยังคงมี”ความต่าง และความเหลื่อมล้ำ” ไม่ว่าในบริบทของเพศใด สังคมใด และบทบาทของสตรีเพศต่อการเมืองและระบบราชการก็เช่นเดียวกัน

กล่าวโดยสรุป “บทบาทและทัศนคติของหญิงภาคเหนือ” นอกเหนือจากพื้นที่ศึกษาและสภาพโดยรวมแล้วนั้นมีความน่าสนใจอย่างยิ่งต่อ “การศึกษาบริบทของสตรีเพศด้านการเมือง และทัศนคติทั่วไป” ทั้งนี้เพราะตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันบทบาทพิเศษของผู้หญิงภาคเหนือนั้นเป็นการสะท้อนถึงสังคมที่ผู้หญิงมีบทบาทในการควบคุมทรัพยากรสำคัญ เช่นที่ทำกิน ที่อยู่อาศัย รวมทั้งโครงสร้างครอบครัวที่เน้นความสำคัญของ”ความเป็นแม่” หรือเครือญาติทางสายแม่ ทำให้ผู้หญิงมีสถานภาพสูงในครอบครัวเช่นที่ปรากฏในสังคมล้านนา(ส่วนใหญ่)*** อย่างไรก็ตามบทบาทพิเศษทางสังคมของผู้หญิงก็เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์คู่ขนานและภายใต้การยอมรับอย่างประนีประนอมระหว่างชายหญิง ทว่ากาลเปลี่ยนไป รูปแบบบทบาทและทัศนคติในหลายๆอย่างย่อมเปลี่ยนไปตามพื้นที่ที่ต่างกัน กอปรกับความแปรผันทางสังคมอันเป็นพลวัตรที่ยากจะต้านทานได้ โดยเฉพาะเรื่องของ “การเมือง และระบบราชการ” กับ “ความเหลื่อมล้ำทางสังคม” ที่ชนชั้นนำอาจไม่เคยตระหนัก จนสุดท้ายแล้ว “แรงปะทุอันเกิดจากความกดดันของชนชั้นล่าง” จึงเกิดขึ้น เพราะเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ “จำเป็นต้องทำให้ชีวิตมีความหมาย”²⁰ ดังที่ วิลเลียม เบลก ได้เคยกล่าวไว้ประการหนึ่งว่า “ถ้าไม่ยากตกเป็นทาสของผู้อื่น ข้าพเจ้าต้องสร้างระบบของตนเองขึ้นมา” ซึ่งมันไม่ใช่ความผิดและหากเกิดความขัดแย้งถึงขั้นรุนแรง เผาบ้านเผาเมือง เอาชีวิตกัน หาใช่ความผิดใครไม่ แต่เป็นเพราะ “เราไม่เคารพกฎซึ่งกันและกัน” และ ณ สภาพไร้ความหมายความหมายอันเป็นสภาพที่สุดแสนจะทวนทวน ทุกคนมีสิทธิ์เรียกร้อง แม้ในชนชั้นอาจต่าง มีเหลื่อมล้ำ แต่ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” เรามีเท่ากัน ไม่ว่าเพศใด สีใด อยู่ชนบท หรือเมืองก็ตามแต่

ภาพกว้าง/บริบทของประเด็นหรือปัญหา

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งด้าน”การมีส่วนร่วมทางการเมืองภาคประชาชน” นั้นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนในด้านพลวัตรทางสังคมคือ “สตรี” กับพื้นที่ทางการเมืองตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ไปจนถึงระดับชาติ กระทั่ง”เวทีกลางถนน” และหนึ่งในนั้นคือ “สตรีเสื้อแดง” ที่มีกฎกติการอบว่าอยู่เพียงในภาคอีสาน และเหนือไต้หวันเหลือ...อาจจะจริง หรือไม่จริงใครมีอาจรู้ เพราะสิ่งเหล่านี้คือเรื่องของ “บทบาท และทัศนคติ” ที่ขึ้นอยู่กับปัจจัยว่าจะแสดงออกมาหรือไม่ อย่างไร ในรูปแบบใด สถานะใด มีแนวคิดใดเป็นปัจจัยขับเคลื่อน

¹⁹ ฟิลิป เอิร์ช. หมู่บ้านสุรัฐ รัฐสู่หมู่บ้าน. หน้า 128.

²⁰ จอห์น เลน. (สตีเฟ่น ชันตี วรพงศ์ แปล). Timeless Simplicity. พิมพ์ครั้งที่ 3. หน้า 118.

และทำไมจึงเป็นเช่นนั้นที่ทำให้”เกิดสตรีเสื้อแดงในภาคเหนือ” เป็นจำนวนมาก หรือเพราะมันกลายเป็น” วัฒนธรรมทางการเมืองของคนภาคเหนือ/สตรีภาคเหนือ” ไปเสียแล้ว ทว่าสิ่งสำคัญคือ “สตรีเสื้อแดงในภาคเหนือมีบทบาท และทัศนคติอย่างไร” มากกว่าให้ความสนใจเรื่อง สีเสื้อที่ไม่มีวันจบสิ้นด้านความแตกต่างทางความคิดต่อระบบการเมืองไทย

1) อาชีพ²¹

- เกษตรกรรม เช่น ทำนา,ทำสวน,ทำไร่,เลี้ยงสัตว์ ฯลฯ
- หัตถกรรม เช่น ทอผ้า,จักสาน ฯลฯ
- อุตสาหกรรมในครัวเรือน
- ค้าขาย
- รับราชการ
- รับจ้าง

2) หน่วยธุรกิจในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลป่าแดด

- ปิมน้ำมัน 5 แห่ง
- โรงงานน้ำดื่ม 1 แห่ง
- โรงสีข้าวขนาดเล็ก 23 แห่ง
- ทำปρασาท 2 แห่ง
- ตลาดเอกชน 3 แห่ง
- โรงอ็อกเชื่อม 1 แห่ง
- ร้านค้า(เล็ก,ใหญ่) 41 แห่ง
- ร้านตัดผมและเสริมสวย 10 แห่ง
- ร้านซ่อมรถ 2 แห่ง
- บ้านเช่า 3 แห่ง
- เลี้ยงไก่ 11 แห่ง
- กิจการรีสอร์ท 2 แห่ง
- เลี้ยงหมู 5 แห่ง
- โกดังเก็บของและลานตาก 2 แห่ง

²¹ ข้อมูลปี พ.ศ. 2546 องค์การบริหารส่วนตำบลป่าแดด (<http://web.chiangrai.net/template.php?siteid=0398>)

- สำนักงานเอกชน 2 แห่ง
- ร้านเสริมสวย 4 แห่ง

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่าชาวบ้าน ณ พื้นที่แห่งนี้มีความหลากหลายด้านการประกอบอาชีพ โดยมีอาชีพเกษตรกรรม (ทำนา, ทำสวน (ส้ม)/ไร่) เป็นหลักทดแทนกันไป แต่ทั้งนี้เราต่างมีอาจปฏิเสธได้ว่าสิ่งที่ต้องพบในยุค “ทุนนิยมโลกาภิวัตน์” แพร่กระจายนั้นจะต้องเกิดคือ การกระจุกตัวของนายทุนในกิจการขนาดใหญ่ของพื้นที่ คือการทำนาและไร่ส้ม ดังนี้

- 1) ชาวนาที่แท้เป็นเพียงผู้เช่า แต่เหล่ากำไรกอบกำกลับตกอยู่ที่นายทุนผู้กว้านซื้อที่ดิน
- 2) กรณีไร่ส้มนั้นเป็นเช่นเดียวกับที่นา การเข้ามาของนายทุนได้ปรับเปลี่ยนผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ และการแบ่งผลประโยชน์ส่วนเกินอย่างไม่เป็นธรรม

จาก 2 กรณีดังกล่าวทำให้เราได้เห็นว่า “แรงกดดันทางชนชั้น, สภาวะกับบพบาทที่ถูกครอบงำและกำหนดทิศทางด้วยการครอบครองปัจจัยการผลิตเป็นที่ตั้ง, ความเป็น”ชนบท” ที่เปรียบเสมือนอาณานิคมที่กำหนดทิศทางชีวิตตั้งแต่ต้น และสำหรับเหตุลักษณะนั้นพบได้ทุกที่ อาจต่างกันด้านบริบท และลักษณะความสัมพันธ์เท่านั้น ทว่าทิศทางชีวิตของคนบ้านโป่ง ต.ป่าแดด แห่งนี้จะเป็นเช่นไร โดยเฉพาะ “สตรี” ย่อมขึ้นกับ

- บทบาทที่จะจัดการและควบคุมครอบครัว
- ทักษะคิดอันเป็นทางเสียเรือให้ดำรงอยู่ในทิศทางที่ถูกต้องและเหมาะสมตามพลวัตรทางสังคม
- “พื้นฐานและความเข้มข้นทางความคิดในความเป็น”หญิงเสื้อแดง” “ของสตรีแต่ละคนนั้นต่างกัน
- การมองเห็นบทบาทหน้าที่ของตนเองตามจริงได้หรือไม่
- ออกตัวอย่างสุดโต่งที่แฝงไว้ในทัศนคติของหญิงเสื้อแดง (ทำให้ยากต่อการสอบถามข้อมูลในเชิงลึกหรืออาจสร้างความหวาดระแวงซึ่งกันและกันได้)
- อีกกลุ่มหนึ่งคือ”หญิงเสื้อแดงตามกระแส” ซึ่งอาจมิได้มีความสำนึกในบทบาท และหน้าที่ที่แท้จริงของตนมากนัก ทำให้ข้อมูลที่ได้อาจเบี่ยงประเด็น (“แดงก็แดงวะ”)
- “ความเป็นอื่น” (Otherness) ที่ต่างฝ่ายต่างสร้างให้แกกัน

3) การเข้ามาของนโยบายประชานิยม ในสมัยรัฐบาลทักษิณ ที่เห็นผลเด่นชัดในชนบทคือ กองทุนหมู่บ้าน, บัตรทอง 30 บาทรักษาทุกโรค, การปลูกกระเทียม, การส่งเสริมการเลี้ยงวัว, การปราบปรามยาเสพติดอันเป็นที่ฮือฮาด้านความเดือดร้อนอย่างมาก กอปรกับการปลดหนี้ IMF ให้กับประเทศ ที่ทำให้ประชาชนรากหญ้าชนบทพ่วงตำแหน่งนายกักธุรกิจผู้แตกฉานด้านการต่างประเทศไปด้วย ซึ่งผลของนโยบาย

เหล่านี้มีผลบวก และผลลบนั้นแตกต่างกันไปตามแต่ละคน ซึ่งสำหรับผู้หญิงเสื้อแดงแล้ว โดยเฉพาะกับเหล่าแม่บ้านผู้มีหน้าที่ต่อครอบครัว นโยบายเหล่านี้ถือเป็น “การโอบอุ้มสถานะทางเศรษฐกิจครอบครัว” ได้อีกทางหนึ่ง ทว่า “นโยบายประชานิยม” หรือนโยบายประชานิยม ในสมัยรัฐบาลอภิสิทธิ์ ในขณะที่เป็นเพียงยาแก้ปวด ยาลดไข้ แต่ไม่ได้ทำให้ประเทศเข้มแข็ง ลดความขัดแย้งหรือความเหลื่อมล้ำใดๆ เพราะรัฐบาลไม่สามารถให้สวัสดิการแก่ทุกคนได้เท่าเทียมกันภายใต้ระบบภาษีปัจจุบัน ถ้าทำเช่นนี้ก็ต้องเก็บภาษีไม่เท่ากัน คนรวยต้องเสียภาษีมากกว่า การอัดสวัสดิการด้านสังคมแบบ “เหวี่ยงแห” ผ่านโครงการเรียนฟรี 15 ปี โครงการแจกเบี้ยยังชีพ 500 บาท แก่ผู้สูงอายุโดยไม่เลือกว่าเป็นลูกคนรวยหรือคนจน ไม่พิจารณาว่าผู้สูงอายุเป็นเศรษฐกิจหรือยาก น่าจะเป็นการขยายความเหลื่อมล้ำมากกว่า²²

แต่ทั้งนี้ โครงสร้างทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจคนเสื้อแดง และ “หญิงเสื้อแดง” แม้ว่าโครงสร้างทางเศรษฐกิจจะเป็นเหตุสำคัญของความขัดแย้งทางการเมืองในปัจจุบันแต่ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่ง ความขัดแย้งใน สงครามของชนชั้นนำดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นทั้งในระดับท้องถิ่น ไปจนถึงการปะทุและปะทะกันระหว่างกลุ่มคนเสื้อสี และกับรัฐบาลเอง ประชาชนได้เข้าร่วมกับสงครามของ ชนชั้นนำก่อให้เกิดเป็นเหลืองเป็นแดง โดยประชาชนที่เข้าร่วมกลุ่มเหลือง แดง มีลักษณะใกล้เคียงกัน คือ

- เป็นชนชั้นกลาง
- กลุ่มคนรอบนอก/ต่างจังหวัดที่มีสำนึกทางการเมือง-อยากเข้าร่วม
- กลุ่มคนไม่ทราบฝ่าย

การโจมตีว่า ประชาชนโง่ ยากจน การศึกษาต่ำ จะเห็นได้จากคำพูดของผู้พิพากษาท่านหนึ่งที่กล่าวทำนองว่า “16 ล้านเสียงคุณด้วย 1000 บาท ก็เท่ากับ 1.6 หมื่นล้านบาท เอาคืนได้อย่างสบาย” นี่ไม่ควรทำ มันเดือดดาลได้ง่าย ด้วยเหตุดังกล่าว จึงก่อให้เกิดความไม่พอใจของทั้งฝ่ายแดงและฝ่ายเหลือง โดยฝ่ายแดง ไม่พอใจการรัฐประหาร 19 ก.ย. ไม่พอใจสองมาตรฐาน (injustice) , ที่มาของรัฐบาลอภิสิทธิ์ ส่วนเสื้อเหลืองเป็นกลุ่มที่ไม่พอใจการเมืองแบบ Majority rule ,เสียเปรียบด้านเศรษฐกิจจากที่ตนเคยได้ประโยชน์ (ดังที่อ.นิติเคยกล่าวไว้ในบทความชิ้นหนึ่ง) และไม่ชอบการเปลี่ยนแปลงสังคม การเมืองแบบนี้จายาก และไม่รู้จักจะไปทางไหน ประเด็นที่น่าสนใจคือทั้งสองฝ่ายรู้หรือไม่ว่ากำลังสู้อยู่กับใครกันแน่ เสื้อเหลือง สู้กับทักษิณ ? โจมตีมา 5 ปีแล้วยังชนะไม่ได้ ? เพราะ ยังทำลายฐานเงินไม่หมด ? ส่วนเสื้อแดง “รู้ไหม สู้กับใครอยู่” เป็นคำที่ พล.อ.อนุพงษ์ เคยพูด

โครงสร้างทางสังคมมีบทบาทอย่างมากต่อการกำหนดความเป็นไปในส่วนต่างๆ ของสังคมเพื่อให้สังคมขับเคลื่อนไปได้ ทั้งบทบาท หน้าที่ สิทธิ อำนาจของพลเมืองทั้งชาย หญิง และเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าบทบาทของหญิง ชายในหลายๆ สังคม มักเป็นในลักษณะที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยหญิงมักจะอยู่ในระดับมีสถานะทางสังคมต่ำกว่าเสมอตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่แม้ว่าในทุกวันนี้จะมีความพยายามผลักดันให้ผู้หญิงมีสถานะ

²² นพ.สุรพงษ์ สืบวงศ์ดี. “หมอสุรพงษ์ ตรวจอาการประเทศไทย ข้าแหละประชานิยม ฉบับซีมาร์คโลชั่น” มติชน ฉบับวันที่ 4-10 มีนาคม 2554.

ความสำคัญเท่าผู้ชาย แต่ก็เป็นการยากที่จะทำได้ เพราะค่านิยมจากโครงสร้างเก่ายังคงถูกถ่ายทอด ซึมซับเรื่อยมาจนกลายเป็นสมบัติติดตัวของผู้หญิงไปโดยปริยาย สังคมไทยเองก็ถือเป็นสังคมที่มีลักษณะดังกล่าวเด่นชัด กล่าวคือ การต้องตกอยู่ในสถานะที่เหลื่อมล้ำ ต่ำกว่าเพศชาย จากโครงสร้างสังคมแบบปิตาธิปไตยที่สนับสนุนบทบาทให้เพศชายเป็นใหญ่ แล้วไปจำกัดบทบาทของผู้หญิงให้ต่ำกว่าโดยการสร้างวาทกรรมโดยเพศชายเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่การกระทำของผู้ชาย และส่งเสริมต่อความเป็นผู้นำของผู้ชาย โดยปลูกฝังค่านิยมให้ผู้หญิงต้องเป็นแม่ศรีเรือน อยู่กับบ้าน ทำหน้าที่เป็นทั้งเมียและแม่ที่ดี ส่วนงานนอกบ้านเป็นหน้าที่ของเพศชาย ซึ่งตั้งนี้แล้วเท่ากับเป็นการจำกัดพื้นที่ให้มีหน้าที่อยู่แค่ที่บ้านเท่านั้นส่งผลไปถึงความสามารถในการออกไปมีสิทธิมีเสียงในเรื่องอื่นที่อยู่นอกเหนือจากเรื่องในบ้านจึงถูกจำกัดไป แต่แท้ที่จริงแล้วเมื่อพิจารณาดูดี ๆ อีกครั้งจะพบว่าลักษณะที่ผู้หญิงมีหน้าที่เป็นแม่ศรีเรือนอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน มักจะเป็นลักษณะของผู้หญิงชนชั้นกลางและชนชั้นสูง แต่หญิงชาวบ้านหรือหญิงในชนบทมักจะถูกเหมารวมลักษณะดังกล่าวเข้าไปด้วย ทั้งที่จริงแล้วหญิงชาวบ้านจะมีวิถีชีวิตที่ต่างออกไป คือผู้หญิงเหล่านั้นนอกจากจะมีหน้าที่ในบ้านในการเป็นแม่บ้านแล้ว ยังมีหน้าที่สำคัญในทางเศรษฐกิจอีกด้วย คือการเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญในการผลิตของครอบครัวอย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเป็นการผลิตในกิจกรรมทางการเกษตร หรือการเป็นแม่ค้า ในขณะที่ถูกผู้ชายถูกคาดหวังให้ทำกิจกรรมภายในบ้านและอำนาจมาสู่ครอบครัว โดยการไปวชเรียน การไปผจญภัยในที่ต่าง ๆ เพื่อหาช่องทางให้ได้ดี เช่น การได้เป็นขุนนาง แม้ในสมัยโบราณจะกำหนดว่าใครจะมาเป็นผู้ปกครองไม่ได้ถูกกำหนดตามเพศ แต่ถูกกำหนดโดยองค์ประกอบหลาย ๆ อย่างรวมกัน อย่างไรก็ตาม คนไทยโบราณสงวนตำแหน่งผู้ปกครองไว้ให้ผู้ชายโดยเฉพาะ เพราะ คนไทยโบราณคิดว่ามีคุณสมบัติบางอย่างที่เป็นของประจำเพศ และในบรรดาคุณสมบัติของผู้ปกครองที่ดีในทรรศนะของคนไทยล้วนตรงกับคุณสมบัติของผู้ชายทั้งสิ้น เช่น การรู้จักให้หรือใจกว้าง การไม่โกรธหรือใจเย็น ใจคอหนักแน่น กล้าได้กล้าเสีย เด็ดขาด เทียงธรรม เป็นต้น ผู้หญิงจึงไม่สามารถเป็นผู้ปกครองได้ เพราะผู้หญิงถูกมองว่าไม่มีคุณสมบัติดังกล่าว นิยามดังกล่าวไปตรงกับความรู้สึกว่า เป็นคุณสมบัติของเพศชาย เพราะฉะนั้นผู้ชายจึงได้รับการยอมรับให้เป็นผู้ปกครอง ในขณะที่ผู้หญิงไม่ได้

ในเวลาต่อมาที่ผู้หญิงมีโอกาสดูออกนอกบ้านไปรับการศึกษามากขึ้นทำให้ผู้หญิงได้มีโอกาสพัฒนาประสบการณ์ให้กว้างไกลยิ่งขึ้น และผู้หญิงก็ยิ่งได้รับการยอมรับจากสังคมมากขึ้นด้วย ซึ่งมีผลต่อการทำให้ทัศนคติของผู้หญิงเปลี่ยนไป เริ่มมีความสนใจต่อสิ่งต่าง ๆ นอกบ้านที่อาจมากระทบทั้งครอบครัวตนและสังคมโดยรวมได้ ส่งผลให้เริ่มต้องการมีปากมีเสียง แสดงความคิดเห็นมากขึ้นด้วย (จากแต่ก่อนที่ก็มีการเรียกร้องจากผู้หญิงบ้างเช่นกัน แต่ก็ยังเป็นข้อเรียกร้องในส่วนที่เริ่มจากเรื่องของตนและเป็นเรื่องที่ไม่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม) เรื่องการเมืองก็เช่นกันที่ผู้หญิงก็เริ่มที่จะสนใจและต้องการมีบทบาทเรียกร้อง มีส่วนร่วมที่มากขึ้น แต่แม้ว่าสภาพของผู้หญิงจะดีขึ้นก็จริงก็ยังคงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะถูกเงาแห่งความเหลื่อมล้ำจากค่านิยมเดิมๆ คอยเป็นเครื่องกีดกันอิสรภาพที่ควรจะมีของผู้หญิงอยู่ ทั้งที่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าบ่อยครั้งก็ยังมี การดึงผู้หญิงเข้ามาเกี่ยวข้องในระบบการเมืองด้วย ในระบบการเมืองของสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่แม้มีการสร้างบทบาทและอำนาจทางการเมืองให้มารวมอยู่ที่ผู้ชายเป็นศูนย์กลาง แต่ในความเป็นจริงแล้วผู้ชายก็ต้องพึ่งพาผู้หญิงให้มาช่วยในด้านการเมืองอยู่ดีดังเช่นในอดีต แต่บทบาทของผู้หญิงที่ว่าไม่ได้อยู่ในฐานะที่มีอำนาจทางการเมือง แต่จะอยู่ในฐานะ “เครื่องตอรอง” (Women as Political Machine) อีกทั้งยังต้อง

อยู่ในกระบวนการทำให้เป็นสินค้า (Commoditization)²³ และการใช้บทบาทของผู้หญิงในสาขาการผลิตที่ไม่เป็นทางการ (Informal Sector)²⁴ โดยเฉพาะการเป็น “เครื่องต่อรอง” ที่ถูกใช้เพื่อประสานและต่อรองผลประโยชน์ระหว่างรัฐต่อรัฐ เป็นเครื่องมือที่ช่วยในการเลื่อนยศเลื่อนตำแหน่งของผู้เป็นบิดาและญาติพี่น้อง ผู้หญิงถูกใช้เป็นเครื่องบรรณาการเรื่อยมาจนปัจจุบันที่ผู้หญิงแม้ได้รับการพัฒนาศักยภาพหลายด้านให้เท่าๆกับผู้ชาย มีความคิดก้าวหน้าแบบตะวันตกมากขึ้น แต่บทบาททางการเมืองก็ยังมีจำกัดเช่นเดิมจากเหตุผลทั้งที่เนื่องมาจากค่านิยมที่หล่อหลอมให้รู้สึกว่าคุณหญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ ไม่สามารถที่จะทำงานนอกบ้านได้ดีเท่าผู้ชาย หรือพูดง่าย ๆ ก็คือ ผู้หญิงก็ยังคงไม่ได้รับการยอมรับเท่าผู้ชาย แม้จะมีความพยายามออกกฎหมายเพื่อเพิ่มบทบาทให้ผู้หญิงโดยการสร้างความเท่าเทียมให้เกิดขึ้นโดยการสร้างโอกาสให้ผู้หญิงสามารถเลือกทำ เลือกเป็น เลือกร่วมส่วนร่วมทางการเมืองได้เท่าๆกับเพศชาย แต่ก็ยังคงถูกค่านิยมเดิมมาจำกัดการถูกยอมรับและเป็นการปิดกั้นโอกาสของผู้หญิงอยู่ดี ทั้งบทบาททางการเมืองระดับประเทศและระดับท้องถิ่นที่ผู้หญิงยังได้รับการยอมรับในบทบาทน้อย มีผู้หญิงเข้าไปเป็นตัวแทนประชาชนแค่ไม่กี่คนเมื่อเทียบจากสัดส่วนของจำนวนผู้แทนทั้งหมด และผู้หญิงที่เข้าไปมีตำแหน่งทางการเมืองก็มักจะได้รับบทบาทไม่เท่ากับผู้ชายที่ดำรงตำแหน่งเดียวกันได้รับด้วย หรือบางครั้งที่ผู้หญิงได้มีโอกาสเข้าไปเป็นแค่ผู้ประนีประนอมประสานผลประโยชน์เท่านั้น และไม่ใช่มีเหตุผลแค่นี้มิติของโครงสร้างสังคมเท่านั้น ในมิติที่มาจากผู้หญิงด้วยกันเองก็สามารถมาเป็นเครื่องกีดขวางความก้าวหน้าการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิงเช่นกัน กล่าวคือ แม้แต่ผู้หญิงด้วยกันเองก็มักไม่ยอมรับในศักยภาพของกันและกัน ทั้งนักการเมืองหญิงที่ไม่เห็นความสำคัญของการเมืองหญิงในพื้นที่ที่จะมีบทบาทอะไรนอกจากเรื่องในบ้านของเขา ประชาชนเองก็เช่นกันที่ยังไม่เห็นว่าการเมืองหญิงจะมีประสิทธิภาพเท่ากับการเมืองชาย หรืออาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าผู้หญิงยังมองไม่เห็นความสำคัญของตัวเองและกันเอง ยังคงยอมรับการถูกจำกัดบทบาททางการเมืองเช่นที่ผ่านมาเพราะรู้ว่าความเป็นผู้หญิงให้ประโยชน์ทางการเมืองในวัฒนธรรมไทยน้อย หรืออาจไม่ให้เลย และเมื่อกล่าวถึงการให้ความสนใจเรื่องการเมืองเช่นกัน ที่ผู้หญิงยังมักที่จะให้ความสนใจเรื่องการเมืองน้อยทั้งๆที่ปัญหาสังคมที่ต้องเผชิญต้องอาศัยการเมืองเข้ามาแก้ไขจะสนใจแค่เรื่องที่มากระทบตนเองเท่านั้น โดยเฉพาะผู้หญิงในเมืองที่จะสนใจน้อยกว่าผู้หญิงในชนบท เพราะผู้หญิงในเมืองยังไม่รู้สึกถึงผลกระทบทางการเมืองที่มากกระทบเรื่องปากท้อง ไม่เหมือนกับที่หญิงชนบทต้องพบเจอเรื่องอันเกี่ยวเนื่องจากการเมืองที่มักมากกระทบเรื่องปากท้อง การทำมาหากินของตน จึงทำให้ต้องลุกขึ้นมาบทบาทเรียกร้อง ต้องการกำหนดความเป็นไปในเรื่องที่สืบเนื่องจากการเมือง (เช่นกรณียาไฮ ที่ประท้วงการสร้างเขื่อน) โดยสรุปคือผู้หญิงในชนบทจึงมักมีความสนใจทางการเมืองมากกว่าผู้หญิงในเมือง ผู้หญิงในเมืองไม่ได้รู้สึกว่าตนเป็นพวกเดียวกับผู้หญิงในชนบท การที่ผู้หญิงจะมีตำแหน่งทางการเมืองหรือไม่ก็ไม่ใช่เรื่องของตน ไม่ได้คิดว่าการเพิ่มอำนาจผู้หญิงให้เข้าไปมีส่วนในการกำหนดนโยบายการบริหาร เป็นการเพิ่มอำนาจของผู้หญิงโดยรวม ผู้หญิงจึงไม่มีพลังทางการเมืองที่แข็งแกร่งพอ ซึ่งต่างกับในต่างประเทศที่ผู้หญิงได้รับการยอมรับให้มีบทบาททางการเมืองมากกว่า พวกเธอไม่ได้ถูกจำกัดบทบาททางการเมืองอยู่กับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสตรีเท่านั้น ไม่ได้อ้างมิติแห่งเพศสภาพ เพื่อร้องขอโอกาสเข้าสู่พื้นที่ทางการเมือง และไม่เคยมีใครประกาศว่า ไข่มุมมองของผู้หญิงมาเติมเต็มในการเมือง เข้าสู่

²³ ธาณี ชัยวัฒน์. ปฐมบท “เศรษฐศาสตร์การเมือง” และ ศาสตราจารย์ ดร. ผาสุก พงษ์ไพจิตร”. ผาสุก พงษ์ไพจิตร: ปัญญาชนสยามวิพากษ์. หน้า 7.

²⁴ เรื่องเดียวกัน

เวทีการเมืองอย่างมั่นใจภายใต้กติกาเดียวกับนักการเมืองชาย และไม่มีใครได้รับเลือกเข้าสู่เวทีการเมืองเพราะเพศสภาพที่เป็นหญิง พวกเธอดำเนินบทบาททางการเมือง เผชิญทั้งความสำเร็จ ความพ่ายแพ้ ได้รับทั้งความนิยม และคำประณามเช่นเดียวกันกับนักการเมืองชาย และไม่มีใครถูกประณามและขับไล่จากเวทีการเมืองด้วยเหตุแห่งความเป็นหญิง

แม้จะมีการแก้ไขกฎหมายสนับสนุนให้ผู้หญิงมีบทบาททางการเมืองมากขึ้นก็จริงแต่ ทรายไดาที่วัฒนธรรมไทยยังถูกครอบงำโดยระบบคิดชายเป็นใหญ่ การที่ผู้หญิงจะถูกปฏิบัติเสมอเหมือนมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรีเช่นเดียวกับมนุษย์อีกเพศหนึ่งย่อมเป็นไปได้ ดังนั้นจึงควรแก้ที่ระบบคิด ระบบโครงสร้างให้ได้เสียก่อนที่จะมาร่างเป็นกติกาให้สังคมโดยรวมยอมรับ ลำสุดการเลือกตั้ง ส.ส. เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2550 พบว่า ส.ส. แบบสัดส่วน มีทั้งหมด 80 คน มีว่าที่ ส.ส.หญิง 6 คน คิดเป็นร้อยละ 7.5 ส.ส.แบบแบ่งเขต มีทั้งหมด 400 คน มีว่าที่ ส.ส.หญิง 49 คน คิดเป็นร้อยละ 12.25 หากรวมจำนวน ส.ส.ในสภาฯ ทั้งหมด 480 คน มีจำนวน ส.ส.หญิงทั้งหมด 55 คน คิดเป็นร้อยละ 11.46 คน แม้เพิ่มขึ้นแต่ถือว่ายังน้อยมาก ไม่เพียงการเมืองระดับประเทศเท่านั้นที่ผู้หญิงเข้าไปมีส่วนร่วมน้อย แต่ในระดับท้องถิ่น ผู้หญิงเข้าไปมีบทบาทน้อยเช่นกัน โดยมีผู้หญิงได้รับแต่งตั้งเป็นกำนันและผู้ใหญ่บ้านเพียงร้อยละ 1.8 และ 2.9 ตามลำดับ ในจำนวนข้าราชการพลเรือนทั้งหมด แม้จะมีผู้หญิงมากถึง 2 ใน 3 แต่มีผู้หญิงที่อยู่ระดับบริหาร (ระดับ 9 ndash; 11) เพียงร้อยละ 20 เท่านั้น

สาเหตุที่ผู้หญิงไทยเข้าไปมีบทบาทในการเป็นผู้นำ โดยเฉพาะผู้นำทางการเมืองการปกครองน้อย เนื่องจากค่านิยมทางสังคมที่ผู้ชายมีบทบาททางเป็นผู้หารายได้เป็นหลัก และอยู่นอกบ้านเป็นส่วนใหญ่ ทำให้มีบทบาททางสังคมสูง วิถีชีวิตจึงมีแนวโน้มเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองมาก ในขณะที่สังคมมองว่าผู้หญิงควรเป็นคนดูแลครอบครัวเป็นหลัก มักไม่เห็นด้วยที่ผู้หญิงเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมือง นอกจากนี้ ผู้หญิงบางคนยังมองว่าการเมืองเป็นเรื่องของผู้ชาย จึงไม่ค่อยสนับสนุนผู้หญิงด้วยกันให้มีบทบาททางการเมืองเกือบทั้งประเทศ ไม่ว่าจะเป็นองค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล จนถึงองค์การบริหารส่วนตำบล รวมทั้งหมด 796 แห่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นการเมืองในระดับฐานรากที่อยู่ใกล้ชิดกับความเป็นอยู่ของพี่น้องประชาชนมากที่สุด แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า สัดส่วนระหว่างเพศชาย-หญิงในการเมืองท้องถิ่นยังคงมีอยู่ในระดับต่ำ และแม้ว่าประเทศไทยเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (Convention on the Elimination of Discrimination Against Women-CEDAW) หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “อนุสัญญาผู้หญิง” มาตั้งแต่ปี 2528 นั่นคือมีข้อผูกพันที่จะต้องส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของผู้หญิงในด้านต่าง ๆ เพื่อให้มั่นใจว่าผู้หญิงจะไม่ถูกเลือกปฏิบัติและได้รับประโยชน์จากกระบวนการพัฒนาอย่างเป็นธรรม ก็ตาม แต่ในเรื่องการเมือง การเลือกตั้งผู้หญิงกลับยังได้เข้าไปมีส่วนร่วมค่อนข้างน้อย

เหตุใดผู้หญิงจึงไม่เข้าสู่เวทีการเมืองท้องถิ่น มีปัจจัยใดที่อุดรั้งไม่ให้เธอเหล่านั้นเข้าสู่เวทีทางการเมือง “ในระดับหมู่บ้าน จะไม่ค่อยเปิดโอกาสให้ผู้หญิง คิดว่าผู้หญิงไม่ค่อยมีความสามารถ อย่างผู้เฒ่าผู้แก่ มักคิดว่าเอาพี่เอาน้องโดยไม่คำนึงถึงว่าญาติมีความรู้ความสามารถแค่ไหน คิดว่าเป็นญาติต้องช่วย ตัวพี่ก็มีญาติเยอะ แต่ไม่อยากให้มองว่าเครือญาติ อยากให้มองที่ความสามารถว่าพี่พอจะเป็นปากเป็นเสียงแทนเขาหรือไม่ แต่

ในหมู่บ้านจะเป็นเครือญาติทั้งนั้น”²⁵ อีกทั้งลำพัง เรื่องครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญต่อการที่ผู้หญิงจะตัดสินใจมาทำงานการเมืองท้องถิ่น ความเห็นนี้สอดคล้องกับที่ “บังอร วิลาวลัย” นายก อบจ.ปราจีน บอกว่า “ผู้หญิงที่จะมาเล่นการเมือง ควรจะต้องทำบ้านของตนเองมีความสุขแล้วจึงมาเป็นกำนันผู้ใหญ่บ้าน เพราะถ้าบ้านเขายังมีปัญหา ยิ่งแก้ปัญหามองตัวเองไม่ได้ ปัญหาเหล่านั้นจะนำมาซึ่งความเครียด ทำให้บริหารจัดการองค์กรได้ไม่ดี หรือไม่สมบูรณ์แบบคือไม่มีสุขทางใจ แล้วมาเสียสละเพื่อสังคม”²⁶

ผลการศึกษา

สิ่งเดียวที่เงินซื้อไม่ได้คือความสุข แต่ก็เพียงบางส่วนเพราะความจริงที่เจ็บปวดยิ่งกว่าบนถนนและเส้นทางชีวิตของคนอีกค่อนข้างประเทศซึ่งถูกยื้อแย่งพื้นที่ที่ควรมีอย่างชอบธรรม กับอำนาจที่พวกเขามอบให้กับใครคนใดคนหนึ่งอันพอใจจะให้เป็นผู้นำแต่กลับถูกรถถ่วงมายึดไป... แต่คนข้างบนเรียกว่า “ยุติธรรมแล้วเหมาะสมแล้ว!” เมื่อพวกเขาผู้หญิงเสื้อแดง/คนเสื้อแดงออกมาชุมนุมบ้าง สิ่งเหล่านี้กลับถูกเรียกว่า “การก่อร้าย การสร้างความไม่สงบ” และพวกเขาก็ถูกตราหน้าว่าเป็น “ผู้ก่อการร้าย” กับของขวัญสาปส่งกลับบ้านเป็นศพ และถ้ากระดุกของญาติพี่น้องเพื่อนพ้องที่เขารัก และเคารพ...นี่อาจเป็นประชาธิปไตย ของโครงสร้างส่วนบนที่ครองอำนาจอยู่ แต่มันคือ “ความอำมหิต” และ “มองไม่เห็นหัวคนอื่นเหมือนคนไม่ใช่คน” ทั้งที่คนก็คนเหมือนกัน มีศักดิ์ความเป็นมนุษย์เท่ากัน ประเทศเรามีสำนึกซึ้งยิ่งนัก คนเมืองอาจสบายเกินไปที่จะเข้าใจว่าจริงๆ แล้ว “คนชนบท” ก็คือคน และถ้าไม่มีพวกเขาเราก็อยู่ไม่ได้ แต่ปัจจุบันนี้ “หญิงชนบท” ได้เปลี่ยนไปแล้ว คนชนบทได้เปลี่ยนไปแล้ว และพวกเขากล้ามากขึ้นที่จะทำให้พวกเรา พวกคุณรู้ว่ะอะไรเป็นอะไร...นั่นหมายถึง เราต้องฟัง!

จากการลงพื้นที่ทำการศึกษา และเก็บข้อมูลด้วยหัวข้อการศึกษาวิจัยสังคมวิทยาชนบท เรื่อง “บทบาท และทัศนคติของหญิงเสื้อแดงในบ้านโป่ง ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย” อย่างเข้มข้นผ่านการใช้ชีวิต และเข้าถึงการดำรงอยู่ของคนเสื้อแดงในแม่สรวย จังหวัดเชียงรายแห่งนี้ ซึ่งการศึกษาผ่านการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างของหญิงเสื้อแดง และคนเสื้อแดงในพื้นที่ที่สำคัญ จำนวน 6 คน คือ แม่เค (สุภาพ จอมแสง, หมู่ 10 บ้านโป่ง), แม่ปี (บ้านดอน), แม่ชี (หมู่ 22 บ้านเหล่าพัฒนา), พี่ทองพูล (หมู่ 10 บ้านโป่ง), ลุงชาติ (นายสักการะ อิฐประสงค์, หมู่ 10 บ้านโป่ง) และ ลุงอด หมดใหญ่ โดยประมวลได้เป็นหญิง 4 คน และชายอีก 2 คนที่ว่าเราจะค้นหว่า “คนเสื้อแดง”(กล่าวแบบเหมารวมทุกเพศสถานะ) คือเป็นพวกคนจน เป็นพวกรุนแรง ทั้งหัวรุนแรงและพฤติกรรมรุนแรง และเป็นสาวกทักษิณ ในกลุ่มคนจำนวนมาก หรือกระทั่งนักวิชาการเอง ภาพลักษณ์หรืออัตลักษณ์ของคนเสื้อแดง เป็นพวกที่นิยมความรุนแรง กลายเป็นความคิดที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป...เข้าใจเขาแค่ไหน...ยุติธรรมหรือเปล่า?

²⁵ ทิพพาพร ปุ่มริด, ผู้นำกลุ่มสมุนไพรบ้านดงบัง จ. ปราจีนบุรี. “ผู้หญิงกับการเมืองท้องถิ่น สองทัศนะจากปราจีนบุรี”.

²⁶ บังอร วิลาวลัย, นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดปราจีนบุรีมา 2 สมัยซ้อน และประกาศตัวว่ากำลังจะลงสมัครต่อเป็นสมัยที่ 3. “ผู้หญิงกับการเมืองท้องถิ่น สองทัศนะจากปราจีนบุรี”.

แม่เอ

การศึกษาเรื่องของหญิงเสื้อแดงในครั้งที่บ้านโป่ง อ.แม่สรวย พวกเราโชคที่ได้ไปพักอาศัยอยู่กับแม่เอซึ่งเป็นชาวบ้านโป่ง หมู่ 10 แต่เดิม และเป็นหญิงเสื้อแดงเต็มตัวเพราะแม่บอกว่าเคยมีโอกาสไปร่วมชุมนุมในช่วงเดือนเมษายน ไปวันที่ 2 กลับมาวันที่ 9 พอกลับมาถึงเชียงรายก็มีคนโทรมาบอกว่า “ฮานี่โชคดีขนาดนี้ เขาสลายการชุมนุมกันแล้วเน” ซึ่งนั่นก็คือวันที่ 10 เมษายน 2553 แม่เอกล่าวในเชิงที่ไม่เข้าใจ และฉงนสนเท่ห์ยิ่งนักกว่า “ทำไมถึงทำกันขนาดนี้” พวกเราเพียงไปชุมนุมกันอย่างสงบ “เราไปเพื่อประชาธิปไตยนะ เราเลือกทักษิณ” ทั้งนี้แม่ยังกล่าวเสริมอีกว่า “แม่นะไปคนเดียวไปกับเพื่อนสามสี่คนที่เป้นแดงด้วยกันที่อยู่ใกล้ๆกันนี้แหละ พ่อเขาไม่ได้ไปด้วยหรอก แม่ไปคนเดียว ก็ไปกับแดงเชียงรายด้วยรวกันหลายๆหมู่บ้าน มีอยู่ครั้งนึงแม่ไปที่หน้าทำเนียบนั่นแหละเอาไปปติ ไปเขย้าที่หน้าทำเนียบ ก็เพราะเขาทำเราก่อนนิ เราก็ดองตอบโต้เน...คนบ้านเราก็ด้วยเน ไปกันเยอะ มีโบกรถกันก็ชวนๆกันมา ก็คนบ้านเดียวกัน บางทีก็คนน่านบ้าง แพร่บ้าง ถ้าอู้กันเชียงรายด้วยกันก็ดีใจไปใหญ่เลย” ตลอดการเล่าแม่ยิ้มและดูมีความสุข และค้ำความสงสัยเรื่องที่ “เสื้อเหลืองทำอะไรไม่ผิด” ไว้กับเรา ทั้งนี้การเป็นเสื้อแดงของแม่เอหาได้เดือดร้อนเรื่องเศรษฐกิจไม่ เพราะแม่ไม่มีลูกกับพ่อน้อย ถ้าจะมีก็เลี้ยงแต่หลาน แม่บอกว่า “น้องไนซ์ ลูกณัฐวุฒิ” อีกทั้งตลอดเวลาที่อยู่กับแม่ สิ่งที่เห็นคือความเรียบง่ายของชีวิต แบบไม่ไช่ยอมจำนน แต่คือ พ่อเพียง และเพียงพ่อ แม่ไม่ชอบนักการเมืองโกงเลย ทว่าชอบทักษิณตรงที่ “นโยบายเขาดี” ตั้งแต่ประชาธิปไตยเป็นรัฐบาลข้าวของนี่ก็แพงขึ้นอะไรๆมันก็ไม่ทั่วถึง ซึ่งเขาไม่ชอบ ส่วนการซื้อเสียงของนักการเมืองนั้นแม่บอกเราว่า “แม่รับเงินเขานะ แต่แม่ไม่เลือก เพราะเขาเล่นนอกกติกา ถ้าเป็นคนของพรรคที่เราชอบอย่างเพื่อไทยแมก็ต้องจำใจเลือก ถึงแม้เขาจะไม่เก่ง เพราะถ้าประชาธิปไตยนี้แมก็ไม่เคยเลือกมาตลอดอยู่แล้ว” ความคับข้องใจต่อระบอบราชการ และการบริหารงานของรัฐบาล และการวางโครงสร้างอีกประการอย่างเช่นเรื่องของที่นาที่ต้องให้กรมที่ดินมาออกเอกสารสิทธิ์นั้นพ่อน้อยเล่าให้ฟังตอนนั่งผิงไฟราวสามทุ่มว่า “ของพ่อนะมีอยู่ราว 8 ไร่ ของแม่นี่มี 4 ไร่ เวลาเขามาตรวจนี่ต้องยื่นชี้ถ่ายรูปที่นาให้เห็นชัดเลย แต่พอพวกดอยเนมันมี 5 ไร่ มันชี้รวมๆ บอกมี 15 ไร่นั้นก็ได้เน เขาทำงานกันยังล่ะ มันไม่ถูกนะ อีกอย่างเขาบอกเรา 6 วัน เรื่องรับของ หรือเรื่องอะไรก็ตามเนนี่ยกตัวอย่าง ยึดเป็น 6 อาทิตย์ 6 เดือนเน”

แม่บี

มีโอกาสที่ได้เจอหญิงแดงคนนี่คือทีมงานแต่งงานแห่งหนึ่งราวในหมู่บ้าน เพราะแม่เอถามเราตอนกินข้าวว่าจะไปไหม เด่วจะพาไปคุยกับเสื้อแดงที่เป็นเพื่อนแม่ พวกเราไม่ปฏิเสธ และรีบตอบรับ คุยกับแม่บีไปคละกลืนเหล้านิดๆ พอได้อารมณ์หญิงแดงคอแข็งไม่เมื่อง่าย “แม่นี่นะรู้มัยแดง 100% เล้ย ชอบทักษิณ รักทักษิณ อยากให้เขากลับมานะ เขาเก่งทำอะไรก็เร็ว ทำดี ทำจริง หนูดูอย่างยาเสพติดสิ หายเลยนะ เจ็บเลย กองทุนเขาก็ช่วยเราได้นะ” คุยกันไปหัวเราะไป แต่ทั้งนี้แม่บีก็ตอบเราว่าความจริงแล้วแม่นี่น้องชายเป็นอ.บ.ต. ซึ่งเขาเป็นเสื้อเหลือง แต่แมก็ไม่ไ้ทะเลาะกับเค้าเน เราแยกได้ เราจะไม่พูดเรื่องการเมืองกัน ซึ่งแม่บีเองก็ยังคงเชื่อใน”พลังของผู้หญิง” หากจะเข้าสู่วงการการเมือง หรือการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่ถ้ามีผู้หญิงลงสมัครเลือกตั้งในหมู่บ้านนั้นแม่ไม่เลือก แต่ถ้าภายใต้เงื่อนไขเดียวคือ “ความป็นญาติ” จึงจะเลือก ส่วนการซื้อเสียงนั้นแม่บอกกับพวกเราว่า “เขาให้เรากรับนะ แต่เราจะเลือกไม่เลือกก็แล้วแต่เรา” ซึ่งเป็นความคิดเดียวกันกับแม่สุเอ...

แม่ชี

แม่ชีนั้นเป็นภรรยาของตำรวจ ซึ่งมีบ้านค่อนข้างใหญ่โต กับธุรกิจเล็กๆคือ เห็ดฟาง และเลี้ยงหมู กับคนงานจำนวนหนึ่ง ซึ่งแม่กล่าวในเชิงที่เป็นกลางว่าไม่ว่าเลี้ยง หรือแดงล้วนมีความคิดเป็นของตัวเอง ไม่อยากทะเลาะกัน อยู่เฉยๆดีกว่า อยู่ในแบบของเรานี้แหละมีอาชีพอยู่พอกิน นักวิชาการไม่ต้องมาเสนอทฤษฎีอะไรหรือมาพูดอะไรมากมายหรอก เขารู้ว่าเขาอยู่กันยังไง แต่ก็ยังคงชอบนโยบายของทักษิณ และความเร็วในการทำงาน กอปรกับการที่มีสามีเป็นตรวจนั่นคือลุงดาบชาย ช่วงทักษิณนั้นยาบ้าหายเจ็บ แต่เมื่อไม่นานมานี้เจอเป็นล้านเม็ด และบ่อยมาก “...แต่การชุมนุมและการแยกซ้ายสินี่แม่ก็เบื่อนะ เพราะพ่อเขาก็ยุ่งตลอด ตำรวจนี้จะถูกนายเรียกตลอด รัฐบาลไหนมาเป็นก็ถูกเรียกไปล้างสมองใหม่ยกแผง นี่พ่อก็ต้องเตรียมตัวอีกแหละ เพราะจะมีเสื้อแดงที่กรุงเทพฯ พ่อก็ต้องไป...” ส่วนเรื่องการซื้อเสียงแม่ชีเห็นพ้องกับแม่เอ และแม่บี “รับเงิน แต่ไม่เลือก ถ้าไม่ชอบ”

เราใช้เวลาครึ่งวันในการพูดคุยเสวนากลุ่มทั้งพี่ทองพูล และลุงออก หมวกใหญ่ในคราเดียวกันพี่ทองพูลเป็นคนอีสาน บ้านเกิดอยู่ที่จังหวัดยโสธร แต่แต่งงานมาอยู่กับสามีที่นี่ เริ่มทำการค้าจนตั้งตัวได้ และด้วยความเป็นหญิงแดงที่ชัดเจนจึงทำให้คนในหน่วยปกครองของชุมชนไม่ค่อยชอบ หรือคบค้าสมาคมกับเธอนัก ทว่าด้วยความเป็นหญิงแกร่งเธอจึงยืนหยัดและยังคงอยู่ได้

“...เวลาพรรคไหนมาหาเสียงมาแจกของแจกเงินเขาจะไม่ค่อยแะบ้านพี่นะ เพราะเขารู้ว่าพี่เป็นเสื้อแดง เขาก็จะเข้าไป บางทีให้แต่แฟนพี่ ไม่ให้พี่ พี่ก็แค้นสายนะแต่พี่ไม่แค้นมากมาย เราซื้อของเราเองได้ เราหาเองได้ อย่างพวกผ่านวณผ้าห่มที่เขาแจกเวลาหาเสียงนะพี่ก็ไม่ได้หรอก อีกอย่างพ่อหลวงบ้านนี้ก็ไม่ค่อยชอบพี่นะ เพราะแฟนพี่เป็นเพื่อนกับเขา เวลาเขามาขอช่วยจากแฟนพี่นี่แฟนเขาก็จะเกรงใจพี่มากกว่า...” บทบาทของพี่ทองพูลนั้นมีค่อนข้างสูงในความเป็น “คนเสื้อแดง” ของชุมชนแห่งนี้โดยเฉพาะการช่วยเหลือวัดและพี่น้องเสื้อแดงด้วยกัน โดยเห็นได้จากกิจกรรมดังต่อไปนี้คือ

1) การทอดผ้าป่าของกลุ่มหญิงเสื้อแดงเพื่อช่วยสถานีวิทย์ 93.0 ที่ฝาง (เมื่อ 2 เดือนที่แล้ว นั่นคือประมาณ มกราคม 2554 ที่อำเภอสันทราย, คลองน้อย)

2) ทำสลากเข้าวัดบ้านโป่ง (การร่วมมือกันของกลุ่มสตรี และกลุ่มหญิงเสื้อแดง) อันเป็นประเพณีของวัด(ตาลไปหาผู้ล่วงลับ) และการส่งผลบุญ และนำเงินช่วยเหลือเหยื่อ 91 ศพ

3) การรับความคิดเห็น”แนวคิดต่อประชาธิปไตย” ในเวทีการปราศรัย และเวทีทางการเมืองต่างๆ

4) กิจกรรมอื่นที่เป็นประโยชน์นอกเหนือจากนี้จะมีการรวมตัวกันเสมอ ซึ่งมีอาจกำหนดแน่นอน แต่นี่คือจุดยืนที่ปฏิบัติและช่วยเหลือกันอยู่ภายใน

ทั้งนี้ลุงออก หมวกใหญ่ก็ได้ร่วมสนทนาเป็นบางช่วง โดยลุงออกไม่เคยเลือกพรรคประชาธิปัตย์ อีกทั้งการที่เมียของลุงหายจากโรคมะเร็งก็เพราะโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรคของทักษิณ ไม่ใช่ “ตายทุกโรค” ของประชาธิปัตย์ อีกประการหนึ่งลุงออกถือเป็นคนใหญ่คนโตของแม่สรวยที่มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองมาตลอดตั้งแต่ครั้งปี 2548 คือการรวมนคนจนที่สวนจตุจักร 16 วัน 16 คืน (ตอนนั้นป็น “ลุงออก ทางเกงแดง”) สามารถติดต่อกับ ส.ส. และสมาชิกของพรรคเพื่อไทยได้ทุกคน รวมทั้ง ทักษิณ ชินวัตร ลุงเล่าด้วยความภูมิใจว่า “นายอำเภอมาขอร้องลุงเลยนะว่าให้หยุดการเคลื่อนไหวก่อน เขาอยากอยู่ที่นั่นแบบสงบ ลุงก็ให้ได้นะ เพราะก็รู้กันอยู่ว่าด้านการเมืองนะ แม่สรวยเราแรงจริง เอาจริง” “จำไว้นะว่ามันยังไม่จบหรอก คุณฆ่าคนเท่าไร จำนวนและความเจ็บแค้นจะเพิ่มเป็นเท่าทวี...เราจะไปอีก” ด้านลุงชาตินั้นเป็นโอกาสดีที่มาหาแม่เคที่บ้าน จึงมีโอกาสดำเนินการเรื่องความเจ็บแค้นจาก”ความผิดหวังในการเรียกร้องประชาธิปัตย์” ซึ่งลุงชาติก็เป็นอีกคนหนึ่งที่ไม่เคยเลือกพรรคประชาธิปัตย์เลยตั้งแต่มีสิทธิ์เลือกตั้ง เพราะเห็นว่า”ผูกขาดกับภาคใต้ และเป็นพรรคทหารหนุนไม่ติดพันมากเกินไป” “ผมกลับมาอย่างผู้แพ้เนะ ผมผิดหวังกับสิ่งที่เขาทำ แต่รอดูตอนเลือกตั้ง ผมจะสู้ด้วยวิธีนี้

ภูมิหลังขับเคลื่อนแนวคิด – ชีวิต หญิงแดง

แม่เค

แม่เค (สุภาพ จอมแสง, หมู่10 บ้านโป่ง)รวมทั้งได้สอบถามประวัติชีวิตต่างๆที่แม่เคได้ประสบพบเจอมา ซึ่งส่งผลให้เธอคนนี้กลายเป็นบุคคลหนึ่งที่มีทัศนคติของความเป็นกลุ่มคนเสื้อแดงดังเช่นในปัจจุบัน ซึ่งจากการได้ซักถามแม่เคนั้น เราพบว่าเธอเป็นลูกคนสุดท้ายของครอบครัว และเป็นคนที่เรียนดีแต่เพราะครอบครัวเกิดการขัดสนทางการเงิน ทำให้แม่เคต้องจบการศึกษาของตนเองลงที่ชั้น มศ.2 ดังนั้นถึงถือได้ว่าแม่เคก็เป็นผู้ที่มีความรู้ในระดับหนึ่งซึ่งสามารถป้องกันตนเองจากการถูกหลอกหรือชักจูงทางการเมืองต่างๆได้โดยง่าย ส่วนในด้านครอบครัวนั้น แม่เคได้ผ่านการสมรสมา 2 ครั้ง แต่ไม่มีบุตร ซึ่งครอบครัวของแม่เคนั้นได้ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ซึ่งเมื่อพ้นจากฤดูเก็บเกี่ยว จะมีอาชีพเสริม คือการทำขนมขาย ซึ่งนั่นก็อาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้แม่เคสามารถเข้ามาชุมนุมกลับกลุ่มคนเสื้อแดงในย่านราชประสงค์ เมื่อกลางเดือนเมษายน 2552 เนื่องจากไม่มีการจัดตั้ง กรอบกับพ่อประสิทธิ์ซึ่งเป็นสามีของแม่เค ก็มีทัศนคติความเป็นเสื้อแดงเช่นกัน จึงเป็นส่วนสลับและไม่ได้จัดตั้งแม่เคเพื่อไม่ให้ไปเข้าร่วมชุมนุมกลับกลุ่มคนเสื้อแดงในกรุงเทพมหานครแต่อย่างใด ซึ่งจากการสอบถามผู้หญิงที่มีความเป็นเสื้อแดงในพื้นที่บ้านโป่งเช่นกันแต่ไม่ได้เข้าร่วมชุมนุม ทำให้เราได้เห็นถึงข้อแตกต่างว่าผู้หญิงที่มีภาระหน้าที่ที่ผูกมัดตนอยู่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของหน้าที่การงาน มีหน้าที่ดูแลลูก หรือสามีขัดขวางการเข้ามาชุมนุม เป็นต้น ทำให้ผู้หญิงเหล่านั้นต้องยึดเอาเรื่องของตนเป็นหลักสำคัญกว่าการเข้าไปชุมนุม

การได้เข้ามาคลุกคลีกับแม่เค ซึ่งเป็นครอบครัวอุปถัมภ์ของกลุ่มพวกเรานั้น ทำให้พวกเราตั้งคำถามขึ้นว่าทำไมผู้หญิงที่มีนิสัยอ่อนโยน รักสงบ และเป็นที่รักใคร่ของผู้คนละแวกนั้น ถึงได้มาเป็นส่วนหนึ่งของคนเสื้อแดง จากที่กลุ่มของพวกเราได้สอบถามร่วมกับเรื่องราวชีวิตที่ผ่านมาของแม่เค พบว่า ปัจจุบันแม่เคมีความพอใจในชีวิตความเป็นอยู่ของตนที่อยู่อย่างสมถะ ไม่ได้อยากร่ำรวยอย่าใคร แต่ที่เข้าร่วมกับกลุ่มเสื้อแดง เพื่อที่

ต้องการทวงถามถึงความยุติธรรม ประชาธิปไตยที่แท้จริง ความเป็นสองมาตรฐาน และความเหลื่อมล้ำต่างๆ ที่ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นในสังคมไทย ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มอุดมการณ์นิยม และมีความชื่นชอบนโยบายที่ดี รวดเร็ว เข้าใจ เข้าถึงคนรากหญ้า และทำได้จริง ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ และเศรษฐกิจรอบครัวดีขึ้น เนื่องมาจาก นโยบายของทักษิณ รวมไปถึงที่มาและความโปร่งใสของตัวผู้นำและรัฐบาล และที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นเหตุผลว่าทำไมแม่เค สุภาพ จอมแสง จึงเป็นคนเสื้อแดง และแดงเพราะอะไร???

ส่วนพี่ทองพูลนั้นการเข้ามาเป็นหนึ่งในกลุ่มสตรีเสื้อแดงของพี่ทองพูล จากการที่ได้เข้าไปสัมภาษณ์ และพูดคุยด้วย อาจกล่าวได้ว่ามีสาเหตุหลักสืบเนื่องมาจากเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินเลี้ยงปากท้อง ครอบครัวเป็นหลัก เพราะรัฐบาลชุดปัจจุบันกับนโยบายที่ไร้ประสิทธิภาพ ได้ส่งผลกระทบต่อประกอบอาชีพของประชาชน จึงทำให้ผู้ที่ได้รับผลกระทบต้องลุกขึ้นมาเรียกร้องเพื่อความอยู่รอดของตน พี่ทองพูลซึ่งมีอาชีพเปิดร้านขายของชำเล็กๆ ในหมู่บ้านที่แต่ก่อนสมัยอดีตนายกทักษิณเป็นรัฐบาล นั้นสามารถมีรายได้เพียงพอต่อการเลี้ยงครอบครัว ทำมาค้าขายคล่อง แต่ต่อมาก็ต้องมาเป็นอีกหนึ่งคนที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายที่แก้ปัญหาอะไรไม่ได้หรือใช้การไม่ได้ผล รวมทั้งจากการทำงานที่ไร้ประสิทธิภาพของรัฐบาลปัจจุบันด้วย ยิ่งของขึ้นราคา ร้านขายของชำก็ยิ่งค้าขายลำบากขึ้นเพราะคนมีความต้องการใช้จ่ายน้อยลง ดังนั้นจึงเกิดความต้องการที่เหมือนกับคนอื่นๆ คือ ไม่เอารัฐบาลชุดนี้แล้ว และขอยุทธศาสตร์ทักษิณ(และตัวทักษิณ)กลับมาแก้ปัญหาเพื่อให้ตนสามารถมีชีวิตที่ปกติสุขได้เช่นเดิม และอีกแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้พี่ทองพูลกล้าที่จะลุกขึ้นมาแสดงตนว่าต้องการมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวทางการเมืองกับกลุ่มคนเสื้อแดงนั้นก็คือการมีความรู้สึกเคารพ เชื้อมั่นและภูมิใจในตนเอง จากการเป็นผู้หญิงสู้ชีวิตจนยืนหยัดได้ด้วยตนเองในปัจจุบัน จากเด็กสาวชาวอีสานที่ต้องละทิ้งโอกาสทางการศึกษา มาเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญหาเลี้ยงครอบครัวด้วยการเข้าไปทำงานเผชิญโชคในเมืองกรุง แล้วก็ได้ประสบกับโชคติดตามที่มุ่งหวังจากการได้ทำงานในที่ทำงานดีๆ อยู่กับเจ้านายดีๆ ได้ใช้ความสามารถที่มีทำงานจนเป็นที่ยอมรับ และในเวลาต่อมาที่ตัดสินใจแต่งงานใช้ชีวิตครอบครัว จึงทำให้เกิดจุดพลิกผันขึ้นในชีวิต เพราะต้องต่อสู้กับการปรับตัวให้ได้ในการอยู่กับสังคมใหม่ๆ การยังไม่ได้รับการยอมรับจากครอบครัวสามีเท่าใดนัก จนในที่สุดก็พิสูจน์ตัวเองและได้รับการยอมรับอีกครั้ง และตรงนี้เองที่เป็นที่มาของความภูมิใจในทุกวันนี้

ดังนั้นการเป็นเสื้อแดงของพี่ทองพูลจึงมาทั้งจากการมีความเชื่อมั่นในบทบาทของสตรีเพศว่าก็เป็นหนึ่งในแรงหลักขับเคลื่อนครอบครัวและสังคมได้เช่นกันอันพิสูจน์ได้จากประสบการณ์ต่อสู้ชีวิตของตน และเหตุผลอีกประการคือความไร้ความยุติธรรมบนระบอบประชาธิปไตยรวมทั้งความไร้ประสิทธิภาพของทั้งตัวผู้นำ และนโยบายที่ทำให้ความเป็นอยู่ของประชาชนแย่ลงไปกว่าเดิม ส่วนแม่ซี และแม่นั้นตั้งอยู่บนฐานชีวิตที่อยู่ในครอบครัวข้าราชการ และมีความเกี่ยวข้องกับข้าราชการหรือกลุ่มนำของชุมชนจึง “แดงแบบฝันอนันต์/แดงไม่เดือด” และ “กลางเปียงเบน” จากลักษณะของแม่ซี

สรุปลักษณะของหญิงเสื้อแดงบ้านโป่ง แม่สรวย จ. เชียงราย

- 1) หญิงแดงอุดมการณ์เศรษฐกิจนำ
- 2) หญิงแดงแบบฝันอนันต์/แดงไม่เดือด

3) หญิงแดงกลางเปียงเบน

ทั้งนี้จากการศึกษา พูดคุย และสัมภาษณ์ผ่านการเจาะจงคำถามอย่างเปิดใจ รวมทั้งการเสวนาเรื่อง การบ้านการเมืองนอกรอบทั่วไปทำให้เราได้ว่า

- บทบาทและทัศนะทางการเมืองของหญิงเสื้อแดง และคนเสื้อแดงเหล่านี้แบ่งออกได้เป็น 8 กลุ่ม แนวคิดทัศนคติเสื้อสี คือ

- 1) ขนชั้นนำ/คนรวย/ กลุ่มนำ/ คนรับนโยบายจากรัฐของหมู่บ้าน
- 2) เหลือง (กลุ่มข้าราชการ, ขนชั้นนำอันมีผลประโยชน์ร่วม และความเกี่ยวข้องกับกลุ่มทุนภายนอก ที่เข้ามาสู่หมู่บ้านทั้งผ่านนโยบายรับและ การเข้ามาเองของทุนนิยมคุกคาม)

3) แดง

- อุดมการณ์นิยม
- ทักษิณานิยม (หญิงแดงกลุ่มที่เน้นตัวบุคคลอย่างเดียวไม่มีแนวคิดใดๆนอกเหนือ)
- กลุ่มผลประโยชน์จัดตั้ง/ พรรคเพื่อไทย

4) กลาง

5) แดงจัด

6) แดงสยาม (สุรชัย แซ่ด่าน)

7) แดงขนชั้นนำ (แดงจากพรรคเพื่อไทย)>>>เหล่านักการเมือง ดังจะเห็นได้จากเวทีเพื่อไทย และ สถานที่จริงคือ “เวทีปราศรัยบ้านหนองหล่ม เชียงราย 22 มีนาคม 2554”

การมองคนเสื้อแดงและความหลากหลายของผู้หญิงเสื้อเหลือง (ชินจันบ้านโป่ง)***

ประเด็นที่น่าเสนอจะได้เตรียมมา 3 ประเด็น คือ ผู้เล่าเรื่อง/ใครคือเหลือง/แดง การกลายเป็นเหลือง ในแต่ละยุคและการเมืองเหลือง-แดงแยกขั้วเลือกข้างหรือไม่อย่างไร แต่คิดว่าถ้าคุยทั้ง 3 เรื่อง อาจจะไม่จบในเวลาสั้นๆ จึงเน้นที่ประเด็นแรกๆใครบ้าง คือ ใครคือเหลือง/แดง และการเมืองเหลืองแดงในหมู่บ้านนี้แยกขั้วจริงหรือเปล่า จะเล่าเท่าที่เวลามีอยู่ก็แล้วกัน

ใครคือเหลืองและแดง คนที่บอกว่าตัวเองเป็นเหลืองบอกว่าเหลือง คือไม่เอาทักษิณ และเลือก รัฐประหาร แต่คนเหลืองก็ไม่ใช่เหลืองประเภทเดียวกัน ปรากฏว่าเหลืองมีหลากหลายมาก พอแยกได้เป็น เหลืองภาคพลเมืองหมายความว่าตัวเองไม่สนใจการเมืองในระบบเลือกตั้ง หรือไม่ได้ให้ความสำคัญกับระบบ เลือกตั้งมากนัก แต่เห็นด้วยกับรัฐประหาร เพราะอยากเก็บสมบัติของชาติไว้ให้ลูกหลาน ไม่ต้องการเห็น สมบัติชาติถูกถ่ายโอนให้นายทุนต่างชาติ เหลืองภาคพลเมืองกลุ่มต่อมาเป็นเหลืองที่หวงแหนสถาบันเบื้องสูง เหลืองกลุ่มที่สองเป็นเหลืองชาติและสถาบัน คือหวงแหนสถาบันเบื้องสูงและสมบัติของชาติ เหลืองกลุ่มนี้ ก็ เหมือนกับกลุ่มแรกนะคะ คือไม่สนใจการเมืองในระบบเลือกตั้งมาก เปิดกว้างให้กับพรรคไหนก็ได้ บางคน บอกว่าในการเลือกตั้งครั้งที่ผ่านมามีได้ลง no vote ผสมกับประชาธิปไตย เหลืองกลุ่มที่สามนี้บอกชัดเจน เลยว่าเป็นเหลืองประชาธิปไตย อยากให้พรรคประชาธิปไตยขึ้นเป็นรัฐบาล มีเหลืองประชาธิปไตยบางส่วนพ่วง ความคิดในการปกป้องสถาบันเบื้องสูงด้วย และสุดท้ายอันนี้ก็เหลืองสถาบัน อันนี้รักและเทิดทูลตัวสถาบัน

และที่กลายเป็นพวกเหลืองเพราะรู้สึกว่สถาบันถูกระทบ ถูกจวบจ้วง สนับสนุนรัฐประหารเพราะแดงจวบจ้วงสถาบัน ไม่แต่ต้องเรื่องสมบัติชาติ หรือประเด็นทุนข้ามชาติ การอันนี้คือความหลากหลายของเหลือง แต่แอบชอบนักการเมืองอย่างคุณชวน

แล้วพอกลับไปที่แดง แดงก็ระบุตัวเองแบบหลากหลายมากเช่นกัน ที่สำคัญเหลืองในหมู่บ้านมองแดงแบบหลากหลายมาก และเหลืองก็สามารถระบุแดงได้ค่อนข้างตรงกับที่แดงระบุตัวเองด้วย แสดงว่าข้อมูลเขากันมากเลย พูดถึง 2 มาตรฐาน ก็ไปเจอแดงมีอุดมการณ์ ก็คุยกัน 3-4 ชั่วโมง ชีวิตตื่นตื่นไปหมดว่าทำไมเราถึงได้ล้าหลังขนาดนี้ ที่สำคัญพอไปถึง แดงก็บอกว่าเขาเป็นแดงที่มีอุดมการณ์จริงๆ นะ แสดงว่าจริงๆ ว่าชาวบ้านเขาเข้าถึงกันมาก เขามีช่องทางสื่อสารกันหลายระดับ สื่อแนวตั้งแม้จะฟังกันคนละช่อง แต่มีสื่ออื่นๆ ในการสื่อสารอีกเยอะมาก แล้วเขาก็ไม่ปิดกั้นการติดต่อ ไม่ได้แยกกันอยู่อย่างที่เราเข้าใจ แต่ระมัดระวังไม่กระทบความชอบของกันและกัน จึงสามารถแนะนำได้ว่าอันนี้แดงบุญคุณ แดงสองมาตรฐาน แดงอุดมการณ์ และแดงบุญคุณก็แบ่งเป็นแดงที่ขอบนโยบายด้านเศรษฐกิจ และแดงสำนักบุญคุณที่ผูกพันกันหลายชั้น เขาบอกว่าตัวเองไม่สนใจอุดมการณ์สองมาตรฐานนะ แต่รู้สึกว่ายุคนี้เป็นยุคที่ตัวเองรุ่งเรื่องที่สุดและตัวเองอยากได้พรรคการเมืองแบบนี้กลับคืนมาที่จะทำให้เศรษฐกิจดีขึ้น เขาอยากได้นักการเมืองที่ค้าขายเป็น กลับมาเป็นนายก ส่วนแดงอุดมการณ์ส่วนใหญ่คิดเรื่องสองมาตรฐานซึ่งประสบการณ์เขาน่าสนใจมากๆ ส่วนใหญ่รู้สึกอึดอัดกับข้อใจกับความเหลื่อมล้ำที่พวกเขาประสบในชีวิตประจำวัน เมื่อชาวบ้านเข้าไปสัมพันธ์กับภาครัฐ/ข้าราชการที่พวกเขามักถูกเลือกปฏิบัติ ไม่ได้ได้รับความสนใจ/มองไม่เห็นหัวชาวบ้าน ถูกปล่อยให้อยู่ และการใช้สายตาและท่าทางดูแคลน เป็นต้น ระบบอำมาตย์จึงมีได้เรื่องใกล้ตัว หรือเป็นเรื่องนามธรรมแต่อย่างใด

“...เพราะสุดท้ายแล้วต่างคน ต่างต้องทำหน้าที่ของตนในฐานะสตรีเพศ ผู้ให้กำเนิด และนักจัดการฐานรากแห่งบ้านที่ชัดเจน และละเอียดอ่อน...แม้กระทั่งการกาบัตรเลือกตั้ง แล้วหย่อนเพื่อเลือกผู้แทนก็ตาม” ทว่า ฐานความคิดและความเข้าใจใน”ประชาธิปไตย” ของประชาชนผู้ใช้สิทธินั้นต่างกันดังนี้

1) วิถีชีวิตและแบบแผนประเพณีของชาวบ้าน อาจไม่สอดคล้องกับหลักที่จารลงในรัฐธรรมนูญ จากมุมมองคนบ้านโป่ง เสื้อแดงทุกคนก็ขัดกับรัฐบาลแล้ว/ภาคเหนือ-อีสาน

2) หลักศีลธรรม ประเพณี และวัฒนธรรมนั้นอยู่ในขอบเขตที่กว้างขวาง และมีการเปลี่ยนแปลงได้เสมอ

3) สตรี และชาวบ้านชนบทถูกใช้เป็นเพียง”ฐานนโยบายมาตลอด” และถูกมองในแง่ลบด้านการ”ขายเสียง” ทั้งที่การสร้างสัมพันธ์ของนักการเมืองกับชาวบ้าน ในทางกฎหมาย และทางปฏิบัติต่างกันมาก ทั้งที่เกิดจากคนไม่รู้จกกันเพื่อทำให้ชาวบ้านทะเลี่ยงให้

4) ระบบการเลือกตั้ง และการเมืองท้องถิ่นหนีไม่พ้น “อิทธิพล” หรืออำนาจนอกระบบที่สามารถควบคุมผลการเลือกตั้งโดยตัวผู้สมัครเองได้

5) “ความดี” ของนักการเมืองในมุมมองของชาวบ้าน กับคนเมืองต่างกันนี่คือเรื่องของคุณค่า ค่านิยม ที่อยู่ในการเมืองในชีวิตประจำวันของพวกเขาเสมอ

ทั้งนี้ “พื้นที่ทางวัฒนธรรมของการเมืองในชีวิตประจำวันของชุมชน” ได้แพร่หลายไปสู่ปริณิทัศน์ของการเลือกตั้ง รัฐธรรมนูญฉบับชาวบ้านไม่มีลายลักษณ์อักษร แต่ประกอบด้วยความตระหนักที่หลากหลาย ซึ่งจัดได้เป็น 3 หมวดใหญ่ดังนี้คือ²⁷

- 1) ความพอใจร่วมกันในผู้สมัครท้องถิ่น
- 2) ความคาดหวังว่าผู้สมัครจะช่วยสนับสนุนผู้มีสิทธิ์เลือกตั้ง
- 3) การเห็นความสำคัญของความสามารถในการบริหารที่เข้มแข็ง และโปร่งใส

ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าประชาธิปไตยจะปฏิเสธการเลือกตั้งไม่ได้ กระทั่งการเรียกร้อง การแสดงความคิดเห็นต่างๆ จะปฏิเสธประชาชนไม่ได้ ถ้าอย่างนั้นก็ไม่ใช่ประชาธิปไตย และใน “ระดับฐานรากเรามีสตรีเพศ” เป็นกำลังสำคัญของพื้นฐานครอบครัวรากแห่งสังคม และไม่ว่าจะเป็นหญิงสีใด เราควรเคารพสิทธิในทั้งบทบาทในการกระทำ แสดงออก หรือทัศนคติต่อสภาพพลวัตรแห่งสังคม และการเมือง เพราะทุกสิ่ง ล้วนเกิดจาก “สภาพแวดล้อม และความเปลี่ยนแปลง” และ “หญิงเสื้อแดง” ก็มีสิทธิที่จะแสดงออกซึ่งบทบาทของตน เท้าเทียมกับทุกๆ กลุ่มสี เพราะถึงอย่างไรเสีย “เราล้วนเป็นคนไทย” และ “ความแตกต่าง” คือสิ่งสำคัญเดียวที่ทำให้โลกนี้ ประเทศไทยนี้ และ “ระบอบประชาธิปไตย (แบบแท้)” ที่เราต่างเฝ้าหาเป็นจริงขึ้นมาได้ ดังนั้น “จงรักษาความต่าง เพราะมันคือความจริง”

สรุปการศึกษา

- 1) ประชาชนเพื่อการเมือง และประชาธิปไตยทฤษฎี กับนโยบายที่ “ดีแต่พูด – ไม่เข้าถึงประชาชนและการดำเนินนโยบายที่ขัดกับหลักชีวิตจริง”
- 2) ความขัดแย้งเทียม/ประชาชนเหลืองแดงในหมู่บ้านยังคงอยู่กันได้ เพราะโครงสร้างและความสัมพันธ์ของชุมชนหรือหมู่บ้านชนบทนั้นเป็นไปในลักษณะที่ permanent และ embed ใครทำอะไรรู้กันโกรธกัน แต่ตัดกันไม่ขาด ต้องช่วยเหลือพึ่งพากันตลอด ใครตัดขาดใครเท่ากับตัดกำลังตัวเอง
- 3) สตรีเพศกับความคิดก้าวหน้าในการจัดการ “ระบบราชการ และการจัดการการบริการที่เข้าถึงประชาชนมากขึ้น”
- 4) ประชาธิปไตยในระบอบรัฐสภาไม่สามารถแก้ไขปัญหาการเมืองในภาพรวม ทำให้ชาวบ้านต้องรวมกลุ่มกันเองตามความคิดเห็นและทัศนคติตรงกัน หรือต่างกันเพื่อจุดดุลยภาพผ่าน
 - กลุ่มจัดตั้งเอง
 - สื่อท้องถิ่น (ที่รัฐบาลชุดปัจจุบันมักกล่าวหาว่าล้างสมองชาวบ้าน)
 - องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นอิสระจริงๆ (absolutely autonomy)
 - ระบอบอุปถัมภ์ไม่เคยหมดไปจากสังคมไทย และโดยเฉพาะสังคมชนบท อีกทั้งภายใต้ข้ออ้างทางความคิดหลักระดับประเทศ และขัดแย้งเทียมระดับท้องถิ่นนั้น กลุ่มเสื้อสีและกลุ่มผลประโยชน์ต่างแสวงและแสดงออกถึงอำนาจของตนเพื่อความมั่นคงของฐานเสียงทั้งสิ้น
 - ความจริงใจทางการเมือง และระบอบประชาธิปไตยนั้นยังมีอยู่ โดยเฉพาะ “ความหวังในประชาธิปไตยและความเท่าเทียม แม้พวกเค้าผิดหวังมาตลอด แต่ก็ยังหวัง...อย่าทำให้เขาผิดหวังอีก

²⁷ Andrew Walker. (พรรณพิไล กิจสุดแสง แปล). รัฐธรรมนูญฉบับชาวบ้าน: พื้นที่ทางการเมืองในชีวิตประจำวัน.

- ความดีของนักการเมืองของคนชนบทนั้นต่างจากคนเมือง เพราะเรื่องของ”เศรษฐศาสตร์ศีลธรรม” นั่นคือค่านิยม ทศนคติ ความเชื่อนั้นต่างกัน จึงไม่ควรวัดค่าด้วยกฎหมายเห็นแก่ตัวที่จารในกระดาษเท่านั้น

- ความเป็น”เครือข่าย” คือสิ่งสำคัญสูงสุด

- คนบ้านโป่ง แม่สรวยไม่เลือกพรรคปราชัยเพราะหมดศรัทธา และเห็นว่าผูกขาดกับภาคใต้มากเกินไป

- แม้ “สตรีเพศ” จะมีบทบาทมากขึ้นในปัจจุบันทั้งชนบทและเมือง ทว่าในความเท่าเทียมที่กล่าวนั้นยังคงมีความเหลื่อมซ้อนของ”อำนาจบุรุษ” ที่มากกว่าเสมอ เห็นได้จากโครงสร้างสังคมที่ชายยังคงเป็นใหญ่ เพียงอาจมี Veil of Ignorance ที่บังอยู่ กระนั้นจึงไม่เกิดความขัดแย้งหากเพียงแต่ละคนต่างทำหน้าที่ของตน

- ความเป็นSymbolic ของอำเภอแม่สรวย และการเป็นเขตพื้นที่ที่มีการเมืองแรง อาจเป็นแรงผลักดันสำคัญให้ประชาชนทั้งชายหญิงตื่นตัวทางการเมืองในหลายรูปแบบอย่างทั้งถึงมากขึ้น

จากผลการศึกษาข้างต้น จากการสัมภาษณ์ คำพูด ความในใจต่างๆบางประการที่สามารถเขียนได้มันมีหลากหลายอารมณ์ในกลุ่มคนเสื้อแดงในปัจจุบัน ที่สัมพันธ์กับความรุนแรงที่เกิดขึ้น มันเป็นอารมณ์ที่อยู่ต่อเนื่องมา และอาจส่งผลถึงการกระทำต่อไป หรือบางคนก็อึดอั้น ทำอะไรไม่ได้เลย แล้วก็เครียด ผิดหวัง กลับบ้านยังวนเวียนกับความเจ็บปวด

- การเมืองท้องถิ่นควรให้อิสระกับท้องถิ่นมากขึ้น บนฐานของความต่างที่ควรเคารพ และถ่วงดุลกัน ด้านความคิดทาสการเมือง

- “ให้เงินให้ของนะรับนะ แต่ไม่เลือก”

- “ไม่ต้องเอาทฤษฎีมาพูดกับเรา เรารู้ว่าเรายู่กันยังไง”

- “กั๊นนโยบายทักษิณใช้ได้จริง เราอยู่ได้”

- เราอาจคิดต่างกันบ้าง แต่เราก็ออยู่ด้วยกันได้

ชาวบ้านเขาไม่โง่ หญิงแดงไม่ได้เหยาเหยะ...รอตต่อไปให้มีพื้นที่มากขึ้น อย่างน้อยถ้าไม่มีอุดมการณ์ก็ยังมีอยู่ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า”หญิงเสื้อแดง” บนฐานของเพศสภาพที่ต่าง สถานะเพศหญิงในโครงสร้างสังคมที่ไม่เหมือน ภูมิหลังที่เป็นของปัจเจกแห่งสตรี การเคลื่อนไหวและเหตุผลแห่งแนวคิดทางการเมือง สังคม และความซับซ้อนของตัวตนจึงต่าง ทว่ามันคือ “จุดเริ่มต้นแห่งการเปลี่ยนแปลง” ขอเพียงยังยืนหยัด

10. กลุ่มอำนาจท้องถิ่น ผู้มีอิทธิพล และระบบอุปถัมภ์ในหมู่บ้าน

ในส่วนนี้มุ่งตอบคำถามว่า ปัจจัยใดบ้างที่เป็นที่มาของอำนาจ การมีอิทธิพลและระบบอุปถัมภ์ในหมู่บ้าน โดยการศึกษาสนใจที่จะตรวจสอบสมมุติฐานที่ว่า การได้ดำรงตำแหน่งสำคัญในหมู่บ้านนั้นเป็นที่ยอมรับของอำนาจ ซึ่งสามารถส่งผลให้บุคคลนั้นมีอิทธิพลอยู่เหนือผู้อื่น จนก่อเกิดเป็นระบบอุปถัมภ์ ซึ่งจะเป็นฐานสนับสนุนอำนาจและอิทธิพลของบุคคลนั้นอีกทีหนึ่ง

บทสำรวจทางวิชาการ และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัยอำนาจ และอิทธิพล

คำว่า “อำนาจ” หรือตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Power” นั้น ได้มีนักวิชาการหลายคนที่ได้ให้ความหมายของคำว่าอำนาจไว้ เช่น David Beetham ได้ให้คำนิยามว่า “อำนาจ หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการสร้างผลกระทบอย่างหนึ่งอย่างใดให้เกิดขึ้นในโลกหรือกับสิ่งอื่น ๆ ที่อยู่ล้อมรอบตัวเรา”²⁸ ในขณะที่ R.M. Maciver ได้กล่าวว่า “อำนาจเป็นความสามารถที่จะควบคุมพฤติกรรมของคนอื่น ทั้งทางตรง โดยการบังคับและทางอ้อมโดยวิธีการต่าง ๆ ที่มีอยู่”²⁹ Edgar Schein ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับอำนาจว่า หมายถึง “ความสามารถเปลี่ยนแปลงแนวทางปฏิบัติหรือวิถีชีวิตได้”³⁰ Rodert A. Dalh ระบุว่าอำนาจ หมายถึง “ความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จะทำให้บุคคลหนึ่ง กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่บุคคลนั้นต้องการโดยไม่คำนึงว่าบุคคลที่จะต้องกระทำการนั้นมีความต้องการที่จะกระทำสิ่งนั้นหรือไม่”³¹

จากที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดเกี่ยวกับความหมายของอำนาจ สรุปได้ว่า อำนาจ หมายถึง “การที่บุคคลหนึ่งสามารถที่จะทำให้บุคคลอีกคนหนึ่งทำบางสิ่งบางอย่างที่บุคคลนั้นต้องการ” หรืออำนาจคือ ความสามารถที่จะใช้อิทธิพล หรือการที่บุคคลหนึ่งสามารถที่จะทำให้สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นตามที่บุคคลนั้นปรารถนาหรือต้องการได้³²

ทฤษฎีแห่งอำนาจ³³

ตามทฤษฎี “อำนาจ” ทางสังคม ได้บอกลักษณะโดยทั่วไปของอำนาจไว้ 4 ประการ คือ

- 1) อำนาจเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม มีการยอมรับ เชื่อฟัง แล้วปฏิบัติตามหรือดื้อไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง คำขอร้อง
- 2) อำนาจเป็นสิ่งมีพลัง มีศักยภาพในตัวของมันเอง ที่บุคคลสามารถครอบครองหรือเป็นเจ้าของได้

²⁸ ประมวล รุจนเสรี, การใช้อำนาจเป็นธรรมชาติของมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: สุเมธ รุจนเสรี, 2547), 16.

²⁹ เรื่องเดียวกัน.

³⁰ จุมพล หนิมพานิช, ผู้นำ อำนาจ และการเมืองในองค์กร, พิมพ์ครั้งที่ 3 (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, (2547), 76.

³¹ เรื่องเดียวกัน.

³² เรื่องเดียวกัน., 77.

³³ ประมวล รุจนเสรี, การใช้อำนาจเป็นธรรมชาติของมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: สุเมธ รุจนเสรี, 2547), 16-17.

3) อำนาจสามารถทำให้คนที่ครอบครอง บังคับให้คนอื่น กลุ่มบุคคลอื่นเชื่อฟัง ปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติตามก็ได้

4) อำนาจอาจเกิดขึ้นได้กับทุกบุคคลที่อยู่ในสังคมร่วมกัน แต่เกิดขึ้นในระดับที่แตกต่างกัน ตามเงื่อนไขของสังคม ทรัพยากรอำนาจ และสิ่งที่มาช่วยเสริม

ส่วนทฤษฎี “อำนาจ” ทางการเมือง สรุปว่า การเมืองเป็นปรากฏการณ์ในสังคมอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์อย่างใกล้ชิด มนุษย์ไม่อาจหลีกเลี่ยงการเมืองได้เลย ไม่ว่าการเมืองจะดีหรือเลว อำนาจทางการเมืองจะต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับมนุษย์เสมอ

อำนาจทางการเมืองเป็นอำนาจที่นำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมือง ซึ่ง Harold D. Lasswell สรุปได้ว่าอำนาจทางการเมืองคือ

1) สิทธิในการออกกฎหมาย

2) กฎหมายใด ๆ ก็ตาม สามารถมีโทษตั้งแต่สถานเบาที่สุดไปสู่อสถานหนักที่สุดคือประหารชีวิต

3) กฎหมายมีอำนาจบังคับทั้งในทางบวกและทางลบ

อำนาจทางการเมืองจึงเกี่ยวข้องกับมนุษย์ทุกกลุ่ม ที่มีและใช้อำนาจทางการเมืองจะใช้อิทธิพลโน้มน้าว ใช้กำลัง ช่มชู้ กระทำหรือไม่กระทำทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ตามที่กำหนด อำนาจทางการเมืองจึงเป็นสิ่งที่บุคคลแต่ละฝ่ายต้องการเข้ามาครอบครอง เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการดำรง รักษา และแสวงหาประโยชน์ตามที่ได้ตั้งจุดหมายไว้

ความแตกต่างระหว่างอำนาจ และอิทธิพล (Power, Influence)³⁴

อำนาจ (Power) และอิทธิพล (Influence) เป็นแนวคิดหรือคำศัพท์ที่ผู้ใช้มักสับสนที่นำไปสู่ความเข้าใจผิดที่เกิดขึ้นเสมอ จึงน่าจะได้มีการทำความเข้าใจความหมายของอำนาจ และอิทธิพลจากความหมายของอำนาจที่ได้กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีความแตกต่างไปจากคำว่าอิทธิพล (Influence) เพราะประการที่หนึ่ง ในขณะที่อำนาจโดยเฉพาะในความหมายที่ Robert A. Dahl ให้ไว้ว่า หมายถึงความสามารถบุคคลหนึ่งที่จะทำให้บุคคลอีกคนหนึ่งกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่บุคคลนั้นต้องการ โดยไม่คำนึงถึงว่าบุคคลที่จะต้องกระทำตามนั้น มีความต้องการที่จะกระทำการสิ่งนั้นหรือไม่ จากบทความพฤติกรรมการพ้อเพียงในหมู่บ้าน: การควบคุมชนบทของชนชั้นนำ ของพฤษ์ เถาวิล³⁵ ได้แสดงแง่คิดเกี่ยวกับการที่ชนชั้นนำใช้เศรษฐกิจพ้อเพียงมาเป็นเครื่องมือในการควบคุมและครอบงำชนบท จริง ๆ แล้วนั้นเศรษฐกิจพ้อเพียงเป็นปรัชญาช่วยให้ชาวบ้านสามารถอยู่ได้ด้วยตัวเอง แต่รัฐกับทำให้เศรษฐกิจพ้อเพียงเป็นเพียงแค่เครื่องมือในการที่จะให้บังคับชาวบ้านให้ต้องปฏิบัติตามนโยบาย และควบคุมชาวบ้านเท่านั้น โดยให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นคนคอยจับตาและควบคุมความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ซึ่งอำนาจนั้นแตกต่างจากอิทธิพล (Influence) คือ จะมีลักษณะที่ไม่มีลักษณะการบังคับ เพราะอิทธิพลหมายถึง “ความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จะทำให้บุคคลอีกคนหนึ่งกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่บุคคลนั้นต้องการโดยปราศจากการบังคับ” ในแ่งดังกล่าวอิทธิพลจึงเป็นเพียงกระบวนการที่ผู้บริหารหรือผู้จัดการหรือผู้นำใช้ และไปมีผลต่อพฤติกรรมของผู้อื่นที่อาจจะได้แก่ ผู้ตามหรือผู้ร่วมงาน อนึ่งก็

³⁴ จุมพล หนีพานิข, ผู้นำ อำนาจ และการเมืองในองค์กร, พิมพ์ครั้งที่ 3 (นนทบุรี: โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช, 2547), 77-78.

³⁵ พฤษ์ เถาวิล. 2551. “พฤติกรรมการพ้อเพียงในหมู่บ้าน: การควบคุมชนบทของชนชั้นนำ” ใน *ฟ้าเดียวกัน*, 6(2): 70-86.

สามารถใช้เศรษฐกิจพอเพียงเป็นตัวอย่างได้เห็นได้จากการที่เวลาชาวบ้านทราบว่าเป็นหลวงเป็นผู้ริเริ่มโครงการ และอยากจะให้ชาวบ้านปฏิบัติ ทำให้ชาวบ้านอยากที่จะทำตามพระองค์โดยสมัครใจเพราะคิดว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ควรปฏิบัติตาม และอยากทำเป็นเยี่ยงอย่าง

สำหรับอำนาจ กับอิทธิพล นอกจากจะมีความแตกต่างดังปรากฏในประการที่หนึ่งแล้ว ในประการที่สอง หากพิจารณาในแง่ของขอบข่ายอิทธิพล จะมีขอบข่ายของการใช้ที่กว้างขวางกว่า เพราะเกี่ยวกับความสามารถในการเปลี่ยนแปลงบุคคลใดบุคคลหนึ่งทั่วไป แต่อย่างไรก็ตามนักวิชาการเห็นว่าในบางครั้งคำสั่งสามารถใช้แทนกันได้

โดยสรุป อำนาจ และอิทธิพล มีความหมายที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ขณะที่อำนาจ (Power) เน้นการบังคับให้ปฏิบัติตาม โดยที่เต็มใจหรือไม่เต็มใจก็ตาม แต่อิทธิพล (Influence) จะไม่มีการบังคับ เช่น อำนาจจะเป็นสิ่งที่กำหนดอยู่ในรูปของกฎหมาย แต่อิทธิพลอยู่นอกขอบเขตของกฎหมาย เช่น ส.ส.มีอำนาจในการออกกฎหมาย ในขณะที่เดียวกันก็ยังมีอิทธิพลในกระทำการบางอย่างที่กฎหมายมิได้รองรับไว้ เช่น ส.ส.สามารถใช้อิทธิพลในการฝากบุตรหลานเข้าโรงเรียนชื่อดังได้

ความเกี่ยวพันระหว่างอำนาจกับอิทธิพล³⁶

อำนาจมีความเกี่ยวพันกับอิทธิพลอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้การใช้อำนาจของผู้บังคับบางรายอาจจะไม่ได้รับการยอมรับจากผู้ร่วมงาน เพราะอำนาจเป็นเรื่องของการบังคับให้ปฏิบัติตาม ที่ผู้ปฏิบัติตามบางครั้งไม่เต็มใจ แต่ก็ต้องยอมปฏิบัติตาม แต่อิทธิพลเป็นเรื่องของการใช้ความสามารถชักจูงโน้มน้าวความคิดหรือพฤติกรรมของบุคคลอื่นให้คล้อยตาม ไม่ได้มีการบังคับ หากเป็นเรื่องของการสมัครใจ ในแง่นี้การใช้อิทธิพลช่วยเช่นเดียวกัน ช่วยเสริมการใช้อำนาจได้ เพราะในบางครั้งอาจจะได้รับการยอมรับจากผู้ร่วมงานบางคนมากกว่าการใช้อำนาจที่บางทีหากใช้โดยไม่มีความระมัดระวัง นำไปสู่ผลเสียมากกว่าผลดี

แนวคิดเรื่องอำนาจของแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber)³⁷

แมกซ์ เวเบอร์ ได้กล่าวว่า การที่คนจะได้รับการยอมรับนับถือความเป็นหัวหน้าของคน ๆ หนึ่ง หรือจะยอมรับว่าคน ๆ หนึ่งมีความชอบธรรม (Legitimacy) ที่จะสั่งการใด ๆ ให้คนอื่น ๆ ทำตามตน สิ่งนั้นอาจเกิดมาจาก 3 กรณี คือ

1) ยอมรับด้วยเหตุผล (Rational Grounds) หมายถึงว่าตามลักษณะในทางกฎหมายแล้ว ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งบางตำแหน่งมีสิทธิที่จะออกคำสั่งให้ผู้อื่นปฏิบัติตามได้ เพราะฉะนั้นอำนาจเช่นนี้เกิดขึ้นเพราะตำแหน่ง ไม่ถือตัวบุคคลเป็นหลัก และขอบเขตของอำนาจก็มีเพียงเท่าที่ได้มีการกำหนดกฎหมายไว้เท่านั้น

³⁶ จุมพล หนิมพานิช, ผู้นำ อำนาจ และการเมืองในองค์การ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, (2547), 79.

³⁷ ฌ็อง-ฌัก ลูคัส, 2537. ผู้นำการเมือง: แนวทางวิเคราะห์และกรณีศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ออเรียนแทล สกอล่า), 102 – 104.

เพราะฉะนั้นคนที่เป็นผู้ใหญ่บ้านก็มีสิทธิจะใช้อำนาจตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายว่าให้เป็นอำนาจของผู้ใหญ่บ้าน ใครจะมาเป็นผู้ใหญ่บ้านก็จะมีอำนาจที่จะสั่งการตามที่กำหนดไว้ว่าเป็นอำนาจของผู้ใหญ่บ้านทุกคน

2) ยอมรับด้วยระเบียบประเพณี (Traditional Grounds) ผู้นำแบบนี้ได้อำนาจมาตามระเบียบประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่ดึกดำบรรพ์ว่า ผู้ที่อยู่ในอำนาจสมควรได้รับการยอมรับนับถือ หรือตำแหน่งนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์สมควรที่คนจะยกย่อง การได้อำนาจก็ได้มาโดยประเพณีที่ยอมรับนับถือกันมาในอดีต ขอบเขตของอำนาจไม่ได้ถูกกำหนดแน่นอนเหมือนกับแบบแรก แต่จะมีระเบียบประเพณีเป็นแนวทางชี้ว่าขอบเขตของอำนาจของผู้นำตามระเบียบประเพณีนี้ควรจะมีอะไรบ้าง ผู้ที่อยู่ใต้อำนาจยอมรับนับถือผู้มีอำนาจในลักษณะของตัวบุคคล ซึ่งได้อำนาจหรือตำแหน่งนั้น ๆ มาตามระเบียบแบบแผนมากกว่ายอมรับนับถือเพราะกฎเกณฑ์ เช่น กษัตริย์ได้อำนาจมาตามระเบียบประเพณี หรือหัวหน้าเผ่าซึ่งได้อำนาจมาตามระเบียบประเพณีที่สืบทอดกันมาช้านาน หรือเจ้าอาวาส ซึ่งชาวบ้านต่างยอมรับนับถือ ดังนั้นการใช้อำนาจของผู้นำประเภทนี้จะระเบียบประเพณีเป็นเครื่องชี้กันอย่างกว้าง ๆ ในรายละเอียดนั้นขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้ดำรงตำแหน่งนั้นเองว่าเขาเห็นควรอย่างไร

3) ยอมรับด้วยบารมี (Charismatic Grounds) ผู้นำบางคนมีคุณลักษณะพิเศษซึ่งแมกซ์ เวเบอร์เรียกว่า Charisma ซึ่งในที่นี้จะแปลว่า บารมี โดยบารมีของเวเบอร์นี้ หมายถึง คุณสมบัติพิเศษของบุคคล ซึ่งทำให้เขามีความแตกต่างจากคนธรรมดา และคนอื่น ๆ ทำให้ดูเหมือนว่าบุคคลนั้นมีความสามารถที่เหนือมนุษย์ หรืออย่างน้อยก็ต้องมีคุณสมบัติบางอย่างเป็นพิเศษ คุณสมบัติเหล่านี้มนุษย์ธรรมดาทั่วไปจะไม่มี แต่จะถือว่าเป็นคุณสมบัติที่ได้มาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งคำว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ อาจจะเป็นพระเจ้าหรือสรวงสวรรค์หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นตามที่คนเชื่อว่ามีอยู่ กล่าวโดยย่อก็คือมีอำนาจพิเศษที่มนุษย์ธรรมดาไม่มี เวเบอร์ เรียกสิ่งที่เป็นคุณสมบัติเหนือมนุษย์ธรรมดานี้ว่า “ของกำนัลจากสวรรค์” (Gift of Grace) ผู้ที่อยู่ใต้อำนาจหรือสาวกของผู้นำแบบนี้จะยอมรับนับถือผู้นำบารมีในลักษณะที่คนยกย่องนับถือศาสดาของศาสนา หรือในลักษณะที่คนยกย่องวีรบุรุษในสงคราม เพราะฉะนั้นความยอมรับนับถือของคนอื่นที่มีต่อผู้นำแบบนี้จะเกิดขึ้นเพราะอะไรก็ได้ แต่ที่สำคัญคือ ลูกน้องหรือสานุศิษย์ของเขายอมรับนับถือว่าเขาคุณสมบัติพิเศษต่างจากมนุษย์ธรรมดา

ระบบอุปถัมภ์³⁸

ม.ร.ว.อศิน รพีพัฒน์ กล่าวว่า ระบบอุปถัมภ์เป็นผลมาจากความเชื่อของคนไทยในเรื่องบุญกรรมและเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ เช่น ความเชื่อที่ว่าผู้ที่เกิดมาท่ามกลางเงินทองมีทรัพย์สิน อำนาจ วาสนาเป็นเพราะกรรมที่ทำไว้แต่ปางก่อน คนเราเกิดมาไม่เท่าเทียมกันด้วยเหตุที่บุญบารมีที่ได้สะสมไว้แต่ปางก่อนแตกต่างกัน ทำให้คนไทยยอมรับความแตกต่างในฐานะตำแหน่งที่ลดหลั่นเป็นชั้น ๆ ว่าเป็นสิ่งที่ป็นธรรมชาติ และธรรมดา และยึดถือความแตกต่างเป็นหลักสูงต่ำของฐานะตำแหน่งในการจัดระเบียบทางสังคม

³⁸ แอนโทนี ฮอลล์, “ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ แนวคิด และคำศัพท์,” ใน ระบบอุปถัมภ์, บก. อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา สุวิทย์พันธุ์, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), 27-34.

เมื่อมีการยึดถือความแตกต่างในระดับสูง-ต่ำของฐานะตำแหน่งเป็นหลัก เราจึงพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่แตกต่างกันในฐานะตำแหน่งเป็นแบบที่มีความสำคัญยิ่งในการจัดระเบียบทางสังคม ในด้านพฤติกรรมความสัมพันธ์ที่สำคัญ และเห็นได้ง่ายคือ ความสัมพันธ์แบบผู้ใหญ่-ผู้น้อยหรือความสัมพันธ์แบบลูกพี่-ลูกน้อง ความสัมพันธ์แบบดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความไม่เสมอภาคในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจการเมืองหรือสังคมก็ตาม ซึ่งความสัมพันธ์ในลักษณะนี้เองที่เราเรียกว่า ความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์ และผู้รับอุปถัมภ์ คำว่า “ผู้อุปถัมภ์” มีที่มาจากภาษาสเปน หมายถึง บุคคลผู้มีอำนาจ สถานภาพ ฉันทานุมัติ และอิทธิพล โดยที่ผู้อุปถัมภ์จะต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับผู้ที่มีอำนาจด้อยกว่าหรือเป็น “ผู้รับอุปถัมภ์” ที่ต้องการความช่วยเหลือ และการปกป้องผู้อุปถัมภ์ให้ประโยชน์ โดยหวังจะได้ผลประโยชน์ตอบแทนในรูปของสินค้า ความภักดี การสนับสนุนทางการเมืองและบริการในรูปแบบต่าง ๆ จากผู้รับอุปถัมภ์ของตน โดยทั่วไปผู้รับอุปถัมภ์มักอยู่ในฝ่ายที่เสียเปรียบ เพราะผู้รับอุปถัมภ์เป็นผู้ที่อ่อนแอกว่าทั้งในด้านเศรษฐกิจ และการเมือง

ระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ และผู้รับอุปถัมภ์ ได้พัฒนาขึ้นมาในอาณาเขตที่ระบบการถือครองที่ดินอยู่ในมือของกลุ่มคนเพียงไม่กี่คนที่มีอำนาจ และร่ำรวย รวมทั้งสามารถผูกขาดการศึกษา และเครื่องมือในการติดต่อกับโลกภายนอกที่กว้างขวางกว่าระดับชุมชน สำหรับชุมชนที่มีระบบการถือครองที่ดินที่ค่อนข้างกระจายตัวอย่างเท่าเทียมกันจะมีพัฒนาความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์น้อยมาก แต่ลักษณะความสัมพันธ์จะมีรูปแบบที่มีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ตอบแทนระหว่างบุคคลที่เท่าเทียมกัน

ระบบอุปถัมภ์สามารถขยายขอบเขตไปยังในระดับสังคมวงกว้างได้ ซึ่งระบบอุปถัมภ์มีความสำคัญในการช่วยเชื่อมโยงโครงสร้างอำนาจระหว่างชนบท และเมือง และเป็นคู่ทางของการแสวงหาผลประโยชน์รวมถึงเครือข่ายของระบบอุปถัมภ์ได้กลายมาเป็นวิธีการที่พรรคการเมืองใช้ในการแสวงหาคะแนนเสียงในชนบท ผู้รับอุปถัมภ์ทางการเมืองมักจะถูกพรรคการเมืองใช้เป็นหัวคะแนน โดยอาจให้ผลตอบแทนแก่ผู้รับอุปถัมภ์ นอกจากนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้นำเสนอระบบอุปถัมภ์ว่า เป็นการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียม และไม่เหมือนกันระหว่างคนสองสถานภาพ แต่คนเราในทุกสังคม และทุกสมัยก็ยังคงแลกเปลี่ยนอะไรกันเสมอมา เพราะไม่มีสังคมไหนที่คนเราจะเข้าถึงทรัพยากรได้เท่าเทียมกัน นิธิยังได้อธิบายต่ออีกว่าแก่นของการแลกเปลี่ยนในเชิงอุปถัมภ์นั้นอยู่ที่หัวใจ กล่าวคือ ผู้รับอุปถัมภ์จะมีความรู้สึกจงรักภักดีจริง ๆ ซึ่งหัวใจนี้สามารถเรียกได้เป็นวิชาการ คือ ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ต้องมีมิติทางอุดมการณ์ ถ้าความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เป็นเรื่องของการเอารัดเอาเปรียบกัน ก็ยังมีกติกาบางอย่างกำกับฝ่ายได้เปรียบให้เอาเปรียบแต่พองาม อย่างไรก็ตามซากของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กลับเปิดโอกาสให้แก่ฝ่ายได้เปรียบเอารัดเอาเปรียบโดยไม่ต้องพะวงต่อขีดจำกัดของความงามทางสังคม³⁹

การจัดระบบการปกครอง

³⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2547. *อ่านวัฒนธรรมการเมืองไทย* (กรุงเทพฯ: มติชน.), 98 – 102.

ในอดีตก่อนที่รัฐจะเข้ามามีบทบาทในชุมชนหมู่บ้าน รูปแบบการจัดการปกครองจะเป็นไปตามธรรมชาติ โดยอิงกับวัฒนธรรมเฉพาะในหมู่บ้านนั้น กล่าวคือ ในบางหมู่บ้านจะนับถือผู้อาวุโสสูงสุดให้เป็นหัวหน้าของหมู่บ้านนั้น หรือในบางหมู่บ้านอาจจะมีชื่อเสียงเรื่องผีสา่ง ทำให้ผู้ที่เป็นสื่อกลางระหว่างชาวบ้านกับผีเป็นผู้นำในหมู่บ้านนั้น ซึ่งผู้เหล่านี้จะมีหน้าที่คอยดูแลความเป็นอยู่ ไกล่เกลี่ย ตัดสินใจในเรื่องสำคัญ และชี้แนะคนในหมู่บ้าน เมื่อรัฐได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการปกครองในหมู่บ้าน ทำให้วิธีการปกครองแบบเดิมเปลี่ยนไปเป็นรูปแบบที่รัฐกำหนด โดยผู้นำตามธรรมชาติก็ยังมีบทบาทที่ซ้อนทับกับผู้นำที่รัฐกำหนด อย่างไรก็ตามบทบาทของผู้นำตามธรรมชาติได้ถูกลดทอนบทบาทลง เนื่องจากการจัดรูปแบบการปกครองที่เป็นทางการ โดยใช้หลักการรวมอำนาจ การแบ่งอำนาจ และการกระจายอำนาจ ซึ่งในการศึกษาวิจัยนี้จะทำการศึกษาผู้นำตามธรรมชาติ และผู้นำที่เป็นทางการ การรวมอำนาจ (Centralization) การแบ่งอำนาจ (Deconcentration) และการกระจายอำนาจ (Decentralization) เป็นกระบวนการจัดระบบการปกครองภายในรัฐที่ทำให้หน่วยการปกครองต่างๆ มีฐานะแตกต่างกัน แต่ไม่ได้แยกออกจากกันโดยสิ้นเชิง⁴⁰

การรวมอำนาจ

การรวมอำนาจ หมายถึง การมีศูนย์รวมอำนาจการบริหารงานแห่งรัฐอยู่ที่ส่วนกลางร่วมกัน ฐานะของรัฐ และขอบเขตทั้งหมดของรัฐอยู่ภายใต้ฐานะนิติบุคคลเดียวกัน ภายในขอบเขตแห่งรัฐนี้มีอำนาจการตัดสินใจต่าง ๆ อยู่หลายแห่ง และหลายระดับ แต่หน่วยงานส่วนกลางแห่งรัฐมีอำนาจการตัดสินใจสูงสุด อำนาจการตัดสินใจของหน่วยงานต่าง ๆ ในระดับรองลงไป มีฐานะเป็นหน่วยงานสาขา ซึ่งทำหน้าที่คล้ายเครื่องรับ – ส่ง สัญญาณวิทยุจากสถานีวิทยุกระจายเสียงส่วนกลางไปสู่สถานีเครือข่าย เป็นการปฏิบัติงานจากส่วนกลางไปสู่พื้นที่ต่าง ๆ โดยตรง หลักการสำคัญของระบบการรวมอำนาจก็คือ ความเป็นเอกภาพต่อเนื่อง และไม่ซ้ำซ้อนกันในการดำเนินงาน⁴¹ ซึ่งหลักการรวมอำนาจได้ถูกนำมาใช้ในการบริหารราชการส่วนกลาง คือ กระทรวง ทบวง และกรมซึ่งข้อดีของการรวมอำนาจ ได้แก่ ทำให้รัฐบาลมั่นคง และแผ่ขยายไปทั่วประเทศ ให้บริการและประโยชน์แก่ประชาชนโดยเสมอหน้าทั่วประเทศ ทำให้เกิดการประหยัด เพราะสามารถหมุนเวียนเจ้าหน้าที่ และเครื่องมือไปยังจุดต่าง ๆ ได้ รวมถึงมีเอกภาพในการปกครอง และการบริหารงาน และมีเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ความสามารถมากกว่าเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น

การแบ่งอำนาจ

การแบ่งอำนาจ หมายถึง การบริหารราชการส่วนกลางได้จัดแบ่ง และมอบอำนาจวินิจฉัยสั่งการบางส่วนไปให้แก่เจ้าหน้าที่หน่วยการบริหารราชการส่วนกลางที่เป็นตัวแทน ซึ่งได้ส่งออกไปประจำอยู่ในเขตปกครองส่วนภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ โดยให้มีอำนาจในการใช้ดุลพินิจตัดสินใจ แก้ไขปัญหา ตลอดจนริเริ่มได้เองตามระเบียบแบบแผนที่ส่วนกลางกำหนดไว้ นั่นคือ ส่วนกลางยังคงสงวนอำนาจที่สำคัญไว้ และสามารถเรียกคืนอำนาจนั้นได้ทุกเมื่อ ซึ่งหลักการแบ่งอำนาจนี้ได้ถูกนำมาใช้ในการบริหารราชการส่วนภูมิภาค คือ จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน

⁴⁰ อูชา ไบหยก, การปกครองส่วนภูมิภาค (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2549), 26.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน.

หลักการที่สำคัญในระบบการแบ่งอำนาจ ก็คือ⁴²

1) หลักของการมอบหมายความไว้วางใจให้ผู้แทนที่ได้รับมอบอำนาจจากส่วนกลางไปดำเนินงานของรัฐในพื้นที่ต่าง ๆ ให้เป็นไปตามแนวทางที่ส่วนกลางกำหนดให้

2) มีระบบ และขั้นตอนในการปกครองบังคับบัญชา หรือ มีระบบสายการบังคับบัญชาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ระบบการบริหารงานมีทิศทาง และการปฏิบัติงานที่ต่อเนื่องจากต้นทางถึงปลายทาง

การกระจายอำนาจ

การกระจายอำนาจ หมายถึง หลักการที่รัฐมอบอำนาจการปกครองบางส่วนให้แก่องค์กรอื่นที่ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของหน่วยการบริหารราชการส่วนกลางไปจัดทำบริการสาธารณะบางอย่างโดยมีอิสระตามสมควร ไม่อยู่ในบังคับบัญชาของส่วนกลาง แต่อยู่ในความควบคุมดูแลเท่านั้น ซึ่งหลักการกระจายอำนาจได้ถูกนำมาใช้ในการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น คือ องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา เป้าหมายของการกระจายอำนาจ ได้แก่⁴³

- 1) การกระจายอำนาจคำนึงถึงเป้าหมายในทางการเมือง เพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่น
- 2) การกระจายอำนาจมุ่งที่จะให้ท้องถิ่นได้ดูแลรับผิดชอบในผลประโยชน์ส่วนท้องถิ่นโดยเฉพาะ
- 3) การกระจายอำนาจ คือการมองเห็นความแตกต่างหลากหลายของสังคม กล่าวคือ มองเห็นว่าสังคมส่วนรวมนั้นประกอบด้วยสังคมย่อยหลายระดับประกอบกัน รัฐจึงเปิดโอกาสให้มีการบริหารงานเพื่อความเหมาะสมของแต่ละท้องถิ่น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อังกูร สุนกุล ได้ศึกษาเกี่ยวกับชนชั้นนำ และโครงสร้างอำนาจชุมชน โดยใช้วิธีการระบุตัวชนชั้นนำในชุมชน เป็น 3 วิธีใหญ่ ได้แก่⁴⁴

- 1) วิธีการระบุตัวบุคคลชั้นนำในชุมชนโดยพิจารณาจากตำแหน่ง (Positional Techniques)
- 2) วิธีการระบุตัวบุคคลชั้นนำในชุมชนโดยพิจารณาจากชื่อเสียง (Reputational Techniques)
- 3) วิธีการระบุชนชั้นนำโดยพิจารณาจากการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision-making Techniques)

โดยการศึกษาครั้งนี้ได้เลือกวิธีการระบุตัวบุคคลชั้นนำในชุมชนโดยพิจารณาจากชื่อเสียง (Reputational Techniques) โดยให้หัวหน้าครอบครัวแต่ละหมู่บ้านเป็นผู้ระบุชื่อชนชั้นนำ แล้วจัดลำดับความสำคัญ หลังจากนั้นนำรายชื่อผู้นำที่จัดอันดับแล้ว มาให้ผู้นำในชุมชนนั้นจัดลำดับอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นการ

⁴² เรื่องเดียวกัน., 27.

⁴³ เรื่องเดียวกัน., 31.

⁴⁴ อังกูร สุนกุล, “ชนชั้นนำและโครงสร้างอำนาจชุมชน : การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบล ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), 17.

ตรวจสอบซึ่งกันและกัน โดยส่วนตัวผู้วิจัยแล้วเห็นว่าควรจะใช้วิธีการระบุตัวชนชั้นนำ 2 วิธีร่วมกันเป็นอย่างน้อย เพื่อตรวจสอบซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เพราะการเลือกวิธีใดวิธีหนึ่งเพียงอย่างเดียวนั้นข้อมูลที่ได้มาอาจจะไม่แม่นยำ เช่น กำนัน เป็นชนชั้นนำโดยตำแหน่ง แต่ในความเป็นจริงกำนันอาจไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างแท้จริง เพราะอาจจะมีชนชั้นนำอื่นมาครอบงำการตัดสินใจของกำนันอีกทีหนึ่ง

ภาพกว้าง และบริบทของประเด็นปัญหา

หมู่บ้านในต่างจังหวัดมีความเป็นสังคมชนบทสูง ซึ่งมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติอย่างใกล้ชิด มีแบบแผน ค่านิยม วัฒนธรรม ชนบทธรรมนิยมประเพณีต่าง ๆ ที่เหมือนกัน รวมถึงมีอาชีพที่คล้ายกัน เช่น ทำนา ทำไร่ โดยราษฎรในหมู่บ้านจะมีลักษณะความสัมพันธ์แบบพึ่งพาซึ่งกันและกัน ซึ่งการพึ่งพาของคนในหมู่บ้านนี้เอง ได้ก่อให้เกิดผู้นำตามธรรมชาติขึ้นมา ก่อนที่จะมีการจัดระเบียบจากรัฐ ผู้นำตามธรรมชาติของแต่ละหมู่บ้านได้รับการยอมรับนับถือจากราษฎรภายในหมู่บ้านนั่นเอง แสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ที่มีอำนาจ และมีความสามารถในการใช้อำนาจนั้น รวมถึงอาจมีอิทธิพล ที่สามารถให้ราษฎรในหมู่บ้านดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใด และโดยส่วนใหญ่ผู้นำตามธรรมชาติในหมู่บ้านมักจะเป็นคนเฒ่าคนแก่หรือผู้ดำเนินพิธีกรรมต่าง ๆ

เมื่อมีการจัดระเบียบการปกครองหมู่บ้านขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็มีการกำหนดอาณาเขตของหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้าน กำหนดผู้นำของแต่ละหมู่บ้านโดยเรียกว่า “ผู้ใหญ่บ้าน” ซึ่งมีการกำหนดอำนาจหน้าที่ไว้ชัดเจน มีระเบียบการบริหาร นั่นคือการกำหนดอำนาจ และวิธีการใช้อำนาจอย่างเป็นราชการมากขึ้น การจัดระเบียบการปกครองหมู่บ้านนั้นได้รับการพัฒนามาจนถึงปัจจุบันโดยปัจจุบันผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่ช่วยเหลือนายอำเภอในการปฏิบัติหน้าที่ และเป็นหัวหน้าราษฎรในหมู่บ้านของตน รวมถึงมีหน้าที่ตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 11) พ.ศ.2551 ในมาตรา 27 อย่างไม่ก็ตามผู้ใหญ่บ้านถึงแม้ว่าจะมีอำนาจตามที่กฎหมายกำหนด แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าอำนาจของหมู่บ้านจะตกอยู่กับผู้ใหญ่บ้านทั้งหมด หากแต่ราษฎรในหมู่บ้านก็ยังให้ความเคารพผู้นำตามธรรมชาติควบคู่ไปด้วย รวมถึงให้ความเคารพบุคคลที่มีคุณงามความดี มีความรู้ความสามารถ เช่น พระสงฆ์ ครูอาจารย์ ซึ่งบุคคลเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลในการทำให้ราษฎรในหมู่บ้านเชื่อฟัง และอาจก่อให้เกิดเป็นระบบอุปถัมภ์ในหมู่บ้านขึ้นได้

ในปัจจุบันมีการกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่น ผ่านองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่นต่าง ๆ เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น โดยที่รัฐบาลกลางได้กระจายอำนาจบางส่วนไปยังองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้มีการปรับปรุงการบริการสาธารณะ สร้างความเป็นธรรม เพิ่มประสิทธิภาพ เพิ่มคุณภาพบริการ และสร้างกระบวนการประชาธิปไตย นอกจากนี้เพื่อลดอำนาจของรัฐบาลกลางในการจัดระบบสวัสดิการสังคม โดยหวังผลสำหรับลดภาระหนี้ของรัฐบาลกลางที่มีมากมาย ซึ่งองค์กรการปกครองท้องถิ่นนี้ได้ส่งผลกระทบต่องานหมู่บ้าน ที่มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำ เพราะองค์กรการปกครองท้องถิ่นได้แบ่งงาน และอำนาจหน้าที่บางส่วนจากผู้ใหญ่บ้าน ทำให้ผู้ใหญ่บ้านถูกลดบทบาทลง และมีนักวิชาการบางส่วนเสนอให้ยกเลิกตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน รวมถึงกำนันเสีย

ในปัจจุบันเทคโนโลยีได้เข้าไปในหมู่บ้านมากขึ้น ทำให้การติดต่อสื่อสารมีความสะดวกสบาย และราษฎรสามารถติดต่อสื่อสารกับราชการได้โดยตรง โดยไม่ต้องผ่านผู้ใหญ่บ้าน ทำให้บทบาทของผู้ใหญ่บ้านลดน้อยลงไป แต่ราษฎรในหมู่บ้านยังให้ความสำคัญ เชื่อฟัง และปฏิบัติตามผู้ใหญ่บ้าน โดยเมื่อราษฎรมีปัญหา ก็จะไปปรึกษาผู้ใหญ่บ้านก่อนที่ไปหาราชการ รวมถึงเมื่อผู้ใหญ่บ้านขอความร่วมมือ ราษฎรในหมู่บ้านก็จะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เป็นการแสดงให้เห็นว่าผู้ใหญ่บ้านมีทั้งอำนาจตามกฎหมาย และมีอิทธิพลที่ทำให้ชาวบ้านเคารพนับถือ อย่างไรก็ตามเมื่อระบบทุนนิยมได้แพร่กระจายเข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้เงินเป็นปัจจัยทางอำนาจมากขึ้น เกิดชนชั้นนายทุนภายในหมู่บ้าน ซึ่งผู้ที่ครอบครองทรัพยากรจำนวนมาก จะกลายเป็นผู้มีอิทธิพลในหมู่บ้าน ทำให้ผู้มีอำนาจที่แท้จริง เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ตกอยู่ภายในอิทธิพลด้วย

ระบบอุปถัมภ์ในหมู่บ้านนั้น เกิดจากการที่ผู้มีอำนาจ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ได้สร้างฐานอำนาจขึ้น ผ่านการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างผู้ใหญ่บ้านกับราษฎรในหมู่บ้าน เช่น ผู้ใหญ่บ้านจะคอยให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจแก่ราษฎรในหมู่บ้าน ส่วนราษฎรในหมู่บ้านก็จะช่วยกิจการงานต่าง ๆ ที่ผู้ใหญ่บ้านร้องขอ นอกจากนี้ระบบอุปถัมภ์ในหมู่บ้านอาจเกิดจากการที่ชนชั้นนายทุนในหมู่บ้านจะสร้างอิทธิพลขึ้น ผ่านการแลกเปลี่ยนต่าง ๆ ซึ่งอาจสร้างอิทธิพลครอบงำราษฎรในหมู่บ้านหรือรวมถึงตัวผู้ใหญ่บ้านด้วย เพื่อที่จะทำให้ผลประโยชน์ของตนดำเนินต่อไปได้ โดยส่วนใหญ่ผู้มีอิทธิพลจะเป็นพวกนักธุรกิจทั้งหลาย และใช้อิทธิพลนั้น เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และผลประโยชน์ทางการเมืองในการกำหนดนโยบายที่เอื้อต่อผลประโยชน์ของตัวเอง

วิพากษ์แนวทางการทำความเข้าใจปัญหาหรือแนวทางการแก้ปัญหา

เป็นไปได้ว่าการสัมภาษณ์และสังเกตชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นอาจจะไม่ได้นำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องอำนาจ ผู้มีอิทธิพลและระบบอุปถัมภ์ของชุมชนนั้น ๆ ได้อย่างเพียงพอหรือแท้จริง เพราะชาวบ้านอาจจะไม่กล้าที่จะพูดหรือปกปิดเรื่องดังกล่าว เพราะเห็นดีเห็นงามกับรูปแบบความสัมพันธ์ที่ตนมีอยู่เพราะได้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของผู้มีอิทธิพลนั้น ๆ เรียบร้อยแล้วซึ่งจะทำให้ยากต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติหรือความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่มีต่อผู้มีอำนาจเพื่อให้หลุดออกจากระบบความสัมพันธ์ที่เป็นอยู่ ทำให้ยากต่อการสังเกตเห็น การตีความหรือการศึกษา นอกจากนี้อำนาจดังกล่าวอาจไม่ได้มีการแสดงออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมทำให้ไม่สามารถสังเกตเห็นได้จากความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านและผู้มีอิทธิพลอย่างชัดเจน เนื่องจากขาดตัวผู้กระทำการที่อยู่นอกพื้นที่ (ผู้มีอำนาจ) ซึ่งอาจจะคือนายทุน พ่อค้าคนกลาง ฯลฯ ทำให้ต้องศึกษาจากเพียงคำบอกเล่าของชาวบ้านซึ่งสามารถ เอนเอียงไปตามผลประโยชน์ที่ตนได้รับ ส่วนผู้ที่มีอำนาจในทางราชการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านนั้นอาจจะไม่ใช่ผู้ที่มีอำนาจและอิทธิพลที่แท้จริงในชุมชน อาจจะมีผู้อื่นที่คอยชักใย ควบคุมอยู่เบื้องหลังหรือขาดการยอมรับจากชาวบ้านทำให้เป็นเพียงแค่ผู้มีอำนาจตามตำแหน่งทางการเมืองแต่ปราศจากอำนาจในการสั่งการหรือควบคุมชาวบ้านในทางปฏิบัติ ด้วยเหตุนี้จึงควรที่จะมีแผนการสำรวจรองรับไว้ในกรณีที่ไม่สามารถศึกษาเรื่องอำนาจ อิทธิพลและระบบอุปถัมภ์ได้โดยวิธีดังกล่าว

ผลการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ทำให้ทราบข้อค้นพบที่สำคัญตามกรอบวัตถุประสงค์ที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ดังนี้

1) วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาว่าในหมู่บ้านที่ 22 บ้านเหล่าพัฒนานั้นมีบุคคลใดเป็นบุคคลที่มีอำนาจและอิทธิพลในการปกครองชุมชน

อำนาจ

อำนาจท้องถิ่นในอดีต และการเปลี่ยนผ่านทางอำนาจ

ในอดีตหมู่บ้านเหล่าพัฒนาได้ถูกรวมอยู่ในหมู่บ้านป่าแดด ต่อมาในปีพ.ศ.2544 ได้แยกตัวออกมาเนื่องจากเพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการงบประมาณ ดังนั้นในช่วงต้นอำนาจจะตกอยู่ภายใต้กำนันศรีนวล อินตะไชยวงศ์ ซึ่งเป็นกำนันที่มีชื่อเสียง และมีอำนาจ อิทธิพลอย่างยิ่งต่อคนในหมู่บ้าน อำนาจของกำนันศรีนวล ไม่จำกัดเฉพาะแต่อำนาจตามที่กฎหมายกำหนดไว้เท่านั้น แต่ก็มีอำนาจบารมี อิทธิพลต่าง ๆ ที่ทำให้ชาวบ้านยำเกรง และให้ความเคารพ เชื่อฟังกำนันศรีนวลเป็นอย่างมาก ตัวอย่างเช่น การเลือกผู้ใหญ่บ้านของหมู่บ้านเหล่าพัฒนาคนแรก คือ นายสี ชัดดี ที่เป็นคนสนิทของกำนันศรีนวล โดยชาวบ้านเล่าว่ากำนันศรีนวลได้ขอให้นายสี เป็นผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้านก็ไม่ได้คัดค้าน เพราะกำนันศรีนวลเป็นผู้เสนอให้มีการแยกหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านเหล่าพัฒนา เหตุที่กำนันศรีนวลเป็นผู้ที่มีอำนาจในหมู่บ้านมากนั้น ก็เพราะพื้นฐานดำรงตำแหน่งกำนัน และเป็นคนที่เอาจริงเอาจัง พูดจริงทำจริง มีเครือข่ายที่กว้างขวาง ซึ่งทำให้กำนันศรีนวลได้รับการนับหน้าถือตาจากชาวบ้านจำนวนมาก จะเห็นได้ว่ากำนันศรีนวล แม้จะดำรงตำแหน่งเพียงแค่เป็นกำนัน แต่ด้วยบุคลิกลักษณะ การทำงานต่าง ๆ ก็จะมีส่วนช่วยเสริมให้อำนาจบารมีมากขึ้น ต่อมาเมื่อกำนันศรีนวลได้เสียชีวิตลง น้องชายก็ได้ดำรงตำแหน่งกำนันต่อ แต่ก็หาได้อำนาจบารมีเทียบเท่ากำนันศรีนวลไม่ ยิ่งไปกว่านั้นยังดำรงตำแหน่งเพียงแค่สมัยเดียวเท่านั้น

อำนาจรัฐ

ในอดีตการปกครองท้องถิ่นมีลักษณะเป็นการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่รัฐ กล่าวคือ รัฐจะเป็นผู้แต่งตั้งบุคคลที่จะเข้ามาปกครองในท้องถิ่น เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ ส่วนกำนัน และผู้ใหญ่บ้านนั้น แม้ว่าจะเป็นการเลือกตั้งโดยประชาชน แต่ก็ยังอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ ไม่มีอำนาจการบริหารอย่างเด็ดขาด ต่อมาเมื่อรัฐจะนำหลักการกระจายอำนาจมาใช้ในการบริหารราชการแผ่นดิน เกิดการปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีอำนาจการบริหารจัดการได้อย่างเต็มที่ ทำให้ชาวบ้านได้ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น อย่างไรก็ตามประเทศไทยได้มีรูปแบบการปกครองท้องถิ่นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ในปีพ.ศ.2448 ในรูปของสุขาภิบาล และได้พัฒนาเป็นเทศบาลภายหลัง แต่การปกครองท้องถิ่นยังมีปัญหาอยู่มากมาย เช่น ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ ทำให้ต้องอาศัยกลไกจากส่วนกลางเข้าช่วย ดังนั้นรูปแบบการปกครองท้องถิ่นของไทยจึงไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ในปัจจุบันการปกครองท้องถิ่นได้มีบทบาทมากขึ้น ส่วนกลางได้กระจายอำนาจลงมามากขึ้น และลดระดับการควบคุมลง ทำให้การปกครองท้องถิ่นมีอิสระมากขึ้น และชาวบ้านมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น ซึ่งการกระจายอำนาจนี้ได้ส่งผลถึงผู้ที่มีอำนาจในท้องถิ่นที่มีอยู่แต่เดิมหรือที่เรียกว่า “เจ้าพ่อ” “นักเลง” หรือ “มาเฟีย” นั้นมีอำนาจลดลง กล่าวคือ การกระจายอำนาจทำให้ชาวบ้านได้ตระหนักถึงสิทธิของตนเองมากขึ้น ชาวบ้านรู้ว่าตนเองมีอำนาจมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านเห็นอำนาจอื่น เป็นสิ่งที่ผิด และไม่ยอมรับอำนาจนั้น สังเกตได้จากในหมู่บ้านที่ปัจจุบันไม่มีบุคคลใดที่มีอำนาจขึ้นมาเหนือผู้อื่นอย่างเด่นชัด มีเพียงแต่อำนาจตามตำแหน่งหน้าที่เท่านั้น เช่น ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมี

อำนาจตามกฎหมาย และอาจมีอำนาจบาตรมืออยู่บ้าง แต่ไม่ถึงเป็นอำนาจที่เหนือผู้อื่นอย่างเช่นในอดีต อย่างกำนันศรีนวลซึ่งในสมัยที่ดำรงตำแหน่งเป็นกำนันนั้น มีอำนาจอยู่มาก นอกจากนี้เมื่อผู้ใหญ่บ้านจะทำการตัดสินใจใด ๆ ต้องทำการเรียกประชุมชาวบ้านก่อน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ดังนั้นการกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่น นอกจากจะทำให้การบริหารจัดการท้องถิ่นมีประสิทธิภาพแล้ว ยังส่งผลถึงจิตสำนึกของชาวบ้านที่อยากจะมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น และปฏิเสธอำนาจนอกระบบ

ส่วนนโยบายทางเศรษฐกิจที่รัฐกำหนดลงมาสู่หมู่บ้านนั้น ได้ส่งผลกระทบถึงผู้ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจในหมู่บ้านอีกด้วย กล่าวคือ ในอดีตผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีในหมู่บ้านหรือเป็นพ่อค้าคนกลาง ก็จะเป็นผู้ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจในหมู่บ้านนั้น เช่น สามารถกำหนดราคาผลผลิตทางการเกษตรได้ สามารถปล่อยเงินกู้ในระบบด้วยอัตราดอกเบี้ยที่สูง แต่เมื่อรัฐได้เข้ามาบีบคั้นทางเศรษฐกิจในหมู่บ้าน ผ่านนโยบายต่าง ๆ ทำให้ผู้ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจเดิมถูกลดบทบาทลง เช่น โครงการกองทุนหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านต่างก็มากู้ยืมเงิน แทนที่จะไปกู้ยืมเงินนอกระบบเหมือนแต่ก่อน หรือสหกรณ์การเกษตรต่าง ๆ ที่รับซื้อผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งทำให้พ่อค้าคนกลางไม่สามารถกำหนดราคาได้เอง แต่ต้องอ้างอิงกับราคาตลาดมากขึ้น เพื่อให้ชาวบ้านมาขายผลผลิตทางการเกษตรแก่ตัวเองเช่นเดิม เช่น แม่กอง ซึ่งเป็นผู้รับซื้อสินค้าทางเกษตรเกือบทุกชนิดในหมู่บ้าน ในอดีตแม่กองเป็นผู้ที่มีบทบาททางเศรษฐกิจอย่างมาก ชาวบ้านเกือบแทบทุกหลังคาเรือนต้องมาขายผลผลิตให้แม่กอง แต่เมื่อมีการจัดตั้งสหกรณ์การเกษตรทำให้ชาวบ้านมีทางเลือกมากขึ้น บทบาทของแม่กองได้ลดลง แต่ชาวบ้านก็ยังมาขายอยู่บ้าง เพราะราคาของแม่กองกับราคาของสหกรณ์การเกษตรแทบไม่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับชาวบ้านว่าจะสะดวกที่ใดมากกว่า จะเห็นได้ว่าเมื่อรัฐได้สนับสนุนให้มีการจัดตั้งองค์กรทางเศรษฐกิจในหมู่บ้าน ทำให้ผู้ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจอย่างมากในหมู่บ้าน ได้ถูกลดทอนอำนาจลง แต่ก็ยังมีอำนาจอยู่บ้างสำหรับชาวบ้านที่ไม่สามารถเข้าถึงองค์กรทางเศรษฐกิจที่รัฐตั้งขึ้น เช่น ชาวบ้านบางส่วนก็ยังมาขายผลผลิตกับแม่กองอยู่ เพราะได้นำปุ๋ยของแม่กองไปใช้ หรือชาวดอยที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของสหกรณ์ ก็ต้องมาขายกับแม่กอง ดังนั้นอำนาจทางเศรษฐกิจของรัฐที่เข้ามายังหมู่บ้านได้ส่งผลกระทบต่อบทบาทของผู้ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจในหมู่บ้านลดลงอย่างเด่นชัด จะเห็นได้ว่ารัฐได้เข้ามาบีบคั้นทางเศรษฐกิจในหมู่บ้าน ผ่านโครงการการพัฒนาต่าง ๆ ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์ในสังคมหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป ผู้ที่มีอำนาจดั้งเดิมในหมู่บ้านได้ถูกรัฐลดทอนอำนาจลง และรัฐกลับเข้ามามีอำนาจมากขึ้น จนสามารถควบคุมความเป็นไปของหมู่บ้านได้ แต่ชาวบ้านเองก็สามารถปรับตัวให้เข้ากับรัฐได้เป็นอย่างดี และอยู่ร่วมกับรัฐอย่างพึ่งพา

ผู้ใหญ่บ้าน ประชาสังคม และการหาผลประโยชน์จากตำแหน่ง

ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ที่มีอำนาจในหมู่บ้าน เพราะเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองภายในหมู่บ้าน รวมถึงคอยดูแล ช่วยเหลือชาวบ้านในหมู่บ้าน ซึ่งกฎหมายได้บัญญัติหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านไว้หลายประการ เช่น ดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน อบรมชี้แจงชาวบ้านให้เข้าใจถึงระเบียบทางราชการต่าง ๆ ประสานงานกับส่วนราชการ เป็นต้น โดยหน้าที่เหล่านี้ทำให้ผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจตามตำแหน่ง และชาวบ้านต่างยอมรับนับถือ อย่างไรก็ตามนอกเหนือจากอำนาจตามตำแหน่งหน้าที่แล้ว อำนาจบาตรมือก็เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการปกครอง เพราะหากมีเพียงอำนาจตามตำแหน่งเพียงอย่างเดียว ก็อาจจะทำให้การปกครองไม่มี

ประสิทธิภาพเท่าที่ควรหรืออาจมีชาวบ้านบางส่วนไม่พอใจผู้ใหญ่บ้าน ดังเช่นนายสำราญ แสนหลวง ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านเหล่าพัฒนา ซึ่งดำรงตำแหน่งในปีพ.ศ.2550 โดยผ่านการเลือกตั้ง ในการเลือกตั้งนั้น ชาวบ้านได้เสนอนายสำราญให้เป็นผู้ใหญ่บ้านเพียงคนเดียว เนื่องจากชาวบ้านเห็นว่านายสำราญเป็นคนที่มีความรู้ความสามารถเหมาะสมกับตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน เมื่อได้ดำรงตำแหน่งแล้วนายสำราญก็ได้ใช้อำนาจตามตำแหน่งหน้าที่จนชาวบ้านยอมรับ และมีการสร้างอำนาจบารมีผ่านการออกงานสังคมต่าง ๆ เช่น ไปร่วมงาน แต่งงาน ไปร่วมงานขึ้นบ้านใหม่ ซึ่งอำนาจบารมีนี้เป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน เพื่อให้ชาวบ้านนับถือ ถ้าหากปราศจากอำนาจบารมี ชาวบ้านก็จะไม่เชื่อฟัง ตัวอย่างเช่น นายสี ชัดดี ผู้ใหญ่บ้านคนแรก หรือ นายอินจันทร์ อินตะไชยวงศ์ ผู้ใหญ่บ้านคนที่สอง ซึ่งทั้งสองคนต่างอยู่ไม่ครบวาระ ต้องลาออกก่อน เนื่องจากชาวบ้านไม่นับถือ รวมถึงมีเรื่องการทุจริตคอร์รัปชัน ทำให้บั่นทอนอำนาจบารมีของผู้ใหญ่บ้านลง ชาวบ้านจึงร่วมกันกดดัน และต้องการให้ผู้ใหญ่บ้านลาออก ดังนั้นแม้ว่าผู้ใหญ่บ้านจะมีอำนาจตามตำแหน่งแล้ว ก็ต้องมีอำนาจบารมี เพื่อสร้างความชอบธรรมในการปกครองอีกด้วย

ในปัจจุบันกระบวนการประชาสังคมมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดนโยบายสาธารณะของไทย รวมถึงการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม กระบวนการประชาสังคมสามารถสังเกตได้อย่างเด่นชัดในหมู่บ้าน เพราะเป็นสังคมที่มีขนาดเล็ก มีความเป็นเครือญาติ ทำให้มีโอกาสพบปะพูดคุยกันได้มากกว่า กรณีหมู่บ้านเหล่าพัฒนา เมื่อผู้ใหญ่บ้านต้องตัดสินใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็จะมีการเรียกประชุมชาวบ้านเพื่อมาแสดงความคิดเห็น และตัดสินใจร่วมกันในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่หมู่บ้านมากที่สุด จะเห็นได้ว่าการที่ผู้ใหญ่บ้านเรียกประชุมลูกบ้านนั้น ก็เป็นการเสริมสร้างอำนาจบารมีอย่างหนึ่ง กล่าวคือ แสดงให้เห็นถึงการรับฟังชาวบ้าน และชาวบ้านก็มองว่าผู้ใหญ่บ้านเป็นคนดี และรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

แม้ว่าผู้ใหญ่บ้านจะมีการเรียกประชุมลูกบ้านในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ แต่ผู้ใหญ่บ้านก็มีผลประโยชน์ส่วนตัวแอบแฝงอยู่ ในตำบลป่าแดดผู้ใหญ่บ้านที่มีอาชีพรับเหมาก่อสร้างมีประมาณ 5 ราย เมื่อชาวบ้านเรียกร้องให้มีการตัดถนนในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านทั้ง 5 รายก็จะปรึกษาหารือกัน เพื่อเปิดทางให้ใครคนใดคนหนึ่งได้งานนี้ไป ซึ่งถือว่าเป็นการรักษาน้ำใจระหว่างกัน และเมื่อได้งานมาแล้ว ผู้ใหญ่บ้านที่ได้งานก็จะตอบแทนเป็นเงินสินน้ำใจเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้กับผู้ใหญ่บ้านที่เหลือ ดังนั้นผู้ใหญ่บ้านต่างก็มีผลประโยชน์ของตัวเอง และการดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านนี้ก็จะทำให้เข้าถึงผลประโยชน์ได้มากกว่าการที่ไม่มีตำแหน่ง หรือในกรณีการเลือกตั้งกำนันคนปัจจุบัน คือ นายเอี่ยม แกลงนิตย์ ขณะที่มีการเลือกตั้งนั้นผู้ใหญ่บ้านทั้ง 22 หมู่บ้านก็จะมาประชุมกัน แล้วมีการเสนอชื่อผู้สมัคร 2 คน ซึ่งทั้งสองคนต่างก็มีการให้เงินสินน้ำใจเพื่อเลือกตัวเอง สุดท้ายผลการลงคะแนนออกมาเท่ากัน จึงต้องทำการจับสลาก นายเอี่ยมจึงได้เป็นกำนัน เนื่องจากการเลือกตั้งมีขนาดเล็ก ทำให้ต่างฝ่ายต่างรู้ว่าใครลงคะแนนให้กับใคร จึงเกิดความขัดแย้ง แบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่เลือกนายเอี่ยมกับฝ่ายที่ไม่ได้เลือก ซึ่งเมื่อผู้ใหญ่บ้านฝ่ายที่ไม่ได้เลือก เสนอโครงการต่อกำนัน ก็จะทำให้โครงการนั้นไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างราบรื่น มีอุปสรรคต่าง ๆ นานา จะเห็นได้ว่าอำนาจของผู้ใหญ่บ้านกับผลประโยชน์ต่างเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกได้ออกจากกัน การดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านอาจมองผิวเผินว่าเป็นการเสียสละ แต่ในความเป็นความจริงต่างก็มีผลประโยชน์แอบแฝงอยู่

เพราะฉะนั้นผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ที่มีอำนาจมากในหมู่บ้าน ทั้งอำนาจตามตำแหน่ง และอำนาจบารมี ซึ่งอำนาจบารมีเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงตำแหน่ง โดยผู้ใหญ่บ้านต้องสร้างขึ้นมด้วยตัวเอง เพื่อให้ชาวบ้านยอมรับ และนับถือในตัวผู้ใหญ่บ้าน ถ้าหากปราศจากอำนาจบารมีนี้แล้ว จะส่งผลให้การดำรงตำแหน่งไม่ราบรื่น มีเหตุข้อขัดแย้งต่าง ๆ จนในที่สุดอาจเกิดการต่อต้านจากชาวบ้านได้ แต่ถ้าผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจบารมีมาก ก็จะทำให้สามารถปกครองหมู่บ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้อำนาจของผู้ใหญ่บ้านยังมีความเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์อย่างแนบเนียน โดยอาจมีการใช้อำนาจตามตำแหน่งเอื้อประโยชน์ให้แก่ตนเอง การขัดกันระหว่างบทบาทของผู้ใหญ่บ้านที่ผู้วิจัยพบเห็น คือ ผู้ใหญ่บ้านมีภาระหน้าที่ในหลากหลายด้านทั้งบทบาทในการปกครอง ดูแลชาวบ้าน และยังต้องเพิ่มทุนทางสังคมโดยการออกงานสังคม เป็นประธานในพิธีต่าง ๆ ทำให้เสียเวลาและรายได้ในการทำเกษตร และประกอบกิจการส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม แต่ทว่า เท่าที่ผู้วิจัยทราบ การได้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านนั้นแม้จะสูญเสียรายได้ และความเป็นส่วนตัวไป ถึงกระนั้น ผลประโยชน์ที่ผู้ใหญ่บ้านได้รับภายหลังการดำรงตำแหน่ง ได้แก่ การฮั้วประมูลโครงการพัฒนาหมู่บ้านขององค์การบริหารส่วนตำบล ได้รับสิทธิพิเศษในการละเว้นค่าทำสัญญาเช่าที่ดินกับเจ้าของที่ดินที่กว้านซื้อที่ดินจากชาวบ้านแล้วปล่อยให้เช่ารายใหญ่ การสร้างเครือข่ายฐานอำนาจของตน ดังที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ผู้ใหญ่บ้านยึดติดกับตำแหน่งที่นำมาซึ่งอำนาจ อิทธิพลและผลประโยชน์ที่ตนได้รับซึ่งมีจำนวนมากว่าที่ตนต้องเสียไป

อิทธิพล

อำนาจ อิทธิพลและระบบอุปถัมภ์เป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ไม่ขาด ทั้งสามส่วนต่างส่งเสริมและสนับสนุนกันเองอย่างเหนียวแน่น ยิ่งในสังคมชนบทหรือในหมู่บ้านยังสามารถเห็นได้ชัดมากยิ่งขึ้นเพราะพื้นที่ค่อนข้างเล็กและคนในหมู่บ้านหรือท้องถิ่นต่างก็รู้จักหน้าค่าตากันเกือบทั้งหมด การขาดไปของส่วนใดส่วนหนึ่งจะทำให้วงจรนี้ไม่สมบูรณ์ทำให้ปัจจัยส่วนอื่นเกิดการผันผวน ปรวนแปรจนถึงอาจล่มสลายไปได้

ผู้ใหญ่บ้านกับการดำรงไว้ซึ่งตำแหน่ง

เห็นได้ชัดจากอดีตผู้ใหญ่บ้านคนก่อนนายอินจันทร์ อินตะไชยวงศ์ ในเรื่องการขาดอิทธิพลบารมีในการปกครองจนส่งผลกระทบให้ไม่สามารถรักษาไว้ซึ่งอำนาจได้คือ จากหมู่บ้านหมู่ 22 ที่กลุ่มผู้วิจัยได้ไปลงพื้นที่ศึกษาเรื่องอำนาจนี้ อดีตผู้ใหญ่บ้านเมื่อได้รับเลือกตั้งจากชาวบ้านเข้ามาดำรงตำแหน่งทำให้ผู้ใหญ่บ้านกลายเป็นคนที่มีอำนาจตามหน้าที่เพิ่มขึ้นมา กับการที่คนในหมู่บ้านบางส่วนก็เป็นเครือญาติกับผู้ใหญ่บ้านคนนี้ทำให้ผู้ใหญ่บ้านคนนี้มีระบบอุปถัมภ์ของเครือญาติเป็นฐานส่งเสริมให้มีอำนาจมากขึ้น แต่กระนั้นอดีตผู้ใหญ่บ้านกลับปล่อยปะละเลยชาวบ้าน ไม่พัฒนาหมู่บ้านหรือแก้ไขปัญหาหมู่บ้านอย่างที่ควรจะเป็น ปกครองชาวบ้านโดยการใช้อำนาจอย่างเด็ดขาดและไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของ นอกจากนี้ยังมีชาวเสียหายของอดีตผู้ใหญ่บ้านว่ามีการคอร์รัปชันโครงการ SML และปัญหาเรื่องความสัมพันธ์เชิงชู้สาว ดังนั้นชาวบ้านที่ไม่พอใจเป็นอย่างมาก และรู้สึกไม่เคารพนับถือ จึงเกิดการต่อต้านขึ้น โดยเริ่มต้นจากการรวมกลุ่มปรึกษากันเองคนในหมู่บ้านหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “สภากาแพ” ว่าจะทำอย่างไรกับเรื่องนี้ ชาวบ้านจึงตัดสินใจตกลงกันว่า จะทำการต่อต้านโดยการกดดันด้วยวิธีต่าง ๆ ด้วยการเพิกเฉยไม่สนใจเวลาอดีต

ผู้ใหญ่บ้านต้องการเรียกรวมเพื่อประชุมหรือเวลาขอความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ชาวบ้านก็จะปฏิเสธการให้ความร่วมมือ เปลี่ยนบุคคลในการสนับสนุนการเป็นผู้ใหญ่บ้านในครั้งต่อไป อีกทั้งยังกดดันโดยให้ญาติของอดีตผู้ใหญ่บ้านบอกให้อดีตผู้ใหญ่บ้านลาออกจากตำแหน่ง เนื่องจากในชุมชนเป็นชุมชนค่อนข้างเล็กทำให้เรื่องกลายเป็นเรื่องใหญ่ขึ้นมา เมื่อทุกคนในหมู่บ้านต่างพร้อมใจกันทำการกดดันจึงทำให้พลังในการกดดันมากขึ้น จนในที่สุดอดีตผู้ใหญ่บ้านก็ได้ยินยอมลาออกจากตำแหน่งไปก่อนจะครบวาระการปกครอง ทำให้เห็นว่า การที่ปกครองที่ใช้แต่อำนาจ โดยไม่พยายามสร้างอิทธิพลบาร์มีความสัมพันธ์กับชาวบ้านเลย ทำให้ชาวบ้านไม่เคารพนับถือ ไม่ให้ความเชื่อฟังและไม่ยอมปฏิบัติตามจนเกิดเป็นการต่อต้านขึ้นดังข้อความที่ได้กล่าวมาข้างต้น แต่ผู้ใหญ่บ้านสำราญ แสนหลวงซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านที่ได้รับเลือกตั้งมาจากชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นแตกต่างจากอดีตผู้ใหญ่บ้านอย่างมาก เพราะผู้ใหญ่บ้านอาศัยการปกครองทั้งพระเดช และพระคุณทำให้ชาวบ้านเลื่อมใส และเคารพนับถือเป็นอย่างมาก ถือว่าเป็นผู้มีบารมี และอิทธิพลคนหนึ่ง และผู้ใหญ่บ้านยังกล่าวอีกว่า “การมีเงินเพียงอย่างเดียวมีแต่คุณงามความดีอย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอต้องมีต้องมีอิทธิพลบาร์ด้วย” การสร้างอิทธิพลบาร์ของผู้ใหญ่บ้าน คือ การพัฒนาหมู่บ้านหลาย ๆ อย่าง โดยการเสนอโครงการพัฒนาหมู่บ้านให้ องค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อของบประมาณมาพัฒนา และแก้ไขปัญหาในหมู่บ้าน ซึ่งผลจากการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านนี้ ชาวบ้านต่างรู้สึกพอใจกับการปฏิบัติงานของผู้ใหญ่บ้านมาก เพราะทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ และรอบคอบ นอกจากนี้การที่โครงการพัฒนาในหมู่บ้านต่าง ๆ ได้ปรากฏให้เห็นเด่นชัด ทำให้ชาวบ้านต่างเห็นว่าผู้ใหญ่บ้านคนนี้มีผลงาน จึงมีความรู้สึกไปในทางบวกกับผู้ใหญ่บ้านคนนี้ ซึ่งแตกต่างจากอดีตผู้ใหญ่บ้านที่ชาวบ้านมักจะบอกว่าอดีตผู้ใหญ่บ้านพัฒนาหมู่บ้านไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ หรือบางครั้งไม่ค่อยสนใจงานพัฒนาเท่าไร สนใจแต่เรื่องของธุรกิจของครอบครัวตนเองเท่านั้น

นอกจากในแง่ของการพัฒนาแล้วนั้นผู้ใหญ่บ้านสำราญยังมีการสร้างบารมีโดยการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับคนในหมู่บ้าน และคนในชุมชน เพื่อเพิ่มทุนทางสังคม โดยการออกงานสังคม ไปร่วมงานที่ชาวบ้านเชิญไปเกือบทุกงานที่สามารถไปได้ นอกจากนั้นยังมักจะเป็นแกนนำในการร่วมงานหรือจัดงานบุญตามประเพณีต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านมักจะเคยชินกับการพบเห็นผู้ใหญ่บ้านในงานต่าง ๆ เสมอ ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าสามารถเข้าถึงผู้ใหญ่บ้านได้ง่าย ทำให้เวลาผู้ใหญ่บ้านจะเรียกชาวบ้านไปประชุมหรือขอความช่วยเหลือจากชาวบ้าน ชาวบ้านก็จะให้ความร่วมมือกับผู้ใหญ่บ้านอย่างเต็มที่ และสิ่งที่สำคัญมากคือการที่ผู้ใหญ่บ้านไม่ใช้อำนาจอย่างเด็ดขาดในการปกครอง แต่ยึดหลักประชาธิปไตยในการปกครอง เมื่อมีเหตุการณ์หรือปัญหาที่ต้องตัดสินใจ ผู้ใหญ่บ้านจะทำการเรียกรวมชาวบ้านเพื่อมาประชุมกันหรือที่ชาวบ้านมักจะเรียกว่า “ประชาคมหมู่บ้าน” ให้ชาวบ้านสามารถมีส่วนร่วมในการปรึกษา แสดงความคิดเห็น และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่ามีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง ชาวบ้านจึงเคารพ และชื่นชอบผู้ใหญ่บ้านมากขึ้น อีกทั้งเกิดการยอมรับในตัวผู้ใหญ่บ้านมากยิ่งขึ้น กลายเป็นการส่งเสริมอำนาจบารมี และอิทธิพลของผู้ใหญ่บ้านมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ในช่วงที่กลุ่มผู้วิจัยไปศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นช่วงที่ผู้ใหญ่บ้านสำราญใกล้จะหมดวาระของการเป็นผู้ใหญ่บ้านแล้ว ผู้ใหญ่บ้านได้ให้สัมภาษณ์ว่าอยากจะลงสมัครเป็นตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านต่อ และจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านต่างก็ยังสนับสนุนเพราะเห็นว่าผู้ใหญ่บ้านเป็นคนดี น่าเคารพ และ

อยากจะให้พัฒนาหมู่บ้านให้มากกว่านี้ ชาวบ้านจึงอยากจะให้ผู้ใหญ่บ้านสำราญเป็นผู้ใหญ่บ้านต่ออีกสมัยหนึ่ง เป็นการแสดงให้เห็นการที่จะสามารถรักษาวงจรแห่งอำนาจไว้นั้น จะใช้เพียงแต่อำนาจอย่างเดียวไม่ได้ ต้องมีเครือข่ายความสัมพันธ์ และที่สำคัญมากคือต้องมีอิทธิพลบารมีคอยส่งเสริมด้วย การปกครองจึงต้องใช้ทั้งพระเดช และพระคุณในการปกครองเพื่อให้คนมีทั้งความเกรงกลัว และเกรงใจ การใช้อำนาจอย่างเถลิงอำนาจ อาจจะทำให้คนเกรงกลัวหรือปฏิบัติตามได้แต่ก็ได้เพียงช่วยขณะเท่านั้น เพราะคนจะไม่มี ความเกรงใจ และความเคารพ ทำให้ในภายหลังอาจจะเกิดการกระเบิดขึ้นมาได้ สุดท้ายก็จะมีไม่มีใครคอยอุปถัมภ์ช่วยเหลือและ คอยสนับสนุนอีก

บทบาทการเป็นพระนักพัฒนา

ผู้มีอิทธิพลบารมีอีกคนที่ถือได้ว่าเปรียบเสมือนผู้นำทางด้านวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งส่งผลกระทบต่อ ความคิดและความเชื่อของคนในหมู่บ้านอย่างมากคือพระมหาสุทิตย์ อาภากรโ พระท่านนี้นั้นเป็นพระที่เกิด ในหมู่บ้านหมู่ที่ 10 ซึ่งติดกับหมู่บ้านที่ผู้วิจัยไปศึกษา ในสมัยก่อนฐานะทางครอบครัวท่านค่อนข้างจะยากจน ทำให้ท่านต้องบวชเป็นเณรที่วัดบ้านโป่งซึ่งเป็นวัดในตำบลที่ถือเป็นจุดศูนย์รวมระหว่างหมู่บ้าน 4 หมู่บ้าน ต่อมาท่านมีโอกาสได้รับการศึกษาที่สูงมากขึ้น จนจบปริญญาเอกที่กรุงเทพมหานคร และได้เป็นพระอาจารย์ สอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ท่านจำวัดอยู่ที่วัดสุทธินารามในกรุงเทพมหานคร แต่ว่า ท่านก็ยังกลับมาบ้านที่เชียงรายได้เป็นอย่างดีเสมอ ท่านเป็นคนที่น่าความเจริญมาสู่วัด และหมู่บ้านอย่างมาก ท่านเป็นคนเชิญพระมหาจรินทร์ซึ่งเมื่อก่อนท่านอยู่ที่วัดดอนหวาย จังหวัดนครปฐมมาเป็นเจ้าอาวาสคน ปัจจุบันมาอยู่ที่วัดบ้านโป่งแห่งนี้ ทำให้วัดแห่งนี้ไม่ร้างเจ้าอาวาส พระมหาสุทิตย์เป็นผู้ริเริ่มให้ทุนการศึกษาแก่ เด็กด้อยโอกาสในหมู่บ้าน เนื่องจากในอดีตฐานะท่านค่อนข้างไม่ดี ทำให้ลำบากมากในการที่จะหาเงินเพื่อมา ศึกษาต่อ ท่านมักจะหาทุนหรือเงินบริจาคจากภายนอกมาเวลาว่างตามประเพณี เช่น เวลามีการทอดกฐินที่ วัดบ้านโป่ง ท่านจะนำเงินบริจาคที่มาจากผู้ศรัทธาในกรุงเทพฯ มาช่วยสมทบทุนกับคนในพื้นที่เพื่อพัฒนาวัด และหมู่บ้าน ในการทำบุญเสมอ ท่านจึงเหมือนเป็นคนนำความเจริญ และนำทุนนิยมจากภายนอกเข้ามาใน หมู่บ้าน และจากการที่ท่านเป็นคนที่มีความรู้ ความสามารถทำให้มองเห็นและเข้าใจถึงปัญหาต่าง ๆ ที่ ชาวบ้านเผชิญอยู่ได้ และสามารถแก้ไขปัญหามาได้ตรงจุดทำให้ท่านมีอิทธิพลบารมีเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว การ กระทำเช่นนี้ทำให้ท่านมีอิทธิพลต่อความคิดของชาวบ้านอย่างมาก ผ่านนโยบายการพัฒนาหมู่บ้าน และ ชุมชนหรือในบทบาทฐานะของการเป็นพระนักพัฒนาที่รักบ้านเกิดอย่างมาก เหมือนหลวงพี่ช้าง พระ นักพัฒนาแห่งพรหมพิราม ตลอดระยะเวลาสิบห้าปีที่อยู่ได้ร่มกาสาวพัสตร์ “หลวงพี่ช้าง” หรือ “เจ้าอธิการ เจริญ กิตติคุณ” เจ้าอาวาสวัดกัปปวงเหนือ ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลกได้ก่อ คุณประโยชน์มากมายต่อชุมชน ท่านมิใช่เป็นเพียงสัญลักษณ์ทางศาสนา หรือแค่ผู้สืบทอดเผยแผ่ศาสนา เท่านั้น แต่ท่านยังเป็นผู้พัฒนาชุมชนให้น่าอยู่อีกด้วย ชาวบ้านจึงมักจะเชื่อในตัวท่านอย่างปราศจากข้อ สงสัย เวลาท่านพูดขอความช่วยเหลือ หรือขอบริจาคเงินเพื่ออะไรก็ตามทุกคนมักจะเชื่อ ให้ความศรัทธา เคารพนับถือ และปฏิบัติตามโดยปราศจากการคลางแคลงใจ ซึ่งทั้งหมดนี้คือการครอบงำทางอุดมการณ์ ความคิด

นอกจากสิ่งที่ท่านปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา และพัฒนาหมู่บ้านแล้วยังมีปัจจัยหลายประการที่ช่วยให้ท่านมีอิทธิพลต่อความคิดชาวบ้านมากยิ่งขึ้นคือในด้านสถานะของท่านซึ่งเป็นบุคคลที่ร่ำกาสาพัสตร์ซึ่งโดยปกติคนทั่วไปก็จะให้ความศรัทธาเคารพนับถืออยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนในชนบทที่มักจะมีวัฒนธรรมที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากทำให้ชาวบ้านเชื่อ และคล้อยตามได้ไม่ยาก อีกอย่างท่านมีเครือข่ายความสัมพันธ์ และระบบอุปถัมภ์ ชุมชนหมู่บ้านเป็นชุมชนที่ไม่ใหญ่มากนัก และคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเป็นเครือญาติกันหมด ทำให้ทุกคนรู้จักกัน ทำให้เกิดความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจ ญาติ และพี่น้องที่สนิทของ ท่านพระมหาสุทิตย์ ในปัจจุบันถือได้ว่ามีทั้งอำนาจทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก และยังดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ในชุมชน แม้กระทั่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลก็ต่างให้ความเคารพนับถือท่านมาก ทำให้เกิดกลายเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์และระบบอุปถัมภ์ที่คอยส่งเสริมฐานบารมีและอิทธิพลของท่านให้มากขึ้นเรื่อย ๆ

อิทธิพลบารมีสู่การเป็นผู้นำของกลุ่ม

นางอรุณ สมใจ หรือแม่กาบแก้วนั้น เป็นชาวบ้านคนหนึ่ง ในชุมชนที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนกิจกรรมทางการเมืองและกิจกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญในชุมชน กล่าวคือ เป็นแกนนำในการแสดงออกทางความคิดในเรื่องการเมืองท้องถิ่น อย่างที่ผู้วิจัยได้มีการสัมภาษณ์มานั้น แม่กาบแก้วจะเป็นเหมือนหัวหน้าหรือผู้นำที่คอยกระตุ้นให้ชาวบ้านมีการแสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดของตน เช่น เมื่อจะมีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านจะมาทำการพบปะ พูดคุยกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นว่าจะเลือกใครให้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน หรือในการประชุมชาวบ้าน แม่กาบแก้วก็จะเป็นผู้ที่แสดงความคิดเห็นบ่อยครั้ง และที่สำคัญคือเหตุการณ์การรวมกลุ่มสภาภาคพื้นของคนในหมู่บ้านเพื่อทำการต่อต้านอดีตผู้ใหญ่บ้านโดยแม่กาบแก้วก็เป็นแกนนำในการประชุมครั้งนั้น เนื่องจากเป็นคนที่มีความคิดก้าวหน้า และทันสมัยกว่าชาวบ้านทั่ว ๆ ไป ท่านเป็นคนหนึ่งที่คอยช่วยเหลืออุปถัมภ์คนในหมู่บ้านในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ และด้านศาสนา และเหตุผลที่แม่กาบแก้วได้รับความเชื่อถือ และยอมรับจากคนในหมู่บ้านนั้นเพราะว่า แม่กาบแก้วเป็นผู้อาวุโสในหมู่บ้าน สามารถติดต่อกับสวนสวรรค์ซึ่งถือเป็นนายทุนใหญ่ที่เข้ามาจากนอกหมู่บ้านได้ในกรณีที่ชุมชนมีงานบุญหรือขาดแคลนเงินที่จะมาพัฒนาหมู่บ้านแม่กาบแก้วก็จะสามารถคุยเพื่อขอบริจาคจากเจ้าของสวนส้มได้ และที่สำคัญที่สุดแม่กาบแก้วนั้นเป็นญาติที่ใกล้ชิดกับพระมหาสุทิตย์ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลหมู่ 10 และแม่กอง (ผู้รับผิดชอบผลผลิตทางการเกษตรรายใหญ่ของชุมชน) นอกจากนี้การที่แม่กาบแก้วได้เป็นผู้นำในการแสดงความคิดเห็น หรือมีความกระตือรือร้น สนใจปัญหาของหมู่บ้านอยู่เสมอ ทำให้ชาวบ้านเห็นว่าแม่กาบแก้วเป็นผู้ที่มีความรู้ และเป็นที่น่าเชื่อถือของชาวบ้าน กล่าวคือ ผู้นำไม่จำเป็นต้องเป็นบุคคลที่มีตำแหน่งหัวหน้าหรือผู้ที่ได้รับการยอมรับจากผู้อื่นเท่านั้น แต่ที่สำคัญกว่านี้ก็คือ ผู้นำเป็นผู้ที่สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลเชิงบวกต่อความเป็นอยู่ที่ดีของผู้อื่น ของชุมชนและของสังคมโดยรวม ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพพอที่จะเป็นผู้นำได้ กระบวนการของการเป็นผู้นำหรือภาวะผู้นำนั้น ไม่สามารถอธิบายได้โดยง่ายเพียงแค่ดูจากพฤติกรรมของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น แต่ภาวะผู้นำยังเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในแง่ความร่วมมือของกลุ่มคนหรือระหว่างกลุ่มคนในการปฏิบัติภารกิจร่วมกัน โดยทั้งสามคนที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้นต่างก็เป็นผู้นำชุมชนของหมู่บ้านในด้านที่แตกต่างกันอย่างค่อนข้างเห็นได้ชัดเจน ดังที่แมกซ์ เวเบอร์ ได้กล่าวว่า การที่คนจะได้รับการยอมรับนับถือความเป็นหัวหน้าของคน ๆ หนึ่ง หรือจะยอมรับว่าคน ๆ

หนึ่งมีความชอบธรรม (Legitimacy) ที่จะสั่งการใด ๆ ให้คนอื่น ๆ ทำตามตนมาจาก 3 กรณี คือ ผู้ใหญ่บ้าน สำราญ แสนหลวงเป็นผู้นำชุมชนทางกฎหมายอย่างเป็นทางการในแง่ของการเป็นผู้ปกครองของคนในหมู่บ้าน เป็นผู้นำในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ส่วนพระมหาสุทิตย์ อาภากร ท่านเป็นผู้นำ ที่มีอิทธิพลต่อความคิดซึ่งมีฐานอำนาจมาจากศาสนาและประเพณี ส่วนคนสุดท้ายคือนางอรุณ สมใจหรือแม่ กาบแก้วนั้นเป็นผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการในลักษณะผู้ขับเคลื่อนกิจกรรมทางการเมืองท้องถิ่นที่คอย กระตุ้นให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็น และเป็นแกนนำของกลุ่มชาวบ้านเรียกร้องผลประโยชน์หรือแก้ไขปัญหา ต่าง ๆ ซึ่งแตกต่างจากของผู้ใหญ่บ้านคือแม่กาบแก้วไม่ได้มีตำแหน่งเหมือนอย่างผู้ใหญ่บ้านแต่แม่กาบแก้วมี อิทธิพลและมีคุณลักษณะพิเศษซึ่งทำให้ชาวบ้านรู้สึกเคารพนับถือ เชื่อฟังและอยากจะปฏิบัติตามเป็น ตัวอย่าง

2) วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาว่ามีระบบอุปถัมภ์ปรากฏอยู่ในหมู่บ้านที่ 22 บ้านเหล่าพัฒนา หรือไม่ ถ้ามี ปรากฏอยู่ในลักษณะใด

ระบบอุปถัมภ์

ระบบอุปถัมภ์คือระบบเครือข่าย?

ในสังคมไทยระบบเครือญาติมักถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการบรรล่วัตถุประสงค์ต่าง ๆ ทั้งนี้ เนื่องมาจากเหตุปัจจัยด้านศีลธรรมที่ทำให้ข้อเรียกร้องจากเครือญาติเป็นสิ่งที่ปฏิเสธได้ยาก ด้วยเหตุนี้ลักษณะ ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยจึงมักจะอิงแอบอยู่กับระบบเครือญาติและจะยังมีความแนบชิดเป็น อย่างมากในชนบท เนื่องด้วยการมีที่อยู่อาศัยอยู่ในละแวกเดียวกันทำให้การติดต่อไปมาหาสู่ พบปะพูดคุยกัน และคอยให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันเกิดขึ้นอยู่อย่างสม่ำเสมอ ด้วยปัจจัยเหล่านี้จึงทำให้ความสัมพันธ์ของ ระบบเครือญาติในชนบทจึงมีความแข็งแกร่งเป็นอย่างมาก ดังเช่นแม่กองผู้ซึ่งเป็นแม่ค้าคนกลางในการรับซื้อ ผลผลิตทางการเกษตรที่คอยอุปถัมภ์เชิงพาณิชย์แก่ญาติพี่น้องของตนด้วยการให้ราคารับซื้อผลผลิตทางการ เกษตรในอัตราที่สูงกว่าที่รับซื้อจากชาวบ้านทั่วไป

แต่อย่างไรก็ตามระบบอุปถัมภ์เชิงพาณิชย์ของแม่กองนี้ไม่ได้อิงอยู่กับระบบเครือญาติเพียงเท่านั้น หากแต่ยังคอยช่วยเหลืออุปถัมภ์ชาวบ้านในชุมชนด้วย ดังเช่นการให้เชื่อสินค้าจำพวกปุ๋ย เมล็ดพันธุ์พืช และ ยาม่าแมลง โดยเมื่อชาวบ้านเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วนำไปขายจนได้เงินมาแล้วนั้นก็จะต้องนำเงินค่าสินค้าที่เชื่อ ไปเหล่านี้นมาคืน ซึ่งแม่กองจะคิดราคาในอัตราที่สูงกว่าท้องตลาดพอสมควรถือเป็นกำไรในการประกอบธุรกิจ ในขณะที่เดียวกันก็ถือเป็นการเพิ่มโอกาสในการทำมาหากินให้แก่เกษตรกรด้วย แม้แม่กองจะมีบทบาททาง เศรษฐกิจสูงแต่แม่กองก็ไม่สามารถผูกขาดการกำหนดราคาการรับซื้อสินค้าเกษตรได้ เพราะต่อมาเมื่อมี โอกาสด้านเศรษฐกิจใหม่ ๆ เกิดขึ้นจากการพัฒนาระบบการคมนาคม และโครงสร้างพื้นฐานอื่น ๆ ทำให้ ชาวบ้านได้ติดต่อกับคนกลุ่มต่าง ๆ มากขึ้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เองได้ทำให้การผูกขาดการกำหนดราคาซื้อถูก ทำลายลง เปลี่ยนจากการถูกผูกขาดด้วยผู้รับซื้อผลผลิตทางการเกษตรรายเดียวมาเป็นผู้รับซื้อหลายรายมาก ขึ้น ชาวบ้านจึงมีอำนาจในการต่อรองราคากับผู้รับซื้อคนกลางมากขึ้น

การได้มาซึ่งผลประโยชน์ไม่จำเป็นต้องมีที่มาจาก การอุปถัมภ์เชิงพาณิชย์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่จะนำมาซึ่งผลประโยชน์อีก อันได้แก่ ตำแหน่งหน้าที่ เครือข่ายความสัมพันธ์ และความสนิทสนม ดังตัวอย่างเช่น พ่อหลวงที่เป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง ในกรณีที่ต้องจัดการบริหารส่วนตำบลให้งบประมาณเพื่อก่อสร้างหรือพัฒนาหมู่บ้านจะมีการให้ผู้รับเหมาแต่ละรายยื่นซองประมูลไป ซึ่งผู้รับเหมาแต่ละราย และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลต่างก็ล้วนรู้จัก และสนิทสนมด้วยกันทั้งสิ้น เกิดเป็นกลุ่มผู้ที่ผูกขาดการรับเหมา ทำให้โครงการส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือของบุคคลกลุ่มนี้ทั้งสิ้น เมื่อมีโครงการหนึ่ง กลุ่มผู้รับเหมา และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลก็จะปรึกษากันหรือกันเองอย่างลับ ๆ เพื่อตกลงว่าผู้ใดจะเป็นผู้ดำเนินการโครงการก่อสร้างนี้ โดยผู้ที่ได้รับโครงการไปนั้นก็จะมอบเงินใต้โต๊ะให้กับผู้รับเหมาที่เหลือ และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล โดยถือเป็น “สินน้ำใจ” ที่ช่วยเอื้อผลประโยชน์ให้ เป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในกลุ่ม จะเห็นได้ว่าการดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านนี้มีความสัมพันธ์กับผลประโยชน์ของหมู่บ้านอย่างแนบชิด เนื่องจากผู้ใหญ่บ้านอยู่ภายในโครงสร้างการปกครอง ทำให้ผู้ใหญ่บ้านทราบรายละเอียดและข้อมูลภายในต่าง ๆ ทำให้ง่ายต่อการที่จะเอื้อผลประโยชน์ให้แก่ตนเอง สิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นว่าแม้การจัดการองค์กรที่เป็นทางการมักจะขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ระเบียบราชการ แต่ในทางปฏิบัติจริง ๆ แล้วนั้นการดำเนินการต่าง ๆ มักถูกครอบงำโดยความสัมพันธ์และข้อผูกมัดส่วนตัว

แต่อย่างไรก็ตามการได้มาซึ่งตำแหน่งภายในหมู่บ้านก็ยังคงต้องอาศัยระบบอุปถัมภ์ของเครือญาติอยู่ ดังตัวอย่างเช่น นายอินจันทร์ อินตะไชยวงศ์ อดีตผู้ใหญ่บ้านที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น เนื่องจากนามสกุล “อินตะไชยวงศ์” เป็นนามสกุลที่มีความกว้างขวางในด้านการเมืองในชุมชนและประกอบกับการที่มีสายเครือญาติในหมู่บ้านเป็นจำนวนมาก จึงทำให้เมื่อมีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน ย่อมจะได้รับการสนับสนุนเป็นจำนวนมากจนนำไปสู่การได้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน แต่ทว่าเพียงแค่ระบบเครือญาตินี้ ไม่เพียงพอที่จะให้การดำรงตำแหน่งคงทนถาวรได้หากขาดปัจจัยสำคัญอย่างประสิทธิภาพ และความโปร่งใสไป ดังเช่นกรณีของนายอินจันทร์ นอกจากนี้ อายุก็ยังเป็นอีกปัจจัยที่ชาวบ้านใช้ในการพิจารณาว่าใครสมควรได้ดำรงตำแหน่ง ในกรณีที่เป็นสายเครือญาติเดียวกันและมีความสามารถเท่าเทียมกัน

ระบบอุปถัมภ์กับพลวัตรในชนบท

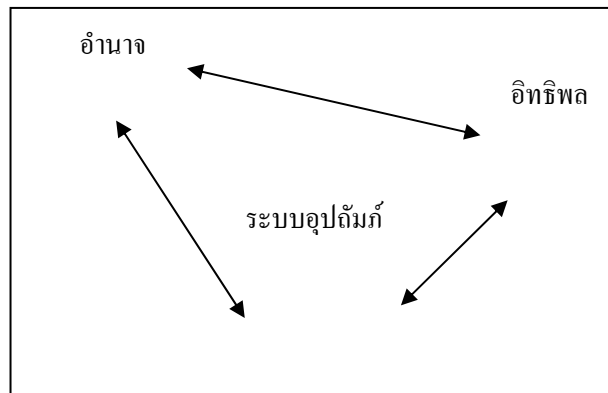
จากการศึกษาหมู่ 22 บ้านเหล่าพัฒนา ได้ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่ารูปแบบของระบบอุปถัมภ์ในปัจจุบันมีความแตกต่างไปจากรูปแบบดั้งเดิมในหลายประเด็น กล่าวคือ การสังกัดกลุ่มอุปถัมภ์มีลักษณะไม่คงทนถาวรเนื่องจากชาวบ้านมีอำนาจในการต่อรองและมีสิทธิเลือกมากขึ้นโดยมีแนวโน้มที่จะเลือกสังกัดอยู่กับกลุ่มผู้อุปถัมภ์ที่ให้ผลประโยชน์กับตนได้มากที่สุด ประเด็นที่สองคือฐานทรัพยากรที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนมีการเชื่อมโยงกับภายนอกชุมชนมากขึ้น อันประกอบด้วยระบบการเมืองและระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยชาวบ้านอาจมีความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์โดยตรงกับนักการเมืองผ่านการเป็นหัวคะแนนหรือนายทุนภายนอกชุมชน ดังเช่น พ่อสวัสดิ์ ชัดดี ที่เป็นตัวแทนเก็บค่าเช่าที่นาให้กับเจ้าหมอนเจ้าของที่นาทำกินส่วนใหญ่ของชาวบ้านที่กว้านซื้อที่นาของชาวบ้านแต่ไม่ได้กระทำการใด ๆ บนพื้นที่นั้น ๆ ทำให้ชาวบ้านกลายเป็น “กึ่งเจ้าของกึ่งผู้เช่า” ที่นา โดยที่พ่อสวัสดิ์จะได้รับค่าจ้างเป็นพิเศษ ซึ่งสอดคล้องกับพ่อหลวงที่ได้รับการยกเว้นการเก็บค่าเช่าที่นาเพราะถือเป็นค่าเหนื่อยในการให้ช่วยเหลือดูแลความเรียบร้อย นอกจากนี้ประเด็นเรื่องดุลยภาพ

ระหว่างความรู้สึกเชิง “บุญคุณ” กับวัตถุ สิ่งของที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ภายในกลุ่มอุปถัมภ์แบบดั้งเดิมนั้น คือ ความรู้สึกเชิงบุญคุณเป็นหลักส่วนวัตถุหรือผลตอบแทนนั้นมีความสำคัญรองลงมา แต่ในปัจจุบันลำดับความสำคัญดังกล่าวนี้มีลักษณะกลับด้านกัน ดังเช่น การปล่อยเชื้อสินค้าของแม่กองนั้น แต่เดิมชาวบ้านที่ซื้อสินค้าไปก็มักจะนำผลผลิตนั้นมาขายให้กับแม่กอง เนื่องด้วยความรู้สึกที่เป็นบุญคุณต่อกัน แต่ทุกวันนี้เริ่มมีชาวบ้านที่นำผลผลิตไปขายให้กับผู้รับซื้อที่ให้ราคาสูงกว่าโดยนำเงินค่าสินค้าเกษตรที่ซื้อไปมาคืน และประเด็นสุดท้าย คือ อำนาจในการควบคุมทรัพยากรท้องถิ่นของกลุ่มผู้อุปถัมภ์มีแนวโน้มลดลง เนื่องจากการเข้ามามีอิทธิพลของอำนาจภายนอกทั้งอำนาจรัฐ และอำนาจทุน ดังตัวอย่างเช่น การมีสหกรณ์การเกษตรซึ่งถือเป็นอีกทางเลือกหนึ่งซึ่งชาวบ้านที่เป็นสมาชิกจะสามารถนำผลผลิตทางเกษตรไปขายได้โดยจะได้รับเงินปันผลประจำปีอีกด้วย ส่วนพ่อพงษ์ศักดิ์ผู้ที่นำข้าวโพดไปขายตรงให้กับบริษัท เจริญโภคภัณฑ์อาหาร จำกัด (มหาชน) หรือ ซีพีเอฟ ที่อยู่จังหวัดเชียงใหม่ซึ่งไกลออกไปจากหมู่บ้านโดยไม่พึ่งพาแม่ค้าคนกลางในท้องถิ่นเนื่องจากให้ราคาซื้อในอัตราที่สูงกว่า เพราะอย่างไรก็ตามแม่ค้าคนกลางก็จะนำผลผลิตที่รับซื้อจากชาวบ้านไปขายให้กับบริษัทซีพีเอฟ เช่นเดียวกัน

3) วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจ ผู้มีอิทธิพลและระบบอุปถัมภ์ในหมู่บ้านที่ 22 บ้านเหล่าพัฒนา

สรุปความเชื่อมโยง

อาจกล่าวสรุปได้ว่าทั้ง 3 ส่วนได้แก่ อำนาจ อิทธิพล และระบบอุปถัมภ์นั้นต่างเป็นวงจรซึ่งสนับสนุนซึ่งกันและกัน หมุนวนเป็นวัฏจักร โดยไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังภาพ

ถ้ามองในมุมของพ่อหลวงหรือผู้ใหญ่บ้านนั้น การจะมีอำนาจ มีอิทธิพลจนก่อให้เกิดระบบอุปถัมภ์ขึ้นมาจำเป็นต้องพึ่งพาปัจจัยหลาย ๆ อย่างทั้งฐานะทางเศรษฐกิจ คุณงามความดี บุคลิกภาพหรือนิสัยส่วนตัว และที่สำคัญอำนาจที่ได้มาจากตำแหน่งซึ่งมักจะควบคู่มากับอิทธิพลซึ่งเป็นอำนาจที่เกิดจากการมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น เนื่องจากสายการบังคับบัญชาตามกรอบโครงสร้างของรัฐ คือ ผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจสั่งการชาวบ้าน

ให้ปฏิบัติตามได้เพราะมีอิทธิพลเหนือชาวบ้านหรือในการจัดสรรทรัพยากรของหมู่บ้าน การจะเขียนหรือไม่เขียนร่างโครงการพัฒนาต่าง ๆ ได้ ซึ่งอำนาจที่มาจากตำแหน่งนั้นจะสิ้นสุดลงเมื่อผู้ใช้อำนาจพ้นจากตำแหน่งฐานของอำนาจอีกแห่งหนึ่งคือ ความศรัทธาที่ผู้อยู่ใต้ปกครองให้ความเคารพนับถือซึ่งเกิดจากการสั่งสมบารมีของผู้ใช้อำนาจโดยการคอยดูแลเอาใจใส่ การทำผลงานต่าง ๆ ให้ผู้ใต้ปกครองหรือชาวบ้านพึงพอใจ ทำให้ผู้ใต้ปกครองเกิดการยอมรับนับถือ และเชื่อในตัวผู้ปกครองว่าจะสามารถนำผู้ใต้ปกครองไปสู่ความสำเร็จ ความสุขสบายและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่อำนาจที่มาจากศรัทธานี้จะอยู่ติดกับตัวผู้ปกครองไม่ว่าจะอยู่ในตำแหน่งหรือไม่ก็ตาม โดยประวัติศาสตร์ทางการเมืองของชุมชนบ้านเหล่าพัฒนาที่ผ่านมาได้ชี้ให้เห็นว่าอำนาจที่มากับตำแหน่งนั้น ไม่สามารถบังคับใช้ได้หากชาวบ้านไม่มีศรัทธา หรือผู้ใหญ่บ้านขาดบารมี โดยสรุปแล้วอำนาจต้องอาศัยผู้ใช้อำนาจเป็นฐานรองรับ ไม่สามารถอยู่ลอย ๆ ได้ เมื่ออยู่เดี่ยว ๆ จะไม่มีความหมายหรือแรงขับเคลื่อนใด ๆ ต่อเมื่อได้รับการยอมรับจากผู้ถูกปกครองจึงจะเกิดอำนาจหรือความเป็นผู้นำที่สมบูรณ์ การสร้างฐานอำนาจต้องทำอย่างเป็นกระบวนการ ผ่านตัวผู้นำเอง การสร้างเครือข่าย และการบริหารจัดการทรัพยากรที่เสมอภาค และยุติธรรม เช่นเดียวกับระบบอุปถัมภ์ การที่จะขึ้นมาเป็นผู้อุปถัมภ์ได้นั้นต้องเป็นผู้ที่มีอำนาจ และบารมีเสียก่อน ไม่ว่าจะทั้งในด้านการพาณิชย์หรือทางการเมือง เพราะระบบอุปถัมภ์นั้นเป็นเรื่องของการแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคล ที่มีฐานะแตกต่างกัน โดยผู้อุปถัมภ์จะเป็นผู้ที่มีความรู้ มีกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรต่าง ๆ หรือมีอำนาจเหนือกว่าทำให้ได้เปรียบในความสัมพันธ์ดังกล่าว

ข้อเสนอแนะ

ภายหลังที่ได้ทำการศึกษาเรื่องอำนาจ ผู้มีอิทธิพลและระบบอุปถัมภ์จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันนั้นผู้คนจะให้ความสำคัญในเรื่องของการกระจายอำนาจในระดับการปกครองท้องถิ่นแต่เพียง องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล หรือการมุ่งเน้นที่จะศึกษาอำนาจของผู้ว่าราชการจังหวัดหรือกำนัน โดยละเลยที่จะศึกษาถึงบทบาทหน้าที่ของการปกครองในระดับหมู่บ้านซึ่งตัวแสดงสำคัญได้แก่ผู้ใหญ่บ้าน แต่เนื่องด้วยเหตุผลที่ว่าหมู่บ้านนั้นถือเป็นหน่วยการปกครองที่เล็กที่สุดซึ่งถือเป็นฐานอำนาจในระดับชาติ ถ้าเราได้หันมาให้ความสำคัญในการศึกษาทำความเข้าใจกระบวนการก่อเกิดอำนาจ ผู้มีอิทธิพลและระบบอุปถัมภ์ที่ซับซ้อน และเกี่ยวโยงกับระดับชาติ ซึ่งเมื่อเราเข้าใจกระบวนการ ความสัมพันธ์เชื่อมโยงความแตกต่างในเรื่องดังกล่าวโดยเริ่มจากในระดับหมู่บ้านหรือชุมชนเล็ก ๆ ซึ่งถือเป็นที่มาของแก่นแท้ของปัญหาและเป็นรากฐานของประเทศแล้ว นั่นก็จะทำให้เราสามารถเข้าใจถึงเรื่องดังกล่าวได้อย่างแท้จริง

เรื่องของอำนาจ ผู้มีอิทธิพลและระบบอุปถัมภ์นั้นเป็นเรื่องยากที่จะแก้ไขให้หมดไปเพราะได้ฝังรากลึกและถูกซึมซับเข้าไปในความคิด วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนไทยเรามาอย่างยาวนาน เมื่อไม่สามารถแก้ไขสิ่งเหล่านี้ได้ เราก็ควรที่จะเรียนรู้เพื่ออยู่กับมันอย่างเข้าใจและถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน เพราะทุก ๆ สิ่งย่อมมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เมื่อรัฐเปลี่ยนรูปแบบการปกครอง วิถีทางเศรษฐกิจเปลี่ยน ย่อมส่งผลให้อำนาจ อิทธิพลและระบบอุปถัมภ์แปรเปลี่ยนไปดังในอดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งเราสามารถเป็นส่วนหนึ่งในการผลักดันให้เกิดการใช้อำนาจ และอิทธิพลไปในทางที่ดี ทำให้รูปแบบการอุปถัมภ์เป็นไปในทางเอารัดเอาเปรียบระหว่างกันน้อยลง เพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวมและเป็นการวางรากฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืน

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลักคือ ต้องการทราบว่าใครหรือกลุ่มบุคคลใดเป็นผู้มีอำนาจอิทธิพล และเป็นตัวแสดงอยู่ในระบบอุปถัมภ์บ้าง และมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ดังนั้นการศึกษานี้จึงมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ จึงใคร่เสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไปดังนี้

1) เวลาที่ใช้ในการศึกษาและการลงพื้นที่มีน้อยเกินไป ทำให้ข้อมูลที่ได้อาจจะมีความผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริง หรืออาจจะไม่สมบูรณ์ครบถ้วนและถูกต้องตามความเป็นจริง

2) ควรมีการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งจะช่วยให้สามารถทำความเข้าใจถึงเรื่องดังกล่าวได้มากขึ้นและเห็นความเป็นพลวัตรที่เกิดขึ้น

การขาดประสบการณ์เป็นอุปสรรคที่สำคัญในการทำการวิจัยครั้งนี้ ด้วยหัวข้อในการวิจัยเป็นเรื่องเกี่ยวกับนามธรรมซึ่งไม่สามารถมองเห็นและสังเกตเห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ยังเป็นเรื่องที่อ่อนไหวง่ายต่อความรู้สึกของชาวบ้านและมีความแตกต่างกันไปตามแต่ละพื้นที่ในสังคม เนื่องจากปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ทำให้การสอบถามเพื่อที่จะได้ข้อมูลที่ต้องการนั้นจำเป็นจะต้องใช้เทคนิคอย่างมาก การสังมประสบการณ์ในการลงพื้นที่จึงเป็นสิ่งสำคัญถ้าต้องการที่จะศึกษาในเรื่องหัวข้อดังกล่าว

ส่วนที่ 4

ความมั่นคงทางสังคมชนบท กับการเชื่อมโยงพลวัตจากภายนอก

11. โบราณคดีชุมชนบนฐานการท่องเที่ยวและความขัดแย้ง

ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นทั้งเหตุและผลของการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน การสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนทำได้หลายแนวทาง โดยมีฐานสำคัญอยู่ที่การดำเนินการนั้นต้องเกิดจากการผลักดันภายในชุมชนเอง อาศัยทรัพยากรในท้องถิ่น มีการร่วมแรงร่วมใจกันในชุมชนอย่างกว้างขวาง และการดำเนินการนั้นต้องสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน โดยที่การดำเนินการร่วมกันและเรียนรู้ร่วมกันจะต้องมีความต่อเนื่อง และยกระดับขึ้นอย่างเป็นพลวัต

นักโบราณคดีโดยทั่วไปมักมองโบราณวัตถุว่าเป็นสมบัติส่วนกลางของชาติ เมื่อมีการค้นพบโบราณวัตถุ ก็มักนำออกไปจากแหล่งค้นพบ เอาไปเก็บไว้ที่ส่วนกลาง แต่ในแนวคิดนี้ เป็นแนวคิดที่มีความเชื่อว่าควรเก็บโบราณวัตถุไว้ที่แหล่งค้นพบ ให้เป็นสมบัติของชุมชน จึงเกิดเป็นแนวคิดที่เรียกว่า “โบราณคดีชุมชน”

บทสำรวจงานวิชาการและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

1) โบราณคดีชุมชน โดย สายันต์ ไพเราะจูจิตร

จากหนังสือโบราณคดีชุมชน โดยสายันต์ ไพเราะจูจิตร(2546) นำเสนอว่าในปัจจุบันแม้ว่าประเทศไทยจะมีหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการทำนุบำรุงรักษาฟื้นฟูบูรณะสืบทอดมรดกทางศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของชาติ แต่การปฏิบัติงานก็มีขอบเขตที่จำกัดยังไม่สามารถบริหารจัดการทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่มีอยู่มากมายให้เกิดประโยชน์ได้อย่างทั่วถึงเนื่องจากในกระบวนการบริหารและการจัดการที่ผ่านมา ประชาชนไม่มีส่วนร่วมและกำหนดนโยบายหรือมีส่วนร่วมอยู่บ้างแต่มีขอบเขตที่จำกัด

จากปรากฏการณ์และสภาพปัญหาข้างต้น ผู้เขียนจึงมีแนวคิดว่าในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมทั้งในเรื่องการศึกษาวิจัยเพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ทางวิชาการ เพื่อการอนุรักษ์พัฒนาแหล่งโบราณคดี โบราณสถานหรือทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ในท้องถิ่น จะต้องเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการให้มากขึ้นในทุกขั้นตอน หรือมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ซึ่งวิธีการทำงานที่เปิดโอกาสให้ชุมชนและภาคประชาชนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนหรือมีส่วนร่วมมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้นั้น ผู้เขียนกำหนดเรียกกระบวนการทำงานในลักษณะเช่นนี้ว่า “โบราณคดีชุมชน” (community archaeology)

2) วัฒนธรรมชุมชน โดยฉัตรทิพย์ นาถสุภา สารสำคัญของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนมี 3 ประการ

2.1) ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเองอยู่แล้ว วัฒนธรรมนี้เน้นให้ความสำคัญแก่ความเป็นคนและแก่ความผสมกลมกลืนกันในชุมชน ความเป็นญาติมิตร ความมีน้ำใจ และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน วัฒนธรรมแต่โบราณของสังคมไทยคือ วัฒนธรรมที่เน้นความสำคัญของความเป็นชุมชน วัฒนธรรมชาวบ้านไทยแตกต่างจากวัฒนธรรมทุนนิยมซึ่งเน้นความเป็นปัจเจกชน ตัวใครตัวมัน แข่งขันและเอารัดเอาเปรียบ

2.2) จะพัฒนาชุมชนจะต้องเริ่มจากรากฐานวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นปรากฏที่แข็งแกร่งที่สุดของชาวบ้าน เป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นสิ่งที่ประชาชนสร้างขึ้นมาเอง มีประวัติยาวนานย้อนกลับไปไกลโพ้น เป็นของๆชาวบ้านเอง ถ้ามีวัฒนธรรมชุมชน เข้มแข็งการรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมจะสำเร็จได้ไม่ยาก การต่อต้านเอารัดเอาเปรียบจากภายนอกจะทำได้

2.3) ในแง่ของการพัฒนา จะต้องทำให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกที่แจ่มชัดในวัฒนธรรมของเขา ปัญญาชนของชาวบ้าน และชาวบ้านควรเริ่มกันศึกษาและวิเคราะห์ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชน เพราะสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติมาช้านานนั้น นานเข้าอาจกลายเป็นเรื่องของจิตใต้สำนึก คือลืมไปว่าทำอย่างนั้นเพราะอะไร ทำให้ชาวบ้านรับรู้เอกลักษณ์และคุณค่าของตนเอง เห็นคุณค่าของการรวมตัวเป็นชุมชน เห็นภัยของการครอบงำของวัฒนธรรมแปลกปลอมจากภายนอก ในแง่เศรษฐกิจ ชาวบ้านควรทำการผลิตในขนาดที่เหมาะสม ใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลักก่อน ทำเพื่อเลี้ยงครอบครัวและชุมชนก่อน “สลัดพันธนาการแห่งการพึ่งพาพันธนาการแห่งระบบตลาด กลับไปสู่การพึ่งตนเองให้ได้”

3) สิทธิชุมชนในการพัฒนา โดยอานันท์ กาญจนพันธุ์

สิทธิชุมชนในการพัฒนาเป็นประเด็นสำคัญหนึ่งของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของชาวบ้านท้องถิ่น หากชาวบ้านท้องถิ่นเข้าใจถึงพื้นฐานของสิทธิบุคคล การพัฒนาในขั้นต่อไปก็จะประสบผลสำเร็จ แต่ปัญหาสำคัญของประเด็นนี้ คือ สังคมไทยยังไม่เข้าใจสิทธิชุมชนว่ามีฐานคิดในความชอบธรรมอย่างไร และชุมชนมีความหมายอย่างไร เช่น ถ้าเราบอกว่าลักษณะแบบนี้เป็นชุมชน เราใช้ฐานคิดอะไรมาอธิบาย หรืออ้างอิงจากหลักการใดบ้าง ซึ่งเกิดจากความเคยชินที่มองชุมชนผูกติดอยู่กับหน่วยของพื้นที่เป็นหลัก ดังนั้นการสร้าง ความชอบธรรมให้กับสิทธิชุมชนที่เกิดขึ้นมานั้นจึงต้องมีการพยายามที่ปรับตัว เพื่อสร้างกฎเกณฑ์ใหม่ๆที่ดีขึ้น ต่อจากนั้นก็ต้องหันกลับมาทำความเข้าใจกับมิติในด้านต่างๆ แต่ที่สำคัญคือ มิติด้านของอำนาจและความขัดแย้ง หมายถึง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับส่วนต่างๆของสังคมที่ต้องปรับเปลี่ยนอยู่เสมอ เพื่อสร้างความชอบธรรมด้วยการต่อสู้ และปรับตัว เพื่อสร้างกฎเกณฑ์ใหม่ๆที่สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปนั่นเอง ดังนั้นจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวตลอดเวลา ในลักษณะที่เราเรียกว่า “การผลิตใหม่” หรือการนำออกมาปรับใช้ใหม่ในลักษณะใหม่ๆ หรือความหมายใหม่นั้นเอง เช่นการบวชป่าเมื่อก่อนมีความหมายคือการสร้างเป็นเขตอภัยทานเพียงอย่างเดียว แต่ในปัจจุบันหลังจากชาวบ้านได้นำการบวชป่ากลับมาใช้ใหม่ แสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะสร้างจิตสำนึกใหม่ของคนในชุมชนไปพร้อมกับการสร้างวาทกรรมกับคนภายนอก เพื่อที่จะแสวงหาความชอบธรรมในการจัดการชุมชนนั่นเอง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าไม่ได้มีเพียงแต่แนวความคิดเดิมเท่านั้นจากการทำสิ่งเดิม ต่อมาในการปรับตัวของชุมชนในมุมมองของสิทธิชุมชนในมิติของด้านอำนาจและความขัดแย้ง จะเกี่ยวข้องโดยตรงกับการแสดงอัตลักษณ์ของชุมชนที่เป็นความ

พยายามที่จะกำหนดความสัมพันธ์ของชุมชนกับกลุ่มชนอื่นๆในสังคม ฉะนั้น เมื่อใดที่กลุ่มชนรวมตัวกันเป็นชุมชน พวกเขาจะต้องพยายามที่จะบอกคนอื่นว่า พวกเขามีตัวตนอยู่อย่างไรในสังคมนั้นเอง

ภาพกว้าง/บริบทของประเด็นปัญหา

มีการค้นพบสุสานมนุษย์ยุคหินโบราณ 3 พันปีที่อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย โดยทีมนักสำรวจและนักโบราณคดีจากมหาวิทยาลัยศิลปากร นำโดย ศ.สายันต์ ไพรัชญกิจตร นายสุนันท์ ชันทั้ง นายก อบต.ป่าแดด นายเอี่ยม แกลงนิตย์ กำนัน ต.ป่าแดด พร้อมพระภิกษุสงฆ์ ผู้นำชุมชน ชาวบ้านและกลุ่มเยาวชนอาสา จำนวน 100 คน เดินทางไปสำรวจพื้นที่ป่าสงวนอุทยานแห่งชาติดอยเวียงผา ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติป่าแม่ลาวฝั่งซ้าย เขตบ้านเหล่าพัฒนา หมู่ 22 ต.ป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย หลังมีการค้นพบเศษหม้อเศษไหแตกในสุสานมนุษย์ยุคหินโบราณกลางป่าจำนวนมาก โดยสุสานแห่งนี้ได้ถูกค้นพบประมาณเดือนธันวาคม 2553 ซึ่งการสำรวจพบว่าบริเวณดังกล่าวเป็นแหล่งโบราณคดียุคหินใหม่ Neolithic หรือ New Stone Age ซึ่งมีอายุในช่วงเวลาประมาณ 5,000-3,000 ปีที่ผ่านมา เป็นยุคที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงชีวิตไปจากเดิมที่เคยเป็นพรานล่าสัตว์ เร่ร่อนติดตามฝูงสัตว์และอาศัยอยู่ตามถ้ำ (ยุคหินเก่า-หินกลาง) มาอาศัยอยู่เป็นหลักแหล่ง นอกจากนี้ภายในบริเวณรอบๆ พบร่องรอยอารยธรรมโบราณลักษณะเป็นสุสานดินผสมทรายเผา ประมาณ 200-300 หลุม มีระยะห่างกันประมาณ 1-3 เมตร บางหลุมห่างกัน 10-20 เมตร มีลักษณะคล้ายๆ กันคือเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ความกว้างปากหลุมประมาณ 3 X 5 ฟุต ลึกประมาณ 130 ซม. เมื่อขุดลงไปจะมีลักษณะเป็นหินทรายแดง หรือดินทรายที่ผ่านการเผาให้แข็งคล้ายหิน ลักษณะคล้ายๆ กับทุ่งไหหิน ในประเทศลาว จาก www.matichon.co.th วันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2554

จากข่าวดังกล่าวที่มีการค้นพบสุสานมนุษย์ยุคหินโบราณ 3 พันปีที่อำเภอแม่สรวยนี้ทำให้เกิดเป็นภาพกว้างและบริบทของประเด็นปัญหาที่ว่า ในการค้นพบหลุมศพครั้งนี้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมอย่างไรกับการค้นพบสุสานในนี้ แล้วคนในชุมชนมีความเห็นหรือความรู้สึกอย่างไรกับสิ่งที่ค้นพบขึ้นมา ซึ่งส่งผลให้เป็นประเด็นสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ว่า คนในชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการกับโบราณคดีเหล่านี้อย่างไร ซึ่งหากเรามองภาพในอนาคตถ้าเกิดสุสานอันเป็นโบราณสถานเก่าแก่แห่งนี้มีการเปลี่ยนแปลงไป คนในชุมชนจะมีวิธีการที่จะดูแลอนุรักษ์อย่างไรให้โบราณคดีเหล่านี้ยังคงอยู่ควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ โดยไม่ให้กระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในชุมชนและไม่ให้แปรผันไปตามสิ่งที่มาเปลี่ยนแปลงไป

กรณีศึกษาที่ 1 จากกรณีศึกษาของดอยภูซาง ผู้วิจัยเห็นด้วยกับแนวทางของผู้เขียน ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในท้องถิ่นต่อการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นตนเอง ซึ่งผู้วิจัยคิดเห็นว่าประเด็นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเป็นประเด็นที่มีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากชาวบ้านเหล่านั้นเป็นบุคคลที่อาศัยอยู่บนซากวัฒนธรรมดังกล่าว และการที่ผู้เขียนใช้แนวทางชักจูงให้ชาวบ้านร่วมใจกันนั้นถือเป็นแนวทางที่ดีที่คนในชุมชนจะสามารถร่วมมือ ร่วมใจกันและปลูกจิตสำนึกให้มิชาวบ้านนั้นมีความรักและหวงแหนในทรัพยากรอันมีค่าของพวกเขา แต่อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเห็นว่าการทำพิธีบวชป่านั้นมีนัยสำคัญก็คือทำเพื่อเป็นการป้องกันการบุกรุกพื้นที่ จากการแย่งชิงพื้นที่หรือที่ดินจากคนนอกพื้นที่ที่คอยจะมาแย่งชิงทรัพยากรของชุมชน พิธีบวชป่าจึงเป็นวิธีหนึ่งที่จะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเพราะเมื่อทำการบวชป่าในที่นั้นแล้ว ก็

ถือว่าพื้นที่นั้นเป็นพื้นที่สงวนให้เป็นสมบัติของชุมชน และเป็นการช่วยปลูกจิตสำนึกแก่ชาวบ้านให้มีความรู้สึกสำนึกร่วมกัน แต่ในกรณีของดอยภูซางนี้ก็ยังมีชาวบ้านหรือกลุ่มคนบางกลุ่มที่ต้องการพื้นที่เพื่อทำกินเลี้ยงชีพหรือเพื่อผลประโยชน์ของตนมากกว่าที่จะให้สงวนเป็นพื้นที่อนุรักษ์ ซึ่งจากจุดนี้อาจก่อให้เกิดปัญหาที่จะตามมาคือ ความขัดแย้งที่เกิดจากการแย่งชิงพื้นที่ระหว่างคนในหมู่บ้านด้วยตนเอง จึงต้องมีการใส่ใจในจุดๆนี้ด้วยเพราะมิฉะนั้นแล้วถึงจะกำจัดคนนอกมาแย่งชิงทรัพยากรได้แล้วก็จริง แต่โบราณคดีชุมชนก็อาจจะอยู่ได้ หากคนในชุมชนยังไม่มีจิตสำนึกร่วมกันในการอนุรักษ์ทรัพยากรของพวกเขา

กรณีที่ 2 กรณีศึกษาโบราณคดีชุมชนที่บ้านบัวที่มีการใช้กระบวนการโบราณคดีชุมชนในการจัดการกับทรัพยากรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการที่ชาวบ้านมาขุดค้นเตาเผา เครื่องถ้วยชาม ผู้วิจัยคิดว่ากระบวนการโบราณคดีนี้เป็นแนวทางสนับสนุนที่ดีที่สามารถทำให้ชาวบ้านค้นพบโบราณคดีต่างๆได้ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะมีผู้ที่เต็มใจและไม่เต็มใจก็ตาม ผู้วิจัยคิดว่าควรมีการปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนมีความพร้อมเพรียงเป็นหนึ่งเดียวกันที่อยากจะมาช่วยกันก่อน เพื่อที่จะได้เป็นแรงผลักดันให้เกิดความรู้สึกอยากที่จะอนุรักษ์โบราณคดีเหล่านี้ต่อไป เพราะว่าจากกรณีศึกษานี้กล่าวว่าต่อมาโบราณคดีชุมชนที่บ้านบัวแห่งนี้ได้รับความสนใจและเป็นที่รู้จักอย่างมากอย่างเช่นการที่มีสื่อมวลชนเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าหากชุมชนไม่ใส่ใจเป็นหนึ่งเดียวที่จะรักษาสงครามเหล่านี้ไว้ ถ้าในภายหลังสิ่งเหล่านี้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว โด่งดัง โบราณคดีชุมชนเหล่านี้ อาจจะเปลี่ยนแปลงไปไม่ใช่แบบเดิมที่เคยเป็นอยู่ ทุกอย่างอาจจะขึ้นอยู่กับการประโยชน์และความรู้สึกหวงแหนโบราณคดีนี้อาจจะหายไป

กรณีที่ 3 กรณีเครือข่ายการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดพะเยา: คนกินน้ำแม่เดียวกัน มีแนวคิดในเรื่องของวัฒนธรรมชุมชนเข้ามาเป็นแนวทางการในการจัดการทรัพยากร ผู้วิจัยคิดเห็นว่าเป็นแนวคิดที่ดีแต่ก็อาจเกิดปัญหาตรงที่วัฒนธรรมชุมชนนั้นเป็นอุดมคติทางศีลธรรมมากกว่าความเป็นจริงเชิงประจักษ์ที่เน้นโครงสร้างสังคม ทั้งนี้วัฒนธรรมชุมชนก็มีขึ้นมาเพื่อต่อต้านการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยแบบทุนนิยมและหันมาเน้นบทบาทของชาวบ้าน แต่ก็อาจเป็นสิ่งที่ทำได้ยากเพราะในความเป็นจริงกรณีนี้มีปัญหาความเหลื่อมล้ำของนายทุนเข้ามาอย่างการสัมปทานทำไม้ ดังนั้นจึงต้องมีการสร้างความเข้มแข็งให้ชาวบ้านในการต่อรองกับภายนอก จึงต้องทำให้วัฒนธรรมชุมชนสามารถคงคุณค่าดั้งเดิม ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนเอาไว้และไม่ให้ถูกกลืนด้วยคุณค่าของรัฐและระบบทุนไปเสียทั้งหมด เราจึงจำเป็นต้องแสวงหาคูณค่าดั้งเดิมและพยายามส่งเสริมขึ้นมาให้ได้ เพราะบางครั้งชาวบ้านอาจหลงลืมไปบ้าง จึงต้องมีการปลูกจิตสำนึกเพื่อต่อต้านสำนึกกลวงจากภายนอก อาจจะมีบางส่วนที่แปรผันไปบ้าง เช่น การยึดถือดีเป็นแนวทางในการสร้างอนาคตมากกว่าการฟื้นฟูอดีตทั้งหมดก็ตาม ส่วนในเรื่องของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญที่กล่าวไว้นั้น ก็มีปัญหาคือยังไม่มีเห็นกฎหมายเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน โครงการพัฒนาควีนพะเยาหลายโครงการยังไม่มีมีการประชาสัมพันธ์ที่ถูกต้อง แต่หน่วยงานที่ทำโครงการกลับอ้างว่าผ่านการมีส่วนร่วมและเห็นชอบจากประชาชนรอบกว๊านพะเยาแล้ว ซึ่งทำให้เห็นช่องว่างในการมองข้ามการมีส่วนร่วมของประชาชนไปว่าอันที่จริงประชาชนนั้นอาจไม่ได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงก็ได้

จากแนวทางของกรณีศึกษาทั้ง 2 ตัวอย่าง สามารถสรุปจุดเด่นที่มีร่วมกัน ได้ดังนี้

- 1) ความต้องการที่จะรักษาทรัพยากรของแต่ละชุมชนเอาไว้เพื่อเป็นการอนุรักษ์และสืบสานโบราณคดีที่มีให้คงอยู่ยาวนาน
- 2) การปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนให้มีความรักและหวงแหนในทรัพยากรอันมีค่าของแต่ละชุมชนนั้นๆ
- 3) สร้างพลังอันเข้มแข็งของชุมชนเพื่อไม่ให้อำนาจภายนอกเข้ามาเปลี่ยนแปลงทรัพยากรอันมีค่าของชุมชนนั้นๆไป

สรุปผลการศึกษา

ผู้วิจัยได้ลงสำรวจภาคสนามที่ หมู่ 22 บ้านเหล่าพัฒนา ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย เกี่ยวกับการจัดการโบราณคดีชุมชนในพื้นที่บริเวณดอยวง-ดอยเวียง

1) ความเป็นมาของโบราณคดี

ดอยวงและดอยเวียง เป็นแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ ต.ป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย ซึ่งทั้งดอยวงและดอยเวียงนั้น ถือได้ว่าเป็นสมบัติทางโบราณคดีประจำชุมชนที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้ โดยพื้นที่ทั้ง 2 แห่ง มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันมาตั้งแต่โบราณกาล กล่าวคือ ในอดีต ดอยเวียงเป็นเวียงเก่าของชุมชนโบราณในยุคหินใหม่ ซึ่งปัจจุบันมีอายุประมาณ 3,000-4,000 ปี จะเห็นได้จากลักษณะทางภูมิศาสตร์ คือ มีคูเมืองล้อมรอบภูเขาทั้งลูกในเนื้อที่ประมาณ 200 ไร่ โดยรอบภูเขา ดอยเวียงจะมีโบราณสถานล้อมรอบจำนวนมาก และมีที่ตั้งถ้ำที่มีความเชื่อว่าเป็นที่เก็บสมบัติของคนสมัยก่อนซึ่งปัจจุบันได้ปิดตายไปแล้ว โดยชาวบ้านได้มีการเล่าต่อกันมาจนเป็นตำนาน ว่าในสมัยก่อนคนในสมัยโบราณนั้นได้นำสมบัติไปซ่อนไว้ภายในถ้ำนี้ก่อนตาย และได้ป้ายยา (ชาวบ้านบอกเล่าว่ายานคือยาพิษชนิดหนึ่ง) หรือเคลือบยาพิษไว้บนสมบัตินั้น เพื่อป้องกันคนมาขโมย ต่อมาได้มีคนมาหยิบของภายในถ้ำไปและไม่ยอมนำมาส่งคืน จากนั้นไม่นานคนนั้นจึงเสียชีวิตและเกิดหน้าผาล่มมาปิดปากถ้ำ จากนั้นมาก็ไม่มีใครได้เห็นสมบัติภายในถ้ำอีกเลย นอกจากนี้ยังมีการบอกเล่าต่อกันมาอีกว่าถ้ำจะสามารถเปิดได้โดยบุคคลที่มีบุญญาธิการเท่านั้น นอกจากนี้ได้มีการสันนิษฐานว่ามนุษย์ในสมัยก่อนได้ใช้ชีวิตความเป็นอยู่บนพื้นที่แห่งนี้โดยทราบได้จากการที่พบหลักฐานเครื่องมือเครื่องใช้สมัยยุคก่อนประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็น เศษหม้อ เศษไห เศษภาชนะเครื่องปั้นดินเผาทั้งแบบเคลือบและไม่เคลือบ ขวานหินขัด หินลับขวาน กำไรหิน เป็นต้น และเมื่อตายได้มีการนำร่างไปฝังไว้ที่ดอยวง โดยก่อนที่จะมาเป็นดอยวงนั้น ก็เริ่มจากการที่ได้มีการพบเศษหม้อ เศษไห และเศษโบราณวัตถุต่างๆที่ตกตามพื้นบนดอยเวียง จึงได้มีการสันนิษฐานว่าน่าจะมีเตาเผาในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงและได้ไปพบร่องรอยที่มีลักษณะเป็นดินเผา จากนั้นดร.สาธิต ไพรชาญจิตร์ ได้เดินทางมาสำรวจพื้นที่ ปรากฏว่าพบหลุมฝังศพมนุษย์ยุคหินประมาณ 30-50 หลุม จึงทำให้ข้อสันนิษฐานที่ว่าดอยเวียงและดอยวงมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันชัดเจนยิ่งขึ้น ดอยวงนั้นมีลักษณะคล้ายกับทุ่งไหหินที่เชิงเขาประเทศลาว การค้นพบสุสานมนุษย์ยุคหินที่ดอยวงนี้

ถือได้ว่าเป็นการค้นพบครั้งแรกในเอเชียอาคเนย์ ซึ่งทั้งดอยวงและดอยเวียงถือได้ว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ที่ชาวบ้านต่างต้องการอนุรักษ์ รักษาไว้ จากการลงภาคสนาม

ขณะนี้การพัฒนาและสำรวจคงกระทำได้เพียงที่ดอยวงเท่านั้น เนื่องจากดอยเวียงที่เป็นเหมือนสมบัติทางประวัติศาสตร์ของชุมชน บัดนี้ได้ถูกนายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดิน จากที่ชาวบ้านสามารถขึ้นไปสักการบูชา บวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์และขึ้นไปสำรวจพื้นที่เพื่อที่จะบูรณะพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ตอนนี้ไม่สามารถกระทำได้นี้เนื่องมาจากการใช้อำนาจอิทธิพลของนายทุน และจากการที่ผู้วิจัยได้ไปสำรวจพื้นที่ดอยเวียง ทำให้ผู้วิจัยทราบข้อเท็จจริงว่าได้มีการปิดประตูล้อมรั้วเพื่อป้องกันมิให้ชาวบ้านเข้าไปในพื้นที่บนดอยเวียงได้ และเพื่อให้ชาวบ้านเกรงกลัว ได้มีการปักป้ายไว้หน้าทางเข้าว่า “ห้ามบุคคลใดเข้าไปโดยไม่ได้รับอนุญาตผู้ใดฝ่าฝืนจะดำเนินคดีตามกฎหมาย” ทั้ทั้งพื้นที่แห่งนี้เปรียบเสมือนสมบัติของชุมชนและสมบัติของชาติ พื้นที่แห่งนี้อุดมไปด้วยข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่บอกเล่าความเป็นมาของบรรพบุรุษของเรา จะเห็นได้จากการผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจพื้นที่และได้พบเศษหม้อ เศษไห ตามพื้นผิวดิน และได้มีการตั้งข้อสันนิษฐานว่า ถ้าได้มีการขุดสำรวจพื้นที่อาจพบหลักฐานทางโบราณคดีเป็นจำนวนมาก แต่เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นจึงไม่สามารถกระทำได้ และผู้วิจัยยังได้เดินไปถึงจุดที่เชื่อกันว่าเป็นถ้ำมหาสมบัติที่ปิดตาย ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นลักษณะทางภูมิศาสตร์และคาดว่าน่าจะเป็นถ้ำที่ถูกปิดตายจริงๆตามคำบอกเล่าในตำนานที่เล่าต่อกันมา ส่วนดอยวงซึ่งใช้เป็นสุสานฝังกระดูกของมนุษย์ในยุคนี้ ผู้วิจัยได้ไปสำรวจพื้นที่และพบว่าพื้นที่บริเวณดอยวงเราสามารถพบหลุมศพได้ ณ.จุดที่สูงสุดของดอย โดยทำให้ได้ข้อสันนิษฐานว่า มนุษย์ในยุคโบราณนั้นอาจมีความเชื่อว่า ควรนำกระดูกผู้ตายไปฝังไว้บนที่สูงเพื่อที่จะได้ใกล้ชิดกับเทวดาหรือจะได้ขึ้นสวรรค์ เนื่องจากพื้นที่ดอยเวียงมีความสูงไม่มากนัก มนุษย์ในยุคนี้จึงได้นำกระดูกขึ้นไปฝังบนยอดเขาสูงในบริเวณใกล้เคียง นั่นก็คือ ดอยวง นั่นเอง แต่แท้ที่จริงแล้วเดิมที ดอยวงแห่งนี้ก็เป็นยอดดอยธรรมดาไม่มีชื่อเรียกใดๆทั้งสิ้น จนได้มีการค้นพบหลุมศพขึ้น จึงได้มีการนำชื่อของผู้ที่พบหลุมศพบนดอยคนแรกมาตั้ง และคนที่พบ ก็คือ ลุงวง จึงเป็นที่มาของชื่อ ดอยวง เมื่อผู้วิจัยเดินขึ้นไปบนจุดที่คาดว่าน่าจะเป็นจุดที่สูงที่สุด จึงได้พบหลุมฝังศพขนาดใหญ่ 3 หลุม เรียงต่อกัน ซึ่งจากการสันนิษฐานน่าจะเป็นหลุมของผู้เฒ่าในยุคนั้น นอกจากนี้รอบๆหลุมของผู้เฒ่าก็ยังมีหลุมที่คาดว่าน่าจะเป็นหลุมของบรรดาเหล่าองค์รัชชอยู่ล้อมรอบหลุมของผู้เฒ่า ภายในหลุมเมื่อขุดลึกลงไปก็เจอพวกเศษหม้อ เศษไห ต่างๆ และจากการสำรวจทั้งดอยวงและดอยเวียง ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบว่า ทั้งดอยวงและดอยเวียงมีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่สมัยโบราณกาล ถ้าไม่มีดอยเวียงก็จะมีดอยวง แต่บัดนี้ดอยเวียงที่ถือเป็นจุดกำเนิดหรือต้นตอทางประวัติศาสตร์กำลังถูกทำลายไปบางส่วนด้วยน้ำมือของนายทุนและอาจจะเปลี่ยนแปลงไปจนไม่หลงเหลือแหล่งความรู้ทางประวัติศาสตร์ไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาในภายภาคหน้าอีกเลยก็เป็นได้

2) การจัดการของชาวบ้าน

- ชาวบ้านรวมกลุ่มกันเพื่อดูแลบริเวณดังกล่าว

ถึงแม้ว่าแหล่งโบราณคดีจะอยู่ในพื้นที่ความรับผิดชอบของหมู่ที่22 แต่ชาวบ้านทั้งในหมู่10 หมู่13 หมู่14และหมู่22 ได้ให้ความสนใจและรวมตัวกันเพื่อต้องการพัฒนาแหล่งโบราณคดี โดยชาวบ้านเหล่านั้นได้แก่ อบต. ผู้ใหญ่บ้านในแต่ละหมู่ที่กล่าวมา แกนนำหลักและชาวบ้านอื่นๆ โดยเริ่มจากการร่วมกันทำพิธีบวง

ป่าบริเวณดอยวงเพื่อป้องกันไม่ให้มีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ต่อมาการจัดพิธีบวงสรวง ชาวบ้านร่วมกันขึ้นไปช่วยชุดหลุมบนดอยวง ร่วมกันสร้างทางเดินและเพิงที่พักเพื่อให้เกิดความสะดวกสบายต่อการเดินทางขึ้นไป

- เขียนโครงร่างเพื่อของบประมาณจากส่วนกลาง

ชาวบ้านที่เป็นแกนนำหลักได้ร่วมกันเขียนโครงร่างเสนอขึ้นส่วนกลางเพื่อของบประมาณมาพัฒนาหมู่บ้านของตนเอง โดยใช้แหล่งโบราณคดีเป็นจุดขายความสนใจให้กับภาครัฐในการให้เงินสนับสนุนดังกล่าว

- การรวมความคิดของชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องการจัดการพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว

ชาวบ้านทุกคนต่างมีความคิดเห็นร่วมกันว่าหากดอยวงดอยเวียงสามารถกลายมาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ทำให้คนภายนอกเข้ามาท่องเที่ยวได้ จะเป็นแหล่งรายได้ใหม่ที่สำคัญให้กับหมู่บ้านของตนเอง โดยจะมีการสร้างงานใหม่ๆขึ้นมาให้กับชาวบ้านในบริเวณเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวดังกล่าว

3) นัยยะทางสังคมวิทยาจากประเด็นวิจัยโบราณคดีชุมชน

จากประเด็นการวิจัยเรื่องโบราณคดีชุมชนที่ผู้วิจัยตั้งคำถามวิจัยในประเด็นที่ว่า “ชาวบ้านมีการจัดการโบราณคดีชุมชนอย่างไร” นั้นทำให้ผู้วิจัยนำข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์และตั้งเป็นคำถามและได้วิเคราะห์คำตอบที่เป็นนัยยะทางสังคมวิทยา คือ

โบราณคดีที่ดอยวงนั้นเป็นสิ่งที่เพิ่งค้นพบเมื่อไม่กี่ปีมานี้ ในขณะที่ชุมชนนั้นมีความเป็นอยู่กันมาอย่างช้านานแล้ว เหตุใดคนในชุมชนจึงสามารถนำเรื่องราวในประวัติศาสตร์มาผูกติดกับตัวของโบราณคดีที่เพิ่งเกิดขึ้นมาได้ และการมีโบราณคดีที่ชาวบ้านเข้าไปจัดการนั้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไร? : เหตุผลนั้นอาจมีหลายประเด็นด้วยกัน ดังต่อไปนี้

- ประเด็นด้านเศรษฐกิจ

ประเด็นหลักที่ผู้วิจัยค้นพบจากการสอบถามชาวบ้านจำนวนมากคือเรื่องของ “เศรษฐกิจ” เพราะชาวบ้านส่วนมากมีความเห็นตรงกันว่าอยากให้โบราณคดีนี้ได้รับการพัฒนา อยากให้มีการประชาสัมพันธ์ให้คนภายนอกได้รู้จักและกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวโด่งดัง ให้ผู้คนภายนอกมาท่องเที่ยวก่อให้เกิดรายได้กับคนในชุมชน ชุมชนหวังให้เกิดความกินดีอยู่ดี มีรายได้เพิ่มมากขึ้นหากโบราณคดีนี้ได้เป็นที่ท่องเที่ยว แต่ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า ถ้าหากแหล่งโบราณคดีกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวแล้ว ชาวบ้านในชุมชนจะได้ประโยชน์อย่างไรเท่าเทียมกันจริงหรือไม่? เนื่องจากเรื่องของผลประโยชน์เป็นเรื่องไม่เข้าใครออกใคร ผู้ที่มีอำนาจในชุมชมมากกว่าก็อาจดึงผลประโยชน์เข้าสู่ตนเองก่อนเป็นอันดับแรก สังคมในชนบทจากที่เคยอยู่กันแบบหาเช้ากินค่ำก็อาจเปลี่ยนไปสู่การแก่งแย่งและเรื่องผลประโยชน์เรื่องธุรกิจมากยิ่งขึ้นก็เป็นได้

- ประเด็นด้านการเมือง

ประเด็นเรื่อง “ความสัมพันธ์ทางอำนาจ” หรือประเด็นทาง “การเมือง” แบ่งเป็นประเด็นย่อยๆ คือ

นายทุนกับชาวบ้าน

จากการที่มีนายทุนผู้มีอำนาจมาซื้อที่ดินบริเวณดอยเวียงไปนั้น ทำให้เห็นความสัมพันธ์ทางอำนาจที่เกิดขึ้นคือ ชาวบ้านบางคนยินยอมที่จะขายที่ดินให้กับนายทุนด้วยเหตุผลเพราะนายทุนเป็นผู้มีอำนาจ มีเงินจำนวนมากที่สามารถทำให้ชาวบ้านหลายคนยอมที่จะขายที่ดินให้ หรือแม้กระทั่งกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านบางคนก็ตาม ที่มีอำนาจในการเซ็นยินยอมการออกเอกสารสิทธิ์ พวกเขาก็ไม่หนักแน่นพอที่จะยืนหยัดปกป้องที่ดินของหมู่บ้านเหตุผลเพราะเขาได้รับเงินจากนายทุนเพื่อเป็นค่าแลกเปลี่ยนกับการเซ็นยินยอมการออกเอกสารสิทธิ์

รัฐกับชาวบ้าน

อุทยานแห่งชาตินั้นเป็นองค์กรที่ควบคุมพื้นที่ป่าสงวนทั้งหมด รวมไปถึงบริเวณดอยเวียง-เวียง ซึ่งตามหลักการของแนวคิดเรื่องอุทยานแบบเก่า อุทยานเมื่อเข้ามามีกรอบพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งแล้ว ก็จะยึดถือว่าพื้นที่ตรงนั้นเป็นเขตความรับผิดชอบของตนเอง จะไม่ปล่อยให้คนอื่นเข้ามาจัดการรวมถึงชาวบ้านที่ได้อาศัยอยู่มาก่อน โดยอาจจะมีการล้อมรั้ว หรือตั้งบทลงโทษหากมีใครฝ่าฝืนล้ำเขตเข้ามาภายในอุทยาน ซึ่งจากแนวคิดนี้เองได้สร้างความไม่พอใจให้กับชาวบ้านที่ว่าดอยเวียงเป็นของอุทยาน ชาวบ้านเห็นว่าการที่อุทยานกล่าวแบบนี้เป็นสิ่งที่ไม่ดีเพราะอุทยานควรเข้ามาจัดการร่วมกับชาวบ้าน มาช่วยกันดูแล แต่กลับบอกว่ามันเป็นพื้นที่ของเขา ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่ามันไม่ยุติธรรม อุทยานไม่เคยเข้ามาสร้างความเจริญให้กับดอยเวียง อาจเป็นเพราะมันยังเป็นช่วงเริ่มต้น ยังเห็นโบราณคดีเพียงส่วนน้อยจึงยังไม่เข้ามาดูแลอย่างเต็มที่

ผู้นำในชุมชน

ประเด็นนี้เป็นประเด็นสำคัญที่สร้างข้อสงสัยให้ผู้วิจัยว่าความจริงแล้วผู้นำในหมู่บ้านมีใจรักในโบราณคดีอย่างแท้จริงหรือนัยยะทางอำนาจอยู่เบื้องหลังอำนาจ เพราะจากที่ผู้วิจัยได้ลงไปภาคสนามพบว่า มีผู้นำหลายกลุ่มที่ต้องการที่จะดูแลแหล่งโบราณคดีและอยากที่จะได้ที่ดินบริเวณดอยเวียงกลับคืนมา ด้วยเหตุผลที่ว่าโบราณคดีเป็นเหมือนบรรพบุรุษของบ้านเราไม่อยากให้ใครมาเอาไปและอยากให้สิ่งเหล่านี้คงอยู่กับหมู่บ้านสืบต่อไปถึงลูกหลาน แต่ผู้วิจัยเกิดข้อสังเกตว่า หากผู้นำหลายๆกลุ่มนั้นคิดตรงกันมีวัตถุประสงค์เดียวกันจริงๆ เหตุใดพวกเขาไม่ร่วมมือกัน อาจเป็นเพราะมีเรื่องของผลประโยชน์ที่แท้จริงที่อยู่เบื้องหลังของแต่ละฝ่ายก็เป็นได้ วิเคราะห์ตัวผู้นำแต่ละกลุ่มได้ดังนี้

ผู้นำในท้องถิ่น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน การที่ผู้ใหญ่บ้านต้องการเข้ามาดูแล และมีการสอบถามขอเรียกรับเพื่อนำไปพัฒนาแหล่งโบราณคดีจากผู้วิจัย ทำให้ผู้วิจัยคิดว่า อาจมีความคาดหวังทางการเมืองแอบแฝง เพราะถ้าหากผู้ใหญ่บ้านสามารถพัฒนาโบราณคดีได้ อาจส่งผลให้คะแนนเสียงในการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านครั้งต่อไปเต็มที่ตัวผู้ใหญ่บ้านอีกครั้งก็เป็นได้ เหตุเพราะเขาสามารถจัดการเรื่องโบราณคดีได้ ทำให้ผู้วิจัยคิดว่าผู้ใหญ่บ้านหรือตัวผู้นำท้องถิ่นเองมีใจรักในโบราณคดีอย่างแท้จริงหรือแค่หวังผลประโยชน์ที่จะตามมา

ประเด็นเรื่อง “ความเชื่อ” ตามความเชื่อแต่โบราณว่าต้นไม้ใหญ่จะมีเทวดาอารักษ์สิงสถิตย์อยู่ ทำให้ชาวบ้านนิยมไปกราบไหว้ สักการะบูชา รวมถึงมีการขอเลขเด็ดเพื่อนำไปเล่นหวย ในกรณีของ ดอยง มี การพบต้นไม้ใหญ่คือ ต้นไทรหรือที่ภาคเหนือเรียกว่าต้นฮุง ทำให้ชาวบ้านพากันขึ้นไปสักการะบูชาและมีการ ขอหวยตามความเชื่อที่กล่าวมา จากการสัมภาษณ์และสังเกตชาวบ้านทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องดอยง ผู้วิจัยคิดว่า หากเป็นชาวบ้านทั่วไปที่ไม่ได้มีความสนใจในเรื่องโบราณคดีอย่างแท้จริง เมื่อกล่าวถึงดอยงก็จะนึกถึงแต่ เรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของต้นไม้ใหญ่และการขอเลขเด็ดเสียมากกว่า จากความเชื่อเรื่องดังกล่าวจึงเป็นเหตุผล หนึ่งที่ดึงดูดให้ชาวบ้านทั่วไปสนใจในโบราณคดีดอยง ผู้วิจัยจึงได้ตั้งข้อสังเกตว่าหากไม่มีเรื่องของความเชื่อ ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านจะสนใจในตัวโบราณคติน้อยกว่านี้หรือไม่

ประเด็นเรื่อง “ความภาคภูมิใจ” จากการค้นพบโบราณคดีนี้ทำให้คนในชุมชนคิดว่าเมื่อเราพบ โบราณคดีที่เป็นของบ้านเราทำให้เกิด ความรู้สึกอยากอนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นหลังหรือลูกหลานรุ่นต่อไป จึงนำ โบราณคดีที่ค้นพบนั้นมาเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ผูกเป็นเรื่องราวให้กลายเป็นโบราณคดีชุมชนของหมู่บ้าน ดังที่เห็น ยกตัวอย่าง อัยเยียนคือผู้ที่เสียสละคนหนึ่งที่ไม่หวังสิ่งใดตอบแทนจากการที่เขาไปจัดการโบราณคดี เขาทำมันได้ทางเดิน จุดพักระหว่างทางมาเป็นเวลายาวนาน โดยที่ไม่เคยแสดงตน ออกหน้าหรือมี ผลประโยชน์แอบแฝงใดใด ซึ่งหากมองในภาพรวมนั้นก็อาจจะมีชาวบ้านบ้างบางส่วนที่ขึ้นไปช่วย เพราะที่ เห็นชัดคนเดียวน่าจะเป็นอัยเยียน ผู้วิจัยจึงคิดว่าคงจะมีแต่อัยเยียนคนเดียวที่เห็นคุณค่าและภาคภูมิใจในตัว โบราณคดีอย่างแท้จริง เพราะนอกจากนั้นชาวบ้านที่ขึ้นไปบ่อยๆก็มีจุดประสงค์หลักคือไปขอหวยเป็น ส่วนมาก เหตุเพราะมีคนถูกรางวัล ชาวบ้านจึงขึ้นไปสักการบูชาต้นไม้ต้นนี้ซะมากกว่าจะสนใจเรื่องโบราณคดี ผู้วิจัยจึงคิดว่าประเด็นความภาคภูมิใจและคุณค่าในตัวโบราณคดีนั้นเป็นเพียงเหตุผลรองจากเรื่องความเชื่อ และการท่องเที่ยว

ข้อเสนอแนะ

1) ส่วนของคนในพื้นที่/ชาวบ้าน

1.1) ชาวบ้านควรจัดตั้งกลุ่ม หรือคณะวิจัย ขึ้นมาเพื่อดูแลเรื่องนี้โดยเฉพาะเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

จากการที่กลุ่มของผู้วิจัยได้ลงไปสำรวจพื้นที่ เป็นเพียงแค่ข้อมูลวิจัยภายนอกจากนิสิตหรือนักศึกษาที่ได้เข้าไปสำรวจ แต่สิ่งที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ “การวิจัยของชาวบ้าน” เนื่องจากชาวบ้านเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ มีความคลุกคลีกับชุมชนที่ตนเองอยู่ ทำให้มีข้อมูลเบื้องต้น และข้อมูลที่ลึกมากกว่าบุคคลจากภายนอก ซึ่งแม้กระบวนการวิจัยของชาวบ้านอาจจะไม่เป็นหลักเกณฑ์ต่างๆ เช่น ระเบียบวิจัย การ สัมภาษณ์แบบต่างๆ ฯลฯ เท่ากับนักวิชาการ แต่งานวิจัยของชาวบ้านก็ถือเป็นงานวิจัยที่น่าเชื่อถือได้ในระดับ หนึ่ง และเป็นตัวแสดงให้เห็นถึงความกระตือรือร้นของชาวบ้านที่มีต่อชุมชนตนเอง ซึ่งในที่นี้คือเรื่องการ จัดการโบราณคดีชุมชนนั่นเอง

การทำวิจัยของชาวบ้านเป็นสิ่งที่ชาวบ้านควรจะทำ เพื่อใช้เป็นแหล่งข้อมูล แหล่งอ้างอิงที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น สำหรับการนำไปเสนอสู่สาธารณะ และเพื่อเป็นเอกสารในการเรียกร้องสิทธิชุมชนของตนเอง ตัวอย่างในกรณีการต่อสู้เพื่อสิทธิดังกล่าวเคยมีเรื่องราวของพื้นที่บริเวณเขื่อนปากมูล ที่เรียกว่าการวิจัยแบบ “วิจัยไต่บ้าน” ซึ่งชาวบ้านรวมตัวทำวิจัยเรื่องการสร้างเขื่อนสร้างกระแสไฟฟ้าปากแม่น้ำมูลว่ามีผลดีหรือผลเสียมากกว่ากัน ซึ่งก็เป็นเรื่องที่ชาวบ้านทำวิจัย ต่อสู้เพื่อชุมชน และแหล่งที่อยู่อาศัยของตนเอง โดยมีชาวบ้านหรือไต่บ้านจำนวน 200 คนเป็นนักวิจัยเอง โดยรวบรวมความรู้ของเขามาวิเคราะห์และสังเคราะห์กันเอง จนได้เนื้อหาซึ่งเป็นที่น่าเชื่อถือ เช่น ในการศึกษาเรื่องปลาหลังเปิดเขื่อน เขาเก็บรวบรวมตัวอย่างปลา ถ่ายรูปไว้แล้วเอาพรานปลาที่ชำนาญที่สุดในบริเวณนั้นมา 20 คน ต่างเคยหาปลามานานกว่า 50 ปี เป็นวิทยากรด้านข้อมูลของพรรณปลาต่าง ๆ เหล่านี้ ประชุมกันโต้แย้งกันจนกว่าจะได้ข้อยุติ ในทำนองเดียวกัน ก็ทำอย่างนี้กับพรรณพืช, เครื่องมือหาปลา, ระบบนิเวศน์, เกษตรริมมูล ฯลฯ ฉะนั้น ความรู้ที่ได้จากการวิจัยไต่บ้านจึงเป็นความรู้ของไต่บ้านจริง ๆ ไม่ใช่ความรู้ของนักวิจัยภายนอกที่นำตำราอื่นมาตรวจสอบอย่างที่มีมักจะทำกัน

1.2) ชาวบ้านควรทำเรื่องพื้นที่โบราณคดีให้เป็นเรื่องที่ชัดเจน สามารถนำมาอ้างอิงหรือจับต้องได้จากการเก็บข้อมูลพบว่าข้อมูลที่ได้เป็นเพียงข้อมูลที่บอกเล่าจากคนในหมู่บ้าน ซึ่งบางข้อมูลก็ตรงกันบ้างไม่ตรงกันบ้าง อีกทั้งยังเป็นข้อมูลที่มาจากมุมมองของแต่ละบุคคลนั้นๆ ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าการที่จะต่อสู้กับภายนอกหรือเรียกร้องสิทธิของชุมชนในพื้นที่โบราณคดีนั้น คนในชุมชนจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลและจัดทำให้เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อที่จะสามารถเป็นหลักฐานที่จะสามารถยืนยันกับบุคคลภายนอกหรือใครก็ตามได้และสร้างความน่าเชื่อถือให้กับแหล่งโบราณคดีเหล่านี้ด้วย เพราะหากมีการตรวจสอบข้อมูลเกี่ยวกับโบราณคดีแล้ว จะมาฟังคำบอกเล่าปากต่อปากจากคนในหมู่บ้านอย่างเดียวก็อาจทำให้ไม่น่าเชื่อถือเพียงพอ ฉะนั้นคนในชุมชนควรร่วมมือกันจัดตั้งเป็นหนังสือเกี่ยวกับประวัติของโบราณคดีชุมชน หรือเอกสารที่เป็นข้อมูลที่สามารอ้างอิงได้อย่างชัดเจน

1.3) ชาวบ้านควรมีความรู้เกี่ยวกับโบราณคดีดังกล่าวมากยิ่งขึ้น

ในการวิจัยครั้งนี้พบว่าจะมีชาวบ้านเพียงบางกลุ่มอย่างเช่นกลุ่มผู้นำต่างๆเท่านั้นที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของแหล่งโบราณคดีแต่ก็ยังมีกลุ่มชาวบ้านอีกจำนวนมากที่ไม่สามารถตอบคำถามเกี่ยวกับโบราณคดีเหล่านี้ได้ เพราะชาวบ้านเหล่านั้นไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวหรือมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ถึงจะรู้ข้อมูลก็รู้เพียงแค่นั้นๆเป็นเพียงข้อมูลบางส่วนเท่านั้น ฉะนั้นผู้นำในชุมชนควรจัดประชุมให้ความรู้ข้อมูลเกี่ยวกับโบราณคดีเพื่อให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจที่ตรงกัน หากคนนอกเข้ามาสอบถามข้อมูลจะได้ตอบคำถามและให้ข้อมูลนั้นได้ แสดงให้เห็นว่าทุกคนในหมู่บ้านมีความใส่ใจไม่ละเลยต่อทรัพยากรที่ตนมีอยู่ เป็นการสร้าง

จิตสำนึกให้คนในชุมชนรู้สึกถึงคุณค่าในโบราณคดีที่ชุมชนของตนและให้เกิดความหวงแหนอยากที่จะเก็บรักษาเอาไว้

1.4) ควรปลูกจิตสำนึกในเรื่องสิทธิชุมชนให้กับชาวบ้าน

จากการวิจัยพบว่ามีชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่มีความรู้สึกคับข้องใจในเรื่องของการแย่งชิงพื้นที่โดยเวียงจากนายทุนและมีความคิดที่อยากจะเรียกร้องความเป็นธรรมให้พื้นที่นั้นคืนกลับมาเป็นของชุมชนให้ได้ แต่ก็ยังมีชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งที่หวาดกลัวต่ออิทธิพลของนายทุนและไม่อยากที่จะข้องเกี่ยวเหตุเพราะคิดว่าชุมชนไม่มีสิทธิในการเรียกร้องที่จะครอบครองพื้นที่นั้นๆ ซึ่งทำให้ผู้วิจัยคิดว่าสิ่งสำคัญคือเราต้องสร้างจิตสำนึกในเรื่องของสิทธิชุมชนให้คนในหมู่บ้านได้รู้ว่าชุมชนนั้นมีสิทธิที่จะครอบครองพื้นที่ของตนตามกฎหมาย ชุมชนมีสิทธิที่จะเรียกร้อง ต่อสู้ จัดการทรัพยากรของตนโดยที่รัฐนั้นสามารถเข้ามาแค่เพียงช่วยเหลือมิให้มีอำนาจครอบงำ โดยคนในชุมชนอาจจะใช้วาทกรรมแบบชาวบ้านนิยม (Populist Discourse) เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับอำนาจของชาวบ้านแต่ก็เป็นแค่เพียงการส่งเสริมให้เกิดจิตใจในการพึ่งตนเองขึ้นในชุมชนแต่ก็ยังไม้อาจยกระดับไปสู่การเรียกร้องสิทธิชุมชนที่เป็นสากลได้ ฉะนั้นคนในชุมชนเองต้องร่วมกันสร้างความเข้มแข็งและช่วยกันเรียกร้องสิทธิชุมชนของตนให้ได้

12. พุทธศาสน์ชุมชนกับความศรัทธาและโลกาภิวัตน์

ในส่วนนี้เราจะมุ่งความสนใจไปที่การศึกษาชาวไทยพุทธในหมู่บ้านว่าวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนาว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร และท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง ทั้งจากกระแสโลกาภิวัตน์ อิทธิพลของรัฐส่วนกลาง และประวัติศาสตร์ จึงน่าสนใจในหมู่บ้านและวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธ ณ ปัจจุบัน มีพลวัตอย่างไรภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และความแตกต่างจากในอดีตหรือไม่ โดยการศึกษาครั้งนี้พยายามให้แนวคิดแง่ความเชื่อและความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับพระพุทธศาสนา ซึ่งได้แก่ ชาวบ้าน วัด และพระสงฆ์ โดยศึกษาการกระทำระหว่างกันที่นำไปสู่การจัดและรักษาระเบียบของสังคมของชาวบ้านในหมู่บ้าน

บทสำรวจงานวิชาการและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัย

การศึกษาชุมชนโดยทั่วไปมักจะวิจัยผ่านประเด็นทางวัฒนธรรม เพราะเป็นที่ยอมรับกันว่า ในทุกสังคมย่อมจำเป็นต้องมีวัฒนธรรมเพื่อที่จะกำหนดค่านิยมว่า สิ่งใดควรทำ และสิ่งใดไม่ควรทำ ซึ่งเป็นวิธีการที่จะจัดระเบียบทางสังคม ทำให้คนมีวิถีชีวิตคล้ายคลึงกัน การจัดระเบียบเหล่านี้ คือการกำหนดความหมายให้กับสิ่งต่างๆ ในสังคม เพื่อว่าสมาชิกของสังคมจะได้เข้าใจตรงกันและยึดอยู่ในระบบเดียวกัน หรือที่เรียกว่าระบบสัญลักษณ์ โดยเฉพาะในชุมชนขนาดเล็กมักจะมีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมที่แน่นแฟ้นเป็นส่วนประกอบของชีวิตประจำวันในแทบทุกด้าน ตามที่ อมรา พงศาพิชญ์ ได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของวัฒนธรรมไว้ว่า “..... วัฒนธรรมเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงในสังคมเดียวกันทำความเข้าใจระบบไหนดี

พฤติกรรมใดบ้างที่จะถือเป็นพฤติกรรมที่ควรปฏิบัติและมีความหมายอย่างไร แนวความคิดใดจึงเหมาะสม.....” (อมรา พงศาพิชญ์.2533 :3)

การที่เราได้ยึดถือระบบวัฒนธรรมเพื่อกำหนดความหมายให้กับสิ่งต่างๆในสังคมนี้ ย่อมทำให้เกิดวัฒนธรรมขึ้นในทุกสังคมในแบบฉบับของตนเอง นอกจากเราจะถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งแล้ว เรายังอาจจะรับวัฒนธรรมบางส่วนมาจากสังคมข้างเคียงได้ แต่ทั้งนี้ย่อมหมายความว่าส่วนของวัฒนธรรมที่รับมาจากสังคมข้างเคียงนั้นต้องไม่ขัดกับค่านิยมหลักของสังคม ซึ่งการรับวัฒนธรรมในช่วงแรกอาจจะเรียกว่าการยืมวัฒนธรรมแต่เมื่อนานๆเข้าก็จะกลายเป็นการรับมาใช้เลย โดยที่วัฒนธรรมในสังคมจะมีอยู่ด้วยกันสองส่วนคือ วัฒนธรรมกระแสหลัก ซึ่งส่วนใหญ่จะพบในเมือง และวัฒนธรรมชาวบ้าน ซึ่งแพร่กระจายไปจากจุดศูนย์กลางทำให้มีลักษณะผิผิวไปจากต้นตำหรับเดิม แต่ก็ยังมีเค้าของเดิมอยู่บ้าง แต่ไม่ทั่วถึงนัก และการรับวัฒนธรรมนี้เอง มักเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าวัฒนธรรมจะแตกต่างกันไปอย่างไร ความเชื่อทางศาสนาก็ยังเป็นส่วนประกอบที่สำคัญมากของวัฒนธรรมในแต่ละสังคม หรือที่เรียกว่า“วัฒนธรรมในลักษณะความเชื่อ” หมายถึงความเชื่อทางศาสนาหรือสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ซึ่งศาสนาหรือระบบความเชื่อถือก็คือสถาบันทางสังคมที่ช่วยให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคม อมรา พงศาพิชญ์สามารถอธิบายต่อได้ ดังนี้

“.....การพิจารณาเรื่องศาสนา จำเป็นจะต้องเข้าใจว่า เราอาจพิจารณาศาสนาได้ในแง่มุมต่างๆกัน ศาสนามีองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ พระธรรม หลักศีลธรรม และการกระทำตามคำสั่งสอน ซึ่งรวมถึงการปฏิบัติตนทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันและในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ประกอบด้วยตัวพิธีกรรมและผู้ประกอบพิธีกรรม สรุปว่าการพิจารณาศาสนาต้องพิจารณาทั้งลัทธิความเชื่อและการปฏิบัติซึ่งทั้งหมดนี้ก็ยังเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม.....” (อมรา พงศาพิชญ์.2533 :27)

อย่างไรก็ดี รูปแบบของศาสนาปรัชญาคำสอนและพิธีกรรม อาจเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งศาสนามีทั้งส่วนที่เป็นวัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรมรองด้วย ส่วนที่เป็นวัฒนธรรมรองจะเปลี่ยนแปลงได้ง่ายกว่าวัฒนธรรมหลัก โดยจะมีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับปรัชญาคำสอนและพิธีกรรมที่สอดคล้องกับสภาพสังคมอยู่เสมอ การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นพลวัตรที่เกิดขึ้นไปตามกฎธรรมชาติและไม่อาจยังยั้งได้ ยกตัวอย่าง งานของ คลิฟฟอร์ด เกียร์ทส์ (Clifford Geertz) ที่ได้เรียบเรียงความหมายของศาสนาไว้ว่า

“.....ศาสนาคือระบบสัญลักษณ์ที่ให้ความหมายแก่สิ่งรอบตัว มีพลังอำนาจที่สามารถสร้างศรัทธา เราอารมณ์ความรู้สึกของคนโดยการให้สัจธรรมเกี่ยวกับชีวิต และอธิบายประสบการณ์ในลักษณะที่สอดคล้องกับอารมณ์ความรู้สึกของคน และเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นจริง.....” (อมรา พงศาพิชญ์.2533 :50) นอกจากนี้เขายังได้กล่าวว่า ส่วนประกอบของศาสนามี 2 ส่วน ได้แก่

1. ความเชื่อ ความเชื่อคือกฎเกณฑ์หรือคัมภีร์ต่างๆของศาสนา ซึ่งรูปแบบของความเชื่อโดยทั่วไปในทุกประเทศ อาจจะแยกออกได้เป็น 2 แบบ คือศาสนาตามหลักพระคัมภีร์ตามคำสั่งสอนของพระศาสดา

(doctrinal religion) และ ศาสนาแบบชาวบ้าน (popular religion) คือแบบที่ผสมผสานกับความเชื่ออย่างอื่นจนชาวบ้านแยกกันไม่ได้ว่าส่วนไหนมาจากคัมภีร์แท้ๆ

2. การกระทำหรือพิธีกรรม ซึ่งการกระทำจะเกิดขึ้นได้ จะต้องเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมด้วย ซึ่งในศาสนาพุทธนั้นอาจจะเป็นพระสงฆ์ หรือคนทั่วไปก็ได้ แต่ที่สำคัญคือจะต้องมีชาวบ้านร่วมอยู่ในพิธีด้วยส่วนมาก

“.....ในเชิงรูปธรรม ตั้งแต่ระดับชุมชนพื้นบ้านพื้นเมืองไปจนถึงระดับบ้านเมืองและระดับรัฐการดำเนินชีวิตตามแนวทางอุดมคตินี้ มีวัดเป็นศูนย์กลางชีวิต กล่าวคือ คนจะไปวัดเพื่อถือศีล ฟังธรรม บูชาพระรัตนตรัย ประกอบพิธีกรรมเพื่อชำระกาย วาจา ใจ.....”(เอกวิทย์ ณ ถลาง.2540 :29)

จากข้อความข้างต้น สามารถวิเคราะห์ได้ว่า พิธีกรรมและศาสนามักจะมาควบคู่กัน ศาสนามักอิงอยู่กับพิธีกรรมต่างๆ ชาวบ้านจึงใช้ชีวิตผูกพันอยู่กับพิธีกรรมทางศาสนา โดยเฉพาะในแถบชนบท ประเด็นที่สำคัญคือ ศาสนาเป็นส่วนประกอบด้านสังคม และสังคมเป็นส่วนประกอบด้านศาสนา เพราะฉะนั้น การที่สมาชิกของสังคมมีความเชื่อทางศาสนาเหมือนกัน มีผลทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขึ้นภายในสังคม เปรียบได้กับในสังคมไทย ที่วัดเป็นส่วนหนึ่งของทุกคนในสังคม และทุกคนในสังคมก็เป็นส่วนหนึ่งของวัด ในสังคมชนบทไทย ความสัมพันธ์ระหว่าง ศาสนาหลัก ศาสนาชาวบ้าน และไสยศาสตร์ จึงเป็นเรื่องพื้นฐานของการดำรงชีวิต อาจกล่าวได้ว่า ในสมัยก่อน มนุษย์พยายามแสวงหาคำตอบในเรื่องที่เหนือธรรมชาติ หรือปรากฏการณ์ ที่อธิบายไม่ได้เพราะเกินความสามารถนี้เองเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เกิดการตอบสนองความอยากรู้ในรูปแบบของศาสนา

นอกจากนี้ยังมีความเชื่ออีกรูปแบบหนึ่งที่สำคัญ คือ ไสยศาสตร์ แต่ศาสนาและไสยศาสตร์แตกต่างกันตรงที่ ศาสนาจะมีพิธีกรรมมีขั้นตอนชัดเจน มีผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระ และพิธีกรรมมีวัตถุประสงค์เพื่อจรรโลง สืบทอดศาสนา นำความเจริญรุ่งเรืองหรือความสุขสบายมาให้ผู้ที่เกี่ยวข้อง สำหรับไสยศาสตร์นั้น ขั้นตอนของพิธีกรรมมีกำหนดไว้เช่นกัน แต่ผู้ประกอบพิธีจะต้องเป็นบุคคลเฉพาะ ทำแทนกันไม่ได้ แต่พิธีกรรมบางอย่าง อาจมีลักษณะผสมผสานระหว่างศาสนาและไสยศาสตร์ หรือมีส่วนประกอบของศาสนาหลายศาสนาผสมกันทั้งในระดับความเชื่อและ การปฏิบัติ ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า syncretism หรือ การประสานความเชื่อต่างๆเข้าด้วยกันจนเกือบจะเป็นเนื้อเดียวกัน ซึ่งสามารถเห็นได้ทั่วไปในสังคมชนบท เช่น การนับถือผีปู่ตา ควบคู่ไปกับนับถือศาสนาพุทธ และในทางปฏิบัติหรือความเป็นจริงก็ไม่มีเหตุผลที่จำเป็นจะต้องแยกแยะให้ชัดเจน ว่าอะไรคือศาสนา อะไรคือไสยศาสตร์ ชาวบ้านจึงอาจจะนับถือ และประกอบพิธีกรรมความเชื่อทั้งสองอย่างไปพร้อมๆกันได้

แนวคิดที่น่าสนใจอีกแนวคิดหนึ่งคือ แนวคิดเกี่ยวกับสถานะภาพและบทบาททางสังคมของพระพุทธศาสนา โดยวิเคราะห์ว่า สังคมไทยเป็นสังคมที่เน้นในการจัดลำดับชั้นของคน ความสัมพันธ์ของบุคคลขึ้นอยู่กับว่า ใครมีฐานะสูงกว่าใคร และความไม่เท่าเทียมกันนี้อธิบายได้จากความเชื่อเรื่องบุญ-บาป และกรรมที่ทำมาจากชาติปางก่อน ซึ่งเป็นความเชื่อที่มักกล่าวถึงในคำสอนของพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่า

อิทธิพลของพระพุทธศาสนามีความสำคัญ ในการจัดระเบียบสังคมไทย โดย พัทธยา สาธุ ได้อธิบายความหมายของ สถานภาพ และบทบาทในสังคมไว้ดังนี้

“.....สถานภาพ (=ตำแหน่ง) และ บทบาท (=หน้าที่) โดยถือว่าในแต่ละขณะที่คนคนหนึ่งมีการกระทำทางสังคม เกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับคนอื่นคนหนึ่งนั้น ต่างฝ่ายย่อมกระทำต่อกันไปตาม “ตำแหน่ง” และ “หน้าที่” ที่ตนมีต่ออีกฝ่ายหนึ่ง.....”(พัทธยา สาธุ. 2532 :49)

การที่เราได้กำหนดสถานภาพของคนไว้แล้ว จะมีสิ่งที่ตามมา คือ การกระทำต่อกันทางสังคม คือการกระทำที่เราตั้งใจเจตนาปฏิบัติต่อผู้อื่น ซึ่งผู้อื่นและตัวเราต่างก็มีตำแหน่งและหน้าที่ในสังคม และเมื่อผู้อื่นเข้าใจความหมายของการกระทำของเราแล้วสามารถกระทำการตอบสนองได้ถูกต้องตามเจตนา และเราก็สามารถเข้าใจความหมายนั้นได้ ด้วยการกำหนดขึ้นของขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งในงานวิจัยเราจะใช้แนวทางการศึกษาผ่านสถานะภาพของชาวบ้าน และพระสงฆ์ ว่ามีการกระทำต่อกันทางสังคมโดยชาวบ้านเป็นสถานะภาพที่ถูกกำหนดไว้ให้แล้ว ส่วนพระสงฆ์เป็นสถานะภาพที่ได้ด้วยผลสัมฤทธิ์ คือ มนุษย์เลือกที่จะมีสถานะภาพตามความต้องการหมายถึง ผู้ชายเลือกที่จะบวชพระได้ตามความต้องการของตน ไม่ใช่สถานะภาพที่ได้มาตั้งแต่กำเนิด เหมือนสถานะภาพของชาวบ้านทั่วไปในหมู่บ้านถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าแล้ว ว่าใคร จะเป็น พี่หรือน้อง ป้าหรือลูก เป็นต้น และจะเห็นได้ว่า ศาสนานั้นมีอิทธิพลต่อชาวบ้านมาก เพราะชาวไทยโดยทั่วไปมักจะเคารพนับถือพระสงฆ์และประกอบพิธีทางศาสนาอย่างสม่ำเสมอ และอำนาจของศาสนาสามารถช่วยในการควบคุมรักษาระเบียบสังคมได้ เพราะโดยปกติกลุ่มสังคมเดียวกันมักมีระบบความเชื่อเดียวกัน และเมื่อเป็นเช่นนั้นก็อาศัยอำนาจที่ยอมรับร่วมกันนี้มาช่วยรักษาระเบียบสังคมอีกที ให้คนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในทำนองคลองธรรม คืออยู่ในกฎเกณฑ์ข้อบังคับร่วมกันนั่นเองพระพุทธศาสนานั้น นอกจากจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านแล้ว จึงเป็นเครื่องมือในการรักษาระเบียบของสังคมด้วย

ภาพกว้าง, บริบทของประเด็น

ภาพกว้างที่จะนำไปเป็นแนวทางในการศึกษานั้นแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นหลักๆ คือส่วนของการศึกษาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ตั้งแต่อดีตซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่โลกาภิวัตน์ยังเข้าไม่ถึงมากจนถึงปัจจุบันคือ ภายหลังจากที่ชาวบ้านรับและนำเอากระแสโลกาภิวัตน์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันโดยไม่รู้ตัว และประเด็นที่สองคือ ศึกษาภาพของชนบทที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนา การกระทำระหว่างกันทางสังคมนระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน ว่าทั้งสองฝ่ายมีอิทธิพลต่อกันอย่างไรสิ่งที่น่าสนใจที่กำลังเป็นประเด็นที่เราควรที่จะศึกษาก็คือ ในงานวิจัยสมัยใหม่ที่ผ่านมาพระสงฆ์ ต้องเข้าอยู่ใต้อำนาจของรัฐมากขึ้น ทำให้สถาบันทางพระพุทธศาสนาสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง ทำให้สถาบันศาสนาอยู่ในภาวะที่นิ่งขาดการพัฒนาสมัยใหม่หาได้สนใจศาสนาไม่ การอุปถัมภ์คณะสงฆ์จึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ของรัฐเอง หาใช่เพื่อประโยชน์ของพระศาสนาไม่ เพราะฉะนั้น การพึ่งพิงรัฐให้น้อยลง เป็นขั้นตอนสำคัญที่จะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน มีความกระชับแน่นมากขึ้น

การวางแผนภาพกว้างของประเด็นในส่วนแรกคือการศึกษาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ภายหลังจากที่โลกาภิวัตน์เข้าถึงชุมชนหมู่บ้าน ในส่วนนี้คือก่อนอื่นจะต้องศึกษาพลวัตที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนมาถึงปัจจุบัน จะต้องศึกษาก่อนว่า ในอดีตก่อนที่กระแสโลกาภิวัตน์จะเข้าถึงชุมชนนั้น ชาวบ้านมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ รวมถึงทัศนคติและการปฏิบัติต่อพระพุทธศาสนาอย่างไร และศึกษาในส่วนของผู้ที่เป็นปัจจุบันว่า ภายหลังจากที่กระแสโลกาภิวัตน์เข้ามาในชุมชนแล้ว ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ รวมถึงทัศนคติและการปฏิบัติต่อพระพุทธศาสนา เปลี่ยนไปจากเดิมอย่างไร และมากน้อยแค่ไหน จากนั้นก็เก็บข้อมูลในด้านความสัมพันธ์ของพระสงฆ์ที่มีต่อชาวบ้าน และความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่มีต่อพระสงฆ์ เมื่อเราทราบรายละเอียดโดยรวมแล้ว ก็จะสามารถนำพาไปสู่แนวทางที่ถูกต้องและง่ายยิ่งขึ้น หลังจากที่ได้เก็บข้อมูลทั้งหมดแล้ว จึงสามารถที่จะวิเคราะห์ได้ว่ากระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้าไปในชุมชนหมู่บ้านนั้น ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างไร

ประเด็นที่สอง คือประเด็นที่ว่าด้วยการศึกษาการกระหว่ากันทางสังคมระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน ว่าทั้งสองฝ่ายมีอิทธิพลต่อกันอย่างไร การมองภาพกว้างเพื่อวางแผนในการศึกษา เพื่อให้ได้มาถึงข้อมูลที่เพียงพอต่อการวิเคราะห์จะต้องมีข้อมูลทั้งในส่วนแรกคือ ความสัมพันธ์ระหว่างกันของพระสงฆ์และชาวบ้าน ส่วนต่อมาคือ ศึกษาความสัมพันธ์ของวิถีชาวบ้านและพระพุทธศาสนาในอดีต และในปัจจุบัน ว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร ในอดีตมีความเป็นอยู่อย่างไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา วัดพระสงฆ์ จากข้อมูลทั้งหมดที่ได้มา ก็จะทำให้สามารถวิเคราะห์ได้ว่าพระพุทธศาสนา วัด รวมไปถึงพระสงฆ์ผู้ซึ่งถือได้ว่าเป็นศาสนาของพระพุทธเจ้า มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านมากน้อยแค่ไหน และในปัจจุบันยังมีอิทธิพลอยู่หรือไม่ภายหลังจากที่กระแสของโลกาภิวัตน์เข้ามาในชุมชนหมู่บ้านแล้ว

ข้อมูลทั้งสองส่วนที่ว่าด้วยเรื่องของ “ไทยพุทธกับกระแสโลกาภิวัตน์” นอกจากจะนำมาวิเคราะห์ในเรื่องของพลวัตที่เกิดขึ้นระหว่างอดีตถึงปัจจุบัน อิทธิพลที่เกิดขึ้นระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านแล้ว สิ่งที่ยังสามารถวิเคราะห์เพิ่มเติมได้อีกก็คือเรื่องของอิทธิพลต่างๆ รวมถึงเรื่องของโลกาภิวัตน์ด้วยแล้ว ส่งผลต่อการพัฒนาของชุมชนหมู่บ้านอย่างไร

เนื่องด้วยการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ข้อมูลบางส่วนเป็นข้อมูลในอดีต คณะผู้วิจัยจึงต้องหาข้อมูลเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องเล็กน้อย ซึ่งข้อมูลจากหนังสือ “พระพุทธศาสนาในลานนาไทย” บทที่ว่าด้วย “พระพุทธศาสนากับการศึกษาของเยาวชนในลานนาไทย” จะสามารถช่วยให้มีพื้นฐานความรู้ในอดีตได้ในระดับหนึ่ง ไพโรธ เลิศพิริยกุลมล กล่าวโดยสรุปได้ว่า

“จากคำพังเพยที่ว่า “คนป่าได้พิน้อย ขอย้อยพินาน ถ้าคนดิบคนตายมาพาน จะเอาตีนตั้งหน้า” คำว่าน้อยหมายถึงผู้ที่บวชเรียนแล้วสึกออกมา นาน คือผู้ที่บวชพระแล้วสึกออกมา ส่วนคนดิบคือผู้ที่ไม่เคยผ่านการบวชเรียนมาเลย เพราะฉะนั้นจากคำพังเพยนี้ทำให้ทราบว่า ผู้หญิงชาวลานนาส่วนใหญ่เวลาจะเลือกคู่ครองจะต้องเลือกที่เคยบวชเป็นเณรมาก่อน คือเป็นผู้ที่ได้รับการอบรมศึกษาตั้งแต่ยังเยาว์วัย เนื่องจากโครงสร้างทางสังคมและการดำรงชีวิตในสมัยก่อนนั้น บ้านไหนที่มีลูกชาย จะต้องนำไปฝากวัดเพื่ออบรมสั่งสอน พระจะทำหน้าที่สั่งสอน ในเรื่องของอักขรวิธีของลานนาไทยจนอ่านออกเขียนได้ เรียนเรื่องราวของ

พระพุทธศาสนา ตลอดจน ตำราน ตำรา นิทานต่างๆ ที่จารึกไว้ในใบลาน ซึ่งมีอยู่มากมายในวัด อบรมบ่มนิสัย ในเรื่องของระเบียบวินัย กิริยามารยาทต่างๆ ซึ่งทั้งหมดนี้พระเป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอน โดยปกติแล้วชาวลานนาจะนิยมให้บวชนเณรช่วงอายุ 12 ปี และอยู่ไปจน 19 ปีจึงสึก เพราะฉะนั้นผู้ที่บวชเป็นเณรก็จะได้เข้ารับการอบรมเป็นระยะเวลายาวนานกว่าพระ ผู้หญิงชาวลานนาจึงนิยมผู้ที่เคยบวชนเณรมากกว่า”(ไพรธ เลิศพิริยกุล. 2523 :168)

จากบทความของไพรธ ยังทำให้คณะผู้วิจัยทราบถึงอิทธิพลของสถาบันทางศาสนาในภาคเหนือ ว่าชาวบ้านทุกคนในสมัยก่อนจะเกี่ยวข้องกับวัด พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก สามารถกล่าวได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตเลย เนื่องจากพระสงฆ์ในสมัยก่อนมีบทบาทต่อชาวบ้านเป็นอย่างมาก ทั้งช่วยเหลือในหลายๆเรื่อง เช่น เป็นผู้อบรมสั่งสอนลูกหลานผู้ชายในหมู่บ้าน ช่วยเหลือชาวบ้านในเรื่องของการดำรงชีวิต เป็นผู้นำร่องโครงการต่างๆเพื่อให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เห็นได้จากบทความของสมบุรณ์ สุขสำราญ ในหนังสือเรื่อง “พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงการเมืองและสังคม” ในบทที่ว่าด้วยเรื่อง “พระสงฆ์ การเมือง และการพัฒนา” หัวข้อย่อย “ผลกระทบของการพัฒนาชนบทโดยพระสงฆ์” สมบุรณ์ สุขสำราญ กล่าวไว้โดยสรุปว่า

“ผลกระทบทางเศรษฐกิจต่อชาวบ้านนั้น พระสงฆ์มีบทบาทเป็นอย่างมากผ่านการสร้างโครงการต่างๆขึ้นเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านในทุกๆทาง เป็นต้นว่า ส่งเสริมการเกษตร ส่งเสริมอาชีพและโครงการอบรมวิชาชีพ โครงการเหล่านี้ส่งผลให้ชาวบ้านไม่เพียงแต่ลดค่าใช้จ่ายในครอบครัว ยังเพิ่มรายได้เล็กน้อยอีกด้วย ส่วนผลกระทบทางสังคมต่อชาวบ้าน เป็นผลกระทบที่ต่อเนื่องมาจากทางเศรษฐกิจส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งเป็นผลกระทบทางสังคมอย่างเป็นเอกเทศ ซึ่งผลที่ชาวบ้านได้จากพระสงฆ์ก็คือ การพัฒนาผู้นำชนบท เนื่องจากการฝึกผู้นำของชนบทนั้น ผ่านการอบรมจากพระสงฆ์และจากการติดตามพระสงฆ์ในขณะที่พระผู้นำท่องถิ่นเข้าไปพัฒนาหมู่บ้าน ปลูกความสำนึกทางสังคม เป็นการสร้างจิตสำนึกให้ทุกคนในสังคมรักหมู่บ้านของตนเอง กระชับความผูกพันระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน การลดอบายมุขและถือศีลห้า ส่วนในเรื่องของผลกระทบทางการเมืองต่อชาวบ้าน ก็เกิดจากผลสืบเนื่องมาจากผลกระทบทั้งสองที่กล่าวมาข้างต้น” (สมบุรณ์ สุขสำราญ. 2527: 148)

ในทางเศรษฐกิจนั้น วัดช่วยชาวบ้านในแง่ของการให้ความรู้ให้ปัญญาแก่ชาวบ้านในการประกอบอาชีพและดำเนินชีวิต แต่ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านก็จะนำเอารายได้ส่วนหนึ่งมาบริจาคให้กับวัดหรือช่วยก่อสร้างอาคารสถานที่ต่างๆภายในวัดซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นการทำบุญอย่างหนึ่งจึงจะเห็นได้ว่าชาวบ้านกับวัดต่างตอบแทนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้แก่กันและกัน ส่วนในทางสังคมพระสงฆ์มีบทบาทในการช่วยขัดเกลาทางสังคมและจัดระเบียบต่างๆทางสังคมให้กับชาวบ้านโดยอ้อม เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้ที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อชาวบ้านทั้งหลาย จึงพระสงฆ์และวัดส่งผลกระทบต่อชาวบ้านในทางที่ดีเป็นอย่างมาก พระสงฆ์เป็นผู้นำของชาวบ้าน และสามารถนำพาชาวบ้านไปสู่การจัดระเบียบที่ดีทางสังคม เพราะฉะนั้นบทความทั้งสองบทความข้างต้นทำให้คณะผู้วิจัยทราบถึงอิทธิพลของพระสงฆ์ในสมัยก่อนมากขึ้นและสามารถนำไปวิจัยประเด็น/โจทย์ที่ได้ตั้งขึ้น อย่างมีความกระจ่างมากขึ้น

ย้อนกลับไปในภาคเหนือสมัยก่อนการหลอมรวมล้านนาเข้ากับราชอาณาจักรสยามที่เปลี่ยนผ่านมาเป็นรัฐชาติ (Nation state) เป็นไปอย่างค่อนข้างราบรื่น แม้จะมีปฏิกิริยาจากชาวล้านนาบ้าง แต่ไม่เป็นเหตุใหม่ที่เกิดการแทรกแซงจากภายนอก ภาคเหนือยังคงมีเอกลักษณ์ของภาคตนเอง และพระพุทธศาสนาก็เป็นส่วนช่วยให้เกิดการจัดระเบียบสังคมอยู่แล้ว ตามคำกล่าวของ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ดังนี้

“.....พระพุทธศาสนาเป็นตัวส่งเสริมความรู้ทางสังคมวิทยา ทำให้เข้าใจคนและสังคมไทยมากขึ้น คุณค่าในแง่เป็นที่ยึดมั่นสำคัญของค่านิยมทางสังคมและขนบธรรมเนียมประเพณีมากมายในสังคมไทย” (สัญญา สัญญาวิวัฒน์.2533 :124)

จากข้อความข้างต้น เราอาจกล่าวได้ว่า ในสมัยที่โลกวิวัตน์ยังไม่ส่งผลต่อตัวเรามากนัก วิถีชาวบ้านให้คุณค่าแก่พระพุทธศาสนาอย่างมาก อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมพระพุทธศาสนาในชนบทขณะนี้ ไม่ได้เกิดขึ้นจากพลวัตรภายในชนบทเอง กล่าวคือ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จุดเริ่มต้นไม่ได้อยู่ที่ชาวบ้าน วัด หรือพระสงฆ์ แต่อยู่ที่กระแสภายนอกและการรับเอาวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาในชนบท โดยมีรัฐเป็นตัวผลักดันที่สำคัญ พลังสำคัญของการเปลี่ยนแปลง ณ ตอนนี้อยู่ที่นโยบายและแผนพัฒนาโดยเจตนาตั้งใจของผู้บริหารประเทศที่จะนำเอาความเป็นสมัยใหม่ที่ส่วนกลางเห็นว่าเหมาะสม เข้าไปภายในหมู่บ้านชนบท ยกตัวอย่างเช่น การออกแผนพัฒนาชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง หรือการส่งนักพัฒนาการเข้าไปคลุกคลีกับชาวบ้านตามแถบชนบท เพื่อให้มีนโยบายหรือคำสั่งจากทางรัฐบาลไปให้ประชาชนในแถบชนบทปฏิบัติตาม ซึ่งบางครั้งชาวบ้านก็ไม่ได้มีความรู้ความเข้าใจในนโยบายนั้นอย่างเต็มที่ การแทรกแซงจากกระแสภายนอกนี้เอง น่าจะเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้วิถีชาวบ้านในหมู่บ้าน กับพระพุทธศาสนาออกห่างกันมากขึ้น และวัดจึงน่าจะมีความสำคัญกับชุมชนน้อยลง แนวทางธรรมะ หรืออริสัจ 4 จึงอาจถูกลดคุณค่าลงปัจจุบันนี้บทบาทของวัดและพระสงฆ์เริ่มสูญหายไป เพราะความเจริญแบบตะวันตกเข้ามาสู่สังคมไทย อย่างไรก็ตามพระสงฆ์ยังคงมีบทบาทมากบ้างน้อยบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเปลี่ยนแปลงของสังคมแต่ละสังคม

ผลการศึกษาวิจัย

จากการลงสำรวจพื้นที่วิจัย ทำให้ได้รู้ข้อมูลเบื้องต้นทางด้านพระพุทธศาสนาในหมู่บ้าน ทำให้ได้ทราบถึงประวัติของวัดบ้านโป่งโดยสังเขป กล่าวคือ วัดบ้านโป่งเดิมมีชื่อว่า “วัดศรีบุญเรือง” ได้ย้ายมาจากวัดปงตำหนองกว้าง ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ของวัดบ้านโป่งห่างประมาณ ๒๐๐ เมตร เป็นวัดของชาวดอยเงี้ยวให้ความอุปถัมภ์ในขณะนั้นมีคณะศรัทธา ๒๓ หลังคาเรือน คือบ้านโป่งหลวง มี ๖ หลังคาบ้านโป่งสันกลางมี ๕ หลังคา และบ้านโป่งสันซี้เหล็กมี ๑๒ หลังคาต่อมามีชาวบ้านร้องขอให้เลิก จากอำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่จำนวนหนึ่งได้ย้ายถิ่นฐานเดิมมาอยู่ที่บ้านดอนสลีได้ร่วมเป็นศรัทธาอุปถัมภ์วัดเดียวกัน จากนั้นต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๐ชาวบ้านทั้งหลายได้มีความเห็นว่า วัดปงตำหนองกว้างเป็นสถานที่ไม่สะดวกแก่การประกอบศาสนกิจจึงได้ร่วมใจกันสร้างวัดใหม่ขึ้นที่บ้านโป่งหนองหลวง โดยการนำของพระไชยวงศ์และท่านท้าวหนัะไชย ได้ตั้งชื่อวัดว่า “วัดศรีบุญเรือง” ต่อมาภายหลังได้เปลี่ยนชื่อวัดตามความนิยมของชาวบ้าน ซึ่งตรงกับชื่อของหมู่บ้านว่า “วัดบ้านโป่ง” จากนั้นต่อมาได้เริ่มสร้างเสนาสนะขึ้น เช่น กุฏิ วิหาร ศาลาได้ฉลองพร้อมกัน

เมื่อวันที่ ๔ มกราคม ๒๓๗๗ ต่อมาเจ้าอาวาสรูปที่ ๒ คือพระธรรมวงศ์ ท่านได้สร้างธรรมาสจตุรมุขหรือหอธรรมทรงศิลปะล้านนา(ปัจจุบันยังคงอยู่ในสภาพเดิม) จากนั้นต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ เจ้าอาวาสรูปที่ ๗ คือครูบาไชยมังคละจุฬาวชิรปัญญา หรือครูบาปัญญาท่านได้สร้างอุโบสถกลางน้ำ ขนาดกว้าง ๕ เมตร ยาว ๙ เมตรและสร้างวิหารขึ้นใหม่ รวมค่าก่อสร้างทั้งสิ้น ๑,๐๑๕ แดบ (๗,๖๑๒ บาท) ได้ทำการฉลองในปีชวด พ.ศ. ๒๔๕๖ ขณะนั้นครูบาท่านได้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์เป็นเจ้าคณะแขวงแม่พริก(เจ้าคณะอำเภอรูปแรกของอำเภอแม่สรวย)ต่อมาครูบาได้นำพาญาติโยมไปอัญเชิญพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนเป็นเนื้อทองสำริดจำนวน ๔ องค์ คือ พระทรงเครื่อง พระสิงห์หนึ่ง พระสิงห์สามและพระปางอุ้มบาตร จากวัดปงตำหนองกว้างเดิม มาประดิษฐานไว้ ณ วัดบ้านโป่งเพื่อเก็บรักษาไว้สักการบูชา จากนั้นมาในวัน พุทธศักราชที่ ๑๘ เดือนกรกฎาคมพ.ศ. ๒๔๗๒ ตรงกับเดือน ๑๑ เหนือ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ครูบาท่านได้อาพาหนักเพราะชราภาพมากแล้ว จึงได้ถึงแก่กรรมภาพ รวมศิริอายุได้ ๗๕ ปี ๕๔ พรรษาจากนั้นต่อมาวัดบ้านโป่งมีเจ้าอาวาสถึง ๒๒ รูป ปัจจุบันคือ พระมหาจรินทร์จิรวิฑูโธ ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส เมื่อวันที่ ๑ เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๔๓เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๓๐ และเป็นเจ้าคณะตำบลป่าแดด เมื่อวันที่ ๙ มกราคมพ.ศ. ๒๕๔๕

คณะผู้วิจัยได้พบว่าสิ่งที่ได้ทำการศึกษามาก่อนลงภาคสนามกับสิ่งที่ได้มาศึกษานั้นไม่ตรงกันเนื่องจากอดีตของชาวบ้านในหมู่บ้านบ้านโป่งนั้น ความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนาที่มีต่อชาวบ้านนั้น เป็นไปในลักษณะของพระพุทธศาสนาแบบพิธีกรรม ซึ่งไม่ใช่พระพุทธศาสนาในลักษณะของอุดมคติ ที่เคร่งครัดชาวบ้านจะเข้าใจและมองพระพุทธศาสนาในลักษณะของพิธีกรรมและเป็นรูปธรรมเท่านั้น กล่าวคือ การเข้าวัดนั้นจะเข้าวัดเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา เข้าวัดเพื่อใส่บาตรในวันพระเท่านั้น นอกจากนี้หากไม่ใช่ช่วงที่เป็นเทศกาล เช่น ช่วงเข้าพรรษา วันพระ งานประเพณี สงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ ฯลฯ ชาวบ้านก็จะไม่ได้เข้าวัดนัก สิ่งที่เราควรสังเกตก็คือ ค่านิยมที่ผู้ปกครองส่งเสริมให้บุตรหลานของตนได้รับการศึกษามากขึ้นกว่าในอดีต ซึ่งนั่นก็ทำให้การเลือกส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียนในโรงเรียนต่างๆก็เปลี่ยนไป จากเดิมที่ชาวบ้านไม่ได้ให้ความสำคัญกับการเรียนมากนัก ก็จะส่งลูกหลานไปเรียนที่วัด ก็จะเปลี่ยนเป็นส่งไปเรียนในโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพทางการสอนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนเอกชนหรือแม้กระทั่งการส่งบุตรหลานเข้าไปเรียนในโรงเรียนต่างอำเภอ เป็นต้น ซึ่งจากการสำรวจก็สามารถแยกกลุ่มโรงเรียนที่เป็นปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนในหมู่บ้าน ได้แก่ โรงเรียนบนดอย และโรงเรียนบ้านโป่ง และโรงเรียนอื่นๆต่างอำเภอ ซึ่งกลุ่มแรกคือโรงเรียนบนดอยจะมีเรื่องของศาสนาอื่น ๆ นั้นก็คือศาสนาคริสต์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ส่วนกลุ่มที่สองคือโรงเรียนบ้านโป่ง และโรงเรียนอื่นๆที่อยู่ต่างอำเภอก็มีอิทธิพลต่อทัศนคติของชาวบ้านในเรื่องพระพุทธศาสนาเหมือนกัน ดังนี้

โรงเรียนบนดอยนั้น เด็กส่วนมากจะเป็นชาวเขาเผ่ามูเซอแดง และเผ่ามูเซอบาหลา ซึ่งศาสนาที่เด็กนักเรียนนับถือนั้นนอกจากศาสนาพุทธ แล้วยังมีเด็กที่นับถือศาสนาคริสต์ด้วย ซึ่งการเรียนการสอนนั้นก็จะมีประสิทธิภาพไม่สูงมาก ถ้าเทียบกับโรงเรียนที่อยู่ในเมือง แต่จะมีบางกรณีกับทางโรงเรียนจะมีทุนให้กับนักเรียนบางคน เพื่อส่งเข้าไปเรียนในระดับที่สูงขึ้น แต่มีเงื่อนไขว่าเด็กเหล่านั้นเมื่อจบการศึกษาแล้วต้องกลับมาทำงานใช้ทุนให้กับโรงเรียนแห่งนี้ และจากข้อมูลที่ได้ศึกษามากก็พบว่า เด็กที่ได้รับทุนไปศึกษาต่อส่วนมากมักจะนับถือศาสนาคริสต์ นอกจากนั้นแล้วยังมีเด็กบางคนเลือกที่จะเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์เพื่อเรียนที่โรงเรียนแห่งนี้ ซึ่งจากการเริ่มมีศาสนาอื่นเข้ามาเผยแพร่ในบริเวณนั้นอย่างเช่นศาสนาคริสต์นั้น ทำให้

ความสำคัญของศาสนาพุทธน้อยลง จากการเรียนการสอนวิชาพุทธศาสนาในโรงเรียนที่จะช่วยปลูกฝังให้เด็กเข้าใจในคำสอนของพระพุทธศาสนาก็กลับถูกแทนที่ด้วยการสอนแบบคริสต์ ทำให้เด็กสมัยนี้เห็นความสำคัญของกิจกรรมทางพุทธศาสนาน้อยลง เข้าวัดน้อยลง และนั่นก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ทัศนคติ และวิถีชีวิตของคนสมัยนี้โดยเฉพาะกลุ่มเด็ก ต่อพระพุทธศาสนานั้นเปลี่ยนไปจากเดิม

โรงเรียนบ้านโป่ง นักเรียนส่วนมากเป็นเด็กจากพื้นราบ มีเด็กชาวเขาอยู่เล็กน้อย โดยส่วนมาก เมื่อเด็กที่จบการศึกษาจากที่นี่แล้ว ผู้ปกครองก็มักจะส่งบุตรหลานของตนเข้าไปศึกษาต่อในอำเภอเมืองหรือต่างจังหวัด เนื่องจากโรงเรียนในตัวเมืองจะมีความพร้อมด้านการสอนมากกว่า นอกจากนั้นยังมีปัจจัยด้านอื่นอีก เช่น สถาบันกวตริวิชาต่างๆที่เป็นสิ่งจูงใจให้เด็กนักเรียนออกจากหมู่บ้านมากขึ้น โดยจากการสัมภาษณ์คุณแม่จันทร์นวล ซึ่งเป็นเจ้าของบ้านที่เรามาอาศัยอยู่ด้วย ก็พบว่าลูกสาวของแม่จันทร์นวล ก็กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนในตัวเมืองเชียงราย และจะกลับบ้านแค่วันเสาร์-อาทิตย์เท่านั้น หรือบางครั้งก็ไม่กลับเนื่องจากต้องเรียนพิเศษตามสถาบันกวตริวิชา ซึ่งคุณแม่จันทร์นวลก็ให้ความเห็นว่า เหตุที่ส่งลูกสาวเข้าไปเรียนในเมืองเพราะอยากให้ลูกสาวได้เรียนในโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพสูงสุด ถึงแม้ว่าจะทำให้ได้เจอกันน้อยลง แต่นั่นก็เป็นสิ่งที่ดีสำหรับอนาคตของลูกซึ่งทัศนคติ ค่านิยมที่ต้องการให้บุตรหลานของตนได้รับการศึกษาที่ดีที่สุด จึงส่งไปยังต่างอำเภอ เหตุนี้เองทำให้เด็ก หรือคนรุ่นหนุ่มสาวของหมู่บ้านมีเวลาอยู่ในหมู่บ้านน้อยลง

อย่างไรก็ตามวันและโอกาสต่างๆที่ทำให้ชาวบ้านไปวัดนั้น แม้จะเป็นไปเนื่องด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น คนเฒ่าคนแก่ เข้าเพื่อต้องการทำบุญ สงบจิตสงบใจ วัชรุณเข้าวัดเนื่องจากวัดเป็นสถานที่ที่จะได้พบปะเพื่อนฝูงและคนที่ชอบพอกัน ส่วนเด็กนั้นเข้าวัดเนื่องจากตามผู้ใหญ่ผู้ใหญ่ไป นอกจากนี้ปัจจัยที่สำคัญที่สามารถทำให้คนสามารถเข้าวัดได้ในช่วงเทศกาลและทำให้ชาวบ้านผูกพันกับวัดก็เพราะในอดีตยังมีความเจริญ ยังไม่มีการเข้ามาของรัฐและกระแสโลกาภิวัตน์ และหากดูจากข้อมูลที่ศึกษามาในภาพกว้างนั้น สิ่งที่สังเกตได้ในหมู่บ้านคือ การใช้คำนำหน้าเรียกผู้ที่บวชเป็นเณรว่า “หนาน” และบวชเป็นพระว่า “น้อย” ทำให้สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ในอดีตนั้นผู้คนจะผูกพันกับวัดและติดค่านิยมที่ว่า ผู้หญิงจะเลือกที่จะแต่งงานกับหนานมากกว่าน้อย ส่วนคนที่ไม่ได้ผ่านการบวชเรียนถือว่าเป็นคนดิบซึ่งไม่นิยมจะแต่งงานด้วย เนื่องจากในอดีตผู้ที่ผ่านการบวชเรียนถือว่าผ่านการอบรมบ่มนิสัยมาแล้ว จากการที่เราได้ไปสอบถามข้อมูล ก็ยังได้รับการแนะนำต่อๆมาว่าควรที่จะไปปรึกษาหรือสอบถามกับใครได้บ้าง พบว่าชาวบ้านมักจะแนะนำให้ไปปรึกษาพ่ออู้นหนานดิบ และพ่อหนานเสม ซึ่งทั้งสองคนได้รับการยกย่องจากชาวบ้านว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ภายในหมู่บ้าน ทำให้ทราบว่าในอดีตชาวบ้านส่วนหนึ่งยังมีค่านิยมแบบเดิมอยู่

ประเด็นที่น่าสนใจคือ การเข้าวัดแม้จะลดน้อยลงกว่าในอดีตก็ตามแต่ความสำคัญของพระพุทธศาสนาต่อจิตใจของชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นยังคงมีอยู่ ชาวบ้านยังคงมีค่านิยมเกี่ยวกับจารีตประเพณีแบบโบราณ แม้ว่าจะมีอิทธิพลจากภายนอกที่แพร่เข้าไปในหมู่บ้าน แต่แก่นของศาสนาพุทธก็ยังคงดำรงอยู่ได้ แม้ว่าชาวบ้านจะเข้าวัดน้อยลง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าชาวบ้านจะเอาใจออกห่างจากพระพุทธศาสนา ชุมชนยังคงอยู่กับวัดต่อไป ในขณะที่เดียวกันพระสงฆ์ก็ยังพยายามปรับตัวให้เข้ากับชุมชนที่เปลี่ยนไปด้วย จะเห็นได้

จากเจ้าอาวาสก็ยังสามารถใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ เช่น คอมพิวเตอร์ หรือ โทรศัพท์มือถือได้ ในวัดก็มีการปรับระบบให้ไปกันได้กับชุมชนแบบใหม่ เป็นต้น

จากการศึกษาภาคสนามพบว่าปัจจุบันสิ่งที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนาและชาวบ้านในหมู่บ้านเปลี่ยนไปนั้น คือการเข้ามาของภาครัฐและกระแสโลกาภิวัตน์ โดยต้องยอมรับว่าการศึกษาที่พัฒนามากขึ้นและโลกาภิวัตน์ทำให้ผู้คนเห็นห่างจากกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากความเจริญที่มีมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้ทุกคนจะต้องศึกษาหาความรู้ เพื่อที่จะพัฒนาชุมชนของตนเอง ทำให้ปัจจุบันนี้ ชาวบ้านจะปลูกฝังลูกหลานของตนเองให้เห็นความสำคัญของการศึกษามากเป็นพิเศษ อีกทั้งปัจจุบันวันสำคัญทางศาสนาที่เป็นวันหยุดราชการนั้น มีเพียงไม่กี่วันเท่านั้น ส่วนวันพระนั้น ก็ไม่ตรงกับวันหยุดสุดสัปดาห์ ทำให้การปลูกฝังในอดีตที่จะพาลูกหลานเข้าวัดด้วยทุกครั้งที่ตนเข้าวัดทำบุญ นอกจากนี้การรับโลกาภิวัตน์เข้ามาถึงแม้ว่าจะพัฒนาชุมชน ให้ชุมชนมีเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เช่น ในอดีตชาวบ้านทำนาได้เพียงปีละหนึ่งครั้ง ปัจจุบันเมื่อผู้นำชุมชนและชาวบ้านร่วมมือร่วมใจกันศึกษาและหาหนทางในการขยายเศรษฐกิจของตนเองและชุมชน ก็สามารถจัดสรรระบบชลประทานของหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี ทำให้สามารถทำนาได้ถึงปีละสองครั้ง นาครั้งแรกนั้นใช้รับประทานกันเองในครัวเรือน นาครั้งที่สองนั้นนำส่งออกขาย สิ่งทีกล่าวมาข้างต้นจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เยาวชนและชาวบ้านที่ต้องทำงานห่างเหินจากวัด เนื่องด้วยเวลาที่ผู้คนมีน้อยลง นอกจากชาวบ้านห่างเหินจากพระพุทธศาสนาแล้ว การเข้ามาของโลกาภิวัตน์ก็ยังทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัวก็ห่างเหินไปเรื่อยๆ ด้วย ไม่ค่อยเห็นความสำคัญของการพึ่งพาอาศัยกัน การที่ครอบครัวปลูกฝังให้ลูกหลานเห็นความสำคัญของการเรียนหนังสือเพียงอย่างเดียว ส่งให้ลูกหลานเข้ารับการศึกษในโรงเรียนที่ดี เข้าเรียนพิเศษในเมือง สิ่งเหล่านี้ทำให้เยาวชนรุ่นใหม่นอกจากจะไม่เห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนาในหมู่บ้านแล้ว ยังทำให้รู้สึกว่าจะสามารถอยู่ได้โดยไม่ต้องการระบบเครือญาติ การพึ่งพาอาศัยกัน

แต่อย่างไรก็ตามจากการสังเกตและการสัมภาษณ์ของกลุ่มผู้วิจัยแม้ว่าจะเห็นคนในหมู่บ้านเข้าวัดแต่เฉพาะเพียงช่วงเทศกาล เช่น ช่วงเข้าพรรษา หรือ นโยบายที่รัฐส่งเสริมพระพุทธศาสนาไม่มากเท่ากับการศึกษา หรือแม้กระทั่งคนรุ่นใหม่สนใจในพุทธศาสนาได้น้อยลงจากเดิม เพราะว่าเทคโนโลยีและความสมัยใหม่เข้ามา รวมทั้งการที่ชาวบ้านเองต่างตั้งหน้าตั้งตาทำมาหากินกันมากกว่าที่จะเข้าวัด ทำบุญ จนมีเพียง “แม่อยู่” หรือ หญิงสูงอายุเท่านั้นที่ เข้าไปทำบุญตักบาตรที่วัด

สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่เหมือนกับจะเป็นตัวแสดงว่าพระพุทธศาสนาเสื่อมลงตามกระแสโลกาภิวัตน์ แต่การเข้าวัดหรือทำบุญ ไม่ได้เป็นสิ่งที่แสดงว่าคนในหมู่บ้านมีจิตใจที่เสื่อมถอยลงแต่อย่างใด จากการสังเกตพบว่าชาวบ้านเองเปิดประตูบ้านไว้ หรือแทบไม่มีรั้วกันซึ่งกันและกัน ชาวบ้านสามารถเข้าออกและไปมาหาสู่กันได้โดยเสรี โดยไม่ได้เกรงกลัวการลักขโมย และจากการสัมภาษณ์และสอบถามคนในหมู่บ้านเอง พวกเขาบอกว่า คนในหมู่บ้านต่างก็เป็นญาติกัน ไว้เนื้อเชื่อใจกัน แม้กระทั่งกุญแจรถยนต์พวกเขายังวางแขวนไว้นอกบ้านใกล้ๆกับที่รถจอดอยู่ก็ได้โดยไม่ได้อะไร ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถสะท้อนให้เห็นถึงว่าศีลธรรมและความเกรงกลัวต่อบาปตามหลักของพระพุทธศาสนายังคงอยู่ไม่ได้เสื่อมคลายไปเพราะว่ากระแสโลกาภิวัตน์เข้ามาดังนั้น การทำบุญใส่บาตรเข้าวัดที่น้อยลงและการทำบุญเฉพาะเทศกาลสำคัญไม่ได้เป็นสิ่งที่แสดงว่าชาวบ้าน

จะมีความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนาลดลงหรือปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้าน้อยลง แต่กิจกรรมต่างๆที่เป็นผลมาจากโลกาภิวัตน์นั้นทำให้การดำเนินชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปเท่านั้น ความยึดมั่นหรือเชื่อถือในพระพุทธศาสนาเองก็ยังคงอยู่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไป ความซื่อสัตย์และการไว้น้ำใจกันยังคงมีอยู่ในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือแทรกแซงความเป็นสมัยใหม่ ทั้งจากรัฐ จากสิ่งแวดล้อม รวมทั้งประเพณีที่ดั้งเดิมและความเชื่อต่างๆก็ยังคงมีอยู่ แม้ว่าจะถูกกลบเลือนไปตามกาลเวลาไปบ้าง เพราะความเชื่อต่างๆอาจถูกความรู้และวิทยาการสมัยใหม่ ทำให้เป็นสิ่งที่ไม่น่าเชื่อถือเหมือนเมื่อก่อนที่ยังไม่มีความรู้และวิทยาการใหม่ๆเหล่านั้น แต่ชาวบ้านก็ยังยอมรับประเพณีและความเชื่อเก่าแก่ที่มีอยู่แต่เดิม โดยไม่ได้ลบหลู่แต่อย่างใด โดยเห็นได้จากการมีศาลต่างๆในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าความเชื่อต่างๆ ที่อาจจะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาบ้าง ไม่เกี่ยวข้องบ้างก็ยังคงอยู่แม้ว่ากระแสโลกาภิวัตน์จะแพร่เข้ามา

อย่างไรก็ดี ชาวบ้านในหมู่บ้านสามารถปรับตัวเข้ากับโลกาภิวัตน์และการเข้ามาของรัฐได้ เพราะชาวบ้านเองก็เข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่ สุภาจิตคำหนึ่งของเจ้าอาวาสที่ได้กล่าวไว้จากมุมมองของผู้ที่เกี่ยวข้องทางพระพุทธศาสนาโดยตรง ก็คือ “เวลามีความสุขพระหมดความหมาย เวลาใกล้ตายความหมายอยู่ที่พระ” จากคำกล่าวนี้ บ่งบอกได้ถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาว่าแม้กาลเวลาหรือสิ่งต่างๆจะเปลี่ยนไปมากเพียงใด แต่ลึกๆแล้วศาสนายังคงฝังรากลึกลงในจิตใจของชาวบ้านอยู่ เมื่อเดือดร้อนหรือถึงยามจำเป็น ชาวบ้านก็จะหันหน้าเข้าวัด หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสามารถอยู่อย่างมั่นคงได้ แม้ในกระแสโลกาภิวัตน์ก็ตาม

กิจกรรมและความเชื่อทางพุทธศาสนาในหมู่บ้านบ้านโป่ง

การสืบทอดประเพณี คือ ความเชื่ออย่างโดยการนำผ้าสีเหลือง ไปผูกไว้กับต้นไม้ที่มีอายุมาก มีความเชื่อว่าจะทำให้ต้นไม้มีอายุยืนนาน

การทำพิธีสืบทอดประเพณี จะทำเมื่อมีคนเจ็บป่วย หรือมีเหตุร้าย ทำโดยพระ หรือคนเฒ่าคนแก่ที่สวดคาถาเป็น โดยการนำกากกล้วยมาทำเป็นฐานสี่เหลี่ยม ภายในจะมีใบตองที่ทำเป็นรูปถ้วยเพื่อใส่อาหาร ซึ่งการทำพิธีสืบทอดประเพณีนั้นก็เพื่อให้ผู้ป่วยได้มีขวัญและกำลังใจที่ดีขึ้น

ทำบุญตักบาตร เป็นกิจกรรมทางพุทธศาสนาอย่างหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านได้ใกล้ชิดกับวัดและพระสงฆ์มากขึ้น โดยกิจกรรมนี้คือจะให้ชาวบ้านเขียน ชื่อตนเองหรือผู้ที่ล่วงลับไปแล้วเพื่อเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ จากนั้นก็นำกระดาดทั้งหมดมารวมกัน และจะมีพระสงฆ์ที่นิมนต์มาจากเชียงใหม่มาเป็นผู้จับสลาก และอ่านชื่อในกระดาดนั้น เพื่อเป็นการอุทิศส่วนบุญ และทำให้ชาวบ้านได้เข้ามาฟังธรรมในวัดอีกด้วย

ช่วงเข้าพรรษา ประมาณเดือนสิงหาคม ถึง พฤศจิกายน ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวบ้านจะได้มีปฏิสัมพันธ์กับวัดและพระสงฆ์มากกว่าช่วงอื่นๆ เนื่องจากมีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา มาก มีทั้งการทำบุญตักบาตร มีเทศน์ โดยชาวบ้านในหมู่บ้านบ้านโป่งจะให้ความสนใจกับกิจกรรมต่างๆในช่วงวันเข้าพรรษาเป็นอย่างมาก แต่หากพ้นช่วงนี้ไปแล้ว กิจกรรมก็จะลดลงมาก

ผีปอบ คือ เป็นการเซ่นไหว้บรรพบุรุษ โดยจะจัดในช่วงเดือนมิถุนายน โดยการนำอาหารและผักผลไม้มาจุดธูปไหว้บรรพบุรุษ หลังจากนั้นแล้วก็จะให้ผู่อุโสของครอบครัวจับข้าวเปลือกที่เตรียมไว้เพื่อเสี่ยงทาย

ถ้าจับได้ 12 คู่ ก็แสดงว่าบรรพบุรุษได้ทานของที่เช่นไหว้อิ่มแล้ว แต่ถ้ายังจับไม่ได้ตามนั้น ก็ต้องจับใหม่ไปเรื่อยๆ

เจ้าพ่อปุดำ เป็นเรื่องเล่าที่เกิดขึ้นเมื่อประมาณ 700 ปีก่อน ซึ่งเป็นเจ้าทางเชียงรายที่ได้เสียชีวิตลงใกล้กับคลองแห่งหนึ่ง ต่อมาชาวบ้านคนหนึ่งได้ไปหาปลาตรงคลองนั้นและจับปลาตุ๋นได้ ซึ่งปลาตุ๋นตัวหนึ่งมีลักษณะที่พิเศษกว่าตัวอื่นๆคือ มีตาสีดำ เมื่อนางฟองจันทร์ได้นำปลาไปขายในตลาดก็ปรากฏว่าไม่มีใครซื้อปลาตุ๋นตัวนั้น และได้มีความเชื่อว่าปลาตัวนั้นคือเจ้าพ่อปุดำ ซึ่งนางฟองจันทร์เป็นร่างทรง ซึ่งชาวบ้านที่เชื่อก็จะนำอาหารไปเช่นไหว้ บ้างก็ขอโชคออวย บ้างก็ขอให้ทำคุณไสยต่างๆ

จากการที่ได้ไปลงสำรวจภาคสนามที่หมู่บ้าน บ้านโป่งแล้ว ก็จะพบว่าปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลกระทบและทำให้เกิดการเปลี่ยนทัศนคติ ค่านิยม และวิถีชีวิต ความเชื่อต่างๆของคนในหมู่บ้านต่อทัศนคติที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา นั่นก็คือ ค่านิยมที่ผู้ปกครองส่งเสริมให้บุตรหลานของตนได้รับการศึกษามากขึ้นกว่าในอดีต ซึ่งนั่นก็ทำให้การเลือกส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียนในโรงเรียนต่างๆก็เปลี่ยนไป จากเดิมที่ชาวบ้านไม่ได้ให้ความสำคัญกับการเรียนมากนัก ก็จะส่งลูกหลานไปเรียนที่วัด ก็จะเปลี่ยนเป็นส่งไปเรียนในโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพทางการสอนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนเอกชนหรือแม้กระทั่งการส่งบุตรหลานเข้าไปเรียนในโรงเรียนต่างอำเภอ เป็นต้น ซึ่งจากการสำรวจก็สามารถแยกกลุ่มโรงเรียนที่เป็นปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนในหมู่บ้าน ได้แก่ โรงเรียนบดออย และโรงเรียนบ้านโป่ง และโรงเรียนอื่นๆต่างอำเภอ ซึ่งกลุ่มแรกคือโรงเรียนบดออยจะมีเรื่องของศาสนาอื่นนั่นก็คือศาสนาคริสต์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ส่วนกลุ่มที่สองคือโรงเรียนบ้านโป่ง และโรงเรียนอื่นๆที่อยู่ต่างอำเภอก็มีอิทธิพลต่อทัศนคติของชาวบ้านในเรื่องพระพุทธศาสนาเหมือนกัน ดังนี้

โรงเรียนบดออยนั้น เด็กส่วนมากจะเป็นชาวเขาเผ่ามูเซอแดง และเผ่ามูเซอบาหลา ซึ่งศาสนาที่เด็กนักเรียนนับถืออยู่นอกจากศาสนาพุทธ แล้วยังมีเด็กที่นับถือศาสนาคริสต์ด้วย ซึ่งการเรียนการสอนนั้นก็จะมีความมีประสิทธิภาพไม่สูงมาก ถ้าเทียบกับโรงเรียนที่อยู่ในเมือง แต่จะมีบางกรณีกับทางโรงเรียนจะมีทุนให้กับนักเรียนบางคน เพื่อส่งเข้าไปเรียนในระดับที่สูงขึ้น แต่มีเงื่อนไขว่าเด็กเหล่านั้นเมื่อจบการศึกษาแล้วต้องกลับมาทำงานใช้ทุนให้กับโรงเรียนแห่งนี้ และจากข้อมูลที่ได้ศึกษามากก็พบว่า เด็กที่ได้รับทุนไปศึกษาต่อส่วนมากมักจะนับถือศาสนาคริสต์ นอกจากนั้นแล้วยังมีเด็กบางคนเลือกที่จะเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์เพื่อเรียนที่โรงเรียนแห่งนี้ ซึ่งจากการเริ่มมีศาสนาอื่นเข้ามาเผยแพร่ในบริเวณนั้นอย่างเช่นศาสนาคริสต์นั้น ทำให้ความสำคัญของศาสนาพุทธน้อยลง จากการเรียนการสอนวิชาพุทธศาสนาในโรงเรียนที่จะช่วยปลูกฝังให้เด็กเข้าใจในคำสอนของพระพุทธศาสนากลับถูกแทนที่ด้วยการสอนแบบคริสต์ ทำให้เด็กสมัยนี้เห็นความสำคัญของกิจกรรมทางพุทธศาสนาน้อยลง เข้าวัดน้อยลง และนั่นก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ทัศนคติ และวิถีชีวิตของคนสมัยนี้โดยเฉพาะกลุ่มเด็ก ต่อพระพุทธศาสนานั้นเปลี่ยนไปจากเดิม

โรงเรียนบ้านโป่ง นักเรียนส่วนมากเป็นเด็กจากพื้นราบ มีเด็กชาวเขาอยู่เล็กน้อย โดยส่วนมาก เมื่อเด็กที่จบการศึกษาจากที่นี่แล้ว ผู้ปกครองก็มักจะส่งบุตรหลานของตนเข้าไปศึกษาต่อในอำเภอเมืองหรือต่างจังหวัด เนื่องจากโรงเรียนในตัวเมืองจะมีความพร้อมด้านการสอนมากกว่า นอกจากนั้นยังมีปัจจัยด้านอื่น

อีก เช่น สถาบันกวตวิชาต่างๆที่เป็นสิ่งจูงใจให้เด็กนักเรียนออกจากหมู่บ้านมากขึ้น โดยจากการสัมภาษณ์คุณแม่จันทร์นวล ซึ่งเป็นเจ้าของบ้านที่เรามาอาศัยอยู่ด้วย ก็พบว่าลูกสาวของแม่จันทร์นวล ก็กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนในตัวเมืองเชียงราย และจะกลับบ้านแค่วันเสาร์-อาทิตย์เท่านั้น หรือบางครั้งก็ไม่กลับเนื่องจากต้องเรียนพิเศษตามสถาบันกวตวิชา ซึ่งคุณแม่จันทร์นวลก็ให้ความเห็นว่า เหตุที่ส่งลูกสาวเข้าไปเรียนในเมืองเพราะอยากให้ลูกสาวได้เรียนในโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพสูงสุด ถึงแม้จะทำให้ได้เจอกันน้อยลง แต่นั่นก็เป็นสิ่งที่ดีสำหรับอนาคตของลูก ซึ่งทัศนคติ ค่านิยมที่ต้องการให้บุตรหลานของตนได้รับการศึกษาที่ดีที่สุด จึงส่งไปยังต่างอำเภอ เหตุนี้เองทำให้เด็ก หรือคนรุ่นหนุ่มสาวของหมู่บ้านมีเวลาอยู่ในหมู่บ้านน้อยลง ดังนั้นกิจกรรมต่างๆที่จะได้ทำร่วมกับคนในหมู่บ้านก็มีน้อยลง กิจกรรมหนึ่งนั่นก็คือกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเคยเป็นสถาบันพื้นฐานที่คนในหมู่บ้านในอดีตใช้ในการดำรงชีวิต ทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในวันสำคัญต่างๆ การใช้วัดเป็นแหล่งพบปะพูดคุยกันของคนในหมู่บ้านก็เริ่มน้อยลง เนื่องจากเด็กได้ออกไปนอกหมู่บ้านมากขึ้น และรับวัฒนธรรมใหม่ๆกลับเข้ามาเรื่อยๆที่อาจมีทัศนคติที่แย้งกับวัด ซึ่งการที่ได้ออกไปข้างนอกได้พบกับเทคโนโลยีและความเป็นสมัยใหม่มากขึ้นทำให้มองว่าการเข้าวัดเป็นเรื่องน่าเบื่อ จำเจ ไม่มีสิ่งดึงดูดที่น่าทำ ทำให้พฤติกรรมของเด็กรุ่นนี้ที่แสดงต่อพระพุทธศาสนานั้น ต่างกับคนรุ่นก่อนๆ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการมีทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไปในเรื่องของการเรียนหนังสือ ได้ส่งผลกระทบต่อค่านิยมในการเข้าวัดของคนในหมู่บ้านอีกด้วย นอกจากนั้นไม่เพียงแค่วัฒนคติของเด็กต่อวัดที่เปลี่ยนแปลงไป แต่เราจะพบว่าทัศนคติและวิถีชีวิตของผู้ใหญ่ ก็เปลี่ยนไปด้วย อย่างเช่นในอดีต เมื่อมีเวลาว่าง หรือในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ผู้ใหญ่ก็จะเข้าวัดทำบุญ ฟังเทศน์เป็นประจำ แต่ในปัจจุบันด้วยภาระงานที่ต้องทำมากขึ้นเพื่อหาเงินส่งเสียให้บุตรหลานของตนได้เรียนในระดับสูงๆ จึงทำให้เวลาว่างในการเข้าวัดและทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนานั้นน้อยลง จนนานเข้าจึงทำให้ทัศนคติของผู้ใหญ่ที่มีต่อวัดนั้นเปลี่ยนไปจากเดิม

จากวัฒนธรรมและความเชื่อต่างๆของคนในหมู่บ้านนั้น ไม่ว่าจะเป็น เรื่องผีปู้ย่า, สิบชะตาป่า, สิบชะตาคน ฯลฯ ล้วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และชาวบ้านก็ได้นำมาปฏิบัติสืบทอดมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน แต่เนื่องด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามาเปลี่ยนทัศนคติ และวิถีชีวิตของชาวบ้าน ทำให้พวกเขาเรียนรู้ที่จะปรับตัว และเลือกที่จะปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อดั้งเดิมเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ยกตัวอย่าง เช่น ประเพณีสิบชะตาป่า ในอดีตอาจมีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าป่าเจ้าเขา ให้พื้นที่นั้นอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณอาหาร แต่ในปัจจุบันการทำพิธีสิบชะตาป่าอาจมีจุดประสงค์แอบแฝงที่นอกเหนือจากการบูชาเจ้าป่าเจ้าเขาแล้ว ยังเป็นการเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้กับต้นไม้ ทำให้ต้นไม้ที่ทำพิธีนั้นดูขลัง ทำให้ชาวบ้านหรือพวกลักลอบตัดต้นไม้ ไม่กล้าที่จะตัด เพราะเนื่องจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามาเกี่ยวข้องทำให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรมากขึ้น ชาวบ้านจึงรู้จักการปรับเปลี่ยนประเพณีเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบัน นอกจากนั้นแล้ว การที่ชาวบ้านไม่ค่อยเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาตั้งในอดีตนั้น อาจไม่ได้หมายความว่ากระแสโลกาภิวัตน์จะเป็นตัวทำลายวิถีชีวิตและความผูกพันของชาวบ้านต่อพระพุทธศาสนาแต่อย่างใด เพียงแต่ชาวบ้านรู้จักที่จะปรับตัวให้เข้ากับสิ่งใหม่ๆที่กำลังเข้ามา ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีต่างๆ โทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น ซึ่งบางครั้งการไม่เข้าไปร่วมกิจกรรมที่วัด แต่ชาวบ้านบางครั้งยังได้รับชมข่าวสารเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาผ่านสื่อออนไลน์ ซึ่งจะสะดวกกว่าการที่จะต้องออกไปที่วัดด้วยตนเอง เพราะชาวบ้านก็ต่างมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปไม่เหมือนในอดีต ดังนั้น

โลกาภิวัตน์ไม่ได้ทำให้ความผูกพันของชาวบ้านต่อพระพุทธศาสนานั้นหายไปซะทีเดียว แต่จะเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ เพื่อที่จะปรับตัว และปฏิบัติตนต่อประเพณีและความเชื่อต่างๆ ให้สอดคล้องกับความเป็นไปได้ในปัจจุบันให้ได้มากที่สุด

ข้อเสนอแนะต่อแนวคิดวิชาการที่ได้เรียนมา และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการวิจัยวิถีชีวิตของชาวบ้านในหมู่บ้านที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนาดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ทำให้เราทราบว่าความเป็นสมัยใหม่ที่แพร่เข้าสู่หมู่บ้านแห่งนี้ ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านออกห่างไกลจากพระพุทธศาสนาและวัดมากขึ้น ซึ่งการตอบโจทย์การวิจัยในหัวข้อ ไทยพุทธกับกระแสโลกาภิวัตน์ ในครั้งนี้สามารถนำมาเทียบเคียงเพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะต่อแนวคิดวิชาการที่เรียนมาได้ ดังนี้

ในหนึ่งหมู่บ้าน จะมีวัดประจำหมู่บ้าน เฉลี่ยหมู่บ้านและ 1 แห่ง โดยกลุ่มผู้วิจัยได้ลงสำรวจพื้นที่ภายในหมู่ที่ 10 มีชื่อว่า บ้านโป่ง และมีวัดบ้านโป่งเป็นวัดประจำหมู่บ้าน ซึ่งการที่ชาวบ้านในหมู่บ้านมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดต่อกันมากับพระพุทธศาสนากระแสหลักแล้ว ยังมีส่วนผสมของลัทธิความเชื่อแบบชาวบ้าน (local religion) ผสมอยู่ด้วย ดังเช่นความเชื่อเรื่อง “ผีปู้ย่า” ซึ่งก็จะพบเห็นศาลที่ใช้เป็นตัวแทนของ “ผีปู้ย่า” เพื่อใช้เคารพสักการะ อยู่ในบริเวณหมู่บ้าน ซึ่งตามที่ปรากฏอยู่ในเอกสารประกอบการสอน สัปดาห์ที่ 4 ลำดับที่ 9 ศาลนี้ก็คือผีของบรรพบุรุษ ผู้ล่วงลับไปแล้วของชาวบ้าน ซึ่งเชื่อว่าเป็นผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน และเมื่อถึงเวลา ชาวบ้านก็จะมารวมตัวกันประกอบพิธีเช่นผีปู้ย่าที่บริเวณศาลนี้ ซึ่งศาลผีของบรรพบุรุษของบ้านนาอัครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเรียกว่า “ผีปู้ตา” แต่ในบ้านโป่งที่ผู้วิจัยได้ศึกษา จะเรียกว่า “ผีปู้ย่า” เมื่อสอบถามจากคนชราในหมู่บ้านก็ได้รับความมาว่า เพราะชาวบ้านที่นี่ให้ความสำคัญต่อผู้หญิงและผู้ชายเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ ในบ้านโป่ง ผีปู้ย่าจะไม่มีการทรงเจ้า ที่มีการทรงเจ้านั้น จะเป็นคนทรงเจ้าของ “เจ้าพ่อปู้ตา” ซึ่งฟังถือกำเนิดมานานเจ้าพ่อปู้ตามาเมื่อร้อยกว่าปีนี่เอง จะสังเกตได้ว่า หมู่บ้านแต่ละแห่งมักจะมีวัฒนธรรมชุมชนที่แตกต่างกันไป ตามสำนักทางประวัติศาสตร์ของชุมชน เพราะประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านมักจะไม่มีการเก็บบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรที่แน่นอน ใช้วิธีเล่าขานเป็นตำนานสืบทอดกันมา จึงทำให้หมู่บ้านไทยแต่หมู่บ้านแตกต่างกันทั้งทางวัฒนธรรมและประเพณี ความเชื่อเรื่องผีปู้ยานี้ เกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบโครงสร้างของชาวบ้านในบ้านโป่งเป็นอย่างยิ่ง ตามเอกสารประกอบการสอนได้กล่าวไว้ว่า

“ ผีปู้ตา ก็คือผีบรรพบุรุษของชาวบ้านที่ชาวบ้านเชื่อว่าเมื่อบรรพบุรุษของคนได้เสียชีวิตไปแล้วก็ยังกลับมาให้ความคุ้มครองรักษาชาวบ้านที่เป็นลูกหลานของผู้ตายอยู่ “ (สุเทพ สุนทรเภาสัช. เอกสารประกอบการเรียนลำดับที่ 9: 146)

การที่คนในหมู่บ้านนับถือผีบรรพบุรุษจากที่เดียวกัน ทำให้เกิดสำนึกของความเป็นเครือญาติกัน ตามแบบสังคมไทยที่มักจะใช้ระบบญาติพี่น้องมาจัดลำดับความสัมพันธ์ในสังคม และนอกจากนี้ เมื่อถึงเทศกาลเช่นผีปู้ย่า ชาวบ้านก็จะฆ่าสัตว์ เช่น หมู หรือทำอาหารเลี้ยงมือใหญ่ ซึ่งพิธีนี้จึงเป็นพิธีที่ทำให้ได้จำหน่ายจ่ายแจกสิ่งบริโภคนในบรรดาสมาชิกในสังคมได้ด้วย แนวคิดวิชาการของ สุเทพ สุนทรเภาสัช จึงสามารถนำมาอธิบายความสัมพันธ์เหล่านี้ได้ในระดับหนึ่ง

นอกจากนี้ สถาบันพระพุทธศาสนาก็ไม่ได้มีอิทธิพลหรือมีอำนาจครอบงำการจัดระเบียบทางสังคม เท่าแต่ก่อนอีกต่อไป จากแนวความคิดของ ฟิลิป เฮิร์ช อธิธิพลการที่รัฐได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของหมู่บ้าน และหมู่บ้านก็ได้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ ทำให้รัฐเข้ามามีบทบาทในการจัดลำดับความสัมพันธ์ในสังคม แทน ทำให้อิทธิพลของรัฐ เข้ามาแทนที่อิทธิพลจากพระพุทธศาสนา และความเป็นสมัยที่แพร่เข้าไปสู่หมู่บ้าน ก็ส่งผลกระทบให้คนรุ่นใหม่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา แต่ไปยึดติดกับวัตถุ เทคโนโลยีมากขึ้น ประเด็นที่น่าสนใจ คือ จากเอกสารประกอบการสอน เรื่อง รัฐ การพัฒนาชนบทและการ สืบทอดลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้านทางภาคเหนือของไทย เมื่อนำมาเทียบเคียงกันระหว่างวัด บ้านช้างจากเอกสารประกอบการเรียน กับวัดบ้านโป่ง แม้วัดบ้านโป่งจะมีขนาดเหมือนกับวัดบ้านช้าง มี พระภิกษุ และเณรไม่ก็รูป แต่เจ้าอาวาสของวัดบ้านโป่งในขณะนี้ มิได้มีภูมิฐานะเป็นคนบ้านโป่งโดยกำเนิด และไม่ได้มีอิทธิพลต่อชาวบ้านเท่าวัดบ้านช้าง กล่าวคือ ไม่ได้เป็นบุคคลสำคัญในการพัฒนาและทะนุบำรุงวัด และไม่ได้ทำหน้าที่สำคัญๆในกิจกรรมต่างๆของหมู่บ้าน จึงจะเห็นได้ว่าผู้ใหญ่ที่ทำหน้าที่สำคัญๆในหมู่บ้าน มี อิทธิพลมากกว่าเจ้าอาวาส และผู้ใหญ่เหล่านั้นหันไปอิงอยู่กับสถาบันรัฐมากกว่าสถาบันศาสนา ดังที่ปรากฏอยู่ใน เอกสารประกอบการสอนวัดจึงได้รับการพัฒนาตามอัตภาพ และไม่มียงบประมาณในการทะนุบำรุงศาสนา เลย อาจเป็นเพราะว่าในช่วง 20 – 30 ปีมานี้ รัฐได้เข้ามาจัดการกับหมู่บ้านมากกว่าในสมัยก่อนมาก จึงทำให้ ภาพของวัดเมื่อหลายสิบปีก่อน ไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบกับปัจจุบันนี้ได้

สำหรับข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย จากผลการวิจัยทัศนคติของชาวบ้านต่อการทำกิจกรรมและพิธีกรรม ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยนั้นพบว่า ชาวบ้านมีทัศนคติที่ดีต่อการทำกิจกรรมและพิธีกรรมในวัน สำคัญทางพระพุทธศาสนา แต่ว่าปัจจุบันชาวบ้านให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนาอย่างลงอย่างมาก ด้วย เหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้มีข้อเสนอแนะ ที่อาจจะมีส่วนช่วยเป็นแนวทางที่พุทธศาสนิกชนควรจะนำไปปฏิบัติ และ ทางผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐและเอกชน นำไปประยุกต์พัฒนาในพระพุทธศาสนาในอนาคต อาจที่ได้ลักษณะ ต่อไปนี้

1. ชาวบ้านควรศึกษาหาความรู้ ให้เข้าใจในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยควรจดบันทึกข้อมูล ประเพณีหรือวันสำคัญต่างๆอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรเพิ่มขึ้นและให้เข้าใจง่ายขึ้นกว่าที่มีอยู่ และร่วมกันจัด กิจกรรม เผยแพร่ความรู้เหล่านั้นแก่เด็กให้มากขึ้น ว่าพิธีกรรมแต่ละพิธีกรรมเป็นอย่างไร จะช่วยให้เด็กๆ ตะหนักถึงความสำคัญและปฏิบัติตนได้ถูกต้องตามวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

2. การปฏิบัติตนของชาวบ้านในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ไม่ควรเอาวันสำคัญทางศาสนาไป ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขควรละเว้นจากสิ่งเสพติด รักชาติ ไม่ให้นำเอาวันสำคัญที่ทางราชการหยุดในทำกิจกรรม ทางศาสนาไปเป็นวันเลี้ยงฉลอง และในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ควรรณรงค์ให้หนุ่มสาวเข้าร่วมทำ กิจกรรมและพิธีกรรม ต่างๆให้มากขึ้น

3. ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยคิดว่าควรมีการจัดป้ายนิทรรศการให้ดึงดูดความสนใจ เพื่อจะได้เป็นแรงจูงใจให้กับผู้เข้าร่วมงาน และเป็นแรงจูงใจให้คนมาร่วมทำกิจกรรมกับทางศาสนาได้อีกด้วย

เนื่องจากกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาไม่ค่อยจะเด่นมากสักเท่าไร ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ หรือว่าเอกชน ควรมีการประชาสัมพันธ์ เกี่ยวกับการทำกิจกรรมและการเข้าร่วมพิธีกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ให้ทั่วถึง มากกว่านี้

4. ทางภาครัฐ ควรจัดให้งบประมาณกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเกี่ยวเพื่อใช้ในการจัดกิจกรรมทางศาสนาเพิ่มมากขึ้น เพื่อจะได้นำไปจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริม หนุนบำรุงพระพุทธศาสนาในอนาคตต่อไป

13. วาทกรรมการพัฒนาชุมชนของรัฐกับการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน

ส่วนนี้จะศึกษาวาทกรรมการพัฒนาชุมชนของรัฐผ่านการจัดตั้งโครงการกองทุนหมู่บ้าน: ศึกษากรณีบ้านโป่ง ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

บทสำรวจงานวิชาการและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัย:

การศึกษาและทำความเข้าใจเรื่อง วาทกรรมการพัฒนาชุมชนของรัฐผ่านการจัดตั้งโครงการกองทุนหมู่บ้าน:ศึกษากรณีบ้านโป่ง ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นโครงการพัฒนาของรัฐจากมุมมองของชาวบ้าน ในกรณีการจัดตั้งระบบกองทุนภายในหมู่บ้าน จึงจำเป็นต้องศึกษาในหลายประเด็นเพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจ การอธิบาย และวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้เห็นถึงวาทกรรมการพัฒนา การปฏิบัติการทางวาทกรรมทั้งในส่วนของภาครัฐและชาวบ้าน คณะผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาใช้เป็นกรอบอ้างอิงในการศึกษา ดังนี้

1) แนวคิดวาทกรรมการพัฒนาสวนกระแสการพัฒนาหลัก

- ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนอยู่แล้ว
- การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมสองกระแส
- การเน้นลักษณะคุณค่าทางจริยธรรมของวัฒนธรรมพื้นบ้าน
- การเน้นการต่อต้านกระแสการพัฒนาของรัฐ

2) แนวคิดเรื่องการพัฒนา (Development)

3) แนวคิดเรื่องวาทกรรมและการวิเคราะห์วาทกรรม(Discourse and Discourse Analysis)

แนวคิดวาทกรรมการพัฒนาสวนกระแสการพัฒนาหลัก

ในขณะที่เป้าหมายในการพัฒนาของรัฐ คือ เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ การสร้างรัฐชาติและความทันสมัย และการพัฒนาชนบทถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการควบคุมทรัพยากรจากภายนอกหรือสังคมในระดับกว้าง แต่การเข้ามาของรัฐและทุนในฐานะการพัฒนาชนบท กลับทำให้อำนาจใน

การควบคุมทรัพยากรของท้องถิ่นลดลง จึงทำให้เราไม่สามารถวิเคราะห์การพัฒนาชนบทอย่างเป็นอิสระจากประเด็นการควบคุมและการใช้อำนาจได้

ในสภาพที่ชุมชนชนบทกำลังเผชิญกับกระแสทุนนิยมที่เข้ามาในชุมชนในรูปของการพัฒนา ที่ทำให้อำนาจในการควบคุมและการจัดการกับทรัพยากรของท้องถิ่นลดลง ซึ่งในประเทศไทยนั้นได้มีการก่อตัวของกระแสความคิดที่เป็นการทวนกระแสการพัฒนาของรัฐ อันเป็นที่รู้จักกันในนามของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน โดยเสนอความคิดในการพัฒนาที่เน้นการเชื่อมั่นและส่งเสริมศักยภาพของชาวบ้านในการพัฒนาตนเองบนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งมีแกนกลางของวัฒนธรรมชุมชน คือ การให้ความสำคัญกับคน และความผสมกลมกลืนกันในชุมชน อาทิเช่น การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นการเสนอภาพความเป็นชุมชนที่ได้แย่งการพัฒนากระแสหลัก ที่เน้นวัฒนธรรมแบบปัจเจกนิยม บริโภคนิยม วัตถุนิยม และความแปลกแยก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ากระแสความคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นวาทกรรมที่ก่อตัวขึ้นมาเพื่อต้านกระแสการพัฒนาของรัฐและนำเสนอแนวทางการพัฒนาสังคมที่เน้นความเท่าเทียมกันในการควบคุมและการจัดการทรัพยากรที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจแบบมีศีลธรรมของ Scott ที่ว่าหลัก 2 ข้อที่ชาวนาใช้วัดความยุติธรรมของสังคมและคนในสังคม ได้แก่ สิทธิที่จะมีพอกิน (rights to subsistence) และการเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน (norm of reciprocity) อันเป็นความสำนึกในสิทธิพื้นฐานที่สังคมและเพื่อนร่วมสังคมที่มีจริยธรรมควรให้หลักประกันขั้นต่ำเพื่อให้ชาวนาประทังชีวิตอยู่ได้ โดยแสดงออกในรูปของสถาบันต่างๆ ของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Scott 1976) การก่อตัวขึ้นของแนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนเกิดขึ้นจากปัจจัยทั้งภายนอกและภายในประเทศเอง กล่าวคือ ปัจจัยภายนอกประเทศเกิดจากการให้ความสำคัญกับการพัฒนาวัฒนธรรมในระดับสากล ส่วนปัจจัยภายในประเทศเกิดจากการคุกคามของระบบทุนนิยมต่อชุมชนหมู่บ้าน แนวโน้มการสลายตัวของชุมชนในขณะที่วัฒนธรรมชุมชนยังเข้มแข็ง การตื่นตัวของปัญญาชนและผู้มีการศึกษาต่อการมีส่วนร่วมในทางการเมืองหลังเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลง เมื่อ 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง ทำให้เกิดเป็นกระแสความตื่นตัวของพลังของชุมชน และมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ทั้งในแง่ของจุดเน้น แนวทางในการวิเคราะห์ หรือแม้แต่ข้อเสนอต่อการพัฒนาชนบท (ยุคติ 2538: 75-78)

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2534) ได้สรุปแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนออกเป็น 4 แนวคิดจากความคิดของปัญญาชนที่เป็นผู้นำทางความคิดตั้งแต่ในช่วงแรก ได้แก่

แนวคิดแรก คือ ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนอยู่แล้ว วัฒนธรรมนี้ให้คุณค่าแก่ความเป็นคนและแก่ชุมชนที่มีความผสมกลมกลืนกัน และวัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุด ซึ่งจะใช้เป็นประโยชน์ได้เมื่อมีการปลูกให้สมาชิกแห่งชุมชนมีจิตสำนึกรับรู้ในวัฒนธรรมของตน

แนวคิดที่สอง คือ การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมสองกระแส คือ กระแสวัฒนธรรมชาวบ้านและกระแสวัฒนธรรมทุนนิยม โดยวัฒนธรรมของชาวบ้านมีความเป็นอิสระ เนื่องจากผูกพันอยู่กับความเป็นชุมชนหรือหมู่บ้านที่เป็นรูปแบบสังคมที่มีความคงทนถาวรและยืนนาน จึงเสนอให้เปลี่ยนแนวทางการพัฒนาไปเป็นการ

พึ่งตนเองอย่างในอดีต และเสนอบทบาทของชนชั้นกลางในการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชาวบ้าน นำทรัพยากรจากสังคมเมืองไปให้กับชนบทมากขึ้นและคัดค้านการบีบบังคับของรัฐบาลต่อหมู่บ้าน

แนวคิดที่สาม คือ การเน้นลักษณะคุณค่าทางจริยธรรมของวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เป็นอิสระและยังดำรงอยู่ในปัจจุบันในสถาบันหมู่บ้าน มากกว่าเสนอให้ต่อต้านวัฒนธรรมของรัฐและระบบทุนนิยม การพัฒนาคือการสืบทอดวัฒนธรรมชุมชนอันดีงามและการพึ่งตนเองที่เคยมีมาแต่ในอดีตแต่กำลังสูญหายไป

แนวคิดที่สี่ คือ การเน้นการต่อต้านกระแสการพัฒนาของรัฐและส่งเสริมชุมชนให้เข้มแข็งบนพื้นฐานของศาสนาธรรม

การนำเสนอกระแสแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทย ที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวชนบทบนพื้นฐานเศรษฐกิจแบบยังชีพ และลักษณะวัฒนธรรมชุมชนที่ให้ความสำคัญกับน้ำใจและความเป็นชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายหลักในการวิจารณ์กระแสการพัฒนาของรัฐและระบบทุนนิยมที่สร้างผลกระทบในด้านลบต่อชุมชน ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากนักวิชาการว่าเป็นการนำเสนอภาพของชุมชนหมู่บ้านในลักษณะอุดมคติที่ดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน ซึ่งมีพื้นฐานมาจากแนวคิดเกี่ยวข้องกับชุมชนของนักสังคมศาสตร์ เช่น Ferdinand Tonnies ที่พูดถึงความเป็นชุมชนแบบ Gemeinschaft ว่ามีเอกภาพทางวัฒนธรรมบนพื้นฐานของจิตใจ ซึ่ง Atsushi Kitahara ได้ให้ความเห็นว่าแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนตรงกันกับแนวคิดแบบ Populism ที่เกิดขึ้นในที่ต่างๆทั่วโลก ด้วยการเน้นด้านจิตใจและความชอบธรรมของชาวบ้านในการพึ่งตนเอง เป็นทางเลือกในการพัฒนาเพื่อต่อต้านความทันสมัยและวัตถุนิยม (อานันท์ 2539: 38-39) ซึ่งภาพลักษณ์ของหมู่บ้านเชิงคุณค่าของสำนักวัฒนธรรมชุมชนนั้นมีปัญหาอยู่บ้าง ในแง่ที่เน้นลักษณะดั้งเดิมที่จะไม่เปลี่ยนแปลงและให้ความสำคัญกับองค์กรชุมชนในระดับหมู่บ้านมากเกินไป เพราะจากการศึกษาประวัติศาสตร์พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมอย่างใหญ่หลวงในชนบทและการรวมตัวของคนในท้องถิ่นต่างๆ ในพื้นที่ที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันก็มีความหลากหลายมาก และในการวิจารณ์ของยุคติ (ยุคติ มุกดาวิจิตร, 2538) ที่ว่าทำให้ได้ภาพหมู่บ้านแบบอุดมคติ เพราะแนววัฒนธรรมชุมชนใช้วิธีคิดวิธีศึกษาที่นักมานุษยวิทยา เรียกว่า การสร้างภาพตัวแทนซึ่งตั้งอยู่บนสมมติฐานว่ามีความเป็นจริงดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง และผู้ศึกษาสามารถไปค้นพบเพื่อสะท้อนให้ผู้อื่นรับรู้ได้ และนักมานุษยวิทยาใช้วิธีคิดดังกล่าวสร้างความชอบธรรมให้กับการสร้างภาพตัวแทน ซึ่งไม่ใช่ภาพหมู่บ้านตามที่เป็นจริง แต่เป็นเพียงภาพลักษณ์ตามอุดมคติของผู้ศึกษา ซึ่งสะท้อนความจริงเพียงบางส่วน แต่ก็ไม่ใช่ว่าภาพลวง หากผู้ศึกษายอมรับข้อจำกัดในวิธีของตนว่า การศึกษาของตนนั้นอยู่ในบริบททางการเมืองของการช่วงชิงการนิยามความหมายของสังคมชนบท(อานันท์ 2539:42-44)

แนวความคิดวัฒนธรรมชุมชนได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ในแง่ของวิธีคิดที่เน้นการมองความต่อเนื่องและความคงทนของต้นแบบทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากลักษณะดั้งเดิมว่า เป็นวิธีคิดที่ทำให้มุมมองมิติทางวัฒนธรรมอย่างหยุดนิ่ง ไม่เคลื่อนไหว ในขณะที่วิธีคิดในการศึกษาวัฒนธรรมปัจจุบันเน้นการศึกษาวัฒนธรรมในมิติของความเคลื่อนไหวมากที่สุด กล่าวคือ มองวัฒนธรรมในแง่ของกระบวนการคิด เพราะมีการเคลื่อนไหว

เพื่อการเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตใหม่ และปรับตัวภายใต้บริบททางสังคมและธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากขึ้น

กล่าวโดยสรุปแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นวาทกรรมกระแสต้านทานในการพัฒนาที่เน้นความเป็นกลุ่มหรือความเป็นชุมชน ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นทางเลือกหนึ่งในการพัฒนาที่ด้านการพัฒนากระแสหลักที่เน้นปัจเจกนิยม บริโภคนิยมหลักในบริบทของสังคมปัจจุบัน

แนวคิดเรื่องการพัฒนา (Development)

การพัฒนา (Development) หมายถึง การกระทำที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการดำรงชีวิตที่ดีขึ้นทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ จากคำจำกัดความนี้ก็คือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งจะเน้นเป็นพิเศษว่าการเปลี่ยนแปลงนั้น เปลี่ยนแปลงอะไร เปลี่ยนแปลงอย่างไร ไปสู่จุดมุ่งหมายอะไร สิ่งเหล่านี้ย่อมต้องอาศัยการสื่อสารเป็นสื่อกลางเพื่อให้การพัฒนาสังคมทุกรูปแบบประสบความสำเร็จ เพราะการสื่อสารกับสังคมไม่สามารถแยกจากกันได้โดยเด็ดขาด การสื่อสารจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอควบคู่ไปกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดนิ่ง

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ประเทศไทยได้เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างจริงจังเป็นลำดับ โดยรัฐได้กำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับแรกและได้ดำเนินการติดต่อกันเรื่อยมาจนในปัจจุบันเข้าสู่แผนฯ ฉบับที่ 9 ซึ่งผลของการพัฒนาเป็นที่ประจักษ์ว่าเศรษฐกิจของประเทศไทยได้ประสบความสำเร็จในการขยายและกระจายฐานการผลิต เพิ่มกำลังการผลิตมากขึ้นแทบทุกสาขาอย่างกว้างขวาง รวมทั้งการเร่งการส่งเสริม การส่งออกและเพิ่มการจ้างงานมากขึ้น อย่างไรก็ตามการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงเวลาที่ผ่านมานี้ เป็นการพัฒนาทางด้านวัตถุเป็นส่วนใหญ่ และได้สะสมปัญหาและก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางด้านทรัพยากรเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านทรัพยากรที่ดิน พลังงาน แหล่งน้ำ ป่าไม้ หรือแหล่งอาหารต่าง ๆ ได้ถูกทำลายไปอย่างมาก ทั้งที่เป็นการกระทำโดยตรงของมนุษย์ และสะท้อนผลข้างเคียงของพฤติกรรม และความไม่รู้ของมนุษย์ ซึ่งเป็นต้นตอของปัญหา เนื่องจากคนเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของสังคม สังคมจะเสื่อมสลายรุ่งเรืองหรือเจริญพัฒนาเพียงใดนั้น คนในสังคมจะเป็นตัวแปรสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้น และเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า สังคมใดประกอบด้วยคนที่มีคุณภาพ สังคมนั้นย่อมเจริญได้

เมื่อพิจารณาแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนา จะพบว่ามีลักษณะที่คลุมเครืออยู่ 2 นัยยะ ซึ่งค่อนข้างเินทฤษฎีที่แตกต่างกัน 2 ทฤษฎีเอาไว้เกี่ยวกับศักยภาพของการพัฒนา กล่าวคือ

1. เป็นเรื่องของทิศทางการเจริญเติบโตทางด้านศักยภาพของผู้คน ที่เป็นการกำหนดตัดสินใจ โดยตัวของพวกเขาเอง ซึ่งบ่งถึงวิสัยทัศน์อันหนึ่งเกี่ยวกับความองกามของมนุษย์และความหลากหลาย ที่ซึ่งผู้คนและสังคมได้รับอิสระจากข้อจำกัดภายนอก และได้ค้นพบศักยภาพต่าง ๆ ด้วยตัวตนของพวกเขาเอง

2. ศักยภาพของผู้คนได้ถูกกำหนดมาแล้วจากภายนอกของการพัฒนา เป็นลักษณะของการมองเห็นหรือต้องเผชิญหน้ากับธรรมชาติ ที่อยู่รูปแบบเดียวเท่านั้น สำหรับสังคมทั้งหมด (ไม่มีความหลากหลาย)

การสะท้อนให้เห็นถึง 2 นัยยะที่เกี่ยวกับการพัฒนาดังกล่าวข้างต้น ได้นำไปสู่วิสัยทัศน์ที่แตกต่างกันอย่างถึงรากเกี่ยวกับความดีงามของมนุษย์ โดยนัยยะแรกชี้ไปยังทิศทางของ “ความเป็นป่า” ที่ไม่มีการควบคุม หรือถูกจำกัด ที่ที่ผู้คนและสังคมงอกงามขึ้นมาตามวิถีทางของพวกเขาเองโดยเฉพาะ ในขณะที่นัยยะที่สอง ชี้ไปที่ลัทธิอุตสาหกรรมนิยมที่มีลักษณะเป็นแบบเดียวกัน และเป็นโลกาภิวัตน์ ซึ่งผู้คนทั้งหมดและทุก ๆ หนแห่งต่างเดินตามกันไปในทิศทางเดียวกัน เมื่อแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมต่าง ๆ ทำให้นัยยะแบบที่สองได้เข้ามามีอิทธิพลครอบงำความเป็นจริงเกี่ยวกับพัฒนาการทางสังคมและเศรษฐกิจ และได้สะท้อนให้เห็นอุดมคติของการพัฒนา คือก่อให้เกิดสังคมอุดมคติในแบบเดียวกัน ถูกสร้างขึ้นเป็นจินตนาการ ในฐานะที่เป็นมาตรฐานของความเจริญงอกงามของสังคมมนุษย์ทุก ๆ สังคม ซึ่งได้ให้อำนาจการเข้าไปแทรกแซงหรือก้าวร้าวต่อชีวิต ความเป็นอยู่ของมนุษย์และสังคมต่าง ๆ ในนาม “เพื่อความดีงามของพวกเขา” ระดับของ “การพัฒนา” ก็จะสามารถวัดได้ในทอมต่าง ๆ ของเศรษฐกิจ และความเป็นมนุษย์ สามารถที่จะได้รับการจัดลำดับได้ ในระดับสูงต่ำให้เป็นโลกที่หนึ่ง โลกที่สอง และโลกที่สาม ของแกนและกรอบแห่งความรวนกว่าและยากจนกว่าของการพัฒนาแล้ว และด้อยพัฒนามากกว่า และสำหรับคนที่มีเงินน้อยพวกเขาต้องได้รับการพัฒนา

นับตั้งแต่ประเทศต่าง ๆ ในโลกที่สามเริ่มดำเนินการพัฒนา จากปี ค.ศ. 1950 – 1990 บรรดาผู้นำประเทศและนักวางแผนก็ได้ยึดถือยุทธศาสตร์ “ความเจริญเติบโต” มาตลอดจนอาจกล่าวได้ว่า ยุทธศาสตร์นี้ได้กลายเป็น “อุดมการณ์” ซึ่งหมายถึงความหลงเชื่อว่า หนทางไปสู่ความมั่งคั่ง และความอยู่ดีกินดีของประชาชนมีทางเดียวเท่านั้น นั่นคือ ต้องใช้แบบจำลองการพัฒนาที่มุ่งไปทางด้านการขยายตัวของรายได้ ประชาชาติอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาแนวนี้จะเน้นเรื่องความเจริญทางอุตสาหกรรม การลงทุน เทคโนโลยีสมัยใหม่ การพัฒนาเมือง การส่งออกการท่องเที่ยว ฯลฯ (ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2536 หน้า 115 – 116) ท่ามกลางกระบวนการของการพัฒนาที่รุดหน้าไป ค่านิยมใหม่ๆ เริ่มแผ่กระจายครอบงำสังคมไทย ซึ่งมีผลในการส่งเสริมให้มีการผลิตวัตถุและมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแบบฟุ่มเฟือยมากขึ้น (ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์ , 2536 หน้า 163) ค่านิยมเหล่านี้คือ

- ลัทธิปัจเจกชนนิยมที่เน้นค่านิยมของการแข่งขัน รวมทั้งการแสวงหาอรรถประโยชน์และกำไรสูงสุด
- ค่านิยมที่ส่งเสริมการแสวงหาไขว่คว้าวัตถุ พร้อม ๆ กับลัทธิบริโภคนิยม
- เหตุผลนิยมและความเป็นทางเศรษฐกิจที่อยู่เหนือความรู้สึก ความเข้าใจและความห่วงใยต่อสังคม
- ค่านิยมที่เชื่อมั่นในพลังเทคโนโลยี

ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (อ้างใน วิษณุ บุญมาร์ตน, 2548) จากสำนักคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้อธิบายให้เห็นว่า “การพัฒนา” เป็นแค่เพียงภาษาคำพูดที่กล่าวกันอย่างต่อเนื่อง

ลอยมิได้มีความตั้งใจจริงที่จะทำการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจสังคม “การพัฒนา” เป็นเพียง “วาทกรรมของอำนาจ” มีไว้เพื่อให้ผู้คน “เข้าใจ” และ “ยอมรับ” ในแนวความคิด Postmodern การพัฒนาที่แท้จริงคือการไม่พัฒนา และเป็นการเตือนให้ฝ่ายกระแสหลักยอมรับ “ความหลากหลายทางความคิด” ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพาราไดม์ ทฤษฎีวิวิวิทยา หรือเทคนิคการวิเคราะห์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่ทำงาน “ด้านการพัฒนา” ควรจะศึกษาความรู้ท้องถิ่น เรียนรู้ประสบการณ์ของชุมชน และเข้าร่วมกระบวนการสร้างพลังอำนาจของประชาชนพื้นบ้านในบริบทของวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายทั้งหมดนี้ เพื่อให้เกิดชุมชนยั่งยืนและพึ่งตนเองอย่างมีศักดิ์ศรี

จากแนวคิดการพัฒนาดังกล่าวข้างต้นจะทำให้เราได้เห็นถึงมิติวิถีการพัฒนา ยุทธศาสตร์การพัฒนา และอุดมการณ์ของเจ้าหน้าที่รัฐผู้รับผิดชอบโครงการพัฒนา ที่สะท้อนผ่านทิศทางการวางแผนพัฒนาชนบทผ่านกระบวนการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน ที่มีส่วนเกี่ยวพันกับการกระตุ้นเศรษฐกิจภายในชุมชนให้มีความเจริญก้าวหน้า การพิจารณาโครงการพัฒนาที่เกิดขึ้นอย่างมีหลักการ จะทำให้เห็นว่าการพัฒนานั้นได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดต่อสังคมหรือการดำรงชีวิตของประชาชนในชุมชนท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายอะไร และในขณะเดียวกันยังเป็นสิ่งสะท้อนที่ทำให้เห็นว่าแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา ในมุมมองของรัฐและประชาชนในชุมชนท้องถิ่นนั้น มีการเปลี่ยนแปลงไปมากน้อยเพียงใดนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กล่าวคือการที่รัฐพยายามเข้ามาแทรกแซงเพื่อยกระดับและพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องไปกับการพัฒนากระแสหลักจากตะวันตกดังกล่าว ผ่านกระบวนการจัดตั้งโครงการกองทุนหมู่บ้าน สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการ “พัฒนา” ของรัฐ อย่างไรก็ตามยังเป็นที่ไม่แน่ชัดว่า “การพัฒนา” ผ่านกองทุนหมู่บ้านนี้เป็นการช่วยขับเคลื่อนไปสู่การพัฒนาหรือเป็นการตอกย้ำบั่นทอนวัฒนธรรมชุมชนที่มีแต่เดิม

แนวคิดเรื่องวาทกรรมและการวิเคราะห์วาทกรรม(Discourse and Discourse Analysis)

ธเนศ วงศ์ยานนาวา ได้อธิบายวาทกรรมว่า “ภายใต้ระเบียบวิธีการจัดการที่เกี่ยวกับความจริงนี้มีกลไกที่จะทำให้สามารถแยกแยะได้ว่าประโยคความรู้ใดถูกประโยคความรู้ใดผิด ลักษณะของกฎเกณฑ์ทางภาษาที่ผลิตประโยคความรู้ชุดหนึ่ง ที่จัดกลุ่มผิดกลุ่มถูกไว้ได้นั้นเรียกว่า “ดิสคอล์ส” (Discourse) คุณลักษณะที่มีเอกภาพของดิสคอล์สนี้มีได้ขึ้นอยู่กับความหมายหรือความตั้งใจของผู้ใช้ภาษาแต่ประการใด แต่ขึ้นอยู่กระบบตรรกะภายในดิสคอล์สนั้นเอง” (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2532 หน้า 19)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้อธิบายว่า สังคมจำเป็นต้องอธิบายโครงสร้างการจัดสรรอำนาจ เกียรติยศ และโภคทรัพย์อย่างที่เป็นอยู่ แต่ “คำอธิบาย” นั้น มิได้ปรากฏเป็นคำตอบสำเร็จรูปเพราะ “คำอธิบายของสังคมเป็น “วาทกรรม” (Discourse) คือ การโยงใยข้อเท็จจริงที่สลับซับซ้อนที่สุดเป็นข้อเท็จจริงทุกด้านที่สังคมนั้นรู้ ไม่ว่าจะเป็นการแพทย์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา ภาษา วรรณคดี ฯลฯ เป็นองค์ความรู้ของสังคม วาทกรรมจึงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเหมือนองค์ความรู้ก็เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น คนทุกคนตกอยู่ใต้อำนาจของวาทกรรมหนึ่ง ๆ ทั้งสิ้น เพราะโลกภายนอกมันสัมพันธ์กันอย่างนี้ เราจึงควรมีสถานะอย่างนี้”(นิธิ เอียวศรีวงศ์ , 2532 หน้า 325-326)

อย่างไรก็ตามความหมายของวาทกรรมที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในวงวิชาการนั้น ไม่ใช่การสนทนาโต้เถียง หรือการใช้เหตุผลเท่านั้น หากยังหมายถึงภาษาและอุดมการณ์ทางการเมืองหรือความหมายแฝงที่เกิดจากการใช้ภาษานั้น วาทกรรมเกิดจากการใช้ภาษาโดยเฉพาะภาษาพูดและภาษาเขียนในบริบทแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ แต่ในส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระที่แท้จริงของวาทกรรมนั้นอยู่ที่ปฏิบัติการหรือการกระทำ รวมทั้งความคิดและอุดมการณ์ของคน ซึ่งสะท้อนออกมาผ่านการใช้ภาษา ตามแนวความคิดของฟูโกต์แล้ว “วาทกรรมเป็นรูปแบบของการใช้ภาษาที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันกับอำนาจ สถาบันทางสังคม และตัวบุคคลที่ทำหน้าที่ปฏิบัติการทางวาทกรรม โดยเฉพาะในกลุ่มของปัญญาชนและชนชั้นนำในสังคม” ในลักษณะเดียวกันนี้ โบเว (Paul Bove) ก็นำเสนอว่า “วาทกรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญและทำหน้าที่ช่วยจัดระบบทั้งหมดขององค์ความรู้เกี่ยวกับภาษา ช่วยสร้างระเบียบให้กับการตัดสินใจหรือผิด และชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของตัววาทกรรมเองกับอำนาจในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งมีผลกระทบต่อการทำงานของผู้อื่น”

ส่วนการวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse Analysis) นั้น มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ได้เสนอแนวการวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse Analysis) ซึ่งมองการเปลี่ยนแปลงสังคม ผ่านภาคปฏิบัติการต่าง ๆ ของวาทกรรม (Discourse Practices) เช่น การเรียน การสอน ศูนย์ศึกษาสถาบัน องค์กร หน่วยงานทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน ที่ทำ / คิด / เขียน / พูด/ วิเคราะห์ งานเขียนทุกชนิดไม่ว่าแม้แต่งานเขียนประเภท “ตำราวิชาการ” ต่างก็เป็นเพียงภาคปฏิบัติการของวาทกรรม เป็นภาคปฏิบัติการของอำนาจแบบหนึ่งเท่านั้น เนื่องจากต่างก็เป็นการเขียน ซึ่งถ้าหากไม่เชิดชู ตอกย้ำ ก็ต้องการสลาย สั่นคลอน ล้มล้างหรือสร้างความพรวนัวให้กับบรรดาระบบระเบียบที่ดำรงอยู่ หรือ ฟูโกต์ เรียกว่า The Order of Things ความโดดเด่นของอำนาจอยู่ที่การผลิตวาทกรรม หรือ การสร้าง และสิ่งสำคัญที่อำนาจสร้าง คือ ความรู้ อัตลักษณ์ (Identity) และความจริง วาทกรรมในตัวเอง คือ การต่อสู้ และการครอบงำ วาทกรรม คือ ตัวอำนาจที่ต้องเข้าไปจัดการ / ยึดเอาไว้ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร , 2542) ในการวิเคราะห์วาทกรรมของฟูโกต์ คือ การพยายามศึกษาและสืบค้นกระบวนการ และรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ ในการสร้างเอกลักษณ์ และความหมายให้กับสิ่งที่ห่อหุ้มเราอยู่ในรูปของวาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรมว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ ว่ามีความเป็นมาอย่างไร มีการต่อสู้ช่วงชิงการนำ (Hegemony) ในการกำหนดกฎเกณฑ์ว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ อย่างไรบ้าง มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคล สถาบัน สถานที่ เหตุการณ์อะไรบ้าง และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับการสร้าง รวมตลอดถึงการเก็บกด ปิดกั้น สิ่งเหล่านี้ของวาทกรรมมีอย่างไร ดังนั้นในตัวของวาทกรรมจึงมีอำนาจอยู่ด้วย และอำนาจแห่งวาทกรรมนั้นมีแนวโน้มจะตอกย้ำความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ดำรงอยู่แต่เดิมแล้ว และถ้าวาทกรรมที่ว่านี้ เรียกว่า วาทกรรมกระแสหลัก วาทกรรมที่ก้าวขึ้นมาท้าทายวาทกรรมชนิดแรกก็จะเรียกว่า วาทกรรมทวนกระแส ฟูโกต์ (อ้างใน ชาตรี เพ็ญศรี, 2543) ได้หันมาให้ความสนใจภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมในสังคม (Discursive Practices) ซึ่งเป็นตัวกำหนดและสร้างความรู้ขึ้นมาทำให้นักวิชาการที่ศึกษาเรื่อง “การพัฒนา” ยุคหลังทศวรรษ 1980 หันมาสนใจสิ่งที่เชื่อว่าเป็น “การพัฒนา” เพื่อเข้าใจอำนาจในแง่มุมของการสร้างชุด “ความจริง” มากขึ้น เพราะนอกจากจะเข้าใจอิทธิพลในการกำหนดนโยบายประเทศยากจน ยังเข้าใจความซับซ้อนของการสถาปนาทางอำนาจของความรู้เรื่อง “การพัฒนา” ควบคู่กัน โดยท่ามกลางการก่อตัวยังมีสิ่งที่เรียกว่า “ไม่พัฒนา” และ “ด้อยพัฒนา” อันมีนัยเป็นสิ่งที่อื่นหรือหมายถึง องค์ความรู้และภูมิ

ปัญญาแบบอื่น ที่ไม่ได้มาจากโลกตะวันตกถูกแบ่งประเภท จัดลำดับชั้นทางอำนาจ และถูกควบคุมจัดการโดย “การพัฒนา” ควบคู่อยู่ด้วย (ศุภชัย เจริญวงศ์, 2542)

เนื่องจากวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการใช้ภาษา อำนาจสถาบันทางสังคมและชนชั้นนำในสังคม วาทกรรมจึงเป็นการผลิตหรือสร้างมาตรการตัดสินความเป็นจริง (Truth) ในสังคม ในความหมายนี้ เราอาจทำความเข้าใจได้ว่าความจริงทางสังคมไม่ใช่สิ่งที่อยู่แล้วและเป็นจริงโดยตัวของมันเอง แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขเฉพาะและที่สำคัญถูกพลังอำนาจของวาทกรรมควบคุม กำกับ สิ่งใดจริงหรือเท็จขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นคนใช้ภาษา เพื่อปฏิบัติการทางวาทกรรม เพื่อวัตถุประสงค์อะไร และภายใต้เงื่อนไขอะไรบ้าง (อ้างใน สุริยา สมุทคุปต์ , 2543 หน้า 28-29) ภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมจะเป็นตัวกำหนดขอบเขตของสิ่งที่จะพูด สิ่งที่จะศึกษา ว่าจะพูดอย่างไร พูดเรื่องอะไร ใครเป็นผู้พูด จึงจะได้ความหมายสื่อสารกันรู้เรื่อง และเป็นที่ยอมรับในสังคม ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมยังทำให้ผู้พูดมีอำนาจหรือความชอบธรรมในการพูดถึงเรื่องนั้น ๆ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้านมีความชอบธรรมในการอนุมัติเงินกู้แก่สมาชิก , ผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจในการแต่งตั้ง หากแต่ความชอบธรรมที่แท้จริงแล้วควรอยู่ที่ชาวบ้านในการแต่งตั้งคณะกรรมการ แต่ชาวบ้าน อาจไม่มีอำนาจในการพูดถึงเรื่องดังกล่าวได้ ประเด็นของการวิเคราะห์วาทกรรม ไม่ได้อยู่ที่คำพูดนั้น ๆ ว่าเป็นจริงหรือเท็จ แต่อยู่ที่กฎเกณฑ์ชุดหนึ่งที่เป็นตัวกำกับให้การพูดนั้น ๆ เป็นไปได้มากกว่าจะเป็นเรื่องของข้อเท็จจริง วาทกรรมจึงไม่ใช่เป็นเพียงผลลัพธ์ซึ่งเกิดจากการต่อสู้ เพื่อเปลี่ยนแปลงระบบของการครอบงำ แต่วาทกรรมในตัวของมันเองนั้น คือการต่อสู้และการครอบงำ ซึ่งตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนของอำนาจวาทกรรม ที่มีต่อรูปแบบและวิถีชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคม ก็คืออำนาจของวาทกรรมการพัฒนา ซึ่งวาทกรรมการพัฒนาเป็นตัวกำหนดความหมายกับสิ่งที่เราเรียกว่า การพัฒนา ในสังคมไทยมากกว่า 40 ปี และส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงต่อสังคมไทยอย่างมาก (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2543 หน้า 21-22)

ดังนั้นการที่เราเข้าใจตนเองและสังคมโดยผ่านวาทกรรมการพัฒนาเช่นนี้ อาจจะทำให้เกิดความรู้สึกต่ำต้อย ล้าหลัง และต้องการผลักดันเองให้ก้าวตามประเทศที่พัฒนาแล้วให้ทัน โดยละเลย ทอดทิ้งความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น (การทำให้เป็นอื่น) วาทกรรมพัฒนานี้ได้ครอบครองความเป็นเจ้า หรือเป็นวาทกรรมกระแสหลักอยู่ในสังคมไทยมาเป็นระยะเวลาหลายทศวรรษ และมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการกำหนดแนวทางในการพัฒนาประเทศ สิ่งหนึ่งที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจของวาทกรรมนี้ก็คือ จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรก ๆ ที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุ ซึ่งภาพโดยรวมแล้วมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ดูทัดเทียมกับประเทศทางตะวันตก และผลจากการดำเนินชีวิตตามแนวทางความหมายของวาทกรรมพัฒนาที่เรารับมาจากโลกตะวันตกก็คือ การตัดไม้ทำลายป่า การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย การแย่งชิงอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากชาวบ้าน ชุมชน ไปอยู่ในส่วนกลางแต่เพียงผู้เดียว จนทำให้เกิดการอพยพทั้งถิ่นฐานของชาวชนบท โยงไปถึงปัญหาอาชญากรรม (หรือปัญหานโยบายเชิงโครงสร้าง) และปัญหาการหลั่งไหลของวัฒนธรรมตะวันตก ที่มาพร้อมกับวาทกรรมการพัฒนา ซึ่งสอดใส่ความหมายที่ดูเสมือนว่า ทันสมัยกว่า ซึ่งทำให้เกิดคู่ตรงกันข้ามขึ้นในทันทีกับวัฒนธรรมของท้องถิ่น ที่ถูกทำให้ล้าสมัยไปโดยปริยาย

ปรากฏการณ์ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากวาทกรรมการพัฒนาที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดการตั้งคำถามกับทิศทางการพัฒนาและเกิดแนวคิด การพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาแบบพึ่งตนเองเศรษฐกิจพอเพียง และแนวทางในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ทั้งนี้ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า การพัฒนาแบบยั่งยืน ไม่ใช่วาทกรรมใหม่ถอดด้าม ที่จะอาสาเข้ามาทำลายวาทกรรมการพัฒนาที่ดำรงอยู่แต่อย่างใด การไม่ตั้งคำถามกับสิ่งที่เรียกว่า การพัฒนา ของวาทกรรมการพัฒนาแบบยั่งยืน ประกอบกับการเสนอานิยามของสิ่งที่เรียกว่า การพัฒนาแบบยั่งยืน อย่างคลุมเครือและไม่ชัดเจน ส่งผลให้ตัวการพัฒนาแบบยั่งยืนเองก็ได้รับการปฏิบัติที่ไม่แตกต่างไปจากสิ่งที่เรียกว่า การพัฒนา เท่าใดนัก คือ ยังถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ดีเป็นสิ่งที่น่าพึงปรารถนา ขณะเดียวกันก็เปิดพื้นที่ให้กับบรรดาผู้ที่เกี่ยวข้องเลือกตีความ เลือกให้ความหมายต่อสิ่งที่เรียกว่า การพัฒนาแบบยั่งยืนได้ ต่อไปในแบบฉบับที่ตัวเองต้องการ ไม่แตกต่างไปจากกระบวนทัศน์อื่น ๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความยุติธรรม ประชาธิปไตย ชุมชน ประชาสังคม สิ่งแวดล้อม ฯลฯ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2543 หน้า 2-8)

การที่คณะผู้ศึกษาได้นำแนวคิดเกี่ยวกับวาทกรรมและการวิเคราะห์วาทกรรม มาเป็นกรอบในการศึกษาก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า “การพัฒนา” ที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่จะมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องของอำนาจ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจต่อพื้นที่ต่าง ๆ ในระดับมากน้อยแตกต่างกัน และการวิเคราะห์วาทกรรมพัฒนานั้น จะทำให้เห็นถึงธาตุแท้ของ “การพัฒนา” ว่าไม่ใช่เรื่องของความรู้ เทคนิควิทยาการ ข้อมูล ข่าวสาร หรือความเจริญก้าวหน้าล้วน ๆ แต่เป็นเรื่องของอำนาจและการต่อสู้ทางการเมืองที่หลากหลายและรอบด้าน เพื่อช่วงชิงการนำในการสร้าง หรือแม้แต่การกำหนดกฎเกณฑ์ชุดหนึ่งขึ้นมาเพื่อใช้เป็นกรอบในการพูดถึง เขียนถึง อธิบาย ทำความเข้าใจ เป็นตัวกำหนดหรือสร้างความหมายและการดำรงอยู่ของโครงการพัฒนาต่าง ๆ ให้เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในสังคมและระหว่างสังคม การนำแนวคิดดังกล่าวมาวิเคราะห์กับปรากฏการณ์การพัฒนาที่เกิดขึ้น จะทำให้เราได้เห็นถึงกระบวนการในการสร้างของวาทกรรมพัฒนาชุมชนของรัฐผ่านการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน ว่ามีรายละเอียดขั้นตอน ความสลับซับซ้อน และความเป็นมาของบรรดาเงื่อนไขต่าง ๆ ที่นำไปสู่การก่อตัว การเกิดและภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมการพัฒนาได้อย่างไรบ้าง ได้รับรู้ถึงความแยบยลของอำนาจและการครอบงำที่แฝงเร้นเข้ามาในรูปของ “ความรู้” และ “ความจริง” เกี่ยวกับการพัฒนา ตลอดจนรับรู้ถึงผลกระทบหรือผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น จากการกระทำของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับวาทกรรมพัฒนาชุมชนของรัฐผ่านการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน ศึกษากรณีอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ว่าแท้จริงแล้วกองทุนหมู่บ้าน เปรียบเสมือนวาทกรรมของรัฐที่สร้างขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการครอบงำคนภายในหมู่บ้านในชุมชน สร้างความชอบธรรมในการแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ของรัฐมากขึ้นเพียงใด หรือเป็นเครื่องมือทางการเมืองของรัฐในการสร้างคะแนนนิยมและสร้างความหวังต่าง ๆ แก่ประชาชนอย่างไรบ้าง

ภาพกว้าง/บริบทของประเด็นหรือปัญหา

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมากระบวนการพัฒนาของรัฐที่ตกอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ได้มีบทบาทต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ของประเทศต่าง ๆ ให้มีความเชื่อมโยงกันมากขึ้น เศรษฐกิจและสังคมไทยในยุคปัจจุบันจึงต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะชนบท ซึ่งกระบวนการปรับเปลี่ยนโครงสร้างชนบทในยุคพัฒนาแบบทุนนิยม ในด้านหนึ่งมองว่า “การพัฒนา” ผ่านกระบวนการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน เป็นการเสริมสร้างสภาพความเป็นอยู่ด้านเศรษฐกิจและสังคมที่ดีขึ้น เนื่องจากปัญหาหลักของชุมชนไทยที่ประสบ คือ การไม่มีที่ดินทำกิน เงินกู้ไม่เพียงพอต่อการนำไปลงทุน และการประสบปัญหาทางการตลาดและราคาผลผลิตตกต่ำ แต่ในขณะเดียวกันคนบางกลุ่มมองว่า “การพัฒนา” ผ่านกระบวนการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างชนบท (Agrarian Transformation) ที่เน้นมุมมองเฉพาะด้านการผลิต ที่ดึงเข้าสู่ระบบทุนนิยม เห็นการเปลี่ยนแปลงผ่านความขัดแย้งและความรุนแรงในท้องถิ่น และมีความสัมพันธ์กับรัฐและทุน มีการเอารัดเอาเปรียบ ภาวะหนี้สินที่เรื้อรังมากยิ่งขึ้น และความไม่เป็นธรรมต่างๆ ระหว่างกลุ่มคนที่มีความสามารถในการเข้าถึงทุนแตกต่างกัน จนนำไปสู่การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงวิถีชีวิตดั้งเดิม การพัฒนามักจะดำเนินการโดยมองข้ามความสำคัญของคนในท้องถิ่น หรือในอีกมุมมองหนึ่งคือมองว่า “การพัฒนา” ผ่านกระบวนการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน นั้นมีทั้งส่งผลกระทบทั้งในแง่บวกและในแง่ลบต่อชุมชน และเพื่อให้เห็นถึงรายละเอียดที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น คณะผู้ศึกษาจึงได้สรุปเป็นประเด็นต่างๆดังต่อไปนี้

โดยกลุ่มงานวิจัยที่มองว่า ชนบทถูกคุกคามจากภายนอก และรัฐบาลควรที่จะเข้าแทรกแซงชนบทเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีดังต่อไปนี้

งานวิจัยของณรงค์กร ขวาลสันตติ(ณรงค์กร ขวาลสันตติ,2544 อ้างใน สุทธิติ ชัดติยะ,2547: 28) ได้ทำการศึกษาเรื่อง”ผลที่ได้รับจากเงินกองทุนหมู่บ้านในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง” โดยทำการพื้นที่เขตเลือกตั้งที่4 ของจังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 5 อำเภอ14 ตำบล 14 หมู่บ้าน และวิธีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า 1.ด้านสังคม จะมีผู้มีความรู้และมีประสบการณ์อาสาเข้ามาช่วยเข้าบริการกองทุน สมาชิกมีความสามัคคี คนยากจนมีโอกาสดำเนินการให้กู้ยืมก่อน ประชาชนในหมู่บ้านมีจิตสำนึกว่าทุกคนเป็นเจ้าของกองทุน 2.ด้านเศรษฐกิจ การดำเนินงานทำให้ประชาชนเป็นหนี้เพิ่มขึ้น แต่ในขณะเดียวสมาชิกก็นำเงินไปลงทุนทั้งในอาชีพใหม่และอาชีพเดิมในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน และ3.ด้านการเมือง พบว่าคณะกรรมการกองทุนมาจากการเลือกของประชาชน ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดข้อบังคับและตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการ ซึ่งถือเป็นการพัฒนาประชาธิปไตยพื้นฐานของชุมชน

มานิช ขอบธรรมดี (มานิช ขอบธรรมดี,2546) ทำการศึกษาเรื่อง”การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจและสังคมของผู้กู้เงินกองทุนหมู่บ้านละเมายุบ ตำบลโพธิ์ประจักษ์ อำเภอท่าช้าง จังหวัดสิงห์บุรี” โดยทำการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด11รายซึ่ง ซึ่งเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านของหมู่บ้านละเมายุบ ซึ่งผลการศึกษาพบว่าผู้กู้เงินกองทุนหมู่บ้านมีสภาพทางเศรษฐกิจไม่ดี เป็นผู้ที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง โดยก่อนที่จะกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านเคยกู้เงินจากแหล่งอื่นมาเป็นทุนในการประกอบอาชีพและใช้จ่ายใน

ครอบครัว อีกทั้งผู้ที่ขอกู้ยืมเงินส่วนใหญ่จะนำเงินไปใช้ประโยชน์ในการำนา ทำสวนและค้าขาย ซึ่งทำให้พวกเขามีสภาพเป็นอยู่ด้านเศรษฐกิจและสังคมที่ดีขึ้น สำหรับผู้กู้บางรายที่ไม่มีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเนื่องจากเขาเหล่านั้นมีที่ทำกินน้อยอยู่แล้ว ทำให้ได้ผลตอบแทนน้อย หรือบางรายที่นำเงินไปลงทุนเลี้ยงสัตว์และเมื่อนำไปขายแล้วขาดทุน ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับคนในหมู่บ้านเกิดจากเงินกองทุนหมู่บ้านและเงินกู้จากแหล่งอื่นร่วมด้วย อีกทั้งปัญหาซึ่งถือว่าเป็นปัญหาของคนในหมู่บ้านคือ การไม่มีที่ดินทำกิน เงินกู้ไม่เพียงพอต่อการนำไปลงทุน และการประสบปัญหาทางการตลาดและราคาผลผลิตตกต่ำ โดยสามารถแบ่งออกเป็นปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินโครงการกองทุนหมู่บ้านซึ่งมี 2 ปัจจัยคือ 1.ปัจจัยภายในซึ่งประกอบด้วยปัจจัยด้านการบริหารจัดการ พบว่าคณะกรรมการกองทุนได้บริหารโดยใช้หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใสและหลักการมีส่วนร่วม ปัจจัยด้านกฎระเบียบ พบว่าคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านได้ปฏิบัติตามกฎระเบียบของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ พบว่าคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านมีภาวะผู้นำอยู่ในระดับสูง ผู้นำมีความรู้ มีประสบการณ์และเป็นที่ยอมรับ รวมทั้งมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการบริหารจัดการ 2.ปัจจัยภายนอกประกอบด้วย บทบาทของภาคราชการ พบว่าภาคราชการมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงแนวความคิดการดำเนินงาน จัดเวทีการเรียนรู้ และสนับสนุนการทำงานของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านด้านบทบาทของผู้นำท้องถิ่น พบว่าผู้นำท้องถิ่นในชุมชนมีบทบาทในการประสานความร่วมมือให้ประชาชนในหมู่บ้านเกิดความร่วมมือและสามัคคี ด้านบทบาทของกลุ่มองค์กรอื่นๆ พบว่า ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการดำเนินงานของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ได้แก่ เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านระดับตำบล เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านระดับอำเภอ และศูนย์ประสานงานองค์กรระดับตำบล

จะเห็นได้ว่างานวิจัยกลุ่มนี้เป็นการนำเสนอในเชิงบวกและสนับสนุนการดำเนินนโยบายกองทุนหมู่บ้าน ผลที่ปรากฏออกมาจากการวิจัยมักจะเป็นผลกระทบที่เกิดในด้านดี ทั้งผลกระทบในเชิงเศรษฐกิจที่มักจะออกมาในลักษณะที่กล่าวว่า เงินกองทุนหมู่บ้านกลายมาเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนภายในหมู่บ้าน เป็นแหล่งที่พึ่งพิงทางการเงินให้กับชาวบ้านในการลงทุนประกอบอาชีพ สุดท้ายผลที่ปรากฏออกมาคือ การสร้างรายได้ที่มั่นคงให้กับชาวบ้าน ส่วนผลกระทบในเชิงสังคมจะปรากฏในลักษณะของการฝึกหัดให้ประชาชนเรียนรู้หลักการบริหารงานภายในชุมชนและรู้จักการพึ่งพาตนเอง ดังนั้นผลที่ปรากฏออกมาคือ การสร้างภาพเป็นอยู่ทางสังคมที่ดีขึ้นให้กับชาวบ้านอย่างมั่นคงถาวร และสุดท้ายผลกระทบในเชิงการเมือง สังเกตได้ว่างานวิจัยนี้มักจะหลีกเลี่ยงและไม่กล่าวถึงผลกระทบในเชิงการเมือง เนื่องจากผู้เขียนมองว่า งานวิจัยในกลุ่มนี้มักเป็นงานวิจัยของหน่วยงานราชการ ซึ่งมุ่งวิจัยเพื่อมารองรับให้เกิดความชอบธรรมในการดำเนินนโยบายกองทุนหมู่บ้านของรัฐบาล และเพื่อรองรับหรือสนับสนุนผลกาดำเนินโครงการของภาครัฐเพียงอย่างเดียว จึงไม่ได้มุ่งเน้นในส่วนของผลกระทบทางการเมืองรวมถึงผลกระทบทางรูปแบบวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างจริงจัง และยังขาดมุมมองในด้านลบอันเป็นสภาพที่เกิดขึ้นจริงจากการดำเนินโครงการ อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่างานวิจัยที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้จะเป็นงานวิจัยที่ไม่น่าเชื่อถือตามหลักวิชาการ เพียงแต่ยังขาดมุมมองบางประการเท่านั้น จึงจำเป็นที่จะต้องนำงานวิจัยในกลุ่มอื่นๆมาพิจารณาประกอบ

ขณะที่อีกกลุ่มมองว่า ชนบทมีการพึ่งตนเองอยู่แล้ว รัฐไม่ควรเข้าไปแทรกแซงการจัดสรรทรัพยากรและอำนาจในมือของชาวบ้านในชนบท ซึ่งเห็นได้จากงานวิจัยดังต่อไปนี้:

งานวิจัยของวิชัย ตูรงค์พันธ์ (วิชัย ตูรงค์พันธ์ อ้างในสิริวิชัย, 2547: 31) ทำการศึกษาเรื่อง “Is Thailand’s Grass-Root Program Passé A Closer Look at the Village Fund and Urban Communities Program” โดยเป็นงานวิจัยเชิงปริมาณที่ใช้ตัวเลขเชิงสถิติจากการเก็บข้อมูลทั่วประเทศ อันเป็นการศึกษาเพื่อตอบคำถามว่านโยบายโครงการเอื้ออาทรต่างๆที่รัฐบาลส่งไปนั้น ทำงานได้หรือไม่ โครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองทำเพื่อใคร รายได้ของคนมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ จากผลการศึกษาพบว่าโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองคนจนได้รับประโยชน์ 393,233 คน ส่วนคนไม่จนได้ประโยชน์มากกว่าคนจนคือ 4,413,215 คน ในส่วนของรายได้ก่อนและหลังจากโครงการดังกล่าวเข้ามา พบว่าไม่มีความแตกต่างกันมากนัก แต่สำหรับหนี้สินพบว่าหนี้สินครัวเรือนในปี 2543 (ก่อนโครงการดังกล่าวจะเข้ามา) โดยเฉลี่ยอยู่ที่ 70,586 บาทต่อปี และเพิ่มขึ้นกว่า 80,000 บาทในปี 2545 หรือเพิ่มขึ้นจาก 5.7 เท่าของรายได้ครัวเรือนเป็น 6.1 เท่าของรายได้ครัวเรือน ดังนั้นในส่วนนี้ผู้วิจัยจึงสรุปว่ากองทุนหมู่บ้านไม่มีประสิทธิภาพในการเพิ่มรายได้ที่แท้จริง แต่หนี้สินมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจริง

งานวิจัยของกนกวรรณ โชติเกษม ทำการศึกษาเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ในเขตพื้นที่ความรับผิดชอบของศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 4” เป็นการศึกษาเชิงปริมาณ และมีกลุ่มตัวอย่างประชากรที่ใช้คือคณะกรรมการกองทุนจำนวน 93 คน และสมาชิกกองทุน จำนวน 86 คน รวมเป็น 139 คน โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล⁴⁵ จากการศึกษาพบว่าโครงการกองทุนหมู่บ้านมีอุปสรรคในการดำเนินงานอยู่ 7 เรื่อง ได้แก่ หนึ่ง การส่งคืนเงินกู้ของสมาชิกไม่ได้เป็นไปตามกำหนดสัญญา สอง คณะกรรมการขาดความรู้ความเข้าใจและขาดประสบการณ์ในการบริหารจัดการเงินกองทุน สาม สมาชิกไม่ได้นำเงินกู้ไปใช้ตามวัตถุประสงค์ที่ทำสัญญาไว้กับทางโครงการ สี่ ระยะเวลาในการส่งคืนเงินกู้สั้นเกินไป ห้า ไม่มีศูนย์ปฏิบัติการของคณะกรรมการกองทุน หก ขาดวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ในการนำเงินมาให้สมาชิกกู้ยืมไปใช้หนี้กองทุนในอัตราดอกเบี้ยสูง

สังเกตได้ว่างานวิจัยในกลุ่มนี้ เป็นการนำเสนอภาพลักษณ์ของโครงการกองทุนหมู่บ้านในเชิงลบให้เห็นอย่างโดดเด่น ซึ่งผู้เขียนมองว่างานในกลุ่มนี้ต้องการที่จะทำหน้าที่ตรวจสอบการทำงานของภาครัฐ และเป็นเครื่องมือกระจุกเงาสะท้อนการทำงานของภาครัฐโดยการเปิดมุมมองที่แตกต่าง ให้เห็นถึงปัญหาและผลกระทบในด้านลบ ซึ่งภาครัฐในฐานะเจ้าของนโยบายอาจจะพยายามปิดตาลงข้างหนึ่งเพื่อมองแต่ส่วนดี และรายงานให้ประชาชนเห็นเฉพาะด้านบวกที่เกิดขึ้นเท่านั้น ซึ่งงานวิจัยกลุ่มนี้จะเน้นถึงผลกระทบในทางเศรษฐกิจ ที่ปรากฏออกมาในลักษณะของการเกิดภาวะหนี้สินที่หมุนเวียน เป็นตัวเร่งให้เกิดการกู้หนี้ยืมสินจนระบบมากยิ่งขึ้น สร้างลักษณะนิสัยฟุ่มเฟือยบริโภคนิยมให้กับชุมชนท้องถิ่น โดยรวมแล้วโครงการกองทุนหมู่บ้านไม่มีประสิทธิภาพในการเพิ่มรายได้ที่แท้จริง แต่กลับสร้างภาระหนี้สินให้เพิ่มมากขึ้น ส่วนผลกระทบในเชิงสังคม

⁴⁵ แหล่งที่มา: <http://cddweb.cdd.go.th/cdregion04/cdrg04/Research/Kanokwan.html> (วันที่ 6 กันยายน 2550)

จะปรากฏออกมาในลักษณะของการสร้างความแตกแยกให้เกิดขึ้นในชุมชน คนจนไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ คณะกรรมการกองทุนขาดความธรรมและแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเองและญาติพี่น้อง อย่างไรก็ตามงานกลุ่มนี้ยังขาดซึ่งการวิเคราะห์ในมุมมองเชิงการเมือง ซึ่งถือได้ว่าเป็นผลกระทบอีกทางหนึ่งที่ปรากฏอยู่จริงในการดำเนินโครงการ และเพื่อวิเคราะห์ที่รอบด้าน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยงานวิจัยที่มีมุมมองรอบด้าน ทั้งผลกระทบด้านบวก และด้านลบมาพิจารณาเพิ่มเติม

อย่างไรก็ตามก็มีคนอีกกลุ่มที่มองว่า กระบวนการตั้งกองทุนนี้ได้ส่งผลกระทบทั้งผลด้านดีและด้านลบของโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองควบคู่กันไป:

สุนิสา ฉิมพลี (สุนิสา ฉิมพลี, 2545) ทำการศึกษาเรื่อง ” ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน: ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านในอำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี ” ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านคือ เพศ อายุ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน บทบาทผู้นำชุมชน ระเบียบข้อบังคับของกองทุนหมู่บ้าน และความคาดหวังเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน แต่ปัจจัยด้านจำนวนสมาชิกในครอบครัว ประสบการณ์จากการเป็นสมาชิกกองทุนอื่นๆ การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน และความคิดเกี่ยวกับคุณสมบัติของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ไม่มีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน

งานวิจัยของวิชุดา มาตັນบุญ และสมนึก ชัชวาล (วิชุดา มาตັນบุญ และสมนึก ชัชวาล, 2546) ทำการศึกษาเรื่อง ” การวิจัยและพัฒนากระบวนการบริหารจัดการเงินกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ” โดยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการบริหารจัดการในกองทุนหมู่บ้าน ระหว่าง 4 กองทุนใน 2 อำเภอของจังหวัดเชียงใหม่ จากการศึกษาพบว่าแต่ละกองทุนมีความแตกต่างในด้านการบริหารจัดการ อันขึ้นอยู่กับการวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นสภาพปัญหาของแต่ละชุมชน ประสบการณ์การบริหารงานของคณะกรรมการ ผู้นำชุมชน การมีส่วนร่วมของสมาชิกและชาวบ้าน และพื้นฐานการรวมกลุ่มของชุมชน อีกทั้งจากการศึกษาได้แสดงให้เห็นถึงผลกระทบด้านบวกและด้านลบ อันเป็นปัญหาของโครงการ คือ ผลกระทบด้านบวกจะเป็นผลกระทบของโครงการที่มีต่อชุมชน ซึ่งทำให้ชุมชนมีแหล่งเงินทุนในการกู้ยืมเพื่อประกอบอาชีพ สร้างรายได้ เป็นการลดภาระหนี้จากหนี้ในระบบ และเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับชุมชน ส่วนผลกระทบในด้านลบนั้นมีค่อนข้างน้อย เช่น ความขัดแย้งในชุมชน การสร้างภาระหนี้ผูกพัน หรือการหมุนเวียนหนี้สินในชุมชนและนอกชุมชน เป็นการเพิ่มความจนให้กับชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ (2550) ทำการศึกษาเรื่อง ” ผลกระทบจากกองทุนหมู่บ้านในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองต่อประชาชนในประเทศไทย ” อันเป็นงานวิจัยเชิงบูรณาการ และได้ทำการเก็บข้อมูลจากกองทุนหมู่บ้าน 295 แห่ง ทั้ง 5 ภาคทั่วประเทศ โดยเลือกสุ่มตัวอย่างทั้งหมด 17 จังหวัด ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ในด้านดี ทำให้เกิดการกระจายรายได้ และสามารถแก้ปัญหาความยากจน โดยเฉพาะเรื่องของรายได้และหนี้สิน และผลลบจะออกมาในเรื่องของการใช้จ่ายบริโภค อย่างไรก็ตาม ในด้านเศรษฐกิจ ทำให้เกิดผลดีมากกว่าผลลบ ส่วนในด้านสังคมนั้น ใช้การวัดผลจากสี่ตัวแปรคือ สมรรถนะในการพัฒนา ความเป็นธรรมใน

การพัฒนา การเสริมสร้างอำนาจให้กับชุมชน และความยั่งยืนในการพัฒนา พบว่าระดับของผลดีที่มีต่อสังคม นั้นอยู่ในระดับปานกลาง แต่ยังไม่ถึงขั้นที่ก่อให้เกิดผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคม และสุดท้าย ด้านการเมือง ผลดีก็คือ การที่กองทุนหมู่บ้านได้ช่วยเสริมสร้างประชาธิปไตย สร้างให้เกิดความรับผิดชอบ และความร่วมมือ แต่ด้านลบนั้น กองทุนหมู่บ้านได้สร้างโครงสร้างอำนาจใหม่ภายในหมู่บ้าน และมีส่วนสร้างความสัมพันธ์เชิง แลกเปลี่ยนในหมู่บ้าน อีกทั้งเรื่องวิทย์ ยังได้นำโครงการกองทุนหมู่บ้านของไทยไปเปรียบเทียบกับวิเคราะห์กับ ธนากรกรามีนของบังคลาเทศ ที่เป็นต้นแบบของธนากรคนจนทั่วโลก พบว่า มีความแตกต่างกันหลาย ประเด็นคือ ธนากรกรามีนเริ่มจากล่างขึ้นบนและทำจากเล็กมาหาใหญ่ มีการบริหารแบบเอกชน ยึดถือ ปรัชญาความอยู่รอดและพึ่งพาตนเอง ส่วนกองทุนหมู่บ้านนั้น มีการรวมศูนย์โดยรัฐ และมีเป้าหมายทาง การเมืองแอบแฝง ทำลายวิถีชีวิตชุมชน และเป็นเครื่องมือของรัฐ

งานวิจัยในกลุ่มนี้ถือได้ว่าเป็นงานวิจัยที่มองได้รอบด้านมากยิ่งขึ้น โดยมีการมองทั้งผลกระทบเชิงบวก และผลกระทบเชิงลบ ถือได้ว่าเป็นงานวิจัยที่สามารถสะท้อนความเป็นจริงที่เกิดขึ้นได้ทั้งสองแง่ ไม่ใช่การเขียน เพื่อส่งเสริม หรือต่อต้านเพียงอย่างเดียว โดยงานวิจัยในกลุ่มนี้ สะท้อนออกมาในเชิงเศรษฐกิจและสังคมเป็น หลัก คือ ผลกระทบด้านดีจะก่อให้เกิดแหล่งเงินทุนหมุนเวียนภายในหมู่บ้าน สร้างอาชีพเพิ่มรายได้ให้ ครัวเรือน ฝึกการบริหารจัดการภายในชุมชน ส่วนผลกระทบด้านลบจะเป็นการสร้างภาระหนี้สินหมุนเวียน ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชน สังคมแตกแยกและทำลายวิถีชีวิตชุมชน เป็นต้น สังเกตได้ว่างานในกลุ่มนี้ เริ่มมีออกมาเรื่อยๆตั้งแต่เริ่มนโยบาย จึงยังคงเน้นไปที่การวิเคราะห์ผลกระทบเชิงเศรษฐกิจและสังคมเป็น หลัก เหมือนกับงานวิจัยทั้งสองกลุ่มที่นำเสนอไปในตอนต้น เพียงแต่มีมุมมองที่รอบด้านขึ้น อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่เน้นการวิเคราะห์บนพื้นฐานของวาทกรรมการพัฒนาและการวิเคราะห์ทางการเมืองโดยเฉพาะ ยัง ไม่ปรากฏให้เห็นมากนัก จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างงานวิจัยในเชิงวาทกรรมการพัฒนา รวมถึงในเชิง การเมืองมากยิ่งขึ้น เพื่อการประเมินนโยบายกองทุนหมู่บ้านให้รอบด้าน และก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ต่อไป

จากบทสำรวจทางวิชาการที่ได้กล่าวข้างต้น ทำให้สามารถสร้างเป็นกรอบในการวิจัยได้ว่า กระบวนการพัฒนาชุมชนของรัฐในตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ความจริงที่ปรากฏอย่างประจักษ์ชัดคือการ พัฒนามักจะดำเนินการโดยมองข้ามความสำคัญของคนในท้องถิ่น มีคนในท้องถิ่นเพียงจำนวนน้อยที่ได้มี โอกาสเข้าร่วมเกี่ยวข้องกับกองทุนหมู่บ้านดังกล่าวอย่างแท้จริง ในสถานะที่ทัดเทียมกัน คนท้องถิ่นที่ถูก ยอมรับเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นนักธุรกิจ และชนชั้นนำในท้องถิ่นซึ่งมีจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับจำนวนคนใน ท้องถิ่น พัฒนาการภายในชุมชนในปัจจุบันจึงเปรียบเสมือนการถูกครอบงำบนความต้องการทางเศรษฐกิจ ทำ ให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียม เนื่องมาจากเงินที่ได้นั้นผ่านการขูดรีดส่วนเกินจากผลผลิตทางภาคเกษตร ไปยังอุตสาหกรรมในเมืองใหญ่และไหลกลับไปยังที่เดิม(อุตสาหกรรม) พลเมืองในชนบทจึงเป็นเพียงเจ้าของสิ่ง ที่เรียกว่า “ที่ดิน” และ “แรงงานราคาถูก” ให้กับนักลงทุนจากในเมือง นอกจากนั้นการจัดตั้งระบบกองทุน มิได้คำนึงถึงค่าความเสียหายทางสังคม อีกทั้งผู้รับผิดชอบงานดำเนินการตามแผนพัฒนาการจัดตั้งระบบ กองทุนส่วนใหญ่ก็ไม่ใช่มุสลิมในท้องถิ่น กล่าวคือมีการดำเนินรูปแบบไปในทิศทางจากบนลงล่าง และ สำหรับคนท้องถิ่นแล้ว ความเสียเปรียบมักถูกนำเข้ามาในชุมชนพร้อมกับเงินทุนดังกล่าว

การพัฒนาจึงเปรียบเสมือนเป็น'วาทกรรม'ที่ประกอบด้วยชุดความคิดเช่น ความทันสมัย การสร้างโครงสร้างพื้นฐานความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ความสามารถในการแข่งขัน แผนแม่บท เป็นต้น กล่าวคือ วาทกรรมการพัฒนาถูกทำให้เชื่อว่าเป็นสิ่งที่ดี เป็นสิ่งที่ต้องเกิดขึ้น และเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เราไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่าโครงการพัฒนาดังกล่าว ได้ส่งผลต่อรูปแบบวิถีชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชน ซึ่งแสดงถึงอำนาจของวาทกรรมแห่งการพัฒนา ที่ได้ครอบครองความเป็นเจ้าหรือเป็นวาทกรรมกระแสหลักอยู่ในสังคม และมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการกำหนดแนวทางในการพัฒนาที่กำลังแผ่ขยายขอบเขตเข้าสู่ชุมชนท้องถิ่นต่างๆ เป็นการเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุ วัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าของท้องถิ่นอาจถูกมองข้าม และถูกละเลยไปโดยปริยาย คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะนำองค์ความรู้เกี่ยวกับการวิเคราะห์วาทกรรมการพัฒนา มาเป็นแนวทางในการศึกษาการพัฒนาของรัฐผ่านกระบวนการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน เพื่อแสดงให้เห็นถึงการประกอบสร้างของสิ่งที่เรียกว่า"การพัฒนา" ว่าไม่ใช่เรื่องของความรู้ เทคนิค วิทยาการ ข้อมูลข่าวสาร หรือความเจริญก้าวหน้าเพียงอย่างเดียว แต่เป็นเรื่องของอำนาจและการต่อสู้ทางการเมืองที่หลากหลายและรอบด้าน เพื่อช่วงชิงการนำในการสร้าง หรือแม้แต่การกำหนดกฎเกณฑ์ชุดหนึ่งขึ้นมาเพื่อใช้เป็นกรอบในการอธิบาย เป็นตัวกำหนดหรือสร้างความหมายการดำรงอยู่ของโครงการพัฒนาต่างๆ ในขณะเดียวกันยังสถาปนาวาทกรรมพัฒนานั้นๆให้เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในสังคมและระหว่างสังคม คณะผู้วิจัยต้องการศึกษาเพื่อชี้ชวนและแสดงให้เห็นถึงกระบวนการในการสร้าง หรือสถาปนาความเป็นเจ้าของของวาทกรรมการพัฒนาในการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน ณ ชุมชนบ้านโป่ง ว่ามีรายละเอียดขั้นตอน ประสิทธิภาพ ความสลับซับซ้อน และความเป็นมาของบรรดาเงื่อนไขที่นำไปสู่การก่อร่างและภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมพัฒนาอย่างไร อีกทั้งต้องการชี้ชวนให้เห็นถึงความแยบยลของอำนาจและการครอบงำที่แฝงเร้นเข้ามาในรูปของ'ความรู้'และ'ความจริง' เกี่ยวกับการพัฒนา ตลอดจนผลกระทบหรือผลลัพธ์ที่เกิดจากการกระทำของผู้เกี่ยวข้องฝ่ายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน รวมไปถึงชาวบ้านภายในหมู่บ้าน ซึ่งวาทกรรมพัฒนาของสังคมไทยที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่าเป็นการมุ่งเน้นที่การสร้างเศรษฐกิจ พัฒนาความเจริญทางด้านวัตถุ แต่ขาดการพัฒนาการเมืองภาคประชาชน ความเข้มแข็งของชุมชนระดับรากหญ้าถูกละเลย กดทับ ครอบงำเป็นเวลานานทำให้สังคมไทยมีการพัฒนาบนความไม่เท่าเทียมและไม่เป็นธรรมระหว่างสังคมส่วนรวม กระบวนการพัฒนาภายในชุมชนถูกลดทอนสิทธิ บทบาท และอำนาจในการจัดการดูแลท้องถิ่นของตนเอง ที่สำคัญ โครงการพัฒนาดังกล่าวข้างต้น อาจก่อให้เกิดการรวมศูนย์อำนาจในการจัดการทรัพยากรโดยใช้กฎหมายแห่งรัฐเข้าแทรกแซงการจัดการจากภายนอก เป็นกลไกในการเข้ามาทำลาย แทรกแซง กีดกัน ลิดรอนสิทธิระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยจารีตประเพณีท้องถิ่น รวมทั้งการทำให้ทรัพยากรธรรมชาติกลายเป็นสินค้า มากกว่าเป็นต้นทุนทางธรรมชาติและต้นทุนทางสังคม ซึ่งชนบทไทยในปัจจุบัน ถึงแม้จะมีแหล่งเงินทุนหลายประเภท ทั้งในระบบและนอกระบบ แต่ยังคงประสบปัญหาคือ แหล่งเงินทุนในระบบไม่ว่าจะเป็นธนาคารเพื่อการเกษตร (ธกส.) ธนาคารพาณิชย์ หรือสหกรณ์การเกษตร จะกำหนดเงื่อนไขที่เข้มงวดเพื่อกีดกันผู้กู้ที่มีภาวะความเสี่ยงสูงออกไป และให้กู้เฉพาะแต่เกษตรกรที่มีฐานะดีเท่านั้น ทำให้กลุ่มคนที่ยากจนยังคงประสบปัญหาการกู้เงินในการนำไปลงทุน ในขณะเดียวกัน แหล่งเงินทุนนอกระบบก็คิดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้สูงมาก ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสูงตามไปด้วย ส่วนกลุ่มออมทรัพย์ที่เกิดจากการร่วมกันออมของชาวบ้าน ก็มีเงินออมเพียงจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับจำนวน

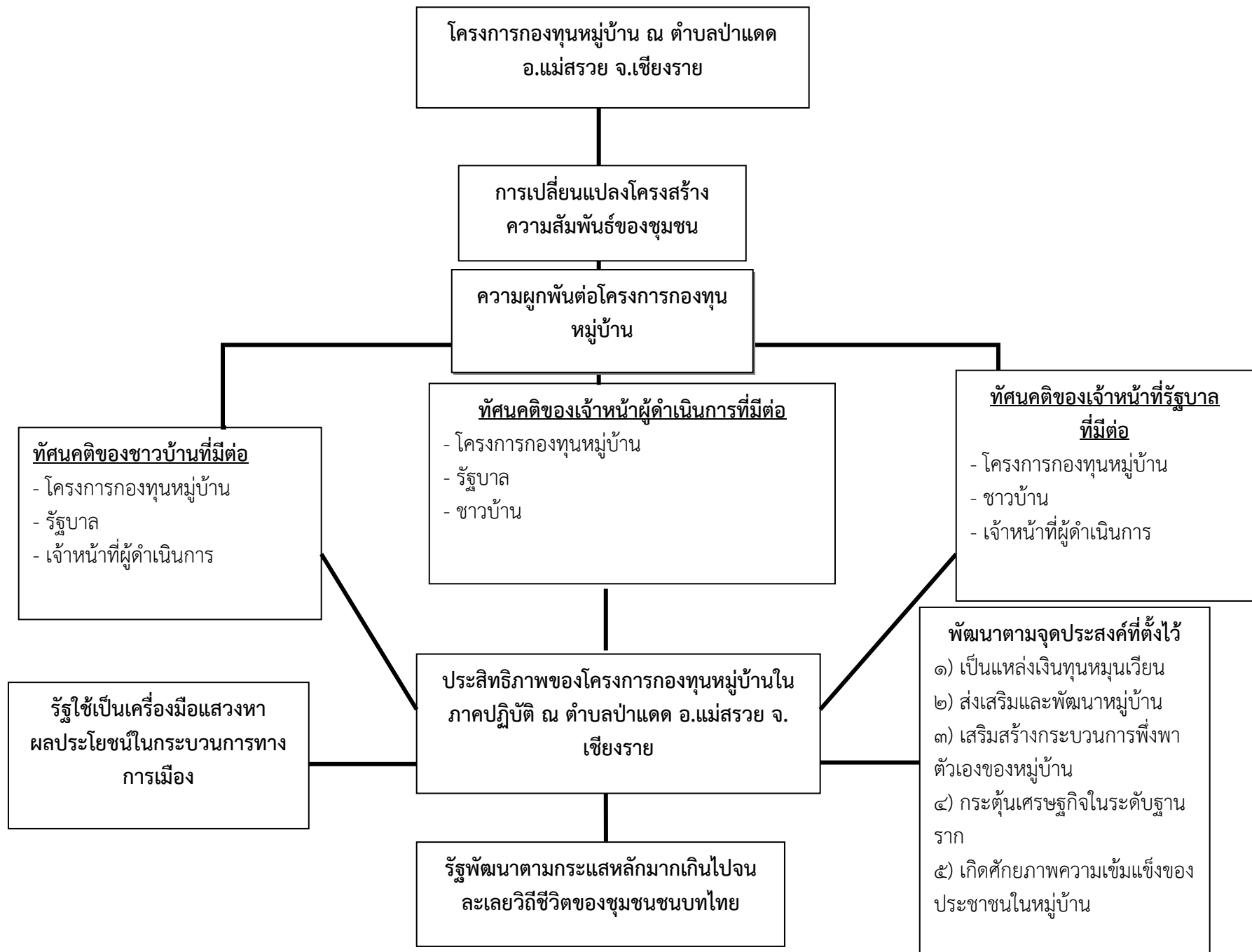
สมาชิกที่มาขอกู้ยืม เพราะความยากจนจึงมีเงินทุนไม่เพียงพอที่จะนำเงินไปลงทุนประกอบอาชีพ ประกอบกับ บทบาทของภาครัฐที่ผ่านมา ที่ให้ความช่วยเหลือโดยผ่านการจัดตั้งโครงการกองทุนต่างๆ มีปัญหาทางด้าน ความล่าช้า และเป็นโครงการที่รัฐเข้าไปส่งเสริม โดยมีการวางแผนทางมาจากส่วนกลางและเป็นการปฏิบัติที่ ทำเหมือนกันทุกหมู่บ้านหรือพื้นที่ มากกว่าเป็นการรวมกลุ่มทำกิจกรรมที่ริเริ่มโดยชาวบ้านเอง ทำให้หลักการ รวมไปถึงนโยบายต่างๆ ของรัฐไม่สามารถเข้าไปแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจชนบทให้แก่ชาวบ้านได้อย่างแท้จริง ปัญหาสินเชื่อกองทุนจึงเป็นที่มาของการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งรัฐบาลชุดปัจจุบันต้องการสนับสนุน ระบบการเงินให้แก่ผู้ที่มีรายได้น้อย เพื่อให้ประชาชนมีแหล่งเงินทุนหมุนเวียนสำหรับใช้จ่ายในการลงทุน พัฒนาอาชีพและสร้างรายได้แก่ประชาชนในเขตชนบท อีกทั้งเพื่อให้ท้องถิ่นมีความสามารถในการบริหารจัดการ เงินทุนของตนเอง เพื่อเสริมสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม อันเป็นการ กระตุ้นเศรษฐกิจในระดับฐานรากของประเทศ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต ซึ่งใน การดำเนินงานโครงการกองทุนหมู่บ้าน (ในทางทฤษฎี) นั้น รัฐบาลได้จัดสรรเงินสนับสนุนเพื่อจัดตั้งกองทุน หมู่บ้านและชุมชนเมืองกองทุนละ 1,000,000 บาท โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านที่ได้รับเลือกจากประชาชนใน หมู่บ้าน ให้เป็นตัวแทนของหมู่บ้าน ทำหน้าที่บริหารจัดการเงินกองทุน อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าโครงการ ดังกล่าวจะส่งผลให้เกิดความเจริญทางด้านต่างๆ แต่ในอีกด้านหนึ่งย่อมก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม ทางสังคม เศรษฐกิจ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนนั้นๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

จากข้อมูลที่ได้เสนอข้างต้น จะเห็นได้ว่าโครงการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านก่อให้เกิดเป็นประเด็นความ ขัดแย้งภายในระหว่างความพอเพียงซึ่งเป็นวาทกรรมกระแสรองภายในสังคมกับวาทกรรมการพัฒนากระแส หลักที่มุ่งเน้นการพัฒนาแนวดิ่ง ซึ่งแต่ละฝ่ายจะมีทางออกต่อทิศทางการพัฒนาโครงการดังกล่าวอย่างไร จึง เป็นเรื่องที่ควรให้ความสำคัญและน่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ที่จะทำการศึกษาให้ทราบถึงผลการดำเนินงาน ของโครงการกองทุนหมู่บ้านเท่าที่ผ่านมา จะสามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่จะเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียน ในหมู่บ้านสำหรับการลงทุนเพื่อการพัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ และนำไปสู่การสร้างกองทุนสวัสดิ ภาพที่ดีแก่ประชาชนในหมู่บ้านและชุมชนเมืองได้มากน้อยเพียงใด ชาวชนบทกลุ่มใดที่ได้รับประโยชน์ รวมถึง บทบาทและประสิทธิภาพในการดำเนินงานของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ปัญหาและอุปสรรคในการ บริหารจัดการ และปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จ เพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณาปรับปรุงแก้ไขให้โครงการ กองทุนหมู่บ้านขยายผลการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพและตอบสนองความต้องการของประชาชนใน หมู่บ้านได้ดียิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันการวิเคราะห์”วาทกรรมการพัฒนาชุมชนของรัฐผ่านกระบวนการจัดตั้ง กองทุนหมู่บ้าน: ศึกษากรณีเฉพาะอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงรายในครั้งนี้ อาจเผยให้เห็นความจริงเรื่องการ จัดตั้งกองทุนชุมชนในหลายมิติ ด้านหนึ่งอาจแสดงถึงอำนาจของวาทกรรมพัฒนาที่เข้าไปสู่ระดับของ ความรู้สึกนึกคิดและจิตสำนึกของประชาชน ทำให้ยอมทำทุกอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่ง “การพัฒนา” แม้ว่าจะต้อง แลกกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมชุมชน การล่มสลายของวัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือการทำลายล้าง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่วนอีกด้านหนึ่งอาจแสดงให้เห็นถึงการปะทะกับสิ่งที่เรียกว่าการพัฒนา ด้วยการสร้างวาทกรรมชุดใหม่ขึ้นมาพร้อมเอกลักษณ์ และความหมายชนิดใหม่ที่ไม่จำเป็นต้องอยู่ในกรอบ ของการพัฒนา และการต่อต้านขัดขืน ทำทลายอำนาจของวาทกรรมนั้นๆ แม้ว่าเรื่องของพัฒนาจะเป็น เรื่องของอำนาจ เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจมากกว่าเรื่องของพัฒนาเศรษฐกิจล้วนๆ ซึ่งเราสามารถ

วิพากษ์อำนาจทางสังคมได้จากการดูที่การผลิตหรือผลลัพธ์จากการพัฒนาภายในสังคมนั้นๆ ว่าเป็นอย่างไร มีการกระจายผลประโยชน์ไปในทิศทางใด นโยบายการพัฒนาก็คือภาพสะท้อนของโครงสร้างอำนาจในสังคมมากกว่าจะเป็นเรื่องการตอบสนองต่อความต้องการของภาคประชาชน ซึ่งผลที่เกิดจากการศึกษาในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ และสามารถเป็นแนวทางในการศึกษาทำความเข้าใจโครงการพัฒนาแหล่งสินค้าต่างๆที่กำลังเกิดขึ้นต่อไปในอนาคตได้

การวิพากษ์แนวทางดังกล่าว

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมากระบวนการพัฒนาของประเทศ เป็นการพัฒนาที่อาจเรียกได้ว่า ขาดสมดุลภาพ เนื่องจาก รัฐบาลเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมากเกินไป นโยบายที่รัฐเร่งรวมศูนย์อำนาจการพัฒนาและการจัดการทรัพยากร และการส่งเสริมภาคทุนเข้าแย่งชิงทรัพยากรจากท้องถิ่นเป็นไปอย่างรุนแรงและรวดเร็ว ปลดปล่อยทุนเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรของท้องถิ่น ซึ่งเป็นปัญหาที่มองไม่เห็น โดยอาศัยบทบาทของรัฐในเชิงนโยบาย ทำการครอบงำความรู้ ประกอบกับกระบวนการขยายอำนาจรัฐเหนือทรัพยากรเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาความยากจน ท้องถิ่นสูญเสียอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรเอง เกิดความไม่มั่นคงและความเสี่ยงในการดำรงชีวิตของคนชายขอบและกลุ่มชาติพันธุ์ ขณะที่ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นจึงทำให้เกิดช่องว่างในระบบเศรษฐกิจจากเมืองมาสู่ชนบทเกิดขึ้น เกิดเป็นปัญหาความอ่อนแอของชุมชน และส่วนใหญ่มักจะเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า โดยลืมนึกถึงความสำคัญกับคุณภาพสังคม อันหมายถึงระบบชีวิตของสังคม การพัฒนาสังคมที่ถูกต้องควรจะต้องไม่กระทบถึงวิถีชีวิตของชุมชน หรือกระทบน้อยที่สุด รัฐบาลจำต้องสร้างให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ เช่น รัฐบาลควรส่งเสริมหรือสนับสนุนให้ภายในชุมชนได้จัดสรรทรัพยากรของตนเอง โดยภาครัฐเข้าไปแทรกแซงให้น้อยที่สุด ปลดปล่อยท้องถิ่นจากการครอบงำของการพัฒนาทุนนิยม และการรวมศูนย์อำนาจของรัฐ โดยเสนอให้วัฒนธรรมชุมชนเป็นคำตอบของการพัฒนาจากระดับฐานล่าง ซึ่งตรงกับแนวความคิด เรื่อง สิทธิชุมชนท้องถิ่น ที่มีความหมายทางการเมืองทั้งด้านอิสรภาพในการดำเนินวิถีชีวิต สิทธิในการพัฒนา การจัดการทรัพยากร และการดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชน เพราะฉะนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนควรจะสนับสนุนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง เพราะจะส่งผลให้การพัฒนาของสังคมแข็งแรงและมั่นคง โดยการพัฒนากลุ่มชนดังกล่าวอาจจะดำเนินโดยรัฐหรือชุมชนก็ได้ แต่หากกล่าวในภาษาของสิทธิชุมชน การพัฒนาจะดีหรือไม่อย่างไร ชุมชนมีสิทธิที่จะเลือกรับหรือกระทั่งปฏิเสธการพัฒนาจากภายนอก และมีสิทธิที่จะกำหนดการพัฒนาตนเอง ทั้งนี้เพราะสิทธิของประชาชนคือหลักการพื้นฐานของสังคมประชาธิปไตย และวิถีคิดสิทธิชุมชนนั้นก็พัฒนาจากวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนที่เป็นจริง

ผลการศึกษา

1) ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของวาทกรรมการพัฒนาของรัฐผ่านการจัดตั้งโครงการกองทุนหมู่บ้าน
ศึกษากรณี: บ้านโป่ง ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาที่เน้นดูผลกระทบอันเกิดจากการพัฒนาของรัฐผ่านการจัดตั้งโครงการกองทุนหมู่บ้านว่าก่อให้เกิดผลตอบรับที่ดีต่อคนบ้านโป่ง หมู่ที่10 ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงรายหรือไม่ และการตอบรับนั้นนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอันเป็นไปยังทิศทางแห่งการ “พัฒนา” มากน้อยเพียงใด เพื่อให้เกิดแนวทางการศึกษาที่ชัดเจน ซึ่งจากการศึกษาวาทกรรมการพัฒนาผ่านกระบวนการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน ศึกษากรณีเฉพาะ บ้านโป่ง หมู่ที่10 ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงรายนั้น สิ่งที่น่าสนใจวิจัยฉบับนี้ค้นพบจากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า โครงการกองทุนหมู่บ้านได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่เกิดขึ้นภายในชุมชน อันปรากฏออกมาทั้งในทิศทางแง่บวกและทิศทางแง่ลบ ส่งผลให้ชุมชนต้องปรับตัวและเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตบางอย่าง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบดังกล่าวประกอบด้วย 3 ด้านหลักคือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และด้านการเมือง ดังนั้นเพื่อให้เกิดภาพรวมและรายละเอียดที่ชัดเจนยิ่งขึ้น คณะผู้ศึกษาจึงได้สรุปผลการศึกษาและวิเคราะห์มิติดังกล่าว ดังต่อไปนี้

ด้านเศรษฐกิจ

การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบด้านบวก

- การเปลี่ยนแปลงการเปลี่ยนแปลงโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน : โครงการกองทุนหมู่บ้านกลายเป็นแหล่งเงินทุนพึ่งพิงหลักของชุมชน โดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่นอันเป็นแหล่งเงินกู้ในระบบ ที่ภาครัฐส่งลงมาถึงมือประชาชนโดยตรง ถึงแม้ว่าแต่เดิมชุมชนจะมีแหล่งเงินของชุมชนอยู่ก่อนแล้ว เช่น กลุ่มแปรรูปพืชผักผลไม้, กลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน แต่กลุ่มออมทรัพย์ที่มีอยู่แล้วเหล่านี้มาจากเงินออมของสมาชิก ไม่ได้ตั้งมาจากเงินสนับสนุนโครงการภาครัฐบาล และไม่ได้ตั้งมาเพื่อรองรับเงินกู้ภายนอก ซึ่งแตกต่างจากกองทุนหมู่บ้าน ที่ถือว่าเป็นริเริ่มขึ้นเพื่อช่วยลดช่องว่างทางโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ของคนจน อย่างน้อยในสายตาชาวบ้านถือเป็นการเพิ่มช่องทางการเข้าถึงแหล่งเงินทุนแหล่งใหม่ และมีสิทธิได้รับเงินกู้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ อันถือเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านโอกาสเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่เข้าตาคนจนมากที่สุด โดยวัตถุประสงค์ในการกู้ยืมเงินของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์สำหรับโครงการกองทุนหมู่บ้านนั้น จะกู้ยืมเงินเพื่อลงทุนในกิจกรรมต่างๆ อาทิ การประกอบอาชีพหลัก เช่น ผู้ประกอบอาชีพหลักทางการเกษตรจะกู้ยืมเงินไปเพื่อซื้ออุปกรณ์ทางการเกษตร หรือลงทุนในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ,ผู้ประกอบอาชีพค้าขายนั้น กู้ยืมเงินไปเพื่อขยายกิจการ หรือซื้อของเข้าร้าน เป็นต้น รองลงมาคือการกู้ยืมเงินเพื่อประกอบอาชีพเสริม เพื่อหารายได้เสริมเข้าครัวเรือน

เห็นได้จากการสัมภาษณ์สมาชิกกองทุนหมู่บ้านเช่น ป้าแก้ว และคุณจันทร์เพ็ญ ที่ได้ให้สัมภาษณ์ว่ากองทุนหมู่บ้านทำให้ตนและครอบครัวสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้อย่างง่ายดาย โดยไม่ต้องมีหลักทรัพย์ในการค้ำประกันมากมาย และไม่ต้องเผชิญกับขั้นตอนการอนุมัติที่ยุ่งยาก กองทุนหมู่บ้านเป็นประโยชน์ต่อการ

ส่งเสริมการลงทุนของตนและครอบครัว คุณจันทร์เพ็ญกล่าวว่า “ตนได้กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านมาจัดตั้งกลุ่มผลไม้อบแห้งดับกลิ่นประจำหมู่บ้าน ซึ่งถ้าหากไม่มีกองทุนหมู่บ้านนี้ ตนก็ไม่สามารถจัดตั้งได้”

- การเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการประกอบอาชีพ: เป็นผลต่อเนื่องมาจากการที่ชาวบ้านสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบได้มากขึ้น ส่งผลให้เกิดอัตราการกู้ยืมเงินทุนเพื่อไปลงทุนประกอบอาชีพ ทั้งการไปลงทุนประกอบอาชีพใหม่และการต่อยอดอาชีพเดิม ด้วยเหตุที่ทำให้เกิดแนวคิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของการประกอบอาชีพและพัฒนากิจการตนเอง เนื่องจากเล็งเห็นถึงช่องทางในการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำได้ง่ายขึ้น ประกอบกับความมั่นใจในการกู้เงินเพราะเป็นกองทุนที่ส่งมาจากภาครัฐ ส่วนที่เหลือก็จะนำไปใช้จ่ายส่วนตัว นำไปบริจาค หรือเก็บออม เป็นต้น เห็นได้จากการสัมภาษณ์คุณธนพร และคุณอำไพ ผู้เป็นหนึ่งในสมาชิกกทบ.ที่สามารถกู้เงินมาลงทุนสร้างอาชีพใหม่และต่อยอดอาชีพเดิม เช่น ในกรณีคุณอำไพที่ได้กู้เงินกทบ.มาใช้ในการต่อยอดอาชีพธุรกิจก่อสร้างของตน หรือคุณธนพรที่ได้กู้เงินจากกทบ.มาสร้างเสริมอาชีพใหม่ คือการทำร้านเสริมสวยประจำหมู่บ้าน เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบด้านลบ

- การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคและการใช้จ่ายเงิน: ด้วยโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำที่ง่ายขึ้น ก่อให้เกิดสภาพคล่องทางการเงินมากขึ้น ถือเป็นผลกระทบที่ต่อเนื่องมาสู่พฤติกรรมกรรมการบริโภคและการใช้จ่ายเงินที่เปลี่ยนแปลงไปของชาวบ้าน ดังนั้นเมื่อมีปัจจัยทางการเงินสนับสนุน ย่อมก่อให้เกิดพฤติกรรมกรรมการบริโภคทางวัตถุมากขึ้นตามไปด้วย อีกทั้งเมื่อกองทุนในลักษณะนี้เข้าสู่ชุมชนแล้ว ภาระที่เกิดขึ้นตามมาจำนวนมากก็คือ ธุรกิจขายผ่อนชำระสินค้าที่มุ่งเป้าสู่ลูกค้าในชุมชนผู้มีรายได้น้อยเป็นหลัก จึงยังเป็นการกระตุ้นความต้องการในการทางวัตถุนิยมมากขึ้น เห็นได้จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านพงษ์ศักดิ์ที่ได้กล่าวว่า “ลูกบ้านมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้เงินที่เกินตัว เช่นมีการทำร้านเกมส์ ซึ่งพอเห็นว่าไม่จำเป็นในหมู่บ้าน หรือเห็นได้จากการที่”นาซีเซ็ง” ที่เป็นแหล่งสินเชื่อได้เจริญเติบโตขึ้นในหมู่บ้านอย่างกับดอกเห็ด”

- การนำมาซึ่งภาระหนี้สินหมุนเวียน: ผลกระทบที่ตามมาอีกสิ่งหนึ่งจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบริโภคและโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนคือ การก่อให้เกิดภาระหนี้สินหมุนเวียน ซึ่งการที่ภาครัฐหยิบยื่นโครงการอันเกี่ยวเนื่องกับแหล่งเงินทุนเข้ามาสู่ชุมชนอย่างมากมาย อาทิ โครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ธนาการเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ฯลฯ โครงการเหล่านี้ต่างให้โอกาสชาวบ้านในการกู้ยืมเงินแทบทั้งสิ้น ชาวบ้านบางรายโดยเฉพาะในท้องถิ่นเมื่อเกิดพฤติกรรมกรรมการบริโภคที่เพิ่มสูงขึ้น จึงเข้าเป็นสมาชิกทุกโครงการเพื่อมุ่งหวังการใช้สิทธิในการขอกู้จากทุกโครงการที่เข้าร่วม หายที่สุดย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นภาระหนี้สินหมุนเวียนอันเป็นปัญหาเรื้อรังตามมา ซึ่งจากการสัมภาษณ์แล้ว ชาวบ้านส่วนใหญ่จะนำเงินที่ได้รับการอนุมัติจากกองทุนหมู่บ้าน มาทบทนเฝ้าของตน และเป็นเช่นนี้เรื่อยไปไม่จบสิ้น จึงเป็นการตอกย้ำภาระหนี้สินและตอกย้ำค่านิยมแบบทุนนิยมในการผลิตเพื่อขาย_โดยจากการสัมภาษณ์ที่คุณโยธิน (ประธานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน) ได้กล่าวว่า “การที่กองทุนหมู่บ้านเข้ามาในหมู่บ้านของเรา รังแต่เป็นการพอกพูนเพิ่มภาระหนี้สินอันก่อให้เกิดหนี้สินหมุนเวียนแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านของเรา เพราะฉะนั้นรัฐควร

จะหาทางในการจัดการกับปัญหานี้อย่างเร่งด่วน เพราะพื้เห็นว่ากทบ.เป็นเหมือนดาบสองคมที่ถ้าสมาชิกและคณะกรรมการรู้จักการบริหารจัดการก็จะเป็นสิ่งที่ดี หากแต่สมาชิกในหมู่บ้านของเราไม่ค่อยรู้จักจัดการเงินที่กู้มาอย่างถูกต้อง สมาชิกแต่ละคนต่างเอาหนี้ทบดอก ดอกทบหนี้ รังแต่จะเป็น”ดินพอกหางหมู” แก่ชาวบ้าน รัฐจึงเข้ามาจัดการอย่างเร่งด่วน”

- การจัดตั้งโครงการกองทุนหมู่บ้านเป็นการปูพื้นฐานไปสู่การพัฒนาทุนนิยม: อันนำมาสู่การเกิดพลวัตทางเศรษฐกิจและสังคมภายในระดับท้องถิ่น ผ่านกระบวนการลงทุนต่างๆ โดยที่รัฐพยายามแสวงหาผลประโยชน์ส่วนเกินจากผลผลิตและแรงงานของชาวบ้าน อันเป็นการลงทุนกับชาวบ้านทางอ้อม โดยอาจใช้สถาบันการเงินต่างๆของรัฐเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์ดังกล่าว อันเห็นได้จากธกส. ซึ่งมีโครงการที่ช่วยประสานงานกับกองทุนหมู่บ้านโดยการให้ทุนต่อยอด ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำทางแรงงาน (reproduction of labour) กล่าวคือ การกู้ยืมเงินจากแหล่งสินเชื่อต่างๆที่รัฐบาลได้หยิบยื่นให้นั้นเป็นสิ่งที่ช่วยเป็นแรงผลักดันที่กระตุ้นให้แรงงานมีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เพิ่มมากขึ้น โดยโครงการกองทุนหมู่บ้านนี้ส่งผลให้แรงงานในชนบทมีเงินทุนและสามารถจูงใจแรงงานในการสร้างสรรค์ผลผลิตต่างๆต่อไปได้ อันเป็นการช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการสนองความต้องการของรัฐเอง ที่พยายามขูดรีดเอาไรต์เอาเปรียบแรงงานภายใต้ความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม โดยดึงส่วนต่างดังกล่าวเพื่อไปหล่อเลี้ยงเศรษฐกิจในเมือง ทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวเป็นไปเพื่อให้ระบบการผลิตแบบทุนนิยม อันมีพื้นฐานอยู่ที่การเก็บเกี่ยวขูดรีดส่วนเกินที่แรงงานเป็นผู้ผลิต ที่รัฐบาลใช้เป็นแนวทางการพัฒนากระแสหลัก สามารถดำเนินอยู่ได้ต่อไป โดยจากการสัมภาษณ์คุณณรสิงห์ พัฒนาการประจำตำบล กล่าวว่า “โครงการกทบ.เป็นการปูพื้นฐานไปสู่การพัฒนาทุนนิยมในระดับหมู่บ้าน เห็นได้จากตัวอย่างที่มีสถาบันการเงินต่างๆ เช่น ธนาคารออมสิน และธกส. ที่ได้เข้ามาลงทุนกับชาวบ้าน โดยอ้างว่าเป็นทุนต่อยอด แต่แท้จริงแล้วเป็นเพียงการลงทุนกับชาวบ้านตาตาๆ ซึ่งถ้าหากชาวบ้านจัดการไม่ได้ก็ต้องอยู่ในวงจรแห่งภาระหนี้สินหมุนเวียนไปตลอดจากรุ่นสู่รุ่น”

ด้านสังคม

- การเปลี่ยนแปลงทักษะการบริหารจัดการภายในชุมชน: การดำเนินโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองที่มีมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทักษะการบริหารจัดการให้กับชุมชน อันนำมาสู่การเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์ด้านการบริหารจัดการด้วยตนเองภายในท้องถิ่น เนื่องจากจุดประสงค์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของโครงการคือ การมอบอำนาจในการบริหารจัดการสู่ชาวบ้านในชุมชนให้มีโอกาสได้ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันแก้ปัญหา และออกกฎระเบียบกันเองให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของแต่ละชุมชน ดังนั้นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีคือ การพัฒนาทักษะการบริหารจัดการของชุมชน การพัฒนาบุคลากรของชุมชน ซึ่งอาจนำไปสู่ความยั่งยืนของโครงการต่อไป เห็นได้จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของอำเภอแม่สรวย ได้กล่าวว่า “กทบ.เป็นการสอนให้ชาวบ้านรู้จักบริหารจัดการกันเองในหมู่บ้าน และเป็นการปลูกฝังการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตยอีกด้วย ซึ่งผมเห็นว่ากทบ.เป็นโครงการที่เข้าท่ามากในนโยบายที่มีมา ที่ได้เปิดให้ประชาชนได้จัดการกันเอง”

- เกิดความขัดแย้งภายในชุมชน: เนื่องจากการบริหารจัดการภายในโครงการกองทุนหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่หลักของคณะกรรมการทั้ง 8-10 คน ดังนั้นโอกาสที่จะเกิดความขัดแย้งภายในชุมชนย่อมมีสูง ทั้งความขัดแย้งระหว่างคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านกับสมาชิก สมาชิกที่ได้รับเงินกู้มากกับสมาชิกที่ได้รับเงินกู้น้อย หรือแม้แต่ว่างคณะกรรมการด้วยกันเอง ซึ่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอาจมีลักษณะเป็นคลื่นใต้น้ำที่ไม่ร้ายแรงมาก อย่างไรก็ตาม หากปัญหาความขัดแย้งหรือความไม่พอใจกันภายในชุมชนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยไม่ได้ร่วมกันแก้ไขหรือหาความกระจ่างจากข้อสงสัยต่างๆ แล้ว คลื่นใต้น้ำที่มีอยู่อาจขยายไปสู่ความรุนแรงทางการเมืองได้ จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างประชาสัมพันธ์โครงการกทบ.ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ”โครงการนี้ทำให้คณะกรรมการกับสมาชิก และคณะกรรมการกับคณะกรรมการเองมีความขัดแย้งกันอยู่บ้าง ในการอนุมัติเงินกู้เป็นต้น”

- การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์แบบดั้งเดิม : ด้วยเหตุแห่งความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่เข้ามาประกอบกันอันเกิดจากการพัฒนาผ่านวาทกรรมกระแสหลักของรัฐ อันนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมภายในชุมชน และได้ทำลายวิถีชีวิตในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมภายในสังคมชนบทที่ไม่มีพฤติกรรมบริโภคนิยม ทำให้คนคาดหวังและรอคอยความช่วยเหลือผ่านนโยบายของรัฐมากกว่าการพึ่งพาตนเองอย่างที่เคยเป็นมา และคิดแต่เพียงว่าจะได้ประโยชน์หรือเสียอะไรจากการเข้าร่วมโครงการ เป็นการปลูกฝังความคิดแบบมนุษย์เศรษฐกิจให้กับชาวบ้านมากเกินไป ทำให้คนในชุมชนแยกระดับกันตามฐานะรายได้ หรือภาระหนี้สินกันอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น จนในที่สุดชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นที่เคยผูกพันเสมือนเครือญาติ กลับนับถือกันน้อยลง พึ่งพิงกันตามฐานะรายได้ อิทธิพลทางการเมือง ดังจะเห็นได้ว่าช่องว่างระหว่างวิถีชีวิตของคนเมืองและคนชนบทลดน้อยลงทุกขณะ เห็นได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างให้สัมภาษณ์ว่า “กทบ.ได้เข้ามาในฐานะการพัฒนาแบบทุนนิยม ได้ทำลายวิถีชีวิตและความสัมพันธ์การเกษตรแบบดั้งเดิมบ้างเล็กน้อย เช่นพฤติกรรมการใช้จ่ายที่เกินตัวของชาวบ้าน อีกทั้งชาวบ้านไม่เข้าใจว่าเงินที่ตนได้กຸ້ມນີ້เป็นเงินของหมู่บ้าน แต่กลับคิดว่าเป็นเงินของรัฐ ชาวบ้านจึงกຸ້ມมาใช้อย่างฟุ่มเฟือยจนเกิดภาระหนี้สิน”

- เป็นการเพิ่มความขัดแย้งทางชั่วอำนาจ: เนื่องจากในทางปฏิบัติแล้ว ผู้นำภายในชุมชนจะเป็นคนเลือกประธานรวมถึงคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเอง มิได้ผ่านกระบวนการการเลือกตั้งของชาวบ้านแต่อย่างใด จึงอาจถือเป็นการเพิ่มชั่วอำนาจให้แก่กลุ่มผู้นำจำนวนหนึ่ง อันอาจนำมาสู่ความแตกแยกหรือเอื้ออำนาจต่อการแสวงหาผลประโยชน์ ผ่านกระบวนการแทรกแซงของระบบพรรคพวก ซึ่งก่อให้เกิดการบั่นทอนของประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ หรือดำเนินการโครงการกองทุนหมู่บ้าน และอาจเป็นการปิดกั้นโอกาสในการมีส่วนร่วมในการดำเนินการของชาวบ้านทั่วไปด้วยเช่นกัน โดยที่ผ่านมาได้ปรากฏถึงความไม่โปร่งใสของทางคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน และชาวบ้านเองก็ไม่มีอำนาจในการพูดถึงเรื่องดังกล่าวได้ ประเด็นของการวิเคราะห์วาทกรรม จึงไม่ได้อยู่ที่คำพูดนั้น ๆ ว่าเป็นจริงหรือเท็จ แต่อยู่ที่ทฤษฎีชุดหนึ่งที่เป็นตัวกำกับให้การพูดนั้น ๆ เป็นไปได้มากกว่าจะเป็นเรื่องของข้อเท็จจริง วาทกรรมจึงไม่ใช่เป็นเพียงผลลัพธ์ซึ่งเกิดจากการต่อสู้ เพื่อเปลี่ยนแปลงระบบของการครอบงำ

ด้านการเมือง

- เกิดการกระจายอำนาจ : โครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองก่อให้เกิดการกระจายอำนาจอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นการกระจายอำนาจการบริหารจัดการจากภาครัฐสู่ชุมชน ไม่ใช่การกระจายอำนาจสู่ท้องที่หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างที่ผ่านมา นั่นคือ การกระจายอำนาจในการบริหารให้กับคนในชุมชนร่วมกันคิดร่วมกันบริหารจัดการ โดยให้องค์กรภาครัฐเป็นเพียงแค่ที่ปรึกษาและทำหน้าที่บริหารจัดการแทนในเบื้องต้นให้ก่อเกิดเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา หลังจากนั้นอำนาจสิทธิขาดทั้งหมดจะตกอยู่ที่ชุมชน อีกทั้งผลจากการสำรวจพบว่า ในสายตาคนอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงรายส่วนใหญ่ มองว่าโครงการกองทุนหมู่บ้านทำให้เกิดการกระจายอำนาจสู่ชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งพวกเขามองว่าภาครัฐได้กระจายอำนาจสู่ชุมชน ทำให้ชุมชนลดการพึ่งพาความช่วยเหลือจากภาครัฐ หันมาพึ่งตนเองผ่านโครงการที่รัฐได้กระจายอำนาจมาสู่ชุมชนมากขึ้น โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐได้ให้สัมภาษณ์ว่า “โครงการกทบ.เป็นการก่อให้เกิดการกระจายอำนาจขนาดย่อมโดยรัฐที่ประสงค์ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการเอง โดยรัฐเข้าไปยุ่งเกี่ยวน้อยที่สุด ถือว่าเป็นการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปยังภูมิภาค และจากภูมิภาคไปสู่ท้องถิ่น จากท้องถิ่นไปสู่ชุมชนอย่างแท้จริง โดยที่นโยบายของรัฐ พยายามช่วยให้ชาวบ้านพึ่งพารัฐน้อยที่สุด”

- สร้างกลุ่มอำนาจใหม่ในชุมชนที่มีลักษณะผูกขาด: จากหลักการกระจายอำนาจของโครงการกองทุนหมู่บ้านทำให้เกิดการสร้างกลุ่มอำนาจใหม่ในชุมชนขึ้น ซึ่งกลุ่มอำนาจใหม่หมายความว่าคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่มาจากคนในชุมชนทั้งหมด คนกลุ่มนี้ถือว่าเป็นกลุ่มที่เริ่มเข้ามามีบทบาทและเริ่มสร้างอำนาจอิทธิพล โดยอาศัยอำนาจหน้าที่จากโครงการในการวางกฎระเบียบและอนุมัติเงินกู้ ทำให้สมาชิกที่ต้องการขอเงินกู้ ซึ่งมีจำนวนถึงร้อยละ 80-90 ในหมู่บ้านเกิดความเกรงใจและมองว่าตนเองอยู่ในฐานะของผู้ที่ต้องจ้อและขอความเมตตาจากคนกลุ่มนี้ อย่างไรก็ตาม กลุ่มอำนาจใหม่นี้ก็คือเครือข่ายและมีความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจเก่าในชุมชน เพียงแต่เมื่อโครงการกองทุนหมู่บ้านเข้ามา ทำให้โครงสร้างอำนาจเดิมปรับเปลี่ยนรูปแบบ ขยายเครือข่ายและแตกกลุ่มใหม่ให้กว้างขึ้นเหมือนกับเป็นการแตกหน่อของกลุ่มอำนาจที่ยังคงอยู่ในตัวเดียวกัน

- รัฐบาลได้ใช้กองทุนหมู่บ้านเป็นกลไกทางการเมืองในการเข้าแทรกแซงการดำเนินงานโครงการกองทุนหมู่บ้าน: ทั้งนี้ เพื่อเป็นเป้าหมายสำคัญในการสร้างฐานคะแนนเสียงท้องถิ่นให้แก่พรรคของตนในระยะยาว ซึ่งกลไกที่พรรคการเมืองอาศัยเป็นช่องทางในการเข้าแทรกแซงโครงการอันประกอบด้วย คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ข้าราชการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อันเห็นได้จากอดีตคณะกรรมการกทบ.(ไม่ประสงค์ออกนาม)ได้กล่าวว่า “ ตนเป็นหัวหน้าคะแนนให้กับพรรคการเมืองชื่อดังพรรคหนึ่ง ซึ่งตนได้อภิสิทธิ์ในกทบ.หลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการได้ถูกก่อนและต่อเนือง และยังได้ผลประโยชน์บางอย่างตอบแทน จากพรรคการเมืองนั้นๆ เช่นเสื้อยืด และเงินใส่ซองขาว ที่แอบยื่นให้อย่างลับๆ ซึ่งตนได้เป็นคณะกรรมการเพราะได้รับการสนับสนุนจากผู้มีอำนาจทางการเมืองในท้องถิ่นบางคน(ไม่สามารถระบุนามได้) และตนต้องตอบแทนโดยการเป็นหัวหน้าคะแนน คอยช่วยเหลือทั้งเรื่องเล็ก เรื่องใหญ่” ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การเข้าแทรกผ่านคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน เนื่องจากการดำเนินโครงการกองทุนหมู่บ้านในภาคปฏิบัตินั้น ปัจจัยที่ถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของโครงการคือ บทบาทของคณะกรรมการกองทุน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีสิทธิอันชอบธรรมในการตัดสินใจเรื่องราวต่างๆภายในโครงการทั้งหมด ดังนั้นคณะกรรมการกองทุนจึงกลายมาเป็นกลุ่มที่พรรคการเมือง หรือรัฐบาลให้ความสนใจและใช้เป็นกลไกในการเข้าแทรกแซงภายในโครงการ เนื่องจากความสามารถในการเข้าถึงสมาชิกโครงการได้ดีที่สุด โดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวและโครงสร้างอำนาจของคณะกรรมการกองทุน เพื่อหวังผลทางการเมืองในระยะยาวต่อไป อีกทั้งจากการสำรวจการรับรู้ของประชาชน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ ยังพบข้อมูลอันเป็นหลักฐานแสดงสายสัมพันธ์ระหว่างคณะกรรมการกองทุนกับนักการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศที่ประชาชนรับรู้เปิดเผย ดังนั้นสามารถกล่าวได้ว่า คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านได้กลายมาเป็นกลไกทางการเมืองที่สำคัญ และถือได้ว่าเป็นการขยายช่องทางใหม่ให้กับพรรคการเมืองในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างชุมชน โดยใช้บทบาทของกลุ่มแกนนำชุมชนกลุ่มใหม่อย่างคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งจะทำให้พรรคการเมืองต่างๆสามารถใช้ช่องทางนี้ในการเข้าแทรกกรการบริหารงานภายในโครงการกองทุนหมู่บ้านได้อันจะยังประโยชน์ทั้งต่อตัวคณะกรรมการกองทุนเอง และยังประโยชน์ต่อพรรคการเมืองในการสร้างฐานอำนาจท้องถิ่นในระยะยาวต่อไป

การเข้าแทรกแซงผ่านข้าราชการ ข้าราชการ เป็นเจ้าหน้าที่และหน่วยงานของภาครัฐในการนำนโยบายมาปฏิบัติให้เกิดเป็นรูปธรรม ถือเป็นตัวแทนของภาครัฐที่อยู่ในพื้นที่ และเป็นกลุ่มที่รับรู้ปัญหาในระดับล่างและคอยรายงานผลการปฏิบัติงานให้กับภาครัฐอย่างสม่ำเสมอ ด้วยความสามารถในการเข้าถึงชาวบ้านในพื้นที่ประกอบกับบทบาทหน้าที่หลัก ที่ต้องอิงอยู่กับภาครัฐ จึงกลายมาเป็นสาเหตุที่ทำให้พรรคการเมืองต้องดึงมาเป็นกลไกอีกตัวหนึ่งในการสร้างฐานอำนาจท้องถิ่นและเข้าแทรกโครงการกองทุนหมู่บ้าน โดยเฉพาะนักการเมืองในฐานะพรรครัฐบาลจะมีการได้เปรียบในการใช้กลไกตัวนี้ เนื่องจากข้าราชการและหน่วยงานต่างๆในพื้นที่จะกลายมาเป็นลูกน้องของพรรครัฐบาลทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ

การเข้าแทรกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นองค์กรที่เกิดจากหลักการกระจายอำนาจการบริหารจากส่วนกลางลงสู่ท้องถิ่น มีการบริหารงานที่แยกออกจากระบบราชการ และเกิดขึ้นมาได้ไม่นานในสังคมการเมืองไทยนั้น จากการสำรวจการรับรู้ของประชาชน 300 คน โดยใช้แบบสอบถามและข้อมูลจากการพูดคุยกับประชาชน พบว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ได้เข้าไปเกี่ยวข้องและเข้าแทรกการดำเนินโครงการกองทุนหมู่บ้านค่อนข้างสูงในสายตาของประชาชน ร้อยละ 81.7 ซึ่งลักษณะที่พบมีทั้งด้านบวกและด้านลบ คือกรณีที่เข้าเป็นหนึ่งในคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน กรณีที่เข้ามาช่วยเหลือเป็นที่ปรึกษาและช่วยประสานงานติดต่อกับหน่วยงานภาครัฐ และกรณีใช้อำนาจผลักดันพรรคพวกตนเองเข้าเป็นกรรมการ หรือเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับการอนุมัติเงินกองทุน เป็นต้น

2) การศึกษาเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของกองทุนหมู่บ้านและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์

โดยมีแนวคิด วัตถุประสงค์ และกระบวนการบริหารจัดการที่คล้ายคลึงกับกองทุนหมู่บ้าน ดังนี้

ประเด็น	ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.)	โครงการกองทุนหมู่บ้าน
1. ฐานความคิดและวิสัยทัศน์	ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ได้จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร มีวัตถุประสงค์ในการให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่เกษตรกรกลุ่มเกษตรกร และสหกรณ์การเกษตร สำหรับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมหรืออาชีพที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม เพื่อเพิ่มรายได้หรือพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรหรือครอบครัวของเกษตรกร	ผู้เริ่มคือ รัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ โดยดัดแปลงความคิดมาจากโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน เริ่มต้นเมื่อ พ.ศ.2544 ลักษณะของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเป็นอิสระและมีฐานะเป็นนิติบุคคลโดยให้ชุมชนต้องรับผิดชอบต่อตัวเอง (เริ่มจากนโยบายของรัฐหรือขยายจากบนลงล่าง)
2. แหล่งทุนเริ่มต้น	ธ.ก.ส.มีแหล่งเงินทุนเช่นเดียวกับธนาคารพาณิชย์ คือ เงินกองทุน เงินฝากจากประชาชน และเงินฝากจากธนาคารพาณิชย์ โดยเฉพาะเงินฝากจากธนาคารพาณิชย์เป็นผลมาจากนโยบายของทางราชการที่ต้องการให้ธนาคารพาณิชย์มีบทบาทในการให้สินเชื่อเพื่อการเกษตรแก่เกษตรกรและสถาบันเกษตรกรมากขึ้น	รัฐบาลตั้งวงเงินเบิกเกินบัญชีจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และธนาคารออมสิน และตั้งงบประมาณรายจ่ายประจำปีจ่ายคืน
3. การบริหารจัดการ	1) ให้บริการสินเชื่อครบวงจรเพื่อเสริมสร้างโอกาสและสนับสนุนเกษตรกรจนสามารถเพิ่มผลผลิตได้อย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ 2) พัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ด้านเกษตรกรรมเพื่อให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น 3) บริหารจัดการเงินทุนให้มีต้นทุนที่เหมาะสมต่อการตอบสนองพันธกิจหลักของธนาคาร	- ให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเป็นหลักในการจัดประชุมประชาคม จัดสรรเงินติดตามเงินกู้และแก้ปัญหาโดยมีพัฒนาการเป็นพี่เลี้ยง - กระจายเงินกู้ให้ทั่วถึงโดยใช้หมู่บ้านและชุมชนเป็นเป้าหมาย

	4) พัฒนาบริการใหม่ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของเกษตรกร	
4. การออม /ฝาก การให้กู้ การประกัน ความเสี่ยง	ตามข้อบังคับของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ธนาคารจะให้กู้แก่บุคคล ๓ ประเภท คือ เกษตรกร สหกรณ์การเกษตร และกลุ่มเกษตรกร ๑. ให้กู้แก่เกษตรกร หมายถึง ให้กู้แก่เกษตรกรรายบุคคลที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของสหกรณ์การเกษตรหรือกลุ่มเกษตรกร แบ่งเป็น ๓ ประเภท ตามระยะเวลาการชำระคืนเงินกู้ และวัตถุประสงค์ของการใช้เงินกู้ เงินกู้ระยะสั้น เงินกู้ระยะปานกลาง และเงินกู้ระยะยาว ๒. ให้กู้แก่สหกรณ์การเกษตร ๓. ให้กู้แก่กลุ่มเกษตรกรที่ประกอบอาชีพการเกษตรประเภทเดียวกันในท้องถิ่นเดียวกัน	การออมหรือฝากจะอยู่ในรูปสมาชิก และการให้กู้จะให้เงินจำนวนมาก โดยเฉลี่ยรายละ 20,000 บาท(ปัจจุบันมีการขยายเงินเพิ่ม)
5.หน่วยงานสนับสนุน	รัฐบาล	สทบ. ,พอช.,กรมการพัฒนาชุมชน ,ธกส.,ออมสิน (เจียรชัย ณ นคร และสายชล ปัญญชิต, 2553:148-149)

โครงการกองทุนหมู่บ้าน ถือเป็นนโยบายหลักในการกระตุ้นอุปสงค์ของประเทศในระดับรากหญ้า ช่วยเพิ่มโอกาสที่ชาวบ้านจะมีช่องทางในการพัฒนาอาชีพ หรือพัฒนาการทำมาหากินทั้งที่เป็นการทำเดี่ยวๆ แต่ละครอบครัว ก็ร่วมกันทำเป็นกลุ่มอีกแบบ เช่น อาจเป็นกลุ่มผลิตหัตถกรรมด้วยกัน แปรรูปอาหารด้วยกัน ทำสมุนไพรด้วยกัน ที่เราเรียกว่าธุรกิจชุมชน หรือวิสาหกิจชุมชน ดังนั้น การบริหารจัดการจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งโดยเฉพาะการรายงานข้อมูลอย่างโปร่งใสและมีมาตรการตรวจสอบอย่างเคร่งครัดโดยชุมชนเอง ขณะเดียวกัน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ก็มีบทบาทสำคัญเช่นเดียวกันในการประสานงานกับโครงการที่ภาครัฐส่งลงมา ซึ่งในกรณีที่คณะผู้ศึกษาสนใจ คือ การให้ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและสถาบันการเงินในการดำเนินโครงการกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งจากการลงพื้นที่ศึกษานั้นพบว่าธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ได้เข้ามามีบทบาทร่วมสำคัญต่อโครงการกองทุนหมู่บ้าน โดยเพิ่มเงินต่อยอดให้กับโครงการกองทุนหมู่บ้าน จากการประสานงานนี้เองทำให้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ต้องเข้าไปดำเนินงานในหมู่บ้าน โดยมีเป้าหมายไม่เพียงแต่การให้เงินทุน แต่ยังช่วยฝึกอบรม เช่น เรื่องการจัดทำบัญชีครัวเรือนก่อน เพราะจะได้ทราบที่มาที่ไปของเงินได้ และหากกองทุนใดมีความพร้อมดูแลชาวบ้านได้แล้ว จนกองทุนมีความเข้มแข็ง สามารถยกระดับเป็นสถาบันการเงินชุมชนได้ ธนาคารของรัฐจะปล่อยสินเชื่อดอกเบี้ย

ทำให้กับสถาบันการเงินชุมชน เพื่อพิจารณาปล่อยสินเชื่อให้ชาวบ้าน ในอนาคตใครมีปัญหาหนี้สินเชื่อ จะใช้เงินผ่านกองทุนแก้ปัญหาภาระหนี้สิน โดยกองทุนคิดดอกเบี้ยจากชาวบ้านเพิ่ม เพื่อหาส่วนต่าง จากนั้น นำเงินมาจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกในรูปแบบต่าง ๆ ได้ จะทำให้การดูแลทางการเงินโดยผ่านสถาบันการเงินชุมชน และให้ธนาคารรัฐดูแลองค์กรที่เป็นสถาบันได้สะดวกมากขึ้นดีกว่าการดูแลรายย่อย ส่งผลให้ประชาชนส่วนใหญ่มีแนวโน้มความพึงพอใจกับการกู้ยืมสถาบันการเงินมากกว่าโครงการกองทุนหมู่บ้าน เนื่องจากได้วงเงินที่สูงกว่า และมีการช่วยเหลือหลังจากที่กู้ยืมมาดำเนินการในกิจกรรมต่างๆของชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม ทั้งโครงการกองทุนหมู่บ้านและทางธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เอง ก็มีจุดร่วมกันในการลงทุนทางสังคมและเศรษฐกิจให้หมู่บ้านพัฒนา ให้สมาชิกของหมู่บ้านได้พัฒนาทั้งด้านความดี ความสามารถ และความมั่นคง ฉะนั้น มันมากกว่าการสร้างงาน ถ้าเอาไปทำอะไรแล้วทำให้มีรายได้เกิดขึ้น มีงานเกิดขึ้น ควบคู่ไปกับการสร้างชุมชนที่ดี สร้างสังคมที่ดี ก็ไปด้วยกัน ซึ่งถ้าชุมชนไม่ดี สังคมไม่ดี ถึงมีรายได้ก็ยังไม่ยั่งยืน เงินทุนจากกองทุนหรือสถาบันการเงินต่างๆเองก็ดีถ้าจะเกิดประโยชน์ก็คือ เป็นเครื่องมือให้ชาวบ้านในการเรียนรู้ในการจัดการกันเอง ดูแลซึ่งกันและกัน เป็นโอกาสที่ทุกหมู่บ้านได้รับ ถ้าใครได้รับโอกาสอันดีแล้วไม่ทำก็ไม่ต้องได้รับผลของการทำไม่ดี แต่ก็หวังว่า เขาจะได้บทเรียนและทำให้ดีขึ้นในประเด็นที่แตกต่างกันคือเรื่องของการจัดการ ถ้าธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) จัดการคือเงินทุนที่ ธกส. ปล่อยไปคืนให้ ธกส. แต่ถ้าเป็นการจัดการของกองทุนหมู่บ้านจัดการ ต้นทุนจะต่ำมากเพราะว่าชาวบ้านจัดการกันเอง การพิจารณาจะไว้มากกว่า เนื่องจากชาวบ้านรู้จักกันหมดว่าใครเป็นใคร แล้วต้องรับผิดชอบร่วมกัน ถ้าทำไม่ดีก็ได้รับผลเสียร่วมกัน ถ้าใครไปเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ไม่เหมือนกับ ธกส.ปล่อยกู้ คนจะรู้สึกถ้าไม่คืน ธกส. แปลว่าเบี้ยวและอาจต้องถูกยึดหลักทรัพย์ที่ค้ำประกันไป แต่ในกรณีของกองทุนหมู่บ้านชาวบ้านไม่รู้สึกเดือดร้อน ถ้าไม่คืนกองทุนหมู่บ้านชาวบ้านอาจหาเหตุผลมาเพื่อใช้ในการประนีประนอมได้ เนื่องจากคณะกรรมการบริหารกองทุนหมู่บ้านก็เป็นคนในหมู่บ้านเองแต่ไม่ใช่ว่าไม่ควรมี ธกส. ธกส.นั้นก็มิประโยชน์และก็ควรมีต่อไป กองทุนหมู่บ้านเป็นเพียงอีกกลไกหนึ่งที่จะมาทำให้เกิดการหมุนเวียนทางการเงินภายในหมู่บ้าน โดยชาวบ้านจัดการกันเอง แต่ต้องย้ำว่า ในความเห็นของชาวบ้าน ต้องไม่เอาเรื่องเงินเป็นตัวนำ ไม่ให้ความสำคัญกับตัวเงินจนเกินไป ต้องให้ความสำคัญกับมิติทางจิตใจทางสังคมทัดเทียมกันให้มากพอที่จะได้ผลประโยชน์ที่สมดุล

3) ปัญหา อุปสรรคของโครงการกองทุนหมู่บ้าน ณ ชุมชนบ้านโป่ง

เนื่องจากช่วงเริ่มต้นของการดำเนินการเป็นไปอย่างรีบเร่ง โดยมุ่งเป้าหมายจัดตั้งกองทุนให้ครอบคลุมทุกหมู่บ้านทั่วประเทศ ทำให้การจัดตั้งกองทุนต้องรีบดำเนินการโดยไม่ได้นำถึงความพร้อมของหมู่บ้านและชุมชนอย่างแท้จริง ขาดการประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการให้กับประชาชนทั่วไปได้เข้าใจถึงหลักการและวัตถุประสงค์ของโครงการอย่างชัดเจน หน่วยงานที่รับผิดชอบขาดการติดตาม แก้ไขปัญหาอย่างเคร่งครัด จริงจัง หรือไม่ได้นำไปสู่การแก้ปัญหาอย่างแท้จริง และปัญหาการแทรกแซงทางด้านการเมือง ปัญหาหนี้ค้ำชำระหรือเงินขาดบัญชี โดยปัญหาเงินขาดบัญชีเกิดจากจุดอ่อนสำคัญเกี่ยวกับการจัดทำบัญชีและระบบการควบคุมตรวจสอบทางการเงินและบัญชีที่ไม่รัดกุม อีกทั้งขาดการติดตามตรวจสอบจากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนั้นการติดตามเร่งรัดหนี้ค้ำชำระของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านส่วนใหญ่ยังเป็นลักษณะของการประนีประนอม ไม่ได้ดำเนินการอย่างเคร่งครัด เนื่องจากคณะกรรมการและสมาชิก

กองทุนหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน นอกจากนั้น ถึงแม้ว่าสมาชิกกองทุนหมู่บ้านมีความสามัคคีและความร่วมมือ แต่ขณะเดียวกันพบว่าสมาชิกรวมถึงผู้ดำเนินการโครงการกองทุนหมู่บ้านโดยเฉพาะรองประธานคณะกรรมการ และคณะกรรมการส่วนใหญ่ยังคงขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการ และวัตถุประสงค์ของโครงการ และไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมต่อการดำเนินกิจกรรมกองทุนหมู่บ้านอย่างแท้จริง สิ่งดังกล่าวจึงเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่ง อันนำมาสู่การแผ่ขยายของปัญหาทางด้านการดำเนินการที่ขาดประสิทธิภาพ และเพื่อรายละเอียดที่ชัดเจนยิ่งขึ้น คณะผู้ศึกษาจึงได้สรุปปัญหาต่างๆได้ดังนี้

- การจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านมุ่งเน้นในเชิงปริมาณมากกว่าการพิจารณาถึงความพร้อมและการจัดเตรียมความพร้อมด้านการบริหารจัดการกองทุนก่อนการจัดตั้ง
- หน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังไม่สามารถให้ความช่วยเหลือ สนับสนุน แนะนำ และติดตามผลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้ง สทบ. คณะอนุกรรมการสนับสนุนฯ ระดับจังหวัด/อำเภอ เครือข่ายกองทุน กรมพัฒนาชุมชน รวมถึงสำนักงานพัฒนาชุมชนในส่วนภูมิภาค กล่าวคือ ยังขาดกลไกการเชื่อมโยงที่จะให้เกิดหน่วยกำกับติดตามที่เป็นเอกภาพ
- คณะกรรมการกองทุนขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการกองทุน หรือยังขาดประสิทธิภาพ รวมถึงไม่มีความรับผิดชอบในการบริหารจัดการกองทุนอย่างเต็มที่
- สมาชิกกองทุนหมู่บ้านขาดความเข้าใจต่อโครงการและไม่เห็นความสำคัญของเงินกองทุนหมู่บ้านที่ได้รับตามโครงการ
- ปัญหาภาวะด้านเศรษฐกิจ ทั้งของผู้กู้และของชุมชน
- การจัดทำระบบบัญชีและการจัดทำเอกสารหลักฐานควบคุมทางการเงินของกองทุน ขาดความชัดเจนและไม่ได้มีการกำหนดรูปแบบที่เป็นแนวทางและมาตรฐานเดียวกัน
- การแทรกแซงทางการเมืองทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น
- ขาดการติดตามประเมินผลอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ทั้งผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านตามโครงการเป็นรายกองทุนทุกแห่ง และผลการดำเนินงานของหน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้องซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินงานตามโครงการ ทำให้ไม่ทราบปัญหา อุปสรรคหรือข้อจำกัดที่แท้จริงของการดำเนินงานตามโครงการ และไม่สามารถนำไปพัฒนาปรับปรุงการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านตามโครงการให้เกิดประสิทธิภาพและความยั่งยืนได้

กล่าวโดยสรุปจากผลการศึกษาโครงการวิจัยได้ค้นพบทสรุพที่น่าสนใจเกี่ยวกับ วาทกรรมการพัฒนาผ่านการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน ศึกษากรณี: ชุมชนบ้านโป่ง ต.ป่าแดด อ.แม่สรวย จ.ห้วงเชียงราย คือ โครงการกองทุนหมู่บ้านถือเป็นวาทกรรมชุดหนึ่ง ที่รัฐได้พยายามสร้างขึ้น เพื่อให้ชุมชนพัฒนาไปตามการพัฒนาระแสหลักอันตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบทุนนิยม โดยเป็นการปูรากฐานของชุมชนให้กลายเป็นฐานการผลิตของประเทศ และรัฐจะดึงมูลค่าส่วนเกินต่างๆของชุมชนต่อไป อย่างไรก็ตามนิยามการสร้างคามหมายในโครงการกองทุนหมู่บ้านในมุมมองของรัฐนั้น โครงการหมู่บ้านเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้เกิดการสร้างและการระดมพลังแผ่นดินกับทุกจุดจากฐานรากทุกๆ แห่งทั่วประเทศ ให้ชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเอง และสร้างโอกาสให้ชาวบ้านได้มีช่องทางในการพัฒนาอาชีพ ทำให้เกิดการลงทุนทางสังคมและเศรษฐกิจให้หมู่บ้านพัฒนา

ให้สมาชิกของหมู่บ้านได้พัฒนาทั้งด้านความดี ความสามารถ และความมั่นคงและเพื่อเป็นการสร้างมาตรฐานความเจริญและเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น จากนิยามความหมายดังกล่าวได้นำมาซึ่งการสร้างมายาคติของฝ่ายรัฐ ที่เน้นประโยชน์เชิงเศรษฐกิจภายในชุมชน ในขณะที่นิยามความหมายโครงการกองทุนหมู่บ้าน ในมุมมองของชุมชนบ้านโป่ง กลับเห็นว่าการพัฒนาใดๆที่จะเกิดขึ้นนั้นมีความจำเป็นต้องตระหนักถึงความเหมาะสมถูกต้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อและลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ และควรเป็นการพัฒนาที่เอื้อประโยชน์ และก่อให้เกิดการ”พัฒนา”ที่แท้จริง มิใช่การทำลายหรือบั่นทอนพื้นฐานวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ และต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมอย่าง”แท้จริง” ในการกำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยตัวของชุมชนเอง ดังนั้น การให้ภาพมายาคติของชุมชนท้องถิ่นบ้านโป่ง จึงเป็นการให้ภาพโครงการกองทุนหมู่บ้านว่า เป็นสิ่งที่ส่งผลให้ชาวบ้านต้องพึ่งพารัฐมากขึ้น และเป็นเพียงแค่การหมุนเวียนเงินในระบบ กล่าวคือ เป็นการกู้เพื่อทบดอกเบี้ยย มิได้ลดปัญหาหนี้ในระบบแต่อย่างใด อีกทั้งยังขาดการเอาใจใส่จากภาครัฐ โดยรัฐเพียงเอาเม็ดเงินหลั่งสู่หมู่บ้าน ดังนั้นความหมายของ”การพัฒนา” จึงมีลักษณะที่หลากหลายตามกลุ่มของผู้นิยาม และมีความเป็นพลวัต ขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้ให้นิยามความหมายนั้น การมีช่องว่างที่ชุมชนท้องถิ่นสามารถเข้ามากำหนดนิยามความหมายของการพัฒนาจึงกลายเป็น พื้นที่ทางการเมืองวัฒนธรรม (cultural political space) ของทั้งฝ่ายรัฐและชุมชนท้องถิ่น ที่พยายามต่อสู้เพื่อช่วงชิงอำนาจในการนิยามความหมาย

นอกจากนั้น กล่าวได้ว่าโครงการกองทุนหมู่บ้านเป็นโครงการที่พัฒนาจากบนลงมาสู่ชุมชน เพื่อเป็นกลไกทางการเมืองอันเปิดช่องทางให้พรรคการเมืองสามารถส่งคนหรือสร้างคนลงไปเป็นหนึ่งในคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลุ่มแกนนำชุมชนกลุ่มใหม่ อันเป็นจุดเด่นของโครงการกองทุนหมู่บ้าน ที่ไม่ใช่เพียงแค่ส่งเงินลงไปทำงานอย่างเดียว แต่ยังเปิดช่องให้พรรคการเมืองต่างๆสามารถส่งคนลงไปแทรกเป็นกลุ่มผู้นำใหม่ และนำไปสู่การสร้างฐานคะแนนเสียงให้พรรคได้อีกทางหนึ่งด้วย จึงกล่าวได้ว่าไม่ว่าการเมืองไทยจะเป็นไปในระบอบใด อำนาจในการพัฒนายังคงตกอยู่กับฝ่ายรัฐมากกว่าชุมชนท้องถิ่นเสมอ โดยรัฐยังคงมีอำนาจอย่างเต็มที่ในการเข้าไปกำหนดการพัฒนา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชนผ่านการทุจริตมูลค่านับพันล้านบาทเหมือนในอดีตที่เป็นมา ในขณะที่ชุมชนท้องถิ่นยังขาดอำนาจในการกำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยตนเองอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม ก็ขึ้นอยู่กับชาวบ้านเองที่จะมีจิตสำนึกบนพื้นฐานของความพอประมาณ รวมทั้งผู้นำชุมชนเองที่จะช่วยปลูกฝังความพอเพียงให้กับคนภายในชุมชน

นอกจากนั้น จากการศึกษาครั้งนี้ยังพบว่า ชุมชนท้องถิ่นควรเน้นการ “พัฒนา” ที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม คือ การให้คุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรม กลับมาเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยีให้คุณค่าทางวัฒนธรรมรวมอยู่ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์ และภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน เช่นสังคมล้านนา วิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดของสังคม ตั้งแต่ภายในจิตใจของคน มีค่านิยม คุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม ลักษณะนิสัย แนวความคิดและสติปัญญา ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ตลอดจนความรู้ความเข้าใจและการปฏิบัติของมนุษย์ต่อธรรมชาติแวดล้อม สิ่งทีกล่าวทั้งหมดนี้ หากนำมาปรับใช้กับการพัฒนาต่างๆที่กำลังเกิดขึ้นอย่างสมดุล ย่อมนำไปประโยชน์อย่าง

มหาศาลมาสู่ชุมชนท้องถิ่นได้ ซึ่งภาวะสมมูลนี้เกิดจากองค์ประกอบ 3 ส่วน คือมนุษย์ ธรรมชาติแวดล้อมหรือระบบนิเวศ และสังคม

“การพัฒนา” ที่มีความเหมาะสมจะต้องไม่มุ่งเอาแต่ความเจริญทางวัตถุและปริมาณ เศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ต้องใช้เทคโนโลยีส่งเสริมวัฒนธรรมพัฒนาวัฒนธรรมขึ้นมาเป็นตัวคุมและค้ำยัน อีกทั้งควรเป็นเครื่องนำทางความเจริญทางเศรษฐกิจและการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หากการพัฒนาละเลยองค์ประกอบด้านวัฒนธรรมแล้วนั้น ก็จะทำให้ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา มีความแปลกแยก เพราะการพัฒนาไม่เข้ากับพื้นเพภูมิหลัง ไม่กลมกลืนกับสภาพจิตใจ คุณค่าและลักษณะนิสัย รวมไปถึงทรัพยากรทางวัฒนธรรมท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นด้านวัตถุ บุคคล ก็ไม่ได้ถูกใช้ให้เป็นประโยชน์ในระบบวิถีการพัฒนา การพัฒนาจึงกลายเป็นความสูญเสียเปล่า ไร้ประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐผู้รับผิดชอบโครงการพัฒนากับชุมชนท้องถิ่นดังที่ปรากฏอยู่เสมอมา

ในอีกด้านหนึ่งประชาชนในชุมชนท้องถิ่นของบ้านโป่ง หมู่ที่10 ตำบลป่าแดด จังหวัดเชียงราย ไม่ประสงค์ที่จะให้โครงการพัฒนาต่างๆที่กำลังจะเกิดขึ้นในพื้นที่นั้น เป็นต้นเหตุให้เกิดวิกฤติทางวัฒนธรรมในอนาคต กล่าวคือ ไม่ต้องการให้คนในชุมชนท้องถิ่นมีวิถีขัดแย้งในตัวเอง ซึ่งแนวคิดการพัฒนาตามกระแสหลักที่เป็นอยู่นั้น เป็นแบบทุนนิยม อันเป็นวิถีคิดที่วางอยู่บนผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นที่ตั้ง โดยขาดความรับผิดชอบต่อชุมชนสังคมของตน ก่อให้เกิดการใช้วิธีการทุกอย่างรวมทั้งอำนาจและความรุนแรงเพื่อให้ได้มาและรักษาไว้ซึ่งผลประโยชน์นั้น จนถึงกับต้องดูถูกวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนและสามารถขายทุกอย่างได้ทั้งวัฒนธรรมและศีลธรรม ปัญหาวิกฤติทางสังคมในสังคมไทยมีความเกี่ยวพันโดยตรงกับแนวคิดและทิศทางการพัฒนา ที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาของรัฐส่วนกลางจะเน้นการพัฒนาไปสู่ความก้าวหน้า ทันสมัย มุ่งรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางแล้วลอกเลียนความคิดจากภายนอก เช่น ประเทศตะวันตก โดยไม่พัฒนาสานต่อภูมิปัญญาดั้งเดิม ผลที่ตามมาก็คือ การพัฒนาจะเต็มไปด้วยความขัดแย้ง เช่น ให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคลอย่างมาก แต่กลับไม่เห็นคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ส่งเสริมองค์กรขนาดใหญ่และอำนาจรัฐอย่างเต็มที่ แต่กลับไม่สนับสนุนที่พลเมืองทุกคนมีส่วนร่วม ดังนั้น เพื่อป้องกันมิให้เกิดวิกฤติทางวัฒนธรรมชาวบ้านจึงได้รวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายต่างๆเพื่อแสดงจุดยืนต่อการมีส่วนร่วมในการควบคุมและการจัดการทรัพยากรในชุมชนท้องถิ่นของตนเอง กลายเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ดังจะได้กล่าวต่อไป

แม้การพัฒนาต่างๆของสังคมไทยในปัจจุบันจะมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์การพัฒนาแนวใหม่ที่เน้นเรื่อง “คนและชุมชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” เพื่อเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับความแตกต่างหลากหลาย สร้างเวทีสาธารณะให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดระบบการบริหารจัดการภายในชุมชนที่มีประสิทธิภาพเป็น “ชุมชนเข้มแข็ง” ที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองระยะยาว โดยไม่ต้องรอพึ่งพิงความช่วยเหลือจากกลไกอำนาจรัฐส่วนกลาง สร้างการเมืองแบบใช้อำนาจร่วมกันระหว่างรัฐ สังคม และประชาชน มีกระบวนการทำงานร่วมกันจากความริเริ่มของชาวบ้านเอง ส่วนบทบาทของรัฐคือภาคการสนับสนุน โดยยึดถือความต้องการของชุมชนเป็นตัวตั้ง รวมถึงชุมชนสามารถก้าวนำความคิด ผลักดันไปสู่ภาคชุมชนระดับรากหญ้าด้วยกัน เกิดเครือข่ายที่

ผูกพันเหนียวแน่น กลายเป็นการสร้างกระบวนการพัฒนาแบบรากหญ้า เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้อย่างยั่งยืน และเกิดพลังของการมีส่วนร่วมของการเมืองภาคประชาชน ที่พร้อมต่อการพลิกบทบาทจากการตามมาเป็น การนำก็ตาม แต่กระบวนการที่ชุมชนท้องถิ่นพยายามผลักดันดังกล่าวนี้ ก็ยังไม่สามารถสร้างให้เกิดขึ้นจริงได้ ในแง่ของการปฏิบัติ ชุมชนท้องถิ่นก็ยังคงตกอยู่ภายใต้กระแสวาทกรรมการพัฒนาของรัฐ トラบเท่าที่รัฐยังคง มีอำนาจในการบริหารจัดการมากกว่าชุมชนท้องถิ่น อำนาจยังคงเป็นเรื่องของความไม่เท่าเทียมกัน ในการ บริหารจัดการแหล่งสินเชื่อในชุมชนท้องถิ่นของประเทศไทยเสมอมา

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทางนโยบาย

การดำเนินนโยบายกองทุนหมู่บ้านในภาคเหนือถือว่าประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง และเป็น นโยบายที่ดีที่ช่วยให้ประชาชนมีโอกาสขยายการลงทุน เสริมสร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ รวมทั้งยกระดับความ เป็นอยู่ให้ดีขึ้น ตลอดจนเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ง่ายขึ้น และยังช่วยลดปัญหานั่นอก ระบายอีกด้วย อย่างไรก็ตามพบว่า ยังมีปัญหาในการดำเนินงานอยู่ ไม่ว่าจะเป็นขาดการสื่อสาร ประชุมชี้แจง ขาดการมีส่วนร่วมของสมาชิก สมาชิกเข้าใจว่าเป็นเงินของรัฐบาล คณะกรรมการบางรายไม่มีความรู้ ความสามารถ เป็นต้น จากการศึกษาและสำรวจความคิดเห็นของประชาชน ดังที่ได้ปรากฏข้อมูลอันเป็น ผลการวิจัยที่แสดงไปทั้งหมด ทำให้คณะผู้ศึกษาเกิดมุมมองที่ต้องการสะท้อนให้แก่ผู้อ่าน ทั้งนี้ในแง่การดำเนิน โครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในระดับพื้นที่และมุมมองทางการเมือง โดยผ่านทางข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

โครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองที่ดำเนินการต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ถึงแม้ผลสัมฤทธิ์ที่ปรากฏ ออกมาจะถูกใจประชาชน แต่มีข้อว่าปัญหาอันเกี่ยวเนื่องจากการดำเนินโครงการจะไม่ปรากฏ ซึ่งปัญหาที่พบ ส่วนใหญ่ในระดับพื้นที่จะเกี่ยวข้องกับเรื่องของความโปร่งใส และความเป็นธรรมของคณะกรรมการกองทุน การไม่มีวินัยในการส่งคืนเงินกู้ของสมาชิก ปัญหาการขาดส่งบัญชีงบดุล ปัญหาหนี้สินหมุนเวียน ปัญหาความ แตกแยกภายในชุมชน เป็นต้น ซึ่งปัญหาทั้งหมดที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาที่ทางชุมชน ตำบลป่าแดด บ้านโป่ง หมู่ สิบบ จังหวัดเชียงราย ต้องเผชิญอยู่ หากลองมองให้ลึกถึงต้นตอปัญหาเหล่านี้จะพบว่า ปัญหาไม่ได้เกิดจาก หลักเกณฑ์เบื้องต้นของโครงการที่กำหนดไว้ แต่เกิดจากตัวบุคคลในชุมชนเป็นหลัก เนื่องจากภาครัฐเพียง กำหนดกฎเกณฑ์อย่างหลวมๆ อำนาจในการบริหารจัดการที่แท้จริงจึงเป็นของหมู่บ้านเอง ดังนั้นแนวทางที่ ภาครัฐควรเพิ่มเติมนอกเหนือจากการเร่งให้มีการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน การโยนเม็ดเงินลงสู่หมู่บ้านโดยรัฐ ไม่ได้คอยกำกับติดตามและดูแล รวมไปถึงการประเมินที่เน้นดูจากผลการชำระเงินและบัญชีงบดุลแล้ว ภาครัฐ ควรมีการปรับพื้นฐานและเตรียมความพร้อมในด้านทรัพยากรบุคคลในพื้นที่ให้จริงจังกว่าที่เป็นอยู่ ที่ปัจจุบัน มีเพียงแค่การจัดอบรมกฎระเบียบให้กับคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านชุดใหม่เพียง 15 คนและใช้เวลาเพียง ครึ่งวันเท่านั้นในการอบรม ต่อจากนั้นค่อยส่งมอบหน้าที่ให้พัฒนาการเป็นผู้ดูแลและคอยอธิบายข้อสงสัยเป็น เรื่องๆไป อีกทั้งรัฐควรเข้ามาติดตามผลหลังจากการดำเนินโครงการเป็นระยะๆ เพื่อเป็นแนวทางให้การ ดำเนินงานของโครงการกองทุนหมู่บ้านเกิดประสิทธิภาพที่สามารถแก้ไขปัญห เศรษฐกิจในชนบทให้บรรลุ

ตามเป้าหมาย และตอบสนองความต้องการของประชาชนในหมู่บ้านได้ดียิ่งขึ้น การศึกษาในครั้งนี้จึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

1) การที่รัฐบาลจัดสรรเงินกองทุน หมู่บ้านละ 1 ล้านบาท เท่าๆกัน ในทางปฏิบัติพบว่า มีความไม่เหมาะสม เนื่องจากความแตกต่างของพื้นที่ จำนวนประชากร อาชีพ และฐานะความเป็นอยู่ของประชาชนในหมู่บ้าน ศักยภาพในการพัฒนา และความสามารถในการบริหารจัดการกองทุน ทำให้เกิดปัญหาความไม่เพียงพอของปริมาณเงินที่จะให้สมาชิกกู้ยืม เพราะฉะนั้นการจัดสรรงบประมาณควรมีการกำหนดตามความจำเป็นพื้นฐาน โดยพิจารณาว่าพื้นที่ใดที่มีความจำเป็นมาก ควรได้รับจัดสรรเงินทุนมากกว่าพื้นที่ที่มีความจำเป็นน้อยกว่า

2) ควรมีการขยายระยะเวลาในการชำระคืนเงินกู้ยืมให้สอดคล้องกับลักษณะการเกิดรายได้ของการประกอบอาชีพต่างๆ กล่าวคือ ถ้าโครงการลงทุนใดที่เกิดรายได้เร็ว ก็ควรให้ชำระคืนเงินกู้ยืมเร็ว สมาชิกจะได้ไม่มีเงินสดในมือเหลือมากเกินไป จะได้ไม่นำไปในกิจกรรมอื่นๆ ที่ไม่มีความจำเป็น ส่วนโครงการลงทุนใดที่เกิดรายได้ช้า ก็ควรให้ชำระคืนเงินกู้ยืมช้า โดยเฉพาะโครงการที่เป็นการลงทุนเริ่มแรก หรือ การลงทุนทางเกษตรที่ต้องใช้ระยะเวลาหนึ่งก่อนที่จะเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ ควรขยายเวลาให้มากขึ้น ไม่ควรกำหนดระยะเวลาชำระคืนเงินกู้ยืมในแต่ละประเภทกิจกรรมเท่ากันหมด

3) ควรมีการกำหนดหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนในด้านการบริหารและการพิจารณาอนุมัติเงินกู้ยืมทั้งในเรื่องประเภทกิจกรรมการกู้ยืมและจำนวนเงินที่อนุมัติ เพื่อความยุติธรรมและความโปร่งใส เช่น ในการอนุมัติเงินกู้ยืมรอบแรก ควรให้ความสำคัญกับสมาชิกกลุ่มที่มีฐานะยากจนให้ได้รับเงินกู้ยืมไปลงทุนเพื่อปรับเปลี่ยนหรือพัฒนาอาชีพก่อน อีกทั้งการอนุมัติเงินกู้ยืมควรพิจารณาตามความต้องการเงินทุนที่แท้จริงและลักษณะของธุรกิจที่จะดำเนินการ กล่าวคือ ถ้าทำธุรกิจที่ลงทุนสูงควรอนุมัติเงินกู้ยืมมาก แต่ถ้าเป็นธุรกิจขนาดเล็ก ก็อนุมัติเงินกู้ยืมน้อยลง ไม่ควรอนุมัติเงินเฉลี่ยเท่าๆ กัน ทั้งนี้คณะกรรมการและสมาชิกควรร่วมกันกำหนดต้นทุนโดยประมาณสำหรับการลงทุนประกอบอาชีพต่างๆ ที่เป็นไปได้ในหมู่บ้าน เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาอนุมัติเงินกู้ยืมให้เกิดความยุติธรรม หากสมาชิกมีความสมัครใจในการกำหนดหลักเกณฑ์เงินกู้ยืมที่กล่าวมาข้างต้น อาจจะสามารถระดมทุนเพิ่มเติมจากสมาชิกด้วยกันเพื่อรวมกลุ่มประกอบธุรกิจร่วมกัน ในกรณีเงินทุนไม่เพียงพอ ซึ่งการร่วมทุนของสมาชิกเพื่อประกอบกิจการร่วมกันหลังจากได้รับอนุมัติเงินกู้ยืมแล้ว จะทำให้มีโอกาสประสบความสำเร็จมากขึ้น เพราะการวิเคราะห์โอกาสและสถานการณ์ รวมทั้งการบริหารจัดการในกิจการที่ลงทุนร่วมกันระหว่างสมาชิกมีความรอบคอบมากยิ่งขึ้น

4) ภาครัฐควรเตรียมบุคลากรในด้านพัฒนาขึ้นมารองรับโครงการและงานที่ขยายตัวเพิ่มขึ้น โดยการจัดผู้มีความรู้หลากหลายด้านเข้ามาร่วมงานในงานด้านการพัฒนา ทั้งผู้มีความรู้ด้านการพัฒนา ผู้มีความรู้ด้านพัฒนาชุมชน ด้านกฎหมาย ด้านการบริหารจัดการ ด้านการบัญชี เป็นต้น เพื่อเป็นการกระจายงานและหน้าที่ความรับผิดชอบให้ถูกกับคนและถูกกับงาน อันเป็นการแก้ปัญหาภาระงานและการจัดบุคคลกรผู้ให้ความรู้แก่ชุมชน จากนั้นจึงจัดให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าไปฝึกอบรมและให้ความรู้แก่สมาชิกและ

คณะกรรมการกองทุน ในเรื่องการบริหารจัดการกองทุน การบัญชี การเงิน รวมทั้งการให้ความรู้ใหม่ๆ ในการประกอบอาชีพแก่สมาชิกให้ความหลากหลายและเป็นที่ต้องการของตลาด และให้การส่งเสริมการตลาดรูปแบบต่างๆ เพื่อให้สมาชิกหรือกลุ่มอาชีพนำผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ต่างๆ ที่ผลิตได้มาจำหน่าย และใช้เป็นเวทีการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการผลิต ซึ่งจะเป็นการช่วยให้มีการพัฒนาคุณภาพผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการเชื่อมโยงไปสู่การดำเนินงานตามโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ด้วย ทั้งนี้การฝึกอบรมและการให้ความรู้แก่สมาชิกนั้นควรทำอย่างต่อเนื่อง ซึ่งข้อจำกัดการใช้เงินของชาวบ้านที่ผ่านมามีเกิดขึ้นเพราะข้อจำกัดด้านความรู้ของชาวบ้านและคณะกรรมการ และการฝึกอบรมชั่วคราวที่มิได้ก่อให้เกิดประโยชน์มากนัก

การที่รัฐควรจัดหาตลาดเพื่อรองรับสินค้าของชุมชนควบคู่กับการฝึกอบรมพัฒนาอาชีพ เนื่องจากรัฐยังคงเพียงให้แต่เงินทุน แต่ยังไม่สร้างความสนใจในการฝึกอบรมพัฒนาชาวบ้าน และขาดการสนับสนุนการสร้างอาชีพภายในชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม การฝึกอบรมพัฒนาอาชีพแก่ชาวบ้านเพียงด้านเดียวนั้นไม่เพียงพอต่อการเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งได้ ทั้งนี้ภาครัฐต้องมีการจัดหาตลาดเพื่อเป็นฐานรองรับอาชีพ และผลิตภัณฑ์ต่างๆที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เช่น ถึงแม้จะมีการฝึกอบรมการทำขลุ่ยผูกม้อในชุมชน ที่สำหรับใช้ในพิธีแต่งงาน ซึ่งในทางปฏิบัติแล้ว งานแต่งงานมิได้จัดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ รายได้จึงไม่ได้สม่ำเสมอ ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถดำรงอาชีพดังกล่าวเพื่อเป็นรายได้หลักเพียงอย่างเดียวได้ กลุ่มอาชีพดังกล่าวจึงมิได้ใช้ความรู้ของตนอย่างสม่ำเสมอ ดังนั้น รัฐจึงควรมีตลาดมารองรับสินค้าของชาวบ้านเพื่อการพัฒนาที่มั่นคงต่อไป อีกทั้งภาครัฐควรติดตามผลการดำเนินโครงการเป็นระยะๆ หลังจากที่ได้สมาชิกได้กู้ยืมเงิน รวมทั้งควรให้การสนับสนุนหรือต่อยอดภูมิปัญญาของท้องถิ่น รัฐควรจัดการอบรมให้ความรู้เพื่อใช้ในการดำเนินการอย่างรอบด้าน ผนวกกับการปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีให้แก่ทุกๆ ฝ่าย เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน

5) การจัดอบรมให้ความรู้ควรกระทำอย่างจริงจัง มีการให้ความรู้เพื่อใช้ในการดำเนินการอย่างรอบด้านครบถ้วน ควรมีการกำหนดในการลงพื้นที่ของพัฒนากรให้ชาวบ้านทราบอย่างแน่นอน เช่น ทุกต้นเดือน เป็นต้น รวมทั้งควรมีการจัดอบรมให้ความรู้และแจ้งปัญหาที่เกิดขึ้นในมุมมองภาครัฐให้ชาวบ้านทราบเป็นระยะๆ เช่น ทุกๆ หกเดือน แนวทางทั้งหมดนี้เพื่อเป็นการแก้ปัญหาเรื่องการขาดความรู้ในการปฏิบัติงาน และการขาดความเข้าใจถึงกฎกติกา บทบาท หน้าที่ที่พึงปฏิบัติทั้งในฐานะของคณะกรรมการกองทุนและในฐานะสมาชิก

6) ควรส่งเสริมให้มีการติดตาม ตรวจสอบ และการประสานงานระหว่างสมาชิกและคณะกรรมการกองทุนอย่างสม่ำเสมอ โดยการเผยแพร่ข้อมูลความเคลื่อนไหวต่างๆ เกี่ยวกับการบริหารจัดการกองทุนให้แก่สมาชิกทราบ เช่น เหตุผลและความเหมาะสมในการอนุมัติเงินกู้ยืมให้กับสมาชิกแต่ละราย ประเภทกิจกรรมที่นำเงินไปลงทุน และจำนวนเงินกู้ยืมที่จัดสรรให้กับสมาชิก เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อความโปร่งใสในการทำงานของคณะกรรมการและเป็นการประเมินสถานการณ์ในอนาคตของกองทุน เพื่อให้สมาชิกและคณะกรรมการกองทุนสามารถวางแผนงานในอนาคตได้อย่างถูกต้องและชัดเจน

7) กรณีที่สมาชิกไม่ปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับ การใช้กระบวนการลงโทษทางสังคม เช่น การให้ร่วมทำกิจกรรมทางสังคมและประเพณี เป็นต้น จะเป็นแนวทางที่นุ่มนวลในการรักษาความสามัคคีของคนในชุมชน หากไม่เป็นผลจึงใช้มาตรการทางกฎหมายเป็นทางเลือกสุดท้าย ส่วนสมาชิกที่ปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะการชำระเงินกู้ยืมตามกำหนดระยะเวลา ควรมีการให้รางวัลเพื่อเป็นสิ่งจูงใจในการปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับ เช่น การเพิ่มวงเงินกู้ยืมในการกู้ยืมครั้งต่อไป

8) ควรมีการทบทวนความเหมาะสมของระเบียบข้อบังคับเป็นระยะๆ โดยการรับฟังความเห็นจากสมาชิก ผู้มีประสบการณ์ในการจัดการกองทุนลักษณะเดียวกัน และนักวิชาการหรือผู้รู้ในท้องถิ่น เพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณาความเหมาะสมของระเบียบข้อบังคับที่ใช้อยู่ จะทำให้การบริหารจัดการกองทุนมีความยืดหยุ่นและมีประสิทธิภาพ

9) ภาครัฐควรให้ความสำคัญกับองค์การการเงินชุมชน ที่มีระบบการจัดการที่เอื้อต่อการจัดสวัสดิการขั้นพื้นฐานของชุมชนและการให้สินเชื่อหรือเงินทุนเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและก่อสร้างรายได้ให้กับสมาชิกและชุมชน โดยพัฒนากฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องให้ชัดเจน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ โดยช่วยสนับสนุนและส่งเสริมการออมของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการให้ชาวบ้านมีเงินออม สามารถพึ่งตนเองได้ รวมไปถึงกองทุนและสถาบันการเงินชุมชน ควรมีการเรียนรู้และปรับบทบาทของตนเองให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นและไม่ละทิ้งอุดมการณ์คือการเงินเพื่อชุมชนทั้งในด้านการสร้างรายได้ อาชีพ และการจัดสวัสดิการชุมชน

10) ควรส่งเสริมธนาคารพาณิชย์หรือธนาคารของรัฐ เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) และธนาคารออมสิน ให้ดำเนินการสนับสนุนหรือเป็นพี่เลี้ยงในการดูแล กำกับ ให้ทุนหรือจัดการในมิติอื่นๆ ให้กับกองทุนการเงินชุมชน โดยมุ่งเน้นการจัดการและการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ที่สำคัญ โดยยึดหลักการที่สอดคล้องกับกระบวนการภาคประชาชน ที่ไม่ให้ถูกครอบงำโดยภาครัฐ เช่น การให้กองทุนเป็นอิสระ โดยไม่ถือกองทุนชุมชนเป็นสาขาย่อยของธนาคารพาณิชย์หรือธนาคารของรัฐ เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) และธนาคารออมสิน

11) ส่งเสริมให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกองทุนให้มากขึ้น และมีการประสานงานกับภาคการเงินชุมชนทั้งในระบบและนอกระบบ รวมทั้งธนาคารพาณิชย์เพื่อเป็นการหนุนเสริมให้เกื้อกันและกัน

12) ภาพสะท้อนทางการเมืองแนวใหม่ที่เน้นการสร้างฐานคะแนนเสียงด้วย “ระบบอุปถัมภ์เชิงนโยบาย” เพื่อสร้างให้พรรคการเมืองเป็นผู้มีอุปถัมภ์รายใหญ่ที่ส่งตรงผลประโยชน์สู่ประชาชนผ่านนโยบายแนวประชานิยม เน้นการรวบอำนาจเบ็ดเสร็จไว้ที่พรรคและหัวหน้าพรรค รวมทั้งลดบทบาทของ ส.ส. ลงเพื่อมุ่งหวังให้ประชาชนเกิดความจงรักภักดีแก่พรรคโดยตรงแลแปรเปลี่ยนมาเป็นคะแนนเสียงในการเลือกตั้ง อย่างไรก็ตาม ลักษณะทางการเมืองที่เกิดขึ้นนี้ก่อให้เกิดทั้งผลดีผลเสียหลายประการดังที่ทราบกันดี โดยเสนอไว้ ดังนี้

- สำหรับประชาชน การให้การสนับสนุนนโยบายหรือพรรคการเมือง อย่าพึ่งตระหนักเพียงผลประโยชน์จากนโยบายที่จะเกิดขึ้นแก่ตนเพียงอย่างเดียว จำเป็นต้องตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดกับสังคมและชุมชน เช่น ผลกระทบต่อปริมาณแผ่นดิน สภาวะทางเศรษฐกิจและสถานการณ์ทางการเมือง อันสืบเนื่องจากระบบการทำงานและแนวนโยบายของพรรค อีกทั้งเป็นการเพิ่มภาระหนี้สินให้แก่ตนเอง เป็นต้น ดังนั้นประชาชนจึงควรติดตามการดำเนินงานทางการเมืองด้วย

- สำหรับพรรคการเมืองและนักการเมือง การกำหนดนโยบายควรคำนึงถึงความสามารถที่พรรคสามารถปฏิบัติการให้เป็นจริงและมีความเหมาะสมกับสถานการณ์ของประเทศและเหมาะสมกับท้องถิ่น ควบคู่กับการมุ่งหวังเพื่อใช้ในการหาเสียง ชี้อใจประชาชนทั่วประเทศที่ย่อมส่งผลกระทบต่อประเทศชาติ ดังนั้นควรคำนึงถึงศักยภาพในทางปฏิบัติด้วย

- การปลูกฝังคุณธรรมและจิตสำนึกที่ดีให้ทุกฝ่าย ถึงแม้จะเป็นเพียงนามธรรมและเป็นเรื่องพื้นฐานที่สุดแต่กลับสร้างยากที่สุด จึงจำเป็นที่ทั้งภาครัฐ ประชาชน และนักการเมืองต้องเร่งสร้างให้เกิดขึ้นในจิตใจตนให้ได้ เพื่อแก้ไขปัญหายั่งยืนในทุกๆด้าน

13) สร้างความตระหนักแก่สมาชิกว่า เงินกองทุนเป็นเงินของสมาชิกทุกคน ไม่ใช่เงินของรัฐบาล และปลูกฝังเรื่องการนำเงินไปใช้ให้ถูกต้อง

14) เพื่อป้องกันการนำเงินกองทุนไปใช้ชำระหนี้ในระบบและจัดระบบการมีกองทุนซ้ำซ้อนกันหลายกองทุน จึงเสนอให้มีการบูรณาการใหม่ โดยปรับการชำระเงินคืนในแต่ละกองทุนให้ตรงกัน เพื่อที่จะได้ว่าสมาชิกแต่ละคนก็กู้กองทุน หากมีหลายกองทุนจะได้วางแผนให้ลดเหลือ 1 กองทุน

15) ทางพรรคควรกำหนดตัวชี้วัดที่ชัดเจนในการวัดความสำเร็จของกองทุน รวมไปถึงปรับหลักเกณฑ์กติกาให้สอดคล้องกับความจำเป็นพื้นฐานของธรรมชาติ ของกิจกรรมเศรษฐกิจของคนจน พัฒนามาตรการเครื่องมือ วิธีการที่จะช่วยให้คนจนได้เรียนรู้ในการสร้างเศรษฐกิจครัวเรือน

ส่วนที่ 5

ข้อค้นพบ ข้อสรุป และข้อเสนอแนะของงานวิจัย

ข้อค้นพบและข้อสรุปของงานวิจัย

1.

งานวิ

จัยชิ้นนี้ได้โจทย์การวิจัย แนวคิด และวิธีการวิจัยชนบทในรูปแบบใหม่ๆ กล่าวคือ

- คณะผู้วิจัยพบว่างานการศึกษาการเปลี่ยนผ่านของสังคมชนบทไทยที่ผ่านมานั้นมีข้อจำกัดในเชิงของแนวคิดและข้อถกเถียงทางทฤษฎีซึ่งหยุดนิ่งมาในช่วงกว่าทศวรรษที่ผ่านมา การเรียนการสอนและการศึกษาวิจัยชนบทในช่วงก่อนหน้านี้ โดยเฉพาะในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1970 นั้นมักจะเน้นไปในเรื่องของข้อถกเถียงในเรื่องแนวคิดที่มีอิทธิพลทางความคิดจากสายมาร์กซิสม์ที่เน้นไปในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงปัจจัยและความสัมพันธ์ในการผลิต การขูดรีด และเรื่องของความเป็นไปได้และลักษณะของการเคลื่อนไหวของขบวนการชาวนาในชนบท ในช่วงทศวรรษถัดมามีการทำความเข้าใจมากขึ้นต่อการเปลี่ยนแปลงในระดับหมู่บ้านอันเป็นผลมาจากการเข้ามาของรัฐและโครงการพัฒนาต่างๆ จากภายนอกสู่หมู่บ้าน ข้อถกเถียงที่สำคัญว่าด้วยสังคมชาวนาของ James C Scott และ Samuel Popkin ก็เป็นส่วนสำคัญของการทำความเข้าใจสังคมชาวนาไทยที่มีคุณภาพ แต่กระนั้นแนวคิดและโจทย์ของข้อถกเถียงดังกล่าวก็นำมาเน้นไปในเรื่องของความเสี่ยงของชาวนาในวิธีการดำรงชีพและการพึ่งพิงระบบอุปถัมภ์ อย่างไรก็ตามก็ติดคณะผู้วิจัยเห็นว่าหลังจากช่วง 1980 เป็นต้นมางานการศึกษาทำความเข้าใจชนบทนั้นหยุดลงแต่เพียงเท่านั้น และไม่ได้มีการสานต่อเพื่อตั้งโจทย์ทางแนวคิดในเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน เหมือนกับว่าหมู่บ้านเป็นเพียงสถานที่ที่ถูกทิ้งร้าง ไร้ซึ่งความยั่งยืนของคุณภาพทางสังคมและความมั่นคงของชาวบ้านอีกต่อไป แต่ในความเป็นจริงแล้วท่ามกลางความเสี่ยงใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ หมู่บ้านในชนบทยังทำหน้าที่เป็นหมุดหมายที่สำคัญในหลายแง่มุมด้วยกันในฐานะพื้นที่หรือกลไกรองรับการเปลี่ยนแปลงและการแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของคนชนบทตลอดมา
- คณะผู้วิจัยพบว่าหมู่บ้านเป็นกลไกที่สำคัญในฐานะพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมในการรองรับความเสี่ยงที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ โจทย์ที่คณะผู้วิจัยเห็นว่ามีความสำคัญที่สุดโจทย์หนึ่งในการศึกษาการเปลี่ยนผ่านของชนบทคือว่า เราจะทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านชนบทไทยอย่างไร หรือพูดง่ายๆ คือว่า หมู่บ้านชนบทมีหน้าตาเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรในทุก

วันนี้ การเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของหมู่บ้านนั้นสะท้อนให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีพและความสามารถของคนชนบทอย่างไรในการแสวงหาโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และลดทอนความเสี่ยงให้กับตนเอง จากการศึกษาหมู่บ้านในประเด็นย่อยๆ ทั้งในเรื่องของการสร้างความหลากหลายในรูปแบบการผลิตในภาคการเกษตรที่มากขึ้น การเข้าร่วมกับการเกษตรเชิงพันธสัญญาและการเกษตรเชิงพาณิชย์ เรื่องการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งระหว่างชาวบ้านเอง กับกลุ่มชาติพันธุ์รอบๆ หมู่บ้าน กับองค์กรพัฒนาเอกชนจากภายนอก และกับหน่วยงานของรัฐเอง ตลอดจนประเด็นเรื่องของการคิดและบทบาททางการเมืองของชาวบ้านที่มีการแสดงออกมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงทั้งหลายเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงข้อสรุปที่สำคัญว่าหมู่บ้านนั้นยังคงมีความสำคัญอยู่มากในฐานะที่เป็นฐานทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในการสร้างโอกาสและรายได้ให้กับคนชนบท งานการศึกษาชนบทในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาคงจะมองหมู่บ้านชนบทไปในทางเสื่อมถอย แต่ข้อค้นพบดังกล่าวก็นำมาซึ่งความเข้าใจที่แตกต่างออกไป

- การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านในชนบทหรือแม้แต่การเรียนการสอนว่าด้วยชนบทในทุกวันนี้จึงเป็นเรื่องยากที่จะจำกัดความสนใจเพียงประเด็นใดประเด็นหนึ่งหรือเป็นการศึกษาในสาขาวิชาที่แยกขาดออกจากองค์ความรู้อื่นๆ ในทางสังคมศาสตร์ ข้อค้นพบอีกประเด็นของงานวิจัยชิ้นนี้ก็คือว่า การเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นเรื่องของระบบการผลิต การหารายได้ หรือตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตและตลาดนั้น มีความเกี่ยวข้องกับการทำความเข้าใจปฏิบัติการทางการเมืองของชาวบ้านทั้งในระดับชุมชนและในระดับชาติ การศึกษาการเมืองที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของชาวบ้านผ่านทางการจัดสรรทรัพยากรในหมู่บ้าน ตำบล หรือในระดับที่กว้างออกไปนั้นล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับเรื่องสถานภาพ โอกาส และช่องทางที่หลากหลายมากขึ้นในทางเศรษฐกิจอันเป็นผลส่วนหนึ่งมาจากการให้การสนับสนุนจากรัฐในเรื่องของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การศึกษา และโครงการพัฒนาในระดับท้องถิ่นในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา และรวมไปถึงการเกี่ยวข้องของชุมชนกับระบบตลาดและตัวแสดงอื่นๆ ที่ไกลออกไป ประเด็นดังกล่าวนี้เน้นย้ำถึงภาระหน้าที่ของการเรียนการสอนว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงของชนบทไทยที่ควรจะต้องพัฒนาให้มีความทันสมัย มีข้อถกเถียงใหม่ๆ ที่ต้องก้าวข้ามข้อจำกัดในเรื่องของประเด็นและสาขาวิชาให้ได้ พลวัตที่เกิดขึ้นในชนบทนั้นเรียกร้องให้นักวิชาการด้านชนบทศึกษาต้องทำงานร่วมมือข้ามสาขาและพื้นที่ให้มากขึ้นกว่าเดิมเพื่อที่สามารถตามทันกับความท้าทายใหม่ๆ ที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ชนบทที่มีความหลากหลายและซับซ้อนมากขึ้นทั้งในเรื่องของคุณภาพสังคม ความเสี่ยงใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในวิถีทางเศรษฐกิจที่ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงในไร่นา ตลอดจนการทำความเข้าใจว่าอะไรคือความมั่นคงของคนในชนบทหากว่าความมั่นคงนั้นมีอยู่จริง

ผู้วิจัยพบว่ารูปแบบการเรียนการสอนในระดับมหาวิทยาลัยในเรื่องชนบทศึกษานั้นมีความท้าทายอย่างมาก ในหลายๆ ด้านด้วยกัน ได้แก่

ควา

มท้าทายแรกมาจากคำถามที่สำคัญที่ว่า ผู้สอนจะอย่างไรให้ผู้เรียนซึ่งเป็นนิสิตนักศึกษาที่ส่วนใหญ่แล้วเป็นลูกหลานของชนชั้นกลางและชนชั้นสูงในกรุงเทพมหานครนั้นหันมาให้ความสนใจกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนบท แน่นอนว่าผู้เรียนเหล่านี้อาจจะสนใจเนื้อหาในฐานะที่เป็นวิชาเรียนหรือเป็นประเด็นทางวิชาการที่น่าสนใจได้ แต่การทำความเข้าใจชนบทในรูปแบบดังกล่าวนี้น่าจะแตกต่างไปจากการเรียนการสอนที่ผู้เรียนเห็นคุณค่าและความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับชนบทในฐานะผู้คนและบริบทที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของผู้เรียน ในการสร้างเสริมความสนใจให้กับผู้เรียน ผู้สอนพบว่าการเชื่อมโยงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองโดยเฉพาะที่เกิดขึ้นในกรุงเทพมหานครซึ่งเกี่ยวข้องหรือมีผลกระทบโดยตรงกับผู้เรียนนั้นเป็นช่องทางหนึ่งที่เป็นจุดเริ่มต้นในการดึงความสนใจของผู้เรียนให้เกิดขึ้นได้ การยกประเด็นเรื่องของการชุมนุมของคนเสื้อแดงที่แยกราชประสงค์ และการเชื่อมโยงคนเหล่านี้กับภาคชนบททำให้ผู้เรียนเห็นถึงตัวเชื่อมที่ทำให้พื้นที่เมืองกับชนบทนั้นแยกกันไม่ออก

ควา

มท้าทายขั้นถัดมาในการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับชนบทก็คือว่า นอกจากการสร้างความสนใจในแรกเริ่มกับผู้เรียนแล้ว การเรียนการสอนในขั้นต่อไปก็ต้องมีการพัฒนาทั้งในแง่ของประเด็นที่ศึกษาและข้อถกเถียงเชิงแนวคิดให้มีความลึกมากยิ่งขึ้นไปด้วย คณะผู้วิจัยพบว่าอุปสรรคที่สำคัญในการเรียนการสอนเกี่ยวกับชนบทในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและอาจจะรวมไปถึงในสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษาอื่นๆ ในกรุงเทพมหานครก็คือกรอบของเวลาที่บังคับให้มีการเรียนหลายวิชาไปพร้อมๆ กันในหนึ่งภาคการศึกษา ข้อจำกัดที่เวลานี้ทำให้ไม่สามารถจัดการเรียนการสอนในบริบทหรือการส่งเสริมให้มาลงพื้นที่ศึกษาในระหว่างภาคเรียนได้ คณะผู้วิจัยได้พยายามค้นหาวิธีการแก้ไขปัญหาด้านการจัดการเรียนการสอนดังกล่าวนี้และพยายามมุ่งเน้นการลงพื้นที่ศึกษาชนบทที่มีระยะเวลายาวนานพอสมควร แต่กระนั้นมันก็เป็นกรยากเหลือคณานับในการที่จะจัดให้มีการเรียนการสอนที่สามารถนำผู้เรียนลงพื้นที่ในเวลาที่เหมาะสมและบ่อยครั้งได้ การแก้ไขปัญหานี้จึงต้องอาศัยการเบียดบังเวลาในช่วงระหว่างการพักการศึกษาระหว่างปีการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนมีเวลาในการลงทำวิจัยในหมู่บ้านได้อย่างเต็มที่ ในระยะยาวการแก้ปัญหาที่ควรจะเป็นคือการจัดรูปแบบการศึกษาแบบใหม่ในระบบ module ที่อนุญาตให้มีการเรียนการสอนในรายวิชาหนึ่งเดียวในช่วงระยะเวลาหนึ่ง การจัดการเรียนการสอนแบบนี้ให้อิสระในเรื่องการจัดการการเดินทาง การลงพื้นที่ และการปรับเปลี่ยนรูปแบบกิจกรรมได้มากกว่าการจัดการเรียนการสอนที่อิงอยู่กับระบบภาคการศึกษา อย่างไรก็ตามนี่คือสิ่งที่คณะผู้วิจัยเห็นว่าจะเป็นประโยชน์

แต่ในเรื่องการจัดการนั้นอาจจะเป็นเรื่องยากในระบบมหาวิทยาลัยที่มักเน้นการเปลี่ยนแปลงเพื่อประโยชน์เชิงภาพลักษณ์และการพาณิชย์มากกว่าอรรถประโยชน์ทางวิชาการที่แท้จริง

งานวิ

●
จัยขึ้นนี้เน้นการปฏิบัติการพร้อมๆ กับการวิจัย การปฏิบัติการที่ดำเนินการเพื่อพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนคือการจัดการระบบการเรียนรู้ที่เน้นการเตรียมผู้เรียนก่อนการลงพื้นที่ศึกษาในหมู่บ้าน การจัดการดังกล่าวดำเนินการในรูปแบบของการจัดให้มีการอ่านเอกสารประกอบประเด็นอภิปรายซึ่งจะนำไปสู่การศึกษาในพื้นที่ในช่วงท้ายของวิชา การจัดให้ผู้เรียนมีการสะท้อนความคิดออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร ตลอดจนการให้ผู้เรียนลงมือทำโครงร่างการวิจัยที่เข้มข้นเพื่อทำความเข้าใจประเด็นปัญหา การตั้งคำถาม และการวางแผนวิธีการแสวงหาคำตอบในพื้นที่ในเวลาจำกัด ในการลงพื้นที่นั้น การจัดการเรียนการสอนเน้นให้ผู้เรียนต้องพักอาศัย กินอยู่ และร่วมทำกิจกรรมของชุมชนร่วมกับชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังมีการสร้างเวทีแลกเปลี่ยนความรู้และการวิพากษ์วิจารณ์ข้อมูลและแนวคิดจากการศึกษาโดยชาวบ้านและนักวิชาการอื่นๆ การดำเนินงานดังกล่าวนั้นประสบความสำเร็จในแง่ของการกระตุ้นการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดีให้กับผู้เรียน แต่กระนั้นก็จำต้องอาศัยงบประมาณสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยและแหล่งทุนจากภายนอกไม่น้อย ข้อจำกัดก็คือการที่มหาวิทยาลัยที่มีงบประมาณจำกัดอาจจะไม่สามารถดำเนินการแบบเต็มขั้นได้

3. ใน
- เรื่องของการสังเคราะห์แนวคิดเชิงทฤษฎีและการสร้างเครือข่ายองค์ความรู้ที่มีการแลกเปลี่ยนกันในเชิงแนวคิดนั้น คณะผู้วิจัยเห็นว่าควรจะมีการจัดเวทีสาธารณะและมีการเชิญบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงในชนบทมาร่วมเป็นวิทยากรในการเรียนการสอนมากกว่าที่เป็นอยู่ การวิจัยเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้มีความไม่พร้อมในประเด็นนี้เป็นอย่างมากอันเนื่องมาจากข้อจำกัดในเรื่องของเวลาในการเตรียมการซึ่งต้องดำเนินไปตามช่วงเวลาที่มีการเรียนการสอนในระบบมหาวิทยาลัยในภาคปกติ ตลอดจนข้อจำกัดในเรื่องของคณะทำงานในการติดต่อประสานงาน การเผยแพร่ และการสร้างเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้นกับมหาวิทยาลัยอื่นๆ ที่มีการเรียนการสอนว่าด้วยชนบทศึกษา ทั้งนี้ นอกจากตัวโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้แล้ว การริเริ่มในการเชื่อมโยงความรู้ อาจเกิดขึ้นจากหน่วยการศึกษาอื่นๆ ที่มีโอกาสได้ทำงานวิจัยในพื้นที่เดียวกับงานชิ้นนี้ หรือสนใจการจัดการเรียนการสอนว่าด้วยชนบทในภายหลังได้ อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบในเรื่องดังกล่าวก็เป็นบทเรียนที่สามารถปรับปรุงเพื่อการเรียนการสอนที่ดีขึ้นได้ในการจัดการเรียนการสอนในครั้งถัดไป

ข้อเสนอแนะกับการศึกษาก่อนหน้าภายใต้โครงการ Social Sustainability Platform

ผลจากการศึกษาชนบทในงานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาชนบทในสังคมปัจจุบันที่เน้นเรื่องความยั่งยืนทางสังคม คุณภาพสังคม และความมั่นคงของมนุษย์นั้นจำเป็นต้องใช้ประเด็นการศึกษาที่หลากหลายเพื่อที่จะสามารถเชื่อมโยงพลวัตและการปรับตัวของชุมชนกับการสังเคราะห์แนวคิดดังกล่าวข้างต้นได้ การแบ่งประเด็นที่ศึกษาออกเป็นหัวข้อหลัก เช่น เศรษฐกิจการเกษตรท่ามกลางสังคมความเสี่ยง อัตลักษณ์และความสัมพันธ์ทางสังคมกับความมั่นคงของมนุษย์ ความมั่นคงทางสังคมชนบทกับการเชื่อมโยงพลวัตจากภายนอกนั้นสามารถใช้เป็นจุดตั้งต้นของการนำรูปแบบการแบ่งประเด็นการศึกษาในพื้นที่ที่มีการศึกษาเรื่อง Social Sustainability Platform ก่อนหน้านี้ได้ ข้อเสนอที่เป็นรูปธรรมอาจจะได้แก่ การเชื่อมโยงพื้นที่การศึกษา ณ จังหวัดเชียงรายเข้ากับการศึกษาก่อนหน้า เช่น จังหวัดน่าน ซึ่งดำเนินการภายใต้โครงการ Social Sustainability Platform เฟส 1 ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในขั้นตอนนี้อาจเชิญผู้แทนชุมชนหรือทีมวิจัยที่ทำงานในพื้นที่ในจังหวัดน่านมาร่วมอภิปรายแลกเปลี่ยนประสบการณ์และสังเคราะห์ความรู้เพื่อการพัฒนาโครงการในขั้นต่อไป (เฟส 3) การศึกษาเชิงเปรียบเทียบในลักษณะข้ามพื้นที่เช่นนี้จะก่อให้เกิดการทำความเข้าใจความซับซ้อนของชุมชนมากขึ้น ความซับซ้อนนี้ส่วนหนึ่งมาจากเงื่อนไขปัจจัยภายนอกชุมชนแต่ละชุมชนเอง แต่ส่วนหนึ่งก็มาจากปัจจัยภายในชุมชนซึ่งการทำความเข้าใจปัจจัยภายในนี้เองที่แต่ละชุมชนจะสามารถสร้างองค์ความรู้เพื่อการสร้างกรอบความยั่งยืนทางสังคมได้มากขึ้นและโดยชุมชนเอง

นอกเหนือจากการศึกษาเปรียบเทียบข้ามพื้นที่แล้ว โครงการ Social Sustainability Platform สามารถสนับสนุนให้มีการวิจัยในการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับความยั่งยืนในปัจจุบัน และพัฒนาองค์ความรู้ดังกล่าวไปสู่การสร้างดัชนีชี้วัดความยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน การพัฒนาดัชนีชี้วัดนี้ควรจะได้รับการพัฒนาขึ้นและนำไปทดลองใช้ทั้งในพื้นที่ที่ได้มีการศึกษาวิจัยมาก่อนหน้าทั้งในเฟส 1 และ 2 เพื่อที่จะตรวจสอบความเป็นไปได้ของการประเมินกรอบความยั่งยืนทางสังคม และการแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านถึงประโยชน์ที่เป็นไปได้ต่อชุมชนเอง ดัชนีชี้วัดดังกล่าวอาจจะนำไปปรับใช้ในการศึกษาชุมชนอื่นๆ ต่อไปในอนาคตได้

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน. 2548. รายงานการศึกษา กรณีสวนส้มผาง แม่ായ ไชยปราการ ปัญหาและกระบวนการแก้ไขความขัดแย้ง. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.
- จอห์น เลน. 2551. *Timeless Simplicity*. สดใส ชันติวรพงศ์ แปล. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา.
- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ. 2546. *เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่าง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. *จิตวิทยาสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.
- จุมพล หนิมพานิช. 2547. *ผู้นำ อำนาจ และการเมืองในองค์การ*, พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- จำนง ไทยสมาน และทิพย์ เรืองโชติวิทย์. 2509. “การสำรวจเศรษฐกิจการใช้ที่ดินในภาคเหนือเกี่ยวกับการผลิต การค้าและตลาดลำไย.” กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาที่ดิน.
- เจมส์ ซี สก็อต และ เบเนดิก เจ เคิร์ควิลเลต. 2547. “ผู้อุปถัมภ์ดั้งเดิมในชนบทสูญเสียความชอบธรรมได้อย่างไร: ทฤษฎีจากประสบการณ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” (แปลและเรียบเรียงโดย พิชญพงษ์สวัสดิ์) ใน อมรา พงศาพิชญ์และปรีชา คุวินทร์พันธุ์ (บก.), *ระบบอุปถัมภ์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ. 2541. *ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2534. “แนวความคิดวัฒนธรรมชุมชน” ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (บก.) *วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- _____. 2544. *จากประวัติศาสตร์หมู่บ้านสู่ทฤษฎีสองระบบ*. สุรินทร์: สถาบันราชภัฏสุรินทร์.
- _____. 2544. *แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิวิถีทรรศน์.
- _____. 2545. *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- _____. 2553. *การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2542. *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2545. *สัญญาวิทยา, โครงสร้างนิยม, หลังโครงสร้างนิยมกับการศึกษารัฐศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ณรงค์ สีนสวัสดิ์. 2537. *ผู้นำการเมือง: แนวทางวิเคราะห์และกรณีศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ: ออเรียนแทลสโกล่า.

- ดิน ปรัชญพทธี. 2541. **การบริหารการพัฒนา: ความหมาย เนื้อหา แนวทางและปัญหา.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. 2532. **การวิเคราะห์ข้อบก (Subject): ทฤษฎีที่ไร้ทฤษฎีว่าด้วยอำนาจของมิเชล ฟูโก้.** กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธานี ชัยวัฒน์. 2553. ปฐมบท “เศรษฐศาสตร์การเมือง” และ ศาสตราจารย์ ดร. ผาสุก พงษ์ไพจิตร” ใน **ผาสุก พงษ์ไพจิตร: ปัญญาชนสยามวิพากษ์.** กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธันวา ใจเที่ยง. 2547. **ชาวนา ประวัติศาสตร์ชีวิต ความหวังและทางออก.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- เธียรชัย ณ นคร และสายชล ปัญญชิต. 2553. **ความเป็นไปได้ในการพัฒนากองทุนเป็นสถาบัน ก า ร เ จี น ชุมชน.** รายงานการวิจัยเสนอ สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ สถาบันวิจัยและพัฒนา: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2534. “รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย” ใน **ศิลปวัฒนธรรม**, 13(1): 266-284.
- _____. 2547. **อ่านวัฒนธรรมการเมืองไทย** กรุงเทพฯ: มติชน.
- ประภาส ปิ่นตบแต่งและคณะ. 2546. **การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส.** กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง.
- ประมวล รุจนเสรี. 2547. **การใช้อำนาจเป็นธรรมชาติของมนุษย์.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สุเมธ รุจนเสรี.
- ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล (บรรณาธิการ). 2545. **คนใน: ประสบการณ์ภาคสนามของนักมานุษยวิทยาไทย.** กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2536. **เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.** พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. 2552. **มติชน.** ฉบับ 6 พ.ค.
- พรรณี บัวเล็ก. 2544. **การศึกษาประวัติเศรษฐกิจไทย: บทสำรวจสถานะความรู้.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.
- พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต. 2553. **โครงสร้างอำนาจท้องถิ่น ความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลง.** กรุงเทพฯ: จริยสุนิทวงศ์การพิมพ์.
- พทยา สายหู. 2532. **กลไกของสังคม.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พฤกษ์ เกาถวิล. 2551. “ปฏิบัติการพอเพียงในหมู่บ้าน: การควบคุมชนบทของชนชั้นนำ” ใน **ฟ้าเดียวกัน**, 6(2): 70-86.
- ฟิลิป เอิร์ช. 2533. “หมู่บ้านสู่รัฐ-รัฐสู่หมู่บ้าน” ใน อนัญญา ฤชคงกุล (บก.), **รัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา.** เอกสารวิชาการอันดับที่ 61. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 112-145.
- ภักพัฒน์ ทิพย์ประไพ. 2540. “หมู่บ้านและการศึกษาทฤษฎี การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจกับการพัฒนา” และ “แนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชีย” ใน **แนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชียกับการอธิบายหมู่บ้านไทย.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- มานิช ขอบธรรมดี. 2546. การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจและสังคมของผู้กู้เงินกองทุนหมู่บ้านละมาเยยบ ตำบลโพประจักษ์ อำเภอด่านช้าง จังหวัดสิงห์บุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ยศ สันตสมบัติ. 2543. “รัฐ ชุมชน และนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: บทสำรวจองค์ความรู้” ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บก.), **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรกระบวนทัศน์และนโยบาย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- _____. 2546. “ชาวนาผู้ยึดหยุ่น: เศรษฐกิจชุมชน การเปิดพื้นที่และการปรับกระบวนทัศน์ว่า ด้วยชุมชนในสังคมไทย” ใน **พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือการปรับกระบวนทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม**. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. 2538. “การก่อตัวของกระแสวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทย: พ.ศ. 2520-2537” วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- รัตนพร เศรษฐกุล. 2546. **หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ 2442-2542**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ. 2550. **รายงานการวิจัยเรื่องผลกระทบจากกองทุนหมู่บ้านในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองต่อประชาชนในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.
- วรุณี โรมรัตน์พันธ์. 2548. **ทุนทางสังคม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- วิชุดา มาตัญญู และสมนึก ชีวาลย์. 2546. **การวิจัยและพัฒนาระบบการบริหารจัดการ เงินกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิรัช วิรัชนิการ. 2551. **การพัฒนาเมืองและชนบทประยุกต์**. ครั้งที่2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โพธิ์เพช.
- วิชญ์ บุญมาร์ตัน. 2548. **วิพากษ์เศรษฐกิจการเมืองยุคทักษิณ ชินวัตร**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เอเชียเพรส.
- วัชร ทรงแปด. 2549. “มิติใหม่ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” ในการประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติครั้งที่ 7.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. 2533. “แนวคิดมาร์กซิสต์คลาสสิกว่าด้วยปัญหาชาวนา” ใน **แนวคิดมาร์กซิสต์กับการศึกษาสังคมชาวนาในประเทศโลกที่สาม**. กรุงเทพฯ: มาสเตอร์เพลส.
- สิริวิทย์. 2547. “กองทุนหมู่บ้าน คนที่ได้ประโยชน์คือคนไม่จน” **เนชั่นสุดสัปดาห์**. 13, 652: 45-46.
- สุทธิ ชัตติยะ. 2547. **การยอมรับของประชาชนต่อนโยบายการเสริมสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนทางเศรษฐกิจของรัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร**. กรุงเทพฯ: กลุ่มงานออกแบบและสร้างสรรค์ รายการ ส่วนผลิตรายการ สทท.11.
- สุนิสา นิยมพลี. 2545. **ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิกของกองทุนหมู่บ้าน: ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านในอำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- สุพัตรา สุภาพ. 2547. **สังคมและวัฒนธรรมไทย: ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาวค์ จันทวานิช. 2552. องค์ประกอบความจริงทางสังคม, ทฤษฎีสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาวค์ จันทวานิช และ รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข. 2549. **รวมบทความทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ปี 2549**. กรุงเทพฯ: ศรีบุรณคอมพิวเตอร์-การพิมพ์.
- สุรพงษ์ สืบวงศ์ลี. 2554. “หมอสุนัข ตรวจอาการประเทศไทย ข้าและประชาชนวิวัฒน์ ฉบับซีมาร์คโลชั่น”. **มติชน** ฉบับวันที่ 4 - 10 มีนาคม.
- สุริชัย หวันแก้ว. 2544. **สถานภาพผลงานวิจัยเกี่ยวกับพลวัตการปรับตัวของสังคมไทยเรื่องกระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ**.
- สุวรรณ สถาอานันท์. 2536. **ปรัชญาพุทธทาส กับ มหายานธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุเทพ สุนทรเกสซ์. 2548. **ชาติพันธุ์สัมพันธ์: แนวคิดพื้นฐานทางมานุษยวิทยาในการศึกษาอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ ประชาชาติและการจัดองค์กรความสัมพันธ์ทั้งชาติพันธุ์**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2533. **พุทธสังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์.
- เสกสรร ประเสริฐกุล. เศรษฐศาสตร์กับการผลิตอวิชชาเชิงโครงสร้าง: ปาฐกถา 60 ปี เศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ ครั้งที่ 10. **นิตยสาร Way**.
- อมรา พงศาพิชญ์. 2533. **วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธุ์ (บก.). 2545. **ระบบอุปถัมภ์**. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรศรี งามวิทยาพงศ์. 2549. **กระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยและการเปลี่ยนแปลง : จากยุคชุมชนถึงยุคพัฒนาความทันสมัย**. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2539. “สังคมไทยตามความคิดและความใฝ่ฝันในงานของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา” บทความเสนอ ในการสัมมนาโครงการเมืองไทยในความใฝ่ฝันของนักคิดอาวุโส. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- _____. 2543. **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนทัศน์และนโยบาย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- _____. 2544. **มิติชุมชน : วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- _____. 2546. **ชาติพันธุ์และมายาคติ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ และ มิ่งสรรพ ขาวสอาด. 2538. **วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า: กรณีภาคเหนือตอนบน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิตยสารสารคดีอีริค.
- อาภรณ์ จันทรสมวงศ์. **พลวัตชุมชนไทยในสมัยโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2544.

- อีริก อาร์ วูลฟ์. 2527. **สังคมขาวนา**. (แปลโดย สุเทพ สุนทรเณสัช). กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อุษา ไบหยก. 2549. **การปกครองส่วนภูมิภาค**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อังกูร สุนกุล. 2540. **ชนชั้นนำและโครงสร้างอำนาจชุมชน: การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบล ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2540. **ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- แอนดรู วอล์คเกอร์. 2552. **รัฐธรรมนูญชาวบ้าน: พื้นที่ทางวัฒนธรรมการเมืองในชีวิตประจำวัน**. (แปลโดย พรณพิไล กิจสุดแสง) ในเว็บไซต์มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน <http://www.midnightuni.org>
- แอนดรู เทอร์ทัน. 2533. "บรรดาอำนาจท้องถิ่นกับการแยกตัวทางสังคมในชนบท" ใน อนุญญา ภู ชง ค กุล (บก.), **รัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา**. เอกสารวิชาการอันดับที่ 61. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์.
- Davis, Richard B. "Muang Matrilocality" in *The Journal of Siam Society*, Vol. 61 Part 2, July. pp. 53-62.
- Scott, James C. 1976. **The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia**. New Haven: Yale University Press.

เว็บไซต์

- http://www.thaingo.org/story3/news_orang_090546.htm สืบค้นวันที่ 2/3/54
- http://www.deqp.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=1614%3A2004-06-11&catid=12%3A2010-02-17-11-32-15&Itemid=50&lang=th สืบค้นวันที่ 2/3/54

ภาคผนวก

ประมวลรายวิชา (Course Syllabus)

รหัสวิชา	2403212
จำนวนหน่วยกิต	3 หน่วยกิต
ชื่อวิชา	สังคมวิทยาชนบท (Rural Sociology)
คณะ/ภาควิชา	ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ภาคการศึกษา	ภาคการศึกษาปลาย
ปีการศึกษา	2553
ผู้สอน	อ.ดร.จักรกริช สังขมณี <jakkrit.anthro@gmail.com>
ผู้ช่วยสอน	สายชล ปัญญชิต
เงื่อนไขรายวิชา	สำหรับนักศึกษาปริญญาตรี ชั้นปีที่ 2
สถานภาพของวิชา	วิชาบังคับภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
หลักสูตร	รัฐศาสตรบัณฑิต
วิชาระดับ	ปริญญาตรี
จำนวนชั่วโมงที่สอน/สัปดาห์	3 ชั่วโมง/สัปดาห์

คำอธิบายรายวิชา

ในแต่ละสังคม ผู้คนล้วนแล้วแต่มีความคิดความเข้าใจว่าอะไรคือ “ชนบท” (rural) รวมถึงว่าความเป็นชนบทแตกต่างอย่างไรจากความเป็น “เมือง” (urban) ความเป็นชนบทนั้นไม่ได้จำกัดอยู่แต่ในเรื่องของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมถึงลักษณะวิถีชีวิต วิถีคิด และความสัมพันธ์ของผู้คนด้วย ความเป็นชนบทจึงมีลักษณะทางกายภาพพร้อมๆ ไปกับการมีลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม คำถามเกี่ยวกับชนบทที่น่าสนใจสำหรับสังคมไทยปัจจุบันก็คือ อะไรคือสิ่งที่นิยามความเป็นชนบท? การเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยกว้างมีอิทธิพลต่อคนชนบทอย่างไร? ในสังคมสมัยใหม่ ความเป็นชนบทลดหายไปหรือทว่ากลับขยายใหญ่และทวีความสำคัญมากขึ้น? และหากความเป็นชนบทยังคงดำรงอยู่ คนชนบทเองมีส่วนอย่างไรในการนิยามพื้นที่ทางสังคมของพวกเขาท่ามกลางบริบทเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในปัจจุบัน?

วิชาสังคมวิทยาชนบทนี้สำรวจเชิงวิพากษ์ต่อปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและประเด็นถกเถียงทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับ “ชนบท” โดยมุ่งความสนใจต่อพื้นที่และผู้คนในชนบทของประเทศไทย วิชาที่ตั้งอยู่บนสมมุติฐานที่ว่าสังคมชาวไร่ชาวนา (peasant society) มิใช่รูปแบบเพียงหนึ่งเดียวของสังคมชนบทไทยในปัจจุบันอีกต่อไป การทำความเข้าใจความเป็นชนบทในทุกวันนี้ต้องอาศัยการศึกษาอย่างพิถีพิถัน เชื่อมโยงความรู้กับวิธีการศึกษาและแนวคิดจากศาสตร์อื่นๆ และต้องวิพากษ์ภาพติดยึดเดิมๆ (stereotypes) ว่าด้วยชนบทไทยเสียใหม่ เนื้อหาในรายวิชาจะเน้นการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของ

ชนบทในเชิงกายภาพและในเชิงสังคม โดยผู้เรียนจะศึกษาแนวคิดและข้อถกเถียงต่างๆ ทางสังคมวิทยาและสังคมศาสตร์เพื่อทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของชนบทในด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม สถาบันทางสังคมและความเป็นชุมชน วัฒนธรรมทางการเมืองของชาวบ้าน การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตในเชิงเศรษฐกิจและการบริโภค การเข้าถึงและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การย้ายถิ่นและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบประชากร พลวัตการพัฒนาท้องถิ่น โลกาภิวัตน์และความทันสมัย ตลอดจนการให้ความหมายและคุณค่าของความเป็นชนบทที่มีความหลากหลายและเป็นพลวัต การศึกษาแนวคิดและประเด็นดังกล่าวจะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาความรู้และเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ทำความเข้าใจชนบท รวมถึงการประยุกต์ความรู้ที่เรียนในชั้นเรียนกับการลงพื้นที่ศึกษาชนบทในรูปแบบโครงงานวิจัยในช่วงท้ายของวิชา

ข้อตกลงในการเรียนและวิธีการเรียนการสอน

1. การเตรียมตัว (preparation)

- เอกสารประกอบการสอนส่วนใหญ่จะเตรียมไว้ให้ตั้งแต่ต้นเทอม หากมีเอกสารที่มีอยู่ในรายการที่แจ้งไว้ในประมวลรายวิชาแต่ผู้สอนไม่ได้เตรียมไว้ให้ นิสิตมีหน้าที่ชวนขวยจัดทำมาประกอบการเรียนเอง
- นิสิตต้องอ่านเอกสารประกอบการเรียนการสอนในแต่ละสัปดาห์มาก่อนเข้าชั้นเรียน โดยศึกษาตามที่ได้แจ้งไว้ในประมวลรายวิชานี้ การไม่อ่านเอกสารประกอบแล้วมาเข้าห้องเรียนถือว่ามีนิสัยขาดความรับผิดชอบและเป็นการเอาเปรียบผู้เรียนคนอื่น
- การอ่านเอกสารประกอบการเรียน หมายถึงการอ่านอย่างตั้งใจ มีการจดบันทึกประเด็นสำคัญอ่านซ้ำเมื่อไม่เข้าใจ และตั้งคำถามอภิปรายถกเถียงกับเนื้อหาที่อ่าน นิสิตควรมีประเด็นที่สนใจจากการอ่านเอกสารและนำมาแลกเปลี่ยนอภิปรายเพิ่มเติมในชั้นเรียน
- กรุณานำประมวลรายวิชาและเอกสารประกอบการเรียนในแต่ละสัปดาห์มาด้วยทุกครั้ง

2. การเข้าชั้นเรียนและการมีส่วนร่วม (attendance & participation)

- วิชานี้ไม่เน้นการบรรยายโดยผู้สอน ผู้สอนเป็นเพียงผู้นำอภิปรายประเด็นในแต่ละสัปดาห์ การเรียนการสอนในชั้นเรียนตั้งอยู่บนความเข้าใจร่วมกันที่ว่านิสิตได้อ่านเอกสารประกอบมาอย่างดีก่อนเข้าชั้นเรียนแล้ว บ่อยครั้งผู้สอนจะเรียกให้นิสิตคนใดคนหนึ่งสรุปเนื้อหาสาระของเอกสารประกอบการสอน หรือขอให้นิสิตนำการอภิปรายในชั้นเรียนได้ ขอให้นิสิตจงเตรียมตัว
- ในบางสัปดาห์ผู้สอนอาจจะใช้ภาพยนตร์เป็นสื่อการสอน ดังนั้นนิสิตควรเข้าเรียนให้ตรงเวลา
- วิชานี้ไม่มีการตรวจรายชื่อผู้เข้าเรียนในแต่ละครั้ง การเข้าชั้นเรียนอย่างสม่ำเสมอจะมีผลต่อการทำความเข้าใจเนื้อหาวิชาอย่างต่อเนื่องซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อตัวนิสิตเอง
- คะแนนส่วนหนึ่งมาจากการเข้าชั้นเรียนและการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ในชั้นเรียน การขาดเรียน หรือการเข้าเรียนสาย หรือการไม่ตั้งใจเรียนในชั้นเรียนจะมีผลโดยตรงต่อคะแนนในส่วนนี้อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

3. บทสะท้อนความคิดจากการอ่าน (reading reflections)

- ในบางสัปดาห์ ผู้สอนอาจจะมอบหมายงานให้นักศึกษาเขียนบทสะท้อนความคิดจากการอ่านความยาวไม่เกิน 2 หน้ากระดาษ A4 ในการเขียนบทสะท้อนดังกล่าว นักศึกษาจะต้อง (1) แสดงให้เห็นว่านักศึกษาให้ความสนใจกับเอกสารประกอบการเรียนอย่างน้อยหนึ่งชิ้นที่มอบหมายให้อ่านในสัปดาห์นั้น และแสดงให้เห็นว่านักศึกษาได้ประโยชน์จากการอ่านเอกสารชิ้นนั้น (หรือเหล่านั้น) อย่างไร (2) อภิปรายความรู้ความคิดที่ได้จากการอ่านเอกสาร โดยเชื่อมโยงกับความรู้หรือแนวคิดที่ได้เรียนมาในสัปดาห์ก่อนๆ การให้คะแนนบทสะท้อนความคิดจากการอ่านจะเป็นไปตามเกณฑ์สองข้อดังกล่าวนี้
- นอกเหนือจากเกณฑ์ 2 ข้อข้างต้นแล้ว ในบทสะท้อนความคิดจากการอ่านนักศึกษานำเสนอเนื้อหาอื่นๆ จากการอ่านเพิ่มเติมได้ เช่น ข้อถกเถียงทางวิชาการของเอกสารแต่ละชิ้น เปรียบเทียบประเด็นอภิปรายในแต่ละเอกสาร วิพากษ์วิจารณ์ข้อเสนอและการนำเสนอ นำเสนอคำถามที่เกิดขึ้นเมื่ออ่านเอกสาร หรือแม้กระทั่งว่าเอกสารประกอบการเรียนเหล่านั้นส่งผลกระทบต่อตัวนักศึกษาอย่างไรทั้งในเชิงวิชาการหรือความรู้สึกส่วนตัว
- ให้ส่งบทสะท้อนความคิดจากการอ่านดังกล่าวตามเวลาที่กำหนด ในรูปแบบกระดาษพิมพ์หน้าหลังเท่านั้น (1 แผ่น) มีการอ้างอิงอย่างถูกต้อง และตรวจคำผิดแล้ว

4. โครงการวิจัย (research project)

- นักศึกษาจัดกลุ่มกันเองกลุ่มละ 5 คน นำเสนอหัวข้อวิจัยเพื่อทำความเข้าใจพลวัตของชนบทไทย
- ก่อนลงพื้นที่ศึกษา โครงร่างงานวิจัยควรจะต้องประกอบด้วย (1) ประเด็นหรือโจทย์การวิจัยที่สามารถศึกษาได้ในระดับหมู่บ้าน (2) บทสำรวจงานวิชาการและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัย (3) ภาพกว้าง/บริบทของประเด็นหรือปัญหา (4) แนวทางการทำความเข้าใจปัญหาหรือแนวทางการแก้ปัญหาที่เป็นอยู่ (5) วิพากษ์แนวทางดังกล่าว (6) เสนอวิธีการศึกษาในเชิงเทคนิคการวิจัย (research plan and methodology) ในระดับหมู่บ้านเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติมต่อประเด็นการศึกษานั้น
- หลังจากลงพื้นที่ศึกษาแล้ว นำเสนอ (7) ผลการศึกษา และ (8) ข้อเสนอแนะต่อแนวคิดวิชาการที่เรียนมา และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย
- รายงานการวิจัยซึ่งประกอบด้วย ข้อ (1) - (8) ไม่ควรมีความยาวเกิน 20 หน้ากระดาษ A4 ประกอบด้วยข้อมูลจากการศึกษาในพื้นที่อย่างเข้มข้น แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างข้อมูลจากการลงพื้นที่กับเอกสารที่ศึกษาในชั้นเรียน มีการค้นคว้าเอกสารนอกเหนือจากเอกสารประกอบการเรียน มีการวิเคราะห์และอ้างอิงในเชิงวิชาการ และมีการตรวจคำผิด

5. การศึกษาภาคสนาม (field study)

- การศึกษาภาคสนามถือเป็นส่วนสำคัญของการเรียนการสอนวิชานี้ และคะแนนอย่างน้อยครึ่งหนึ่งของการประเมินผลการเรียนก็เกี่ยวข้องกับการศึกษาภาคสนาม นิสิตควรวางแผนตั้งแต่ต้นเทอมในเรื่องของเวลา ตลอดจนการเตรียมพร้อมเรื่องสุขภาพกายและใจให้พร้อมสำหรับการลงพื้นที่
- ก่อนลงพื้นที่ศึกษาภาคสนาม นิสิตจะต้องกรอกเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการลงพื้นที่ เช่น ใบขออนุญาตผู้ปกครอง ข้อมูลสุขภาพ ใบสัญญายินยอมปฏิบัติตามกฎระเบียบและความปลอดภัย ฯลฯ และส่งให้ผู้สอนหรือผู้ช่วยสอนครบตามเวลาที่กำหนด
- ผู้สอนจะมีเอกสารสำหรับการทำงานวิจัยภาคสนามให้นิสิตเพิ่มเติมก่อนลงพื้นที่ ให้นิสิตนำเอกสารดังกล่าวติดตัวไปด้วยทุกคน นอกจากนี้ให้แต่ละกลุ่มนำเอกสาร ปาฐกถา วลัยเสถียร และคณะ. 2548. “การศึกษาชุมชน” ใน กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข. หน้า 33-189. ลงภาคสนามด้วยอย่างน้อยหนึ่งชุด
- เอกสารอ่านประกอบการเรียนการสอนในห้องเรียนอาจจะเป็นประโยชน์ต่อการทำการงานวิจัยของนิสิตในช่วงที่อยู่ในพื้นที่ จะเป็นการดีถ้าสมาชิกในแต่ละกลุ่มแบ่งกันนำเอกสารประกอบการเรียนการสอนติดตัวไปด้วยในเวลาลงพื้นที่ศึกษา
- จะมีการประเมินทักษะการวิจัยภาคสนามของนิสิตแต่ละคน ทักษะการวิจัยภาคสนาม หมายถึง (1) ความสามารถในการลงพื้นที่ศึกษาจนพบได้ครบตามระยะเวลาที่กำหนด (2) ความสามารถในการทำงานวิจัยในหมู่บ้านร่วมกับผู้เรียนคนอื่นๆ กับชาวบ้าน กับเจ้าหน้าที่ ตลอดจนกับผู้ที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่น (3) การเป็นผู้เรียนที่มีความอดทน มีความพยายาม มีทัศนคติในเชิงบวก และรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป (4) การรู้จักดูแลตนเองให้ปลอดภัย และการช่วยเหลือผู้อื่นเรื่องความปลอดภัยในระหว่างลงพื้นที่ และ (5) ความกระตือรือร้นในการเรียนรู้และทำงานร่วมกับชาวบ้าน การลงพื้นที่เป็นการเรียนรู้ในบริบท (learning in context) และถือเป็นโอกาสสำคัญในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ จากผู้อื่นที่อยู่นอกเหนือตำราสังคมวิทยา ในเวลาที่อยู่ในหมู่บ้าน หากนิสิตเลือกที่จะหลบแดดอยู่แต่ในที่พัก เล่นแบล็คเบอร์รี่ หรือจับกลุ่มเมาท์กันเอง มากกว่าที่จะใช้เวลาไปกับการพูดคุยเรียนรู้จากชาวบ้าน ผู้สอนรับประกันได้เลยว่า คะแนนทักษะภาคสนามของนิสิตก็คงจะออกมาไม่สู้ดีนัก

6. การสอบวัดผล (examination)

- ไม่มีการสอบวัดผลกลางภาคเรียน
- มีการสอบวัดผลปลายภาคเป็นข้อสอบอัตนัย

สัดส่วนการประเมินผลการเรียน

■ การมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน	10	คะแนน
■ บทสะท้อนความคิดจากการอ่าน (3 ชิ้น)	15	คะแนน
■ โครงร่างงานวิจัยก่อนลงภาคสนาม	20	คะแนน
■ ทักษะการลงภาคสนาม	10	คะแนน
■ ผลการวิจัยภาคสนาม	20	คะแนน
■ สอบปลายภาค	25	คะแนน
รวม	100	คะแนน

เนื้อหาและเอกสารประกอบการเรียนการสอน

สัปดาห์ที่ 1 ว่าด้วยการศึกษาสังคมวิทยาชนบท

วันที่ 29 ตุลาคม 2553

- แนะนำเนื้อหาวิชา และทำความเข้าใจกระบวนการเรียนการสอน
- เรามาจากไหน?: ความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ของนิสิตกับ “ชนบท”
- ภาพตัวแทน (representations) ของความเป็นชนบทในสื่อสารมวลชนและการรับรู้สาธารณะ
- ชมภาพยนตร์ Agrarian Utopia หลังจากจบการชม อภิปรายเนื้อหาภาพยนตร์เชื่อมโยงกับความรู้ความเข้าใจเรื่องชนบทที่นิสิตมี
- ทำไมต้องสนใจสังคมวิทยาชนบท?

Agrarian Utopia (สวรรค์บ้านนา) ภาพยนตร์โดย อรุพงศ์ รักษาสัตย์ (112 นาที)

** ขอขอบคุณ บริษัท Extra Virgin ที่เอื้อเฟื้อภาพยนตร์ให้ชมเพื่อการศึกษาเป็นกรณีพิเศษ

เรื่องย่อ: ชาวนาสองครอบครัวซึ่งถูกยึดที่ดินได้ร่วมทำนาบนผืนดินเดียวกัน ด้วยความหวังว่าจะผ่านชีวิตหนึ่งปีของการทำนาไปดังเช่นที่เคยเป็นมา แต่ดูเหมือนว่าไม่ว่าโลกจะพัฒนาไปเท่าใด เศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของประเทศจะเปลี่ยนแปลงไปแค่ไหน พวกเขาก็ยังไม่อาจไขว่คว้าหนทางแห่งชีวิตที่ไร้ซึ่งความทุกข์ยากได้ ... เราจะฝันถึงโลกในอุดมคติได้อย่างไร ถ้าท้องของเรายังคงหิวอยู่

*** วันศุกร์ที่ 5 และ 12 พฤศจิกายน 2553 ไม่มีการเรียนการสอนในชั้นเรียน แต่ให้นิสิตนิสิตอ่านงานที่ได้รับมอบหมายสำหรับเนื้อหาการเรียนสัปดาห์ที่ 2 และ 3 (19 และ 26 พฤศจิกายน 2553) ล่วงหน้า

สัปดาห์ที่ 2

ที่มาที่ไป: ชนบทไทยในกระแสการสร้างชาติสมัยใหม่

19 พฤศจิกายน 2553

- ประวัติศาสตร์ชนบทไทยสมัยใหม่
- อรรถาธิบาย (narratives) และความเข้าใจว่าด้วยชนบทไทยในงานสำคัญๆ ทางสังคม
- คำอธิบายภาพการเปลี่ยนแปลงของชนบท ผ่านทางระบบการผลิตภาคเกษตรกรรม

จิตร ภูมิศักดิ์. 2548. “ระบบศักดินาในประเทศไทย” ใน **โฉมหน้าศักดินาไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา. หน้า 127-240.

ปรีดี พนมยงค์. 2552. “เค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม” ใน เตือน บุนนาค, **ท่านปรีดีรัฐบุรุษ อวูโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายธาร. หน้า 62-105.

ผาสุก พงไพจิตร และคริส เบเคอร์. 2546. “เกษตรบุกเบิกเขตที่ราบสูงและป่าเขา” ใน **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม. หน้า 59-113.

วอลเดน เบลโล. 2545. “ความเสื่อมถอยทางการเกษตร” ใน **โศกนาฏกรรมสยาม: การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลบอลคิดทอง. หน้า 199-260.

สัปดาห์ที่ 3

ชนบทฤ คือสิ่งใด?

วันที่ 26 พฤศจิกายน 2553

- แบบแผนของสังคมชนบทไทย: คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน?
- เราจะนิยามความเป็นชนบทอย่างไร: ทักษะเชิงกายภาพ นิเวศวัฒนธรรม วิธีการผลิต และเชิงสังคม
- แนวคิดชุมชนบนพื้นที่ กับ แนวคิดชุมชนบนความสัมพันธ์ (community of location vs. community of relations)

Hirsch, Philip. 2002. “What is *the* Thai Village?” In Craig J. Reynolds (ed.), **Thai Identity and its Defenders: Thailand Today**. Chiang Mai: Silkworm Books. Pp. 262-276.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. 2533. “แนวคิดมาร์กซิสต์คลาสสิกเกี่ยวกับปัญหาชาวนา” ใน **แนวคิดมาร์กซิสต์กับการศึกษาสังคมชาวนาประเทศไทยที่สาม**. กรุงเทพฯ: มาสเตอร์ เพรส. หน้า 18-37.

ภาคพัฒน์ ทิพย์ประไพ. 2540. “หมู่บ้านและการศึกษาทฤษฎี การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจกับการพัฒนา” และ “แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชีย” ใน **แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียกับการอธิบายหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. หน้า 30-44 และ 48-85.

ยศ สันตสมบัติ. 2546. “ชาวนาผู้ยึดหยุ่น: เศรษฐกิจชุมชน การเปิดพื้นที่และการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในสังคมไทย” ใน **พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ การปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม**. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. หน้า 247-286.

สัปดาห์ที่ 4 **ทุนทางสังคม และ สถาบันทางสังคมในชนบท**

วันที่ 3 ธันวาคม 2553

- กลุ่มทางสังคม
- โครงสร้างอำนาจ สถาบันครอบครัว เครือญาติ และพวกพ้อง
- กลไกทางสังคม ศาสนา-ความเชื่อ ระบบคุณค่า วิถีและจิตสำนึกท้องถิ่น

สุเทพ สุนทรเกสัช. 2548. “ความเชื่อเรื่อง “ผีปู่ตา” ในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ใน **หมู่บ้านอีสาน ยุค “สงครามเย็น”: สังคมวิทยาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 128-151.

อาคม เดชทองคำ. 2543. “จับسابเพื่อค้นหาทายาทคนทั้งในและนอกบ่อนชนวน” ใน **หัวเขือกัวชน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. หน้า 129-191.

แอนดรู เทอร์ตัน. 2533. “บรรดาอำนาจท้องถิ่นกับการแยกตัวทางสังคมในชนบท” ใน **อนันตญา ภูงคกุล (บก.), รัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา**. เอกสารวิชาการอันดับที่ 61. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 31-74.

สัปดาห์ที่ 5 **อ่านและวิพากษ์ แนวคิดหลักว่าด้วยชุมชน**

วันที่ 17 ธันวาคม 2553

- แนวคิดเศรษฐศาสตร์ศีลธรรม
- แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองของสังคมชาวนา
- แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน
- การเมืองของการเขียนและการเสนอภาพชุมชนชนบทในงานวิชาการ

Scott, C. James. 1976. “The Economics and Sociology of the Subsistence Ethic” in **The Moral Economy of the Peasant**. London: Yale University Press. Pp 13-34.

Popkin, Samuel. 1980. “The Rational Peasant: The Political Economy of Peasant Society” in *Theory and Society* 9(3): 411-471.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2547. *ความเป็นมาและสาระสำคัญของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.

ยุกติ มุกดาวิจิตร. 2548. “เขียน “วัฒนธรรมชุมชน” ” ใน *อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน”: วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์พันธ์แนววัฒนธรรมชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน. หน้า 116-164.

สัปดาห์ที่ 6 นโยบายและโครงการพัฒนาชนบท

วันที่ 7 มกราคม 2554

- โครงการพัฒนาในฐานะเครื่องมือทางการเมืองของรัฐ
- วาทกรรมการพัฒนา
- กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในนโยบายการพัฒนา

ฟิลิป เอิร์ช. 2533. “หมู่บ้านสู่รัฐ-รัฐสู่หมู่บ้าน” ใน *อนันตญา ฤชชกุล (บก.), รัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา*. เอกสารวิชาการอันดับที่ 61. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 112-145.

ชยันต์ วรรณะภูดี. “รัฐ การพัฒนาชนบท และการสืบทอดลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้านภาคเหนือของไทย” ใน *อนันตญา ฤชชกุล (บก.), รัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา*. เอกสารวิชาการอันดับที่ 61. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 146-203.

ภาพยนตร์ทองปาน ภาพยนตร์โดย Isan Film (60 นาที)

สัปดาห์ที่ 7 ดิน น้ำ ป่า: การเคลื่อนไหวทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

วันที่ 14 มกราคม 2554

- การต่อต้านขัดขืนในชีวิตประจำวัน
- สิทธิ อำนาจ และความรู้ว่าด้วยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- จากไร่ นา ป่าเขาสู่การเมืองบนท้องถนน

ยศ สันตสมบัติ. 2543. “รัฐ ชุมชน และนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: บทสำรวจองค์ความรู้” ใน *อนันต์ กาญจนพันธุ์ (บก.), พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรกระบวนทัศน์และนโยบาย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. หน้า 91-140.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2544. “สิทธิชุมชนในการพัฒนา” และ “บทสรุป: จากจารีตท้องถิ่นถึงสิทธิชุมชนในการเคลื่อนไหวเพื่อจัดการป่าชุมชน” ใน **มติชุมชน: วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วย สิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. หน้า 231-275.

นลินี ตันธุนิธย์, สไลพร ชลวิไล และ ศิริพร โคตะวินนธ์. 2543. “ประสบการณ์การต่อสู้ของชาวลุ่มน้ำมูล: กรณีศึกษาเขื่อนปากมูลและเขื่อนราษีไศล” ใน ภาสกร พงไพจิตร และคณะ, **วิถีชีวิต วิธีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ตรีสวิน (ซิลค์เวอร์มบุคส์). หน้า 182-240.

สัปดาห์ที่ 8 พลวัตเศรษฐกิจชนบท

วันที่ 28 มกราคม 2554

- หมู่บ้าน ตลาด และรัฐ
- เศรษฐกิจชุมชน: ทุนนิยม และ พอเพียงนิยม
- โลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ และการเคลื่อนย้ายแรงงาน

ปีเตอร์ เอฟ เบลล์. 2533. “รัฐไทย พัฒนาการของระบบทุนนิยม กับชนบทในประเทศไทย” ใน อนุญญา ฤกษ์กุล (บก.), **รัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา**. เอกสารวิชาการฉบับที่ 61. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 75-111.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2545. “กำเนิดเศรษฐกิจทุนนิยมและผลกระทบต่อเศรษฐกิจชุมชน” และ “การขยายตัวของระบบทุนนิยม 1945-ปัจจุบัน” ใน **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 75-114.

พฤกษ์ เถาถวิล. 2551. “ปฏิบัติการพอเพียงในหมู่บ้าน: การควบคุมชนบทของชนชั้นนำ” ใน **ฟ้าเดียวกัน** 6(2): 70-86.

สัปดาห์ที่ 9 และ 10 วัฒนธรรมการเมืองแบบ “ชาวบ้าน”

วันที่ 4 และ 11 กุมภาพันธ์ 2554

- สอนนคราประชาธิปไตย
- ระบบอุปถัมภ์ รัฐธรรมนูญวัฒนธรรม และรัฐธรรมนูญชาวบ้าน
- คนชนบทกับการซื้อเสียง การเลือกตั้ง และการแสดงออกทางการเมือง

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. 2550. “การสร้างชาวชนบทเป็นฐานนโยบาย” ใน **สอนนคราประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คบไฟ. หน้า 21-50.

เจมส์ ซี สก็อต และ เบเนดิก เจ เคิร์ควิลเลียต. 2547. “ผู้อุปถัมภ์ดั้งเดิมในชนบทสูญเสียความชอบธรรมได้อย่างไร: ทฤษฎีจากประสบการณ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” (แปลและเรียบเรียงโดย พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์) ใน อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธุ์ (บก.), **ระบบอุปถัมภ์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 437-523.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2534. “รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย” ใน **ศิลปวัฒนธรรม**, 13(1): 266-284.

แอนดรู วอล์คเกอร์. 2552. **รัฐธรรมนูญชาวบ้าน: พื้นที่ทางวัฒนธรรมการเมืองในชีวิตประจำวัน**. (แปลโดย พรรณพิไล กิจสุดแสง) ในเว็บไซต์มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน <http://www.midnightuni.org>

ยุกติ มุกดาวิจิตร. 2552. “คนเสื้อแดงกับรัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย” ใน **วิภาษา** 3(12): 5-13.

สัปดาห์ที่ 11 ท้องถิ่นนิยม/ทุนนิยม /โลกาภิวัตน์: ชนบทในฐานะวิถีชีวิตและการต่อสู้

วันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2554

- ปัจเจกชนกับอุดมคติของความเป็นชนบท
- เครือข่ายคนชนบทท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของทุน รัฐ โลก
- ชาวไร่ชาวนากับตำแหน่งแห่งที่ในสังคมสมัยใหม่

พัฒนา กิตติอาษา. 2546. “วิพากษ์โลกาภิวัตน์นิยมจากจุดยืนของท้องถิ่นนิยม” ใน **ท้องถิ่นนิยม**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. หน้า 59-81.

รัตนา โตสกุล. 2550. “ชาวนาอีสาน ชาติไทยและการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย” ใน **สังคมศาสตร์**, 19(1): 68-129.

พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์. 2546. “ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจกับการเมืองในการเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรและขบวนการชาวนาในสังคมไทยปัจจุบัน” (แปลและเรียบเรียงโดย ชนิตา ชิตบัณฑิต กนกรัตน์ เลิศชูสกุล และ ชัยวัช ตุลาทล) ใน **ฟ้าเดียวกัน** 1(1): 52-89.

สัปดาห์ที่ 12 วิจัยชนบทไทย

วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2554

- เทคนิคและระเบียบวิธีวิจัยชุมชน
- วิธีวิทยาของวิธีคิด (conceptualization) ในการศึกษาชนบท

สุริยา สมุทคุปต์ และพัฒนา กิตติอาษา. 2547. “จากวิธีการประเมินสภาวะชนบทแบบเร่งด่วนถึงวิธีการประเมินสภาวะชนบทแบบมีส่วนร่วม” ใน มณีนัย ทองอยู่ (บก.), **แนวคิดและวิธีวิทยาในการศึกษา**

สังคมชนบท. ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. หน้า 41-79.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. 2548. “การศึกษาชุมชน” ใน กระบวนการและเทคนิคการทำงานของ นักพัฒนา. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข. หน้า 33-189.

รายการกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับโครงการ

1. กิจกรรมการลงศึกษาพื้นที่ภาคสนาม

ระหว่างวันที่ 14 – 23 มีนาคม 2554 ณ ตำบลป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย

จันทร์ 14 มีนาคม 2554

- 07.00 น. นิสิตรวมตัว ณ จุดนัดหมายบริเวณคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ออกเดินทางสู่ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
- 19.00 น. ถึงหมู่บ้าน แยกย้ายพักผ่อนกับครอบครัวอุปถัมภ์

บ้านโป่ง (หมู่ 10) บ้านหัวฝาย (หมู่ 14) และบ้านเหล่าพัฒนา (หมู่ 22) ตั้งอยู่ที่ตำบลป่าแดดอยู่ห่างจากตัวจังหวัดเชียงรายประมาณ 60 กิโลเมตร เป็นหมู่บ้านที่มีครัวเรือนรวมประมาณ 500 ครัวเรือน อาชีพส่วนใหญ่ของชาวบ้าน คือ การทำนา และการเกษตรเชิงพาณิชย์อื่นๆ ในชุมชนมีการรวมกลุ่มชาวบ้าน เช่น กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มชลประทาน

อังคาร 15 มีนาคม 2554

วันครอบครัว: ลองอยู่ ลองลงมือ ลองเรียนรู้ ลองแลกเปลี่ยน

วันนี้เป็นวันครอบครัว นั้นหมายความว่านิสิตควรต้องทำตัวเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวอุปถัมภ์ เริ่มตั้งแต่ปรับเวลาการตื่นนอน ไปจนถึงการประกอบกิจกรรมทั้งที่บ้านและในพื้นที่การเกษตร นิสิตควรเป็นผู้ริเริ่มในการอาสาทำงาน พูดคุยสอบถามถึงเรื่องราวต่างๆ ในครอบครัว หรือออกไปทำกิจกรรมในเรือกสวนไร่นาตามที่สมาชิกในครอบครัวปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การพักอาศัย การร่วมทำกิจกรรมกับครอบครัว และการมีประสบการณ์ลงมือทำงานต่างๆ ด้วยตัวนิสิตเองจะช่วยให้ในการทำ ความเข้าใจและสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องวิถีชีวิตของคนในชุมชน นิสิตควรสังเกตสิ่งต่างๆ ในหมู่บ้านและนำข้อสังเกตต่างๆ มาแลกเปลี่ยนและตั้งคำถามในการประชุมในช่วงกลางคืน

- 18.30 น. นิสิตรวมตัวกัน ณ บ้านผู้ใหญ่บ้านบ้านโป่ง (หมู่ที่ 10)
ฟังการบรรยายข้อมูลพื้นฐานจากผู้นำชุมชน และตัวแทน อบต.
กรุณาฟังอย่างตั้งใจ และตั้งคำถามอย่างฉลาดและเหมาะสม

พุธ 16 มีนาคม 2554

ข้อมูลพื้นฐานชุมชน

การเกิดขึ้นของหมู่บ้านมักมีเรื่องเล่า ตำนาน ประวัติศาสตร์บอกเล่าหรือการบันทึกในรูปแบบต่างๆ ให้นิสิตใช้เครื่องมือวิจัยหมู่บ้านต่างๆ ที่คู่มือการลงภาคสนามได้แนะนำไว้ในการศึกษา

ที่มาของการอพยพ ตั้งหลักแหล่ง การทำมาหากิน และการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านจนถึงปัจจุบัน โดยในวันนี้ให้นิสิตใช้เวลาทั้งวันแยกย้ายเป็นกลุ่มในการเก็บข้อมูลเพื่อทำ

- ผังประวัติศาสตร์ชุมชน
- แผนที่สังคม
- ปฏิทินชุมชน

ตัวช่วยวิจัย: คู่มือเบื้องต้นสำหรับการลงภาคสนาม

เพิ่มความเข้าใจด้วยการกลับไปอ่าน:

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. 2548. “การศึกษาชุมชน” ใน กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข. หน้า 33-189.

พฤษภาคม 17 มีนาคม 2554

โครงสร้างและกลุ่มทางสังคม

การทำความเข้าใจโครงสร้างและกลุ่มทางสังคมต่างๆ ภายในหมู่บ้าน ถือเป็นเครื่องมือนำทางที่มีประสิทธิภาพในการทำความเข้าใจชุมชนในภาพรวม ชุมชนชนบทอย่างหมู่บ้านป่าแดดมีระบบเครือญาติที่เป็นระบบคุณค่าสำคัญที่ชาวบ้านให้ความยึดถือร่วมกัน ตลอดจนมีระบบศาสนาและความเชื่อดำรงอยู่ในฐานะระบบคุณค่าหลักที่ชาวบ้านในหมู่บ้านยึดถือ การทำความเข้าใจการดำรงอยู่และการหายไปของคติความเชื่อต่างๆ การเปลี่ยนแปลงระบบความเชื่อกับภาวะสมัยใหม่ และการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ในการรวมกลุ่มทางสังคม จะทำให้นิสิตเข้าใจลักษณะการดำรงอยู่ของชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนสภาพแวดล้อม ศาสนา/ความเชื่อ ซึ่งยังคงได้รับความสนใจและถ่ายทอดผ่านพิธีกรรมต่างๆ ภายในหมู่บ้านอยู่เสมอ ในวันนี้ให้นิสิตใช้เวลาทั้งวันแยกย้ายเป็นกลุ่มในการเก็บข้อมูลเพื่อทำ

- ผังเครือญาติ
- แผนที่ทรัพยากร
- โครงสร้างองค์กรชุมชน

18.30 น. นิสิตรวมตัวกัน ณ ที่นัดหมายบ้านผู้ใหญ่บ้านบ้านโป่ง (หมู่ที่ 10)

*** สรุปบทเรียน ปัญหา และสิ่งที่ได้จากการเรียนรู้ในหมู่บ้าน ครั้งที่ 1

ตัวช่วยวิจัย: คู่มือเบื้องต้นสำหรับการลงภาคสนาม

เพิ่มความเข้าใจด้วยการกลับไปอ่าน

Hirsch, Philip. 2002. “What is *the* Thai Village?” In Craig J. Reynolds (ed.), *Thai Identity and its Defenders: Thailand Today*. Chiang Mai: Silkworm Books. Pp. 262-276.

แอนดรู เทอร์ตัน. 2533. “บรรดาอำนาจท้องถิ่นกับการแยกตัวทางสังคมในชนบท” ใน อนุรักษ์ ภูงคกุล (บก.), **รัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา**. เอกสารวิชาการฉบับที่ 61. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 31-74.

ศุกร์ 18 มีนาคม 2554

วิจัยชุมชน

นิสิตใช้เวลาทั้งวันแยกย้ายเก็บข้อมูลในหมู่บ้านตามกลุ่มและหัวข้อที่ได้วางแผนไว้ในโครงงานวิจัย

เสาร์ 19 มีนาคม 2554

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมโดยชุมชน

08.00 น. นิสิตรวมตัว ณ จุดนัดหมายในหมู่บ้านของตนเอง ออกเดินทางไปยังดอยเวียง

พบผู้นำชุมชน นักวิชาการ และนักวิจัยท้องถิ่นซึ่งทำงานอนุรักษ์แหล่ง โบราณคดีและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน

นิสิตเรียนรู้ผ่านการลงมือทำงานร่วมกับชาวบ้านในการพัฒนาพื้นที่อนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยการทำแนวกันไฟ

โครงการอนุรักษ์โบราณคดีชุมชน

บริเวณดอยเวียงเป็นพื้นที่ป่าสงวนอุทยานแห่งชาติ อยู่ห่างจากบ้านเหล่าพัฒนาประมาณ 3 กิโลเมตร เบื้องต้นทีมสำรวจจากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้สำรวจและขุดพบข้าวของเครื่องใช้และหลุมศพเป็นจำนวนมากโดยสันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ราวๆ 3,000 – 4,000 ปี ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวถือเป็นแหล่งการเรียนรู้ทางโบราณคดีและมานุษยวิทยาที่สำคัญ โดยหลังการขุดพบชาวบ้านทั้งหมู่บ้านเหล่าพัฒนา หมู่บ้านบ้านโป่ง และหมู่บ้านห้วยฝายต่างช่วยกันทำกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์ความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติบริเวณพื้นที่ดังกล่าว

เพิ่มความเข้าใจด้วยการกลับไปอ่าน

อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2544. “สิทธิชุมชนในการพัฒนา” และ “บทสรุป: จากจารีตท้องถิ่นถึงสิทธิชุมชน ในการเคลื่อนไหวเพื่อจัดการป่าชุมชน” ใน **มติชุมชน: วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วย สิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. หน้า 231-275.

อาทิตย์ 20 มีนาคม 2554

วิจัยชุมชน

นิสิตใช้เวลาทั้งวันแยกย้ายเก็บข้อมูลในหมู่บ้านตามกลุ่มและหัวข้อที่ได้วางแผนไว้ในโครงงานวิจัย

18.00 น. นิสิตรวมตัวกัน ณ วัดบ้านโป่ง
ร่วมทำวัตรเย็น และสนทนาธรรมกับเจ้าอาวาสและคณะสงฆ์ว่าด้วยศาสนากับชุมชน

เพิ่มความเข้าใจด้วยการกลับไปอ่าน

สุเทพ สุนทรเภสัช. 2548. “ความเชื่อเรื่อง “ผีปู้ตา” ในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ใน หมู่บ้านอีสาน
ยุค “สงครามเย็น”: สังคมวิทยาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า
128-151.

พัฒนา กิตติอาษา. 2546. “วิพากษ์โลกาภิวัตน์นิยมจากจุดยืนของท้องถิ่นนิยม” ใน ท้องถิ่นนิยม. กรุงเทพฯ:
คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. หน้า 59- 81.

จันทร์ 21 มีนาคม 2554 วิจัยชุมชน/วันครอบครัว

นิสิตใช้เวลาทั้งวันแยกย้ายเก็บข้อมูลในหมู่บ้านตามกลุ่มและหัวข้อที่ได้วางแผนไว้ในโครงงานวิจัย
หรือใช้ชีวิตตามจังหวะชีวิตและครรลองของแต่ละครอบครัวที่นิสิตอาศัยอยู่ด้วย

18.30 น. นิสิตรวมตัวกัน ณ ที่นัดหมายบ้านผู้ใหญ่บ้านบ้านโป่ง (หมู่ที่ 10)
*** สรุบบทเรียน ปัญหา และสิ่งที่ได้จากการเรียนรู้ในหมู่บ้าน ครั้งที่ 2

อังคาร 22 มีนาคม 2554 นิสิตวิจัย - ชาวบ้านวิจารณ์

นิสิตเก็บข้อมูลในหมู่บ้านตามกลุ่มและหัวข้อที่ได้วางแผนไว้ในโครงงานวิจัย พร้อมทั้งสรุปลงผลการวิจัย
คร่าวๆ และเตรียมนำเสนอต่อชาวบ้านในตอนกลางคืน แต่ละกลุ่มไม่เกิน 5 นาที

18.00 น. นิสิตรวมตัวกัน ณ วัดบ้านโป่ง
เริ่มการนำเสนอผลการวิจัยโดยนิสิต ชาวบ้านที่เข้าร่วมฟังเสนอความคิดเห็นเพื่อการ
ปรับปรุงความรู้ความเข้าใจต่อชุมชนต่อไป
21.30 *** สรุบบทเรียน ปัญหา และสิ่งที่ได้จากการเรียนรู้ในหมู่บ้าน ครั้งที่ 3

พุธ 23 มีนาคม 2554 เรียนรู้ชนบทต่อ ที่ กทม.

08.00 น. นิสิตรวมตัวพร้อมกัน ณ จุดนัดหมายภายในหมู่บ้าน
ออกเดินทางกลับคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
20.00 น. เดินทางถึงคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. กิจกรรมการสัมมนาวิชาการ โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

“การศึกษาการพัฒนาชนบทในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: กรอบคิดและวิธีการ”

วันศุกร์ที่ 1 เมษายน 2554 เวลา 08.00 น. ถึง 16.30 น.

ณ ห้องประชุม 13 อาคารเกษม อุทยานิน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

8.00 – 9.00 น.	ลงทะเบียน
9.00 – 9.30 น.	ปาฐกถา ในหัวข้อ “การศึกษาการพัฒนาชนบทในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: ที่เห็นและเป็นไป” โดย ศาสตราจารย์สุริชัย หวันแก้ว
9.30 – 10.00 น.	ชมวีดิทัศน์การลงภาคสนามของนิสิตวิชาสังคมวิทยาชนบท
10.00 – 11.00 น.	เสวนาโต๊ะกลม ในหัวข้อ “วิจัยชนบท: เราต้องพกพฤษฎีไปด้วยหรือไม่” โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญยง ชื่นสุวิมล อาจารย์ ดร.พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ อาจารย์ ดร.พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร (อบอุ้น) อาจารย์ ดร.นฤมล ธิญะธีระนันท์ ดำเนินรายการโดย อาจารย์ ดร.จักรกริช สังขมณี
11.00 – 11.20 น.	พักรับประทานอาหารว่าง
11.20 – 12.00 น.	การนำเสนอของนิสิตสังคมวิทยาชนบท กลุ่มที่ 1 ถึง กลุ่มที่ 3
12.00 – 13.00 น.	พักรับประทานอาหารกลางวัน
13.00 – 16.00 น.	การนำเสนอของนิสิตสังคมวิทยาชนบท กลุ่มที่ 4 ถึง กลุ่มที่ 12
16.00 – 16.30 น.	กล่าวปิดงาน โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญยง ชื่นสุวิมล หัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์และกิจกรรมที่วางแผนและที่ได้ดำเนินการ

กิจกรรม (ตามแผน)	ผลที่คาดว่าจะได้รับ (ตามแผน)	ผลการดำเนินงาน	หมายเหตุ*
1 ปรับปรุงประมวลรายวิชา และเอกสารประกอบการสอน	1 ประมวลรายวิชา และเอกสารประกอบการสอน	1 บรรลุตามเป้าหมาย	
2 จัดการเรียนการสอนในห้องเรียน โดยเน้นการเรียนแบบมีส่วนร่วม และเน้นการสัมมนามากกว่าการบรรยาย	2 รูปแบบการเรียนการสอนในห้องเรียน โดยเน้นการเรียนแบบมีส่วนร่วม และเน้นการสัมมนามากกว่าการบรรยาย	2 บรรลุตามเป้าหมาย	
3 จัดเตรียมสื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัย และสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ในชนบท เช่น สื่อภาพยนตร์	3 สื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัยและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ในชนบท เช่น สื่อภาพยนตร์	3 บรรลุตามเป้าหมาย	
4 จัดกิจกรรมออกแบบโครงงานวิจัย และการอบรมเรื่องเทคนิควิธีวิจัยชนบทเพื่อให้ผู้เรียนเตรียมความพร้อมก่อนการลงพื้นที่	4 กิจกรรมออกแบบโครงงานวิจัย และการอบรมเรื่องเทคนิควิธีวิจัยชนบทเพื่อให้ผู้เรียนเตรียมความพร้อมก่อนการลงพื้นที่	4 บรรลุตามเป้าหมาย	
5 สร้างคู่มือการลงพื้นที่ และคู่มือการทำวิจัยในชุมชน	5 คู่มือการลงพื้นที่ และคู่มือการทำวิจัยในชุมชน	5 บรรลุตามเป้าหมาย	

6 จัดกลุ่มค้นคว้า แลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้าน แนวคิดทฤษฎี และการ จัดเวทีแลกเปลี่ยน เรียนรู้ทั้งในพื้นที่และ ในห้องเรียน	6 กลุ่มค้นคว้า แลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้าน แนวคิดทฤษฎี และมี เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งในพื้นที่และใน ห้องเรียน	6 บรรลุตามเป้าหมาย	
7 จัดกิจกรรมลงพื้นที่ ศึกษาภาคสนามเป็น เวลาอย่างน้อย 10 วัน	7 กิจกรรมลงพื้นที่ ศึกษาภาคสนามเป็น เวลาอย่างน้อย 10 วัน	7 บรรลุตามเป้าหมาย	
8 ทดลองใช้คู่มือการลง พื้นที่ในการปฏิบัติ ภาคสนาม	8 ผลการทดลองใช้ คู่มือการลงพื้นที่ในการ ปฏิบัติภาคสนาม	8 บรรลุตามเป้าหมาย	
9 ถ่ายทำสารคดีเชิง วิชาการ เพื่อประมวล ความรู้เรื่องการจัดการ เรียนการสอนในพื้นที่	9 สารคดีเชิงวิชาการ เพื่อประมวลความรู้ เรื่องการจัดการเรียน การสอนในพื้นที่	9 บรรลุตามเป้าหมาย	
10 จัดเวทีอภิปรายผล การศึกษาทั้งใน ภาคสนามและใน ห้องเรียน โดยเชิญ ชาวบ้าน ตลอดจน ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้มี ประสบการณ์ในการ สอนชนบทศึกษาร่วม อภิปราย และวิจารณ์ ผลการศึกษาของ ผู้เรียน	10 เวทีอภิปรายผล การศึกษาทั้งใน ภาคสนามและใน ห้องเรียน โดยเชิญ ชาวบ้าน ตลอดจน ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้มี ประสบการณ์ในการ สอนชนบทศึกษาร่วม อภิปราย และวิจารณ์ ผลการศึกษาของ ผู้เรียน	10 บรรลุตามเป้าหมาย	
11 จัดทำรายงาน ผลการวิจัยเชิง ปฏิบัติการ	11 รายงานผลการวิจัย เชิงปฏิบัติการ	11 บรรลุตามเป้าหมาย	